T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

YOĞUN ANNELİK ALGISI: ANNELERİN PERSPEKTİFİNDEN ÇAĞDAŞ EBEVEYNLİK KÜLTÜRÜ

ZEHRA ZEYNEP SADIKOĞLU

2502140282

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. Ü. AYNUR ERDOĞAN COŞKUN

İSTANBUL, 2020

ÖZ

YOĞUN ANNELİK ALGISI: ANNELERİN PERSPEKTİFİNDEN ÇAĞDAŞ EBEVEYNLİK KÜLTÜRÜ

Zehra Zeynep Sadıkoğlu

Küresel ölçekte yaşanan ekonomik dönüşüm ve teknolojik gelişmelerin kültürel boyutta neden olduğu değişimler ve bu değişimlerin ortaya çıkardığı yaşam deneyimleri ülkemiz için artık yabancı değildir. Bu değişimlerden uzmanlıkların statüsündeki ve uzmanlık bilgisine atfedilen önemdeki artış, toplumsal bir fenomen olarak annelik üzerinde risk ve tehlike algısının artması, anne kimliğinin düşünümsellikle oluşturulup devam ettirilen bir tasarım niteliği kazanması ve gözetim kültürünün yaygınlaşması yönünde önemli etkilere sahiptir. Uzmanlık bilgilerinin toplumsallaşmasında yaşanan değişimlerin sonucu olarak ortaya çıkan bu etkiler anneliğin çocuk merkezli, risk bilinçli, maddi ve manevi sorumluluğu yüksek bir uzmanlığa dönüşümüne, yani yoğun annelik anlayışına yol açmıştır.

Bu tez çalışması ise söz konusu dönüşümün annelik deneyimine, çocuğa dair bakış açısına, anneliğin algılanışına yansımalarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Çağdaş anne ideali ile günümüz ekonomik, sosyal ve kültürel yapıları arasındaki ilişkiyi ve bu ilişki çerçevesinde annelik deneyiminin nasıl düzenlendiğini anlamayı da kapsayan bu amaç doğrultusunda fenomenolojik araştırma deseni kullanılarak eğitimli orta ve orta üstü sosyo-ekonomik statüye (SES) sahip anneler ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerden ele edilen veriler kategorik içerik analizi ile tahlil edilerek günümüz toplumsal ve kültürel gelişmeleri, daha özelde uzmanlık bilgilerinin toplumsallaşmasında yaşanan değişim çerçevesinde değerlendirilmiştir. Günümüzde anneliğin kadınlar için kritik süreçlerden oluşan bir deneyim olduğu söylenebilir. Bu süreçlerde potansiyel ve/veya somut riskler karşısında güven duyulan uzman rehberliği hem çocuğun korunup kollanması hem de anne kimliğinin oluşturulup devam ettirilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle annelik hem bizzat uzman tarafından izlenen hem de annenin uzman bilgilerine referansla kendi kendini izlediği rasyonel bir sorumluluk niteliği kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yoğun Annelik, Uzman Rehberliği, Risk Bilinci, Düşünümsel Kimlik, Gözetim Toplumu.

ABSTRACT

THE PERCEPTION OF INTENSIVE MOTHERHOOD: CONTEMPORARY PARENTING CULTURE FROM THE PERSPECTIVES OF MOTHERS

Zehra Zeynep Sadıkoğlu

The changes at the cultural dimension caused by the economic transformations and technological developments on a global scale and the life experiences caused by these changes are no longer foreign to our country. Among these changes, the increase in the status of professions and the importance attributed to the professional knowledge has significant effects on motherhood as a social phenomenon such as the increased perception of risk and danger, the transformation of maternal identity to a design that is created and maintained with reflexivity, and the spread of surveillance culture. These effects, which emerged as a result of the changes in the socialization of professional knowledge, have led to the transformation of motherhood into a child-centered, risk-conscious profession containing high material and moral responsibilities, that is intensive motherhood.

This study aims to reveal the effects of this transformation on women's mothering experience, their perspectives on child and their perceptions of motherhood. In line with this purpose, which includes understanding the relationship between the contemporary ideal of mother and today's economic, social and cultural structures and how the mothering experience is organized within the framework of this relationship, in-depth interviews were conducted with educated mothers with middle and upper-middle socio-economic status using a phenomenological research design. The data collected from these interviews were analyzed with categorical content analysis and evaluated within the framework of today's social and cultural developments, and the changes in the socialization of professional knowledge. It can be said that today mothering is an experience consisting of critical stages for women. Through these stages professional guidance, which is found trust worthy in the face of potential and / or concrete risks, is important in terms of both protecting the child and also creating and maintaining the maternal identity. For this reason, motherhood has become a rational responsibility that is both monitored by professionals and self-monitored by the mother with reference to the professional knowledge.

Keywords: Intensive Motherhood, Professional Guidance, Risk Consiousness, Reflexive Identity, Surveillance Society.

ÖNSÖZ

Ebeveynliğin çağdaş kültürel bağlamında annelerin uzmanlarla ve uzman bilgisiyle kurdukları ilişkiye duyduğum sosyolojik merakın arkasında teyze ve anne olduktan sonraki gündelik hayat tecrübelerimin akademik bir sorgulamaya dönüşmesi hikâyesi yer almaktadır. Henüz yüksek lisans eğitimine yeni başlamış ve hangi konuda çalışacağına dair pek fikri olmayan bir öğrenci iken yeğenimin doğumunu tebrik etmeye gelen komşu topluluğunda yer alan annelerin hepsinin çocuklarının yaramaz değil, fakat hiperaktif, kendilerinin ise depresyonda olmalarından dem vurarak hem kendileri hem de çocukları için uzman desteği aldıklarına dair anlatılarının zihnimde çaktığı şimşeği dün gibi hatırlıyorum. O zaman sadece o ana özgü olan bu ilgi, anne olduktan sonra, hamilelik, doğum, çocuğun bakımı ve yetiştirmesine dair bizzat kendi annelik tecrübelerimi edindiğim süreçte genişledi. Hem kendi çağdaşlarım olan annelerin annelik tecrübelerine hem de kendi annemin de içinde yer aldığı bir önceki kuşağın annelik tecrübelerine dair gözlemlerim ise annelik deneyimini akademik bir merakla soruşturduğum bir düşünme alanı açtı. Bu gözlemlerden en önemlisi çağdaş annelerin ne kadar özverili olursa olsunlar, her daim kendilerini eksik ve çocuklarına karşı bir şekilde suçlu hissediyor olmalarıydı. Annelerin suçluluk duygusu ile uzman rehberliği arasında kurduğum bağlantı ise beni annelerin uzmanlarla ve uzman bilgisi ile kurdukları ilişkiyi nasıl algıladıkları sorusuna sevk etti. En nihayetinde bu çalışma söz konusu soruya cevap arama çabasını temsil etmektedir. Bu çabanın içerdiği akademik sorgulama, tartışma ve yazma işinden vazgeçmeden devam etmem ise kıymetli insanlar sayesinde gerçekleşti.

Öncelikle çalışmanın her aşamasında bana destek olan, akademik deneyim ve bilgilerini benimle paylaşan, her görüşmemizde düşünce ufkumda yeni bir pencere açılmasına vesile olan ve bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük bir emeği olan kıymetli hocam Dr. Öğr. Ü. Aynur Erdoğan Coşkun'a müteşekkirim. Farklı bir alanda lisans eğitimi almış olmama rağmen sosyoloji alanında ilerlememde ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde aldığım lisansüstü eğitim sürecinde desteğini her daim hissettiğim kıymetli hocam Prof. Dr. İsmail Coşkun'a teşekkür ederim. Doç. Dr. Murat Şentürk'e ve Doç. Dr. Ayşe Esra İşmen Gazioğlu'na tez izleme toplantılarındaki yönlendirici soruları, yapıcı ve anlayışlı yaklaşımları ve sundukları katkılar için şükranlarımı sunarım. Ayrıca Doç. Dr. Yunus Kaya'ya yardımları için müteşekkirim.

Çalışmama sunduğu katkılar ile ayrı bir yere sahip olan değerli arkadaşım Dr. Canan Neşe Kınıkoğlu'na ilham verici fikirleri ile hep orada olduğu, sorduğum her soruya sabırla verdiği cevapları ve sınırsız bir biçimde sunduğu desteği için sonsuz teşekkür borçluyum. Ayrıca bu

çalışmanın ortaya çıkış yolculuğunda yardımlarını benden esirgemeyen Dr. Öğr. Ü. Fatih Yaman'a ve değerli fikirlerini benimle paylaşarak çalışmama destek olan Dr. Öğr. Ü. Neslihan Arıcı Özcan ve Abdullah Sabit Tuna'ya müteşekkirim. 2017 yılında görev almaya başladığım Medeniyet Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümünde bölüm başkanlığını yürüten Dr. Öğr. Ü. Abdülkadir Yeler'e bu süreci kolaylaştırıcı ve anlayışlı yaklaşımından ötürü teşekkür ederim.

Annelik deneyimine ve kadınların annelik algısına ayna tutarak toplumsal ve kültürel dönüşümün kavranmasına katkı sunmayı ümit eden bu çalışma için 2019 yılı bahar ve yaz dönemlerinde misafir araştırmacı olarak bulunduğum Centre for Parenting Culture Studies, University of Kent'e gidiş sürecindeki desteklerinden dolayı Dr. Öğr. Ü. Saliha Okur Gümrükçüoğlu'na ve Doç. Dr. H. Şule Albayrak'a şükran borçluyum. Ayrıca orada bulunduğum süre zarfında Centre for Parenting Culture'ın direktörü Prof. Dr. Ellie Lee'ye sunduğu destek ve çalıştığım konuya farklı perspektiflerden yaklaşan çalışmalara temas etmemdeki katkısı için teşekkür ederim. Bununla birlikte çalışmaya katılmayı kabul ederek yardımlarını sunan, annelik deneyimlerini açık etmekten ve anneliğe dair düşünce ve değerlendirmelerini paylaşmaktan imtina etmeyen araştırmadaki katılımcıların her birine teşekkür borçluyum.

Bu meşakkatli süreçte en büyük destekçim ise ailemdi. En başta her daim dualarında olduğumu bildiğim, beni büyütüp yetiştiren anne ve babama sonsuz sevgi, sabır ve teşvikleri için minnettarım. Ayrıca hayatımın her evresinde olduğu gibi bu süreçte de hep yanımda olan kız kardeşlerime müteşekkirim. Bununla birlikte eşim Ferhan'ın desteği ve sabrı olmasaydı bu sürece dair her şey çok daha zor olurdu. Gayretimi arttırmama vesile olan cesaretlendirmeleri, yeise kapıldığımda teskin edici desteği ve refiki için teşekkür borçluyum. Doktora çalışmalarıma başladığımda biri üç yaşında diğeri iki aylık olan iki gözümün nuru Ayşe ve Meryem olmasaydı zannedersem bu çalışma olmazdı. Annelerinin öğrenciliğine gösterdikleri sabır ve anlayışları, zor zamanları aydınlatan neşeleri, hayatıma anlam katan varlıkları için ne kadar şükretsem azdır.

Zehra Zeynep Sadıkoğlu

Kasım, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ ii

ABSTRACT iii

ÖNSÖZ iv

İÇİNDEKİLER vi

TABLOLAR LİSTESİ ix

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

POSTMODERN SOSYO-KÜLTÜRELLİKTE YOĞUN ANNELİK

1.1. Çağdaş Toplumsal Yapı ve Örgütlenme 29

1.1.1. Fordizmden Postfordizme Geçiş ve Yeni Ekonomik Yapı 29

1.1.2. Yeni Orta Sınıf: Uzmanlar 33

1.1.3. Yeni Toplumsal Hareketler 41

1.1.3.1. Çevre Hareketi 45

1.1.3.2. Feminist Kadın Hareketi 48

1.2. Çağdaş Toplumun Eksenel İlkesi: Bilgi 51

1.2.1. Postmodern Annelik Bilgisi 52

1.2.2. Annelik Bilgisinin Popülerleşmesi 56

1.3. Postmodern Kültür ve Yoğun Annelik 60

1.3.1. İletişimde Yoğun Annelik 61

1.3.2. Gösterge Toplumunda Yoğun Annelik 67

1.3.3. Postmodern Farklılığın Üretimi: Hayat Tarzı ve Yoğun Annelik 75

İKİNCİ BÖLÜM

RİSK TOPLUMUNDA YOĞUN ANNELİK

2.1. Risk Bilinci ve Yoğun Annelik 85

2.1.1. Değişen Zaman-Mekân Algısı 86

2.1.2. Riskin Değişen Doğası/ Anlamı 91

2.1.3. Risk- Bilgi İlişkisi 94

2.2. Anne Kimliğinin Düşünümsel İnşası 102

2.2.1. Neoliberal Bireyselleşme Sürecinde Anne Kimliği 103

2.2.2. Estetik Düşünümsellik 109

2.2.3. Düşünümsel Bilimselleşme 111

2.2.4. Yeni Bir Etik: Sağlık 115

2.3. Gözetimden Öz Denetime Yoğun Annelik 122

2.3.1. Panoptik Gözetim ve Yoğun Annelik 123

2.3.2. Öz Denetim ve Yoğun Annelik 131

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANNELERİN PERSPEKTİFİNDEN YOĞUN ANNELİK

3.1. "Anne Olma" Algısı 142

3.1.1."Anne Olma"ya Dair Düşünceler 143

3.1.2. "Anne Olma"nın Kazandırdıkları 146

3.1.3. "Anne Olma"nın Zorlukları 150

3.2. Annelerin Bilgi ve Bilgiye Erişim Yollarına Yaklaşımları 155

3.2.1. Anneliğe Hazırlık Eğitimleri 156

3.2.2. Uzmanlar 159

3.2.3. Yazılı Kaynaklar 164

3.2.4. İnternet ve Sosyal Medya 168

3.2.5. Yakın Sosyal Çevre 172

3.2.5.1. Anneanne-Babaanne 172

3.2.5.2. Arkadaşlar 174

3.3. Çocukların Eğitimi ve Desteklenmesi 176

3.3.1. Kaliteli Vakit Geçirmek 176

3.3.2. Okul 180

3.3.3. Okul Dışı Etkinlikler 185

3.4. Çocuklara Yönelik Endişeler ve Annelerin Risk Algıları 190

3.4.1. Hamilelik ve Doğum 190

3.4.2. Katkı Maddeli Ürünler ve Antibiyotik 194

3.4.3. Güvenli Bağlanma ve İletişim Sorunları 199

3.4.4. Teknoloji Kullanımı 202

3.4.5. Sosyal Çevre 203

3.5. İdeal/İyi Annelik ve Annelerin Öz Eleştirileri 206

3.5.1. İdeal/İyi Annelik 206

3.5.2. Annelerin Öz Eleştirileri 213

3.5.2.1. Yeterli Vakit Ayıramama 213

3.5.2.2. Sabır Gösterememe 214

3.5.2.3. Kurallar Etrafında Gelişen Davranış ve Tutumlar 216

3.6. Anneler Açısından Gözetim ve Öz Denetim 222

3.6.1. Hamilelik 223

3.6.2. Doğum....229
3.6.3. Eğitim....235
3.6.4. Anne-Çocuk İlişkisi....239

SONUÇ....247

KAYNAKÇA....269

EKLER....298

ÖZGEÇMİŞ....306

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2. 0-6 yaş aralığında çocuğa sahip katılımcıların demografik özellikleri 22
Tablo 3. 7-12 yaş aralığında çocuğa sahip katılımcıların demografik özellikleri 22
Tablo 4. 13-18 yaş aralığında çocuğa sahip katılımcıların demografik özellikleri 23

GİRİŞ

Çocukların ebeveynleri ve ebeveynlerin de çocukları üzerindeki hak ve sorumluluklarından bahsetmek her dönemde mümkün olsa dahi tarihsel süreç içerisinde çocuğa bakıştaki değişime paralel olarak ebeveynlik algı ve pratiklerinin de değiştiği görülmektedir. Çalışmalar günümüzdekine yakın anlamda hem toplumsal bir yapı hem de psikolojik bir koşul olarak çocukluk fikrinin ilk nüvelerinin Rönesans'ta oluşmuş olduğunu söylemektedir. Hatta Postman'a (1995: 5) göre bu Rönesans'ın en insani büyük icatlarından biridir. Bununla birlikte geçmişteki çocukluk fikrinin bugünkünden farklı oluşu erken çağdaş dönemde ebeveynle çocuk arasında duygusal bağ olmadığı anlamına gelmemektedir. Yakın tarihli Ariès[1], Cunningham[2] ve Badinter[3] gibi tarihçilerin araştırmaları o dönemde ebeveynlerin çocuklarını sevmediği tezini ebeveyn sevgisini gösteren pek çok örnekle çürütmüştür. Ancak ebeveynlerin o dönemdeki çocuk sevgisinin fedakâr veya koşulsuz olma gibi nitelikler taşımadığını, aksine daha çok mütekabiliyete dayandığını da ortaya koymuşlardır (Allen, 2005:10). Türkiye özelinde de modernleşme tecrübesi içerisinde çocuğa bakışta benzer bir değişimin ailenin yapı ve özelliklerinde meydana gelen değişimlere eşlik ettiği görülmektedir.

Modern Türk Ailesinin Serencamı

Modern Türk ailesi belli ölçüde kendi tarihsel, kültürel ve toplumsal dinamiklerini koruyor gözükse de gecikmeli bir şekilde dünyanın genelinde yaşanan değişimlerin etkisinde benzer eğilimlere sahne olmaktadır. Günümüze kadar olan bu değişim sürecini üç alt dönemde ele almak mümkündür. İlk dönem 1920'lerde Cumhuriyet'in kuruluşundan otomasyonun tarımda yaygınlaşmaya başladığı 1950'lere kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Bu dönemde Cumhuriyet'in hukuk, eğitim ve siyasal alanlarda yaptığı reformların ulaşamadığı, çok sayıda kırsal bölgede ataerkil düzenin önceden belirlenmiş, demografik özelliklere göre sıralanan statü farklılaşmalarının söz konusu olduğu bir aile yapısı göze çarpmaktadır. Yaş unsurunun bireylerin statüsünü belirlediği ve cinsiyet ayrımı temeline dayanan bu yapı içerisinde aile bir bütün olarak üretim ve yeniden üretim faaliyetlerini gerçekleştirirken kadın ve erkeğe ait sorumluluklar birbirinden çok belirgin çizgilerle ayrışmamıştır. Kadınlar üretime büyük ölçüde katıldıkları gibi erkeklerin de yeniden üretimde belirli sorumlulukları bulunmaktadır (Özbay, 1995: 125). Ancak bu dönemde modern Türk Cumhuriyetinin kurucu elitleri kentlerde Cumhuriyet ideolojisini benimseyen yeni bir elit sınıfın gelişmesini hedeflemiştir. Bu hedef

[1] Centuries of Childhood; A Social History of Family Life.
[2] Children and Childhood in Western Society since 1500.
[3] Mother Love: Myth and Reality: Motherhood in Modern History.

doğrultusunda kadınların da erkekler gibi eğitimi ve tarım dışı üretime katılımı teşvik edilse dahi Sancar'ın (2014: 194) ifadesiyle "erkeklerin modern bir ulus devlet, kadınların modern aileler/yuvalar kurmak ve modern nesiller yetiştirmek için seferber oldukları bir modernlik anlayışı" genel kabul görmüş ve uygulanmıştır. Söz konusu anlayış çerçevesinde kadınlar erkeklerle eşit konum ve statüde devleti yöneten ve toplumsal fırsatlardan yararlanan vatandaşlar olmak yerine, daha çok anne olma vasıflarının önde tutulduğu, geleneğin ve milli kültürün gelecek kuşaklara aktarıcıları olarak erkeklerden farklı alanlarda kamusallaşma serbestisine sahip olabilmiştir (Sancar, 2014: 29). Bu dönemde kadınlara atfedilen en önemli sorumluluk modern hanelerin şekillendirilmesi ve vatana faydalı çocukların yetiştirilmesi olmuştur. Ayrıca savaş sonrası dönem hem doğurganlığın teşvik edildiği hem de sağlık hizmetlerinin iyileştirilip yaygınlaştırıldığı ve dolayısıyla ölüm oranlarında ciddi düşüşün yaşandığı, doğurganlığın yükseldiği ve nüfus artışının olduğu bir dönemdir. Kadın başına çocuk sayısının 5,5'ten 7'e yükseldiği bu yıllarda Türkiye nüfusu yaklaşık olarak iki katına çıkmıştır (T.C. ASPB, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2013: 32).

Modern Türk ailesinin değişim sürecinin ikinci alt dönemi ise 1950-1980 yıllarını kapsamaktadır. 1950'lerden itibaren hem tarımsal üretimde gerçekleşen makineleşme hem kırsal bölgelerin ulusal piyasa ekonomisinin içine çekilmesi ile ailelerin geçimlerini topraktan sağlayamamaları başka gelir kaynaklarına, genellikle de ücretli işe başvurma zorunluluğunu doğurmuştur. Söz konusu zorunluluğun ilk elden sonucu kırsal kesimden kent merkezlerine doğru gerçekleşen göç olmuştur (Kandiyoti, 2015: 30). Bir önceki dönemde çok az bir artış gösteren 10.000 ve üzeri nüfuslu yerleşmelerde yaşayan nüfusun oranı bu dönemde %22.5'ten %51.1'e yükselmiştir (T.C. ASPB, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2013: 32). Başat aile tipi geniş aileden daha küçük fakat kentin sosyo-ekonomik fırsatlarından daha fazla yararlanmak isteyen çekirdek aile tipine doğru kaymıştır. Kente göç ve kentte ulaşılan eğitim fırsatları geniş aile bağlarının zayıflaması yönünde etki göstermiştir. Söz konusu zayıflama erkek çocuğunun yetiştirilmesi, ailenin yeniden üretilmesi için gerekli bazı uğraşların yerine getirilmesi gibi babadan beklenen sorumlulukların azalmasına neden olurken anne açısından bu durum çocuğun yetiştirilmesinde ve bir mesleğe hazırlanmasında eğitim kurumları ile iş birliği yaparak aile içinde babadan daha fazla sorumluluk alması anlamına gelmiştir (Özbay, 1995: 128). Ayrıca kırsal kesimden kente gerçekleşen göçün sağladığı statü artışı erkekler için tarım sektöründen tarım dışına kayarak gerçekleşmiş olsa da kadınlar açısından söz konusu statü artışı üretime katılma zorunluluğunun kalkmasıyla gerçekleşmiştir. Bu dönemde kadına yönelik tarım dışı iş imkânlarının kısıtlı olması, ücretli işin göreceli değeri, kırsaldan gelen maddi

destekler ve kadının üretime katılırken yeniden üretim faaliyetlerinin aksaması gibi faktörler kadının üretime katılma zorunluluğunun ideolojik olarak ortadan kalkmasında etkili olmuştur (Özbay, 1995: 129). Dolayısıyla kentte evin hanımı ve çocukların annesi olma ideali bu yıllarda kırsal kesimde ağır iş yükünden, kentte ise çalışma hayatının kadına yüklediği çifte yükten kurtulma arzusu ile benimsenmiştir. Bununla birlikte söz konusu bağlamda farklı sosyo-ekonomik statü (SES)[4] gruplarında eğitim ve göçün sağladığı statünün değişiklik gösterdiğini, sosyo-ekonomik statü grubu farklılıklarına göre anneye atfedilen sorumlulukların farklılaştığını kaydetmek, değişimin yönünü belirleyen orta ve orta üst gelir seviyesine sahip ailelere atıf yapıldığını belirtmek gerekmektedir.

Demografik anlamda ise ilk defa bu dönemde kırsal bölgelerden kente göç ile gerçekleşen kentleşme beraberinde doğurganlıkta düşüş olarak kendini göstermiştir. Ancak yaşanan düşüşün ölüm oranlarındaki azalma kadar hızlı olmaması nedeniyle bu dönemde de nüfus büyümeye devam etmiştir. Artan nüfus ise kişi başına düşen milli gelirin artması olarak kabul edilen ekonomik gelişmeye engel olarak görülmüştür. Daha yüksek bir refah seviyesi ve daha hızlı gelişme sağlanması nüfus artış hızının yavaşlatılmasıyla bağdaştırılmıştır. Nüfus artışının yavaşlatılması hedefi doğrultusunda o zamana dek uygulanan nüfus politikasının nüfus planlamasını yasaklayan yönleri değiştirilmiştir (Turğut, 2014: 52-53). Örneğin gebeliği önleyen tedbirleri yasaklayan kanun hükümleri kaldırılmıştır. Bu kapsamda 1965 yılında Ana-Çocuk Sağlığı Merkezlerinin kurulmasından sonra kadın sağlığına yönelik bir sonraki adım 1965 yılında "Nüfus Planlaması Kanunu'nun" kabulü ile atılmıştır (Taşkın, 2002). Bu kanun ile nüfus planlaması bir halk sağlığı hizmeti olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte bu dönemde benimsenen nüfus politikalarına rağmen istenen sonuçların elde edilememesi neticesinde doğurganlıkta yaşanan düşüşlerin devlet hizmetlerinden ziyade sosyal hayatta yaşanan değişimlerin bir sonucu olarak kademeli bir şekilde, kendi döngüsü içinde gerçekleştiği fark edilmiş ve nüfus politikalarının tüm toplumsal ve ekonomik politikaların bir türevi olarak ele alınmasına karar verilmiştir (DPT, 1979: 250). Yapılan çalışmalar devlet adına tam anlamıyla istenen sonucu veremese de devam eden süreçte, kademeli olarak doğurganlık oranlarında önemli azalmalar olmuştur. Bu azalmaların temelinde 1950 sonrasında yaşanan hızlı kentleşme, kırsaldan kente göç, kentlerde ekonomik imkânların yetersizliği gibi faktörler yer almaktadır.

[4] Kalaycıoğlu, Çelik, Çelen ve Türkyılmaz'ın (2010: 192) çalışmasından yola çıkarak bu çalışmada sosyo-ekonomik statü kavramı bireylerin/annelerin sosyal hiyerarşi içindeki konumlarına/pozisyonlarına işaret edecek şekilde kullanılmıştır. Metin içerisinde bazı yerlerde sosyo-ekonomik statü yerine SES kısaltması tercih edilmiştir.

1980 sonrası ise Türkiye ekonomisinin ve toplumunun önemli değişiklikler yaşadığı, küreselleşme sürecinin etkisi altına girdiği ve neoliberal bir ekonomi politikasının öne çıktığı bir dönemi teşkil etmektedir. 1980'den itibaren önce uluslararası ticarete, sonra da hem ticaret hem de yabancı sermayeye dayanan küresel neoliberal ekonomiye entegrasyon hem Türkiye'nin küresel endüstriyel üretim ağı içerisinde yer almasını hem de bazı sanayi sonrası gelişmelere sahne olmasını beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte bugün her ne kadar Türkiye'yi ekonomik anlamda sanayi sonrası toplumu olarak tanımlamak mümkün gözükmese dahi söz konusu entegrasyon süreci yaşanan siyasi ve ekonomik krizlere rağmen hızlanarak devam etmiş ve Türkiye ekonomisini büyük oranda değiştirmiş durumdadır (Kaya, 2019: 102). Bu dönemde meta ve sermaye akışının yanında gerçekleşen insan ve bilgi akışındaki artış ise kültürel anlamda küresel entegrasyonu pekiştirici yönde etki göstermiştir. Bir başka ifadeyle 1980 sonrasında yaşanan küresel neoliberal ekonomiyle entegrasyona küresel kültüre entegrasyon eşlik etmiştir (Kaya, 2019:113). Bu bağlamda günümüzde özellikle internet mekânsal/coğrafi uzaklıktan bağımsız olarak farklı toplumlar ve insanlar arasında iletişim ve etkileşim imkânı oluşturarak farklı kültürel tüketim öğelerin, fikirlerin, haberlerin, bilgilerin aktarımı ve alışverişini kolaylaştırmakta ve bu süreci pekiştirmektedir. Bununla birlikte yabancı dil eğitiminin kazandığı önem, kültür ve eğitim alanında ortaya konan politikaların yanı sıra gündelik hayat dahilinde yer alan yeme-içme alışkanlıklarında, eğlenme ve dinlenme pratiklerinde yaşanan değişimler kültürel alanın da küresel ölçekte gerçekleşen değişimlerden bağımsız olmadığını göstermektedir (Kaya, 2019: 127-133).

1980 sonrasında yaşanan bu dönüşümün Türk ailesi üzerindeki etkilerine bakmak gerekirse bu dönemde özellikle dış pazar bağlamında ticaret ve turizm sektörünün kazandığı önem, sosyal hareketliliği belirleyen öncelikli unsurların eğitim ve (kırdan kente doğru) göçten zenginliğe doğru kaymasına neden olmuştur. Sosyal hareketlilikle ilgili değerlerin değişmesi uğraş ve tercihlere yansımıştır. Bu dönemde ücretli emeğin değer kaybetmesi karşısında eğitimli erkekler iş hayatına/ticarete atılırken onların yerlerini eğitimli kadınlar almaya başlamıştır. Kadınlara yönelik eğitim ve istihdam fırsatları artarken bir önceki döneme özgü ev hanımlığının yüceltilmesinden vazgeçilmiştir. Bununla birlikte hem kadının istihdama katılımının erkeğe nazaran daha sınırlı kalması hem de kadının statüsünün ailenin toplumsal statüsü ile bağlantılı kabul edilmesi nedeniyle bu dönemden itibaren kadınların uğraşlarının ailelerin diğer üyelerinin/çocuklarının statü kazanması veya kaybetmesi üzerine yoğunlaşması söz konusu olmuştur. Özellikle merkezi sınav sisteminin uygulanmaya başlaması ile eğitim sisteminin daha rekabetçi bir karakter kazanması gibi eğitim sisteminde yaşanan değişimlere bağlı olarak

çocukların eğitimi kadınların uğraşlarının yoğunlaştığı bir alana dönüşmüştür (Özbay, 1995:131-134). Her ne kadar bu dönemde eğitimin yukarı doğru sosyal hareketlilik işlevi zayıflamış olsa da özellikle orta-orta üst sosyo-ekonomik statüye sahip aileler için çocuğun eğitimi aşağı doğru hareketliliği önlemek adına annelerin aktif sorumluluk aldığı bir mesele haline gelmiştir.

Öte yandan 1980'lerden günümüze kadınların eğitimleri ile ilgili verilere baktığımızda 1983 yılında Türkiye genelinde kadınların %41.29'unun eğitimi bulunmazken %38.57'isi ilkokul, %3.52'si ortaokul, %4.04'ü lise ve %1.58'i ise üniversite mezunuydu (HÜNEE, 1983:23). TUİK İstatistiklerle Kadın verilerine göre ise bugün kadınların %41'sı lise ve üzeri eğitim, %20'si orta okul, %29'u ilkokul eğitimi almıştır (TUİK, 2019c). Bununla birlikte 1988 yılında % 30.6 olan kadınların istihdama katılım oranının 2020 yılında %26.9 olması kadınların istihdama katılım oranlarında ise benzer bir yükselişin olmadığını göstermektedir (Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 1988, 2020). Ancak 30 yıllık süre zarfında istihdama katılımda oransal anlamda ciddi bir değişiklik görülmese de 1980 sonrasında yaşanan ekonomik ve toplumsal dönüşümlerle birlikte kadın iş gücünün yoğunlaştığı sektörler değişim göstermiştir. Örneğin 1988 yılında çalışan kadınlar arasında tarımsal istihdam oranı %76.8 iken 1998'de bu oran %67.7, 2008 yılında %32 ve 2020 yılında ise %25'e gerilemiştir (TÜİK, 1988, 1998, 2008, 2020). Kadınların eğitim fırsatlarına erişiminde yaşanan artış ise hizmet sektöründe çalışan kadın oranlarının 1988'de %5.7'den 2020'de %32'e yükselişi ile istihdama yansımıştır (TÜİK, 1988, 2020). Dolayısıyla kadınların iş gücüne katılım oranları durağan gözükse dahi istihdama katılım örüntüsü 1980 sonrası yaşanan ekonomik ve toplumsal değişimlerle birlikte farklılaşmıştır (Mert ve Sefer, 2019).

Ayrıca bugün kadın ve erkeğin iş hayatına katılımı konusunda geçmişe nazaran daha eşitlikçi bir toplumsal tutum bulunmaktadır. 2010 yılında yapılan Aile Değerleri Araştırması'na göre araştırmaya katılanların %77.1'i kadın ve erkeğin iş hayatında aynı ortamda çalışması hususunda belirttikleri olumlu kanaat bunu yansıtır niteliktedir. Ancak yine aynı araştırmada %50.8 oranıyla kadının asıl görevinin çocuk bakımı ve ev işleri olduğu görüşü desteklenmiştir (T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2010: 96-98). Bugün hanede temel gündelik işlerin %80-%88 arasında değişen oranlarda kadın tarafından yerine getiriliyor olması ve hanelerin %86'sında çocukların bakım işinin anneler tarafından üstlenilmesi de söz konusu bakış açısının önemli bir yere sahip olduğunu gösterir niteliktedir (TUİK, 2016b). Dolayısıyla günümüz Türkiye'sinde kadınların eğitime katılım oranları artmış ve istihdama katılımında daha eşitlikçi bir bakış açısı kendine yer bulmuş olsa da çocuk bakımının ve ev

işinin kadının temel uğraşı olmaya ve kadına atfedilen bu sorumlulukların önemini korumaya devam ettiği görülmektedir.

Bununla birlikte bugün evlilik örüntüleri ve aile yapısı geçmişe göre farklılaşmıştır. Örneğin 2016 yılında yapılan TUİK tarafından yapılan Aile Yapısı Araştırması'na göre ülke genelinde gerçekleştirilmiş evliliklerin %30.2'si kendi seçimi ve aile onayıyla gerçekleşmiştir. Öğrenim durumu yükseldikçe kendi seçimi ve ailesinin onayıyla evlenenlerin oranı artmaktadır. Üniversite/lisansüstü mezunlarının %67,1'i evliliklerinde kendi seçimleri ve ailelerinin onayıyla hareket etmektedir (TUİK, 2016b). Diğer taraftan 1983 yılında kadınlarda ortalama ilk evlenme yaşı 17,6 iken 2018 yılı ortalama ilk evlenme yaşı 21,4'tir (Hacettepe University Institute of Population Studies, 1983:111; HÜNEE, 2018b: 46). Öte yandan 2014 yılında çekirdek ailelerden oluşan hanehalklarının oranı %67.4 iken 2016 yılında bu oran %66.4'e, 2019 yılında ise 65.1'e gerilemiştir. Çekirdek aile olmayan ve birden fazla kişiden oluşan hanehalklarının 2014'te %2.1 olan oranı ise 2019 yılında yüzde 3'e yükselmiştir. Ayrıca 2014 yılında %7.6 olan yalnız ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile oranı 2016 yılında %8.2'e, 2019 yılında ise %9.2'e yükselmiştir (TUİK, 2016a, 2019b). Bu değişimlerle uyumlu bir şekilde 2019 yılında bir önceki yıla nazaran evlenen çiftlerin sayısı %2.3 azalırken boşanan çiftlerin sayısı %8 artmıştır (TUİK, 2019a). 2014 yılında ise bu oranlardan ilki %0.1 iken diğerinin %4.5 olması süreç içerisinde boşanmaların arttığını, evlenmelerin azaldığını göstermektedir (TUİK, 2014).

Ayrıca Türkiye'de 2012 yılında 3,69 kişi olan ortalama hanehalkı büyüklüğü 2019 yılında 3,35 kişiye düşmüştür (TUİK, 2019b). Hanehalkı büyüklüğünde yaşanan bu azalma eğilimi hem doğum kontrol yöntemlerinin kullanımının yaygınlaşması hem de toplam doğurganlık hızında yaşanan azalma eğilimi ile paralellik göstermektedir. 1978 yılında 4,3 olan toplam doğurganlık hızı devamlı bir düşüş ile 2008'de 2'e gerilerken son 10 yıllık süre zarfında azalma eğilimini bırakarak durağanlaşmıştır (HÜNEE, 2018b: xv). Bununla birlikte doğurganlık hızının zaman içerisinde tedrîcî bir çizgide oldukça yavaş bir hızda azalarak 2023 yılında 1,85 ve 2050 yılında 1,65 olacağı öngörülmektedir (T.C. ASPB, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2013: 34). Söz konusu azalma eğilimi ile annenin öğrenim düzeyinin ve ailenin sosyo-ekonomik statüsünün artışı arasındaki tersine ilişki ise dikkate değerdir. Bugün lise veya üzeri eğitim almış kadınların ortalama 1,8 çocuk doğururken hiç eğitim almamış ya da ilkokulu bitirmemiş kadınların ortalama 4,2 çocuk doğuruyor olması da bu ilişkiyi gösterir niteliktedir (HÜNEE, 2018a:2).

Bu verilerden yola çıkarak günümüz Türkiye'sinde kadınların öğrenim düzeyleri ve daha kalifiye işlerde çalışma imkânları artsa dahi kadının ev ve anne olmakla ilişkili sorumluluklarına atfedilen toplumsal değerin onların istihdama katılım oranlarının görece sabit kalması yönünde etki gösterdiği söylenebilir. Zira bu alanda yapılan saha araştırmalarının pek çoğu kadınların iş gücü piyasasına katılım ile ilgili kararlarının büyük ölçüde anne ve eş olarak rollerine verilen öncelik tarafından şekillendiğini göstermektedir (İlkkaracan, 2012: 6). Ancak yine de günümüzde önemli bazı gelişmelerin kadınları kadınlığa atfedilen geleneksel sorumluluklardan bir ölçüde uzaklaştırdığını ifade edebiliriz. Bunlardan ilki geçmişte bir kadının neredeyse ömrünü vakfettiği çocuk doğurup yetiştirme uğraşının bir yaşam evresine dönüşmüş olmasıdır (Beck, 2011: 166). Doğum kontrol ve aile planlaması yöntemlerinin yaygınlaşması bir taraftan kadınların annelikle bağdaştırabileceklerini düşündükleri kamusal/ekonomik hayata katılım olanağını arttırırken anneliği tercih hakkı barındıran bir seçenek haline getirmiştir. Dolayısıyla günümüzde dünyaya gelen çocuklar çoğunlukla arzu edilen ve istenen çocuklardır. Bu gelişmenin önemli bir sonucu çocuk dünyaya getirmenin arkasında yatan nedenlerin kader ve doğal gereklilik nosyonlarından uzaklaşması ve kişisel tamamlanma nosyonunun anneliğin temel motivasyonlarından biri haline gelmesidir (Badinter, 2017:29).

Diğer taraftan çeşitli teknolojik alet, makine ve tüketim malları aracılığıyla otomasyon süreçlerinin ev içine girmesi kadınların ev içindeki iş yükünü azaltmış ve böylece ev işleri hiç bitmeyen artık/değersiz bir iş olarak algılanmaya başlamıştır (Beck, 2011: 167). Ev işinin mahiyetindeki söz konusu dönüşüme eşlik eden doğum kontrol yöntemlerinin daha yaygın kullanımı ve kadınlara sunulan eğitim ve istihdama katılım fırsatlarındaki eşitlenme ise onların eğitim hayatını ve meslekî bir kariyeri devam ettirme imkân, istek ve olasılığını arttırmıştır. Söz konusu gelişmeler özellikle eğitimli kadınlar için kendilerini tatmin etmeyen ev işlerinden uzaklaşma ve kamusal-özel alanda erkek-kadın rollerinin yakınlaşması anlamını taşımaktadır. Öte yandan günümüzde boşanma oranlarındaki ve tek ebeveynli aile sayısındaki artış kadınlar açısından evlilik ve aile desteğinin kırılganlaştığına işaret etmektedir. Söz konusu kırılganlaşmanın da kadınların iş gücüne katılımını pekiştirici yönde etki göstereceği düşünülse de kadınların istihdama katılım oranlarında durağanlık kadınları ev işi, çocuk bakımı ve yetiştirilmesi gibi geleneksel rollerine bağlayan anlayışın dışında kalan başka koşulların da varlığına işaret etmektedir.

Bugün kadın ve erkeğe yönelik eğitim ve istihdam fırsatlarında eşitlenme eğilimi olsa dahi gerçekten yerleşik bir iş gücü piyasasında tüm erkeklere ve kadınlara eşit ekonomik güvence

sağlanması işsizlik rakamlarının yükselmesi anlamını taşımaktadır. Zira uluslararası ticaret ve ihracata dayanan bir piyasa ekonomisinde büyümenin tarım dışı istihdam yaratma kapasitesinin sınırları bulunmaktadır (İlkkaracan, 2012: 10). Yüksek işsizlik ve dolayısıyla emek piyasasına dahil olamama koşulları ise kadınların ev dışında çalışarak bağımsız bir yaşam sürmekte yeterince özgür olmadıkları bir bağlam ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu bağlamda gerçek ücretli işçi davranışı bağlamından kurtulma ile "özgür/bağımsız" olma arasında kalan eğitimli orta ve orta üstü sosyo-ekonomik statü grubundaki kadınlar için çocuk sahibi olmak genellikle özgürleşme/bağımsızlaşma önünde bir engel olarak algılanmaktadır. Buna rağmen bugün çocuğun "sona kalan, değiştirilemez, alınıp verilemez" birincil ilişkilerin kaynağı konumunda olması anne olmayı meslekî rekabet karşısında arzu edilen bir engel olarak ortaya çıkarmaktadır (Beck, 2011: 168). Özellikle anneliğin sorumlu olmak, ilgili olmak, kendini gelecek kuşakta gerçekleştirmiş ve insan olarak bir kez daha temsil edilmiş olmak gibi taşıdığı psikolojik ve duygusal değer anne olma kararının oluşmasında etkili olmaktadır. Diğer bir ifadeyle eğitimli orta ve orta üstü sosyo-ekonomik statüye sahip kadınlar için hedef odaklılık, rekabet, disiplin, hız gibi kavramlarla kendini dışarı vuran çağdaş dünyada çocuk sahibi olmak sabır, empati, yakınlık, şefkat, merhamet gibi değerleri yaşatmak ve duygusal ihtiyaçları gidermek ile bağlantılı hale gelirken annelik kendini gerçekleştirmenin bir yoluna dönüşmüştür (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012: 205-207).

Çocuğun Değişen Anlam ve Değeri

Tarihsel ve kültürel olarak çeşitlilik gösterse de genel düzeyde çocuk sahibi olma isteği toplumsal statü ve ailenin devamlılığını sağlama, ekonomik katkı, toplumsal beklenti gibi sosyal gerekçeler ile çocukla kurulan ilişkinin getirdiği mutluluk duygusu, çocuk sahibi olmak konusundaki içgüdünün karşılanması ve dolayısıyla tamamlanma duygusu gibi bireysel gerekçelere sahiptir (İşmen Gazioğlu, 2019: 8-9). Modernleşme süreci içerisinde çocuk sahibi olmanın sosyal gerekçeleri güç kaybederken bireysel gerekçeler önem kazanmıştır. Günümüzde doğurganlık hızındaki gerilemeye rağmen zaman içerisinde çocuğa atfedilen değer ve önemdeki farklılaşma bu argümanı desteklemektedir. Nitekim Çiğdem Kağıtçıbaşı'nın Türkiye'de 1975 Çocuğun Değeri Çalışması ile 2003 Çocuğun Değeri Araştırması'nın karşılaştırması bunu gözler önüne sermektedir. 2003 Çocuğun Değeri Araştırması'nın en temel sonuçlarından biri çocuğun sahip olduğu ekonomik değerdeki düşüş ve psikolojik değerdeki yükseliştir. 1975 yılı ile 2003 yılı bulguları karşılaştırıldığında annelerin çocuk isteme nedenleri arasından neşe, zevk, sevgi gibi psikolojik nedenler ikinci araştırmada öne çıkarken çocuğun yaşlılık yıllarında güvence sağlama, evin gelirine maddi yardım gibi ekonomik katkıları önem

kaybetmiştir (Kağıtçıbaşı, 2010: 166-167). Çocuğa bakıştaki söz konusu farklılaşmaya yol açan farklı bir çocukluk fikrinin ilk nüvelerinin Batı'da Rönesans ile oluştuğundan yukarıda bahsedilmiştir. Postman'a (1995:24) göre bu dönemde matbaa kullanımı ile ortaya çıkan toplumsal/yaygın bir okur yazarlık yeni bir iletişim ortamının biçimlenmesine neden olurken okuma yeterliliğine dayalı bir yetişkinlik tanımı ve okuma yetersizliğine dayalı bir çocukluk anlayışı üretmiştir. Böylece çocuk kavramının ilk defa özel bakım ve koruma gerektiren bir insan grubunu belirtmek için kullanımı söz konusu olmuştur.

XVIII. yüzyıl Aydınlanma düşünürlerinden Locke ve Rousseau'nun düşünceleri de yetişkinlikten farklı kendine özgü biyolojik, sosyal ve psikolojik özellik ve ihtiyaçlara sahip bir gelişim aşaması olarak kurgulanan çocukluk anlayışını pekiştirmiştir. Hıristiyanlığa özgü ilk günah doktrinini, insanın hayatının ilk döneminde toplumsal otoriteler karşısında suçlu, dolayısıyla borçlu olduğu fikrini reddeden Locke çocuğun biçimlendirilmesinde ebeveyn, öğretmen ve devletin rolünü öne çıkarmıştır (Akbaş vd., 2009: 98). Rousseau ise modern çocuk eğitiminin nasıl olması gerektiği üzerinde duran ve ilk defa bir sorun kaynağı olarak ebeveynleri işaret eden isim olmuştur. Rousseau'nun insanların gelenek ve örflerin olumsuz etkilerinden kurtarılması gerektiğine dair inancı anne ve babanın otoritesini sorguladığı zemini oluşturmuştur. Yanlış gelenek ve alışkanlıkların aktarılmasında ebeveynlerin problem üretici rollerine dikkat çekmiştir (Lee, 2014a: ix). Locke ve Rousseau gibi düşünürlerin çocuğu koruyup gözetmeyi ve ona yön vermeyi içeren düşünceleri, modernleşme sürecinde ortaya çıkan orta sınıf çocukluk ideolojisinin temelini oluşturmuştur. Masum çocuk imgesine yaslanan bu ideoloji çocuğu doğası gereği kötülükten uzak ve saf, dolayısıyla olgunlaşmamış, zayıf ve savunmasız bir varlık olarak kabul etmektedir. Buna göre çocuk, bedeninin daha küçük ve zayıf olması nedeniyle fiziksel, tehlikeleri doğru teşhis etmek gibi bazı sosyal becerilere henüz sahip olmaması nedeniyle sosyal, yetişkin ve çocuk arasındaki asimetrik güç ilişkisi nedeniyle yapısal anlamda savunmasız durumdadır (Meyer, 2007: 87-90). Söz konusu savunmasız karakteri ve masumiyeti nedeniyle hem doğası gereği hem de yapısal olarak çocuk kırılgan ve korunmaya muhtaç bir varlıktır. Çocuğa atfedilen kırılgan, masum, savunmasız gibi nitelikler ise çocuğun yetişkin yaşamının sert gerçekliklerinden korunması gerektiği düşüncesinin zeminini teşkil etmektedir. Zelizer'in (1985) "çocuğun kutsallaştırılması" olarak adlandırdığı çocuğun ekonomik anlam ve değerinin önem kaybettiği, bir ideal olarak çocuk sahibi olmanın duygusal düzeyde paha biçilemez nitelikler kazandığı kültürel değişime işaret eden süreç ise söz konusu zeminden hareketle ortaya çıkmıştır.

Öte yandan XIX. yüzyılın sonlarından itibaren çocuğun ulusal bir kaynak olarak değerlendirilmeye başlanması ile çocuk hakları yeni bir yasal doktrin haline gelmiştir. Bu dönemde çocuğun ekonomik büyüme ve askerî güç adına kazandığı önem ile ilk defa medikal ve sosyal hizmetlerin sağlanması suretiyle bebek ölümlerini engellemek ve çocuk gelişimini desteklemek üzere ulusal adımlar atılmıştır. Hukuk sistemi çocuk emek gücünü düzenlemeye başlamış ve okullaşma yoluyla eğitim zorunlu kılınarak ilk defa ebeveyn otoritesine yasal sınırlama getirilmiştir. Ebeveynlerin esas görevinin çocuklarının sağlık ve eğitimlerinin sağlanması, gelişimlerini en iyi seviyede sağlayacakları koşulların oluşturulması olduğu görüşü yaygınlık kazanmıştır. XX. yüzyıl başından itibaren ise babanın egemenlik alanı kamu soruşturmasına açık hale gelmiştir. Ebeveyn çocuk ilişkisinin odağına çocuğun hakları, ebeveynlerin görev ve sorumlulukları yerleşmiştir. Çocuğun ihtiyaçları yerine haklarına odaklanan bu bakış açısı çocuğun hakları ve çıkarları olan, aktif ve bağımsız bir kişi olarak algılanmasının yolunu açmıştır (Allen, 2005: 42). Çocuğun birtakım haklara sahip ve babanın mutlak kontrolünde olmayan ancak bir taraftan da savunmasız ve kırılgan bir varlık olduğu görüşü ise çocuğu korumak ve onun haklarına saygılı olmak arasında kalan ebeveynler açısından çocuğun bakımı ve yetiştirilmesi konusunda kendilerine kesinlik sağlayabilecek dışsal bir otoriteye sahip bilimsel uzman bilgi ve önerilerin önem kazanması yönünde etki göstermiştir. Böylece ilk kez çocuk bakımı ve yetiştirilmesinde doğru ve uygun bir yol tutturabilmek için bir uzmana danışma ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Annelere Yönelik Uzman Rehberliğinin Serencamı

Annelere yönelik oluşan uzman bilgi ve öneriler içinde bulunan dönemin koşullarına göre farklılaşmıştır. XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başı itibariyle bilimsel ve endüstriyel gelişmeler paralelinde çocuk bakımı ve yetiştirme işlerini standart ve rasyonel bir çizgide yeniden düzenlenmeye ve ilk defa annenin içgüdüsü, erdemi ve şefkati uygun çocuk yetiştirmeyi sağlamak için yeterli görülmemeye başlamıştır. Termometreler, formüller ve sabit reçetelerin uygulanmaya başlaması çocuk bakımının teknikleşmesinin göstergesidir. Böylece geçmişte doğası gereği basit olan görevler rasyonelleşerek daha karmaşık hale gelmiştir. Bir bebeğin beslenmesinin belirli saatler aralığında yapılması gereken planlı bir göreve veya dışarıda temiz hava aldırmanın rutin-programlı bir egzersize dönüşmesi bunu örneklendirir niteliktedir (Thurer, 1994: 224). Yine bu dönemde ailenin küçülmesi, çocuğun iş gücüne katılımını sınırlandıran ve eğitimi zorunlu kılan yasaların yürürlüğe konulması gibi faktörlerin de etkisiyle çocuğun fiziksel bakımının yanı sıra psikolojik gelişiminin ve bu gelişimde annenin rolünün önemi de üstünde durulan konulardan biri olmuştur. Bu yıllarda annenin çocuğu sürekli

gözlemleme imkânı ile çocuğun olumlu ve teşvik edilmesi veya sınırlandırılması gereken yatkınlıklarının belirlenmesi arasında kurulan bağlantı neticesinde geçmişte çocuğun daha çok fiziksel yaşamının devamlılığı üzerine odaklanmış ahlaki niteliğe sahip annelik görevi, profesyonel beceriler gerektiren bir iş olarak kavranmaya başlamıştır (Allen, 2005: 78).

Diğer taraftan bu dönemde modern devlet yapılarının yükselmesi ile ulusun askerî ve ekonomik anlamda güçlendirilmesi amacına binaen insan faktörü, özellikle üretken durumda olan neslin sağlığı ve üretkenlik kapasitesi önem kazanmıştır (Başboğa, 2017:6). Bu dönemden itibaren annenin devletin ihtiyaç duyduğu sağlıklı nüfusu oluşturacak olan çocukların bakımı ve yetiştirilmesinde "bilimsel olarak" eğitim almış olması önemli bir konu olarak kabul edilmiştir (Hays, 1996: 39). Türkiye özelinde de benzer bir şekilde Cumhuriyetin ilk yıllarında savaş, göç gibi nedenlerle azalan nüfusun arttırılması önemli bir politika haline dönüşmüş, ülke nüfusunun arttırılması, dolayısıyla doğumlar, çocuk bakımı ve hastalıklardan korunma devletin odaklandığı temel alanlardan olmuştur. Sağlıklı, güçlü ve zinde bir neslin oluşturulması hedeflenmiştir (Mamur Işıkçı ve Karatepe, 2016: 85). Mutlu ve sağlıklı bir çocuk yetiştirmenin milli bir meseleye dönüşmesi ile uygun ve doğru çocuk bakımı ve yetiştirilmesinin annenin içgüdülerine bırakılamayacağı anlayışı hâkim olmuştur. Bilimsel bir girişim olarak ilgi konusu olan çocuk bakımı ve yetiştirmesi işinin eğitimsiz annelere bırakılamayacağı düşünülmüştür. Bu doğrultuda genellikle dönemin tıp doktorları tarafından çocuk bakımı ve sağlığı konusunda ailelere, ebeveynlere ve temelde topluma yol göstermek amacıyla çeşitli yazılar kaleme alınmıştır. Anneler çocuk bakımı konusunda yakın sosyal çevrenin tecrübelerine ve "kulaktan dolma" bilgilere güvenmek yerine bilimsel bilgiyi edinmeleri yönünde teşvik edilmiştir. Çocukların bakımı, temizlik, hijyen alışkanlıkları, hastalıklardan korunması konularında annenin eğitimli ve bilgili olmasının öneminin altı çizilmiştir (Başboğa, 2017: 9-10). Dolayısıyla dönemin "bilimsel annelik" anlayışı çerçevesinde annenin hem çocuğunu hem de bilimsel eğitim almış uzmanların tavsiyelerini yakından takip etmesi gerekmiştir. Özellikle psikoloji alanı modern çocuk bakımı ve yetiştirme için "bilimsel" ve "rasyonel" temel sağlamıştır. Örneğin bu yıllarda etkin olan davranışçı yaklaşımın çocukta arzu edilen kişilik yapısının geliştirilmesinde rutin ve disipline verdiği önemin etkisiyle günlük rutinlerin ve gündelik hayatın rasyonel organizasyonunun toplumsal düzenin sağlanmasında büyük bir etki gücüne sahip olduğu düşünülmüştür (Reiger, 1986: 39).

Ancak XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra bilimsel annelik popülaritesini kaybetmiş, anne sevgisinin ve yakın bakımın önemini vurgulayan daha yumuşak bir annelik anlayışı yerini almıştır. "Empatik annelik" olarak adlandırılan bu anlayış çerçevesinde neyi nasıl yapacakları

konusunda endişeli annelere her ne kadar adım adım talimatlar içeren bir üslup ile de olsa kendi içgüdülerine güvenmeleri telkin edilmeye başlamıştır (Hays, 1996, s 51). Bu yıllarda ortaya çıkan psikolojik ve bilişsel çocuk gelişim kategorilerini detaylandıran kuramlar, öneri literatüründe[5] popüler hale gelmiştir (Hays, 1996: 47). Yüzyılın başında çocukta toplumun ihtiyaçlarına uygun tutumların nasıl geliştirileceğine olan vurgu çocuğun gelişim evrelerine dikkat edilerek desteklenmesine doğru kaymıştır. Daha çocuk merkezli ve çocuğun ihtiyaçlarının rehberlik ettiği bu anlayış çerçevesinde anne olmanın sorumlulukları artmıştır (Wall, 2004: 41). Örneğin Bowlby'nin (1951, 1973) çalışmalarının öncülük ettiği bağlanma literatürünün de katkısıyla bu dönemden itibaren anne olma sorumluluğu çocuğun fiziksel ve ahlaki gelişiminin yanı sıra psikolojik sağlığını desteklemeyi kapsar hale gelmiştir. Bununla birlikte her ne kadar zaman içerisinde kadınların eğitim ve istihdama katılım fırsatlarındaki eşitlenmeye bağlı olarak anne-çocuk arasında sürekli ve kesintisiz temasa yapılan vurgu eleştiriye tâbi tutulmuş olsa da Bowlby'nin bağlanma üzerine düşünceleri ve ondan neşet eden bağlanma literatürü bugün uygun anneliğin ne olduğu konusundaki toplumsal anlayışı biçimlendirmeye devam etmektedir. Ayrıca ilgili öneri literatürü, ebeveynlik ile ilgili bilimsel makaleler, ebeveynlere verilen eğitim materyalleri gibi pek çok kaynak çocuğun sadece kişiliğini değil, aynı zamanda beyin kapasitesini ve gelecekteki entelektüel potansiyelini şekillendirmek için annenin çocukla birebir kaliteli zaman geçirmesinin, ona yeterli ve uygun uyarılmayı sağlamasının önemine vurgu yapmaktadır (Wall, 2010: 254). Böylece XX. yüzyılın sonunda tıp ve psikoloji alanlarındaki gelişmelere bağlı olarak çocuğun uygun ve doğru gelişiminin gerekliliklerinin detaylandırılması anne olma sorumluluklarını çocuğu yakinen takip edip eksikliklerini giderme ve yeteneklerini geliştirme yönünde arttırmıştır (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012: 251-254).

Bugün ise annelik çocuk merkezli, uzman rehberli, risk bilinçli, maddi ve manevi sorumluluğu yüksek bir iş niteliğindedir. Hays'in (1996:8) "yoğun annelik" olarak tanımladığı bu anlayış toplumsal bir fenomen olarak tarihsel süreç içerisinde hem bir devamlılığın hem de farklılığın ürünü olarak kendini göstermektedir. Rönesans ile ortaya çıkan çocuğun kırılgan ve savunmasız ancak belirli haklara sahip bir varlık olduğu düşüncesi günümüze dek inceltilerek desteklenmeye devam etmiştir. Zira günümüzde ebeveynlik çocuk gelişimi ile ilgili en son araştırmaları takip etmek ve belirli bir uzmanlık seviyesine sahip olmak, çocuğun gelecekteki refahını korumak için belirli bir eğitim stratejisine bağlılık göstermek gibi becerileri edinmeyi

[5] Öneri literatürü ile genellikle bilimsel argümanları kendine referans alarak çocuğun bakımı ve yetiştirilmesinde uygun anne rolüne işaret eden ve annelere bu ideal yönünde tavsiyelerde bulunan yazılı ve elektronik kaynaklar kastedilmektedir.

ve çocuğun sınırsız potansiyeline inanmayı ancak diğer taraftan çocuğu sürekli izlemeyi ve çocuğa yönelik tehlikeler hakkında bir farkındalığa sahip olmayı gerektirmektedir. Bu durum kaliteli-eğitimli ebeveynlik ve toplumsal çıktılar arasında doğrudan bir bağlantı olduğuna dair varsayımın arz ettiği sürekliliğe işaret etmektedir. Öte yandan modernleşme süreci geçmişte anneliği düzenleyen, beklenti ve görevleri tanımlayan yerleşik düşünce ve uygulamaların, içgüdü veya sağduyu olarak tanımlayabileceğimiz şeylerin yol gösterici olma özelliğini kaybetmesi ile kendini dışa vuran rasyonelleşme sürecini beraberinde getirmiştir. Zaman içerisinde anne çocuk ilişkisini ele alan tıbbi-psikolojik-pedagojik kuramların detaylandırılması ile bilimsel ve rasyonel düşünme tarzının aslında gündelik ve özel alanda yer alan anneliğin farklı yönlerini kapsamına alması ise rasyonelleşme yönünde bir devamlılığa işaret etmektedir.

Bununla birlikte günümüzde dünyayı küresel anlamda tehdit eden risk ve tehlikeler gündelik hayatın gündemine daha çok dahil olmaktadır. Artan risk ve tehlikelere dair farkındalık ile gelişen risk bilinçliliğe bağlı olarak çocuk geçmiştekinden daha kırılgan ve tehlike altında kabul edilmektedir. Anne ve çocuğun geçmişe nazaran daha fazla izlenmesini ve ayrıca annenin hem kendini hem de çocuğunu daha fazla izlemesini gerektiren bu kabule binaen nasıl annelik yapmak gerektiği konusunda tıbbi-psikolojik-pedagojik kuramların yol gösterici özelliği daha fazla önem kazanmıştır. Fakat kazandıkları öneme karşılık sağladıkları etki güvensizliği ortadan kaldırmak yerine onu pekiştirmek yönündedir (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012:230). Günümüzde söylemsel etkinlik biçimlerini açıklayan ve bunların sınırlarını çiziyor gibi görünen bir üst anlatıdan duyulan kuşku söz konusu durumun oluşmasında etkili olan olgulardan biridir. Zira her ne kadar "uzman", modern ailenin tarihi boyunca annenin çocuğunu etkili bir şekilde yetiştirme yeteneğinin sorgulanmasına işaret eden önemli bir figür olmayı sürdürse de zaman içerisinde uygun çocuk yetiştirme standartlarının ne olduğu ile ilgili mesajların farklılaşıp çoğullaştığı ve toplumsallaşma biçiminin değiştiği görülmektedir.

Hem farklılaşıp çoğullaşan hem de söz konusu farklılık ve çoğulluğun neye tekabül ettiği üzerinde durulmadan çeşitli dijital iletişim kanalları üzerinden popülerleşerek aktarılan uzman bilgi ve görüşleri ise annelerin gündemini şekillendirmektedir. Bu durum annenin annelik deneyim ve pratiklerini farklı ve çoğul uzman bilgi ve görüşleri çerçevesinde sürekli gözden geçirmesi, annelik pratiklerini yeniden düzenlemesi gerektiği anlamına gelmektedir. İdeal/iyi anneyi tanımlayan standartları belirleyen uzman bilgi ve görüşlerinin söz konusu değişken niteliği karşısında çeşitli annelik türleri "kimlik" haline gelmiş ve meslek gibi çalışılarak edinilen kimlikler annelerin toplumsal statüsünü gösteren merceğe dönüşmüştür. Bugün bilimsel bilginin çerçevesini çizdiği ideal/iyi anneliği imleyen göstergeleri elde etme, anne

kimliğini bu göstergeler üzerinden inşa etme ve bu anlamda "ideal/iyi" anne imajını edinmenin neredeyse tüm anneleri kapsamına alan bir amaca/olguya dönüşmesi bu durumu yansıtmaktadır.

Özetle belirtmek gerekirse çağdaş toplumun gelişmiş teknolojisi ekonomik, toplumsal ve kültürel yapıda bilgi temelli eylemin önem kazanmasına ve uzmanlıkların statüsünün artmasına sebep olmuştur. Toplumsal yapıdaki farklılaşma ile yeni toplumsal hareketlerin artan etkinliğinin yanı sıra gösterge ve hayat tarzlarının kazandığı önem, annelere yönelik uzman rehberliğinin farklılaştığı sosyo-kültürel bağlamı oluşturmaktadır. Bununla birlikte çocuğa yönelik bilimsel argümanların çerçevesini çizdiği risk ve tehlikelere dair artan farkındalık ile günümüzde annelik risk bilinçli bir iş niteliği kazanmıştır. Bilimsel bilginin düşünümselleşmesi ve sağlığın etik bir çerçeve olarak güç kazanması ile neoliberal bireyselleşme sürecinin desteklediği anne kimliğinin geriye dönük sorgulama, değerlendirme ve yeniden düzenlemeyi içeren düşünümsellikle inşa edilen bir tasarıma dönüşümü ise annelerin uzman rehberliği ile muhatap oldukları diğer bir toplumsal bağlam olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca risklerle artan meşguliyet ve anne kimliğinin düşünümselleşmesi yönündeki gelişme ve etki, annelik pratiklerinde uzman tarafından izlenme ve kendini izleme süreçlerini beraberinde getirmektedir.

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışma günümüzde anneliğin çocuk merkezli, uzman rehberli, risk bilinçli, maddi ve manevi sorumluluğu yüksek bir iş gücü haline gelişini ifade eden yoğun annelik anlayışının kendi iç dinamikleriyle gelişen bir fenomen olmadığı, aksine çağdaş toplumu belirleyen bilginin merkezî önem kazanması, uzmanlıkların artan statüsü, üretim toplumunun tüketim toplumuna dönüşmesi, risk ve tehlike algısının artması, gözetim kültürünün yaygınlaşması gibi gelişme ve etkilerin bir ürünü olarak ortaya çıktığı varsayımına yaslanmaktadır. Söz konusu gelişme ve etkilerin Türkiye toplumunda eğitimli orta ve orta üstü sosyo-ekonomik statü sahibi kadınların hamilelik, doğum ve çocuk yetiştirme gibi süreçlerden oluşan annelik deneyimine yansımalarını ve çocuğa dair bakış açısına, anneliğin algılanışına, iyi/ideal anne pratiklerinin düzenlenişine etkisini tasvir etmek ve annelerin çağdaş ebeveynlik kültürü içerisinde gelişen yoğun annelik anlayışına yönelik algılarını ortaya koymak bu çalışmanın nihaî hedefini oluşturmaktadır.

Yapılan literatür taraması neticesinde aile kurumunda ve özelde aile içindeki "anne"nin rolü ve "anne"ye dair toplumsal algıda yaşanan değişimi belirleyen olguların çağdaş topluma özgü

ekonomik, sosyo-kültürel ve teknolojik gelişmelerle bağlantılı olduğu görülmüştür. Bu sebeple çalışma, sanayinin dönüşümü ve teknolojinin gelişimi ile uzmanlık bilgilerinin toplumsallaşmasında yaşanan değişimin anneliğin hamilelik, doğum, çocuk bakımı ve çocuk yetiştirme gibi farklı evrelerini nasıl etkilediğine odaklanmaktadır. Günümüzde eğitimli orta ve orta üst sosyo-ekonomik statü sahibi kadınlar için hamilelik, doğum ve çocuk yetiştirme gibi anneliği oluşturan ve belirleyen süreçlerde tıbbi ve psiko-sosyal uzman bilgisi ile kurulan ilişkinin ve anneliğe dair algının oluşmasında nasıl etkili olduğunu inceleyen bu çalışma, aynı zamanda uzman bilgi ve görüşleri çerçevesinde annelik pratik ve deneyimlerinin nasıl düzenlendiğini betimlemeyi amaçlamaktadır. Temel olarak anneliğin öğrenilmesi ve rehberlik edilmesi gereken bir çeşit toplumsal kimlik haline nasıl geldiği, annelerin bu durumu nasıl değerlendirdikleri, uzman bilgi ve görüşlerinin anneler tarafından nasıl algılandığı ve annelik pratiklerine nasıl yansıtıldığı sorgulanan araştırmanın odak soruları şu şekildedir:

1. Orta ve orta üstü sosyo-ekonomik statü grubunda yer alan kadınlar annelik yaparken hangi bilgi kaynaklarına başvurmayı tercih etmekte ve söz konusu kaynakları nasıl değerlendirmektedir?

2. Uzman bilgi ve görüşlerinde ortaya çıkan risk söylemleri orta ve orta üstü sosyo-ekonomik statü grubunda yer alan kadınların annelik deneyimi nasıl etkilemektedir?

3. Orta ve orta üstü sosyo-ekonomik statü grubunda yer alan kadınlar uzman bilgi ve görüşleri üzerinden anneliği nasıl anlamlandırmakta ve ideal/iyi anneye dair görüşleri nasıl biçimlenmektedir?

4. Orta ve orta üstü sosyo-ekonomik statü grubunda yer alan kadınlar, uzman bilgi ve görüşleri çerçevesinde annelik deneyim ve pratiklerini nasıl düzenlemekte ve anne pratiklerinde ortaya çıkan izleme-izlenme durumunu nasıl değerlendirmektedir?

Söz konusu sorular çerçevesinde çalışmanın ilk bölümünde, öncelikle ekonomik etkinliğin enformasyon teknolojisinin gelişimi ile değişen yapısı ve bilgi ile olan karşılıklı ilişkisi çerçevesinde anneliğin toplumsal alana taşınmasında temel rolü üstlenen uzmanların toplumsal örgütlenmede kazandığı önem ele alınmış ve yeni toplumsal hareketlerden ekoloji hareketi ve feminist kadın hareketi annelik bağlamında tartışılmıştır. Daha sonra uygun ve doğru anneliği tanımlayan standartları belirleyen bilimsel bilgide ve bu bilginin annelere ulaşma biçiminde yaşanan değişim, bilimsel bilginin postmodern gelişimi çerçevesinde ele alınmıştır. Sonrasında ise teknolojik buluşlar ile iletişim alanının genişlemesi neticesinde çeşitli dijital iletişim kanallarının uzman bilgi ve önerilerinin annelere aktarımında kazandığı önem ve işlev anneliğin

tüketim kültürü ile bağlantılı bir fenomene dönüşmesi ile ilişkili olarak tartışılmıştır. Ayrıca yoğun annelik anlayışının bir gerekliliği olarak çocuğa optimum gelişim ve eğitim fırsatları oluşturma, çocuğun gelişim ve eğitimini yakından takip etme ve yönlendirme gibi anneye atfedilen sorumluluklar aracılığıyla anneliğin hayat tarzı farklılıklarının üretilmesinde yüklendiği işlev ele alınmıştır.

Tezin ikinci bölümünde, annelikle ilgili karar verme süreçlerinin bilimselleşmesi ve teknikleşmesi olarak tanımlayabileceğimiz anneliğin uzman rehberliğinde gerçekleşmesi gereken bir işe dönüşmesi risk, düşünümsellik ve gözetim kavramları çerçevesinde ele alınmıştır. Öncelikle anneliğin risk bilinçli bir görev haline gelişi ve bu değişimin annelik deneyimi üzerindeki etkisi, çağdaş risklerin zaman ve mekân boyutlarında sınırlandırılamama ve bilimsel olarak tanımlama süreçlerine bağımlı olma özellikleri, "yerinden çıkarıcı*"* bir mekanizma olarak uzmanlıkların kazandığı önem bağlamında tartışılmıştır. Sonrasında annelik söz konusu olduğunda kadınların annelik pratiklerini çocuğun fiziksel ve psikolojik sağlığını ve dahi geleceğini riske atmaktan imtina ederek bu konularda üretilen bilimsel bilgi ve uzman önerileri çerçevesinde düzenlemesini, sorgulamasını, gözden geçirmesini ve yeri geldiğinde tekrardan düzenlemesini kapsayan anne kimliğinin düşünümsel inşası, risk yönetiminin/sorumluluğunun bireyleşmesi, sağlığın yeni bir etik olarak ortaya çıkması ve gelişmesi meseleleri etrafında ele alınmıştır. Son olarak ise riskten kaçınma ve anne kimliğinin düşünümsel inşasının gerektirdiği uzman bilgi ve önerilerini takip etme, annelik pratik ve deneyimini uzman bilgi ve önerileri çerçevesinde düzenlemenin yol açtığı annenin ve çocuğun daha çok izlenip gözetlenmesi ve annelerin de kendi kendini gözetleyip öz denetim geliştirmesi konuları üzerinde durulmuştur.

Saha araştırmasının bulgularının aktarıldığı son bölümde ise eğitimli orta ve orta-üstü sosyo-ekonomik statü sahibi kadınların anneliğe dair mikro anlatıları sanayi-sonrası toplumun makro gelişmeleriyle birlikte anlamlandırılmaya çalışılmış ve değişimin niteliği değerlendirilmiştir. Günümüz annelik deneyiminin uzman bilgi ve görüşlerinin etkisi altında olduğu gözleminden yola çıkarak anneliğin bahsetmiş olduğumuz dönüşümüne etki eden gelişmelere dair literatür tartışmasını takiben belirlenen "tüketim toplumu" (Baudrillard, 2014), "risk toplumu" (Beck, 2011), "düşünümsel kimlik" (Giddens, 2014) ve "gözetim toplumu" (Foucault, 2015) kavramsal çerçevelerine yaslanarak anne-uzman ilişkisine odaklanılmıştır. Bu doğrultuda hamilelik, doğum ve çocuk yetiştirme gibi anneliği oluşturan ve belirleyen süreçlerde tıbbi ve psiko-sosyal uzmanlarla kurulan ilişkinin eğitimli orta ve orta üstü SES grubunda yer alan Türk kadınları için anneliğin anlamlarının oluşmasına etkisi üzerinde durulmuştur. Bilgi toplumunun

risk, gözetim ve tüketim yapıları içerisinde yoğrulan annelerin kendi özgün imkân ve koşulları çerçevesinde annelik deneyimlerini nasıl düzenledikleri ele alınmış, uzman ile kurulan ilişkinin kadınların anneliği anlamlandırma süreçlerini, iyi annelik pratiklerini, çocuğa dair bakış açılarını ne yönde etkilediği betimlenmiştir.

Araştırma Modeli

Annelikle ilgili olarak gelişen feminist literatür (Hochschild, 2003; Chodorow, 1978; Thurer, 1994) çocuğu olsun veya olmasın pek çok kadının etkisinde olduğu yoğun annelik idealini "baskıcı" olarak nitelendirmektedir. Bununla birlikte yapılan saha çalışmaları kadınların aslında gönüllü olarak "yoğun annelik" idealinin gereklerine uydukları ve bu ideali kendi koşul ve şartlarına göre uyarladıklarının altını çizmektedir. Bu çalışmalarda elde edilen bulgulara paralel şekilde iki küçük çocuk sahibi bir anne ve küçük çocuğa sahip annelerle arkadaşlık kurma imkânına sahip bir araştırmacı olarak gündelik hayatta kadınların annelik deneyimlerini düzenlerken kuşaklar arasında paylaşılan bilgi yerine bilimsel bilgi ve uzman görüşlerine başvurmayı tercih etmelerine ve iletişim teknolojileri sayesinde bilgiyle artan meşguliyetlerine rağmen yoğun stres, endişe ve suçluluk duygusundan mustarip olduklarına dair gözlemlerim çağdaş anneliğin kültürel bağlamına akademik bir merak uyandırmıştır. Söz konusu meraktan yola çıkan bu araştırmada anneliğin çağdaş toplumsal ve kültürel bağlamını derinlemesine anlamak ve yorumlayabilmek için fenomenolojik nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Anneliğin farklı evrelerini yaşayan kadınların kendi deneyim ve pratiklerine dair mikro anlatıları üzerinden sanayi-sonrası toplumun makro gelişmelerine dair derinlemesine bir kavrayış edinmek ve araştırmanın amaçları doğrultusunda gelişen problemleri incelemek için gündelik hayat durumlarına atfedilen öznel anlama verdiği önem nedeniyle bu desenin uygulanmasına karar verilmiştir.

Fenomenolojik yaklaşım bireyin gündelik hayat durumlarına atfettiği öznel anlam üzerinden toplumsal gerçeklik hakkında derinlemesine bir kavrayışa ulaşmada ortak kanıya dayalı bilgi/ durum tanımlarının önemine dikkat çekmektedir (Schutz, 2018: 304-305). Durum tanımları bireylerin ortak bir "bilgi stoku"ndan aldıkları kabulleri, yani onların dünyayı kitaplar, arabalar, evler gibi şeylerin tiplerinden oluşur olarak düşünmelerini sağlayacak uygun davranışla ilgili toplumsal kavrama reçeteleri içermektedir. Toplumsal kavrama reçeteleri olarak durum tanımları, davranışa somut anlam verip bu davranışın belirli toplumsal süreçlerin bir örneği olarak tanınmasını sağlar (Handel, 1979: 867). Böylece bireyler gündelik toplumsal dünyadan hayatın doğal gerçekleri olarak söz ederken bunları tamamen ahlaki gerçekler olarak görürler. Bireyler için bu gerçekler hem bildik ortamlarla ilişkilidir hem de ahlaken doğru veya yanlış

oldukları için doğal şeylerdir (Garfinkel, 2015: 59). Anneler açısından baktığımızda hamilelik ve çocuğunu dünyaya getirmenin yanı sıra çocuk bakımı ve yetiştirme konusunda çeşitli uzmanlarla iş birliği yapmak sorgulanmayan doğal bir durum niteliğini almıştır. Bununla birlikte bu çalışma annelerin uzman bilgi ve görüşlerini kendi "koşulları" (hayat tarzı, anne ve çocuğun karakteri, çevresel koşullar) çerçevesinde değerlendirdikleri ve bu değerlendirme neticesinde anne pratik ve deneyimini oluşturdukları, anneliğe dair öznel anlamları inşa ettikleri varsayımını taşımaktadır. Bu sebeple annelerin anlatım ve ifadelerinde yansımasını bulan sosyo-kültürel oluşumları ve açık veya örtük öznellikleri keşfederek anlamaya çalışmak (Kümbetoğlu, 2017: 28) bu araştırmanın hareket noktasını oluşturmaktadır. Anneliğin öznel anlamlarının sosyal ve tarihsel olarak dönüştüğü düşüncesinden yola çıkarak bu araştırmada annelerin tarihsel ve kültürel dünyalarını anlamak için gündelik hayat bağlamına odaklanılmıştır (Creswell, 2007: 21).

Mevcut bağlam yani içinde bulunduğumuz toplumsal ve kültürel dünya herkes için olduğu gibi anneler için de orada ve verili durumdadır. Fenomenolojik yaklaşım açısından orada ve verili durumda olan bu dünya bireylerin özel deneyimlerine göre anlaşılmalıdır. Çünkü fenomenolojik yaklaşım, epistemolojik olarak teorilerimizden, inançlarımızdan ve anlamlandırmalarımızdan bağımsız bir dış gerçeklik bilgisi bulunduğunu reddetmekte, öznel olandan yola çıkarak nesnel olana ulaşmak gerektiği düşüncesini benimsemektedir. Bireylerin incelenen fenomenle ilgili nasıl hem öznel hem de diğer insanlarla ortak olan nesnel deneyimlere sahip olduğunu açıklama imkânı veren bu yaklaşıma göre insanlar duyguları, düşünceleri ve anlamlandırmalarıyla gerçekliği inşa etmektedirler. İnsanın kendinden bağımsız "orada, dışarıda" duran bir gerçekliği reddeden bu anlayışa göre ontolojik anlamda beşerî/sosyal gerçeklik insanların anlamlandırmaları yoluyla sürekli olarak yeniden inşa edilmektedir (Kuş, 2007: 65). Dolayısıyla sosyo-kültürel çevre ve öznel bakış açısı bir kişinin yaptığı seçimlerin biçimlenmesine yardımcı olurken insanlar da bu çevreyi oluşturur, değiştirir ve farklı bir bakış açısı geliştirme/oluşturma imkânına sahiptir (Neuman, 2010: 135). Gerçekliğin bilgisinin toplum tarafından yapılandırmış olduğu ve tek bir gerçeklik yerine birden çok gerçek olabileceğine dair bu epistemolojik ve ontolojik varsayımlar, hem Schutz'un (1967: 7) bireylerin niyetlerinde bulunan öznel anlamı yorumlayarak sosyal davranışları incelemek olarak belirlediği sosyolojinin amacı ile hem de annelerin gündelik yaşam deneyimlerini sosyo-kültürel makro gelişmeler ile yorumlamaya odaklanan bu araştırmanın amacı ile uyumludur.

Fenomenolojik yaklaşım bireyleri anlamak, davranışların toplumsal ve kültürel bağlamını çözümlemek için incelenen fenomenle ilgili öznel anlam ve deneyimlerin yorumlanmasını ve

bu anlama sisteminin toplumsal ilişkilerin kendisini nasıl oluşturduğunun çözümlenmesini gerektirmektedir (Kümbetoğlu, 2017: 28). Bu çalışmada da anneliği oluşturan süreçlerin nasıl deneyimlendiği ve bu süreçler boyunca uzmanla kurulan ilişkinin ve uzman görüşlerinin anneliği anlamlandırma süreçleri, annelik deneyimleri, çocuğa dair bakış açıları ve annelik algılarında nasıl etkin olduğu ve annelik pratiklerinin uzman bilgi ve görüşleri çerçevesinde ne yönde düzenlendiği sorularına odaklanılarak toplumsal gerçekliği açıklamaktan çok anlama ve yorumlamaya dönük bir çaba ortaya konmuştur. Fenomenoloji deseninin tercih edilmesinde belirleyici olan bu çaba ile genel geçer sonuçlara ulaşmak yerine toplumsal bir fenomen olarak anneliği daha iyi anlamayı sağlayacak gündelik hayat deneyimi örneklerine odaklanılmıştır. Fenomenolojik desen kullanılarak elde edilen bulgular ile genel toplumsal bağlamın kadınların annelik deneyimine, anneliğin algılanış biçimine ve onlar için olan anlamına etkisine ışık tutarak yaşanan toplumsal dönüşümün kavranması adına katkı sunmak amaçlanmaktadır.

Çalışma Grubu

Bu tez çalışmasının temel varsayımı sosyo-kültürel bağlamın annelik deneyimini ve anneliğe dair anlamları şekillendirici bir güce sahip olduğudur. Buna göre "annelik" içinde yer aldığı tarihsel bağlama göre farklılaşabilen ve birbirine kenetlenen toplumsal yapıların çerçevesini çizdiği toplumsal bir fenomendir. Ancak aynı zamanda sahip olunan maddi ve kültürel kaynak ve kısıtlılıklar da anneliğin gerçekleştiği ve anneliğe dair öznel anlamların üretildiği bağlamı biçimlendirmektedir. Bütün kadınların annelik pratik ve deneyimleri belirli ortak yönlere sahip olsa da söz konusu maddi-kültürel kaynak ve kısıtlılıkların belirlediği sosyo-ekonomik statü farklılıkları annelik deneyiminin farklılaştığı bağlamlardan birini teşkil etmektedir. İlk olarak yoğun annelik anlayışının çocuğun eğitimini birebir aktif olarak destekleme ve takip etmeden ailenin hayat tarzını ifade eden tercihlerin yapılması, okul dışı etkinliklerin belirlenmesi gibi meseleler etrafındaki daha geniş bir bağlamda çocuğun toplumsallaşmasından anneyi birincil derecede sorumlu tutması ve böylece özellikle orta ve orta üstü sosyo-ekonomik statüye sahip ailelerin statü farklılıklarının yeniden üretiminde anneye atfettiği rol annenin sahip olduğu sosyo-ekonomik statüyü önemli kılmaktadır (Reay, 2004). Öte yandan hem ilgili literatürün (Hays, 1996; Thurer, 1994; Badinter, 2017) orta ve orta üstü sosyo-ekonomik statüye sahip anneleri kendine konu edinmesi hem de aile yapısında, evlilik örüntülerinde ve çocuğa atfedilen değerdeki farklılaşmayı ele alırken vurguladığımız gibi değişimin orta ve orta üst sosyo-ekonomik statüye sahip bireylerde izlenebilmesinden dolayı çalışma grubuna orta-orta üst sosyo-ekonomik statüye sahip katılımcılar dahil edilmiştir.

Sosyo-ekonomik statünün maddi, kültürel ve sosyal unsurları bir arada içeriyor olmasından dolayı bir bireyin sosyo-ekonomik statüsünü belirlemenin zorluklarından bahsedilebilir. Örneğin sosyo-ekonomik statünün maddi bir ölçütü olarak sadece gelire odaklanmak, kültürel ve sosyal unsurların annelerin gündelik hayat faaliyetlerine yansımasını gözden kaçırmaya neden olabilir. Ancak yine de yoğun annelik anlayışının yansıması olarak çocuğu merkeze alma, onun eğitimi ve gelişimini önceleme, risk bilinçli tercihler yapma eğilimi orta ve orta üstü gelir seviyesine sahip annelerin özelliği olarak belirmektedir. Bu nedenle çalışma grubuna dahil edilen katılımcılara gelir durumları sorulmuştur. Ancak katılımcıların gelir durumlarını belirtmekte gösterdikleri isteksizlik nedeniyle ev ve/veya araba mülkiyeti ve ikamet edilen ilçeye dair bilgi ve kendi gelir durumlarına dair değerlendirmelerine dayanarak gelir durumları belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre çalışma grubunu oluşturan katılımcılar İstanbul'un Üsküdar, Kadıköy, Maltepe, Beşiktaş, Fatih gibi merkezi ilçelerinde ikamet etmekte, ev ve/veya araba mülkiyeti bulunmakta ve kendi gelir durumlarını orta veya orta-üstü olarak değerlendirmektedirler.

Diğer taraftan bireyin mesleği günlük yaşamın önemli bir belirleyicisi olsa da sosyo-ekonomik statünün bir göstergesi olarak mesleğe odaklanmak, evde çocuklarıyla birlikte kalan ve ailesine bakım sağlamak için kariyer istek ve/veya fırsatlarını ertelemiş veya bırakmış olan kadınlar için yetersiz bir yaklaşımdır. Dolayısıyla çalışma grubu oluşturulurken meslekî meşguliyet bir kriter olarak belirlenmemiştir. Ancak meslek ve gelirle olan ilişkisi sayesinde eğitim, kişinin hayat tarzını, kimi referans grubu olarak aldığını ve sahip olduğu değer kümesini de büyük ölçüde belirleyici bir güce sahiptir (Nelson, 2010: 4). Dolayısıyla çalışma grubu oluştururken yüksek eğitimli olma kriteri dikkate alınmış ve en az lise mezunu katılımcılar çalışma grubuna dahil edilmiştir. Liseden mezuniyetin minimum eğitim kriteri olarak belirlenmesinde ise Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı'na göre 2018 yılında 25 ve daha yukarı yaşta olup en az üniversite mezunu olan kadınların toplam nüfusa oranının %17.5'te (TUİK, 2019c) kalmış olması etkili olmuştur.

Bu çalışmada kadınların öznel annelik deneyimlerinden ve onlar için anneliğin öznel anlamlarından yola çıkarak günümüz anneliğine dair nesnel bir anlam bağlamı ortaya koymak amaçlanmaktadır. Annelik konusunda bir genellemeden çok derinlemesine bir kavrayışa ulaşmayı içeren bu amaç doğrultusunda çalışma grubunu oluştururken amaçlı örnekleme tekniğinden faydalanılmıştır. İlk olarak uzman ve uzmanlık bilgisi ile kurulan ilişkinin hamilelik, doğum ve çocuk yetiştirme gibi anneliği oluşturan farklı süreçlere etkisine ve anneliğin farklı evrelerindeki farklı deneyimlere ışık tutmak amacıyla amaçlı örnekleme

modelleri arasından görüşülecek kişilerin önceden belirlenen kotalara göre saptanması ilkesine dayanan kotalı örnekleme tekniğine başvurulmuştur (Kümbetoğlu, 2017: 99). İlgili literatürde (İşmen Gazioğlu, 2019) çocuk gelişiminin 0-6 yaş ilk çocukluk, 7-12 yaş son çocukluk ve 13-18 yaş ergenlik dönemi olarak üç alt dönemde ele alınmasından hareketle çalışma grubu 0-6, 7-12, 13-18 yaş aralığında çocuğa sahip anneler şeklinde kategorilendirilmiştir. Pek çok farklı bağlamda anneleri gözlemleme fırsatına sahip bir araştırmacı olmanın verdiği avantaja dayanarak her kategoride yoğun annelik anlayışı bağlamında zengin bilgi sağlayacağı, çocuk bakımı ve yetiştirme konusunda belirli bir duyarlılığı ve deneyimi olduğu, deneyim ve düşüncelerini aktarmak konusunda ise istekli olduğu düşünülen 3 katılımcı ilk etapta önceki tanışıklığa bağlı olarak tespit edilmiştir (Kümbetoğlu, 2017: 97).

Daha sonrasında ise kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak görüşme yapılan ilk 9 katılımcıdan başkalarını tavsiye etmeleri istenmesi ve görüşme sürecinin dışında da informel diyaloglar sırasında katılımcıların yönlendirmesi yoluyla çalışma grubu genişletilmiştir. Katılımcılardan elde edilen bilginin belirli bir doygunluk seviyesine ulaşana ve yeni bilgi elde etmenin mümkün olmadığı düşüncesi oluşana kadar çalışma grubu genişletilmeye devam etmiştir (Merriam ve Tisdell, 2016: 101). Her kategoride 10-12 katılımcıda toplanan verilerin belirli bir doygunluk seviyesine ulaştığı düşünüldüğünden her kategoride 12 katılımcı, toplamda 36 katılımcıda çalışma grubu sonlandırılmıştır. Çalışma grubuna dair demografik bilgileri gösteren tablo Ek 1'de yer almaktadır.

Bununla birlikte çalışma grubunda maksimum çeşitliliği sağlamak amacıyla her kategoride farklı dünya görüşüne, çocuk sayısına ve çalışma durumuna sahip katılımcılara ulaşmaya dikkat edilmiştir. Birden fazla çocuğa sahip katılımcılara dahil edildikleri kategoriyi belirleyen yaş grubundaki çocukları ile ilgili sorular yöneltilmiş ancak gerektiğinde diğer çocuğu/çocukları ile ilgili bilgi vermesi istenerek elde edilen verilerde çeşitlilik sağlanmaya çalışılmıştır. Daha özelde ise 0-6 yaş aralığında çocuğa sahip katılımcıları belirlerken yardımcı üreme tekniklerinden faydalanma, doğum şekli, gündüz bakım sağlayanın kim olduğu kriterlerine, 7-12 ve 13-18 yaş aralığında çocuğa sahip katılımcıları belirlerken de çocuğun devam ettiği okul kriterine dikkat edilerek örnekleri çalışma grubuna dahil edilmiş ve maksimum çeşitlilik sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca süreç ilerledikçe çalışma grubuna iki boşanmış annenin dahil olması da çalışma grubundaki çeşitliliği pekiştirici yönde etki göstermiştir.

Tablo 1. 0-6 yaş aralığında çocuğa sahip katılımcıların demografik özellikleri

Yaş	Çalışma Durumu	Çocuk Sayısı	Gündüz Bakım Sağlayan*	Yardımcı Üreme Teknikleri	Doğum Şekli*
30-35 (8)	Çalışan (9)	Bir (8)	Bakıcı (4)	Tedavi (5)	Sezaryen (11)
36-40 (3)	Ev Hanımı (2)	İki (3)	Anneanne/Babaanne (3)	Doğal Yol (7)	Normal (4)
41-45 (1)	Çalışmayı Bırakan (1)	Üç (1)	Kreş (4)		
			Kendisi (4)		

*0-6 yaş aralığında birden fazla çocuğa sahip katılımcıların aynı yaş grubunda olan diğer/ikiz çocuklar da dahil edilerek değerler girilmiştir.

Tablo 2. 7-12 yaş aralığında çocuğa sahip katılımcıların demografik özellikleri

Yaş	Çalışma Durumu	Çocuk Sayısı	Okul*
30-35 (6)	Çalışan (3)	Bir (1)	Devlet (10)
36-40 (3)	Ev Hanımı (7)	İki (8)	Özel (5)
41-45 (3)	Çalışmayı Bırakan (2)	Üç (3)	

*7-12 yaş aralığında birden fazla çocuğa sahip katılımcıların aynı yaş grubunda olan diğer çocukları da dahil edilerek değerler girilmiştir.

Tablo 3. 13-18 yaş aralığında çocuğa sahip katılımcıların demografik özellikleri

Yaş	Çalışma Durumu	Çocuk Sayısı	Okul*
35-40 (1)	Çalışan (7)	Bir (4)	Devlet (6)
41-45 (5)	Ev Hanımı (3)	İki (6)	Özel (8)
46-49 (6)	Çalışmayı Bırakan (2)	Üç (1)	
		Üçten çok (1)	

*13-18 yaş aralığında birden fazla çocuğa sahip katılımcıların aynı yaş grubunda olan diğer çocukları da dahil edilerek değerler girilmiştir.

Araştırma Verilerinin Toplanması

Anneliğin sosyo-kültürel bağlamının dışında olanlara açıklamalar sunmayı, içerisinde olanların ise bakış açılarını netleştirmeyi kendine hedef edinen bu çalışmada çağdaş annelik deneyimi ve anneliğin anlamına dair derinlemesine bir anlayışa ulaşabilmek için veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Derinlemesine görüşme tekniğinin incelenen olgunun özüne inmeyi, ayrıntılarını kavramayı ve bütüncül bir biçimde anlamayı mümkün kılıyor olması veri oluşturma aracı olarak seçilmesinde etkili olmuştur (Kümbetoğlu, 2017: 71). Derinlemesine görüşme tekniği ile veri toplama biçimlerinden enformel sohbet tarzı görüşme (yapılandırılmamış) ve standartlaşmış açık-uçlu (yapılandırılmış) görüşme yerine rehber bir görüşme formu ışığında (yarı-yapılandırılmış) görüşme tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmenin tercih edilmesinin en önemli sebebi ise görüşmenin sürdürülmesinde araştırmacıya esneklik ve daha ayrıntılı sorularla görüşmeyi zenginleştirme imkânı tanımasıdır.

Kullanılan görüşme formu oluşturulurken hem anne olmanın ve ilgili bağlamda yer alıyor olmanın verdiği avantaj ile ilgili alandaki geçmiş gözlemler hem de ebeveynlik kültürü alanında ortaya konan çalışmalar dikkate alınmış ve her kategori için ayrı bir soru seti oluşturulmuştur. Ayrıca 2018 Kasım ayında her kategoriden iki katılımcı ile yapılan pilot çalışma ve konunun uzmanlarından alınan görüşlere dayanarak görüşme soruları geliştirilmiş ve genişletilmiştir. Çağdaş topluma özgü gelişmeler ile ortaya çıkan sosyo-kültürel bağlamın anneliğe etkisini tespite yönelik ve günümüzde anne olmayı, annelerin sosyal ilişkilerini, annelik algısını sorgulayan sorulardan oluşan görüşme formları Ek 2'de yer almaktadır.

Görüşmeler çocukları 0-6 yaş aralığında olan katılımcılar için 6, çocukları 7-18 yaş aralığında olan katılımcılar için ise 5 başlık altında toplanan sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış

görüşme formu eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler Aralık 2018 ve Mart 2019 tarihleri arasında katılımcının kendini rahatça ifade edebileceği bir ortamda gerçekleşmesi esas alınarak talebi doğrultusunda katılımcının ofisinde veya evinde veya dışarıdaki bir mekânda gerçekleştirilmiştir. Görüşme formu yapılan görüşmeler sırasında hem soruların hatırlanması hem de görüşmenin bağlamdan kopup dağıldığı durumlarda zamanın etkin kullanılması yönünde bir kontrol aracı olarak kullanılmıştır. Böylece sistematik ve bütünlüklü bir bilgi bütünü elde etmek amaçlanmıştır (Kümbetoğlu, 2017: 75). Bununla birlikte görüşmecinin aktif dinleyici rolü gereğince bazı görüşmeler sırasında görüşmenin akışının bozulmaması ve daha ayrıntılı bilgi elde edebilmek amacıyla bazı soruların sıraları ve soruluş biçimi değiştirilerek sorulmuştur. Ayrıca sorulara verilen cevapları derinleştirmek ve ipucu vererek elde edilecek bilgiyi zenginleştirmek amacıyla katılımcılara takip soruları yöneltilmiştir. Her katılımcıya, herhangi yeni bir soru sorulmadan önce soruyu yanıtlaması veya vereceği cevabı düşünmesi için yeterli süre verilmiştir. Tamamlanan görüşmelerin uzunluğu 30 dakika ile bir buçuk saat arasında değişmektedir.

Araştırma kapsamında kendileri ile görüşme talep edilen bütün katılımcılar olumlu karşılık vermiştir. Hatta katılımcıların çoğunun annelik hakkında konuşma yönündeki isteklilikleri dikkat çekmiştir. Bununla birlikte çocukları daha küçük yaşta olan katılımcıların annelik hakkında konuşma konusunda daha hevesli oldukları gözlemlenmiştir. Yaşça daha büyük çocuğa sahip katılımcıların hem gündelik hayatlarında çocuğun görece daha az yer tutuyor olması hem de annelik rollerinin daha oturmuş olmasının bu durumun oluşmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte görüşmeler sırasında oluşturulan içten bir iletişim ve etkileşim düzeni içerisinde katılımcı kendini ifade yönünde teşvik edilmiş, güven duygusu tesis edilerek katılımcının kendini rahatça ifade edebileceği bir ortam yaratılmaya çalışılmıştır. Ayrıca görüşme başlamadan önce araştırmanın amacı katılımcıya net bir şekilde açıklanmış ve verilerin bu araştırma doğrultusunda kullanılacağı, kimlik bilgilerini açık edecek şekilde başka bireylerle paylaşılmayacağı belirtilmiştir.

Görüşmelerin hepsi görüşme formu eşliğinde araştırmacı tarafından yapılmıştır. Görüşmeler ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınırken önemli veya vurgulanması gerekli görülen ifade ve durumlara dair not alınmıştır. Söz konusu notlar verilerin analizi ve kodların oluşturulması sırasında yardımcı olmuştur. Hazırlanan görüşme formları çerçevesinde toplamda 36 derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiş, katılımcılar görüşmeler sırasında annelik deneyimlerini ve çağdaş anneliğe dair kendi bakış açılarını paylaşmıştır. Sanayi-sonrası

toplumun makro gelişmeleriyle birlikte anlamlandırılmaya çalışılan bu deneyim ve bakış açılarından yola çıkarak günümüzde anneliği farklı kılan nitelikler değerlendirilmiştir.

Verilerin Analizi

Fenomenoloji yalnızca bir betimleme çalışması değil, araştırmacının deneyimlerinin ve bakış açılarının anlamına ilişkin yorum yaptığı yorumsal bir süreçtir. Bu nedenle bu araştırmada nitel veri analizi yaklaşımlarından yorumlama yaklaşımı kullanılmıştır. Özgün biçimlerine sadık kalınarak önemli ifade ve alıntılara indirgenen veriler ile katılımcıların deneyimleri dokusal (katılımcıların neyi deneyim ettikleri) ve yapısal olarak (koşul, içerik ve durum açısından nasıl deneyim ettikleri) betimlenmiştir (Creswell, 2007: 80). Aynı zamanda elde edilen veriler anneliğin sosyo-kültürel bağlamının tartışıldığı literatür tartışmasını takiben belirlenen kavramlar çerçevesinde sistematik olarak karşılaştırılmış, birbirine karşıt ve benzer noktalar belirlenerek nedensel ve açıklayıcı bir yapı oluşturulmuştur. Verilerin betimsel ve sistematik analizini takiben öne çıkan ortak eğilim ve örüntülerin tanımlanması, farklılıkların belirlenmesi ve anlatıların detaylarında yer alan anlamın ortaya çıkarılmasına dönük olarak veriler yorumlanmıştır (Kümbetoğlu, 2017: 154). Bununla birlikte araştırmacı yorumlama sürecinin öznel yapısına dair sahip olduğu farkındalık ile kendi annelik deneyimini ve anneliğe dair bakış açısını mümkün olduğunca paranteze almaya, anneliğe dair deneyim ve bakış açılarını aktaran ifadeler ile ilk kez karşılaşıyormuş gibi verileri değerlendirmeye dikkat etmiştir.

Yorumlama yaklaşımına bağlı kalınarak yapılan veri analizinde kategorik içerik analiz tekniği kullanılmıştır. Analizin ilk aşamasında görüşmeler birebir çözümlenmiş ve literatür tartışmasını takiben belirlenen kavramlar temelinde verilerin ayrıştırılacağı kategoriler tanımlanmıştır. Tanımlanan kategorilerin geçerliliğini teyit için yeni bir kategori oluşturma ihtiyacının olmadığı düşünülene kadar veriler tekrar tekrar okunup gözden geçirilmiştir. Sonrasında ise veriler tanımlanan kategoriler altında önemli ifade ve alıntılara indirgenmiştir. Bu aşamada araştırmacı aynı zamanda tekrar eden temaları belirleyerek ilgili kategorileri yapılandırmıştır. Verilerin sürekli gözden geçirilmesi suretiyle ilerleyen ve her okumada yenilenerek gelişen analiz sürecinde anlamlı verilerden yola çıkarak belirli temaların tanımlanması, yorumlama ve sonuç çıkarma aşamasının oluşmasına olanak vermiştir. Katılımcıların koşul, durum ve bağlamı nasıl deneyimlediklerine ve değerlendirdiklerine dair yapısal bir değerlendirmede bulunma çabası ile oluşturulan temalar üzerinden toplumsal bir fenomen olarak çağdaş anneliğe dair elde edilen veriler günümüz sosyo-kültürel bağlamı çerçevesinde yorumlanmıştır.

36 adet derinlemesine görüşmenin hepsi ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Toplamda 1390 dakika tutan sesli kayıtların hepsi yazılı hale getirilerek notlarla birlikte toplamda 245 sayfalık bir görüşme arşivi oluşmuştur. Analiz ve kodlamaya başlamadan bu arşiv baştan sona üç kez okunmuştur. Analiz ve kodlama aşamasında ise tekraren dikkatli bir şekilde okunarak katılımcıların önemle üzerinde durduğu noktalar ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulguların sunumunda ise katılımcıların özgün fikirleri ve öznel görüşleri doğrudan alıntılar verilerek olabildiğince yansıtılmaya, katılımcıların anlatım ve ifadelerinin araştırma tartışmasının çeşitli boyutları ile örtüşmesine dikkat edilmiştir.

Çalışmada elde edilen bulgular çağdaş toplumun makro gelişmeleriyle birlikte anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Günümüzde anneliğin çocuk merkezli, uzman rehberli, risk bilinçli, maddi ve manevi sorumluluğu yüksek bir iş gücü haline gelişini ifade eden yoğun annelik anlayışının bilginin merkezî önem kazanması, uzmanlıkların artan statüsü, gözetim kültürünün yaygınlaşması, risk ve tehlike algısının artması gibi gelişme ve etkilerin bir ürünü olduğuna dair bulgulara bakılmıştır. Bilgi toplumunun (Bell, 1999) risk (Beck, 2011), gözetim (Foucault, 2005) ve tüketim (Baudrillard, 2014) yapıları içerisinde yer alan annelerin kendi özgün imkân ve koşulları çerçevesinde annelik deneyimlerini nasıl düzenledikleri, uzman bilgisi ile kurulan ilişkinin kadınların anneliği anlamlandırma süreçlerine, iyi annelik pratiklerine, çocuğa dair bakış açılarına etkisi konu edilmiştir. Kadınların günümüzde anne olmaya dair bakış açıları verilerek genel toplumsal bağlamın kadınların annelik deneyimine ve anneliğin algılanış biçimine etkisine ışık tutmaya ve yaşanan toplumsal dönüşümün kavranması adına katkı sunmaya çalışılmıştır.

Geçerlilik ve Güvenirlilik

Nicel araştırmalardan farklı olarak nitel araştırmaların geçerlilik ve güvenilirliği için güven duyabilirlik ve verilerin hakikiliği ölçütleri kullanılmaktadır (Kümbetoğlu, 2017: 50). Bu araştırmanın geçerliliğini/güven duyulabilirliğini tesise yönelik ise görüşmeler birebir çözümlenerek katılımcıların ifadelerindeki anlamın aktarılmasına ve paylaşılan deneyimin doğru bir şekilde yansıtılmasına dikkat edilmiş, aynı zamanda süreçle ilgili meslektaş teyidi alınmıştır. Verilerin hakikiliği/güvenilirliği ölçütünü tesis edebilmek için ise veri bütününü analiz etmek için oluşturulan kategoriler çağdaş anneliğin gerçekleştiği sosyo-kültürel bağlamı tartışan literatür taramasına dayanarak oluşturmuş, oluşturulan kategoriler mantıklı ve tutarlı bir şekilde ilişkilendirilmiş, veri içinde sıklıkla çıkan kavramlara örnekler verilmiş fakat aynı zamanda birbiri ile çelişen veya alternatif örnekleri de açıklanmıştır.

Ayrıca araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırma problemi ile ilgili literatür değerlendirmesi sırasında geliştirilen temalar ekseninde her kategori için ayrı olacak şekilde hazırlanmıştır. Görüşme formu soruları oluşturulurken annelik ile ilgili fenomenolojik araştırma deseninin kullanıldığı tez, makale ve araştırmalardan yararlanılmıştır. Formda yer alan soruların araştırmaya uygunluğuna dair alanın uzmanlarının görüşlerine başvurulmuştur. Her kategoride iki kişi, toplamda altı kişi ile yapılan pilot çalışma sonrasında görüşme formu gözden geçirilerek yeniden düzenlenmiştir. Görüşme formunda yer alan soruların araştırma probleminin çeşitli boyutlarını ortaya koymaya elverişli olması, öğrenilmek istenen bilgiyi ortaya çıkaracak uygun bir biçim ve üslup ile sorulması ve araştırmanın kapsamı içerisinde yer almasına dikkat edilmiştir. Ayrıca soruların belirlenen temalar altında genelden özele doğru bir sıralamaya tâbi olmasına gayret edilmiştir (Kümbetoğlu, 2017: 83).

BİRİNCİ BÖLÜM

POSTMODERN SOSYO-KÜLTÜRELLİKTE YOĞUN ANNELİK

Annelik, kadınların öznelliklerinin önemli bir yere sahip olduğu bir deneyim olmakla birlikte aynı zamanda toplumdaki devamlılık ve değişimleri yansıtan toplumsal bir olgudur. Öznelliklerine rağmen annelerin bilme biçimleri, anneliği anlamlandırma süreçleri ve annelik pratik ve deneyimleri içinde bulundukları ekonomik, sosyal, kültürel yapılardan etkilenmekte ve otoriter bilginin[6] hâkim biçimlerine göre şekillenmektedir (Miller, 2010: 56). Günümüz toplumunda ise anneliğe ilişkin pratik, deneyim ve anlamlar bilimsel bilginin otoritesine dayanmaktadır. Bu nedenle günümüzde anneliğin nasıl deneyimlendiğini ve anneliği anlamlandırma süreçlerini anlayabilmek için bilimsel bilgiyi meşru ve otoriter bilgi biçimi olarak öne çıkartan ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeleri analiz etmek önem taşımaktadır.

Her ne kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk döneminden itibaren anne olma sorumluluğu kapsamında yer alan işlerin standart ve rasyonel bir çizgide düzenlenmesi, uygun çocuk yetiştirmeyi sağlamak için bilimsel bilgiyi temsil eden uzmanların rehberlikleri ve uzman bilgisini takip etmek önem kazanmış olsa da anneliğin çağdaş sosyo-kültürel bağlamı 1980 sonrasında Türkiye'nin küresel ölçekte yaygınlaşan neoliberal yaşam tarzı, değerler, alışkanlıklar ve gündelik hayat formlarının karşılık bulması ile gelişmiş/gelişmektedir. Söz konusu gelişme özellikle eğitimli orta ve orta üst SES grubundaki kadınların bilgiye başvurma ve bilgiyi tüketme eğilimleri göz önünde bulundurulduğunda çok daha açıktır. Bu nedenle bu bölümde yoğun annelik anlayışının çerçevesini çizdiği çağdaş anneliğin deneyimlendiği sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel bağlamı oluşturan gelişmeler ele alınarak günümüzde anneliği geçmiştekinden farklı kılan koşul ve durumları anlaşılır kılmak amaçlanmıştır.

Bu bölümde ilk olarak günümüz anne pratik ve deneyimlerinin şekillendirilmesinde referans noktasını teşkil eden bilimsel bilgiyi ve bu bilgiyi üretip aktaran uzman figürünü öne çıkartan ekonomik ve toplumsal değişim aktarılmıştır. İkinci olarak ise bilginin teknoloji ile kurduğu yeni ilişki ile bilginin farklı iletişim kanalları aracılığıyla popülerleşerek toplumsal alana aktarımı, bilgi üretiminde ekonomik etkinliğin etkili bir faktör haline gelmesi gibi gelişmelerin annelere çocuk bakımı ve yetiştirilmesinde yol gösterici olan uzman görüşlerine etkileri ve bunların annelik deneyimine yansımaları üzerinde durulmuştur. Son olarak ise anneliğin belirli kriterlerin sağlanması ile gerçekleşebilecek ve öğrenilmesi gereken planlı bir eylem/meslek

[6] Otoriter bilgi sosyal olarak tasvip edilmiş, insanların aktif olarak bu bilginin üretim ve yeniden üretiminde yer aldığı ve böylece geçerliliğini sürekli olarak pekiştiren bilgidir (Miller, 2010: 57).

haline gelmesini destekleyen kültürel gelişmelere dikkat çekilmiştir. Teknolojik buluşlar ile iletişim alanının genişlemesi ve böylece ortaya çıkan yeni sosyo-teknik bağların, reklam ve imaj yaratımının, sabit ve keskin toplumsal konumlar yerine farklılık ekseninde inşa edilen hayat tarzlarının önem kazanması gibi postmodern kültüre özgü gelişmeler ile çağdaş annelik deneyiminin ne yönde farklılaştığı ele alınmıştır.

1.1. Çağdaş Toplumsal Yapı ve Örgütlenme

XIX. yüzyılın sonlarından İkinci Dünya Savaşı'na kadar uzanan dönemde ekonomik girişimlerin ulus-devlet çerçevesinde yoğunlaşması, merkezileşmesi ve düzenlenmesi, "fordist" ve "taylorist" çizgilerde üretimin kitleselleşmesi, insanların ve üretimin sanayi kentlerinde yoğunlaşması ve kültürel modernizmin etkin olması gibi bileşenlere bağlı olarak kapitalizm örgütlü bir yapıya ulaşmıştı (Kumar, 1995: 65). Başlangıcı farklı ülkelere göre değişmekle birlikte esasen 1970'li yıllarda ortaya çıkan ve halen sürüp gitmekte olan çağdaş topluma özgü örgütsüz kapitalizm, bu temel görünümlerin birçoğunu tersine çevirmiştir.

1.1.1. Fordizmden Postfordizme Geçiş ve Yeni Ekonomik Yapı

Örgütlü kapitalizme özgü ekonomik sistem, üretim artışı, verimlilik, kâr arayışı gibi motivasyonların belirleyici olduğu, imalat ve maddi malların işlenmesine odaklı ve bu süreçleri makine teknolojisinden faydalanarak rasyonelleştiren, dolayısıyla insan makine ilişkilerini merkeze alan bir yapıya sahiptir. Otomasyon yoluyla kitlesel üretimin sağlanması amacıyla fordizm (fabrikalarda girdilerin işlenme hızını arttırmak amacıyla hareketli montaj hattı) ve açık ve detaylı standartlar koyma yoluyla üretimin kalitesi ve verimliliğin arttırılması amacıyla taylorizm (standartlaşma ve basitleşmenin hem idari işlerin hem de bedensel işçiliğin görünümlerini kapsayan emeğe uygulanmasını mümkün kılan üretimin bilimsel yönetimi) bu yapıya bağlı olarak ortaya çıkmıştır (Ritzer, 2017: 78). Bu yapı içerisinde devlet ise tam istihdam, ekonomik büyüme ve yurttaşların refahını sağlama sorumluluğuna binaen uyguladığı Keynesçi refah devleti politikaları ile piyasa süreçlerinin ve ticari faaliyetlerin çerçevesini belirleme ve ulus-devletin ekonomik stratejisine yön verme işlevini yüklenmiştir (Harvey, 2015:19)

Fakat örgütsüz kapitalizmi imleyen enformasyon teknolojilerinin gelişimi ekonomik sistemde bazı değişiklikleri beraberinde getirmiştir. İlk olarak enformasyon teknolojisi ile bilgi ve enformasyonun sayısallaştırılabilir ve anında paylaşılabilir hale gelmesi ekonomik düzeyde tam teknik entegrasyonun yolunu açmıştır. Farklı içerik ve hizmet biçimlerinin farklı teknolojik platformlar arasında taşınabilir ve iletişim ağları ile birbirlerine bağlanabilen veya aynı

işlevlerle donatılmış birbirine benzer farklı ortamlarda çalıştırılabilir hale gelmesi finans piyasalarının birbirleriyle entegre olması, çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisini giderek daha yoğun biçimde yönlendirir hale gelmesi, gördükleri teşvik nedeniyle yabancı sermaye yatırımlarının iş gücü ve diğer üretim girdi maliyetlerinin düşük olduğu çevre ülkelere doğru kayması gibi gelişmelere önayak olmuştur (Baştan, 2009: 43). Neoliberalizm olarak da tanımlanan bu politik ekonomik yapı tarihsel öncüllerinden küresel ve büyük ölçüde bir finansal akışlar ağı etrafında yapılandırılmış olması ile ayrılmaktadır. Zira finansal piyasaların gevşek bir şekilde düzenlenmiş küresel bir ağda organizasyonu ile küresel finans piyasası standartları dünya çapındaki tüm ekonomik faaliyetlere uygulanabilir hale gelmiş ve küresel finans piyasası küresel ekonomiyi belirleyici bir güce kavuşmuştur.

Diğer taraftan söz konusu neoliberal ekonomik yapı içerisinde ticaret düzenlemeleri tamamen piyasaya bırakılırken kamu mal ve hizmetleri özelleştirilmiş, devletin asli görevi bireysel hak ve özgürlükleri, özel mülkiyet haklarını ve piyasanın işleyişini garanti etmek olarak belirlenmiştir. İnsan refahının ve toplumsal faydanın ancak serbest piyasa ve ticaret ilkeleri çerçevesinde bireysel girişimciliğin, özgürlüğün ve becerilerin geliştirilmesiyle artabileceği iddiası ile kendini gerekçelendiren bu yapı devletin finansal kurum ve piyasalar üzerinde kontrol gücünün gerilemesine neden olmuştur (Harvey, 2015: 78-85). Devletin düzenleme ve yön verme işlevlerinin zayıfladığı bu bağlamda enformasyon teknolojisinin mümkün kıldığı bilgi akışı ise söz konusu kurum ve piyasalar açısından bağlayıcı bir nitelik kazanmıştır. Bir başka ifade ile neoliberalizmin ayrıcalıklı teknolojisi olan enformasyon teknolojilerinin gelişimi ile finansal kurum ve piyasalar sadece finansal olarak ilgili bilgiler açısından değil, aynı zamanda bilgi iletişim ağlarının firmalar, yatırımcılar ve tüketiciler tarafından algı ve karar verme üzerine uyguladığı etki bakımından da iletişim ağlarında üretilen, biçimlendirilen ve yayılan bilgi akışlarına bağımlı hale gelmiştir (Castells, 2011a: 784-785).

Finansal sermayenin enformasyon teknolojisi ile yaratılan bilgi birikimine ve faaliyetlerine olan bu bağımlılığı, kapitalist üretim tarzı ile bilgi geliştirme biçimi arasındaki eklemlenmenin somutlaştığı noktadır. Bu eklemlenme küresel bir ekonominin temelini oluşturmanın yanı sıra 1973 petrol bunalımı sonrasında örgütlü kapitalizmin artan büyümeden yararlanma yeteneğini kaybetmesi karşısında devir sürelerini hızlandırarak fordizmin katılıklarının aşılmasında işlevsel olmuştur (Harvey, 2014: 317). Enformasyon teknolojileri, yeni fırsatlara ve yeni ihtiyaçlara yanıt olarak üretimde hızla değişiklik yapılmasını mümkün kılmıştır. Yeni fikirler çabucak yeni ürünlere, daha yeni fikirler daha yeni ürünlere dönüştürülebilir hale gelmiştir. Dolayısıyla teknolojik yenilik malların hızla devretmesini ve üretimdeki değişikliklerin hızla

gerçekleştirilmesini gerektirdiğinde standartlaşmış malları ucuza ve kitlesel ölçekte sağlama yeteneği ile öne çıkan fordizm yerini postfordizme, ölçek bakımından da yeni bir üretim ve tüketim örüntüsüne bırakmıştır (Kumar, 1995: 60-61). Bu çerçevede postfordizmi fordizmden ayıran özellikler kitlesel üretim mallarına ilginin azalması ve daha kişiselleşmiş özel ürünlere ilginin büyümesi, yani küçük farklar taşısa dahi tüketiciye özel olduğunu hissettiren ürün üretimine odaklanılması; daha geniş yelpazede ürünler yapan daha küçük tesislerin kullanılması; farklı ürünler üretme amacıyla yeniden programlanabilen bilgisayarlı ekipmanların eski teknolojilerin yerini alması; daha eğitimli ve farklı becerilere sahip işçilere ihtiyaç duyulması ve daha fazla farklılaşma gibi gelişmelerdir (Ritzer, 2017: 103).

Diğer bir ifadeyle neoliberal bir politik ekonomiye geçiş, fordizmin geniş ölçekli atölye ve teknoloji gerektiren ölçek ekonomisinden postfordizmin müşterinin isteklerine duyarlı ve kısa vadeli üretimi sağlayan kapsam ekonomilerine geçişi beraberinde getirmiştir. Bu geçiş aynı zamanda piramit biçimli ve sabit yapılı hiyerarşik örgütlenmelerin terk edilmesi ve daha çabuk değiştirilip yeniden şekillendirilebilir ağ türü düzenlemelere geçiş anlamını da taşımaktadır (Sennett, 2017: 23). Dolayısıyla değişime açık olmak ve koşullara ayak uydurmak gibi nitelikleri ile öne çıkan postfordist üretim, rutine karşı esnekliği ifade etmektedir. Ancak bu durum onun iktidar ve kontrol yapılarından münezzeh olduğu anlamına gelmemektedir. Zira alışveriş ve finansal hizmetlerin bilgisayarlaşması ile piyasaların hızlanması, gelişmiş iletişim ve bilgi akışı sistemlerinin dağıtım tekniklerinde rasyonalizasyon adımlarıyla birleşmesi ile metaların piyasa sisteminde daha hızlı dolaşması gibi gelişmeler mübadele ve tüketimde de paralel hızlandırmaları gerektirmiştir (Harvey, 2014: 318). Bu hızlanma ise sadece moderniteye özgü kitleselliğin postmodernist bir tikelcilikle parçalanmasıyla değil aynı zamanda tüketimde işlev kaygısından stil kaygısına doğru bir geçiş ile sağlanmıştır (Lash, 1990: 39). Bir başka ifade ile araçlar ve teknikler değişse de kapitalist toplumların ağır basan hedef ve amaçları aynı kalmıştır. Ancak söz konu amaç ve hedeflerin sabit kalması, geçmişte üretimde söz konusu olan taylorizmin tüketime uygulanması, yani ihtiyaç ve arzuların bilimsel yönetim ile meta biçimi temelinde yeniden inşa edilmeleri ile mümkün olmuştur. Dolayısıyla kitlesel üretimden kişiselleştirilmiş üretime geçişle taylorizm fabrika ya da büronun dışına çıkmış ve yeni teknokratik bir ideolojinin merkezi haline gelmiştir.

Tüketim alanındaki çok sayıda gelişme arasında ikisi bu bağlamda önem bakımından öne çıkmaktadır. İlki seçkin piyasalardan farklı olarak kitle piyasalarında da moda, sadece giyimde, süslenme ve dekorasyonda değil, aynı zamanda hayat tarzlarını ve dinlenme faaliyetlerini (boş zaman ve spor alışkanlıkları, pop müzik türleri, video oyunları ve çocuk oyunları) de kapsayan

geniş bir alanda hızlanmanın aracı haline gelmiştir. İkincisi ise mal tüketiminden hizmet tüketimine doğru yaşanan kayma ile sadece kişisel ve ticari hizmetlerde, eğitimde ve sağlıkta değil aynı zamanda eğlence, gösteri, etkinlik ve hobi gibi alanlarda da tüketimin hızlanmasıdır (Harvey, 2014: 380). İyi yaşama dair iddialar temelinde insanların ufukları genişledikçe ortaya çıkan yeni ihtiyaç, arzu ve talepler tüketim alanında gerek duyulan hızlanmayı sağlamıştır. Gelip geçici niteliği daha yüksek olan hizmet sektörünün büyütülmesi ve bu alanlarda tüketimin arttırılması ile fiziksel malları biriktirme ve devir oranlarındaki sınırların aşılması amaçlanmıştır. Bugün gelinen noktada ise enformasyon teknolojileri bilgi içeriklerini ürünün somut varlığıyla öyle ayrılamaz derecede birleştirmiş durumdadır ki, "metalar" ve "hizmetler" arasındaki sınırları seçmek imkânsız hale gelmiştir (Castells, 2008a: 281).

Bell (1999) bu sürecin farklı aşamalar ile gerçekleştiğinin altını çizerek ilk aşamanın sanayinin gelişmesinde, malların taşınmasında ve enerji kullanımının artmasında yardımcı hizmetler olarak taşımacılık ve kamu hizmetlerinin genişlemesi ile, ikinci aşamanın malların kitlesel tüketiminde ve nüfusun büyümesinde, beyaz yakalı istihdamın geleneksel merkezleri olan dağıtım (toptan ve perakende) ve finans, emlak ve sigorta sektörlerinde yaşanan genişleme ile ve üçüncü aşamanın ise ulusal gelirlerin arttıkça, gelirde gıdaya ayrılan payın düşmeye başlayıp ilk olarak dayanıklı mallar (giyim, konut, otomobil) ve daha sonra lüks eşyalar, rekreasyon ve benzerleri için yapılan harcamaların artması ile restoranlar, oteller, otomobil servisleri, seyahat, eğlence, spor gibi kişisel hizmet sektörlerinde yaşanan genişleme ile gerçekleştiğini belirtmektedir. Her ne kadar tarım ve imalat sektörleri ortadan kalkmamış olsa dahi hizmet sektörünün bu şekilde genişlemesi ve kazandığı önem karşısında iş artık kişiler arası (bürokrat ve müşteri, doktor ve hasta, öğretmen ve öğrenci arasında veya araştırma grupları, ofis grupları, hizmet grupları) bir nitelik kazanmıştır (Bell, 1976: 576). İnsanlar artık çalışabilmek için kas ya da makine gücüne değil enformasyona ihtiyaç duymaktadır. Bir bankacının, terapistin, danışmanın ve öğretmenin mesleğini yapabilmesinin yolu enformasyon/bilgiden geçmektedir.

Bununla birlikte üç hizmet sektörü önem bakımından diğerlerinden daha fazla öne çıkmıştır. Hastalığın ortadan kaldırılması ve sağlıklı bir yaşam sürdürebilen insan sayısının arttırılması, yaşam süresini genişletme çabaları ile sağlık hizmetleri, teknik gereksinimlere ve meslekî becerilere duyulan ihtiyaç ve talebin artması ile eğitim ve öğretim hizmetleri, bilginin ekonomik ve politik süreçlerde kazandığı önem ile AR-GE hizmetleri çağdaş toplumunda temel büyümenin gerçekleştiği sektörler olmuştur (Bell, 1976: 577). 1980 sonrasında neoliberal ekonomik politikalar nedeniyle refah devleti uygulamaları ivme kaybetse dahi sağlık ve eğitim hizmetleri bu dönemde ortaya çıkan toplumsal hareketlerin sağladığı devlet ile toplum

arasındaki yeni ilişkiye bağlı olarak genişlemiştir. AR-GE hizmetleri ise şirketlerde üretkenlik ve verimliliğinin artışına yönelik sundukları bilgi ve destek ile sağladıkları katkı nedeniyle önem kazanmıştır (Castells, 2008a: 288-290). Böylece becerilerin ve okuryazarlığın arttırılması yoluyla eğitim, hastalıkların azaltılması ve çalışmaya uygun bireylerin sağlanması yoluyla sağlık, gerekli bilginin üretimi ve kodlanması yoluyla da AR-GE sektörleri günümüz toplumunda üretkenliği arttırmanın en temel araçları haline gelmiştir.

1.1.2. Yeni Orta Sınıf: Uzmanlar

Geç XIX. yüzyıldan itibaren bilimsel anneliğin yükselişi ile annelik pratik ve duyguları daha büyük bir incelemeye konu olmuştur. Çocuklarının fiziksel ve duygusal iyilik hallerini neyin sağladığı ve koruduğu konusunda daha rasyonel bir anlayışın ortaya çıkışı ile annelerin "içgüdüleri" uzmanların oluşturdukları rehberlikten daha düşük seviyede kabul edilmiştir. Daha incelikli ve daha açık bir şekilde psikolojikleşen anne-çocuk arasındaki bağ gittikçe daha çok bilinçli yönlendirmeye açık, doktor, psikolog ve pedagog gibi profesyonel uzmanların da dahil olduğu özel dikkat gerektiren bir ilişki olarak tanımlanmaya başlamıştır (Faircloth, 2014: 148). Söz konusu ilişkinin kurgulanmasında ekonomik ve toplumsal sistem içerisinde belirli değer ve eylem ilkelerini yaymayı kendine misyon edinen uzmanlar ön plana çıkmıştır. Bununla birlikte XX. yüzyılın başlarında uzmanlar daha çok bilimde teknik rasyonaliteyi, aile yönetiminde bilimsel yöntemlerin takip edilmesini, disiplin ve rutini, dolayısıyla kaliteli ve sağlıklı bir nüfusu vurgulamaktayken Batı'da İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de ise 2000'li (Öztan, 2015: 103) yıllardan itibaren çocuk yetiştirme üzerine tavsiyelerin odağı disiplin ve rutinden çocuğun ihtiyaç ve yönelimlerinin temel alınarak bireyselliğinin inşa ve teşvik edilmesine doğru kaymıştır.

Ancak her iki dönemde de uzmanların otoriteleri ve toplumsal uyumun sağlanmasına katkı verici rolleri ön plana çıkmıştır. İyi "yetiştirilmiş" insanlardan oluşan "düzenli" topluma dair "iyimser" hedef desteklenmiştir. İlk etapta tıp ve sağlık alanında bebeklik, erken çocukluk ve ergenlik dönemleri profesyonel ilgi odağı haline gelmiştir. Sonrasında ise annelerin modern toplumun değişen ihtiyaçlarını karşılayacak belirli çocuk bakım modellerine yönlendirilmesi amacı doğrultusunda psikoloji ve pedagoji bilimleri modern çocuk yetiştirme metotları için bilimsel ve rasyonel bir temel oluşturmuştur. Son dönemde ise diğer "uzman" bilgi kaynakları ortaya çıkmıştır. Kadınlar "profesyonel olmayan" bir "uzmanlık" ve "tavsiye" bütününe yaslanan yeni oluşumlar kurmuşlardır. Bu noktada kendi annelik deneyimleriyle başlayan ve onları başkalarına yardım etmek için deneyimledikleri şeyi "paylaşmaya" yönlendiren ve neticede bir "ebeveynlik uzmanı" olmaları ile sonuçlanan "yolculuklarını" çoğunlukla dijital

iletişim kanallarında ve internet ortamında diğer annelere sunan yeni ebeveynlik uzmanları dikkat çekicidir. Kendilerini "uzman" olarak tanımlamasalar dahi "uzman" olma iddiasının zeminini belirsiz kılan bu bireyler, geçtiğimiz on yılın önemli bir gelişmesidir (Lee, 2014b: 63). Dolayısıyla bugün ebeveynlik özelinde annelik alanında uzmanlık, dijital iletişim kanalları gibi daha yeni gelişmelerin etkisiyle tıp hekimlerinin, profesyonel psikolog ve pedagogların, çocuk gelişimi uzmanlarının ve son derece uzmanlaşmış, ancak resmî olarak aslında uzmanlıkları bulunmayan uzmanların bir karışımını içerir hale gelmiştir. Anneliğin kapsamında uzman rehberliğinin sunulduğu alanlar genişlemiştir. Söz konusu genişleme bir taraftan annelik yaparken nasıl bir yol izlemek gerektiği konusunda halk bilgeliğinin yerini profesyonel, bilimsel temelli otoriteye sahip psiko-sosyal ve tıbbi yaklaşıma bırakmasına neden olurken diğer taraftan da özel alanda konumlanan anneliğin kamusal alana taşınmasında etkili olmuştur.

Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse özel alanla özdeşleştirilen ve kadınların öznelliklerinin de önemli bir yere sahip olduğu anneliğin günümüzde uygun ve doğru biçimlerinin çerçevesini sahip olduğu bilimsel bilginin kendisine sağladığı otoriteye dayanan uzman figürü çizmekte ve anneliğin özel alandan kamusal alana taşınmasında kilit rol oynamaktadır. Bu durumun temelinde ise modern toplumun gelişimiyle birlikte bilimsel bilginin hâkim bilme biçimi olarak kazandığı otorite ve onu temsil eden uzmanın kazandığı toplumsal önem yer almaktadır. Uzman figürünün kazandığı toplumsal önemin kökleri geç XIX. yüzyıl ve erken XX. yüzyıl arasında modern seri üretim araçlarının gelişiminin ve enerji üretimi ile ulaşımın yaşadığı evrimin uygun yönetim ve bilgi işleme metotlarının gelişmesine yönelik oluşturduğu baskı ile ortaya çıkan bir "kontrol krizi"nde yer almaktadır. Bu kriz devlet idaresinde ya da özel şirketlerde çalışması sebebiyle kapitalizmin yeni sınıfı olarak kavranan ve hatta mülk sahiplerinden daha güçlü olduğu varsayılan eğitimli bir uzmanlar topluluğuna gereksinim doğurmuştur (Ampuja ve Kivisto, 2014: 447-448). Diğer bir ifadeyle kapitalizm ilerledikçe sermaye biriktirmek ve yüksek kâr elde etme yönündeki hedef ve arzunun oluşturduğu üretkenliği arttırma ve yönetsel çabaları rasyonelleştirme yönündeki baskı ile sermaye sınıfı, yeni bir sınıfı var etmiştir. Rasyonelleşmenin gereğince uzmanlık yetenekleri önem kazanan bu yeni sınıfa olan bağımlılık arttmıştır (Gouldner, 1979). Bu anlamda fordizm ile özdeşleşen örgütlü kapitalizm hem başkaları tarafından belirlenen yollardan hedeflerine ulaşmaya çalışan insanların hem de otoritelerin, yani neyin nasıl yapılması gerektiğini söyleyen "yasa koyucuların" dünyasını temsil etmekteydi (Bauman, 2018b: 105).

Bununla birlikte sermaye birikimi ve yönetimsel etkinliğin ekonomik büyümenin devamı için yetersiz kalmaya başlaması ile ortaya çıkan aşamada ise rasyonalizasyon, uluslararası rekabet

gücünü belirleyen önemli faktörler olan altyapı ve üretim gücünü geliştirerek verimliliği arttırmak isteyen devlet ve ekonomik işletmelerin kurumsal yapısına nüfuz etmiştir. Örgütsüz kapitalizmin gelişimine işaret eden bu nüfuz toplumsal karar alma süreçlerinin rasyonel incelemeye tâbi tutulmasını ve bu nedenle, daha önce olduğundan farklı planlama çalışmalarının yapılmasını gerektirmiştir (Kivisto, 1980/1981: 31). Böylece artı değer üretmenin biçimi zemin bakımından "mutlak" artı değer üretiminin yapıldığı konumdan, dolaylı üretken emek aracılığıyla artı değerin üretildiği bir pozisyona doğru kaymıştır. Dolaylı üretken emek, entelektüel teknolojileri kullanarak bilgi, enformasyon ve nitelik üreterek, sermayenin değerini yükseltmiş ve toplumun artı değer üretme kabiliyetini arttırmıştır (Habermas, 1974: 50). Geleneksel üretim faktörleri olan sermaye, emek ve toprak yerine verimlilik, eğitim politikalarının rasyonalitesi, büyük organizasyonlarda iletişim sistemlerinin organizasyonu gibi unsurlar yapısal koşullar haline gelmiştir. Mevcut üretim fazlasının konsantrasyonundan ziyade insan ve teknik ekipmanın rasyonel organizasyonu ekonomik kalkınmayı yönetmeye başlamıştır (Touraine, 1971: 83).

Dolayısıyla yeni ekonomik yapı, nitelikli bilgiye ve enformasyona dayalı mesleklerin önemini arttırmıştır. Yönetsel, profesyonel ve teknik meslekler gibi bilgi zenginliğini gerektiren meslekler, başka meslekî konumlardan daha hızlı gelişmiş ve yeni toplumsal yapının çekirdeği olarak yayılmıştır (Castells, 2008a: 278). Bilgi ve enformasyon üretiminin artı değer üretmenin temel koşulu haline gelmesi ise yüksek öğrenim ve insan sermayesini toplumdaki konum ve ayrıcalıkların ve sosyal hareketliliğin temel itici gücüne dönüştürmüştür. Her ne kadar aile servetinin çocukları okula hazırlamak ve hatta elit okullara girişlerde bir kültürel avantaj sağlamak gibi bir gücü bulunsa da okul başarısı ve meslekî rekabet gücü, toplumsal konum kazanmak için gerekli koşullar haline gelmiştir (Bell, 1999). Özellikle eğitimin elit zümreye ait bir alan olmaktan çıkıp kitlelere açık hale gelmesi ile belli bir sosyal gruba katılma mekanizmasına dönüşmesi ve çoğu zaman belirli bir okula ya da üniversiteye katılımla temsil edilen sembolik bir karakter üstlenmesi bu durumun oluşmasında etkili olmuştur (Touraine, 1971: 52). Diğer bir ifade ile yeni orta sınıfın yeniden üretilmesi sürecinde maliyeti "toplumsallaştırılmış" bir kamu eğitim sisteminin ortaya çıkması ve gelişmesiyle eski sermaye sınıfı yeni orta sınıfı üretme ve destekleme misyonunu kaybetmiştir. Üretiminde özelleşmiş kamusal eğitim sistemleri etkinleştikçe yeni orta sınıf, kendi özerkliğini, iş veya politik çıkarlarının ayrılığı ve bağımsızlığını vurgulamıştır. Ayrıca eğitim sistemi tarafından aktarılan uzmanlık bilgisine veya kültürel sermayeye ve eğitimli kişilerin toplumsal refaha katkı sunma zorunluluğuna duyulan inanç "profesyonellik" ideolojisini doğurmuştur (Gouldner, 1979).

Enformasyon üretiminin en başat sorun ve bilimin de en önemli enformasyon kaynağı haline gelmiş olması nedeniyle bugün kilit noktadaki meslekler merkezde bilim adamları olmak üzere profesyonel mesleklerdir. Teknik yenilenme ve ekonomik büyümeyi yönlendirme konusunda önem kazanan bilgi üretimi ekonominin temel faaliyeti ve meslekî değişimin temel belirleyicisi haline gelmiştir. Bilginin önem bakımından öne çıkmasıyla çağdaş toplumda merkezî kişi, giderek daha fazla talep edilen beceri türlerini sağlamak için eğitim-öğretimle donanımlı hale gelen ve talep edilen becerileri sağlayabilen uzmandır. Dolayısıyla ekonomik ilerlemeyi belirleyen unsurların değişmesi ve aynı zamanda eğitimin toplumsal statü sağlayıcı gücünün ve uzmanlara atfedilen toplumsal prestijin artması ile eğitim derecesi ve bilgi seviyesi, yeni orta sınıfın kazandığı egemenliğin ayırt edici nitelikleri olarak öne çıkmıştır (Bell, 1999). Böylece geçmişte kişiye atfedilen toplumsal statü yeni orta sınıfın kazandığı toplumsal prestij ile hak edilmesi, çeşitli göstergeler aracılığıyla kazanılması ve başkaları tarafından onaylanması gereken bir şeye dönüşmüştür.

Toplumsal örgütlenmede erişilen bu son durumun ilk nüvelerini erken XIX. yüzyılda, Fransız Devrimi'nden etkilenen Fransız aristokrat Henri de Saint-Simon'un toplum tasavvurunda yakalamak mümkündür. Buna göre sanayi toplumu tüm toplumun menfaatlerinin birliği olarak gördüğü, doğmakta olan meritokrasinin, endüstrileşmenin ve bilimsel ilerlemenin prensiplerini bünyesinde barındıran; sanayiciler, teknokratlar ve bilim adamları tarafından yönetilen yeni bir toplum tipidir. Simon'un teknik bilginin sosyal ilişkilere metodik ve sistematik bir şekilde uygulanması ile ayırt ettiği bu toplum vizyonu, onu rasyonel ve pozitif bir şekilde düzenleyebilecek sanayiciler, mühendisler ve teknokratların iktidar ve otoriteyi elinde tuttuğu, toplumsal ihtiyaçların bu grup tarafından belirlendiği ve bu ihtiyaçların karşılanması için üretim faktörlerinin yine bu grup tarafından düzenlendiği bir planlama ve rasyonel düzen sistemini temsil etmekteydi (Bell, 1967: 26). Bununla birlikte söz konusu vizyonun uygulanmasını mümkün kılan iki önemli gelişme modern çağın başlangıcında toplumsal sistemi önceden tasarlanmış bir düzen modeline göre biçimlendirip yönetmek için gerekli kaynaklara ve iradeye sahip yeni tür bir devlet iktidarının ortaya çıkması ve hem böyle bir modeli oluşturabilecek hem de kullanımının gerektirdiği uygulamaları içeren görece özerk, kendi kendini yöneten bir söylemin kurulması olmuştur (Bauman, 2018b: 8).

Bahsettiğimiz söylemin oluşmasında akıl ile iletişimde olan ve dolayısıyla ortak çıkarın neyi gerektirdiğini bilen entelektüel öne çıkmıştır. İnsanlığın potansiyelini aklın ilkeleri ile yorumlama yeteneği onun bireyleri kendi çağrılarını izlemeye gönüllü ya da zorunlu kılacak koşulları belirleyici konuma getirmiştir (Bauman, 2018b: 85). Özellikle insan doğasının

esnekliği ve onun toplum tarafından biçimlendirilip geliştirilebileceği inancı ile oluşan uygarlık fikri, kendi dışındaki kategorileri disipline etme, terbiye etme, eğitme, iyileştirme, cezalandırma ve ıslah etme misyonunu üstlenen bilim ve kültür insanlarının kolektif çabaların hedefini oluşturmaktaydı (Bauman, 2018b: 135). Söz konusu hedef doğrultusunda modern toplumda bireyin rasyonel yaşama sanatını öğreneceği, içselleştireceği ve uygulayacağı tarzda biçimlendirilmesi anlamında okul ve eğitim fikirleri iç içe geçmişti. Ancak eğitim hiçbir biçimde toplumsal iş bölümünün ayrı bir alanı olarak görülmeyip aksine, toplumu aklın ve rasyonalitenin gereklerine göre tasarlamanın getirdiği bütüncül bir çabanın ayrılmaz bir parçası durumu olarak ele alınmaktaydı (Bauman, 2018b: 86).

Ancak modernite ilerledikçe, enformasyon teknolojisinin gelişiminden destek alan neoliberalleşme sürecinde hem ekonomi hem de kültür küreselleştikçe devletin otoritesi azalmıştır. Devlet bu otorite[7] çöküşünden ötürü zorunlu olarak daha zayıf hale gelmemiş ancak iktidarını[8] yeniden üretecek ve pekiştirecek daha iyi, daha etkili yollar bulmuştur. Fazlalık durumuna gelen otoritenin yeniden üretimine hizmet etmede yasa koyucu rolünü üstlenen entelektüele gerek kalkmamıştır. Bu yeni iktidar ve denetim teknolojisinin uzmanlara gereksinim duymadığı anlamına gelmez, ancak kendi kendine ilerleyen, kendini idame ettiren özerk ve kendine yeterli uzman bilgi mekanizması, yasa koyucuların geleneksel rolünün gerektirdiği genel uzmanlığa yer bırakmamıştır (Bauman, 2018b: 148-149). Yeni iktidar ve denetim teknolojisinin gereksinim duyduğu entelektüel/uzmanın ürettiği değer ve bilginin daha çok tüketim mallarının niteliklerine dönüşmesi ve bilgi iddialarında oluşan çoğulluk geçmişte entelektüelin sahip olduğu saygınlığı kaybetmesine neden olurken uzmanın insan doğasını ya da toplumsal yaşam dünyasını veya her ikisini birden her yönüyle kuşatan eski tarz kuramların yeni ve geliştirilmiş versiyonlarını oluşturma rolü önem kazanmıştır (Bauman, 2018b: 171).

Çağdaş toplumda yeni orta sınıfın sadece teknik bilgi ve beceriye sahip uzmanları değil aynı zamanda ulusun zihnini etkileyip politik liderlerin hareketlerine biçim vermek suretiyle siyasal sürece doğrudan müdahale etmeyi ahlaki sorumlulukları ve kolektif hakları olarak gören romancıların, şairlerin, sanatçıların, gazetecilerin, bilim adamlarının ve toplumca bilinen başka kişilerin de oluşturduğu karışık bir topluluğu kapsar hale gelmesi uzmanın yorumlama rolünün öne çıkmasında etkili faktörlerden birini oluşturmaktadır (Bauman, 2018b: 7). Özellikle Bell'in

[7] Otorite, iktidarın meşru kullanımı anlamına gelmektedir. Bu tanımda ön plana çıkan meşruiyet ise "bir iktidarın otoritesine boyun eğenlerin buna rıza göstermeleri" dir (Giddens, 2005: 418).

[8] İktidar toplumsal bir aktörün, bu olasılığın dayandığı temele bakılmaksızın, direnişle karşılaşsa dahi kendi iradesini yerine getirebilme olasılığı olarak tanımlanabilir. Bu tanımda direnişe rağmen hedeflere ulaşma kabiliyetine odaklanılması, resmî veya gayriresmî olarak kullanılan "iktidar" kavramının merkezinde yer almaktadır (Uphoff, 1989: 299).

(1978) kültürel kitle, Bourdieu'nun (1984) kültür aracıları olarak tanımladığı; yüksek öğretimde, yayıncılıkta, dergilerde, yayın kuruluşlarında, tiyatrolarda, müzelerde çalışan, kültürel ürünlerin geniş kamuya ulaşması sürecini işleyen ve etkileyen insanlardan oluşan sosyal grup da yeni orta sınıfın önemli bir birleşenidir (Bell, 1978: 20). Bourdieu'nun (1984: 370) alışkanlıklarını, sınıflandırma şemalarını ve eğilimlerini göz önünde tutarak hayat karşısında bilgilenmeye yönelik takındıkları tutumlarına binaen "yeni entelektüeller" olarak nitelendirdiği bu grup, kimlik, sunum, görünüm, hayat tarzı ve bitimsiz yeni tecrübeler arayışı içerisindedir. Entelektüel hayat tarzını aktif olarak destekler ve daha geniş bir izleyici kitlesine aktarır; spor, moda, popüler müzik ve popüler kültür gibi yeni alanları geçerli düşünsel analiz alanları olarak meşrulaştırarak diğer entelektüellerle ortaklık kurar. Medya ile akademik düşünsel hayat arasında çalışan, popüler olan karşısında pek az hoşnutsuzluk hisseden ve aslında popüler olanı kucaklayan kültürel kitle/ kültür aracıları yeni bir entelektüel grubu oluşturmaktadır (Featherstone, 2013: 91).

Yazar, editör, yönetmen vb. rollerle geniş kitle kültürü alıcıları için popüler malzemeler üreten kültür aracıları/kültürel kitle ile yeni bir katman kazanan yeni orta sınıf, Touraine 'e (1971: 98) göre büyümeyi ve iktidarı hedefleyen ve toplumu yalnızca büyümeyi elde etmek için kullanılacak sosyal araçların bir parçası olarak gören politik-ekonomik üretim ve karar alma yapılarının çıkarları adına yetkilendirilmektedir. Ancak, her ne kadar bu çıkarlar ile bağlantılı olsalar da onların kimlikleri, bu yapılar içindeki hiyerarşik otorite tarafından tanımlanmamaktadır. Eylemleri rasyonel organizasyonların, okulların, üniversitelerin, laboratuvarların vb. kurumların varlığını gerektirse dahi, maddi üretimden ziyade insanların üretim kapasitelerini desteklemek ve sürdürmeyi, onları "özgürleştirmek" gibi bir misyona sahip olmaları ve gelişmenin failleri olarak kabul edilmeleri bunun en önemli nedenlerindendir (Touraine, 2014: 309). Yine aynı nedenle bilimsel ve teknik uzmanların yanı sıra sağlık, eğitim ve toplumsal refah uzmanları da fonksiyonları topluma hizmet etmek olarak tanımlanan yeni orta sınıfın önemli bir bileşimidir. Hatta bunlar yani insan hizmetleri ve profesyonel hizmetler alanındaki uzmanlar, bu sınıfın başlıca dayanağı haline gelmiştir (Kumar, 1995: 37). Özellikle eğitim-öğretim ve sağlık uzmanlarının çağdaş toplumda kazandığı önem bu durumun bir yansıması niteliğindedir.

Bununla birlikte bugün entelektüelin üstlendiği yeni rolün gereği olan çoğulculuğu kucaklayan, mutlakçı bakış açısını arkada bırakmayı salık veren tüm öneriler mutlakçı terimler kullanılarak tartışılmaktadır. Bu durumun oluşmasındaki en temel etken uzmanın yöneticilerin yönetim haklarının entelektüel bir biçimde dile getirilip meşrulaştırılması ve onayının alınmasında işlev

kazanmış olmasıdır (Bauman, 2018b: 171). Zira bugün her ne kadar uzmanlar üretici güçlerini karlılık terimiyle geliştirme isteğine sahip olmasalar da modern üretim güçlerin geleceğinin bağlı olduğu kaynakları temsil etmektedirler. Ekonomik sermayesi olsun veya olmasın enformasyon ve bilgi akışını yöneten bu grup, çağdaş toplumunun en güçlü toplumsal grubunu oluşturmaktadır (Castells, 2011b: 45-46). Dolayısıyla sahip olduğu toplumsal statü daha çok kültürel olsa dahi yeni orta sınıf toplumdaki hiyerarşik yapıyı dağıtmamış, yeni bir hiyerarşinin çekirdeği ve yeni bir kültür sermayesinin elitine dönüşmüştür.

Öte yandan aslında çeşitli heterojen gruplardan oluşması ve otoriterizmden liberalizme kadar farklı ideolojiler sergilemesi bakımından daha çok bir statü grubuna yakın olsa dahi toplum yapısında egemen hale gelen profesyonel ve teknik meslek sahibi uzmanların birlikte bir sınıf oluşturduğu düşüncesi Bell (1978, 1999), Touraine (1971), Gouldner (1979) gibi isimler tarafından dile getirilmiştir. Örneğin Bell'in (1999) temel argümanı bilgi toplumu olarak adlandırdığı çağdaş toplumda ana çıkar çatışmasının bilimsel, teknolojik, idari ve kültürel olarak adlandırdığı dört işlevsel yaşam alanında iktisadi girişimler, hükümet büroları, üniversiteler ve araştırma kuruluşları, toplumsal kompleksler ve ordu olarak adlandırdığı beş kurumsal yaşam alanı grupları arasında gerçekleşeceği ve bu yaşam alanlarına olan bağlılığın yeni uzman gruplarının toplumda tutarlı bir sınıf oluşturmalarına yetecek düzeyde güçlü olacağıdır. Ancak yine de *bilgi* sınıfı olarak adlandırdığı yeni orta sınıfın doğası gereği, kurumsal bir kimlik yaratacak ve ekonomik bir çıkar sınıfı oluşturacak veya gücü elinde tutacak politik bir sınıf oluşturmak için gerekli özsel iradesi olmadığını da kabul etmiştir. Bourdieu'a (1991: 231) göre de kâğıt üzerinde tanımlanan bu sınıf, güçlü bir grup kimliğine sahip olmamaları, ekonomik ve kültürel sermaye mücadelesinde ortak eylemde bulunmamaları nedeniyle gerçek gruplar niteliğinde değildir, ancak çok boyutlu "sermaye alanı"nda benzer pozisyonları işgal eden bireylerden oluşmaktadır. Bu, yeni orta sınıf üyelerinin benzer eğilimlere ve menfaatlere sahip oldukları ve böylece benzer uygulamaları üreterek benzer duruşları benimsedikleri anlamını taşımaktadır (Akt. Allen ve Anderson, 1994). Dolayısıyla bu noktada "sınıf"ı, benzer sosyal ve maddi koşullara sahip olan kişilerin özelliklerini karakterize etmeyi sağlayan teorik bir yapı olarak kavramak elverişli gözükmektedir. Toplumsal düzeyde egemen "yeni orta sınıf," mülkiyet ve/veya mülkiyetin kontrolü açısından değil, ancak bilgi yaratımı ve dağıtımını etkin bir şekilde kontrol etme ve uzman kimliğini muhafaza etme yeteneğiyle tanımlanmaktadır (Kivisto, 1980/1981: 38). Ayrıca sermaye sınıfına nazaran yeni sınıfın teknik ve ahlaki üstünlüğünü belirten zımni bir iddia taşıyan söz konusu yetenek yeni

orta sınıfın sahip olduğu teknik beceriye dayanarak toplumun geneli için özel bir endişe taşıyan meşru bir otorite olarak kendini kurmasına yardımcı olmaktadır (Gouldner, 1979).

Diğer taraftan yeni orta sınıfın bilginin yaratılması ve dağıtılması süreçlerinde sahip olduğu kontrol gücü, onu sosyal sistemleri yönlendirme hususunda araçsal rasyonel teknikleri uygulamak için gerekli araçlarla donatmaktadır. Touraine'e (1971: 8-9) göre bu süreçler dahilinde oluşan egemenlik üç biçime sahiptir: programlanmış üretimin şartları açısından uygulanan toplumsal bütünleşme, ihtiyaç ve tutumların kültürel manipülasyonu ve iç içe geçmiş politik-ekonomik örgütlerin toplumsal kontrol motivasyonu. Birey artık sadece çalışma açısından değil, aynı zamanda tüketim ve eğitim açısından da sosyal kurum ve iktidar sistemlerine katılarak kontrol altında tutulmaktadır. Eğitim artık sadece ailenin veya özerk bir okulun elinde değildir. Bu sebeple kültürel manipülasyonun önemli bir aracı haline gelmiştir. Aynı zamanda kendi özerkliğini korumak için bir dizi savunmacı reaksiyon ortaya koysa da yeni orta sınıf görünürde evrensellik için mücadele vermektedir. Böylece bir yandan kendi özel çıkarlarını sürdürürken diğer yandan çıkarlarını tüm toplumun çıkarlarıyla özdeşleştiren ideolojik bir egemenlik üretmektedir. Touraine (1977: 167) bu noktada çağdaş toplumu belirleyen şeyin sömürüden çok yabancılaşma olduğunun altını çizmektedir. Sömürü bir ekonomik ilişkiyi tanımlarken, yabancılaşma kendi çıkarlarına sahip egemen sınıfın sosyal ve kültürel yönelimlerini bilimsel söyleme başvurarak toplumsal düzlemde benimsetmesini de kapsayan, sınıflar arasındaki ilişkileri maskeleyen ve tahakküm ilişkilerine başvurmadan tanımlanabilir olan çarpık sosyal ilişkileri ifade etmektedir. Bu çarpık sosyal ilişkilerin merkezinde onu çözmek için yapılan herhangi bir girişime dahil olmuş problemler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi toplumsal şikâyet ve taleplere içkin ekonomik rasyonelliğin ve özel ilgiler arasındaki çekişmelerin topluma egemen olduğu fikrini reddeden, eylemde bulunmak için uzmana başvurmak gerektiği varsayımının yerleşmiş olmasıdır. Diğeri ise bilgiye sahip olan yeni orta sınıfın sahte sosyolojik ifadelerin arkasına saklanarak sahip olduğu otoriteyi paylaşmaya gönüllü olmamasıdır (Touraine, 2014: 308).

Lyotard, Touraine'in yabancılaşma olarak tanımladığı sosyal ilişkileri üreten söylemi *spekülasyon* olarak adlandırmaktadır. Bu söylemin anlatıcısı hem ampirik bilimlerin söylemlerini hem de politik-ekonomik yapıların meşruiyetini formüllendiren bir üst öznedir. Spekülatif üniversitede ikamet eden söz konusu üst özne, bu yapıların ihtiyaçlarını teknik bilgi ve becerinin ufkunda yorumlayarak ve amaçlarını değerler biçiminde nesneleştirerek onların örtük nihaî hedeflerini gerçekleştirmeye hizmet etmektedir (Lyotard, 2014a: 67). Söz konusu süreç hem bilimin ulusal ihtiyaçlara tâbi kılınması ile yeni orta sınıfın kamu denetimine tâbi

olmasını hem de bu sınıfın kendi çıkarları için siyasi kararları etkilemesi ve siyasi sistemde iddia sahibi olması anlamlarını taşıyan, dolayısıyla kaçınılmaz olarak çeşitli ekonomik soruları da beraberinde getiren bir bilim politikası ve planlamasını gerektirmektedir (Bell, 1999). Başka bir ifadeyle artık bilgi sonucu ve iddiaları bakımından sadece bilim topluluğu tarafından değil piyasa, idari ve siyasi merciler tarafından da değerli bulunmak zorundadır. Kamu, bilgi kurumları ve iktisadi kurumlar arasında amaç rasyonel eylemin daha baskın çıktığı bu eklemlenme ile oluşan gerçeklik/değer ayrımının bozulmamış iletişim durumunda aşılabileceğine ve rasyonel bir toplumun mümkün olduğuna inanan Habermas'a karşılık Touraine'e göre siyasi seçimler rasyonel hakikat iddiaları bakımından haklı çıkarılamaz, ancak iktidarın kullanılmasıyla meşrulaştırılır (Kivisto, 1980/1981: 36). Bu bağlamda yeni orta sınıfın iktidarı, siyasal tercihlerin teknik seçimlerle yer değiştirmesi anlamını değil ancak siyasi seçim ve kararların meşrulaştırılmasında bilginin araçsallaştırılması anlamını taşımaktadır.

Öte yandan bugün bilimsel alanda en iyi iş görme aynı konuda daha fazla sayıda araştırma üretme ve bu sayıyı arttırma olanaklarını çoğaltmasını gerektirmektedir. Bu bilimsel bilgi sisteminin işlemsel çıktı ve performansını arttırması zorunluluğu anlamına gelmektedir (Connor, 2015: 47). Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse bilimsel bir söylemin performansı göndergesi hakkında elde bulunan bilgiyle orantılı olarak artmaktadır. Böylece günümüzde yeni orta sınıfın iktidarının artması ve kendini meşrulaştırması, çeşitli bilgilerin üretimi, belleğe kaydı, erişilebilirliği ve iş görürlüğünden geçmektedir (Lyotard, 2014a: 92). Bilginin neoliberalleşme süreci ile birlikte piyasa koşullarına ayak uydurması olarak tanımlayabileceğimiz bu durumda gerçek olma iddiasından çok ekonomik işlevsellik amacı taşıyan yeni pek çok şahıs otorite olarak ortaya çıkmıştır. Hiç şüphesiz bugün farklı uzmanlık alanlarında bilgi sahibi olan ve dolayısıyla "otorite"yi temsil eden pek çok kişi bulunmaktadır. Ancak Bauman'a (2018a: 107) göre bu insanlar kişisel endişeler ile kamusal meseleler arasında bir ara bulucu rolü üstlenen ve peşlerinden gidilen önderler değil, en fazla ciddiye alınıp sözlerinin dinlenmesini bekleyen, işe alınıp işten çıkarılabilen ve daha çok danışanların kendileri için kendi başlarına ne yapabilecekleri ile ilgili rehberlerdir.

1.1.3. Yeni Toplumsal Hareketler

Örgütsüz kapitalizmin gelişimi, sanayi kökenli işçi sınıfı kitlesinin toplumu kendi imgesinde yeniden şekillendirme gücünü zayıflatmıştır. Emek ile sermaye arasındaki çatışma refah devletinin oluşumu ile toplumdaki temel toplumsal çatışma olma konumunu kaybetmiştir (Kumar, 1995: 66). Diğer taraftan küresel ölçekteki iki kutuplu ayrışma da Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla son bulmuş, Marksizm ve komünizmin yenilgisiyle Amerikan modeline karşı

dünya çapında varlığını sürdürebilir bir alternatif ideoloji kalmamıştır (Ritzer, 2016: 84). Fukuyama'ya (1989: 17-18) göre söz konusu alternatifsizliğin işaret ettiği rakip medeniyet ve toplumsal düzen vizyonlarının çatışmasının son bulması tarihin ilerleyişini tamamlamasına dalalet etmektedir. Ona göre artık tarihin motoru herhangi bir harekete yol açmaksızın boş yere çalışmaktadır. Hayatı tamamen soyut bir amaç için riske atma isteği, cesareti, hayal gücü ve idealizm olarak adlandırılan dünya çapındaki ideolojik mücadelenin yerini ekonomik hesaplamalar, teknik sorunların çözümü, çevresel kaygılar, sofistike tüketici taleplerinin karşılanması almıştır.

Buna uygun olarak günümüzde rakip medeniyet ve toplumsal düzen vizyonlarını temsil eden ideolojiler arasındaki kutuplaşmanın ve "ayrım"a dayanan toplumsal bölünmenin yerini toplumun yeniden üretimini planlayanlar ile bunların kararlarına tâbi olan çeşitli toplumsal gruplar/hareketler arasında yer alan bir toplumsal bölünme almıştır. Söz konusu toplumsal hareketler daha çok emeğin kâr amacıyla araçsallaştırılması, piyasanın neden olduğu emek hareketliliği, rekabet ve performans baskısının ilkokula kadar yayılması, insan ilişkileri ve zamanın parasal değer üzerinden ölçülmesi, özel hayat alanlarının ve kişisel yaşam tarzlarının tüketim ekseninde yeniden tanımlanması gibi hususlar etrafında şekillenmektedir (Habermas, 1981: 33-36). Diğer taraftan küreselleşme sürecine bir tepki olarak mekânsal yakınlık ve mesafe bağıntılarının anlamın ölçüsü haline gelmesi yeni toplumsal hareketlerin etkinliğinin bir neticesidir (Kumar, 1995: 174). Bir yere ait olmaya yeni bir önem atfedilmesi, yer yurt kimliklerinin, yerel geleneklerin, yerel tarihlerin yeniden keşfedilmesini de bu kapsamda değerlendirmek gerekmektedir (Kumar, 1995: 149). Öte yandan küresel ölçekteki risklere dair farkındalık arttıkça sağlık ve ekolojinin korunması da yeni toplumsal hareketlerin dikkat çektiği bir mesele haline gelmiştir. Modernliğin ilerlemesiyle atomik atık, nükleer santraller, gen manipülasyonu gibi gelişmelere bağlı olarak oluşan riskler giderek artan düzeyde bir tartışmanın konusu haline gelmiştir (Clarke, Shim, Mamo, Fosket ve Fisham, 2003: 162).

Söz konusu tartışmalardan neşet eden yeni toplumsal hareketler temelde moderniteye alternatifler üretme amacını taşımaktadır. Bu nedenle modernliğin tipik düzenlemelerine, modern üretim tekniklerinin psiko-kültürel etkilerine ve bunlardan kaynaklanan psikolojik, sosyal ve çevresel meselelere, yani gündelik yaşam praksisinin kültürel olarak yoksullaşmasına ve tek yönlü rasyonelleşmesine duyulan bir tepkisellik etrafında yoğunlaşmaktadırlar (Habermas, 1981: 33). Söz konusu tepkisellik ise modernitenin programı kapsamındaki kültürel ve politik boyutların temel dayanakları ile kurumsal gelişmeleri arasındaki sürekli çelişkinin bir yansıması niteliğindedir. Modernitenin ayırt edici vizyonunun doğasında olan yaratıcı boyut

ile bu vizyonun düzleşmesini ifade eden bürokratikleşme arasındaki karşıtlık bu anlamda özel bir öneme sahiptir (Eisenstadt, 2000: 8). Zira modernliğin insan özerklik ve özgürlüğüne yaptığı vurguya karşılık modern yaşamın kurumsal gerçekliğinin doğasında bulunan kısıtlayıcı kontrollerin oluşturduğu gerginlik yeni toplumsal hareketlerde kendini açığa vurmaktadır.

Diğer bir ifade ile bireysel düzeyde baskıcı olması ve toplumsal düzeyde adaletsizlik üretmesi nedeniyle müdahaleci devlet ile güçlü şirketlerin oluşturduğu ittifak karşısında hissedilen hoşnutsuzluk yeni toplumsal hareketlere kaynaklık etmiştir. Müdahaleci devlet karşısında hissedilen memnuniyetsizliğin temelinde devlet otoriterisi ile bireysel hak ve özgürlükler arasında ters bir orantının olduğu kabulü yer almaktadır. Zira bireyin modern ulus devlet ile ilişkisinde sadakat, hak ve sorumluluklarını ifade eden modern yurttaşlık[9] modern devletin yönetimi altındaki ulus üzerinde otorite kurmasını, bireylerin benzerlik temelinde aynı ulusal kültüre aidiyet geliştirmelerini, yabancıların ise farklılık temelinde söz konusu kültürden dışlanmalarını sağlamıştır. Ancak küreselleşme süreci ile ulus ötesi nüfus hareketlerinin yaygınlık kazanması; yasal, bilimsel ve popüler sözleşmelerde insan haklarına saygı ilkesinin belirleyici hale gelmesi, uluslararası yardım ve sığınmacı kabulü gibi konuların gündeme gelmesi ile ulus devletin sorumluluklarının ulusal sınırları aşması, küreselleşen çevre konularında bireysel sorumlulukların artması gibi gelişmeler yurttaşlık kurumunun çözülme eğilimine girdiği bir bağlam ortaya çıkarmıştır (Kaya, 2010).

Ulus devletin otoritesinin zayıflamasını da ifade eden bu çözülme neoliberal politik ekonomi açısından arzu edilen bir şey iken büyük şirketlerin çıkarları karşısında duyulan memnuniyetsizlik üstesinden gelinmesi gereken bir sorun niteliğindeydi. Bu sorun neoliberalizmin Batı medeniyetinin kadim değerleri olarak sunulan insanın saygınlığı ve bireysel özgürlüğe yaptığı vurgu ve kazandığı ikna gücü ile aşılmıştır. Bu kapsamda neoliberalizm sadece tüketim ürünleri değil, yaşam tarzı, ifade biçimleri ve geniş bir kültürel pratik seçkisi içerisinde tercih özgürlüğünü vurgulaması yoluyla yeni toplumsal hareketlere eklemlenebilmiştir (Harvey, 2015: 50). Dolayısıyla neoliberalleşme kendi içinde bir muhalefet kültürü yaratmış olsa dahi bireysel hak ve özgürlüklere yaptığı vurgu ve devlet iktidarının otoritarizmine karşı sergilediği duruş nedeniyle söz konusu muhalefetin kendini kurmasında önemli bir retorik işlev kazanmıştır. Özellikle politik ekonomik hayatın temel bileşeninin birey

[9] Marshall'a (2000) göre yurttaşlık tarihsel açıdan üç farklı eksenin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Medeni, siyasal ve sosyal haklar bu eksenleri oluşturmaktadır. Medeni haklar eksenini oluşturan faktörler bireysel özgürlük, konuşma, düşünce ve inanç, mülk edinme ve sözleşme yapma özgürlüğü ve adalet hakkı gibi hak ve özgürlüklerdedir. Siyasal karar alma süreçlerine katılım ise siyasal haklar eksenini teşkil etmektedir. Sosyal haklar ekseni ise toplumun standartları ölçüsünde ekonomik refah ve sosyal güvenlik gibi refah devletinin oluşumuna yol açan hakları kapsamaktadır.

olduğu konusundaki neoliberal ısrar, bireysel hak ve özgürlükler konusunda toplumsal hareketlere zemin oluşturmuştur.

Sadece toplumsal bölünmenin/farklılaşmanın kaynağının değil, aynı zamanda odağının da üretim ve devletten, sivil topluma ve kültüre doğru kayışına işaret eden bu süreç aynı zamanda devletten boşalan yerleri doldurmak üzere ortaya çıkan STK'lara duyulan heves ile de el ele giden bir süreçtir (Fraser, 2009: 15). Zira çoğu ihtiyaç sahibi birey kendi haklarının peşinden koşacak finansal kaynağa sahip olmadığı için onların yerine haklarını dile getirip savunacak yapılara ihtiyaç doğmuştur. Ancak baskı grupları/ STK'ların yükselişi de tıpkı daha genel olarak hak ve özgürlüklere dair söylemler gibi neoliberalleşme sürecine eşlik etmiştir (Harvey, 2015: 186). Dolayısıyla yeni toplumsal hareketler siyasal haklardan ziyade kendilerini kültürel anlamda özgürce ifade etme, toplum içinde alternatif yaşam biçimleri yaratma ve sivil toplumu devlete ve teknolojiye karşı savunma temaları etrafında gelişmiştir (Touraine, 1971: 71). Buna bağlı olarak amaçları adalet ve sosyal haklara ait politik ve ekonomik meselelerden daha çok yaşam standartları ve kalitesi konularında yoğunlaşan yeni toplumsal hareketlere ait farklılıklar kendini kültür alanında ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yeni kimlik tarzları da ırk, etnik köken, toplumsal cinsiyet, çevre ya da tekil sorun odaklı politikalara karşı oluşan duyarlılık ve farkındalık etrafında biçimlenmektedir (Kumar, 1995: 67).

Diğer taraftan Inglehart ve Baker (2000) kültürel meseleler etrafında gelişen bu duyarlılığın arkasında örgütlü kapitalizmden örgütsüz kapitalizme geçişle ekonomik ve toplumsal sistemde yaşanan değişimlerin etkili olduğu görüşünü benimsemektedir. Buna göre örgütsüz kapitalizmle somutlaşan sanayi sonrası toplumda ekonomik sistemin maddi ürünlerin üretilmesinden ziyade bilginin iletimi ve işlenmesine odaklanmış olması nedeniyle çoğu insan üretken zamanını diğer insanlarla ve sembollerle uğraşarak geçirmektedir. İşini gerçekleştirebilmek için kişinin sahip olması gereken örgün eğitim ve iş deneyimi ise giderek onun özerk karar verme potansiyelini geliştirmesine yardımcı olurken bir taraftan da kendini iyi ifade edebilme yeteneğine giderek daha fazla önem atfedilmektedir. Örgütlü kapitalizmle müşahhas sanayi toplumuna özgü hiyerarşik örgütler çok az özerk yargıya izin verirken hizmet, bilgi, inovasyon ve bireysel muhakemenin önemli hale geldiği sanayi sonrası toplumda kendini ifade etme temel olması beklenen bir yetkinlik haline gelmiştir. Bu durum ise toplumsal değer önceliklerinin ekonomik ve fiziksel güvenlik gibi konulardan öznel refah ve yaşam kalitesi gibi konulara doğru kaymasına neden olmuştur.

Özetle belirtmek gerekirse geçmişte kültür, doğrudan meslekî ve sosyal deneyime dayanan bir anlam sistemine karşılık gelirken birincil gruplara ve yüksek düzeyde yapılandırılmış

topluluklara üyelik, sosyal ve kültürel değerlere katılımın şartı halindeydi. Ancak günümüzde kültürün kitleselleşmesi ve küreselleşmesi ile birlikte ortak çıkar düşüncesi önemini kaybederken insanları birleştiren ideoloji ve dünya görüşleri fragmanlara ayrılıp parçalanmıştır. Makro bir odağa sahip, birleştirici ve kimlik için belirleyici hususlar önemini kaybederek daha mikro odağa sahip kültürel meseleler insanların kendilerini ifade eden kimlik tarzlarını belirlemeye başlamıştır (Touraine, 1971: 202). Benzer bir durum anne kimliği için de geçerlidir. Özellikle çevrenin korunması ve kadın özgürlüğü konularında oluşan çağdaş duyarlılık anne kimliği için etik bir çerçeve olarak işlev kazanmıştır. Zira modernitenin doğa üzerinde kurduğu tahakküm karşısında duyulan tepkiselliğin motive ettiği çevre hareketi "doğa" ile "anne" arasında analoji kurmaktadır. Buna göre tıpkı bir anne gibi insanlığı besleyen ve koruyan doğanın korunması ve doğal kaynakların sürdürülebilir olarak yönetilmesi gerekmektedir. Söz konusu bu duyarlılık günümüz anneleri için anne ve çocuk arasındaki "doğal" bağa olan ilgiyi de ifade eden ahlaki bir atmosfer doğurmuştur. Öte yandan seçme-seçilme hakkı, kişisel özgürlük ve güvenlik hakkı, çocuk sahibi olup olmama hakkı, aile kurma ve planlama hakkı gibi geniş bir yelpazede cinsiyetler arası eşitsizliği kendine konu edinen feminist kadın hareketinin kadının erkek cinsiyeti karşısında ikincil konumda olmasının kaynağı olarak anne idealine karşı tepkiselliği ve kadını güçlendiren bir deneyim olarak anneliğe karşı duyarlılığı onu anne kimliği için önemli kılmıştır (Stearney, 1994: 150-153).

1.1.3.1. Çevre Hareketi

Yeni toplumsal hareketlere kaynaklık eden kültürel duyarlılık alanlarından birini modernitenin neden olduğu doğadan yabancılaşma ve bu yabancılaşmanın olumsuz neticelerine dair artan bir farkındalık oluşturmaktadır. Söz konusu farkındalık moderniteye özgü ilerleme ve bilime duyulan güvene yönelik şüphe, egemen özne-insan fikrine ve doğanın insan müdahalesine açık araçsallaştırılabilir bir şey olarak kavranmasına yönelik eleştiri ile ayırt edilmektedir. Buna uygun olarak insan merkezli doğa fikrinin yerine tüm insan projelerinin doğal sınırlarının olduğu ve insan dışı doğanın içsel değerinin de farkında olmak gerektiği düşüncesi ile kendini ortaya koymaktadır (Szerszynski, 1996: 104).

Bugün "doğal ebeveynlik" diye tanımlanan ve anneler tarafından yaygın olarak benimsenen ebeveynlik yaklaşımı da bünyesinde benzer nüveleri taşımaktadır. Zira son zamanlarda, beslenme, eğitim ve sağlık gibi çeşitli konularda "doğal" bir şey yapmanın "doğal" yolunun gittikçe artan bir şekilde onaylanması söz konusudur. Doğanın güvenilmesi ve saygı gösterilmesi gereken bir güç olduğuna dair bir inançtan bahsetmek mümkündür. Bu inanç, daha geniş bir ekolojik bilinçlilik ve modern yaşamın "yeşil" çözümleriyle kesişmektedir.

Dolayısıyla özünde kapitalizm karşıtı eleştiri unsurlarının yeniden anlamlandırılmasına dayanan bu yaklaşım, bilime referansla anneleri motive eden ahlaki bir atmosferin oluşmasına katkı sunmaktadır (Faircloth, 2014: 154- 158). Bu noktada ebeveynlikteki modaları çağdaş kültürel eğilimlerin barometreleri olarak kabul etmek yerinde gözükmektedir.

Bununla birlikte annelerin çocuğun beslenmesi, eğitimi, sağlığı veya çocukla kurdukları ilişkiler söz konusu olduğunda doğal ve/veya içgüdüsel olanı önemsemesi ve bu minvalde serimlenen bilimsel bilgiyi kendine başvuru kaynağı yapıp takip etmesi ironik bir tablo ortaya çıkarmaktadır. Çünkü çevre hareketi ve/veya doğal ebeveynlik yaklaşımı birçok yönden modern bilime karşı olsa da toplumsal otoriteleri büyük ölçüde mevcut toplumsal yapıdaki risk ve tehlikelerle ilgili ürettikleri bilimsel ve tarafsız iddialara bağlıdır (Szerszynski, 1996: 112). Bu bağlamda çevre hareketinin eleştirmeye çalıştığı şeyin dil ve kategorilerini kullandığını, kaynaklık ettiği etiğin modern dünya ve dil anlayışı ile şekillendiğini söylemek yerinde gözükmektedir. Dolayısıyla çevreye ve doğaya karşı sorumluluk fikri ile tecessüm eden ekolojik etik, modern etik düşüncesinde tipik olan bilimsel söylem dili ile gerçek arasındaki ilişki modelini yansıtmaktadır (Szerszynski, 1996: 106).

Açıklamak gerekirse modern öncesi dönemde dünya, dil dışında kavranabilir maddi bir nesne olmaktan ziyade yorumlanacak bir metin olarak ele alınmıştır. Zira her şeyin aynı sembolik düzenin parçası olması nedeniyle özne-insanın bilgi elde etmek için deneyim dünyasının dışına bakması gerekmemekteydi. Bilimin bu bağlamsal dil anlayışı modernleşme ile birlikte yavaş yavaş ayrıştırıcı bir dil anlayışı ile yer değiştirmiştir (Szerszynski, 1996: 107). Modern bilimsel dilin ayrıştırıcı niteliği atıf yaptığı gerçekliği betimleyip tanımlaması ve bu yolla oluşturduğu söylemsel gerçeklik ile atıf yaptığı gerçeklik arasında bir ayrım yaratmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum aynı zamanda dil ile gerçekliğin çakıştığına dair otomatik bir garantinin kalmamasına işaret etmektedir. Dolayısıyla modern bilimin oluşturduğu söylemsel gerçeklikte "gerçeğin" güvence altına alınması adına dilin saflaştırılması ve resmîleştirilmesine önem verilmiştir. Dilin bu saflaştırılması ve resmîleştirilmesi, bilimsel dilin yaşam dünyasının yeterli ve şeffaf bir temsili olması fikrinde önemli bir rol oynamıştır (Szerszynski, 1996: 108). Bununla birlikte modern bilimin düşünce ile yaşam dünyası arasındaki uyumu reddetmediğini ancak söz konusu uyumun tarafsız ve nesnel bir bilimsel söylem kullanılarak sağlanabileceğini savunduğunu belirtmek gerekir. Modern etik çerçeve de bu uyumun nasıl ortaya çıkabileceği sorusu ile ortaya çıkmıştır.

Modern etik bir çerçevenin ortaya çıkmasında bir dizi ilgili gelişmeye işaret etmek mümkündür. İlk olarak, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren ahlakın, teoloji, hukuk ve estetik alanlarından

farklı kendi kültürel veya söylemsel alanına sahip olduğu düşüncesi ortaya çıkmıştır (Maclntyre, 1985: 39). Bu, her biri kendi iç yasalarıyla yönetilen bilim, politika ve estetik gibi farklı alanların birbirinden ayrıldığı genel sürecin bir parçasıdır. İkincisi, tanımlayıcı dil gibi etik dil de ayrıştırıcı bir nitelik kazanmış ve böylece bağlam ve yargı, açıklama ve reçete arasında yeni bir kavramsal uçurum oluşmuştur. Modern öncesi dönemde insanların toplumsal düzende yerlerinin ve kimliklerinin sınırlarını belirleyen kurallar dairesinde bir ve aynı kabul edilen ahlak ve sosyal yapı modern çağla birlikte ayrı alanlar haline gelmiştir. Bir başka ifadeyle ahlak, belirli bir toplum veya roldeki tarihsel bağlamın koşullarından koparılmıştır (Maclntyre, 1985: 123). Üçüncüsü, etik, bu şekilde özellikle dinden ve feodal toplumun geleneksel bağlarından özerk ve karakteristik bir şekilde ayrı, kendi iç yasaları ile yönetilen ve rasyonel soyut bir formülasyon ve evrenselleştirilebilir bir bilgi biçimi olarak görülmüştür (Szerszynski, 1996: 109).

Ekolojik düşüncenin geliştirdiği dil ve söylem de modern bilimsel ve etik dilin niteliklerini yansıtmaktadır. Özellikle üzerinde durduğu küresel ekolojik risklerin etki ve kapsamlarına dair net ve tam bir hesaplamanın mümkün olmaması nedeniyle kendini gerekçelendirirken modern bilimsel söylem dilinin imkânlarından faydalanmaktadır. Bunun yanı sıra etik anlamda deneyim dünyasının ardında yer alan evrensel gerçekliğe/doğaya uyumu korumayı amaçlasa da bu amaç bütüncül bir ahlakı ifade etmemektedir. Bu bağlamda çevre hareketinin modern toplumun doğa karşısında araçsal tutumuna yönelik eleştirisinde araçsal aklın yörüngesine çekilerek onu sosyal eylem üzerindeki ekolojik kısıtlamaları görmezden gelmesi ve dolayısıyla yeterince rasyonel olmaması nedeniyle eleştirmesi dikkate değerdir. Ayrıca bugün çevre konusunda oluşan farkındalık doğayı korumak için yeni teknolojilerin ve bilimsel yönetim tekniklerinin uygulanmasına odaklanan bir programın yolunu açmıştır. Zira küresel ekolojik tehditler, ekonomik büyümenin ve ekolojik sorunların çözülmesinin ilke olarak uzlaştırılabileceği varsayımından hareketle düzenleyici bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Hatta çevresel risk ve tehlikelerin giderilmesi ekonomik büyüme için yeni bir itici güç haline gelmiştir. Geliştirilen temiz teknolojiler, çevreci teknik sistemlerde endüstriyel üretim ve dağıtım yöntemlerinde yeniliği teşvik edici gelişmeler olarak ortaya çıkmıştır (Hajer, 1996: 249). Söz konusu durumun oluşmasında çevre hareketinin ve ekolojik farkındalığın toplumun merkezî kurumlarınca (ekonomi, planlama, yeniden dağıtım) yalnızca kendi anladıkları kodlara çevrildiği sürece kabul edilmesi ve böylece bir şekilde neoliberal kapitalizm ile eklemlenmesi etkili olmuştur (Szerszynski, 1996: 105). Dolayısıyla çevre hareketini ve kaynaklık ettiği ekolojik farkındalığı bu yönüyle modern etik çerçevesinde değerlendirmek, insan projelerinin

daha geniş bir yükümlülük ve kısıtlama çerçevesi içerisinde yeniden konumlandırılması adına bir girişim olarak yorumlamak yerinde gözükmektedir.

1.1.3.2. Feminist Kadın Hareketi

Toplumsal cinsiyet kavramı etrafında şekillenen feminist kadın hareketi ve bu hareketten neşet eden literatür anneliğe dair güncel tartışma ve kavramsallaştırmaların biçimlenmesinde etkilidir. Söz konusu literatür hem bir deneyim hem de bir kurum olarak anneliği toplumsal cinsiyet etrafında düzenlenen ve toplumsal cinsiyetçi bir inanç sistemiyle de uyumlu dinamik toplumsal etkileşim ve ilişkiler bütünü olarak ele almaktadır (Arendell, 2000: 1193). Ortak olan bu kabule karşılık anneliğe dair yapılan tartışmalar feminist kadın hareketinin tarihsel gelişimi ile paralellikler göstermektedir. Bu tartışmalarda anneliğin ikinci, üçüncü ve hatta dördüncü dalga olarak adlandırılan feminist kadın hareketi tarafından üç farklı şekilde ele alındığı görülmektedir. 1960'ların sonu ve 70'lerin tamamında etkin olan ikinci dalga feminist hareket, kadının hapsolduğu ev işi ve çocuk bakımı sorumluluklarından kurtarılıp kamusal alanda yer alması yönündeki çabanın temsilcisi olmuştur. Bu çerçevede annelik kadının önünde bir engel olarak değerlendirilmiş baskıcı bir kurum olarak ele alınmıştır. Simone de Beavoir, Shulamith Firestone gibi ikinci dalga feminist hareket içerisinden pek çok isim, kadının çocuk doğurma ve yetiştirme kapasitesini onun ezilmesinin kaynağı olarak değerlendirmiştir. Buna göre annelik bağlamında kadının biyolojik yönünün ön planda olması onu doğa ve içkinlik alanına hapsetmekte ve kadının erkeğe ait kabul edilen kültür ve aktarım alanına dahil olmasını engellemektedir. Kadın ve erkeğin kültürel anlamda bu şekilde asimetrik değerlendirilişi daha çok erkeğin kültürel proje ile aktif olma haliyle kadının ise çocuk yetiştirme alanıyla yani durumsal bir hal ve yer ile eşleştirilmesiyle oluşmuştur. Burada erkeğin kendini evin alanından ve çocuk yetiştirmenin gereklerinden uzak tutma özgürlüğüne sahip olması göze çarpmaktadır. Anne için ise çocuk genellikle özgürlük önündeki engel olarak değerlendirilmiştir (Mortimer, 1985). Bu nedenle ikinci dalga feminist hareket anneliği daha çok kadının kurtarılması gereken bir durum olarak kabul etmiştir.

Ancak 1980'lere gelindiğinde ve 1990'lar boyunca, feminist düşünce annelik konusunda ikiye ayrılmıştır. Bir taraf ikinci dalga feminist hareketin görüşlerini devam ettirip annelik ve aile kurumuna yönelik eleştirel duruşun muhafazası ile kendini ayırt ederken ikinci taraf annelik ve ailenin değerinin feminist bir bilinç ile tanınmasına odaklanmıştır (Öztan, 2015: 93). Bu ikinci çizgiyi temsil eden üçüncü dalga feminist hareket, anneliği daha insani ve daha dürüst bir dünyanın temelini oluşturabilecek çok önemli bir kadınlık deneyimi olarak ele almıştır. Örneğin Adrienne Rich (1976) bir kurum veya deneyim olarak annelik kavramları arasında ayrım

yapmış, ataerkil[10] denetim altındaki annelik ile egemenlik ilişkisi içermeyen bir durumda deneyimlenen annelik arasındaki farklılığa işaret etmiştir. Böylece ikinci dalga feminist harekete özgü erkek tanımlı annelik düşüncesine bir alternatif oluşturmak ve anneliğin yaratıcılık için kaynak olabileceğini ispatlamaya çalışmıştır (Mortimer, 1985). Yine üçüncü dalga kadın hareketi içinden Sara Ruddick (1989) ise geliştirdiği "özenli sevgi" kavramı ile anneliği bir tür koruma, bakım ve eğitim içeren bir iş olarak tanımlamış ve annelik faaliyetinin belirli bir biliş biçimini doğurduğunu savunmuştur. Böylece Ruddick hem feminist teori içinde anne çocuk etkileşiminin ayrıntılı bir tanımını sunmuş hem de annelikle ilgili ilişkisel, karmaşık ve sürekli olarak değişen bu etkileşime dair artan farkındalığa önemli ölçüde katkıda bulunmuştur (Jeremiah, 2006: 23). Kısaca ifade etmek gerekirse üçüncü dalga feminist hareket kadınlığı bir öz ve anneliği bir erdem olarak kabul etmiş, anneliği kadına özgü yaratıcı edimin gerçekleştiği alan olarak görmüştür. Fakat bir taraftan da ataerkil düzenin dayatmalarıyla mücadelenin sürdürülmesi amacını devam ettirmiştir. Annelik konusundaki en çağdaş feminist düşünce ise cinsiyeti bir dizi performatif eylem olarak kabul etmekte ve anneliği de bir performans olarak değerlendirmektedir. Aynı zamanda bir süreç olarak kavranan bu performans içerisinde annenin öznelliğini sürekli oluşturmakta olduğu vurgulanmaktadır (Jeremiah, 2006: 25). Bir başka ifadeyle anneliğin bir performans olduğu düşüncesi kültürden önce varolduğu düşünülen doğal anneye dair özcü normatif ideale karşı konumlanmakta ve "anne kimliği"nin ortaya çıktığı matris olarak değerlendirilen anneliğe dair söylemsel bağlamın önemini vurgulamaktadır.

Türkiye özelinde ise Kandiyoti'nin (2015) çalışması özellikle kırsal kesimde anneliğin halen kadına ataerkil statü kazandıran bir olgu olduğunu, bu statünün ancak erkek çocuk doğurma durumunda oluştuğunu ve ataerkil sisteme hizmet ettiğini desteklemektedir. Kandiyoti bu çalışmada erkek çocuk doğurmanın kadının aile içinde kıdem kazanmasına ve statüsünün değişmesine neden olduğunu, ancak bu görece güçlü konumun var olan düzenin içselleştirilmesini ve böylece ataerkilliğin yeniden üretilmesini sağladığını belirtmiştir. Kentlerde ise ikinci dalga feminist hareket kendine ancak 1980'lerde yer bulmuş ve 1990'larda kurumsallaşma sürecine girmiştir. Üçüncü dalga feminist düşünce ise 2000'lerde kimlik tartışmalarıyla birlikte Türkiye gündeminde yer edinmiştir. Annelikle ilgili feminist literatür ise

[10] *Ataerkil* kavramı daha ziyade feminist kadın hareketi içerisinde en genel haliyle toplumsal eril tahakkümü ve kadını baskı altında tutan güç ilişkilerini ifade etmek ve bu ilişkiler altında yatan ilkeleri analiz etmek için kullanılmıştır. Bununla birlikte feminist literatürde aynı kavramın pek çok farklı anlamda kullanıldığını da akılda tutmak gerekmektedir (Farklı feminist yaklaşımların kavramı kullanımına dair bkz. Beechey, 1979).

1990'lı yıllarda Aksu Bora'nın (1998) annelik pratikleri bağlamında modernleşmeyi tartıştığı çalışmasıyla gelişmeye başlamış ve annelik pratikleri ve annelik ideolojisini eleştirel bir bağlamda ele alan akademik çalışmalar ile yaygınlaşmıştır (Öztan, 2015: 95). Bununla birlikte Türkiye'de aile ve anneliğin muhafazakâr alanlar olması ve kendi içinde ahlaki bir bağlamı da barındırması nedeniyle dördüncü dalga feminist hareketin temsil ettiği performatif cinsiyet ve bir performans olarak annelik düşüncesinin toplumsal anlamda genel kabul gördüğünden bahsetmek mümkün değildir. Ancak annelik konusunda söylemsel düzeyde ikinci ve üçüncü dalga feminizmin bir arada olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte anneleri pratik ve algı düzeyinde etkileyen feminist kadın hareketi ve çevre hareketi gibi yeni toplumsal hareketler, modernitenin kolektif kimlik ve kültürel programlarının zayıflayıp onun yerine yeni kolektif kimliklerinin geliştiği bağlama işaret etmektedir. Toplumsal ilginin ulus devletlerin yeniden birleştirilmesi veya makroekonomik çatışmaların çözülmesi yerine genellikle çokkültürlülük olarak algılanan bir kimlik siyaseti ile yeni özerk sosyal, politik ve kültürel alanların yapılandırılmasına yöneldiği daha genel bir değişimin ifadesi olarak bu hareketler vücut bulmaktadır (Eisenstadt, 2000: 20). Yine de toplumsal ilgideki bu değişim modernitenin temel sorunlarının aşıldığı anlamına gelmemektedir. Çünkü modernitenin siyasal ve kültürel iktidarının teknik rasyonel mantığın manipüle edici baskıları karşısında çözülmesine neden olan neoliberalleşme, toplumun normlar tarafından değil piyasa tarafından yönlendirilen bir davranış kontrolü modelinde işlemesine neden olurken bu model dahilinde gerçekleşen güdümleme her şeyden önce görünürde öznel olan ve yeni toplumsal hareketlerin eksenini oluşturan özgürlük alanlarında söz konusudur (Habermas, 1993: 61).

Bir başka ifade ile yeni toplumsal hareketlerin söyleminde ortaya çıkan vurgulardan sadece kadının güçlendirilmesi veya ekolojik sistemin savunulması değil, bunların yanı sıra yeni pazar arayışlarından dolayı tüketici tercihlerini çeşitli kültür nesneleri ile kışkırtan esnek uluslararası şirketlerin çıkarları da anlaşılmalıdır (Kumar, 1995: 75). Buna uygun olarak yeni küresel kapitalist işleyiş, yaşam dünyasını sömürgeleştirerek kültürü ticarete uyumlu hale getirirken annelik unsurlarını da metalaştırmaktadır. Reklamcılık ve pazarlama stratejilerinin annelik unsurlarını pazar metası olarak sunumunda uzmanlık bilgilerine başvurmaları ise anneleri, çocuklarını yetiştirme süreçlerinde çıkar ilişkilerini çözümlemelerini gerektiren karmaşık bir ilişkiler ağıyla karşı karşıya bırakmaktadır. Diğer taraftan bu durum, Habermas'ın (1981:37) işaret ettiği gibi, aynı zamanda yeni toplumsal hareketlerin iletişimsel rasyonelliği tesis etmeleri yönünde anneliğin de parçası olduğu yaşam dünyalarının şeffaflaşmasını sağlayıcı bir beklentiyi de doğurmaktadır.

1.2. Çağdaş Toplumun Eksenel İlkesi: Bilgi

Örgütsüz kapitalizmin gelişimi sadece ekonomik mekanizmalara bağlı bir toplumsal organizasyonu imkân dahilinden çıkarırken, artan coğrafi ve sosyal hareketlilik, bilgi ve propaganda yayılımı gibi faktörler toplumu belirleyici niteliğe kavuşturmuştur. Özellikle bilginin statüsündeki değişim ve kazandığı stratejik önem dolayısıyla ekonomik kararlar, doğrudan kâr etme ve biriktirme ile tanımlanan önceki toplumda sahip oldukları özerkliğe veya merkezî öneme artık sahip değildir (Lyotard, 2014a: 11). Bu, belirli bir verimlilik düzeyine ve dolayısıyla servete sahip olan toplumun üretim ile ilgili kaygılarını terk ettiği anlamına gelmemektedir. Ancak günümüzde yalnızca sermayenin birikmesinin yanı sıra sosyal faktörlere bağlı olarak sağlanan büyümenin daha önce hiç olmadığı kadar bilgiye, dolayısıyla toplumun yaratıcılık kapasitesine bağlı olduğunu ima etmektedir (Touraine, 1971: 5). Ayrıca yeniliklerin sağlanması ve politik kararların alınmasında da teorik bilgi artık merkezî bir rol kazanmıştır (Touraine, 1971: 63). Dolayısıyla günümüz toplumunda bilginin üretiminin yanı sıra üretilen bilginin kullanımı da önem kazanmış, bilim ve bilişim toplumsal birer güç ve gerekliliğe dönüşmüştür.

Bilginin hem karar mekanizmalarının kaynağı hem de katma değer üreten üretim faktörü haline gelmesiyle ortaya çıkan yeni toplumsal sistemin örgütlenmesi bilgi ekseninde gerçekleşmektedir. Zira çağdaş toplumda kararların düzenlenmesi ve değişimin yönlendirilmesi için belirleyici olan şey, kuramsal bilginin merkezîleşmesi, yani kuramın ampirizm üzerinde öncelik kazanması ve bilginin çeşitli deneyim alanlarında kullanılabilen soyut sembol sistemlerinde kodlanmasıdır (Bell, 1999). Örgütsüz kapitalizmin bu bağlamda ayırt edici özellikleri bilginin karakterinin değişime uğrayarak teorik bilgiye verilen önemin artması ve inovasyon süreçlerinin bilim ve teknolojiyi birbirine daha sıkı bağlayarak daha sistematik ve örgütlü bir hale gelmiş olmasıdır (Bell, 1978: 230). Bu nedenle Castells'e göre çağdaş toplumu enformasyonel toplum olarak nitelemek daha doğrudur. Çünkü onu farklı kılan enformasyonun taşıdığı önemden çok enformasyonun üretimi, işlenmesi ve aktarımının, yeni teknolojik koşullar nedeniyle üretkenliğin ve gücün temel kaynakları haline geldiği, özgül bir toplumsal örgütlenme biçimi olmasıdır (Castells, 2008a: 25). Dolayısıyla örgütlü kapitalizm ekonomik büyümeye ve çıktının maksimizasyonuna odaklanmışken örgütsüz kapitalizm teknolojik gelişmeye; bilginin biriktirilmesine ve bilgi işlemde daha üst karmaşıklık seviyelerine odaklanmıştır.

Bilginin iktidarın temel bir bileşeni haline geldiği enformasyon toplumu ağlar oluşturarak, enformasyon teknolojisini kullanarak ve küreselleşerek işlerlik kazanmaktadır. Tarihsel bir

eğilim olarak günümüz toplumunda baskın olan işlev ve süreçler giderek ağlar etrafında örgütlenmektedir. Ağ oluşturma mantığının üretim, iktidar ve kültür alanlarına yayılması ise bu alanların işleyiş süreçlerini ve sonuçlarını da değiştirmektedir (Castells, 2008a: 621). Ağ oluşturma mantığının bu denli yayılmasını mümkün kılan ise dilin teknoloji ile olan yeni ilişkisidir. Çağdaş toplumda özneler arasında geçerli ve sabit olan, gelenekten alınmış anlamların karşılıklılık temelinde değiş tokuşuna, yani tamamlayıcı tavır beklentilerine izin vererek iletişimsel eylemi mümkün kılan dil, teknoloji tarafından işgal edilmiştir (Habermas, 1993: 25). Teknoloji ve bilişimin dil üzerinde hegemonyasını kurmasıyla birlikte belli bir mantık temelinde bilgi olarak kabul edilen söylemlere ilişkin yeni bir kurallar bütünü kendini dayatmaktadır (Lyotard, 2014a:14).

1.2.1. Postmodern Annelik Bilgisi

Dilin teknoloji ile kurduğu yeni ilişkiye bağlı olarak geçirdiği değişim anneliğin nasıl yapılacağına dair bilginin ve bu bilginin annelere ulaşma biçiminin de değişmesine neden olmuştur. Aslında XIX. yüzyıl sonu itibariyle annelik davranışını eksik, "ebeveynlik" uzmanlarının dikkatli bakışları altında gerçekleştirilecek bir görev olarak gören bakış açısı ivme kazanmış olsa da geçmişteki uzman tavsiyelerini günümüzdekilerden ayıran en önemli fark, geçmişte uzmanların verdikleri mesajların ve en iyi yöntemin ne olduğuna dair inançları ne olursa olsun tavsiyelerin telkin veya öneriden daha çok reçete niteliğinde talimatlar içermesidir. Aynı zamanda kendi tavsiyelerini takip etmedikleri takdirde annelerin suçlu olacağını ima eden bir tarz söz konusudur. Bununla birlikte geçmişte uzmanlar, annelerin yapabileceklerinin sınırları olduğuna inansalar da doğru tavsiyelerle çoğu sorunun anneler tarafından çözülebileceğini varsaymışlardır (Davis, 2012: 137). Ancak bugünün uzmanları farklı bir yaklaşıma sahiptir. Ebeveynlerin kendi kendilerine ebeveynlik edebileceği düşüncesi neredeyse geride bırakılmıştır. Çocukla ilgili basit veya karmaşık herhangi bir sorunun çözümünde bir uzmandan destek istemek gerektiği düşüncesi çağdaş çocuk yetiştirme literatürünün ana temasını oluşturmaktadır (Furedi, 2013: 177). Ayrıca geçmişe nazaran bugün çoğu durumda, annelere yönelik uyarılar onun davranışlarını değiştirmeye yönelik doğrudan talimatlar içermemektedir. Daha ziyade, anneler kendini kuralcı olmayan ve her şeyden önce "destekleyici" olarak sunan bir şekilde uyarılmakta ve çocuğa yönelik belirli türden genel bir yönelim- örneğin "doğal ebeveynlik"- yönünde teşvik edilmektedir. Serdedilen bilgiler, çocuk bakımına yönelik bir model sunmaktan çok belirli bir ebeveynlik tarzını öne çıkarmaktadır (Faircloth, 2014: 154). Dolayısıyla günümüz ebeveyn uzmanları ebeveynleri yargılama ve

formül reçeteler yazma konusunda geçmişin çocuk uzmanlarından bu anlamda farklılık göstermektedir.

Bununla birlikte çocuğun yanı sıra annenin de ruhsal durumuna verilen önemin arttığını gösteren "destek" vurgusuna rağmen son otuz-kırk yıllık zaman zarfında anneliğin verili bir statüden, başarılması gereken bir iş ve beceri kümesinin kazanılması ve uygulanmasını kapsayan bir eylem olarak kavramsallaştırılması, anne- çocuk ilişkisinin geliştirilmesi için arzulanan zemini içgüdü ve sezgiden uzaklaştırmıştır (Lee, 2014a: 8). Örneğin yukarıda zikredilen doğal ebeveynlik yaklaşımı "bebek için en iyi uzman, bebeğin kendi annesidir" mottosuyla yola çıkarak aslında annelerin kendileri gibi olmalarının iyi bir anne olmaları için yeterli olduğunu ima etse de çeşitli araştırmalara referans vererek annenin bebeğin verdiği sinyallere duyarlılığı sayesinde çocuğu ile kurduğu bağın bebeğin fiziksel ve zihinsel gelişimi üzerindeki etkilere dikkat çekmekte ve bebeğe yakın uyuma, bebeği askıyla taşıma, bebeğin ağlamasına dikkat göstermenin anne bebek arasında bağ kurabilmenin önemli araçları olduğunun altını çizmektedir (Attachment Parenting Türkiye, 2018). Öte yandan son zamanlarda revaçta olan özelde annelik genelde ise ebeveynliğe ilişkin nörobilim alanında üretilen güncel bilgilere dayanan nöroebeveynlik (Macvarish, 2016; Thornton, 2011) de doğal ebeveynlik yaklaşımı gibi anne-çocuk arasındaki ilişkiyi doğal bir sürecin ürünü olarak kabul ediyor gözükse dahi onu annenin üzerinde sürekli çalışması, özellikle içe dönük duygulara, tutumlara ve arzulara yönelik düşünümsellikle elde edilmesi gereken teknik bir problem olarak sunmaktadır (Thornton, 2011: 409). Dolayısıyla güncel yaklaşımlar her ne kadar her annenin bebeğine nasıl bakması gerektiğini bildiği düşüncesini destekler gibi gözükse de iyi bir annenin neler yapması gerektiği konusunda ister istemez reçeteler sunmaktadır. Bu nedenle bugün annelik kolay veya rahat olmaktan öte, uzmanlar tarafından üretilen bilginin önemli ve belirleyici olduğu teknik bir mesele haline gelmiştir (Macvarish, 2016: 12). Anneliğin bu rasyonelleştirilmesi ise her ne kadar uzman görüşleri yargılayıcı bir üsluptan uzak olsa dahi iletilen bilginin buyurucu bir tarzda ortaya konmasını gerektirmektedir.

Çocuk bakımı ve yetiştirilmesi ile ilgili bilimsel bilginin annelere aktarım şeklindeki bu değişim ve bu değişimin anneliğe yansıması bir üst düzeyde bilimsel bilginin postmodern gelişimi ile bağlantılıdır. Bauman'a (2018b: 12) göre entelektüel çalışmayı temsil eden bilgiye ilişkin "modern" stratejiyi en iyi "yasa koyucu" rolü metaforu karşılamaktadır. Söz konusu rol, görüş ayrılıklarını hükme bağlayan ifadeler kullanmayı ve bir kez seçildiklerinde doğru ve bağlayıcı hale gelen görüşler seçmeyi içermektedir. Söz konusu görüşleri bağlayıcı kılan ve modern entelektüelin hüküm verme yetkisini meşrulaştıran şey ise onun toplumun entelektüel olmayan

kesimine oranla daha kolay eriştiği ve sahip olduğu üstün ve nesnel bilgiydi. Bu tür bir bilgiye erişimi kolaylaştıran usule ilişkin kurallar da evrensel düzeyde geçerli kabul edildikleri takdirde hakikate ulaşmayı ve geçerli ahlaki yargıya varmayı güvence altına almaktaydı. Diğer bir ifade ile usule ilişkin kuralların kullanımı entelektüel mesleklere toplumsal düzenin korunması ve mükemmelleştirilmesinde doğrudan ve önemli bir rol atfederken onları bilginin kolektif sahipleri haline getirmişti. Bunun böyle olmasının sağlanması, usule ilişkin kuralların belirlenmesi ve bu kuralların gereğince uygulanıp uygulanmadığının denetlenmesi ise entelektüelin sorumluluğundaydı. Ancak dilin teknolojiye uyarlanması ile bilgiyi temsil eden entelektüelin de rolü değişmiştir. Söz konusu değişim entelektüelin yasa koyucu rolünden uzaklaşmasına sebebiyet verirken bilgiye ilişkin "postmodern" stratejiyi temsil eden "yorumcu rolü"nü ona atfetmiştir. Bir topluluğa özgü geleneğin içinde dile getirilmiş ifadeleri bir başka geleneğe dayanan bilgi sisteminde anlaşılabilecek şekilde tercüme etmeyi içeren bu rol, aynı zamanda bilgiyi elde etme ve ortaya koymada usule ilişkin kuralların değişmesi anlamını taşımaktadır.

Bilgiden sayılan söylemlere dair oluşan yeni kurallar bütününü açıklarken Lyotard (2014a: 49) bilimsel bilgi ile anlatısal bilgi arasındaki farklara işaret etmektedir. Buna göre anlatı ile bilim arasındaki önemli ayrım, anlatı kendi icra edilişi dışında herhangi bir meşrulaştırma biçimi gerektirmezken bilimsel bilginin asla kendisini basitçe kendi süreçleriyle geçerleyemez olmasıdır. Dolayısıyla her iki söylem biçimi farklı yeterlilikleri belirler ve iki ayrı özerk kural öbeğine bağlıdır. Ancak teknoloji dili basitleştirip saydamlaştırırken, bilginin enformasyon parçalarına çevrilmesini gerektirmiştir (Zeka, 1994: 23). Bilimsel pragmatiğin bu postmodern gelişimiyle birlikte bugün bilime özgü söylem kendini kendi imkânlarıyla, anlatıya başvurmadan meşrulaştıramaz durumdadır. Anlatısalın şu veya bu biçim altında, anlatısal olmayanın içine geri dönüşüne işaret eden bu durum en açık olarak televizyona çağrılan, gazetelere mülakat veren bilim insanlarının destansılık dışı olan bir bilginin destanını anlatışında yansımasını bulmaktadır (Lyotard, 2014a: 58-60). Aynı şey "ideal/iyi annelik"in nasıl olması gerektiğine dair bilimsel çalışmalara referans vererek bilgi aktarımında bulunan internet üzerinde, televizyonda, basılı medyada karşımıza çıkan uzman tavsiyeleri için de geçerlidir. Zira bugün bilimsel söylem kendini meşrulaştırmak, doğru bilgi olduğunu bildirmek için anlatısal söyleme başvurmak zorundadır.

Öte yandan aslında bilimsel bilgi ile ilgili meşrulaştırma sorununun, bilim etkinliğinin niçin var olması ve toplumun bilimsel bilgi kurumlarını niçin desteklemesi gerektiği sorusunu kapsayan boyutu, bilimin kaçınılmaz olarak anlatıya döndüğü noktaya denk düşmektedir. Çünkü

nihayetinde bilimsel çalışmaya otorite kazandırabilecek olan şey anlatıdır. Dolayısıyla her zaman bir düzeyde anlatının bastırılmasına ve reddedilmesine bağlı olan bilimsel bilgi, daha üst bir düzeyde bir meşrulaştırma anlatısına bağımlıdır (Connor, 2015: 44- 45). Bu bağlamda modern bilimsel bilginin geçerliliğini sağlamak üzere anlatıyı devreye sokan meşrulaştırma tarzı, özneyi bilişsel ve pratikte bir bilgi kahramanı olarak tasavvur edip iki farklı anlatı doğurmuştur. Meşrulaştırma anlatısının ilk versiyonu olan özgürlük anlatısı, bütün halkların bilme hakkına vurgu yaparak özgürlük kahramanı olarak insanlığı konu edinmektedir. Bu anlatı, sosyal öznenin aynı zamanda bilimsel bilginin de öznesi olması gerektiği ilkesine dayanmaktadır (Lyotard, 2014a: 64). Aydınlanma söyleminin ürünü olan söz konusu özgürlük anlatısı, bilimsel etkinliği meşrulaştırmak için bilimin insanlık ya da halk adına insanlar arasında eşitlik ve özgürlüğü sağlayacağı iddiasını taşımaktadır (Zeka, 1994: 24). Daha felsefi olan ikinci anlatı ise üniversiteye özgü "ruhu" bilginin öznesi sayan anlatıdır. Bu anlatının temelinde bilimsel etkinliğin ve üniversitenin temelinde "bilim olarak bilim"i arama çabası yatmaktadır (Zeka, 1994: 24). Söz konusu anlatı bilimin kendi kurallarına tâbi olduğunu, bilimsel kurumun sürekli olarak kendi hayatiyetiyle yaşayıp kendini yenilediğini bildirmektedir. Aynı zamanda üniversitenin bilimi ulusun manevi ve ahlaki gelişimine hasretmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Lyotard, 2014a: 65).

Ancak bugün modern bilimsel bilgiye meşruiyet kazandıran her iki üst anlatı da güçlerini ve geçerliliklerini yitirmiştir. Bunların yerine geleneksel dünya yorumlarının dogmatiğinin eleştirisinden doğan ve bilimsel karakter iddiası taşıyan, diğer taraftan meşrulaştırma işlevlerini koruyarak güç ilişkilerini analizden ve kamu bilincinden uzaklaştıran çoğul yapıda yeni inanç ve ahlak anlayışları ortaya çıkmıştır. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse modern bilim iddiasıyla ortaya çıkan ideolojiler kendilerini ideoloji eleştirisinde haklılaştırarak geleneksel iktidar meşrulaştırmalarının yerine geçmiştir (Habermas, 1993: 53). Öte yandan bugün bilimi fetişleştiren profesyonellik ideolojisi eski tipteki ideolojilerden daha karşı konulamaz ve daha geniş bir etkiye sahiptir çünkü her ne kadar pratik sorunların üstünü örtüp yalnızca belirli bir sınıfın iktidar ilgilerini gerekçelendiriyor olsa da aslında modern/postmodern insanın özgürleşme yönündeki neoliberal ilgisine denk düşmektedir (Habermas, 1993: 65). Söz konusu ideoloji, konusunun ve kendisinin egemenliğinin gerçeğe giden tek yol olduğuna inanarak, hakikati tekelleştirerek ve kendisini vasi haline getirerek her şeyi kontrol etme çabası ile farklı bir anlatı kültürü oluşturmaktadır (Gouldner, 1979). Böylece profesyonellik ideolojisi yerleşik hâkimiyet biçimlerinin eleştirisinin temelini oluşturup geleneklerden kaçış sağlarken aynı zamanda yeni bir tahakküm biçimi oluşturmaktadır. Habermas'a (1993:60) göre profesyonellik

ideolojisi toplumun öz anlayışını, iletişimsel eylemin ilişki sisteminden ve simgeler aracılığıyla yürütülen etkileşimin kavramlarından uzaklaştırıp onların yerine bilimsel bir model koyarken toplumsal yaşama evreninin kültürel olarak belirlenmiş doğallığının yerine de aynı ölçüde, insanların kendilerini amaç rasyonel eylemin ve uyum sağlayıcı davranışın kategorileriyle şeyleştirmelerinin geçmesine neden olmaktadır. Belirli alanlarda mantıklı olma konusunda diğer insanlardan daha usta görünen uzmanların denetimi altında gerçekleşen bu kültürel rasyonelleşme, bir taraftan teknik beceri ve rasyonel düşüncenin gündelik yaşamın içine girişini sağlarken diğer taraftan yaşam-dünyasının yoksullaşması tehlikesini taşımaktadır (Habermas, 1994: 37).

1.2.2. Annelik Bilgisinin Popülerleşmesi

XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyılın ilk yarısında annelik ve çocuk yetiştirmenin bilimin kılavuzluğunda gerçekleşmesi gereken bir iş olduğuna dair kabulün arkasında yatan en temel saik nüfusun arttırılması ve sağlıklı vatandaşlar yetiştirme isteğine bağlı olarak çocukların güçlendirilmesi olmuştur. Bu dönemde kitle iletişim araçları yetersiz olsa dahi çocuk ve annelere yönelik yayınlar üzerinden hamilelik döneminden başlayarak anneliğin kapsadığı tüm süreçler oldukça ayrıntılı bir şekilde dönemin bilimsel kavrayışı ve yöntemleri temel alınarak anlatılmaya çalışılmıştır. Söz konusu yayınlarda sıklıkla sağlıklı doğum yöntemleri, doğum sonrasında çocuğun bakımı, beslenmesi, temizliği, hijyeni, giysileri ve uyku düzeni gibi çocuğun sağlığı ile ilgili ayrıntılar konu edilmiştir. Ancak XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çocuğun fiziksel sağlığının yanı sıra psikolojik sağlığını ve gelişimsel özelliklerini de merkeze alan psikolojik ve bilişsel kuramların detaylandırılması ve popülerleşmesi söz konusu olmuştur (Hays, 1996: 47). Çocuğun zihinsel ve duygusal dünyasının bilimsel inceleme konusu haline gelmesi ve bu alanda ortaya konan görüşlerin çeşitlenip ayrıntılanmasıyla gelecekteki sağlıklı toplumun eğitimli annelerin fiziksel olduğu kadar duygusal olarak da sağlıklı çocuklar yetiştirmesiyle mümkün olacağı görüşü kabul görmeye başlamıştır (Lee, 2014b: 63). Çocuğun zihinsel ve duygusal dünyası ile anne-çocuk ilişkinin bilimsel olarak incelenmeye başlaması ise ilgili alanın çeşitlenmesi ve genişlemesinin yolunu açmıştır.

Günümüzde de anneliğin kapsadığı etkileşim şekli ve beceri kümesini tanımlayan bilgi genel olarak psikolojik ve bilişsel çocuk gelişimi alanlarında üretilmektedir. Bu alanlarda kullanılan dil de genel olarak kadınların annelik becerilerini edinme konusunda bilgi edinmeye ihtiyaç duyduğu fikrini desteklemektedir (Valencia, 2014: 1240). Ancak bu alanların kendi içerisinde gelişen perspektifler çocuk gelişimi ve anne çocuk ilişkisini ele alırken farklı noktalara odaklanmaktadır. Örneğin olumsuz bir insan imgesine sahip psikanaliz kuram gelişimsel

çerçeveye, aile ilişkilerine ve kişiliğin oluşmasında zihnin bilinç dışı yönüne vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte psikanaliz yaklaşım içerisinde dahi farklı bakış açılarından bahsetmek mümkündür. Mesela Freud temel kişiliğin ilk beş yılda şekillendiğini savunurken, Erikson'a göre gelişimsel değişim yaşam boyu sürmektedir (Santrock, 2015: 23). Bilişsel kuramlar ise çocuğun gelişimini sosyal ve kültürel etkinlikler içinde tanımlamıştır. Buna göre çocuğun kişiliği, içinde bulunduğu sosyal çevreyi anlamlandırmak için deneyimlerinin düzenlenmesi ve bu düzenlemenin değişen çevresel koşullara uydurulması sürecinde bilişsel olarak yapılandırılarak oluşmaktadır (Santrock, 2015: 24). Davranışsal kuram ise çocuğun esas bir doğasının bulunmadığını, ödül ve cezalandırmanın çocuğun doğasını biçimlendirmede temel öneme sahip olduğunu ve dolayısıyla her çocuğun gelişiminin biricik olduğunu iddia etmektedir (Allen, 2005: 227). Çocuğun aşamalar halinde geliştiğini, test ve istatistiklerle gelişiminin takip edilebileceğini savunan etolojik kuramlara göre ise davranış biyolojiden etkilenmektedir ve evrimle bağlantılıdır. Buna göre kritik ve hassas dönemlerin söz konusu olduğu kişilik gelişiminde bireyselliğe aşırı vurgu yapılması normal gelişim sürecini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Santrock, 2015: 28).

Çocuk gelişim literatürü içerisinde farklı yaklaşım ve bakış açılarının benimsenmesi ile üretilen bilgide oluşan bu farklılıkların neye tekabül ettiği üzerinde durulmaksızın söz konusu bilginin popülerleşerek toplumsal alana aktarılması ise anneler açısından ilgili literatürün yorumlanmasını zorlaştırmakta ve hangi bilginin uygulanacağı konusunda yaşanan zorluğun arka planını oluşturmaktadır. Bu bağlamda bilimsel pragmatiğin postmodern gelişimine bağlı olarak bilimsel bilginin betimsel doğasının tersine bir şekilde kendini meşru kılabilmek için anlatısal bilgiye duyduğu ihtiyaç ve iletişim alanında yaşanan gelişmeler ile aslında betimleyici olan bu dilin dışarıya buyurucu bir şekilde aktarılmak zorunda olması etkili olmaktadır. Açıklamak gerekirse ekonomik anlamda önem kazanan simgesel değer ve anlam taşıyan ürünlerin ürünlerin üretimi için bilgiyi biriktiren ve bilgiye dayalı zorunlu yorumlar sağlayan kültürel kitle/ kültür aracıları, bilimsel bilgiyi daha geniş bir izleyici kitlesine popülerleştirerek aktarmaktadır. Söz konusu kültürel kitle/aracıları sadece enformasyonu/bilgiyi ustalıkla kullanmayı değil, aynı zamanda değişen her duruma uygun bir şekilde ve doğal bir kolaylıkla bu bilgiyi tüketmeyi de biliyor olmaları açısından önem taşımaktadır. Kamuyu eğitmek üzere popüler pedagojiler üreten bu grup, ürettiği semboller ile bilimsel bilginin piyasada işlenmesi ve yaygın hale gelmesini sağlamaktadır. Ancak bu süreçte daha çok bilimsel bilginin tüketilebilme imkânına odaklanılmış olması onun bilimsel iddiaları ortaya çıkartan farklı yaklaşımlar arasındaki nüansların neye karşılık geldiği üzerinde çok düşünülmeden daha geniş

bir toplumsal alana yayılmasına neden olmaktadır. Ortalama bir anne ise kendini söz konusu iddialara kulak verip tavsiyeleri değerlendirmek ve kendi değerlendirmelerinden yola çıkarak bir yol izlemek zorunda hissetmektedir. Bu durum ise gündelik hayatta anneliğe özgü kendiliğindenliğin kaybolmasına ve anne-çocuk ilişkisine görev merkezciliğin yerleşmesine neden olmaktadır.

Diğer taraftan kültürel kitle/kültür aracılarının popülerleştirerek kamuya aktardığı çocuk gelişimine dair bilgi her ne kadar hem doğanın hem de modern bilimsel ilerlemenin otoritesine dayanarak uygun davranış modellerini oluşturmaya yönelik çocuk merkezli bir kılavuz sunuyor gibi görünse de söz konusu kitlenin esasen bilginin tüketimine ve piyasada işlenmesine odaklanması bu bilginin doğa ve bilim ile pragmatik, bilimsel olmayan ilişkisine işaret etmektedir. Dolayısıyla söz konusu bilgiler, ahlaki ve politik sorular hakkında daha geniş bir tartışmada bilimsel bir meşguliyet girişimi olmak yerine, bilim ve doğayı ebedi, evrensel, tartışılmaz bir gerçeklik kaynağı olarak kullanarak ahlaki ve politik sorulardan kaçınma girişimi niteliği taşımaktadır (Macvarish, 2016: 57). Neoliberalleşme sürecinden bağımsız olmayan bilginin de "verimlilik" ölçütü uyarınca satılmak için üretilmesi ve yeni bir üretimde değerlendirilmek için kullanılması söz konusu durumun ortaya çıkması ile bağlantılıdır. Bilgi üretimindeki bu yeni pragmatizmin en önemli sonucu, artık önermelerin doğruluğu ya da yanlışlığından önce etkinliğine bakılıyor olmasıdır. Etkinlik ilkesinin ön plana çıkması ise bilginin para ile aynı ağlar üzerinden dolaşıma çıkmasına, onunla ilgili uygun ayrım çizgisinin bilgi/cehalet olmaktan çıkıp, parada olduğu gibi ödeme bilgisi/yatırım bilgisi ayrımına dönüşmesine sebep olmuştur (Lyotard, 2014a: 8).

Dolayısıyla bugün bilimsel bilgi ile ekonomik büyüme ve örgütsel başarı arasında kurulan ilişkiye bağlı olarak bilimsel araştırma ve bilginin muhatabı doğrudan bir halk kitlesi veya tartışan bir kamusal alan değildir. Bilakis bilimsel bilgilerin kendisi için belirlemiş oldukları müşteri artık, genellikle bilimsel araştırma sürecinin çıktısıyla teknikteki uygulanması açısından ilgilenen bir sipariş vericidir (Habermas, 1993: 103). Özellikle enformasyon teknolojisinin gelişimi ve yaygınlaşmasının bilginin mübadele ve kâr döngülerini kolaylaştırması, onu metaların en önemlisi kılmıştır. Böylece deneyim ile bilgi arasındaki ilişki sadece akademik ya da soyut felsefi konu ve kavramlarla bağlantılı olmaktan çıkıp bu soyut ve kavramsal ilişkilerin cisimleştiği ve işlev gördüğü toplumsal ve kurumsal oluşumlarla ilişkili hale gelmiştir. Bilginin yapı ve kurumları, bu kurumlarda gelişen bilgi biçimleriyle ve bu biçimlerin başka bilgi ve temsil biçimleriyle kurduğu ilişkilerle bağlantılı olarak gelişmiştir (Connor, 2015: 18). Bilimin yönetimdeki, siyasetteki, iş dünyasındaki ve kamusal alandaki

hedef grupları toplumsal olarak geçerli bilginin eş üreticilerine dönüşmüştür (Beck, 2011: 259). Böylece büyük bilimsel araştırmalar sisteminde bilimsel düşünceye ait yazınsal serimleme görevinin yerine sipariş içeren mutabakat ve teknik önerilere yöneltilmiş araştırma raporları geçmiştir (Habermas, 1993: 103).

Söz konusu değişimin ilk elden sonucu pratik yönelimliliğe bağlı olarak oluşan bulgu selinin ve elde edilen bulguların çelişkililiğin benimsemeyi katılıma dönüştürmesidir. Bu sürecin önemli bir sonucu farklı uzmanlık alanlarının bilim içerisinde özerklik kazanması ve kendini göreceleştiren yorumların çoğullaşmasıdır (Beck, 2011: 252). Ancak diğer taraftan bilimin kamu ile ilişkisinde bu çoğulcu imge yeni bir tikelcilik, kendilerini birbirlerinden tecrit eden ve örtük kullanım öncelikleri etrafında toplanan büyüklü küçüklü bilim insanları gruplarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Beck, 2011: 253). Böylece bilimsel bulguların hedef grupları ve kullanıcıları- siyasette ve iş dünyasında, kitle iletişim araçlarında ve gündelik hayatta- bilimsel argümanlara giderek daha bağımlı hale gelse dahi aynı zamanda tekil bulgulardan ve bilimin doğru ve yanlışlarla ilgili hükümlerinden bağımsızlaşma olarak ifade edilebilecek bir sürece de girmişlerdir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse bugün bilimsel hizmet ve bilginin alıcıları, itiraf edilmiş ya da açığa çıkarılmış hatalara, yanlışlığı ispatlanmış hipotezlere, öz şüpheciliğe değil, bilgiye para ödemektedir. Bu nedenle bilimsel etkinliğin içsel şüphecilik avantajına sahip olmanın maddi ve kurumsal şartlarını ancak piyasaya bilgi iddialarını sokmayı başaranlar yaratabilmektedir. Dolayısıyla Beck'in (2011: 246) ifadesiyle bilimsel etkinliğin "içsel başarısı 'laboratuvar önlüklü yarı tanrıların' yok oluşuna dayanırken, dışsal başarısı tam tersine 'akıl dışı eleştirilerin tüm şüphelerine' karşı net eylem planları ortaya koyabilen aynı yarı tanrıların kasten imal edilmesi, putlaştırılması ve inatla savunulmasına dayanmaktadır". Aslında bilimsel normların zaferi ve genelleşmesi olarak tanımlanabilecek bu yeni durumda, bilim aynı anda hem kaçınılmaz hale gelmiş hem de ilk geçerlilik iddialarından yoksun kalması nedeniyle uzmanlar ile sıradan insanlar arasındaki farklı rasyonelliklerde eşitlenme yönünde bir eğilim ortaya çıkarmıştır (Beck, 2011: 247). Diğer bir ifadeyle bilginin üretiminde piyasa mantığına tâbi olması ile ortaya çıkan bilimsel bulguların çoğullaşması beraberinde farklı rasyonellikleri temsil eden alanların benzer değerlendirme kriterlerine tâbi olmasını getirmiştir.

Diğer taraftan bu durum modern toplumun anahtarı olan rasyonelleşmenin bir verimlilik ve ölçüm ruhuyla tüm hayata nüfuz ettiği ve "ekonomileştirme" tutumunun sadece bilgi ve maddi kaynaklara değil, tüm hayata karşı olduğu neoliberalleşme sürecinin gündelik hayattaki etkisinin de bir neticesidir (Habermas, 1994: 37). Dolayısıyla bir taraftan bilimsel bilginin üretiminde verimlilik ölçütünün belirleyici hale gelmesi diğer taraftan gündelik hayatın

işleyişinde ekonomik ve rasyonel tutumun yerleşikleşmesi, aslında farklı yeterlilik ve değerlendirme ölçütlerine tâbi olan bu alanlardaki rasyonelliklerde eşitlenme yönünde bir eğilimin oluşmasına neden olmuştur. Bu eğilimin en temel sonucu ise teknik ilerlemenin yönünün, toplumsal yaşamın yeniden üretilmesinin gerektirdiği toplumsal ilgiler düşünülmeden ve sosyal grupların öz-anlayışı ile yüzleşilmeden belirlenmesi ve bundan dolayı yeni teknik becerilerin gündelik yaşamın mevcut biçimleri içine hazırlıksız bir şekilde girmesidir (Habermas, 1993: 86). Bu nedenle günümüzde teknik ilerleme ile sosyal yaşama evreni arasındaki ilişkide bilimsel bilgilerin pratik bilince tercüme edilmesi kişisel bir öğrenim meselesine dönüşürken sistemin baskısına tâbi kılınan yaşam dünyası ekonomik büyümenin dinamikleri ile şekillenmektedir (Habermas, 1994: 36).

1.3. Postmodern Kültür ve Yoğun Annelik

Örgütsüz kapitalizmin gelişimi ile kültür toplumsal, ekonomik, politik hatta psikolojik gerçekliğin birincil belirleyicisi haline gelmiştir. Kültürün toplum ve ekonomi ile kurduğu diyalektik ilişki gerçeğin özgün bir kültürleşmesine yol açmıştır (Kumar, 1995: 141). Bunu mümkün kılan ise bugün kültürün elektronik multimedya iş ağları ve merkezinde internet ile iletişim süreçlerine gömülü hale gelmesi ve sermayenin de göstergenin yani kültür ve temsil alanına girmiş olmasıdır. Zira günümüzde kültürel ifadeler artık tarih ve coğrafyadan soyutlanarak elektronik iletişim kanallarıyla aktarılmakta ve dijital, görsel-işitsel hipertextin kapsadığı kod ve değer çeşitliliği içinde izleyicilerle etkileşim kuran elektronik iletişim ağları tarafından yönlendirilmektedir (Castells, 1996: 476). Giderek evrensel ve sayısal bir dili aktaran yeni iletişim sistemi, hem kültüre ait sözcükleri, sesleri ve imgelerin üretimini ve dağıtımını küresel olarak bütünleşmiş hale getirmekte hem de onları bireylerin ve dolayısıyla annelerin kimliklerine ve beğenilerine uygun kılmaktadır. Böylece interaktif bilgisayar ağları, yeni iletişim biçimleri ve kanalları yaratarak hayatı şekillendirmekte, aynı zamanda hayat tarafından şekillendirilerek büyümektedir (Castells, 2008a: 3). Kültür ürünlerinin, imge ve temsillerin hatta duygu ve psişik yapıların iletişim yoluyla ekonomi dünyasının birer parçası haline gelmesi ise ekonomi ya da üretim alanını ideoloji ya da kültür alanından ayırmayı imkânsızlaştırmıştır (Connor, 2015: 79). Dolayısıyla imaj ve tarzların üretimi ve dolaşımına dayanarak gelişen bir ekonomi içinde kültürel temsillerle ekonomik etkinlikler arasındaki eski ayrım ortadan kalkmıştır. Böylece kültür endüstrilerinin ürettiği geniş bir simgesel mallar silsilesini ve tecrübeleri merkeze taşıyan postmodern kültür çağdaş toplumda daha önemli bir rol oynamaya başlamış ve tüketim toplumu olarak da tanımlanan çağdaş toplum özünde kültürel bir toplum haline gelmiştir (Featherstone, 2013: 42).

Ekonomik ve kültürel alanın birbirini kapsar hale gelmesi toplumsal düzlemde modernleşmeye özgü kültürel farklılaşma sürecini tersine çevirmiştir. Bu anlamda post-modernleşme kültürel bir aynılaşma/farklılığın giderilmesi sürecini ifade etmektedir (Lash, 1990: ix). Zira postmodern kültür aynı ve öteki, biz ve onlar arasındaki sınırların katı yapısını çözüp, esnek ve geçirgen sınırlara yol açmıştır. Sosyo-ekonomik gruplar artık kendilerini ayrı bir alt kültür ile değil, daha çok maddi veya maddi olmayan daha geniş kültürün faaliyetlerine ve ürünlerine katılma dereceleri ile tanımlamaktadırlar (Touraine, 1971: 196). Gelir farklılıkları ve ücretli emeğin temel koşulları aynı kalsa dahi günümüzde belli bir toplumsal sınıf/grupla kurulan bağ geri plana düşerken birey hayat planlamasının ve hayatını devam ettirme tarzının merkezine kendisini koymaktadır (Beck, 2011: 133). Bireyin kendi hak ve özgürlüklerinin farkında olmasını ve gündelik hayatını piyasaya özgü çıkar ve rekabet nosyonları temelinde kurmasını gerektiren neoliberal bireyselleşme sürecinin bir neticesi olarak tanımlayabileceğimiz bu durum hayat tarzlarının çeşitlenmesi ve farklılaşması anlamını taşımaktadır. Ancak söz konusu çeşitlenme ve farklılaşma herhangi bir "ayrılık" hiyerarşisi yerine "farklılık" ile daha çok ortak yanları olan bir "öznelliği" desteklemektedir. Dolayısıyla günümüz toplumunda bireylerin kimlikleri ya da habitusları[11] sabit, katı, sınıf-bilinçli "ayrım" modelinde değil; nükleer savaş karşıtlığı, toplumsal cinsiyet, etnik azınlık, cinsel azınlık uygulamaları, çevrecilik ekseninde gerçekleşmekte ve "ayrılık"tan ziyade "farklılık" çizgileri boyunca, ancak aynı zamanda farklılıklara hoşgörü ilkesine dayanarak inşa edilmektedir (Lash, 1990: 22-23). Cinsiyetin bir kimlik bileşeni haline geldiği bu habitusta kadın ya da erkek olmak ve annelik, babalık gibi cinsiyet statüleri de birer kültürel ögeye dönüşmüştür. Kendine ait özel bir dile sahip her toplumsal grubun, herkesten ayrı, bir tür dil adacığı olan her bireyin farklılıklarıyla yan yana bulunduğu postmodern toplumda bu farklılıkların temsil ettiği hayat tarzlarının oluşmasında ise reklam, göstergeler, imajlar belirleyici niteliktedir.

1.3.1. İletişimde Yoğun Annelik

Bilgisayar ile küresel ve kişiselleşmiş kitle iletişiminin birleşmesi multimedya olarak adlandırılan bir elektronik iletişim sistemi doğurmuştur. Bu sistem ile iletişimin çapı evden işe,

[11] Bourdieu'a göre "habitus" davranış ve düşünmeyi yönlendiren sosyal norm veya eğilimlerdir. Bu bağlamda *habitus*, toplumun insanlara düşünce, his ve davranış düzeyinde kalıcı ve devamlı yapılandırılmış eğilimler kazandırarak onlara yatırım yapma biçimidir. Bir başka ifade ile nesnel sosyal yapının içselleştirilip bir dizi kişisel, bilişsel ve somatik niteliğe dönüşmesini, böylece bireysel aktörlerin öznel eylem yapıları ile sosyal alanın mevcut nesnel yapı ve gereksinimleri arasında belli bir orantının oluşmasını sağlayan habitus, bir eğilim sistemi (süreç içerisinde edinilmiş algılama, düşünce ve eylem şemaları) olma özelliği ile bireysel eğilimleri karşılaştıkları nesnel koşullar çerçevesinde geliştirici bir güce sahiptir (Nicolaescu, 2010: 4). Dolayısıyla habitus bir bağlamdan diğerine aktarılabilir, devamlılık arz eden niteliğinin yanı sıra aynı zamanda belirli bağlam ve zamanla ilişkili olarak değişen kalıplara da yol açabilen toplumsal bir süreçte yaratılır. Dolayısıyla habitus mutlak anlamda sabit ve kalıcı değildir, beklenmedik durumlarda ve uzun bir tarihsel süreçte değişebilir (Navarro, 2006: 16).

okullardan hastanelere, eğlenceden seyahate dek hayatın bütün alanlarını kapsayacak şekilde genişlemiştir (Castells, 2008a: xxv). Geniş bant, dijital TV, fiber optik kablolar, faks, e-posta, ISDN, İnternet ve World Wide Web sayesinde iletişim, tarihinde benzeri görülmemiş bir oranda büyümüştür (Bell, 1999). Yaşamımızın iletişim dokusunu oluşturan internet ve onun çeşitli uygulama alanları televizyon, radyo, gazete gibi kitle iletişim araçlarına ve sayısallaştırılmış kültürel veya bilgi amaçlı herhangi bir ürüne erişmek için giderek daha fazla kullanılmaktadır. Yaşanan teknolojik gelişme, insanların ve toplumların birbirleriyle iletişim olanaklarını arttırırken iletişim kurma, işlem yapma, bilgi alma ve uygulama şeklini de değiştirmiştir.

Etkileşim ve katılım vurgusuyla iletişim ortamının yüz milyonlarca ara bağlantıyla büyük ölçüde genişlemesinin önemli etkilerinden bir tanesi kültürel kaynaklara olan erişimin artması ve böylece ulusal sınırlar içinde ve dışında farklı yakınlık gruplarının sayı ve irtibatının artmasıdır (Bell, 1999). Artık internet kullanıcıları ortak ilgi alanlarını temel alarak dijital ağlara ya da online gruplara katılmaktadır. Ortak değer ve çıkarlara sahip insanların online olarak bir araya gelmesi ise bu sanal toplulukların bir tür cemaat olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Castells'e (2008a: 478) göre sanal topluluklar gerçek cemaatlerden fiziksel olmamaları ve fiziksel cemaatlerin izlediği etkileşim ve iletişim kalıplarını izlememeleri yönüyle ayrılmaktadır. Bununla birlikte çoğu zayıf olsa dahi, sanal cemaatler içinde oluşan sosyo-teknik bağlar, son derece çeşitlenmiş ve uzmanlaşmış, sağlam bir etkileşim temelinde karşılıklılık ve destek üretebilmeleri sayesinde gerçek sosyal bağları uzamsal olarak dağılmış olduğundan dolayı sınırlı sosyal hayatlar yaşayan günümüz insanı için bir fırsat niteliği taşımaktadır. Bu doğrultuda hem bilginin hem de deneyimin paylaşılıp iletildiği temel araçlar haline gelen internet ve dijital platformlarda öne çıkan online gruplar/bloglar/sosyal medya hesapları anneler için de sosyal bağlar kurmaları için fırsatlar barındırmaktadır.

1990'lı yılların sonu ve 2000'li yılların başından beri anneler, interneti çocuk sahibi olma ve yetiştirme deneyimleri hakkında birbirleriyle iletişim kurmak için kullanmaktadır. Annelerin bir örgütlenme aracı, sağlıklı yaşam için önemli bir bilgi kaynağı ve aynı zamanda sosyal desteğe ulaştıkları bir platform olarak interneti kullanmaları, teknolojinin annelerin bilgi ve desteğe ulaşmalarını sağlayacak yeni bir yol açtığına işaret etmektedir (Abetz & Moore, 2018: 266). Anneler için bu dijital platformlarda oluşan sosyal grupların sağladığı sosyo-teknik bağlar birçok yönden idealdir. İnternet erişimi olması kaydıyla her yerden bu gruplara katılabilir ve diğer annelerle iletişim kurabilirler. Şehirde yaşayıp geleneksel cemaat ve komşuluk bağlarına sahip olmayan ya da şehir dışında yaşayıp bilgi ve deneyim paylaşımı yapacak sosyal bir grup bulamayan anneler için dijital sosyal gruplar kendilerini yalnız hissetmemeleri konusunda

destekleyici niteliktedir. Diğer taraftan dijital iletişim kanalları üzerinde sürekli gönderi ve cevaplarla diyalog devam ettiğinden bu gruplara istedikleri zaman kolayca katılabilir ve bu gruplardan istedikleri zaman çıkabilirler. Veya bir annenin "gerçek" bir sosyal grup ile buluşmak için her hafta bir veya iki saatini ayırmasını zorlaştıran bir hayatı olsa dahi bu dijital gruplar anneler arasında hikâyelerin, tavsiye ve önerilerin paylaşımını kesintisiz ve her zaman erişilebilir kılmaktadır (Collett, 2005: 332). Böylece dijital iletişim kanallarında yapılan paylaşımlar annelerin kendilerini yalnız hissetmemelerini sağlayan bir dayanışma mekanizması yaratırken aslında birbirini gerçek anlamda tanımayan fakat annelik deneyimlerini paylaşan kadınlar arasında farklı bir yakınlığın ve bağlılığın oluşmasını sağlamaktadır. Ayrıca annelerin çocuk bakımı ve yetiştirmesi konusunda karşılaştıkları problemlerin başka anneler tarafından da tecrübe edildiğini anlamasını sağlayarak onları güçlendirici bir etki göstermektedir (Gibson ve Hanson, 2013: 317).

Ancak yerinden koparılmış, yersiz yurtsuzlaşmış[12] teknolojik yaşam biçimlerinin belirli bir yerin karakteristiğini giderek daha az alması veya herhangi bir yere ait olmayıp mekândan bağımsızlaşması neticesinde köksüzleşen sosyal bağlar çok daha az anlamlı anlam birimleriyle insanları bir arada tutmaktadır (Lash, 2001: 112). Talep üzerine gerçekleşen ve talep devam ettiği sürece süren sosyo-teknik bağlar, seçilmiş davayı paylaşma anlamında bir dayanışma değil, bir davaya sahip olma anlamında bir dayanışma sunmakta ve dolayısıyla ağlarda tam olarak gerçek ve anlamlı bir birliktelik oluşamamaktadır (Bauman ve Lyon, 2016: 63). Dolayısıyla aslında insanların ağlar üzerinden oluşturmuş olduğu sosyo-teknik bağlar onlara gerçek bir cemaat kazandırmaktan uzaktır. Zira cemaate ait olmak daha fazla kısıtlama ve yükümlülük içerse de bir ağa dahil olmaktan çok daha emniyetli ve güvenilirdir. Cemaat, üyelerini yakından takip eder ve manevraya çok az yer bırakır. Öte yandan sosyo-teknik bağların üzerinde oluştuğu ağ, üyelerinin normlarına uyup uymadığına bakmaz, onları daha fazla serbest bırakır ve bırakıp gitmek istediklerinde onlara bir yaptırım uygulamaz. Ağlar çoğunlukla birlikte güzel vakit geçirmek içindir ve bu ağlarda bağ kurulan diğer insanların ortak ilgi alanlarınızla alakası olmayan bir derdiniz olduğunda yardımınıza koşmaya ne kadar hazır oldukları sınanmaya açık değildir (Bauman ve Lyon, 2016: 52-53). Zaman ve enerji tüketen

[12] Kültürel küreselleşme bağlamında yersiz yurtsuzlaşma geç/küreselleşen moderniteyi karakterize eden iletişim ve medyanın güç kazanması ile gelişen kültürel bir özelliktir. Dünyanın bütünüyle daha yakın bir ilişki içine giren insanın, fiziksel olarak kendisine yakın olan insanlarla arasındaki mesafenin genişlemesi anlamını taşımaktadır. Yerel kültürden bu uzaklaşma, insanların yeni iletişim kanalları ve medya aracılığıyla yabancı kültürlerin etkisi altına girmesi ile yoğunlaşmakta, kendi yerel kültürel kimliklerini sürdürmelerini zorlaştırmaktadır (Hernandez, 2006: 92-93).

fakat daha tatmin edici bir yakınlık sunan cemaat bağlarına karşılık fazla çaba gerektirmeyen ve risk taşımayan ancak dört dörtlük bir arkadaşlığa olan ihtiyacı gidermekte çok da yeterli olmayan sosyo-teknik bağların günümüz insanına sunduğu en önemli katkı ise benzer dertleri olanlarla bir araya gelmesini ve herkesin kendi sıkıntılarıyla tek başına mücadele ettiklerini görmesini, böylece yalnız mücadelesine aynen devam etmek için güç tazelemesini sağlamasıdır (Bauman, 2018a: 68).

Öte yandan günümüz sosyo-teknik bağları farklı bir paylaşım kültürüne yaslanmaktadır. Bu paylaşım kültürü içerisinde insanlar tatillerinden kutlamalarına, hamileliklerinden doğumlarına yaşadıkları anlarını kaydetmekte, fotoğraf albümlerinden öte kendi görüntülerini üretmekte ve paylaşmaktadır. Kullanıcılar kişisel yaşamlarının özel detaylarını açık etmekten ve eksiksiz bilgi göndermekten memnuniyet duymaktadır (Bauman ve Lylon, 2016: 42). Kişisel bilgi değiş tokuşuna dayanan bu yeni paylaşım kültürü sürekli bir işitsel ve görsel materyal akışı sağlarken, hayat deneyimleri ile iletişim ve ekranı birleştirmektedir (Castells, 2008a: 454). Hayat deneyimi ile iletişimin iç içe geçmesi artık piyasanın aracılık eden soyutlaması yoluyla her şeyin bir başka şey bakımından fiyatının olduğu genel eşdeğerlik mantığının ötesinde açık ve kendiliğinden iletişime dayanan bir simgesel mübadeleyi beraberinde getirmektedir (Connor, 2015: 81). Benzer bir doğrultuda geçmişte daha çok kuşaktan kuşağa ve kadınlar arasında aktarılan annelik deneyim ve bilgisinin bugün dijital iletişim kanallarında açık ve doğrudan paylaşılmasının cazip ve istenir hale gelmesi ile annelik iletişim ve ekran ile eklemlenmiştir. İletişim alanında simgesel değiş tokuşun kazandığı öneme binaen gelişen bu eklemlenme annelik deneyimine ilişkin kültürün ev içinden çıkarak sanal ve kamusal dünyada görünürlük kazanmasını sağlamıştır. Dolayısıyla annelik bilgisi sözel dünyadan elektronik dünyaya geçerken annelik deneyimi kamusal alana taşınmış ve böylece annelerin uzman bilgisine dayanarak şekillendirdikleri annelik deneyimleri "profesyonel" bir mahiyet kazanmıştır (Teke, 2014: 35). Diğer bir ifadeyle dijital iletişim kanalları günümüzde kamusal alanda/ evin dışındaki varlığa verilen önemin pekiştirmesiyle de anneliği bireysel başarının sergilendiği bir uzmanlık alanına dönüştürmüştür. Bu kanallar vasıtasıyla anneliğin bir bilgi toplamı, edinilmesi ve geliştirilmesi gereken bir uzmanlık alanı olarak sunulması en temelde anneliğin statüsünü arttırıcı bir etki göstererek ve annelik yapma biçimlerinin standartlarını yükselterek bir nevi kalite kontrol işlevi yüklenmiştir.

Bununla birlikte dijital iletişim kanallarında simgesel mübadeleyi tanımlayan şey malların ya da dile getirişlerin eşdeğerlik ya da kâr beklentisi olmadan keyfî ve kendiliğinden bir şekilde elden çıkarılması ve harcanmasıdır (Connor, 2015: 83). Örneğin sosyal medya hesapları,

bloglar gibi iletişim kanalları insanlara en özel ve mahrem deneyimlerini kamuda sergilemek konusunda sınırsız bir açıklık sağlamaktadır. Bauman'a (2017: 98) göre kişisel deneyimlerin yeni iletişim kanalları üzerinden paylaşımı suretiyle oluşan bu ifşa kültürü çağdaş toplumda baş gösteren kendini ya da kişiliğin en azından bazı taraflarını piyasaya çıkarma konusunda kendine ket vurma eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Connor (2015: 255) ise günümüzde her şeyin ifşa edilebilir, paylaşılabilir hale gelmesini, enformasyon ve iletişim içinde bütünüyle çözülmesini iletişim sarhoşluğu ile açıklamaktadır. Buna göre yaşanan iletişim sarhoşluğu neyin piyasaya girip giremeyeceği konusundaki ayrımı kaldırarak her şeyin piyasaya sokulmasının yolunu açmaktadır. Dolayısıyla önceden satma ve satın alma işlemlerinden bağışık olduğu düşünülen soyut kültürel niteliklerin kendileri artık mübadele alanındadır. Yeni iletişim araçları geçmişte mahrem olan ya da özel niteliği taşıyan pek çok şeyi kamusal alana taşıyıp kamunun tüketimine açık hale getirmektedir. Bu durum, "özel alanın politik olduğunu" imleyen ve kültürel olanı toplumsal mücadele alanının eksenine yerleştiren postmodern kültürle uyum içindedir. Diğer taraftan sayısız sunucudan herhangi birinde kayıtlı olan herhangi bir şeyi internette unutturmak mümkün olmadığı için bu soyut niteliklerin sonsuza değin kamusal alanda ulaşılabilir kalacak olması anonimlikte bir aşınmaya yol açmaktır (Bauman ve Lyon, 2016: 35). Bu aşınmanın altında yatan neden Castells'e (2011a: 781) göre geçmişe kıyasla günümüzde formatların çeşitliliğinin kural haline gelmesi ve standartların bir iktidar kaynağı olma özelliğini kaybetmiş olması gibi gözükse de aslında dijitalleştirmenin bir iletişim protokolü olarak çalışmasıdır.

Ancak prensip olarak her şeyin dijitalleştirilmesinin bir standart haline gelmesi mesajın engellenmesinin değil, bilakis mesajın yayılmasının herkesin kontrolünün ötesine taşınması yönünde etki göstermektedir. Bu durumda dijital ağların kullandığı iktidar, mesaj dağıtımı üzerinde kontrolün kaldırılması şeklinde yeni bir form almıştır. Kontrolsüz mesaj dağıtımına eşlik eden sosyal medya hizmetlerinin yaygınlaşması ise insanların neyin kamusal neyin mahrem olması gerektiği konusundaki anlayışlarını değiştirmiştir. İletişimin genişlemesi işitsel ve görsel materyallerin bombardımanına neden olmanın ötesinde sıradan vatandaşı iletişim kanallarının hem üreticisi hem de tüketicisi kılmış olması bu değişimi tetikleyici etki göstermiştir (Toffler, 1980). Bilgisayarları birbirine bağlayan ağın, internet ve sanal gerçekliğin ortaya çıkışıyla sözcük ve imgeler bir merkeze bağlı olmadan ve daha önce görülmemiş bir hızla üretilmeye başlamıştır. Merkezsizleşmiş bir iletişim ağına geçiş göndericileri alıcıya, üreticileri tüketiciye, yönetenilenleri yöneticiye dönüştürmüştür (Bauman, 2013: 239). Toffler (1980) tarafından "prosumer" olarak kavramsallaştırılan üreten tüketici, günümüzde internet kullanan tüm insanların bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde edindikleri bir nitelik haline gelmiştir.

Çeşitli görüntüleri ve sesleri birleştirerek video çalışmaları yapan; ağ üzerinden dergi, kitap, müzik, film yayınlayan; çeşitli gösterge ve imgeler ile PR çalışması yapan veya en basitinden sosyal medya üzerinden paylaşılan gönderiye yorum yapan kişilere kadar ağ toplumunun bütün üyeleri birer üreten tüketicidir.

İnsanların yeni iletişim araçlarıyla kendi mesajlarını SMS, bloglar, vloglar, podcast'ler, wiki'ler ve benzerleri aracılığıyla üretmesi bilgide sadece nicel bir artışa değil, aynı zamanda nitel bir değişime de neden olmuştur (Castells 2008a: xxvi). Standartlaşmış mesajları yeknesak bir izleyici kitlesine aktaran eski kitle iletişim araçlarının yerine geçen yeni iletişim kanalları bilgi üretimi ve tüketiminin bir arada olmasını mümkün kılarken enformasyon en bireysel ihtiyaçlara göre işlenebilir ve seçilebilir hale gelmiştir (Kumar, 1995: 23). Bu bağlamda annelikle ilintili olarak ortaya çıkan bloglar, web siteleri ve sosyal medya hesapları yoğun annelik anlayışına ait söylemleri oluşturup yaymanın yanı sıra psikolojik ve ekonomik değer yaratımı için kullanılıyor olmaları açısından önem taşımaktadır. Bu platformlar bir taraftan "annelik bilgisi"nin aktarım biçimini ve aktarılan bilginin dönüşmesini sağlarken diğer taraftan kadınlara kişisel annelik deneyimlerini paylaşmak yoluyla geniş kitlelerden alınan onay ve elde edilen meşruiyet ile duygusal/psikolojik değer yaratma, duyguların dijital ifadelerini içeriğe dönüştürme ve data toplama, reklamcılık ve web sitesi trafiği gibi yollarla kâr elde edilmesini sağlayarak ekonomik değer yaratma imkânı vermiştir (Cleaf, 2015: 247). Üstelik benzer bir üretim-tüketim süreci anne kimliği için de geçerlidir. Dijital platformlar aracılığıyla tüketim kültürü içerisinde diğer kimlikler gibi anne kimliği de değişen gösterge ve imajlar yoluyla yıkılıp tekrar inşa edilmektedir. Bu üreterek tüketme durumu öznel kendi ile nesnel dünya arasında birbiriyle ilişkili ve birbirine eşdeğer bir dizi karşıtlığı nötralize ederek, özne ile nesnenin düz, birbirinin yerine geçebildikleri bir eşdeğerlik ortaya çıkarmaktadır (Connor, 2015: 253). Söz konusu eşdeğerliğin oluşmasında ise piyasanın, web sitesi/ blog/sosyal medya hesabına sahip annelerin okurlarıyla geliştirdikleri sadakat ve güveni tüketicilere doğrudan ulaşmanın bir yolu olarak görmesi ve böyle sözü geçen annelerin "online influencer"lar olarak önem kazanmaları etkili olmuştur (Hunter, 2016: 1309).

Bununla birlikte bugün her ne kadar daha fazla insan kendi iletişim ağlarını ve mesajlarını üreterek iletişimin kurumsal kontrolünü potansiyel olarak zorlama ve iletişim alanındaki iktidar ilişkilerini değiştirme imkânı üretse de Castells'e (2011a: 782-783) göre profesyonel medya üretimi ile düşük kaliteli ev videoları ve blog yazıları arasında eşit olmayan bir rekabet bulunmaktadır. Bir başka ifade ile iletişim alanında iktidarı belirleyen artık hem medya ürünlerini tüketen hem de kendi kültürlerini yaratan kullanıcılar ile etkileşime giren multimedya

şirket ağlarıdır. Dolayısıyla eşitsiz bir rekabetin söz konusu olduğu dijital iletişim kanallarında özne-nesne, kamusal-özel karşıtlıkları tüm anlamını kaybedip birbirinin üzerine çökmektedir. İnsan hayatında hiçbir gizlilik ve mahrem alan kalmazken birey dahil olmak üzere her şey enformasyon ve iletişimde çözülmektedir (Kumar, 1995: 153). Çünkü multimedya, kurumsal ağlar ve toplum arasındaki iktidar ilişkisi, kültürel üretimin, şirket sahiplerinin ve onların sponsorlarının iradesine, değerlerine ve çıkarlarına göre şekillenmesi etrafında yoğunlaşmakta ve iletişim süreçlerinde insan zihnindeki anlamın inşasıyla faaliyet göstermektedir (Castells, 2011b:3). Hissettiğimiz, düşündüğümüz, yaşadığımız, sunduğumuz fikir materyalleri ve anlam artık dijital iletişim kanallarında işlenmektedir. Fakat bugün üretimin ya da imlemenin gerçekliği yerini, benzeşimlerden oluşan bir "hiper-reel"e bırakmıştır (Zeka, 1994: 8). Oluşan hiper gerçeklik içerisinde bütün çağdaş yaşam sökülüp dağıtılmakta ve başarılı bir taklit olarak yeniden üretilmektedir (Connor, 2015: 84). Bu noktada Jameson (1994: 95) çağdaş toplumun teknolojisinin cazibesini ve büyüleyiciliğini kendi özelliklerine değil, zihnimize ve muhayyilemize sığması daha da güç olan bir iktidara ve kontrol ağını mümkün kılmasına borçlu olduğunu belirtmektedir. Yeni iletişim teknolojisi bahsetmiş olduğumuz kontrol ağını amaçsal rasyonel eylemin alt sistemlerinin sürekli yayılmasını güvenceleyen bir mekanizma işlevi görerek sağlamaktadır (Habermas, 1993: 50). Böylece bir taraftan sermaye daha önce metalaştırılmamış alanlara yayılırken diğer taraftan rasyonel düşünme ilkeleri gündelik yaşam biçimlerini etkisi altına almaktadır.

1.3.2. Gösterge Toplumunda Yoğun Annelik

Çağdaş toplumda sosyo-ekonomik alan ile kültürel alan uyumlu hale gelmiş ve kapitalist mantık kültürel hayatı kuşatmıştır. Bu durum çok farklı türden ekonomik faaliyetler ile kültürel, politik, hukuki ve ideolojik değer ve kurumların gelişmeleri arasında ilke olarak fark kalmamasına neden olmuştur (Connor, 2015: 71). Hatta eğitim, eğlence, boş zaman gibi geçmişte ticari olmayan pek çok şeyin metalaşmasına eş olarak medyayı da içerecek şekilde en genel anlamıyla kültürel biçimlerin üretimi, dolaşımı, pazarlanması ve tüketimi ekonomik etkinliğin odağı haline gelmiştir. Karlılık ve kültürel faaliyet arasında kurulan bu bağ zamanla zayıflamak bir yana güçlenmiş, imgeler, üsluplar ve temsiller artık ekonomik ürünlere destek olan aksesuarlar olmaktan öte bizzat ürünlerin kendilerine dönüşmüştür (Harvey, 2014: 377).

Kültürel hayatın sermayenin dolaşımının mantığına tâbi olmasının postmodern düşünme, hissetme ve eyleme tarzları üzerindeki etkisi ise yadsınamaz niteliktedir. Bunlardan birincisi enformasyon teknolojisinin gelişiminin neden olduğu sermayenin devir sürelerinde ve emek süreçlerinde görülen genel hızlanmaya paralel olarak bugün moda baş döndürücü bir hızla

değişirken bütün arzu nesnelerinin daha henüz tam olarak tadı çıkarılamamışken geçersiz, itici ve/veya zevksiz konumuna düşmesidir (Bauman, 2018a: 237). Benzer bir gelip geçicileşme süreci kültür ile özdeşleştirilen fikir ve ideolojiler, değer ve yerleşik uygulamalar için de geçerlidir. Üretim ve tüketim alanlarında yaşanan hızlanmanın beraberinde getirdiği yenilik, hızlı değişim ve dönüşüm günümüz toplumunu "kullan at toplumu"na dönüştürmüştür. Bu tabir ile kastedilen sadece üretilen malların hızlı bir sirkülasyon içerisinde kullanılıp atılması değil, aynı zamanda fikir ve düşüncelere, değerlere, hayat tarzlarına ve ilişkilere olan bağlılığın da vadesi dolduğunda geride bırakılabilir bir nitelik kazanmasıdır. Böylece ilerleme fikriyle ilişkilendirilen değişim, yeniye duyulan hayranlık daha fazla özgürlük sağlamaya ya da daha eksiksiz bir dışavurumu gerçekleştirmeye yönelik bir araç olmaktan ziyade, kendi başına ve kendi için arzu edilebilir bir şey olarak görülmeye başlamıştır (Kumar, 1995: 122).

Kültürel bakımdan rutinden daimî çeşitlilik ve yeniliğe doğru bu geçiş, ihtiyaçların tatmininden arzuların üretimine geçişe delalet etmektedir. Çünkü piyasanın talep ettiği uçarılığın kazandığı genel geçer nitelik sürece aktif olarak müdahale, zevkler ve fikirler üzerinde manipülasyon ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Harvey, 2014: 320). Aynı zamanda kârın maksimizasyonu ve üretimin rasyonelleştirilmesi ile ürünün tüketimine duyulan ihtiyaç arasındaki çelişki, sadece üretim mekanizmasını değil aynı zamanda tüketime duyulan talebi ve sadece fiyatları değil belirlenen fiyat için neyin talep edileceğini de kontrol etmeyi sistem için önemli kılmıştır (Baudrillard, 2014: 323). Bu noktada postmodern kültür, mal ve hizmetlerin tüketimini kullanım değeri yerine "işaret/ gösterge değeri"ni teşvik ederek, kullanım-değerine yönelik tüketici talebinin sahip olduğu sınırı işaret-değerlerinin tüketimiyle aşarak bu çelişkinin üstesinden gelmiştir (Lash, 1990: 40).

Piyasanın reklam ve imaj yaratımını merkeze almış olmasının en önemli neticelerinden biri tüketici olarak tanımlanan kitlenin büyümesidir. Örneğin bugün hiç olmadığı kadar genç ve küçük yaştaki çocuk tüketici olarak ekonomiye dahil olmuş durumdadır. Fast food restoranları, tema parklar gibi yeni tüketim araçlarının[13] çoğu doğrudan ya da dolaylı olarak onlara yöneliktir. Ekran aracılığıyla çocuklara doğrudan pazarlanan yeni ve farklı bir çocuk kültürü oluşmuştur (Ritzer, 2016: 64). Özellikle orta ve orta üstü SES grupları içinde belirgin olarak gözlemlenen ailelerin çocuk merkezli hale gelmesi, çocuğun sürekli memnun edilmesi, her türlü isteğinin tatmin edilmesi ve onun gelişimini destekleyecek hiçbir şeyden geri kalınmamasını

[13] İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmış ya da yeni biçimlere bürünmüş ve ilk hallerinden güç alıp onların ötesine geçerek tüketimin niteliğini kökünden dönüştürmüş, her türlü şeyi tüketmemizi sağlayan ortam ya da yapıları (Ritzer, 2016: 22) ifade etmektedir.

gerektiren günümüz "yoğun ebeveynlik" anlayışı ve ideal/iyi ebeveyn olunduğuna dair göstergelerin elde edilmesi yönündeki motivasyon ise bu kültürün yayılıp genişlemesi ve girişimciler için yeni fırsatların oluşması yönünde etki göstermektedir (Martens, 2005: 348). Bu anlamda pazarlama stratejileri çocuklara hitap eden oyuncak, ürün ve hizmetlerin çocuğun gelişimine faydasına odaklanmaktadır. Ebeveynler, çocuğun gelişimine yönelik fırsatlar kaybolmadan sunulan ürünü almaları yönünde reklamlar aracılığıyla uyarılmaktadır.

Bununla birlikte ortaya çıkan tüketim davranışını tek başına uzman söylem ve görüşlerinin sonucu olarak görmek çok sağlıklı durmamaktadır. Daha ziyade ebeveynlerin/annelerin uzman görüşlerini takip etmelerini gerektiren yoğun ebeveynlik anlayışının sebep olduğu performans kaygısı ile oluşan annelerin yetersizlik duygusu da çocuklara yönelik ortaya çıkan piyasa için önemli bir temel oluşturmaktadır (Thurer, 1994: 264). Dolayısıyla anneliğin çocuğun "ihtiyaçlar"ını merkeze alan anne-babalıkla bağlantılı oluşmuş olan tüketim kültürüne dönük bir kurum haline gelmesi söz konusudur. Piyasa ise bu durumu kendi lehine kullanmaktan geri durmamaktadır. İdeal/iyi anneyi tanımlayan söylemlerin yönü değiştikçe ve yenilendikçe üreticilerin ürünlerini pazarlamak üzere kullandıkları strateji ve reklamlar da farklılaşmaktadır. Örneğin pek çok şirket nöroebeveynlik yaklaşımını benimseyen annelerin kaygılarını manipüle ederek, ebeveyn eğitim seminerleri ve kitaplarının yanı sıra çocuğun duygusal ve bilişsel potansiyelini en üst düzeye çıkarmada yardımcı ve eğitici araçlar olarak sunulan oyuncak, müzik, video ve diğer ürünleri pazarlama yoluna gitmektedir (Macvarish, 2014: 167). Diğer taraftan özünde aynı olan ürünler doğal ebeveynlik yaklaşımını benimseyen annelere bilişsel gelişim vurgusu azaltılarak, daha iyi bağlanma sağlayacak ve çocuklarını duygusal anlamda besleyecek interaktif araçlar olarak sunulmaktadır (Thornton, 2011: 402).

Ekonomik büyüme koşullarının sadece üretim alanıyla değil, ihtiyaç ve tutumlar üzerindeki etkinin kontrolüyle de bağlantılı hale gelmesinin bir diğer etkisi ise tüketilen şeyin öncelikle sembol olarak işlev görmeye başlaması ve bireylerin bunları kendileri ve diğerleri arasında ayrım yapmak için kullanmalarını sağlayacak yeni gösterge sistemlerinin ya da imajların yaratımının önem kazanmasıdır (Touraine, 1971: 5). Reklam, medya ve malların teşhirine yönelik teknikler yoluyla tüketim kültürü, malların orijinal kullanım amacını ya da anlamını istikrarsızlaştırarak bunlara yeni imgeler ve göstergeler iliştirerek tüketime yönelik talebin sınırlarını aşmıştır (Featherstone, 2013: 198). Bu noktada annelikle bağlantılı olarak "yeni ebeveynlik uzmanları" önem taşımaktadır. Ayrıcalıklı konumlarını gösteren ulaşılmaz idealleri sürdürseler bile takipçileri ve izleyicileri için potansiyel rol modeller olarak hizmet eden bu kişiler, ideal/iyi annenin medyada temsilcisi olarak ortaya çıkmakta ve uygun annelik pratikleri

ile ilgili kavramları ortaya çıkaran tartışmaların çarpıcı örneklerini sunmaktadır (Duvall, 2015: 327). Dolayısıyla "ideal/iyi anne"nin nasıl olması gerektiğine dair imge ve göstergeleri üretmek üzere kendi annelik deneyimlerini şeyleştirip yeniden düzenleseler ve gerçeklikten uzak olsalar da kendilerini takip eden ve izleyen diğer annelere kültürel örnekler olarak hizmet etmektedirler.

Bununla birlikte bugün toplumsal imge ya da göstergelerde yaşanan patlama ve hızlanma, geçmişte gerçekten toplumsal konuma gönderme yapan ve onu imleyen göstergelerin gönderme işlevini ortadan kaldırmıştır (Enzensberger'den (1974) akt. Connor, 2015: 80). Günümüz toplumunda günlük gerçeklik gerçeğin abartılı bir versiyonunun ardına gizlenmektedir. Benzer şekilde yeni ebeveynlik uzmanları da kendi annelik deneyimlerini şeyleştirip yeniden düzenlemek suretiyle oluşturdukları "ideal/iyi anne"ye ait göstergeler ile gerçeğin kendisi yerine onun yerine geçecek göstergeleri üretmektedir (Duvall, 2015: 328). Buna rağmen reklamlarla desteklenen bahsetmiş olduğumuz uzmanlara ait hesaplar, kitaplar, bloglar ve dergiler annelerin çocuklarına karşı duydukları sorumluluk duygusunu teşvik ederek, onların ebeveynliği doğru yapmaya dair endişelerini derinleştirmekte ve çocukları için farklı ebeveynlik faaliyetleri önererek oyuncak, yiyecek ve giyecek gibi pek çok şeyin tüketiminin artmasına yol açmaktadırlar. Bununla ilgili eleştirel bir farkındalıktan bahsetmek mümkün olsa dahi bu farkındalık genelde davranışı değiştirici bir etki göstermemektedir (Vincent ve Ball, 2007: 1065).

Diğer taraftan göstergelerin gerçeğe gönderme yapma işlevini kaybettiği günümüz tüketim düzeninde tüketici faaliyetlerinin itici gücü daha çok değişken, belirli bir göstergesi olmayan, başka bir gerekçe veya nedene ihtiyaç duymaksızın kendi kendini üretebilen ve kendi kendinin itici gücü de olabilen arzuya dönmüştür (Bauman, 2018a: 120). Göstergeler, artık temsil ettikleri varsayılan dünyayla herhangi bir doğrulanabilir ilişki içinde olmaları gerekmeden, böyle bir çaba gösterilmeden üretilmektedir. Başka bir ifade ile postmodern kültür aralıksız ve merkezsiz bir akış içinde dolaşıma sokulan ve mübadele edilen, gerçeğe gönderme yapmaktan uzak bir benzetiler dünyasıdır (Connor, 2015: 252). Söz konusu benzeti dünyasında gösteren ve gösterge arasında hiçbir ayrım veya mesafe kalmamıştır. Her ikisi birbirinin uzamını işgal eder, birbirinin işlevlerini üstlenir hale gelmiştir (Lash, 1990: 15).

Annelikle bağlantılı olarak çocuk bakım ve eğitimi alanındaki uzmanların yanı sıra "yeni ebeveynlik" uzmanlarının ortaya çıkışı, annelik pratiğinin nasıl olması gerektiğine dair bilginin artışı ve bu bilgilerin tüketiminin yoğunlaşması sonucu anneler arasında da profesyonel çocuk bakımı ve eğitimi bilgisine sahip olma da bir gösterge niteliği kazanmıştır. Bu bilgi dahilinde

oluşan söylem "aşırı annelik" vurgusuyla tüm kadınları pedagojik eğitimden geçirmiş, çocukları hayatının merkezinde ve daha da önemlisi hayatlarının tek unsuru olarak görme noktasında tek tipleştirmektedir. Annelik de tam bu noktada gerçek olmaktan çıkıp, sembolik arzu nesnesine ve dolayısıyla tanımına uygun bir şekilde popüler olarak paketlenmiş bir tüketim aracına dönüşmektedir. İmajlar dünyası üzerinden oluşturulan aşırı fedakâr, pedagoji uzmanı, iyi anneler sembolik özneleri oluşturmaktadır. Bu sembolik öznelerin kurgulandıkları medyatik dil dijital iletişim kanallarının varlığı ile pekişmektedir (Türkdoğan, 2013: 46-49).

Gösterge ve gerçeklik arasındaki bağlantının kopmasının annelikle bağlantılı diğer iki temel sonucu daha bulunmaktadır. Bunlardan birincisi soyut kültürel niteliklerin parasal olmayan alandan meta piyasasına geçişi ve doğaları gereği ancak kişisel olarak üretilebilen şeylerin arzının fazlasıyla azalmasıdır (Bauman, 2017: 18). Diğeri ise gerçeğe gönderme yapmayan gösterge ve imajların aşırı üretimi ile gerçek ve hayalî olanın birbirine karışması ve gerçekliğin estetikleştirilmesidir (Featherstone, 2013: 42). Bu sonuçlardan aslında yalnızca yoğun ve içten insani ilişkiler bağlamında gelişebilen niteliklerin piyasa koşullarına tâbi olması, en genel haliyle günümüz toplumunda "savurganlığın" irrasyonel bir artık olmaktan çok, üst bir toplumsal işlevsellikte rasyonel bir fayda yerine geçerek kazandığı işlevi yansıtmaktadır. Zira bugün tüketimin üretken savurganlık anlamında kazandığı yeni tanım ile harcamanın değer bakımından birikim ve sahiplenmeden önce geldiği bir bakış açısı ortaya çıkmıştır (Baudrillard, 2018: 42). Bu bakış açısı üzerinden toplumsal ilişkilerin insani sıcaklığının tüketimine tanıklık edilmektedir (Baudrillard, 2018: 208). Üstelik reklam üzerinden tüketime sunulan içtenlik, olmak ile görünmek arasındaki farkta oluşan ikiyüzlülüğe karşı değildir. Zira işlevsel ilişkinin alanında kinizm ve içtenlik birbiriyle çelişmeksizin birbirinin yerine geçmektedir (Baudrillard, 2018: 225). Hatta içtenlik ile ilişkilendirilen izlenme ve görülme durumu bir tehdit olmaktan ziyade cezbedicidir. Çünkü bugün kişinin toplumsal kabul görmesi ve saygın bir hayat sürdüğünü kanıtlamasının en kısa yolu artan görünürlüğe ve herkesin görüp fark etmesine açık olmasıdır.

Öte yandan geçmişte özel/ mahrem kabul edilen niteliklerin meta piyasasına söz konusu geçişi öznenin nesneye, tüketicinin metaya dönüşmesi olarak tanımlayabileceğimiz bir durum ortaya çıkarmıştır. Hatta Bauman ve Lyon'a (2016: 47) göre günümüzde tüketici kaygılarının en güçlüsü, genellikle örtük olan ve çok nadiren bilinç düzeyine çıkan, satılabilir bir meta haline gelme kaygısıdır. Aynı şey artık anneliğin samimi deneyimleri ve anne kimliği için de geçerlidir. Özellikle internet ortamına ve dijital iletişim kanalları kadınlar nezdinde anneliğin değer kazandığı bir alan oluşturmaktadır. Zira ev kadınlığının aynı mahalledeki eğitim seviyesi,

yaşam tarzı ve gelir düzeyi farklılığına rağmen homojenleştirici pratikleri içermesi anneleri bu farklılıkları dijital platformlarda kendilerini görünür kılarak ve ifade ederek çeşitli göstergeler yoluyla göstermeye, bilinçli/başarılı/yetkin anne olarak diğer ev kadınlarından farklı olduğunu çocuğuna verdiği emek yoluyla kanıtlamaya itmektedir (Işık, 2015: 66). Dijital platformlar ise annelik deneyimini girişimcilikle ilintili bir aktivite haline getirerek anneliğin değeri düşük bir iş olarak addedilmesinden online bir kaçış olanağı sağlamaktadır (Cleaf, 2015: 248). Ancak bu nedenle çekici hale gelen dijital platformlara gösterilen rağbet diğer taraftan anneliğin samimi ve içsel deneyimlerinin piyasaya girdiği, özel ve piyasaya ait olmayan bir alanın kalmadığı bir bağlam ortaya çıkarmaktadır.

Diğer taraftan bugün tüketmek kişinin kendine yatırım yapması, hâlihazırda bir pazar talebi olan nitelikler edinmesi veya sahip olunan ve belli bir talep yaratılabilecek olan niteliklerini değerlendirmesi anlamına da gelmektedir (Bauman ve Lyon, 2016: 46). Günümüzde anneler de tüketimin bu veçhesinden kaçamamaktadır. Zira tüketici piyasasında sunulan birçok ürün ve hizmetin çekiciliği, gerçek veya atfedilen, açıkça tanıtımı yapılan ve dolaylı olarak ima edilen yatırım değerinden gelmektedir. Dolayısıyla tüketim, bireysel sosyal değer ve özsaygı açısından önemli olan herhangi bir şeye yapılan yatırımla eş anlamlı hale gelmiştir. Tüketicinin bireysel olarak yerine getirdiği/getirmek zorunda olduğu kendini üretme işi için gereken araçlar ise piyasanın ürettiği "güvenilir ve rehber statüsündeki" tüketim ürün ve hizmetleri ile tedarik edilmektedir. Anneler için de uygun ve ideal/iyi anne kimliğinin üretiminde meşru otoriter bilme biçimi olan bilimsel bilgiyi temsil eden uzman söylemlerini toplumsal alana taşıyan ve popülerleştiren farklı kaynaklar güvenilir ve rehber statüsündeki tüketim ürün ve hizmetlerini teşkil etmektedir. Bununla birlikte söz konusu ürün ve hizmetlerin bireysel kullanımına yönelik alınan kararlar büyük ölçüde peşinen verilmiş kararlardır. Birey seçenek gibi sunulan karar verme göreviyle karşı karşıya gelmeden önce genellikle hazır durumdadır (Bauman ve Lyon, 2016: 47). Bu bağlamda özellikle internet ağları ve dijital iletişim kanalları kültürün içeriğinin kurumsal çıkarlara göre tasarlanan imajlar ile doldurulması yoluyla özgürlüğün metalaştırılması stratejisinin uygulanması için iş fırsatları sunmaktadır: mahremiyetlerinin kalmaması ve reklam hedefleri olmak karşılığında insanlara küresel iletişim ağlarına erişim sağlama gibi (Castells, 2011a: 782).

Gerçeğe gönderme yapmayan gösterge ve imajların aşırı üretimi ile gerçekliğin estetikleştirilmesi ise bugün tüketimin insanın yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli ihtiyaçlarını karşılamasının yanı sıra reklam ve imajların güdümlediği tüketme arzusunu tatmin etme amacına yönelik gerçekleştirilen bir edim olma özelliği kazanmasının bir neticesidir. Zira

günümüzde ihtiyaçlar, maddi anlamda ihtiyaç olmaktan çıkarak kültürel anlamlar yüklenerek estetikleşmiştir (Bauman, 2013: 26). Estetikleşen ihtiyaçların mutlak göstergesi ise tüketim toplumunda mutluluktur. Bir düşünce ve eylem dürtüsü olarak mutluluk hali esas itibariyle muhafazakâr ve istikrarlaştırıcı bir öğe olmuşken, bugün mutluluğun mutluluk yaratması beklenen ürün ve hizmet alışverişleriyle özdeşleştirilmesi, onu etkili bir istikrarsızlaştırıcı güce kavuşturmuştur (Bauman, 2017: 19-20). Mutlulukla özdeşleşen kesintisiz gösterge/simge/benzeti akışı akılcılaştırılmış sisteme özgü zorunlulukların, özellikle büyü bozulmasının[14] üstesinden gelmek, büyüsü bozulan dünyayı yeniden büyülemenin aracına dönüşmüştür (Ritzer, 2016: 165). Ancak sanki gerçeğin sönüp gittiğinin farkına varılmasına bir tepki olarak, bugün yaşanan deneyime verilen önemde bir artış, gerçeği imal etme yönünde bir telafi çabası söz konusudur. Bu çaba ile özdeşleştirilen dolaysız deneyim ise gösterge/benzeti rejiminin çelişkisi değil, onun taklit etme etkisi olarak görülmektedir. Ancak yaşamın başarılı bir taklit olarak bu yeniden üretimi sakin bir doyum ya da kayıtsızlık ile değil, gerçeğin ve göstergesel olanın panik halinde üretilmesi ile sonuçlanmaktadır (Connor, 2015: 84-86). Annelikle bağlantılı bunun en güzel örneklerinden bir tanesi doğum günleri ve benzeri kutlamalardır. Günümüzde bu kutlamaların detaylarında çocukların kabul edilemez ticari parti temalarından daha az rahatsız edici ve daha az agresif versiyonlara yönlendirildiğini, kutlamalara daha az rekabet içeren ve herkesin kazandığı faaliyetlerin dahil edildiğini, odağın hediye paketinin heyecanlı bir şekilde açılmasından çocukların "nezaket"e teşvik edilerek gelen misafirlere küçük hediyeler vermeye kaydığını gözlemlemek mümkündür. Ancak diğer taraftan "fast food" restoranları, oyun faaliyet alanları ve yalnızca çocuk partileri için özel ürünler satan şirketler, bu kutlamaların planlamasına yaygın olarak dahil olmaktadır. Tipik bir kutlamanın yarattığı muazzam miktarda iş ve sosyal kaygı göz önüne alındığında, bu tür kutlamaların, şirketlerin veya "uzmanların" ücretli hizmetlerini veya mekânlarını içeren ticari işler haline gelmesi şaşırtıcı değildir (Clarke, 2007: 79). Dolayısıyla kutlamaların giderek daha estetik ve detaylandırılmış doğası, maddi kültür, sosyal ilişkiler ve ticaretin iç içe geçmesine ve anneliğin tüketimle etkileşim içinde inşa olan bir olgu haline gelmesine işaret etmektedir.

Diğer taraftan kutlamalarda olduğu gibi bugün deneyim üretmeye ve deneyime katılıma verilen önem her bir deneyimin büyülü niteliğini ve kendiliğindenliğini azaltma eğilimindedir. Zira

[14] Ritzer (2017: 17) tarafından büyü bozulması olarak ifade edilen süreç toplumun McDonadlaşması, yani hazır yiyecek restoranlarında geçerli olan ilkelerin toplumda ağırlık kazanmasıdır. Burada kastedilen tüketicinin bir gösterge ve imaj çemberinin içine alınarak ona neyi nasıl tüketeceğini bildirilmesi yoluyla ekonomik işletmeye içkin olan akılcılaştırmanın tüm toplumsal düzleme yayılmasıdır.

“büyü”nün sık sık çok sayıda mal ve hizmeti geniş bir coğrafi alanda dağıtmak üzere tasarlanmış ortamlarda üretilmesi imkânsız olmasa da çok zordur (Ritzer, 2016: 157). Dolayısıyla tüketilen ürün veya hizmetin tüketicinin gözündeki çekiciliği büyünün bozulması olasılığı ile sürekli tehdit altındadır (Ritzer, 2016: 94). Bu tehdit, piyasa için devamlı yeni ve çeşitli imaj ve gösterge değeri yaratımı, tüketicileri kendine çekme, denetleme ve tüketimi devamlı kılmak için modern toplumun akılcılığına karşı sürekli bir yeniden büyüleme süreci anlamını taşımaktadır. Ancak ironik bir şekilde yeniden büyüleme çabalarının kendileri de en baştan itibaren akılcılaştırma sürecinin bir parçasıdır (Ritzer, 2016: 127). Şöyle ki, örgütsüz kapitalizme özgü postfordist üretim müşteri talebini dikkate alarak, kişiselleştirilmiş üretim yapmayı amaçlamaktadır. Esnek uzmanlaşmaya bağlı olarak aynı firma aynı ürünün toplumun farklı gelir grubundan tüketicilere hitap eden farklı versiyonlarını ayrı ayrı üretebilme kabiliyetine sahiptir. Bu nedenle düşük gelir grubuna mensup kişilerin üst gelir grubunun yaşam kalitesine öykünmelerinin, o yaşam kalitesinin bir karikatürü olarak da olsa, gerçek yaşamda karşılık bulması mümkündür. Kişiselleştirme burada insanlar arasındaki gerçek farkları ortadan kaldırarak, kişileri ve ürünleri türdeşleştirerek aynı zamanda farklılaşmaya atfedilen üstünlüğü de başlatan şey olarak işlemektedir (Baudrillard, 2018: 105). Başka bir ifadeyle tüketimin estetikleşmesi, sermayenin kitleleri ideolojik olarak yönlendirebilme kapasitesini de kapsamaktadır. Ancak buradaki ideolojik müdahalede, insani gereksinimlere denk düşmeyen, bu bağlamda “irrasyonel” birtakım haz veya arzuların yaratılmasından öte, oldukça iktisadi, sermayenin kâr oranlarını yükseltmeyi hedefleyen, dolayısıyla da gayet “rasyonel” bir stratejinin varlığı söz konusudur (Durmaz, 2015: 137).

Bahsedilen özgürlüğün metalaşması ve tüketimin estetikleşmesinin temelinde bugün zorlamanın cezbetmeye, normatif düzenlemenin halkla ilişkilere, gözetimin arzu uyandırmaya dönüşmüş olması yatmaktadır. Dolayısıyla her konuda amaçlanan ve hoşnut olunan sonuçları elde etmek için gerekli olan başlıca rol, patronlardan emrindekilere, danışmanlardan danışanlara, araştıranlardan araştırılanlara yani kısaca yönetenlerden yönetilenlere devredilmiştir (Bauman ve Lyon, 2016: 72). Fakat aslında göstergelerin kazandığı egemenlik ham enformasyonu imaj içeriklerine dönüştürerek “bilinç sanayii” olarak da tanımlayabileceğimiz kamuoyunun fabrikasyonunu üretmektedir (Connor, 2015: 80). Zira merkezî olarak işlenen değerleri büyük ölçüde belirleyen ve işleyen multimedya ağlarında kurumsal ve toplumsal özneler arasında ikincisinin aleyhine bir güç ilişkisi bulunmaktadır. Baudrillard’a (2014: 323) göre bu güç ilişkisini meşrulaştıran mekanizma ise “değiştirilmiş sıralama”dır. Buna göre neoliberal ekonomik sistem içinde bireylerin güç sahibi olduğu

varsayımına dayanan mit ile bireyin gücü üzerine yapılan vurgu, organizasyonun meşrulaştırılmasına geniş ölçüde katkıda bulunurken üretime bağlı bütün fonksiyon bozukluklarının, sıkıntı ve iç uyumsuzlukların tüketicinin egemenlik sahasının genişlemesi olarak lanse edilmesi suretiyle meşrulaştırılmasına destek olmaktadır. Touraine'e (1971:200) göre de bugün tüketici üretici karşısında pasif konumdadır: tüketicinin emrindeki tek silah tüketmeyi reddetmesidir. Ancak tüketilen şeyin mahiyetinden çok onu tüketmenin kendisinin bir gösterge niteliği kazanmasıyla tüketicinin tüketmeyi reddetme gücü daha zayıf hale gelmiştir. Dolayısıyla bugün tüketici tercihinden bahsetmek mümkün olsa dahi, onlar sosyal olarak kontrol edilmekte ve üretildikleri kültürel modeli yansıtmaktadır.

1.3.3. Postmodern Farklılığın Üretimi: Hayat Tarzı ve Yoğun Annelik

Postmodern kültür, ekonomik alan ile eklemlenmesine bağlı olarak başat bir ideoloji oluşturacak şekilde tutarlılık kazanamayan, fragmanlara bölünmüş ve sürekli yeniden işlenmeye dayalı bir yapı kazanmıştır. Söz konusu yapı, ayrım modelinde işleyen toplumsal bir çerçeve sunmaktan ziyade gündelik pratiklerde bireyleri metalar karşısında faydacı bir tutum benimsemeye ve kendi bireyselliklerini dışa vuran tikel bir üslupçu ifade oluşturmak üzere tüketilen ürün ve hizmetleri dikkatlice seçmeye ve düzenlemeye, uyarlamaya ve teşhir etmeye teşvik etmektedir (Featherstone, 2013: 199). Bu durum postmodern kültürün bireyi kuşatan metalardan ve pratiklerden tatmin edici bir düzen duygusunun yaratılmasına duyulan ilgiyi ifade etmektedir. Dolayısıyla nihaî istikrara kavuşturulamayacak ya da sabit toplumsal bölünmelere dayalı bir sistemde hiyerarşik düzene sokulamayacak imajların dallanıp budaklanmasına ve enformasyon bolluğuna dayanan postmodern kültür, anlamlı bir gönderi çerçevesi olarak toplumsalın sona erdiği, ancak hayat tarzı ve tercihleri üzerinden bir düzen duygusu oluşturmanın önem kazandığı bir anlamlandırma kültürünü ifade etmektedir (Featherstone, 2013: 150).

İhtiyaçların nesnel göstergeler ve farklılıklar talebine göre yeniden düzenlendiği anlamlandırma kültürü içerisinde tüketimin bireysel bir tatmin işlevi olarak değil, sınırsız bir toplumsal etkinlik olarak temellendirilmesi ise statünün sosyolojisine işaret etmektedir (Baudrillard, 2018: 85). Zira bugün nesne ve hazza yönelikmiş gibi görünen tüketim davranışı, farklılaştırıcı göstergeler üzerinden bir değerler kodunun üretilmesi amacını taşımaktadır. Çünkü güncel tüketim davranışında belirleyici olan bir göstergeler toplamı üzerinden değerlerin doğrudan doğruya toplumsal değiş tokuşu, iletişimi ve dağıtımı işlevidir (Baudrillard, 2018: 91). Her ne kadar bir kimsenin bedeni, giysileri, konuşması, boş zamanı kullanması, yiyecek ve içecek tercihleri, ev, otomobil, tatil seçimleri vb. tüketicinin beğeni ve üslup duygusunun

bireyselliğine işaret eden hayat tarzı ve tercih terimi, kendini ifade etmeyi ve üslupçu bir özbilinci çağrıştırsa (Featherstone, 2013: 44) da birey ve toplumun karşılıklı etkileşiminde oluşan bu özbilinç bireyleşmeyi değil, toplumsal niteliklerin kırılıp yayılmasını ifade etmektedir.

Çağdaş toplum kendisini oluşturan karşılıklı ilişkiler ağını her gün yeniden kurup biçimlendiren bireylerin etkileşimi ve birlikteliği sayesinde olduğu kadar, aralıksız bir şekilde üyelerini bireyselleştirmek suretiyle de varlık kazanmaktadır. Bu nedenle anlamı sürekli değişim içerisinde olan bireyselliğin oluşması ve devam etmesi, bireyin başkalarına ilişkin kendi tikel beğeni yargılarını tanımlaması ve sınıflandırılabilir kılması, farklılıkları vurgulayan hayat tarzı ve tercihleri çağrıştıran simgeleri taşıyan ürün ve hizmetlerin tüketimi ile toplumsal ilişkilere sınır çeken ayrım yargıları toplumda önem taşımaktadır. Ancak bu noktada kişiselleştirmenin kendinde nesne ya da mallara değil ama farklılıklara dayandığını ve tüketimin bireyleri bir farklar sistemine soktuğunu ve onları bu sistemin bilinçdışı disiplininde rekabetçi bir iş birliğine zorladığını kavramak önemlidir (Baudrillard, 2018: 112). Örneğin bugün bir çocuğun el yapımı ahşap oyuncakları ve aynı oyuncağın diğer plastik versiyonları arasındaki temel fark, farklı miktarlarda finansal sermayeye sahip olmanın yanı sıra farklı sosyal ve kültürel sermayeyi temsil eden hayat tarzlarına da işaret etmesidir. Çocukların oyuncaklarla yapabilecekleri çok fazla farklılık göstermese de oyuncakların görünümleri, ambalajları ve işaret ettikleri anne-babanın "ideal/iyi ebeveyn" olup olmadığını ve bu anlamda farklılıklarını vurgulayan birer gösterge niteliğindedir (Vincent ve Ball, 2007: 1067).

Benzer bir farklılaşma mantığının geçerli olduğu annelikle bağlantılı bir diğer alan da boş zaman etkinlikleri ve okul seçimidir. Boş vaktin çalışma zorunluluğundan arta kalan bir şey mi, yoksa özerk bir şey mi olduğuyla ilgili olarak sahip olduğu nitelik, ritim ve içeriklerin bir bireyden, bir kategoriden, bir sınıftan ötekine ayırt edici hale gelmesi zamanı üretim sisteminde üretilen ve kullanılabilir olan tüm mallarla aynı statüyle eşleştirmiştir. Zamanın parayla bu analojisi çalışma zamanıyla boş zaman arasındaki anlamlı farkın içerdiği şeyi çözümlemek için temel önem taşımaktadır. Boş zaman kullanmak için satın alınması gereken kazanılmış zaman, verim alınabilir sermayeye, potansiyel üretim gücüne dönüşmüş ve böylece değişim değeri sistemiyle bütünleşmiştir (Baudrillard, 2018: 195-197). Boş zaman bu noktada belki onu doldurmak için yapılan tüm etkinlikler, ama öncelikle zamanı kaybetme özgürlüğü, gerekirse saf kayıp olarak harcama özgürlüğü anlamını taşımaktadır (Baudrillard, 2018: 199). Bu bağlamda boş zaman etkinliklerindeki özgürlük kurmacasına rağmen "serbest" zaman mantıksal olarak olanaksızdır, çünkü boş zaman etkinlikleri, ayırt edici bir koda, bir

farklılaştırma yapısı olarak faydasız zamanın tüketimi anlamına gelmektedir. Ekonomik anlamda üretici olmayan bu zaman ayırt edici bir değer, statü ve prestij değeri üretiminin zamanı olması nedeniyle toplumsal birey için bir statü üretimi anıdır. Dolayısıyla boş zaman etkinliklerinin meşrulaşması son kertede ayrımın ve değer üretiminin mantığında gerçekleşmektedir (Baudrillard, 2018: 203).

Anneler için de çocuklarının boş zamanlarında ne yapacakları gerçekte özgürce seçilmiş etkinliklerden çok bir görev veya sorumluluk olarak değerlendirilip düzenlenen etkinliklerdir. Boş zaman etkinlikleri kendinden bir motivasyona sahip olmaktan çok amaç odaklı ve belirli dışsal bir faydaya yönelik olma özelliğine sahiptir (Shaw ve Dawson, 2001: 228). Lareau (2002)'nun çocuk yetiştirmenin kültürel mantığını ele aldığı çalışması da boş zaman etkinliklerinin özellikle orta ve orta üstü sosyo-ekonomik statüsü sahibi ebeveynler için bir gösterge niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu çalışmada söz konusu kültürel mantık, çocuklarının uyarlanmış yetiştirilmesi/"concerted cultivation" kavramı ile tanımlanmıştır. Buna göre anneler çocuğun kendi yaşına uygun okul dışı etkinliklere katılmasına önem vermekte, kendi adlarına muazzam bir emek göstermekte ve aile yaşamını da bu faaliyetler etrafında organize etmektedir (Lareau, 2002: 748). Söz konusu etkinlikler özellikle çocuğun yaşam becerilerini kazanması hususunda önem taşımaktadır. Çocuğun boş zaman etkinliklerini düzenleme, onun psikolojik ve fizyolojik olarak sağlıklı olduğunu teyit etmenin bir yolu olarak görülmektedir. Ayrıca anneler açısından boş zaman etkinlikleri, duygusal ve fiziksel sağlığa katkının yanı sıra genel olarak hayata ve davranış kalıplarına dair belli başlı ahlaki değerleri öğretme fırsatı sunmaları nedeniyle öneme sahiptir (Shaw ve Dawson, 2001:225). Bu sebeple anneler için yoğun annelik, çocukların dünya görüşünü genişletme ve yeteneklerini mümkün olduğunca değerli deneyimlere "maruz" bırakma zorunluluğunu içermektedir (Lareau, 2002: 755- 757).

Çocuğun zamanını çeşitli programlarla yapılandırmak suretiyle ortaya çıkan bu aşırı ebeveynlik (hyperparenting) tarzı çocuğu çeşitli öğrenme deneyimlerini yaşaması için fırsatlar sunan ve destek vermek suretiyle geliştirilebilir olan bir proje olarak ele almaktadır (Furedi, 2013: 9). Bu noktada, bu tutumların belirli bir sosyo-ekonomik statüye özgü olduğunu, özellikle eğitimli orta ve orta üstü sosyo-ekonomik statü gruplarıyla ilişkili olan tezahürler olduğunu not etmek önemlidir. Zira boş zaman faaliyetlerinin bir parçası olduğu hane halkı tüketici kültürleri, ebeveyn ve çocukların tüketim davranışları farklı sosyo-ekonomik statü gruplarına mensup bireylere göre elbette çok farklıdır ve ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir (Martens, 2005: 350-351). Ancak eğitimli orta ve orta üstü SES grubunda yer alan anneler için "ideal/iyi

annelik" çocuğun zihinsel, fiziksel, sosyal ve duygusal gelişimini geliştirmek için annenin zamanına, enerjisine, parasına ve duygusal bağlılığına büyük bir yatırım yapması anlamını taşımaktadır. Bu noktada sağlıklı, ahlaklı ve topluma faydalı bireyler yetiştirmek üzere koşullanmış anneler açısından boş zaman etkinlikleri, "ideal/iyi anne"ye ait göstergelerin sergileneceği, aynı zamanda belli bir ahlaki sorumluluğa ve hayat tarzına işaret eden bir alana dönüşmüştür (Jordan, Redley ve James, 1994: 5–6).

Okul seçimi konusunda ise işgücü piyasasındaki yaygın rekabet, ebeveynlerin çocuklarının yüksek öğrenime devam etmeleri konusundaki isteklerini güçlendirmektedir (Irwin, 2017: 4). Özellikle ergenlik dönemindeki çocuklara sahip ebeveynler için çocuklarının iyi okullara yerleşmesi, geleceklerini garanti edeceğini düşündükleri bir diplomaya sahip olması ayrı bir önem taşımaktadır. Ancak aynı boş zaman etkinliklerinin tercihinde olduğu gibi okul seçiminde de hayat tarzı farklılıklarını ortaya koyan beğeni ve ayrım yargılarını biçimlendiren bilgi ya da kültürel sermaye önem bakımından öne çıkmaktadır. Zira nesnelerin nesne olarak ve diğer her şeyin de (düşünce, boş zaman etkinlikleri, bilgi, kültür) nesne olarak değer taşıdığı çağdaş neoliberal ekonomik sistemde özellikle bilgi ve kültürün meşru, rasyonel ve etkili kullanımına olanak tanıyan koda sahip olmak bir kültürel ayrıcalık aracına dönüşmüştür (Buadrillard, 2018: 66). Kültürel sermayeye dayalı yeni orta sınıf/uzman sınıfı bu anlamda postmodernist kültürel biçimler için hem üretici hem de alıcı olarak ortaya çıkmıştır. İşaret ettikleri ürün ve hizmetler toplumsal ayrımlar oluşturma işlevi görmese de hiyerarşik olmayan bir farklılık prensibine dayalı bir kolektif kimlik geliştirmelerine yardımcı olmaktadır (Lash, 1990: 37). Söz konusu farklılıkları imleyen belirli ve istenir bir imaja sahip olma ise bugün orta ve orta üstü SES grubunda yer alan annelerin kendini sunma biçiminin önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Bu nedenle okul aracılığıyla çocuğun müzik, sanat ve drama gibi alanlarda belirli ve makbul kabul edilen çalışmalar ile temas ederek geçerli beğenileri edinmesini sağlamak hem makbul kültürün bilimsel olarak aktarılması suretiyle çocukta belli bir beğeninin oluşturulması hem de annenin kendisi için belli bir "ideal/iyi anne" imajını sürdürmesi anlamını taşımaktadır (Bourdieu, 1984: 26-28). Bu bağlamda çocuğun galeri, müze, kongre merkezi ve benzeri kurumlarla haşır neşir olması, belli bir toplumsal gruba özgü olanı ve o grubun diğer kesimlerden farklılığını imlemeye yöneliktir.

Diğer taraftan günümüz toplumunda simgesel değer ve anlam taşıyan ürünlerin vadettiği kârlılık, yeni simgesel mallar üretebilmek için çeşitli gelenek ve kültüre dair bilgiyi biriktirme ve bu bilgiye dayalı zorunlu yorumlar sağlama kapasitesine sahip kültürel kitleye/ kültür aracılarına olan talebi arttırmıştır. Popüler kültür-yüksek kültür etrafında dönen eski ayrımların

ve simgesel hiyerarşilerin terk edilmesine etkin bir şekilde yardımcı olan bu grup, yeni orta sınıfın kendisini refahın ve genel huzurun misyoneri, insani ve toplumsal iletişimin tedavi edicisi olarak lanse ederek postmodern pedagojiler yaratmayı kendi çıkarı ile özdeşleştirmiştir (Baudrillard, 2018: 217). Aslında bugün insanların gönüllü olarak uyabilecekleri, güvenilir bir rehber olarak görebilecekleri ve kendilerini teslim edebilecekleri örüntü ve kuralların sayısı gittikçe azalmaktadır. Ancak bu günümüzde insanların tamamen kendi hayal ettikleri ve karar verdikleri gibi yaşadıkları, kendi yaşam biçimlerini sıfırdan, kendi özgür iradeleriyle biçimlendirebildikleri anlamına gelmemektedir (Bauman, 2018a: 31). Kültürel kitle/kültür aracılarının kendi çıkarları ile belirli bir istikametten yoksun postmodern insanın kendi kimlik inşası, hayat tarzı ve tercihlerinin belirginleşmesi için bir yol göstericiye duyduğu ihtiyaç bu noktada kesişmekte, kültürel kitle/kültür aracılarının ürettiği popüler hayat kılavuzları bu noktada önem kazanmaktadır.

Ancak diğer bir taraftan bu grup tarafından piyasaya sürülen kişisel anlatılar öznel gerçekleri temsil etmek üzere tasarlanmış kamusal söylemin yansımaları niteliğindedir (Bauman, 2018: 136). Bir başka ifade ile kültürel kitle/kültür aracıları, esin kaynağı olarak sanat ve düşün eğilimlerinden yararlanarak kültürel mal enflasyonunu teşvik etmekte, sanatsal ve entelektüel üretime paralel çalışarak bu üretimin yeni koşullarının yaratılmasına yardımcı olmaktadır (Featherstone, 2013: 49). Bunu ise modaları ve kısa süreli merakları yaratarak, böylece modernite deneyiminde baştan beri büyük önem taşıyan "gelip geçiciliği" aktif olarak üreterek yapmaktadır (Harvey, 2014: 324). Sanatçıların ve kültür uzmanlarının hayat tarzına meyilli olmalarına rağmen, bir tek hayat tarzı geliştirmeye çalışmak yerine çeşitli üslup ve hayat tarzları silsilesini tedarik ederek izleyici ve tüketici kitleyi genişletme çabaları söz konusu aktif üretimin en bariz yansımalarıdır (Featherstone, 2013: 60).

Dolayısıyla her ne kadar alışkanlıkları, eğilimleri ve hayat tarzı tercihleri sanatçılar ve entelektüellerle özdeşleşmelerine elverişli olsa da sanatsal ve entelektüel meta ortamlarının tekel konumunun bozulduğu koşullarda bu ortamların itibarını ve kültürel sermayesini desteklemek onun çıkarına iken kültürel kitle/kültür aracıları bunları popülerleştirmek ve daha geniş bir izleyici kitleye açmak gibi çelişkili bir görevi yerine getirmektedir (Featherstone, 2013: 49). Bir taraftan sanatsal ve entelektüel hayat tarzına saygıları itibariyle bedenlerinin, evlerinin ve otomobillerinin kendi bireyselliklerini dışa vurmak üzere üsluplaştırılması gereken bir yaşama sanatını bilinçli olarak icat etmektedir. Diğer taraftan da hayat tarzının inceltilmesi yoluyla girişilen ayrım yapma arayışının ayırt edici tavır ve oyunlarını, daha önce entelektüellere tahsis edilmiş olan manevi zenginliğin diğer dış göstergelerini herkese açık

kılmaktadır (Bourdieu, 1984: 371). Bir başka ifadeyle modern kültürün alıcısı konumundaki burjuva sınıfının modernist auraya[15] bağlılığı yeni orta sınıf için artık geçerli değildir (Lash, 1990: 20). Dolayısıyla yeni orta sınıf, eski burjuvazi kültüründen farklı olarak seçkin kültürü ile kitle kültürü, yüksek kültür ile aşağı kültür arasında hiçbir ayrım yapmaksızın kendi kültürünün yeşertilmesi ve kitlesel olarak tutunmasını kendine amaç edinmiştir (Kumar, 1995: 143). Bu, elitliğin kitleselleşmesi ve elit kültürün dijital iletişim ile kazandığı kitleselliğin elit kültür ile kitle kültürü arasındaki ayrımı ve aura nosyonunu problemli hale getirmesiyle ilgilidir. Gündelik hayatın estetikleşmesi yönünde etki gösteren bu eğilim, her şeyden önce sanatın kültürel kitle/kültür aracıları vasıtasıyla endüstri tasarımı, reklam ve bunlarla ilintili simgesel üretim ve imaj üretimi sektörlerine aktarılması, sanat piyasasının genişlemesi ve metropolitan merkezlerde ücret karşılığı çalışan sanatçıların ve sektörün yan kollarındaki mesleklerin sayısındaki artış, sanatın büyük şirketler ve devlet tarafından bir halkla ilişkiler vasıtası olarak kullanılması ile gerçekleşmiştir (Featherstone, 2013: 58-59).

Buna bağlı olarak yüksek kültüre ait değerlerin kültürel kitlenin ürettiği semboller ile piyasada işlenmesi ve yaygın hale gelmesi, yeni orta sınıfın kültürel alanının genişlemesini ve daha genel toplumsal alanların içine doğru yayılmasını sağlamıştır (Lash, 1990: 262). Dolayısıyla yeni orta sınıfın ortaya çıkıp genişlemesi postmodern olarak etiketlenen kültürel ve simgesel mallar ve tecrübeler silsilesine daha duyarlı ve uyumlu potansiyel bir izleyici kitle de yaratmıştır (Featherstone, 2013: 76). Özellikle kitlesel dijital iletişim ve etkileşim kanalları, yalnızca malların değil, ihtiyaçların kendilerinin de çeşitli kültür özellikleri olarak, örnek bir gruptan diğer toplumsal kategorilere geçişini kolaylaştırmıştır. Böylece yapılandırılmış bir toplumsal alan olan tüketim alanında mesafe ve farklılaşmanın göstergeler yoluyla sürdürülmesi ilkesine

[15] Aura kelimesi Türkçe'de hâle, özel atmosfer olarak geçmektedir. Lash'e göre modernizm üç temel ayrışmaya neden olmuştu: kültürel-toplumsal, estetik-teorik, seküler-dinî alanların ayrışması. Modernleşme ile kültürel, estetik ve seküler alanlar otonomi kazanırken, her biri kendi kurallarını ve değerlendirme ölçütlerini geliştirmişti. Ayrıca söz konusu ayrışma yüksek ve popüler kültür alanları arasında da sınırların oluşmasını sağlamıştır. Yüksek kültürün alıcısı olan burjuvanın habitusu ise modernizme özgü mekanist dünya görüşü, doğrusal ve ilerlemeci tarih algısına eşlik eden realist kültürel biçimler ile şekillenmiştir. Böylece modernist aurayı belirleyen realist kültürel paradigma burjuva kamusal alanının gelişime katkıda bulunurken aynı zamanda farklı toplumsal tabakalar arasında bir ayrım çizgisi oluşturmuştur. Ancak postmodernizm ile üç temel alan kendi otonomisini kaybetmiştir. Estetik alan süreç içerisinde teorik ve ahlaki-politik alanı kolonize etmiştir. Kültürel alan artık toplumsal alandan ayrı bir alan değildir. Postmodernleşme, bu alanların ve yapılarının farklılaşmasının ve otonomizasyonunun tersine dönmesini, eylem, habitus ve habitusu yapılandıran kurallarda farklılıkların giderilmesi sürecini kapsamaktadır (Lash, 1990).

uygun olarak ihtiyaç ve tatminlerin yukarıdan aşağıya doğru süzüldüğü ve ayırt edici şeylerin yukarıdan aşağıya doğru yenilendiği yeni bir durum ortaya çıkmıştır (Baudrillard, 2018: 70).

Ayrıca günümüzde tüketicinin seçiminin temeli bilinçsiz ve otomatik gözükse dahi bu seçim onun değerler sistemi ile bağlantılı olarak bazı anlamlar taşımak zorundadır. Çünkü bugün ihtiyaçların belli değerlere bağlılık çerçevesinde tatmin edilmesi aynı zamanda belli bir topluluğun hayat tarzının kabulünü de ifade etmektedir (Baudrillard, 2014: 321). Bu günümüzde ihtiyaçların özel fayda bağlamında nesnelere değil, bütünsel anlamı bağlamında bir nesneler kümesine yönelmesiyle de uyumludur (Baudrillard, 2018: 18). Ancak her toplumsal grup kendi hayat tarzını üretip devam ettirebilse dahi çağdaş toplumda yeni orta sınıfın simgelediği hayat tarzı, herkes için arzu edilir ve herkesin ulaşma imkânı olan hizmetler ile (sağlık, eğitim, eğlence ve sanat) ölçülen yaşam kalitesi, bahsetmiş olduğumuz mekanizma ile bir ideal haline gelmiştir (Bell, 1999). Söz konusu ideal çerçevesinde iyi yaşama dair iddialar yeni orta sınıfın temsil ettiği hayat tarzı için temel olan sağlık ve eğitim alanlarına odaklanmakta ve bu sınıfa özgü göstergeler özellikle bu alanlarda üretilmektedir.

Sağlık alanında hastalığın ortadan kaldırılması, sağlıklı bir yaşam sürdürebilen insan sayısını arttırma, yaşam süresini uzatma gibi çabalar, sağlık hizmetlerini modern toplumun hayati bir özelliği haline getirmiştir. Ayrıca bedenin bir araç olarak değil, başkalarına yönelik bir gösterge olarak ele alınması ile beden sağlığını koruma tekniklerinin, spor ve egzersiz biçimlerinin, kozmetiğin ve sağlıklı beslenmenin kazandığı cazibe sağlık hizmetlerine verilen önemin artmasına neden olmuştur (Featherstone, 2013: 162). Özellikle bedenin kazandığı göstergesel ehemmiyet sağlığı hayatta kalmaya bağlı biyolojik bir buyruktan daha çok toplumsal statüye bağlı toplumsal bir buyruk haline getirmiştir. Dolayısıyla hekim, ilaç gibi sağlığı oluşturan unsurlar maddi göstergesel değerlerinin yanı sıra kültürel bir anlam yüklenmiş ve potansiyel "mana" olarak tüketilmeye başlamıştır (Baudrillard, 2018: 178). Anneler açısından da sağlığın kendisi, hamileliğin ve doğumun doğru yönetimi, çocuklarının sağlıklı bakımı ve yetiştirilmesi, bu anlamda bilgiye erişim, kendi kendini gözetleme, risk değerlendirmesi, riskin tedavisi ve uygun biyomedikal ürün ve hizmetlerin tüketilmesi yoluyla yerine getirilmesi gereken ahlaki ve göstergesel bir sorumluluk haline gelmiştir (Clarke vd., 2003: 162). Sağlığın ahlaki bir sorumluluğa dönüşmesi onun anne kimliğinin önemli bir bileşeni olarak benimsenmesinin yolunu açarken sağlığın uygun tüketimi hem belli bir hayat tarzına bağlılığı hem de ideal/iyi anneyi temsil eden bir gösterge işlevini görmeye başlamıştır.

Sağlığın yanı sıra teknik gereksinim ve meslekî becerilerin artması ile eğitim ve yüksek öğretime erişim çağdaş toplumun kendisine giriş koşulu sağlamanın aracı konumuna gelmiştir.

Bu anlamda meritokratik[16] etik toplumsal hareketliliği ve toplumsal eşitliği sağlayıp teşvik etmek bir yana bir "başarı belgeli kimlik" toplumunun oluşmasına neden olmuştur. Bilgi ve bilim etrafında inşa olan günümüz toplumunda, eğitim kurumları bireye diplomanın sağladığı prestij ile bir kimlik sağlarken toplumda var olan sınırların sürdürülmesinde işlev kazanmıştır. Dolayısıyla toplumsal örgütlenmede belirleyici etkinin mülkiyetten bilgiye kaymasının açık bir kitle toplumuna neden olacağı düşünülmüş olsa da belgelenmiş bilgi/diploma sahibi olmak eğitim alma imkânı olan ve olmayanlar arasında yeni hiyerarşi ilkelerinin oluşmasına neden olmuştur (Bell, 1972: 34). Bourdieu (1984: 26) meşru/egemen hayat tarzlarının tanımlanmasında başlıca araçlardan biri olan okulun/eğitim kurumunun bu noktada belli bir statü ile ilişkilendirilen tavırları, ödüllendirilen nitelikleri ve bu niteliklerin erişim sağladığı sosyal konumlara erişimi kolaylaştıracak kültürel uygulamaları empoze etmesi açısından önem taşıdığını belirtmektedir. Eğitim ve bilginin bu anlamda taşıdığı önem ve artan değerine binaen çağdaş toplumda topluma dahil olmanın farklı dereceleri oluşmuş, bilgi ve eğitim toplumsal sınırlar yaratan bir ayrım ölçüsüne dönüşmüştür (Ritzer, 2016: 55). Oluşan hiyerarşik yapı içerisinde çocuklarını iyi bir toplumsal konuma yerleştirmek veya sahip oldukları toplumsal konumu korumak isteyen anneler için okul tercihi ve eğitim, belli bir hayat tarzını yansıtan ve belli bir kimliğe işaret eden bir mesele haline gelmiştir. Özellikle orta ve orta üstü SES gruplarındaki anneler açısından eğitim yukarıya doğru bir hareketlilik sağlamasa dahi, yokluğu aşağıya doğru hareketliliği hızlandıracağı için üzerinde durulan bir olgu niteliği kazanmış ve çocukların sınava hazırlanması, okulla ilişki kurulması ve bununla ilgili uğraşlar önem bakımından öne geçmiştir (Özbay, 1995: 134). Bu nedenle annelerin okul seçiminden öğretmen tercihine, alınacak derslerden takip edilecek materyale kadar eğitim sürecine müdahaleleri, çocuklarını iyi bir okul ortamına oturtma çabası kendi sosyo-ekonomik statülerinin yeniden üretimini destekleyen ve ona hizmet eden bir durum ortaya çıkarmıştır.

Anneler açısından eğitim ve sağlığın toplumsal anlamda kazandığı bu göstergesel ve hiyerarşik önem bir taraftan bu alanlara maddi ve manevi daha fazla yatırım yapılmasını diğer taraftan bilgi ve eğitimi elinde tutan yeni orta sınıfın/uzmanların meşru/baskın öneri ve kültürel zevklerinin takip edilmesini gerektirmektedir. Bu durum çağdaş toplumda uzmanlık bilgisinin ve uzman sınıfının kazandığı önem ile toplumsal ve kültürel alanların dönüşümü neticesinde anneliğe özgü sorumlulukların genişleyen kapsamına işaret etmektedir. Zira bugün anneler

[16] Meritokratik, ekonomik ve/veya siyasi gücün mülkiyet ve miras yoluyla değil, performans ile kendini dışa vuran ve bireysel yetenek, çaba ve başarıya işaret eden liyakate dayalı olarak kazanıldığı sisteme özgü anlamını taşımaktadır (Levinson, Cookson ve Sadovnik, 2002: 436).

çocuğun temel ihtiyaçlarını karşılamaktan öte yoğun annelik anlayışı gereği çocuk gelişimi ile ilgili en son araştırmaları takip etmek, çocuk bakımıyla ilgili belirli bir uzmanlık seviyesine sahip olmak ve çocuğun gelecekteki refahını korumak için belirli bir eğitim stratejisine bağlılık göstermek gibi becerileri edinmek zorundadır. Söz konusu zorunluluğun kaynağında ise postmodern sosyo-kültürelliğin teşvik ettiği ancak modernite ile ortaya çıkan çocukluğun yetişkinlikten farklı ve ayrı bir gelişimsel dönem, dolayısıyla çocuğun kendine özel ve masum ancak bozulabilir ve/veya geliştirilebilir bir doğası olduğuna dair varsayım ve bu varsayımdan kaynaklanan endişeler yer almaktadır.

Üstelik bugün toplumsal dünyanın istikrarsız ve daha az öngörülebilir hale gelmesi ile söz konusu endişeler derinleşmiş durumdadır. Nitekim geçmişe nazaran günümüzde çocuk çok daha fazla "risk altında" kabul edilmektedir. Uzmanların risklere dair farklı çoğul görüş ve önerileri ise bu algıyı pekiştirici etki göstermektedir. Öte yandan günümüzde risklere dair artan farkındalık ile gelişen ve neoliberal bireyselleşme sürecinin desteklediği çocuğa yönelik riskleri bilimsel bir yönelim ile bertaraf etme ve/veya uygun bir şekilde yönetme konusunda aktif rol almayı ifade eden risk bilinçlilik annenin çocuğu koruma güdüsüyle birleşerek farklı bir sorumluluk duygusunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu sorumluluk duygusu bir taraftan riskler karşısında anne ve çocuğun uzman tarafından daha fazla izlenmesi diğer taraftan annenin uzman bilgi ve görüşlerini dikkate alarak çocuğu daha fazla izlemesi ve çocuğa karşı bir davranış yönetim modeli geliştirmesi ile kendini dışa vurmaktadır. Fakat aynı zamanda söz konusu duygunun kapsamında yer alan uygun ve doğru anne tutum, davranış ve duygulanımlara dair tanımların çoğul uzman bilgi ve görüşleri çerçevesinde sürekli değişip farklılaşması günümüzde anne kimliğinin düşünümsel bir dikkat ile oluşturulması ve devam ettirilmesi zorunluluğuna da işaret etmektedir. Bu nedenle anne olma sorumluluklarının kapsamını değiştiren ve genişleten uzmanların risk söylemlerini, kimliğin düşünümsel bir dikkatle inşasını ve gözetim kültürünü öne çıkartan toplumsal gelişme ve etkileri anlamak günümüzde anneliği anlamak adına önem taşımaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

RİSK TOPLUMUNDA YOĞUN ANNELİK

Günümüzde katkı maddeli ürünlerin tüketiminden teknolojik içeriklerin niteliğine, antibiyotik kullanımından aşı uygulamasına, sosyal çevrenin güvenilirliğinden annenin kendi davranış ve tutumuna kadar pek çok konuya dair risk çerçevesinde yapılan değerlendirmeler annelerin gündemini şekillendirmektedir. Dolayısıyla çağdaş annelik çocuğa yönelik riskler ve bunların olası sonuçları hakkında düşünme ve meşguliyet ile ayırt edilmektedir. Annelerin içinde yer aldıkları sosyal dünyayı risk değerlendirmeleri çerçevesinde düzenleme ve anlamlandırmasının temelinde ise uygun ve doğru anneliği tanımlayan uzmanlıkların ortaya koyduğu risk argümanları yer almaktadır. Anneler çocuğa yönelik risklerin değerlendirilmesi ve yönetilmesinde kendilerine uzman görüş ve önerilerini referans almaktadır. Uzman görüş ve önerileri çocuğun fiziksel, psikolojik ve bilişsel sağlığını geliştirme ve/veya olumsuz gelişimini engellemeye yönelik uygun davranış ve tutumları tanımlayarak ve uygun olmayan davranış ve tutumların sınırlandırılmasını destekleyerek annelik üzerinde etki göstermektedir. Anneler böylece uzman risk değerlendirmeleri çerçevesinde ihtiyatlı davranma, davranış ve tutumlarını rasyonel ve bilimsel uzman görüşüne göre düzenleme yönünde gayret gösterme yönünde teşvik edilmektedir. Söz konusu gayreti gösterememek ise doğrudan veya dolaylı olarak sorumsuzlukla suçlanmayı beraberinde getirmektedir.

Anneliğin bilimselleşmesi ve teknikleşmesini derinleştiren bu duruma paralel bir şekilde insanlar tarafından üretilen riskler karşısında risk bilinçli kaygı ve endişeler çocuk büyürken artarak sürmektedir. Buna bağlı olarak riskten kaçınma ve riski azaltma arayışı içerisinde annelik deneyimlerinin anlamlandırılması ve anne kimliğinin oluşturulup devam ettirilmesi günümüzde annelerin gündelik yaşantılarının düşünümsel bir bileşeni haline gelmiştir. Söz konusu düşünümsel faaliyetin referans noktası ise geçmiş gelenek ve pratiklerin zayıfladığı günümüzde risk ve tehlikelerin tanımlanmasında belirleyici olan uzman bilgi ve görüşleridir. Diğer taraftan riskten kaçınma arayışı ve anne kimliğinin düşünümsel inşası bugün annelerin ve çocukların geçmiştekinden hem çok daha fazla izlenip gözetlenmesi hem de annelerin kendi kendilerini gözetleyip bir davranış kontrol modeli geliştirmesi ile sonuçlanmaktadır. Tüm bu gelişmeler risk, düşünümsellik ve gözetim ile belirginleşen kültürel bir bağlamda gerçekleşmektedir. Bu bölümde söz konusu kültürel bağlama odaklanarak günümüzde anneliği geçmiştekinden farklı kılan koşul ve durumları anlaşılır kılmak amaçlanmıştır.

Bu bölümde ilk olarak anneliğin uzman rehberliğinde risk bilinçli profesyonel bir "iş"e dönüşmesinde etkili olan risk toplumunu ortaya çıkartan gelişmeler aktarılacaktır. Bu bağlamda

zaman ve mekân algısında yaşanan değişim doğrultusunda risklerin farklılaşan doğası ve risklerin ele alınış tarzındaki değişimin ve aynı zamanda risklerin tanımlanıp yönetilmesinde uzmanlık sistemlerinin kazandığı güven ile ortaya çıkan risk-bilgi ilişkisinin annelik deneyimine yansımaları üzerinde durulacaktır. İkinci olarak ise modern toplumun kendisinin yarattığı risklerin tartışılması, önlenmesi ve yönetilmesiyle giderek artan meşguliyetini ifade eden düşünümselleşme sürecinin anneliği etkisi altına alan yönleri, neoliberal bireyselleşme süreci, düşünümsel bilimselleşme ve sağlığın yeni bir etik olarak başvuru kaynağına dönüşümü çerçevesinde ele alınmıştır. Son olarak ise artan risk bilinçlilik ve riskler karşısında gelişen gözetim ve gözetlenme durumunun içselleştirilmesini ifade eden denetim kültürü annelikle bağlantılı olarak tartışılmıştır.

2.1. Risk Bilinci ve Yoğun Annelik

İnsanlığın teknoloji sayesinde doğanın risk ve tehlikelerine karşı kazandığı müdahale ve kontrol yeteneği modern toplumun ayırt edici özelliklerinden biridir. Doğa üzerinde kurulan hâkimiyet ve ona karşı kazanılan müdahale yeteneğinin önemli sonuçlarından biri de belirli alanlar ve hayat tarzlarının genel riskliliğinin azalmış olmasıdır. Örneğin modern teknolojik ve bilimsel gelişmeler sayesinde birçok hastalığın tedavisi mümkün hale gelmiş ve insan yaşamı kolaylaşmıştır. Böylece insan aynı zamanda kendi hayatı üzerinde daha fazla bir kontrol gücüne kavuşmuştur. Buna karşın modernite ilerledikçe kuraklık, deprem, kıtlık, fırtına gibi doğadan kaynaklanan ve insan eylemleri ile ilişkisi olmayan risklerin yerine modernitenin kendisinin ürettiği yeni risk parametreleri ortaya çıkmıştır (Giddens, 2014:14-15). Daha çok insanoğlunun kendi bilgi düzeyi sayesinde yapmış olduğu icatların ortaya çıkardığı yeni riskler en başta mekânsal olarak sınırlandırılamıyor ve zamansal olarak uzun vadeli etkilerinin hesaplanamıyor olmaları nedeniyle geçmişteki risk ve tehlikelerden farklılık göstermektedir. Söz konusu farklılık risklere yönelik algının haklarında üretilen bilgiye dayanması ve bu bilgiye bağlı olarak değişebilmesi, yani sosyal tanımlama süreçlerine açık olması anlamını taşımaktadır (Beck, 2011: 35). Bir başka ifadeyle kendi haklarında üretilen bilgi sayesinde var olabilen yeni riskler, bilgi sahibi olmayı gerektiren ancak çoğunlukla insanın gerçek deneyiminde sahip olmadığı sonuçlara sahiptir. Sebep- sonuç ilişkisinin kurulmasını zorlaştıran bu durum, belirsizlik ve güvensizlik algısını genişleterek beraberinde insanların risklerle artan meşguliyetini getirmiştir (Furedi, 2017).

Söz konusu meşguliyetin bireye bakan önemli bir yönü bireyin kimliğinin devamlılığına ve çevresindeki sosyal ve nesnel eylem ortamlarının sabitliğine olan güvene işaret eden ontolojik

güvenliğin[17] yerini ontolojik kaygılara bırakmış olmasıdır (Esgin, 2008: 465-466). Ontolojik kaygı durumuna bu geçiş, annelik söz konusu olduğunda hamileliğin ilk döneminden itibaren çocuğun risk/tehlike altında tanımlanması, çocuk bakımı ve yetiştirmesi dahilinde yer alan hemen her meselenin risk çerçevesine yerleştirilmesi ve bu bağlamda en kötü risk senaryosunun muhtemel kabul edilmesi ile kendini ortaya koymaktadır. Riskler karşısında onları tanımlama ve yönetme konusunda güvenilir ve doğru bilgiyi üreten uzmanlık sistemleri ise gelenekler ve yerleşik alışkanlıkların gerilemesi ile güvenilecek temel mekanizmalar olarak önem kazanmıştır. Bu nedenle çocuğa yönelik risklerin neler olduğu ve söz konusu riskleri nasıl engelleyecekleri veya yönetecekleri konusunda bilimsel argümanlara yaslanan uzman görüş ve önerileri annelerin temel başvuru kaynakları olma niteliğini kazanmıştır. Annelik yaparken uzmanlık sistemleri tarafından üretilen risk argümanlarının kazandığı bu önem ise doğrudan veya dolaylı olarak anneliğin belirli kriterlerin karşılanması yoluyla gerçekleşen risk bilinçli bir işe dönüşmesinde etkili olmuştur. Bununla birlikte bugün risklere dair içeriğin dijital iletişim kanallarında dolaşımı, mekânsal uzaklık veya yakınlık fark etmeksizin söz konusu risklerin etkilerini genişletmektedir. Diğer bir ifade ile çağdaş toplumda risk ve belirsizliklere dair algının oluşmasında insan bilgisindeki artış kadar bilginin geniş bir alana yayılması da etkilidir. Bu sebepledir ki geç modern toplumda riskleri tanımlamakla görevli bilimsel ve hukuki meslekler ve bu risklere dair algının daha geniş bir alana yayılmasında etkili olan medya önemli toplumsal konumlara sahiptir (Beck, 2011: 27).

2.1.1. Değişen Zaman-Mekân Algısı

Tarih boyunca zaman ve mekân algısı, teknolojiye ve kültüre bağlı olarak farklılık göstermiştir. Modernizasyonu tetikleyen teknoloji beraberinde yeni bir toplumsal organizasyon gerektirirken modern kültür de yeni bir zaman ve mekân kavramsallaştırmasının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin cep saatlerinin yaygın olarak kullanımı zamanı mekândan bağımsızlaştırıp programlanabilir hale getirmiştir. Böylece bireysel ve toplumsal etkinliğin daha önce mümkün olmayan bir derecede koordinasyonu sağlanmıştır. Ayrıca matbaanın kullanımının yaygınlaşması bilginin çoğaltılıp daha geniş bir alan ve zaman boyunca iletilmesini mümkün kılmıştır (Toffler, 1980: 47). Modern iletişim sistemlerinin gelişimi ise bir taraftan mesafelerin kısalmasını diğer taraftan bireyin dünyanın herhangi bir noktasındaki bilgiden haberdar olmasını sağlayarak ortak bir kültürün oluşma ihtimalini doğurmuştur. Teknolojiye bağlı olarak

[17] Ontolojik güvenlik, çoğu insanın kendi öz kimliklerinin sürekliliğine ve çevredeki toplumsal ve nesnel eylem ortamlarının sabitliğine duydukları itimada işaret etmektedir. Önem taşıyan kişi ve şeylerin güvenilir oldukları duygusu ontolojik güvenlik duygularının temelini oluşturur (Giddens, 2018: 93).

artan ulaşım imkânları da bireylerin ve malların daha fazla sayıda ve farklı yerlere dağıtımını olanaklı kılıp büyük şehirlerin hızla daha da büyümesini tetiklemiştir (Bell, 1999). Tüm bu gelişmeler ile geçmişte yaşamın birbiriyle iç içe geçmiş ve dengeli bir şekilde örtüşen unsurları olan zaman ve mekân yaşam pratiğinden ve birbirlerinden ayrılmış, farklı ve bağımsız birer kategori olarak kavramsallaştırılabilir hale gelmiştir (Bauman, 2018a: 33).

Fakat diğer taraftan bu gelişmeler ile zaman ve mekân arasındaki geleneksel denge bozulsa dahi kapitalizmin örgütlü mekânsal ve zamansal ritimleri, her şeyin bir yeri ve zamanı olduğu yönündeki yargı ile neyin nerede ve ne zaman yapılacağına dair toplumsal beklentilerin muhafazasını sağlamıştır (Harvey, 2014: 244). Özellikle modern ilerlemenin boyut olarak büyüme ve mekânsal genişlemeyle eş anlamlı kabul edilmesi mekânın bir bütün mantığına tâbi olmasını beraberinde getirmiştir (Bauman, 2018a: 174). Zamanın saat, dakika gibi küçük ve hassas muhasebe birimlerine parçalanması ve rutinleşmesi ise göreli bir sabitlik ve kalıcılık içeren birçok şeye neden olmuştur (Harvey, 2014: 373). Örneğin üretim, zamanın kontrolü etrafında organize edilmeye başlamıştır. Saat günün dilimlerinin kesin olarak belirlenmesine olanak sağlayan nicel bir ölçü olarak önem kazanmıştır. Zamanın bu rutinleşmesi ile birleşen fabrikaların muazzam hacimleri ve makinelerin ağırlığı ise Bauman'ın (2018a:175) ifadesiyle "çalışanı olduğu yere çivilerken, emek ve sermayeyi bir arada tutma" işlevi görmüştür.

Söz konusu görece sabitliği sağlayan örgütlü kapitalizmin mekanik teknolojisine karşılık örgütsüz kapitalizmin belirleyicisi enformasyon teknolojilerinin merkezsiz hareketliliği mümkün kılması güncel zaman ve mekân algısını anlamak adına önem taşımaktadır. Zira enformasyon teknolojilerinin gelişimi uzaklık-yakınlık mefhumlarını ortadan kaldırarak mekânsal sınırların önem kaybetmesine ve malların, hizmetlerin, iş imkânlarının, paranın, haberlerin ve bilgilerin dolaşımında mekânla yeni bir tür ilişkinin doğmasına neden olmuştur (Castells, 2008a: 88). Mesafelerin elektronik sinyallerin hızında aşılmaya ve mekânsal olarak birbirinden uzak parçaların birbirlerini etkilemeye başlamasıyla birlikte mekân ayrıcalıklı konumunu ve özel değerini kaybetmiştir (Bauman, 2018a: 178). Artık hâkim işlev ve süreçler uzamsal olarak enformasyon teknolojilerinin mümkün kıldığı bir iletişim ve etkileşim ağının oluşturduğu akışlar uzamında eklemlenmektedir. Günümüzde eş zamanlı ekonomik, siyasi veya sembolik yapılardaki toplumsal aktörler arasında amaçlı, tekrar eden ve programlanabilir etkileşimleri de kapsayan toplumsal pratikler, akışlar üzerinde işlemekte ve ağlarda gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bugün görünmez ağlar sosyal, kültürel ve fiziksel özelliklere sahip belli gerçek mekânları bağlasa ve saat zamanı özgül yerellikleri tanımlamayı sürdürse de akışların uzamı uzaktan iletişimde eş zamanlı toplumsal pratiklerin maddi desteğini

oluşturmaktadır. Mekânın uzamsal katılığının çözülmesine işaret eden bu durumu ortaya çıkaran enformasyon teknolojilerinin gelişimi diğer taraftan sermayenin ve kültürün zamandan bağımsızlaşmasını mümkün kılmıştır. Günümüzde gelip geçiciliğin aktif olarak üretimine temel oluşturan bu bağımsızlaşma ise beraberinde zamanın, zaman sırasının ortadan kaybolmasına ve dolayısıyla "zamansız zamana" yol açacak şekilde sıkıştırılmasını getirmiştir (Castells, 2008a: 575-631).

Zaman ve mekân algılarında yaşanan bu değişimler, birey için de önemli dönüşümlere kapı aralamıştır. Öncelikle bugün fizyolojik bir sistem olarak insan; teknolojik sistemlerle bütünleşmese dahi artık çevresi ile teknolojik sistemlere bağlı bir ara yüz kullanarak irtibat kurmaktadır. Toplumsal hayatın teknolojik biçimlerindeki artış ise insanı dünyayı teknolojik sistemler aracılığıyla anlamlandırmaya zorlamaktadır (Lash, 2001: 107). Yaşamın ve çevreyle kurulan irtibatın bu şekilde teknolojikleşmesinin farklı etkileri bulunmaktadır. İlk olarak yaşamın teknolojik biçimleri anlam birimi olarak bir sıkıştırma gerektirmektedir çünkü anlatı ve çıkarım gibi doğrusal anlam birimleri, teknolojik çağda, bilgi ve iletişim birimleri gibi kısaltılmış anlam biçimlerine sıkıştırılmak zorundadır. Daha önce anlatı ve söylem yoluyla anlam verdiğimiz dünya şimdi kısaltılmış bilgi birimleri ile anlam kazanmaktadır (Lash, 2001: 110). Zamanla ilgili doğrusallıktaki kırılma ise yaşam biçimlerinin teknoloji ile hızlanmasını gerektirmiştir. Zamanın belirli bir doğrusal hareket hızına sahip olduğu geçmişte meta anlatıların oluşturduğu ontolojik yapılardan bahsetmek mümkünken günümüzde bunların bir anlamı kalmamıştır. Teknolojik zaman, neden-sonuç etkisi için çok hızlıdır. Buluş/ yenilik o kadar hızlıdır ki sebep ve sonuç mantığını aşmayı gerektirmektedir (Lash, 2001: 111).

Öte yandan teknolojik gelişmeler ile zaman sırasının ortadan kalkması şeklinde kendini dışa vuran zaman algısındaki güncel değişimin toplumsal üreme ile biyolojik üremenin birbirinden ayrı olgulara dönüşümü yönündeki etkisi çağdaş anneliği anlamak adına ayrıca önem taşımaktadır. Bu ayrışma hayat döngüsü kavramının biyolojik temelinin bulanıklaşmasına neden olmuştur. Toplumsal ve biyolojik koşul arasında oluşan yeni ilişki evli olsun veya olmasın, hangi yaşta olurlarsa olsun çocuk sahibi olmaya karar veren kadınlar ve erkekler, solo anneler, solo babalar, torununu dünyaya getiren büyük anneler gibi örneklerin çoğalmasına sebep vermiştir. Bu toplumsal eğilimler, insanın biyolojik zamanının ve bağlı olduğu zaman ritminin bozulmasına ve geçmişte kader olarak tanımlanan pek çok şeyin artık üzerinde karar verilen olgulara dönüşmesine işaret etmektedir. Yeni üreme teknikleri sayesinde eski doğurganlık- kısırlık karşıtlığı belli bir ölçüde aşılırken biyolojik yeniden üretimin büyük ölçüde bireysel bir karar meselesi niteliği kazanması da bunu yansıtır niteliktedir (Castells,

2008a:589). Bununla birlikte bu durum her ne kadar bireyin kendi hayat planlaması üzerinde daha fazla kontrol gücüne sahip olduğuna işaret ediyor gibi gözükse de birey için tüm bu değişimler yoğun bir belirsizlik, karmaşıklık, kararsızlık ve düzensizlik duygusu, sosyal kurumlar ve geleneksel otoritelere karşı artan güvensizlik ve günlük yaşamdaki riskler konusunda artan bir farkındalık getirmiştir.

Öte yandan risk tartışmalarıyla ilişkili olarak zamanın ve mekânın boş boyutlar haline gelmesi, toplumsal etkinliğin içinde geliştiği toplumsal bağlam ile olan bağının zayıflamasına işaret etmektedir. Enformasyon teknolojileri dünyanın farklı yerleri arasındaki bağlantıları arttırarak uzak mesafelerdeki insanların birbirleriyle etkileşimlerini ve uzak/yakın her yerdeki bilgiye ulaşımı göreceli olarak daha kolaylaştırarak toplumsal etkinliği yerel bağlamından uzaklaştırmakta ve küresel etkilere açık hale getirmektedir. Gündelik hayat yerel ve küreselin diyalektik etkileşimi temelinde yeniden inşa edildikçe de gelenek, içinde yaşadığımız maddi ve toplumsal çevreyi düzenleme işlevini kaybetmektedir. Yörelere olan bağlılık ya da buralarla özdeşleşme sürse dahi bu duyguların kendileri yerel ile küreselin birbirine geçmesiyle uzak etkilere açık hale gelmiş ve yerel bağlamlarından kopmuştur (Giddens, 2018: 109). Söz konusu kopma Giddens'ın (2018: 42) simgesel işaretler ve uzmanlık sistemleri olarak adlandırdığı iki temel yerinden çıkarıcı mekanizmanın yinelenen toplumsal uygulamalarla yapılanmış olan, geçmiş, bugün ve geleceği bir süreklilik içine yerleştiren geleneğin gücünü zayıflatmasıyla gerçekleşmektedir.

Yerinden çıkarıcı bir mekanizma olarak uzmanlık sistemleri günümüz annelik pratik ve deneyimlerini anlamak adına önem taşımaktadır. Özellikle dijital iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ile çocuk bakımı ve yetiştirme üzerine gelişen uzmanlık sistemleri zaman ve mekândan bağımsız geçerliliğe sahip teknik bilgi biçimlerini yerleşik ilke ve pratiklerin üstünde konumlandırarak ve beklentileri güvence altına alarak güncel annelik pratik ve deneyimlerinin toplumsal bağlamından kopmasına, yani yerinden çıkmasına neden olmaktadır (Giddens, 2018: 32). Bu bağlamda annelerin çocuklarını bekleyen risk ve tehlikeler konusunda sürekli uyarılması ancak risklerin zaman ve mekân boyutlarında sınırlandırılamaması ile bağlamdan bağımsız bir şekilde insanların gündemine dahil olması karşısında uzmanlık sistemleri, belli türdeki etkinliklerin tâbi olduğu tehlikeleri azaltma veya en aza indirme konusunda bilimsel ve geçerli bilgiyi temsil etmeleri nedeniyle güven duyulan mekanizmalara dönüşmüştür (Giddens, 2018: 39-41).

Özellikle çağdaş risklerin haklarındaki bilgi çerçevesinde mevcudiyet kazanmalarına bağlı olarak toplumsal dünyanın düzenlenmesinde bu bilgiyi üreten uzmanlara duyulan güven risk

toplumunun en belirgin göstergesidir. Söz konusu güven bireylerin hayatlarına devam etmeleri ve kendilerini bekleyen risklerle ilgili kaygılarını savuşturabilmelerine yönelik bir koruyucu koza geliştirmelerini sağlamaktadır (Lupton, 1999: 81). Anneler açısından da çocuk bakımı ve yetiştirmesi konusunda eski gelenekler ve alışkanlıklar bir zamanlar sağladıkları kesinlikleri artık sağlayamaz durumdadır. Şahsi deneyimden genel yargılara ulaşmanın imkânsızlaşmasına paralel olarak uzmanlık sistemlerinin ürettiği bilimsel ve genel bilgiler annelik deneyiminin belirleyicisi haline gelmiştir. Günümüz annelerinin uzmanlar, pedagoglar, çocuk doktorları, beslenme uzmanlarından edindikleri "kitabî", "güvenilir ve bilimsel" çocuk sağlığı ve gelişimine yönelik bilgiler, kimi zaman bu bilgileri kendi çocuklarını yetiştirme deneyiminden alan geleneksel annelerin bilgisinin önüne geçmektedir (Teke, 2014: 43).

Kısaca enformasyon teknolojilerinin gelişimi ile mekân ve zaman algısında yaşanan değişimin çağdaş annelik üzerindeki etkilerini özetlemek gerekirse, günümüzde teknolojik bir ara yüzde kısa anlam birimlerine sıkıştırılmış bilgi ve deneyim paylaşımı ile bu ara yüzde kurulan sosyo-teknik bağlar pek çok anne için önem kazanmıştır. Diğer taraftan zaman sırasının ortadan kalkması yönündeki değişim insanın biyolojik zamanının ve bağlı olduğu zaman ritminin bozulması anneliğin üzerinde karar verilen bir olguya dönüşmesine neden olmuştur. Ayrıca zamanın ve mekânın boş boyutlar haline gelmesi, toplumsal etkinliğin içinde geliştiği toplumsal bağlam ile olan bağın zayıflaması yönünde etki göstererek anneler için farklı belirsizlik, tehdit ve risklere dair artan bir farkındalığı beraberinde getirmiştir. Zira enformasyon teknolojileri, akışlar uzamında insanlar arası etkileşimi ve bilgiye ulaşımı kolaylaştırarak toplumsal etkinliği küresel risk ve tehlikelerin de kapsamında yer aldığı etkilere açık hale getirmekte ve gündelik hayatın yerel bağlamından kopmasını teşvik edici bir işlev görmektedir. Bununla birlikte günümüzde risklerin zamansal ve mekânsal olarak sınırlandırılmasındaki zorluğa binaen etkileri hakkında kesin bilgi verme imkânının azalması riskleri tanımlama süreçlerini değişime uğratmıştır. Geçmişte olasılık hesaplamaları ile bağlantılı olan risk bugün daha fazla tehlike ile eş anlamlı kullanılmakta ve hakkında geliştirilen farklı senaryolar dahilinde ele alınmaktadır. Söz konusu bu değişim riskler hakkında spekülasyon yapma imkânını doğururken gündelik hayat ve tabii annelik dahilindeki pek çok meselenin risk değerlendirmeleri kapsamında ele alınmasının yolunu açmıştır.

2.1.2. Riskin Değişen Doğası/ Anlamı

Erken modern dönemde rasyonel hesaplamanın hem ekonomik verimliliği arttıracağı hem de sanayileşme ve kitlesel olarak gerçekleşen kentleşmenin yarattığı toplumsal sorun ve değişimleri kontrol etmeyi sağlayacağı düşünülmüştür. Bu inançtan neşet eden olasılık ve istatistik bilimi, "standart"ı hesaplamak ve bu standarttan sapmaları tespit etmek üzere gelişmiştir (Hacking, 1990: 189-200). İstatistiksel hesaplamaların gelişmesi ve sigorta endüstrisinin genişlemesi ise risklerin sistematik olarak ortaya çıkarılabilecek, istatistiksel olarak tanımlanabilecek ve dolayısıyla "öngörülebilir" olay türleri olarak ele alınmasının yolunu açmıştır. Söz konusu kavrayış ise risklerin tazmin edilebileceği ve risklerden kaçınılabileceği düşüncesi ile sonuçlanmıştır (Beck, 1992: 99). Risklerin bu ele alınış tarzı dünyanın ve onun dışavurumlarının, süreksizliklerinin ve tesadüflerinin geçmişteki kader ve akıbet düşüncesinden farklı bir şekilde ele alınışına işaret etmektedir. Modernite beklenilmeyen veya öngörülmeyen olay/sonuçların kontrol edilebilirliğine duyduğu inanç ile "risk"in bir olayın olma olasılığının bilindiği ya da bilinebildiği koşullara dayandırılarak tamamen teknik bir hüviyet kazanmasını sağlamıştır. Buna göre risk, şans/kazanım ve şanssızlık/kayıp nosyonlarını bir arada barındıran, ilgili kayıp veya kazanımların büyüklüğü ile bir araya gelme ihtimalini gösteren nötr bir kavramken belirsizlik bu olasılıkların tahmin edilemez veya bilinemez olduğunda kullanılan alternatif bir terim olmuştur (Douglas, 1994: 23). Dolayısıyla modern anlamıyla risk, kesinliği ve düzeni teşvik etme, geleceği kontrol altına alma gibi motivasyonları barındıran temel bir hesaplamadır. Refah devletlerinin nüfuslarını hastalık, işsizlik gibi hesaplanabilir tehdit ve risklerden korumak amacıyla geliştirdikleri önlemler de bu risk nosyonuna dayanmaktadır (Adam ve Van Loon, 2005: 7).

Ancak XX. yüzyılın sonu itibariyle nükleer enerji ve genetik mühendisliği gibi alanlarda yaşanan gelişmeler ile gündeme gelen risklerin sınırlandırılamaz, basit nedensellik kuralları ile kavranamaz nitelikler kazanması risk ve belirsizlik arasında bahsetmiş olduğumuz ayrımı belirsizleştirmiştir. Buna uygun olarak risk kavramının kullanımının olasılık hesaplamaları ile ilgisi azalmıştır (Adam ve Van Loon, 2005: 7). Bilime referans verilerek tanımlansa da risk artık tehlike ile eş anlamlı kullanılmakta ve yüksek risk, daha fazla tehlike anlamını taşımaktadır. Riskin tanımında yaşanan bu değişim tehlikelerin herhangi bir somut failden bağımsız bir şekilde özerk bir varlık kazanmasını da beraberinde getirmiştir. Neden sonuç ilişkisinin kurulamadığı bu durumda kazanma ve kaybetme seçeneklerinin bilgisini kullanarak risk almaya dayanan olasılık faktörünün yerini tehlikeden kaçınma vurgusu almıştır (Furedi, 2017: 48). Bu bakış açısından günümüzde yaygın olan risk bilinci gelecek hakkında,

olasılıklardan ziyade olumsuz ihtimaller üzerinden düşünmenin bir yolunu teşkil etmektedir. Bir şeylerin yanlış gitme olasılığının gerçekleşmesi muhtemel olanla eşitleyen bu bakış aynı zamanda muhtemel olarak neyin yanlış olabileceği konusunda spekülasyonlara da kapı aralamaktadır (Lee, 2014a: 11). Dolayısıyla geç modern koşullarda çeşitli risk hesaplamalarının yerini makul derecelerde risk senaryolarının aldığını söylemek mümkündür. Çeşitli risk senaryolarının toplumsal düzlemde hem elektronik hem de basılı medya üzerinden paylaşılması ve tartışmaya açılması, sıradan insanların ve tabii ki annelerin gündemine dahil edilmesi de ister istemez risk bilinçliliğini arttırıcı bir etki göstermektedir. Günümüzde yaygın risk bilinçliliğe bağlı olarak bilinmeyenin endişe verici olarak kabul edilmesi, spekülatif tehditler üzerine odaklanma, günlük hayatın "ya öyle olursa" olarak ifade edilen endişesi ise anneler açısından çocukların ve hatta fetüslerin algılanışı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Lee, 2014a: 11). Bugün çocuklar anne karnından itibaren fiilî "risk altında" olarak tanımlanmakta, ama "risk" genellikle belirsiz veya bilinmeyen bir şey olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda en kötü durum senaryosu, bir olasılıktan ziyade muhtemel kabul edilmektedir.

Üstelik risk yelpazesi sürekli genişlemektedir. Bebeğin temizliği için kullanılan mendilden ne ile beslendiğine, oyuncağından teknolojisine, annenin çocuğuna gösterdiği sevgi "miktarı"ndan içgüdülerine kadar pek çok şey bu anlamda sorgulanmaktadır. Örneğin bugün anne sütünün sağlıklı bir bebeğin optimum büyüme-gelişimi için en uygun besin öğelerini içeriyor olduğunu gösteren ve bebeğin beyin gelişimi ile birlikte başta bağışıklık sistemi olmak üzere birçok organ ve sistemin gelişimine yönelik katkılarını ele alan pek çok bilimsel çalışma söz konusudur. Bu çalışmalarda anne sütü ile çocuğun fiziksel ve psikolojik sağlığı ile duygusal iyi olma hali arasında doğrudan bağlantı kurulmaktadır (Afflerback, Carter, Koontz Anthony ve Grauerholz, 2013: 1). Anne sütü bebeğin beyin gelişimi üzerindeki olumlu etkilerinin yanı sıra enfeksiyon hastalıkları, alerji, obezite, kanser ve kronik hastalıklara karşı koruyucu bir faktör olarak önemsenmektedir (Türkyılmaz, 2019: 3). Bununla birlikte anne sütünün yetersiz geldiği ve/veya emzirmeyi imkân dahilinden çıkaran başka durumlarda anne sütünü takviye ve/veya ikame amacıyla kullanılan formül süt/mamaların içeriğinde yer alan katkı maddelerinin çocuğun sağlığına yönelik taşıdığı riskler konusunda da pek çok bilimsel çalışma bulunmaktadır. Söz konusu çalışmalarda erken dönemde biberonla beslenmenin ileri yaşlarda obezite, diyabet, atopik dermatit, astım ve orta kulak iltihabı risklerini arttırdığı üzerinde durulmaktadır (Gökçay, Eren ve Devecioğlu, 2012: 63-64). Ayrıca formül süt/mama kullanımının sadece bebeğin fiziksel sağlığı için değil, anne çocuk ilişkisi bağlamında yeterli

bağlanmanın gerçekleşmemesi gibi riskler taşıdığı da söz konusu çalışmalarda sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu çalışmalar zemininde oluşan popüler söylem, formül süt/mama kullanımını anne çocuk arasında yeterli bağlanmanın gerçekleşmemesini şiddet, suçluluk gibi olgularla ilişkilendirerek sadece bebeğin değil toplumun da sağlığını tehdit eden bir risk faktörü olarak teşhis etmektedir (Afflerback vd. 2013: 3). Bununla birlikte sanayileşmenin ve modernleşmenin olumsuz etkilerinin daha fazla gündemde olduğu ve daha kuvvetli bir şekilde algılandığı çağdaş toplumlarda herkes gibi anneler de çocuk yaş alsa dahi beslenme ile ilgili alternatifleri risk çerçevesinde değerlendirmeye devam etmektedir. Endüstriyel olarak üretilmiş gıdalarda kullanılan katkı maddeleri, genetik olarak değiştirilmiş ve işlenmiş gıdalar, diyetle ilgili hastalıklar bu bağlamda annelerin de gündemini oluşturmaktadır.

Diğer taraftan anneler farklı iletişim kanalları aracılığıyla çocuklarına oyuncak tercihinde bulunurken sağlık risklerini en aza indirmek için seçici olmaları, çocuğu zehirleme riski taşıyan malzemelerden yapılmış oyuncaklardan uzak durulması, oyuncağın ağır metal ve zararlı kimyasallar içermemesine özen gösterilmesi konusunda uyarılmaktadır. Ancak aynı zamanda oyuncağın fiziksel içeriği ile ilgili bu uyarıların yanı sıra çocuğun gelişimine uygun oyuncak seçiminin onun fiziksel, duygusal ve zihinsel gelişimini destekleyeceği sıklıkla vurgulanmaktadır. Bir ebeveyn haberleri sayfasında yer alan "Doğru oyuncaklar çocuğunuzun, odaklanma, konsantrasyon, parça bütün ve şekil zemin ilişkisi becerilerini geliştirirken matematiksel düşünme ve problem çözme becerilerinin de artmasını sağlar. Hafızayı geliştiren oyun ve oyuncaklar ile çocuğunuzun bilgiyi kopyalama, transfer etme ve uzun-kısa süreli hafızaya alma becerilerini geliştirir. Ayrıca müzikli oyuncaklar da hayal gücünü arttırır" ifadesinin anneleri çocuğun gelecekte sahip olmasını isteyecekleri yetenek ve becerileri edinememe "risk"ine karşı oyuncağın destekleyici özellikleri konusunda bilgilendirmesi dikkat çekicidir (Milliyet Gazetesi "Ebeveyn Haberleri", 2014).

Bunun yanı sıra günümüzde anne- bebek/çocuk ilişkisi gibi, ebeveynler ve diğer yetişkinler arasındaki ilişkiler de giderek risk çerçevesinde değerlendirilmektedir. Örneğin bir çocuğun güvenli bağlanma gerçekleştirmesinin çocuğun kişilik gelişimi ve sağlığı için hayati öneme sahip olduğu sıklıkla uzmanlar tarafından vurgulanmaktadır. Güvenli bağlanmanın gerçekleşebilmesi için anne sevgisinin kesinlikle gerekli olduğu ifade edilse dahi bunun tehlikeli olan biçimlere kolayca kayabilir olduğu, annenin bebeğine gösterdiği sevginin dahi bünyesinde riskler taşıyabileceği sıklıkla ifade edilmektedir (Hays, 1996: 48). Anne-bebek/çocuk ilişkisinin risk çerçevesinde bu değerlendirmesinin yanı sıra riskle ilgili güncel uğraşı, ebeveynleri diğer yetişkinleri, potansiyel bir koruma kaynağı olmaktan çok, çocuklarına

yönelik bir tehlike kaynağı olarak görmeye teşvik etmektedir (Bristow, 2014: 10). Günümüzde komşuluk kültürünün geri çekilmesiyle birlikte anne babalar, diğer yetişkinleri çocukları açısından riskli birer yabancı olarak görmektedir. Diğer yetişkinler de suçlanma korkusu ile kendi çocukları dışında herhangi bir çocuğa herhangi bir şekilde öğüt vermekten imtina etmekte veya yardıma ihtiyacı varken yaklaşamamaktadır. Birbirinden ürken, birbirini riskli addeden ve aynı zamanda bu düşünceyi kendisine de yapıştıracakları korkusunu duyan insan sayısı gün geçtikçe artmaktadır (Furedi, 2013: 21). Dolayısıyla bugün anneler annelik pratiklerini, çocukları ile ilişkilerini ve çocuklarının çevre ile ilişkilerini düzenlerken geçmişe nazaran risklerle çok daha yoğun bir uğraş içerisindedir. Annelerin ilk elden deneyimlerinin az olduğu ancak göz ardı etmelerinin de mümkün olmadığı söz konusu risklere yönelik algılarının onları nedensel olarak yorumlayan ve haklarındaki bilgiyi üreten çerçeveye bağlı olarak değişebilmesi ise risk bilgi ilişkisini önemli kılmaktadır.

2.1.3. Risk- Bilgi İlişkisi

Çağdaş risklerin daha az tanımlanabilir, ancak daha ciddi ve zor yönetilebilir olmalarından doğan belirsizlik ve modern toplumsal kurumların bu noktada yetersiz kalması karşısında güvenilecek yeni kurumlara olan ihtiyaç, uzmanlara duyulan güvenin temelini oluşturmaktadır. Özellikle çağdaş risklerin daimî bir sanallık içinde sadece "beklenen/olasılık" olarak ölçülebiliyor olmaları ve sıradan insanların risklerin derecesi, boyutları ve biçimleri konusunda üretilen bilgiye bağımlı olmaları uzmanlık sistemlerini bilgiyi temsil etmeleri sebebiyle güven duyulacak kurumlar olarak öne çıkarmıştır (Beck, 1992: 34). Riskler karşısında uzmanlık sistemlerine duyulan güven artarken bu sistemler tarafından üretilen bilimsel bilgi çerçevesinde ortaya konan risk tanımları ve risklere dair değerlendirmelerin anneliğin profesyonel bir "iş"e dönüşmesini pekiştirici ve risk bilinçli annelerin sayısını arttırıcı etki gösterdiğini söylemek mümkündür.

Bununla birlikte risk farklı uzmanlık alanlarında farklı yaklaşımlarla ele alınmaktadır. Risk konusunda teknik-bilimsel bir yaklaşım benimseyen mühendislik, istatistik, psikoloji ve ekonomi gibi alanlarda riski, olumsuz bir olayın olma olasılığı ile büyüklük ve ciddiyeti bakımından sonuçlarının bir ürünü olarak tanımlamaktadır (Lupton, 1999: 18). Risklerin kurumsal süreçlerden ve özel bağlamlardan bağımsız bir şekilde nicel ölçeklere dayanarak hesaplanabileceği varsayılan bu alanlarda risklere dair nicel hesaplamaların güvenliğe dair değerlendirmeler için maddi ve rasyonel bir temel sağlayacağı kabul edilmektedir (Irwin, Allan ve Welsh, 2005: 82). Buna dayanarak söz konusu bilimsel risk ölçüm ve hesaplamalarıyla birlikte risklerin oluşma ve insanların onlara belirli şekillerde tepki verme nedenlerini anlamak

için oluşturulan nedensel veya öngörücü modeller sunulmaktadır (Lupton, 1999: 18). Risk bilgisine sahip olmak ile riskin önlenmesine yönelik pratik geliştirmek arasında doğrusal bir ilişki kuran bir insan/aktör anlayışına sahip bu alanlarda üretilen bilgi, riskin inşasında merkezî bir rol oynamaktadır. Yapılan risk tartışmaları, bir riskin ne kadar iyi tanımlandığı veya hesaplandığı, olası etkilerinin büyüklüğü ve ciddiyet seviyesi, kullanılan bilimsel hesaplama yönteminin ne kadar doğru olduğu konuları etrafında şekillenmekte, genellikle bir olgunun tehlikeli olarak nitelendirilebilmesi için yeterli kabul edilen tehlike seviyesinin ne olduğu, bu tehlikeyi kontrol etmeye çalışmanın sonuçlarının ne olabileceği gibi meselelere yoğunlaşmaktadır. Anlaşmazlıklar bu tartışmalara katkıda bulunabilirken, daha temel bir seviyede, uzmanların sahip oldukları farklı değer sistemleri bu veriler hakkındaki yargıları şekillendirici yönde etki gösterebilmektedir. Ancak uzmanlar, bilgi iddialarının geçerliliği konusunda risk hesaplamalarının durumsal doğasını kabul etmek yerine onları nesnel ve evrensel gerçekler olarak ele almayı ve sunmayı tercih edebilmektedir (Lupton, 1999: 33-34).

Fakat riski, meydana gelme olasılığının vereceği potansiyel zararın yoğunluğu ve kapsamı ile çarpılması suretiyle matematiksel ve nesnel bir hesap olarak değerlendirmek özellikle annelik söz konusu olduğunda pek doğru gözükmemektedir. Zira risk tanımlarının durumsal, bağlamsal ve müzakereye dayalı özellikleri bulunmaktadır (Prior, Glasner ve McNally, 2005: 111). Risk tanımlarının bu özelliklerinin önemine dikkat çeken Beck'e (2006: 333) göre risk, bazı insanların riskleri tanımlamak için diğerlerinden daha fazla kapasiteye sahip olduğu sosyal olarak yapılandırılmış bir olgudur. Bu bakış açısına göre riskler onları kararlara ve bu kararlar hakkında nasıl yargıya varabileceğimizi, yargıya varırken gözetmek zorunda olduğumuz şeyleri gösteren bakış açılarına bağlı olarak sonsuza kadar çoğaltılabilir (Beck, 2013: 46). Çünkü riskler, sadece teknolojilerin uygulanmasıyla değil, aynı zamanda zarar, tehlike ve tehdide yönelik anlam yaratarak ve duyarlılık oluşturularak da üretilmektedir. Fakat bu risklerin birer hayal ürünü olduğu anlamına gelmez, çünkü anlam oluşturabilmek için riskler, kendilerini ortaya koyan söylem/sebebin mantığına uymak ve dahilinde var olduğu teknik bilgi ile uyumlu olmak zorundadır (Adam ve Van Loon, 2005: 2). Bir başka ifade ile riskler, sebep ve etkileri hakkında kesin bir yargı ortaya koymanın mümkün olmaması nedeniyle hem belirli koşullar, özel eylemler/kararlar ve olası sonuçlar arasında bulunan nedensel eklemlenme hakkında bilgi sahibi olmayı hem de belirli kararlara katılım sağlamayı gerektirmektedir. Bu, risklerin ancak bilimin temsilî anlam biçimleri ile finansal, ekonomik, adli, politik ve idari kurumsal temsil sistemleri arasında ve aynı zamanda popüler ahlaki ve pratik sağduyu arasında karmaşık bir uyum söz konusu olduğunda gerçek olabildiği anlamına gelmektedir (Van Loon, 2005: 165).

Dolayısıyla risk statik ve nesnel değil, ancak sosyal etkileşim ağının ve anlam oluşumunun bir parçası olarak sürekli inşa edilen bir fenomendir (Lupton, 1999: 31). Teknik-bilimsel yaklaşım çerçevesinde tasvir edilme eğiliminde oldukları gibi "nesnel" ve "tarafsız" olmak yerine "uzman" risk söylemleri dolaylı sosyal ve kültürel süreçlere tâbidir.

Hilgartner (1992: 40-42) bu noktada "risk nesneleri" olarak adlandırdığı zararlı sonuçların eşleştirildiği şeyler, faaliyetler veya durumlar ile risk nesnelerini zarar veya tehlikeye bağlayan nedensel atıf ağlarının nasıl inşa edildiğini sistematik olarak incelemek gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre bir risk nesnesinin inşası, esasen özel metinlerle veya kamuya açık alanlarda gerçekleştirilen, özellikle risk nesnesinden "sorumlu" sayılan aktörler açısından riske attıkları şeyin onlar için anlamı üzerinden ilerleyen retorik bir süreçtir. Çağdaş risklerin belirsiz ve tahmin edilemez olma nitelikleri ise bu retorik süreci derinleştirmektedir. Bu bağlamda Beck'e (1992: 34) göre günümüz risklerinin avantajı "kimse net olarak sonuçları hakkında fikir veremediği için, kolay bir şekilde meşru olmaları"dır. Dolayısıyla uzmanların veya uzman iddiası taşıyanların söylemlerinin amaçlarından biri de ileri sürdükleri risk iddialarının kabul görmesini sağlayarak buradan bir meşruiyet devşirmektir. Çünkü geleneksel ve yerel olanın önemini kaybetmesiyle geç modern toplumda bireyler ontolojik güvenliklerini, beklenmedik ihtimaller ve durumlar karşısında gündelik hayatlarını uzman bilgisine başvurarak sürdürebilmekte ve uzman bilgisi çerçevesinde anlamlandırabilmektedirler. Ancak bu noktada risklere dair beyanların ne tam anlamıyla olgusal ne de yalnızca değerlerle ilgili iddialar olduğunun altını çizmek gerekir. Matematiksel hesaplamalar (olasılık hesaplamaları veya kaza senaryoları) olarak riskler doğrudan ve dolaylı olarak iyi bir yaşamın kültürel tanımları ve standartları ile doğrudan ilgilidir (Beck, 2005: 215). Dolayısıyla risklerin hem olgusal hem de değer yönelimli matematiksel bir ahlakı temsil ettiklerini söylemek mümkündür.

Diğer taraftan günümüzde uzmanlar teknik/bilimsel faaliyetlerini daha dar bir alana yoğunlaştırmakta, onların genel sonuç ve içerimlerine daha az dikkat ederek sürdürmekte/sürdürebilmektedir. Böylece daha dar alanlarda gerçekleşen uzmanlaşma süreci farklı bilişsel çerçeveye sahip bilimsel yaklaşımların farklı risk tanımları ortaya koymasına neden olmaktadır (Irwin, Allan ve Welsh, 2005: 86). Çocuk gelişim uzmanlarından kimisinin annenin bebeğiyle birlikte uyumasının ilişki kurmanın doğal bir yolu olduğuna ancak kimisinin de aile yatağı tercihinin çocuk için uyuma problemleri, gelişim problemleri, akranlarla ilgili problemler, evlilikle ilgili problemler, güvenlik problemleri, "sınır çizme" problemleri gibi riskler taşıdığına dair açıklamaları buna örnek olarak verilebilir (Furedi, 2013: 44). Ayrıca tarihsel ve bağlamsal gelişmelere bağlı olarak da risk tanımlarının değiştiğini de görmek

mümkündür. Örneğin Batı'da 1950-1960 sonrasında Türkiye'de ise 1980-1990'lardan itibaren kadınların iş gücüne katılmalarının, dolayısıyla çocukların ilk yıllarında annelerinden uzun süreli ayrı kalmalarının anne mahrumiyeti oluşturarak telafisi mümkün olmayan zarara yol açacağı iddiası yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Çalışan annelerin çocuklarının obeziteden işsizliğe, sınav başarısızlığından depresyon eğilimlerine, şiddet eğilimlerinden özgüven sorunlarına kadar daha büyük risk altında olduklarına ilişkin bir literatür gelişmiştir (Öztan, 2015: 96). Fakat kadınların iş gücüne katılımı arttıkça ve bu süreçte gelişen ebeveynlik yaklaşımlarının annenin duygusal durumunun ve hayat koşullarının önemine vurgu yaparak anneye bir nevi destek sunmasıyla bugün bu patolojiler itibardan düşmüş, yerine bağlanma bozukluğu gibi yeni patolojiler keşfedilmiştir (Furedi, 2013: 245). Uzmanlık bilgisinde söz konusu olan bu değişim bugün onun bilimsel yöntemin kriterleriyle karar verilen doğruluk ya da yanlışlık yargılarından bağımsız bir şekilde farklı iletişim kanalları yoluyla annelik deneyim ve pratiklerine etki etmekte, anneleri hangi bilginin doğru olduğuna kendi başlarına karar vermeleri ve annelik yaparken hangi yöntemi uygulayacaklarına dair bir seçimde bulunmaları gibi bir zorlukla karşı karşıya bırakmaktadır.

Öte yandan modern kurumlar modernitenin kendi iç dinamikleri çerçevesinde düzenlenen ve dışsal kriterlerden bağımsız eylem ortamlarının oluşması yönünde bir gelişme çizgisine sahiptir. Birçok istisnaya ve karşıt eğilime rağmen, bugün gündelik hayat bu gelişme çizgisine uygun bir şekilde doğadan uzaklaşma, varoluşsal sorunlar ve ikilemlerle ilişkili birçok farklı deneyimden kopma eğilimindedir. Bilim, teknoloji ve uzmanlık sistemlerinin etkisiyle gerçekleşen söz konusu "deneyimlerin tecridi" süreci bireyin ömrünü ahlakilik ve sonluluk gibi daha genel sorunlara bağlayan olaylar ve durumlarla doğrudan temasın seyrek ve kısa süreli olması anlamına gelmektedir (Giddens, 2014: 19- 20). Örnek vermek gerekirse insan yaşamının doğal bir bileşeni olan hastalıklar bugün çok daha az tehlike ve risk unsurudur. Bilimsel ilerleme ve farmakolojik gelişmelere bağlı olarak bugün çocukların çocuk felci, süt nedeniyle tüberküloz, D vitamini eksikliği nedeniyle raşitizme yakalanma riski geçmişe nazaran çok düşüktür (Furedi, 2013: 89). Modernite bilim ve teknolojinin iş birliğiyle "doğal" tehlikeleri insanın kendi eşgüdümü ve kontrolüne tâbi kılmıştır (Giddens, 2018: 64). Fakat deneyimlerin tecridi ile birlikte bazı alanların riskliliği azalırken geçmişte hiç bilinmeyen yeni risk alanları ortaya çıkmıştır. Örneğin teknolojik yenilikler sellerin, depremlerin ve fırtınaların neden olduğu zararı en aza indirmiş ancak trafik kazaları, kimyasal kirlilik, teknolojinin yaydığı radyasyon, doğası bozulmuş yiyeceklerin neden olduğu hastalıklar gibi yeni riskler ortaya çıkarmıştır (Furedi, 2017: 60). Bir başka ifade ile gelecek, riskleri sınırlandırmak ve risklerin etkilerini en

aza indirmek üzere kolonize edildikçe modern bilim ve teknoloji yeni belirsizlik ve risk türlerine neden olmuştur. Üstelik uzmanlık düzeyi yükseldikçe herhangi bir uzmanlık sisteminin uzmanlık ilkelerinin uygulama sonuçları açısından tümüyle uzman olamaması bilimsel teknik eylemin yan etkilerinin ve ürettiği risklerin kapsamını ve hesaplanamazlığını arttırıcı yönde etki göstermektedir (Giddens, 2018: 124). Bu bağlamda teorik olarak gelecekte teknolojik ve bilimsel uygulamaların neden olduğu riskleri en aza indirmek için yeterli bilgiyi edinmek mümkün olabileceği gibi mevcut bilgi stoklarının ve teknolojik uygulamaların yarattığı risklerden kurtulmak için yeterli bilgiyi elde etmenin asla mümkün olmayabilir, dolayısıyla bilimsel keşiflerin katlanarak riskleri arttırma ve potansiyel olarak yönetilemez hale getirme olasılığı bulunmaktadır (Caygill, 2005: 159). Bu olasılık ise bilimi ve uzmanlık alanlarını artık sadece doğayı, insanları ve toplumu bilimselleştirmekle yetinmeyeceği, kendisini ve kendi ürünlerini bilimselleştirdiği bir aşamaya taşımıştır. Dolayısıyla günümüzde bilim geçmiştekinden farklı olarak kendisinin neden olduğu risklerin tanımlanması ve sınıflandırılması ile ilgilenmektedir.

Risklerin bahsetmiş olduğumuz bilim ve uzmanlaşma aracılığıyla gerçekleşen üretiminin temelinde modern bilimsel teknik rasyonelliğin ekonomik verimliliğe odaklanması ve ekonomik üretkenliğin avantajlarını merkeze alan rasyonel bakışın kendi ürettiği risklere karşı duyarsızlığı yer almaktadır. Ekonomik avantajlara odaklanan bakış açısının katı bir nedensellikte ısrar ederek tedbir alınması önem arz eden risk çemberini asgari düzeyde tutup risklerin artmasına örtük olarak bilimsel izin vermesi Beck'in (2011: 89-94) "risk körlüğü" adını verdiği şeyi doğurmuştur. Çağdaş kültürel bilim eleştirisi ise söz konusu risk körlüğünü sorunsallaştırarak bilimsel teknik rasyonelliğe alternatif üretme hedefine sahiptir. Ancak bugün riskler kendi haklarında üretilen bilimsel bilgi dairesinde var olabilmektedir. Bu nedenle bilimsel rasyonellik kültürel eleştirisinde karşı çıktığı şeye yani bilimsel rasyonelliğe başvurmak zorundadır (Beck, 2011: 233). Dolayısıyla günümüz risklerinin oluşmasına neden olan bilimin riskleri tanımlama ve riskler karşısında çözüm üretme yönünde araçsallaşması onu analiz etmesi ve üstesinden gelmesi gereken bir gerçekliğin ve sorunların hem ürünü hem de üreticisi konumuna itmiştir.

Bu doğrultuda bugün insanların /annelerin bilim sayesinde bilimden bağımsızlaştığını ve özerkleştiğini ifade edebiliriz. Ancak Beck'e göre bilimin ürettiği bu özerklik sadece görünüşte bir paradokstur (Beck, 2011: 260). Çünkü bu özerkleşme daha fazla bilim ile, her şeyden önce bilimin önerilerinin ve bilimsel eleştirel metodolojik düşünmenin özgül çoğullaşması ile gerçekleşmektedir. Bu çoğullaşmanın arka planında risk toplumunda ortaya çıkan tehlikelerin

soyut doğasına bağlı olarak doğa bilimcilerin, sosyal teorisyenlerin, piyasa, medya ve kamunun gerçeklik, tarafsızlık ve kesinlik bakımından benzer yapısal konumlara gelmiş olması bulunmaktadır (Adam ve Van Loon, 2005: 4). Dolayısıyla günümüzde risk bilinçlilikteki artışın modernleşmenin sebep olduğu tehlike ve risklere yönelik salt bir eleştiri olduğunu düşünmek yanlış bir saptamadır. Zira bilim adamlarından politikacılara, şirketlerden kamuya kadar çeşitli toplumsal aktörlerin çıkarları risklerin toplum nezdinde kabul edilip benimsenmesinde etkili olmaktadır. Başka bir ifadeyle risklerin ve risk davranışlarının sosyal olarak önceliklendirilmesinde bilgiye dayanarak tanıma ve rasyonel tepkilerden çok daha fazlası bulunmaktadır (Irwin, Allan ve Welsh, 2005: 94). Örneğin ekonominin ilgili kollarında meydana gelen gelişmelerde ve aynı şekilde çevreyi koruma, hastalıklarla mücadele vb. için yapılan kamu harcamalarında belirli risklere yönelik bilinçlilik/farkındalık önemli bir ekonomik canlanma faktörüdür (Beck, 2011: 82). Ayrıca risk tanımları yeni türden ihtiyaçlar ve pazarların yaratılmasında kullanılmaya elverişlidir. Özellikle riskten kaçınma ihtiyacının yoruma açık, nedensel olarak düzenlenebilir ve sonsuz kere çoğaltılabilir olması riskleri manipülasyona açık hale getirmektedir (Beck, 2011: 262).

Diğer taraftan risklerin yeniden tanımlanması ve üretilmesi, risklerin maddi ve metaforik sonuçlarına ilişkin var olan kaygıların sürdürülmesini de kapsayan oldukça politik bir meseledir. Riski tasavvur edilebilir kılan bilgi biçimleri, onu ortaya çıkaran bilimsel teknikler, riskleri yönetmek için geliştirilen teknolojiler, refah devleti tahayyülünden gelişmiş liberal bir toplum tahayyülüne kadar çeşitli siyasi rasyonellik ve programlar risk konusunda riskin kendisi kadar önem taşımaktadır (Dean, 2000: 131) Ayrıca medya, belli birtakım politik çıkarları yansıtan risk söylemlerini yayma suretiyle modern kurumların kendi değerlendirme ve kontrol güçlerinin de ötesinde duyguları harekete geçirerek ve risk bilinçli eylemi motive ederek risk üretici bir güç haline gelmiştir (Castaneda, 2005: 152). Bu noktada risklerin kültürel bir hassasiyete dokunan ve/veya alarm hissi uyandıran tehlike ve riskleri kültürel semboller aracılığıyla insan zihninde görünür kılması ayrıca önem taşımaktadır. Zira böylece risklerin soyutluk ve anlaşılmazlık gibi niteliklerinin aşılmasını sağlayarak onları şimdide "var" edip birer "gerçek" olarak algılanmasının yolunu açmıştır (Van Loon, 2005: 170-178). Fakat öte yandan bu durum sıradan insanın risk algısının manipülasyona açık hale gelişine de işaret etmektedir. Çünkü medyanın ürettiği "dolaylı deneyim yapıları" bir taraftan risk ve tehlikelerin daha somut bir düzlemde algılanmasını sağlarken diğer taraftan sağduyuyu temsil ettiği düşünülen belirli risk algılarının yaygınlaşması işlevini yüklenmiştir (Adam ve Van Loon, 2005: 19).

Söz konusu yapıların üretimi ilk olarak risklerin iletişim kanallarında sibernetik[18] çoğalması, yani farklı medya araçlarında üretilen içeriklerin birbirine montajlanması ile gerçekleşmektedir (Van Loon, 2005: 168). Güncellikleri ve sonuçlarından başka ortak yanları olmayan hikâye ve haberlerin bir araya getirilmesi ile oluşan dolaylı deneyim yapıları bu bağlamda yan yana aynı yerde sunulan farklı hikâyelerin gücünün büyük ölçüde kaybolduğu tipik düzenlemeleri ifade etmektedir. Söz konusu yapılar sayesinde uygun çocuk bakım ve yetiştirme pratikleri ile ilgili riskleri tanımlayan ve riskleri engellemek ve/veya yönetmek üzere uyarılar içeren bilimsel açıklamalar kadar, medya da daha fazla şiddet, hastalık ve sağlık sorunlarıyla ilgili hikâye ve haberlerle anneleri farklı bir bombardımana tâbi tutmakta, deneyimlenmemiş olayların kişisel gündemlere dahil olmasını sağlamaktadır (Furedi, 2013: 67). Dolayısıyla çevresini içselleştirmek ve belirli tepkiler üretebilmekten öte bu içselleştirmeleri çevreye verdiği tepkilere verilen geri bildirimlere göre ayarlayabilen ve kendini düzenleyen günümüz iletişimi dolaylı deneyim yapıları üreterek risklere dair gerçek ve gerçek-üstü arasındaki analitik ayrımı ortadan kaldırmaktadır (Luhmann, 1982, Akt. Loon, 2005: 167). Bir çocuğun kaçırılış hikâyesinin veya bir bilgisayar oyunundan kötü etkilenen bir çocuğun hikâyesinin medya vasıtasıyla annelerin kişisel gündemlerine düşmesi, aynı tehlikelerin kendi çocukları için de somut birer risk oluşturduğu yönünde oluşan algı ve buradan neşet eden ihtiyatlılık buna örnek olarak verilebilir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yayılmasının rahatsız edici etkilerinin olduğu nokta burada yer almaktadır. Çünkü bilgi ve iletişim sistemlerine artan bağımlılık paradoksal biçimde riski anlama ve kontrol etme kapasitesinin azalmasına neden olmaktadır. Küresel medya aracılığıyla artan küresel bağlantılılık ve bütünleşme, bir yandan iletişim ve değişimin sürekli akışını mümkün kılarken diğer taraftan zamanı sadece anlık bir sekansa (dizgiye) indirgeyen hızı ile "mevcut"a dair anlayışımızı parçalamaktadır (Van Loon, 2005: 175). Dolayısıyla günümüz toplumunun risk algısı ve kaygılarını belirli bir olay veya teknolojiye verilen bir tepki olarak açıklamak mümkün değildir. Üstelik bu kaygıların tehlikenin gerçek boyutu ve yoğunluğu ile de pek ilgisi bulunmamaktadır (Furedi, 2017: 33). Bununla birlikte yediğimiz gıda, içtiğimiz su, yaşadığımız bina, kullandığımız cep telefonları, internet de dahil birçok yeni teknolojinin hepsi riskli kabul edilebilmekte ve taşıdıkları tehlikelere dair haber ve bilgiler yayılmaktadır. Toplumun neredeyse bütün alanlarında yaşanan bu risk patlaması sadece sağlıkla da ilişkili değildir. Örneğin özellikle çocuk istismarı vakalarının ve yabancıların çocuk için teşkil ettiği

[18] Yalnızca kendi çevresini içselleştirebilecek ve özel tepkiler üretebilecek, aynı zamanda bu içselleştirmeleri, çevreye verdiği tepkilerden aldığı geri bildirime göre ayarlayabilen, kendini düzenleyen, kendi kendini üreten anlamına gelmektedir (Luhmann, 1982).

tehlikenin sürekli gündemde tutulması çocukların güvenliğinin korku aracılığıyla sağlandığı bir bağlam oluşturmaktadır (Furedi, 2017: 56). Tüm bu riskler karşısında anneler artan bir şekilde çocuklarını nasıl koruyacaklarına dair uzman görüş ve önerilerini takip etmek, neyi nasıl ve ne zaman yapacakları konusunda ulaştıkları bilgileri yorumlamak, bu bilgiler ışığında gerektiğinde pratiklerini gözden geçirmek ve yeniden düzenlemek zorundadır. Günümüz annelerine yüklenen bu sorumluluk ise anneliği sürekli üzerinde çalışılması gereken düşünümsel bir kimlik inşası sürecine dönüştürmüştür.

2.2. Anne Kimliğinin Düşünümsel İnşası

Aslında güvensizlik, risk ve tehlikeler bütün kültür ve dönemlerde üzerinde durulan sorunlar olsa da risk toplumunu ortaya çıkaran esas gelişme, modern toplumun kendi mekanizmalarının kararları sonucunda oluşan risk ve tehlikelerin denetimini güvence altına almakla yükümlü normların ve kurumların artık bunu sağlayamıyor olmasıdır. Yani modern toplum ile risk toplumu arasındaki temel çizgi, alınan kararlar sonucunda oluşan risk ve tehlikeler karşısında güvenlik normları sistemlerinin işlemez olduğu yerde yer almaktadır. Modern toplumunun bu kurumsal krizini kabullenmek ise toplumsal bağlamın temellerinin bir düşünüm sürecinden geçirilmesini beraberinde getirmiştir. Modernliğin düşünümselleşmesini ifade eden bu süreç, moderniteye dahil olan tehlikelerin artmasıyla birlikte modern toplumunun kendisini bir risk topluluğu olarak görmeye başlamasını içermektedir (Beck, 1996: 28). Bununla birlikte toplumsal uygulamaların yeni bilgiler ışığında sürekli olarak incelenip reforme edilmesi, düşünce ve eylemin devamlı birbirine yansıtılarak sistemin yeniden üretilmesi, olumlu anlamda değiştirilmesi de bu sürecin önemli bir parçasıdır (Giddens, 2018: 43). Bu nedenle düşünümselleşme, modernitenin veya onun projesi kapsamında ürettiği tehlikelerin niyetlenilmemiş bir yan ürünü olarak ortaya çıkan modernitenin kendi üzerine düşündüğü, kendini incelediği, eleştirdiği ve yenilediği süreci ifade etmektedir.

Toplumsal sistemdeki bu değişimin bireysel düzleme yansıması ise kişisel kimliğin düşünümsel olarak inşa edilen bir tasarıma dönüşmüş olmasıdır. Modernliğin ilerlemesiyle birey karşılaştığı imkânları ve hayat hikâyesindeki belirsizlikleri şahsen algılamak, yorumlamak ve işlemek durumunda kalmıştır (Beck, 2006: 336). Bu durumun arka planını oluşturan önemli bir olgu geçmişte bireysel kimliğe rehberlik eden gelenek ve yerleşik uygulamaların modernite ile birlikte bu işlevini kaybetmiş olmasıdır. Ancak modernite geleneğin karşısına kendi kurum ve ilkelerini konumlandırarak onun güç kaybetmesi ile oluşan boşluğu doldurma yoluna gitmiştir. Fakat modernliğin temel kurumlarının artık otomatik olarak işlemez hale gelmesini ifade eden modernliğin düşünümselleştiği süreçte söz konusu kurum ve ilkeler bireysel kimliğe rehberlik etme özelliğini yitirmiştir. Buna karşılık neoliberalizme özgü girişimcilik, özgürlük ve tercih değerlerinin toplumsal anlamda kazandığı önem ekonomikleştirme tutumunun kimliğin oluşması ve devam ettirilmesi sürecine nüfuz etmesine neden olmuştur. Buna uygun olarak bugün neoliberal bir retorik ile kendini gerçekleştirme olarak ifade edilen kimliğin düşünümsel inşası, fırsatlar ve riskler arasında bir denge kurma arayışını, kendini gerçekleştirecek hedefler ışığında kimliğin bizzat birey tarafından oluşturulup devam ettirilmesi anlamını taşımaktadır (Giddens, 2014: 108).

Anne kimliğinin düşünümsel inşası söz konusu olduğunda ise bu süreç kadınların annelik deneyim ve pratiklerini çocuğun fiziksel, bilişsel ve psikolojik sağlığını ve dahi geleceğini riske atmaktan imtina ederek bu konularda üretilen bilimsel bilgi ve uzman önerileri çerçevesinde düzenlemesini, sorgulamasını, gözden geçirmesini ve yeri geldiğinde tekrardan düzenlemesini ve anne kimliğinin de bu minvalde tasarlanmasını kapsamaktadır. Ancak annelerin kimlik tasarımlarının mihenk taşı olan bilimsel bilgi ve uzman önerileri de düşünümselleşme sürecinden muaf değildir. Modernlik ilerledikçe bilimler kendi ürünleriyle, eksiklikleriyle ve ortaya çıkan sorunlarıyla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu zorunluluk ise annelerin muhatap oldukları uzman bilgi ve görüşlerinin çoğullaşması ve kendi kimlikleri ile bağlantılı kararların bir seçenekler bağlamına yerleşmesi ile sonuçlanmıştır. Söz konusu seçenekler bağlamı annelerin kendi kimlikleri ile bağlantılı düşünümsel bir uğraş alanı anlamını taşımaktadır. Diğer taraftan bugün çocuğun sağlığını korumak ve desteklemek annelerin kendi pratiklerini ve anne kimliklerini sorguladıkları temel eksenlerden birini teşkil etmektedir. Ancak başlangıçta çocuğun temel fiziksel bakım ve gelişimini ifade eden sağlık kavramı süreç içerisinde çocuğun bilişsel ve psikolojik sağlığını da ifade eder hale gelmiştir. Bu alanlarda da çocuğun sağlığın korunması ve desteklenmesinin anneye atfedilen bir sorumluluğa dönüşmesi ise anne kimliğinin düşünümsel bir dikkatle sorgulandığı alanların genişlemesi ile sonuçlanmıştır.

2.2.1. Neoliberal Bireyselleşme Sürecinde Anne Kimliği

Kimliğin birey tarafından düşünümsellikle ele alınan bir tasarıma dönüşümünün bir boyutu modernleşme sürecinde geleneğin ve yerleşik uygulamaların yol gösterici olma özelliğini kaybetmesi ile ilgilidir. Diğer bir boyutu ise başlangıçta ekonomi ve politika alanları üzerinde söz konusu olan modern gelişmeyi ayırt eden rasyonelleşmenin 1970-1980 sonrasında bireysel ve özel alana doğru genişlemesi ile bağlantılıdır. Zira örgütlü kapitalizmde teknolojik gelişmenin sağladığı tam istihdam ile yüksek üretimin mümkün kıldığı sürekli ve hızlı kalkınmanın itici gücünü oluşturduğu refah devleti özel alanı da uyguladığı politikalar ile düzenleme gücüne sahipti. Dolayısıyla bireysel ve özel alan doğrudan devletin gözetimindeki bir rasyonelleşme sürecinin nesnesi durumundaydı. Ancak 1970-1980 sonrasında bireysel ve kültürel haklar konusunda oluşan duyarlılık ile refah devletinin özel alanı düzenleme yönündeki politikalarına itiraz söz konusu olmuştur. Bu dönemde modernitenin getirdiği aynılaşma, homojenleşme ve asimilasyon gibi olgular eleştiriye tâbi tutulurken farklılık, heterojenlik, çokkültürlülük gibi kavramlar öne çıkmıştır. Söz konusu gelişmeler beraberinde devletin özel alanı düzenleyici politikalarının gerilemesi ancak diğer taraftan da özel alanla eşleştirilen bireysel ve kültürel haklara yatırım yapması yönünde bir talep doğurmuştur (Kaya, 2010).

Neoliberal politik ekonomi ise kendi haklarının farkında, rasyonel seçimde bulunan, etrafındaki fırsatları değerlendirme ve rekabet etme gücüne sahip ve kendi performansının başarı veya başarısızlığında belirleyici olduğu birey anlayışını destekleyerek bu talebe kaynaklık eden bireysel hak ve özgürlük nosyonlarına eklemlenmiştir (Eagleton-Pierce, 2016). Bu eklemlenmenin diğer anlamı ise başlangıçta daha çok ekonomik ve politik düzlemde egemen olan rasyonelleşme yönündeki eğilimin ve kaynaklık ettiği düşünümsel etkinliğin devletin gözetimine gerek kalkmaksızın özel ve kişisel alana doğru genişlemesidir. Zira neoliberalizmin piyasayı tüm insan eylemleri için en uygun rehber olarak sunması onun mantığının diğer tüm alanlara doğru yayılması yönünde etki göstermiştir.

Bununla uyumlu bir doğrultuda günümüzde çocuk bakımı ve yetiştirilmesine dair üretilen bilimsel bilgi ve öneriler sadece sağlıklı çocukların nasıl yetiştirileceğine dair değildir. Söz konusu bilgi ve öneriler ayrıca annelerin kendilerini gerçekleştirme, özgürlük duygularını pekiştirme, kişisel tatmin sağlamalarına yönelik uygulamaları gereken pratik ve tutumlara da işaret etmektedir (Thornton, 2011: 400). Bu bağlamda kadınlar anneliği uyum ve fedakârlık içeren bir şeyden çok, duygusallığın üretici bir şekilde yönetimini içeren ve duygusal yatırım gerektiren bir girişim olarak değerlendirmeleri yönünde teşvik edilmekte ve annelik neoliberalizme özgü özgürlük ve tercih değerleri etrafında tanımlanmaktadır. Böylece annelik kadınların hem kendi duygularını dikkatli bir şekilde yönetmek suretiyle özgürlüklerini gerçekleştirdikleri hem de esnekliği önceleyen bir ekonomik sisteme duygusal olarak hazır bireyler üreterek girişimci özyönetim biçimlerini yeniden ürettikleri bir proje olarak kurgulanmaktadır. Ancak her ne kadar ortaya konan uzman tavsiyeleri ve üretilen bilgi kurtuluş, güçlenme ve kendini gerçekleştirme dilinde konuşsa da nihayetinde kadınları gittikçe daha yoğun olarak piyasa ve iktidar ağlarına dahil etme noktasında araçsallaşmaktadır (Thornton, 2011: 402).

Örneğin nöroebeveynlik, anneliği iki temel yörünge boyunca bir özgürlük pratiği olarak kurgulamaktadır. Birincisi, annelik saf nörobilimsel argümanlara dayanarak yapıldığı takdirde kurumsal piyasa güçlerine ve bilimin onlar tarafından manipülatif çarpıtmalarına direnç gösterecektir. İkincisi annelere yönelik nörobilimsel tavsiyeler onlara tercih yapma, kendilerini gerçekleştirme ve belirli bir sosyal role uyum göstermek için kendilerini baskıdan kurtarma imkânı vererek özgürleşmelerine yardımcı olacaktır (Thornton, 2011: 403). Ancak nöroebeveynliğin dayandığı söylem her ne kadar kendini kapitalizmden ve kâr güdüsünden ayırsa da girişimci özyönetim modellerini üreterek örgütsüz kapitalizmin baskın politik değer

ve iktidar rasyonelliklerinin bireysel düzeyde özümsenmesine, neoliberalizmin ekonomik modellerini ve söz dağarcığını sosyal alana genişletmesine yardımcı olmaktadır.

Neoliberalizm bireyi ekonomikleştirilmiş düşünce ve davranış biçimlerini benimseyen ve kararlarını risk ve piyasa ekonomisine göre alan bir girişimci olarak tasavvur etmektedir. Bugün annelere yönelik öneri literatürü anne olmayı önceden tanımlanmış belirli rollere uyma mecburiyeti taşımayan ancak ekonomik bir bakışı yansıtan kendini gerçekleştirme ve potansiyelini en üst düzeye çıkarma gibi amaçlarla açık uçlu bir çeşitliliğe sahip bilgi iddialarından rasyonel tercihte bulunmayı içeren bir girişim olarak sunmaktadır (Thorton, 2011: 405). Anneliğin bu şekilde sunumu ise neoliberal birey tasavvurunu yoğunlaştırılmış disiplin mekanizmalarını önererek ve böylece duygusal uğraşları da içeren kendini gerçekleştirme biçimlerini tutarlı yaşam rejimlerine dönüştürerek yaygınlaştırmaktadır. Bu anlamda annelik, özellikle refah devletinin neoliberal ekonomik dönüşümleri altında değişen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Valencia, 2014: 1239).

Dolayısıyla bugün hamilelik, doğum, çocuk bakımı ve yetiştirme süreçlerinde risk değerlendirmelerinin kazandığı önem, anneliğin üzerinde sürekli ve dikkatli çalışılması gereken bir "planlama projesi"ne dönüşmüş olması ile bağlantılıdır. Çocuğa yönelik her türlü riski rasyonel bir şekilde ele almayı, değerlendirmeyi ve yönetmeyi içeren kimliğin bu projesi anneler açısından hem yeni imkânlar hem de yeni sorumluluklar demektir. Zira kimliğin geçmişte kendini belirleyen norm, inanç ve beklentilerden uzaklaşması kişinin sahip olduğu seçeneklerin kapsamının ve seçimde bulunma şansının artması yönünde bir kazanım anlamına gelmektedir. Ancak aynı zamanda bireyin karşılamak zorunda olduğu yeni talep ve yükümlülüklerin ortaya çıkması anlamını da taşımaktadır (Beck-Gernsheim, 1996: 140-142). Dolayısıyla bugün kadınlar hem anne kimlikleri hem de çocuğun yaşam çıktıları için daha fazla sorumluluk almak zorundadır. Bunun diğer anlamı ise bu zorunluluğu karşılayamadıkları takdirde oluşan olay ve durumların "suçlu"sunun bizzat kendileri olmalarıdır.

Öneri literatürüne baktığımızda da bununla uyumlu bir şekilde daha çok annenin sorumluluğuna verilen çocuk bakımı ve yetiştirilmesinde ilgili literatürün takip edilmesi, ortaya konan görüşlerin uygulanması, görüşlerin değişmesiyle birlikte annelik pratiklerinin güncellemesi gerektiğinin vurgulandığını ve bunu yap(a)madığında veya yapsa dahi çocuğunda gözlemlenen herhangi bir sıkıntıda annenin doğrudan veya dolaylı bir biçimde suçlandığını görmekteyiz (Davis, 2012: 137). Örneğin çocuğuyla bir ekip olmayı başaramamış ve çocuğun bireyselliğine yön vermede yetersiz kalmış anne, çocuğun şiddetli öfke nöbetlerinin müsebbibi olmaktadır. Sınav öncesi ve sınav sürecinde öğrencilerin yaşadıkları stresten büyük ölçüde

ebeveynlerin sorumlu olduğu düşünülmektedir. Ya da doğum sonrası depresyon yaşayan kadınların çocuklarının okul arkadaşlarından dikkat çekecek ölçüde düşük IQ'lara sahip oldukları öne sürülmüştür (Furedi, 2013: 102-103). Anneyi suçlayıcı bir dile sahip değerlendirme ve tespitlerin en önemli etkisi ise annenin çocuğunu beslemekten uyutmaya, çocuğuyla oyun oynamaktan kuracağı ilişkiye kadar neyi nasıl yapması gerektiğini belirleyebilmesi için kendini uzman görüşlerine referansla konumlandırması ve çizilen idealin sınırları ne kadar belirsiz olursa olsun bu ideal çerçevesinde anne pratiklerini ve kimliğini sorgulamasıdır.

Aslında gündelik etkinlikler içerisinde toplumsal kabul gören norm ve beklentilerin ilgili aktörler tarafından düşünümsel olarak gözetilmesi gündelik hayatın farklı ortamları içinde yer alabilmenin olağan bir parçasıdır. Bu anlamda düşünümsel farkındalık her insan eyleminin karakteristik bir özelliğidir. Günümüze özgü düşünümselliğin farklılığı ise zamanın-mekânın yeniden düzenlenmesi, soyut sistemlerin her yere nüfuz etmesi ve yerelin küresele göre yeniden ayarlanmasıyla oluşan bir toplumsal evrende insanların farklı alternatifler arasından tercihte bulunma ve seçim yapma zorunluluğunun çok daha yoğun olmasıdır (Giddens, 2014: 53). Ayrıca günümüzde risklerin uzun vadeli etkilerinin hesaplanamıyor olması ve mekânsal olarak sınırlandırılamıyor olması güvensizlik algısının genişlemesine neden olmuştur. Söz konusu genişleme ise beraberinde risklerle artan bir meşguliyeti getirmiştir. Kimlikle bağlantılı olarak bu durumun en temel sonucu risk bilincinin gelecekle ilişki içerisindeki bir planlama stratejisinin doğal bir parçası haline gelmesidir (Giddens, 2014: 107). Dolayısıyla birey bugün kimliğini, hayat planını yapılandıran gelenek ve yerleşik sosyal bağların eski bağlayıcılıklarının olmadığı koşullarda fırsat-risk değerlendirmelerine dayanarak aktif olarak üretmektedir. Kimlik inşasının insanın bizzat kendisinin yürüttüğü bir projeye dönüşümü yalnızlık ve yabancılaşma anlamından daha çok insanların sabit, zorunlu, geleneksel norm ve kesinliklerin olmadığı, sürekli değişime tâbi olan yeni yaşam biçimleri karşısında kendi biyografilerini üretmesi, kişinin hayatını bir girişim olarak ele alması ve kendi kimliğinin girişimcisi haline gelmesine tekabül etmektedir (Dean, 2000: 133-134).

Bireyin projeleri ve planlarıyla ilişkili hale gelen yaşamın nasıl devam ettirileceği ve sürekli bir değişimin olduğu geç modern dünyada ontolojik güvenliğin nasıl korunacağı sorusu ise güven duyulacak yeni yapılara duyulan ihtiyaca denk düşmektedir. Çünkü bir taraftan insanların üzerine çok da fazla düşünmeden kurulu usullere uygun bir şekilde hayatlarını idame ettirip işlerini gerçekleştirebilmelerini sağlayan gelenek ve âdetler, toplumsal dünyayı düzenleme ve devam ettirmedeki etkilerini kaybetmiş, diğer taraftan da dolaylı deneyim yapılarının

yaygınlaşması, birçok farklı ortamın görünürlüğü ve bilinirliğinin artması ile insanların tercihte bulunmak üzere sahip olduğu seçenekler çoğalmıştır (Giddens, 2014: 114). Hangi seçimlerin yapılması gerektiği konusunda ise güven duyulacak ve başvurulacak referans kaynaklarını soyut kapasiteler/uzmanlık sistemleri temsil etmektedir. Bilgi ve güvenin bu şekilde doğrudan bağlantılı hale gelmesi ise günümüzde bireysel kimliği rasyonel bir düşünümün nesnesine dönüştürmüştür. Çünkü postmodern durumda bilgi iddialarının çokluğu ve dolayısıyla belirli keskin kural ve yargıların, sabit reçetelerin olmayışı karşısında birey kendisi için yeni keskinlikler bulmak ve/veya icat etmek zorundadır (Lash, 2003: 53).

Uzman bilgisine daha çok başvurulması ve uzman bilgisine güvenilirlik atfedilmesini gerektiren bu temalar bugün aile ve arkadaş deneyimlerine nazaran uzman bilgi ve görüşlerinin önde tutulduğu çocuk bakımı ve yetiştirilmesinde de açıkça sergilenmektedir. Uzmanlarla kurulan güven ilişkisine ve tamamıyla riski azaltan uygun ve sorumlu bir şekilde hazırlanmanın bilgisine dayanan ontolojik güvenlik anneliğin tüm safhalarında devam ettirilir (Miller, 2010: 107). Bu bağlamda annelik yaparken çocuğa yönelik riskin önlenmesi ve yönetilmesi hususunda bireysel olarak üstlenilen sorumluluk bir anlam krizi için geçici bir vekil/ikame olarak ortaya çıkmış ve bu şekilde belirli bir ahlak biçimi – çocuğu güvende tutmayı birincil değer olarak kabul eden risk yönetimi/risk alanında uzmana güven– egemenlik kazanmıştır (Lee, 2014b). Bu ahlakın temel varsayımı çocukların ebeveynlerinin, özellikle de annelerinin bir eseri/projesi olduğu ve çocuklara yönelik potansiyel riskleri önceden tahmin etmek, önlemek veya yönetmenin bilinçli düşünümsel anne sorumluluklarının bir parçası olduğudur (Jackson ve Scott, 2000: 103). Wolf (2011: xv) bu bağlamda çocuğun rahme düşmesinden itibaren anneyi çocuğun yaşamının her yönünü optimize etmeye teşvik eden bu ahlaki koda tekabülen "total annelik" kavramını geliştirmiştir. Buna göre ideal/iyi annelik anne açısından sonuç ve/veya bedellerine bakılmaksızın çocuğa yönelik çok küçük veya çok az anlaşılmış olsa dahi tüm riskleri azaltan davranış ve tutumları kapsamaktadır. Ancak hem çocuğun gelişimini desteklemek hem de kendi kontrol alanının dışında da olsa çocuğu onun refahını/iyiliğini tehdit eden mevcut ve potansiyel tehlikelere karşı korumak konusunda birincil derecede sorumluluğu anneye veren bu bakış açısı çocuğun gerçekten neye ihtiyaç duyduğu ile onun fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişimi arasındaki ayrımı belirsizleştirmektedir. Üstelik risk argümanları temelinde üretilen bu sorumluluklar annelerin risk algısını yoğunlaştırmakta, böylece risk-sorumluluk ilişkisi birbirini besleyen ve devamlılığını sağlayan bir bağlam oluşturmaktadır.

Diğer taraftan çocuğa yönelik riskleri önlemek ve yönetmek konusunda esas sorumluluğun anneye verilmesi uzmanlara duyulan güvenin beyhudeliğini de ortaya koyan bir süreçtir.

Bugün her ne kadar insanlar uzman sistemlerinin rasyonellik iddialarını dinlemek ve onlara güvenmek zorunda olsalar da risklerin yönetilmesi ve önlenmesi hususunda sahici anlamda sorumluluk almak söz konusu olduğunda kendilerine dönmekten başka çareleri yoktur. Örneğin, teknoloji kullanımı ile ilgili olarak pek çok çalışma günümüzde teknolojinin çocuklara oynama, keşfetme ve öğrenme için birçok fırsat sunsa dahi olumsuz etkilerine de dikkat çekmektedir. Söz konusu çalışmalarda anneler örneğin çocuğun ekran başında geçirdiği sürenin gereğinden uzun olmasının çocuğu pasifleştirerek sosyal çevre ile ilişkisini zayıflattığı, beyindeki ödül-ceza sistemini bozarak bağımlılığa neden olduğu, çocuğun şiddet içeriğine maruz kalmasının bir sorun çözme aracı olarak şiddeti normalleştirdiği konularında bilgilendirilmektedir. Aynı çalışmalar söz konusu risklerin yönetilmesi ve/veya en aza indirilmesi noktasında ise ebeveynleri/anneleri "çocuklarının teknolojiyi uygun kullanım zamanı ve diğer aktiviteler arasında dengeyi sağlaması için kendi görev ve sorumluluklarının bilincinde olmaları" ve "çocuklarının kötü alışkanlıklarını en aza indirgemek, onların sağlığını, iyilik halini, sosyal/kişisel gelişimini ve akademik performansını olumsuz yönde etkileyebilecek geleneksel ve yeni teknolojik cihaz kullanımıyla ilgili sorunları ele almak için sağlık çalışanlarıyla iş birliği içinde bulunmaları" gerektiği konusunda uyarmaktadır (Örnek: Mustafaoğlu, R., Zirek, E., Yasacı, Z. ve Özdinçler, A.R., 2018: 238). Bu bağlamda çocuğun gün içerisindeki toplam teknoloji kullanım süresini sınırlandırma, ulaştığı içeriği kontrol etme, teknolojiden uzak durabilmesi için beraber oyun oynama ve kaliteli vakit geçirme gibi sorumlulukların ebeveyne ve ancak özelde anneye tevdi edildiği görülmektedir.

Benzer bir şekilde genetik olarak değiştirilmiş gıdaların tüketimi ile ilgili öngörülemeyen ve bilinmeyen uzun vadeli sonuçların sorumluluğu da "sorumlu tüketiciler" olarak annelere verilmektedir. Piyasa üzerinde kontrol uygulanması yerine annelerin riskli özgürlükler arasından tercihte bulunması ve bir davranış modeli geliştirmesinin beklendiği bu noktada uzman sistemlerine başvurmak ve kendi pratiklerini uzman bilgi ve görüşleri çerçevesinde gözden geçirmek bir zorunluluğa dönüşmüştür. Bir öz denetim/yönetim düşüncesine geçişe işaret eden bu dönüşüm belli bir ahlak biçiminin egemenlik kazanmasına işaret etmektedir (Buman, 2018a: 63). Fakat "yapılması gereken" geleneksel ahlaki terimlerle nadiren ifade edilmektedir. Daha ziyade, örneğin normal doğumun daha sağlıklı olduğu ya da sezaryen doğumun daha güvenli olduğu ilkesi medikal/tıbbi kanıtlara ve uzman bilgisine dayanarak meşruiyet kazanmaktadır. Bu konularda uzman görüşünden farklı düşünme ve ifade etmenin de önü kesilmektedir (Lee, 2014b). Benzer şekilde çocuklarda zihinsel beceri ve dikkat gelişimini desteklemeye dair uzman tavsiyeleri, çocuklarda gözlemlenen davranış ve öğrenme

problemlerini daha erken dönemde ebeveynlerin pozitif beyin gelişimini sağlayacak kaliteli vakit geçirme ve uygun uyarılmayı sağlama gibi konularda eksikliklerliyle bağlantılandırarak anneyi sorumlulukları konusunda uyarmaktadır (Wall, 2004: 46). Bu tavsiyelerin pek çoğunda annelerin gelecek neslin üretilmesinde ve yetiştirilmesinde toplum için değerli bir işlev gerçekleştirdiği kabul edilmekte ve bu anlamda annelerin ahlaki misyonu örtük bir şekilde yer almaktadır.

2.2.2. Estetik Düşünümsellik

Bugün uzmanlık sistemleri bilgi ve güven arasında kurulan ilişki sayesinde gündelik hayatta anlam üretiminde önemli bir konuma gelmiştir. Ancak aynı zamanda toplumsal hayatın ilişkili olduğu yönlerinde insanların vasıfsızlaşmasına yol açmıştır (Giddens, 2014: 177). Örneğin doğumun tıbbi bir müdahale özelliği kazanması ile geçmiş zamanlarda daha yüksek olan anne ve bebek ölümlerinin azalması ve doğumun daha güvenli bir olgu haline gelmesi, doğumun doğası ve kapsamına dair değişimleri de beraberinde getirmiştir. Fakat diğer taraftan doğumun tıbbileşmesi annelerin bizzat öznesi oldukları bu süreçte vasıfsızlaşmasına yol açmıştır. Ancak bu vasıfsızlaşma karşısında hem uzmanlık bilgilerindeki çoğulluk hem de yerel ve küreselin diyalektik etkileşimi sayesinde oluşan modern bilime alternatif olma iddiasıyla kendini ortaya koyan görüşler ile ortaya çıkan seçenekler çeşitliliği annelerin yeniden vasıf kazanmaları yönünde fırsatlar da oluşturmuştur. Söz konusu çoğulluk ve seçenekler çeşitliliğinin oluşturduğu yeniden vasıf kazanma fırsatı, hamilelik, doğum, çocuk yetiştirmek gibi süreçleri kapsayan annelik söz konusu olduğunda zaman ve enerjilerini çoğu kez karşı karşıya oldukları koşullara daha fazla hâkim olmaya ayıran kadınlar için önem taşımaktadır. Çünkü anneliğe ait kritik anlar ve etkili kararlar sadece annenin gelecekteki bir davranışıyla ilişkili değil, anne kimliğinin inşası açısından da temel önemde sonuçlara sahiptir. Zira etkili kararlar bir kez alındıklarında, bu kararların ürettikleri hayat tarzı ürünleri düşünümsel kimlik tasarımını yeniden biçimlendirmektedir (Giddens, 2014: 183).

Bu sebeple annelerin yapmış oldukları seçimler sadece nasıl davranmaları gerektiği ile ilgili değil, aynı zamanda kim oldukları veya olmaları gerektiği konusunda verdikleri kararlarla da bağlantılıdır. Belirli alışkanlıklar ve yönelimler bütününü içeren hayat tarzı, bu bağlamda kimliğin inşasında ve ontolojik güvenlik duygusunun devam ettirilmesinde seçeneklerin düzenli bir örüntü içerisinde bağlantılandırılmasına imkân verdiği için önem taşımaktadır. (Giddens, 2014: 112). Dolayısıyla düşünümselleşmeyi sadece bilişsel veya normatif kategoriler yoluyla rasyonalist bir kendini izleme süreci olarak anlamak doğru değildir. İnsanlar sürekli bir dizi riske maruz kaldıklarını hesaplayarak ve sonra bu riskleri azaltmak için adımlar atarak,

rasyonel olarak eylemde bulunmazlar. Yani riskten kaçınma her zaman bilinçli bir seviyede gerçekleşmez. Gündelik hayat içerisinde alınan kararların çoğu çeşitli eylemlerin maliyetlerinin ve faydalarının dikkatle tartılıp değerlendirilmesi neticesinde alınmamaktadır (Lupton, 1999: 121). Bilinçli bir sorunsallaştırma gerektirmeyen düşünümsel eylemler, bireylerin alışkanlığının veya yaşam tarzının brüt bir sonucu olarak elde edilen kültürleşme ürünleridir (Hunter, 1993: 165). Risklerle bağlantılı olarak ortaya konan pratikler bu nedenle yüksek düzeyde sorunsallaştırma gerektirebilecek faaliyetleri, öneri ya da kendi kendini sorgulama arayışlarını ama aynı zamanda bu tür müzakerelerin dışındaki uygulama ve alışkanlıkları içermektedir.

Lash'in (1993:9) *estetik düşünümsellik* olarak adlandırdığı bu süreç bireyin bir topluluğa üyeliğine, ahlaki ve kültürel olarak öğrenilen ve paylaşılan varsayımlara, tercihlere ve kategorilere dayanmaktadır. Kendi kendini izleme, ahlaki ve bilişsel olarak yargılamaktan öte kişinin sezgi ve hayal gücünü içerecek şekilde kendini yorumlamasını ifade etmektedir. Bourdieu'nun (1984) "habitus" nosyonu, riske bağlı eylemlerin alışılmış, çok yönlü doğasını keşfetmek için bu noktada faydalı gözükmektedir. Kişinin bilinçaltı seviyesinde işlev gören alışkanlıklarından oluşan ve beğenisi tarafından belirlenen habitusu düşünümsel yargıların oluşmasında etkilidir. Düşünümsel yargılar bu açıdan sadece mantığa dayalı, nesnel yargılar değil öznel, mantık kurallarının işlemediği yargıları da içermektedir. Bu yargıları oluştururken bireyler, doğal, çevresel ve/veya bedensel risk ve tehlikeleri sadece nesnel olarak değil duygusal yapılanmanın daha geniş bir anlayışı içerisinde değerlendirmektedir (Lash, 2005: 52-53). Bu bağlamda hayat tarzları hem öznel hem de sosyal grupla bağlantılı yapıların bireyin kendi gerçekliğini şekillendirmesine, ona anlam atfetmesine ve bu anlamı pratikle desteklemesine fırsat vermesi nedeniyle bireysellik ve grup ilişkisi arasında bir tür menteşe işlevi göstermektedir (Berking, 1996: 199).

Bu bağlamda orta- orta üstü SES grubunda yer alan annelerin habitusunun önemli bir bileşeni olan yoğun ebeveynlik anlayışı, çocukların gelecekteki şanslarını optimize etmek için annelere çocuklarının hayatlarını planlama, kontrol etme ve yönetme sorumluluğunu yüklemektedir. Doğum öncesi eğitim ve planlama etrafında gelişen uygulamalar, eğitici oyuncakların pazarlanmasında ve okul-dışı etkinlikler, özel derslerin ve kültürel zenginleştirme türlerinin tanıtımında vurgulanan faydalar çocuklarının yaşamlarını kontrol etmeyi ve şekillendirmeyi annelerin bir görevi olarak kabul eden bu kültürel anlayışa katkıda bulunmaktadır (Wall, 2010: 255). Benzer şekilde Lareau'nun (2002) uyarlanmış yetiştirme (concerted cultivation) olarak adlandırdığı orta-orta SES grubundan ailelerin çocuk yetiştirirken benimsedikleri kültürel

strateji de yoğun ebeveynlik anlayışı ile uyumludur. Buna göre ebeveynler çocuklarının örgütlü ve yapılandırılmış faaliyetlere katılımını sağlayarak çocuklarda dil ve akıl yürütme becerilerini geliştirmeyi hedeflemektedir. Ayrıca eğitimciler ve uzmanlar sürekli olarak ebeveynlerin/annelerin öğrenme sürecinin bir parçası olduğunda öğrencilerin akademik performansının daha iyi olduğu üzerinde durarak anne ve babaların eğitim sürecine daha aktif bir şekilde katılımını istemekte ve çocuklarının meşguliyetlerini ve ödevlerini gözetlemede ebeveynlere yeni roller yüklemektedir (Furedi, 2013: 142).

Bununla birlikte çocuğun öğrenimini desteklemek suretiyle ebeveynlerden çocuklarının eğitim hayatında aktif bir pedagog rolü oynamaları istenmektedir. Ebeveyn/anne bu bağlamda bir taraftan çocuğun akademik başarısını desteklemesi bir taraftan da onun yeteneklerini keşfetmesi için fırsatlar oluşturma, potansiyelini ortaya koymasını ve kendi kararlarını kendisinin almasını sağlayacak şekilde ona alan açma yönünde tavsiyelerin muhatabı olmaktadır (Dermott ve Pomati, 2015:2). Böylece ebeveynler, özelde ise anneler, çocuklarının yaşamlarının planlanması ve kontrolünden giderek daha fazla sorumlu tutulmaktadır. Mevcut kültürel çerçeve içinde akıllı ve başarılı bir çocuk ebeveyn başarısının bir işaretine dönüşmüştür. Dolayısıyla yoğun annelik ve kapsadığı performanslar bütünü, hem ideal/iyi anneliğin temellendirildiği ve annelerin yargılandığı bir standart hem de orta-üst sınıfı imleyen hayat tarzının kültürel olarak yeniden üretiminin aracı haline gelmiştir. Bu nedenle kadınların annelik söz konusu olduğunda yapmış oldukları seçimler ve aldıkları kararlar sadece nasıl davranacaklarına dair değildir. Örneğin bugün hamilelik, doğum, çocuk bakımı gibi konularda takip etmek üzere modern veya alternatif bilimsel bilgi kaynaklarından birini seçmek belirli bir ölçüde bilinçli bir tercih meselesidir. Ancak uzman görüş ve bilgilerinin sürekli yenilenmesi, kendilerinin de düşünümsel bir sürece tâbi olması ile ortaya çıkan bu seçim yapma imkanı anne kimliğinin düşünümsel olarak geliştirilmesi sürecini daha karmaşık ve belirsiz kılmaktadır.

2.2.3. Düşünümsel Bilimselleşme

Bilimsel rasyonelliğin kendi ürettiği risk ve yan etkileri görünür hale getiren ve bir problematiğin nesnesine dönüştüren süreç bizâtihi düşünümsel bilimselleşmedir. Ancak bu tek yönlü bir süreç değildir. Zira düşünümsel bilimselleşme sayesinde bilim kendisinin sorumlu olduğu tehdit ve tehlikelerin üstesinden gelmenin araçlarını da sunmaktadır. Bu bağlamda ekoloji hareketini örnek veren Beck'e göre bu hareketin temsil ettiği modernliğin temel özelliği doğanın çok daha kusursuz ve verimli, ama aynı zamanda kapsamlı bir şekilde bilimselleştirilmesi ve teknikleştirilmesidir. Bu noktada bilişim sistemlerinin ve bilgisayar simülasyonlarının sunduğu en yeni ve en sağlam sonuçlar üzerinden kendi konumunu

gerekçelendiren ekoloji hareketi gibi yeni toplumsal hareketlerin genel olarak modern bilime yönelik kültürel eleştirilerinde keskinlik ve irrasyonellik üreten şey ise protestolarının nesnesine bağımlı olmalarıdır (Beck, 2011: 243). Dolayısıyla bilimsel rasyonellik eleştirilse dahi söz konusu eleştiri karşı çıktığı bilimsel rasyonelliğe başvurularak yapılmakta ve hâkim otoriter bilme biçimi olan bilimsel bilginin sağladığı meşruiyetten faydalanılmaktadır.

Annelik pratiğiyle ilgili olarak bu durumun en canlı örneklerinden biri anne sütü ve formül mamalarla ilgili yapılan tartışmalardır. Bugün anne sütü yerine bilimsel laboratuvarlarda üretilen formül mamalar, çocuk sağlığı için olumsuz/riskli değerlendirilmektedir. Her ne kadar bilimsel formüllere dayanarak ve sertifikasyon süreçleri dahilinde üretilseler de formül mamalar bilimsel bilgi dahilinde eski güvenilirliklerini kaybetmişlerdir (Badinter, 2017: 50). Birkaç on yıl önce bebek beslemenin modern ve bilimsel yolu olarak emzirmeden biberonla beslenmeye doğru değişim nasıl ki annelere bilimsel bilginin rehberliğinde teşvik ediliyorduysa bugün de yeni nesil anneler tıbbi ve nörobilimsel çalışmalara referans verilerek bebeklerini emzirme yönünde teşvik edilmektedir. Ancak bugün, formül mama üreticilerinin "bilimselliğine" karşı bir savaş olarak görülen bu tür bir bilim, kendisinden uzaklaşmak yerine sadece "doğaya geri dönüş" ile yeni bir yüz kazanmış bir bilimdir (Faircloth, 2014: 162). Diğer taraftan aşı uygulamaları da benzer bir tartışma içerisinde sorunsallaştırılmaktadır. Esasında halk sağlığı ve modern tıbbın en büyük başarılarından biri olan aşı ile insanların önlenebilir ölümcül hastalıklardan korunması sağlanmış ve hatta birtakım hastalıklar tamamıyla ortadan kalkmıştır. Ancak örneğin aşıların otoimmuniteyle ilişkili kronik hastalıkları arttırdığı, erken yaşta yapılan aşıların çocuğun bağışıklık sistemi için fazla geleceği, Kızamık-Kızamıkçık-Kabakulak (KKK) aşısının otizme neden olduğu, Tiyomersal adı verilen civa içeren bir aşı koruyucunun da nörogelişimsel bozukluğa yol açtığı yönündeki bilimsel iddialar nedeniyle aşı karşıtı bir tutuma sahip annelerden bahsetmek mümkündür (DeStefano, Bodenstab ve Offit, 2019). Dolayısıyla uzmanlık bilgisinin çeşitlenip çoğullaştığı hem de uzmanlık bilgisinin uzman olmayanlar tarafından sorgulandığı bir bağlam ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan güvenli bağlanmaya verilen güncel önem de düşünümsel bilimselleşmenin bir başka örneğini sunmaktadır. Son yirmi otuz yılda fetüsün duyusal ve duygusal farkındalığı hakkında gerçekleşen yeni bilimsel çalışmalara dayanarak anneler ilk önce huzurlu bir rahim içi deneyimi "yaratarak" bebekleriyle güvenli bağlanmanın ilk adımını atmaları yönünde uyarılmaktadır. Buna göre hamileliğiniz duygusal stresle doluysa (özellikle son üç ay), endişeli bir çocuğa sahip olma riskiniz daha yüksektir. Aynı zamanda bebeği sling ile taşımak ve bebekle beraber uyumak güvenli bağlanmayı sağlayan koşullar arasındadır. Fakat bir önceki

nesil anneler hamilelikleri boyunca diğer sorumluluklarının onlar için getirdiği endişe ve sıkıntıları askıya almamış, bebeklerinin güvenli bağlanma gerçekleştirmesini sağlamak için sling ile taşımamıştı, gece bebeğin huysuzlanması veya hasta olması gibi durumların dışında bebekleriyle aynı yatağı paylaşmamıştı. Hatta anneler, bebekleriyle aynı yatağı paylaşmaları durumunda çocuklarının kendilerinden ayrışamayacağı ve şımarık çocuklar olacakları yönünde uyarılmıştı (Douglas ve Michael, 2004). Ancak bugün anneler tensel temas kurmaları, bebeklerini "giyme"leri ve bebek istediği müddetçe aynı yatağı paylaşmaları ancak bunun da kendi içinde riskler taşıyabileceği yönünde uyarılmaktadır.

Neyin bilimsel olarak geçerli ve doğru olduğunun bir inanç meselesine döndüğünü yansıtan bu örnekler düşünümsel bilimselleşme süreçleri neticesinde ortaya çıkmıştır. Esasında modern bilim ilk önce verili bir doğa, insan ve toplum dünyasında uygulanmıştı. Bu aşamada bilimsel rasyonelliğin bilgi ve aydınlanma iddialarının bilimsel şüpheciliğin yöntemsel uygulamasından hâlâ muaf olduğu bir bilimselleşme söz konusuydu. Ancak modernliğin ilerlemesiyle bilimlerin kendi ürünleriyle, eksiklikleriyle ve ortaya çıkan sorunlarıyla yüzleşmek zorunda kaldığı süreçte bilimin hakikat ve aydınlanma iddialarında gerileme yaşanırken bilimsel şüpheciliğin bilimin kendi içsel temellerine ve dışsal sonuçlarına kadar genişlediği tam bir bilimselleşme ortaya çıkmıştır. Fakat diğer taraftan da bugün bilim, bilimi "modernitenin mantığı" olarak tanımlayanların varsaydığından çok daha çoğul ve heterojen durumdadır. Aşırı uzmanlaşma, bilgi üretiminde bilimsel topluluk dışında farklı yapıların da etkili olmaya başlaması, bilimin bilim aracılığı ile eleştirilmesi, bilgi ortamlarının düşünümselleşmesi bu çoğulluğun ve heterojenliğin oluşmasında etkilidir (Irwin, Allan ve Welsh, 2005: 86). Dolayısıyla modern dönemde bilim toplumsal dünyanın ve doğanın sıkı bir şekilde temellendirilmiş bilgisine erişmenin mümkün olduğu düşüncesine sahip olsa da geç modern toplumda[19] söz konusu olan düşünümsellik, merkezi doğa bilim alanlarında bile bilginin kesinliği fikrini zayıflatmıştır. Zira bilim artık kanıtların tümevarımsal olarak biriktirilmesine değil, metodolojik şüphe ilkesine dayanmaktadır (Giddens, 2014: 36).

[19] Giddens (2018: 146-147) postmodernliğin modernliğin bitmesini işaret etmekten çok modernliğin kendi kendini anlamaya başlamasına işaret ettiği üzerinde durmaktadır. Bu postmodernliğin modernliğin ötesinde bir süreç olarak değil, ancak modernliğe içkin düşünümselliğin daha kapsamlı ve kuşatıcı hale gelmesi olarak kavranması gerektiği anlamına gelmektedir. Ona göre postmodernliği, modernliğin sonu olarak ele almak postmodern gelişmelerin yapı ve içeriklerini tam olarak anlamaya engel olacak bir yaklaşımdır. Postmodernliği modernlikten ayırıyormuş gibi gözüken parçalı görüntüsü, daha çok geleneksel bakış açılarından miras alınan son kalıntıların da temizlenmesiyle modern düşüncenin kendini daha net ortaya koymasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla postmodern durum, modernliğin ötesine geçildiği bir evre olmaktan çok, onun radikalleştiği bir evreye tekabül etmektedir. Bu sebeple de postmodern tabiri yerine geç modern tabirini kullanmayı tercih etmektedir.

Dolayısıyla günümüzde hangi alanda üretilirse üretilsin bilgi, emin olmak anlamını taşıyan bilgi olma özelliğini kaybetmiştir. Yaşanan süreç bilimselleşmenin sürekliliği içinde gerçekleşirken tam da bu nedenle bilimsel çalışmalarda tamamen farklı içsel ve dışsal ilişkiler gelişmiştir. Bilimin pratik alana geçişi ve bilgi üretiminde farklı toplumsal yapıların etkinliğinin artması ile ortaya çıkan söz konusu ilişkiler, bilimin gelişirken kendini eleştirmesini gerektirmiştir. Böylece bilimsel uygarlık kendi temellerini ve kendine dair tasavvurunu sarsan bir eleştiriye tâbi olmuştur. Bu durumda bilimsel bilgi iddiaları temelinde önemli bir gerileme yaşanırken bilim giderek daha gerekli ama aynı zamanda toplumsal açıdan bağlayıcı hakikat tanımı için giderek daha yetersiz hale gelmiştir (Beck, 2011: 233- 234). Buna uygun olarak bugün bilimler analiz etmeleri ve üstesinden gelmeleri gereken sorunların sadece çözüm kaynağı olarak değil sebebi olarak da ele alınmaktadır.

Dışarıdan kamusal onay yoluyla bilimlere dayatılan ya da dikte edilen bu düşünümselliğin temelinde genel toplumsal tanımlar ve ilişkiler önemli bir yer tutmaktadır. Zira bilimlerin kendi içlerinde dahi arka plandaki toplumsal gündem ve farklı saiklerle güçlerini arttırabilir hale gelmesi bilimin tüm beceri ve kapasitesini başka ilke ve çıkarlarla ilişkilendirmesine ve dolayısıyla karşıt sonuçlara varan alternatif ve savunmacı bilim çeşitlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir başka ifade ile postmodern/ geç modern durumda farklı toplumsal eylem alanlarında mevcut sorunların ele alınmasında bilimsel bilginin etkin kılınması bilime karşı protestoların bilimselleşmesi ile sonuçlanmıştır (Beck, 2011: 241). Bilimsel uygarlık, artık sadece doğayı, insanları ve toplumu bilimselleştirmekle yetinmeyip, kendisini, kendi ürünlerini, etkilerini ve hatalarını da gitgide artan bir dozda bilimselleştirmektedir. Ancak bilimsel argümanların çelişkililiği ve çok sesliliği karşısında bilimin eskiden bilim yoluyla inandırıcı olduğu yerlerde artık bilime inanç ya da alternatif bilime inanç belirleyici hale gelmiştir. Sadece bilimsel argümanlar hakkında karar verirken iman etmenin artık dışsal biçimi iman değil, bilim olmaktadır (Beck, 2011: 254).

Özetlemek gerekirse geleneğin ve kuşaktan kuşağa aktarılan deneyim bilgisinin gündelik hayatın düzenlenmesinde sağladığı rehberliğin güç kaybetmesi karşısında anneler için güvenilir ve doğru bilgiyi temsil eden uzman bilgi ve görüşleri ona rehberlik eden kılavuz ve annelik yaparken yapılan seçimlerin ve alınan kararların gerekçesi olma niteliği kazanmıştır. Fakat bu bilgi ve görüşlerin düşünümsel bilimselleşme süreçlerine tâbi olması annelerin çocuk bakımı ve gelişimi ile ilgili yenilenerek yenilenen, değişen ve çoğullaşan uzman görüş ve önerilerini izlemesi, onlar arasından tercihte bulunması, annelik pratiklerini ve anne kimliğini söz konusu tercih doğrultusunda gözden geçirmesi ve gerektiğinde tekrar düzenlemesi anlamını

taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle bugün annelik çocuğun temel bakım ve ihtiyaçlarını karşılamaktan daha öte sorumlulukları kapsamaktadır. Üstelik başlangıçta daha çok fiziksel eksende tanımlanan bu ihtiyaçların çerçevesi zaman içerisinde bilişsel ve psikolojik alanlara doğru genişlemiştir. Bu alanlarda çocuğun sağlığının korunması ve desteklenmesinin anneye atfedilen bir sorumluluğa dönüşmesi ise anne kimliği açısından sağlığın temsil ettiği etik çerçeveyi ve düşünümsel bir dikkatle sorgulandığı alanı genişletmiştir.

2.2.4. Yeni Bir Etik: Sağlık

Aslında kimliği tamamen kişinin kendi gayreti ile oluşturduğu, istediği yönde biçimlendirebileceği bir tabula rasa[20] olarak değerlendirmek pek mümkün değildir; çünkü kimliğin oluşumu ile ilgili psikolojik süreçler ve yeniden organizasyonunun parametrelerini sağlayan psikolojik ihtiyaçlar bulunmaktadır. Ancak yine de kişinin kendini tanıması olarak tanımlandığında kimlik, tutarlı ve doyurucu bir kimlik duygusunun ilk ve yeniden inşa etme çabalarına bağımlıdır (Giddens, 2014: 103). Ancak bugün bu süreç kişinin yaşamı ve benliği üzerinde sürekli ve dikkatli bir şekilde çalışmasını gerektiren bir "planlama projesi"ne dönüşmüştür. Yaşamın ve kimliğin bir plan dahilinde ele alındığı, sorgulandığı ve üzerinde çalışıldığı en önemli alanlardan birini ise sağlık teşkil etmektedir. Tabii ki, insanlar her daim sağlıklı hayatlara sahip olmak istemişlerdir. Turner'ın (2017: 251) da belirttiği gibi mikrop teorisi[21] ortaya çıkmadan, aşı geliştirilmeden, sağlık önlemleri ve su arzındaki iyileştirmelerle salgın hastalıkların kontrol kapasitesi arttırılmadan önce; ortalama ömür ve yaşam beklentisi oldukça düşüktü ve temel ölümlülük nedeni bulaşıcı hastalıklardı. Tıbbi etkinlikler bu dönemlerde de insanlığın temel uğraşlarından biriydi ve toplumda önemli bir güce sahipti. Hastalık, kötü ruhlardan ve tanrıdan gelen bir ceza olarak algılanırken şifa verici doktor ya da iyileştirici rahip toplumda önemli bir güce sahipti. Bununla birlikte geçmişte insanlar sağlıklı olmak için çabalasalar da dinin ve ahiret inancının, takdir-i ilahi düşüncesinin çok daha belirleyici olduğunu söylemek mümkündür (Illıch, 1995).

[20]John Locke'un "boş levha" önermesine işaret etmektedir. Locke, duyusal bilgilerin düşünüm aracılığıyla daha karmaşık yapıda bilgilerin inşası için temel materyali sağlayana kadar zihnin/aklın bir tabula rasa veya boş bir levha olduğunu savunmaktadır. Ancak zihni içerik açısından boş bir levha olarak kabul etse dahi insanın zihinsel içeriği edindikten sonra onu algılama, yorumlama ve işleme gibi çeşitli yeteneklerle doğduğunu kabul etmektektedir (Uzgalis, 2020).

[21]Mikrop teorisine göre, hastalıklara neden olan şey bedene giren mikroplardır. Böyle bakıldığında tıbbi bir kavrama gönderme yapmaktadır... Birtakım belirti ve semptomlarla ortaya çıkan bir anomalidir. Bu sebep- sonuç ilişkisi hastalıkları ve onlara yol açan mikropların teşhisini kolaylaştırmıştır ve teşhis, beraberinde tedaviyi de ortaya çıkarmıştır: Şayet hastalık mikroplardan kaynaklanan bir anomali ise sağlık, mikroplardan arınma anlamına gelen bir normallik halidir (Saltık, 2012: 11).

Moderniteyle birlikte Descartesci felsefenin yaygınlık kazanması ise ruh-beden ayrımının keskinleştirmiş, fiziksel sorunlarının yine fiziksel neden-sonuç ilişkisi içerisinde çözülmesi gerektiği anlayışı hâkimiyet kazanmıştır. Kompleks bir bio-kimyasal makine gibi ele alınan vücutta meydana gelen hastalıklar bu mekanizmadaki bazı uyumsuzlukların sonucu ya da bir makinenin bozulmuş bir parçası olarak değerlendirilmiştir (Cirhinlioğlu, 2010: 81- 82). XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise modern rahatsızlıkların temel açıklaması olarak mikrobun yerini bir ölçüde stres almıştır; tedavi kavramının yerini giderek rehabilitasyon ve bakım kavramları almış/almaktadır. Biyomedikal sağlık anlayışının yerine modern bir bedenleşme anlayışı geliştiren, zihin/beden ayrımını sorgulayan ve suçlar gibi hastalıkların da tek bir nedensel çerçeveye yerleştirilemeyeceğini öne süren bütüncül sağlık anlayışı gelişmiştir. Böylece hastalar kendi ortamlarının bütünlüğü içinde fiziksel olduğu kadar zihinsel, duygusal, toplumsal ve manevi varlıklar olarak da ele alınmaya başlamıştır (Turner, 2017: 17-19).

Sağlık ve hastalığın doğasına dair anlayışın bu değişimi ise önceden tıbbi konular içinde değerlendirilmeyen konuların tıbbileşmesi ile sonuçlanmıştır. Yeni tıbbi kategoriler yaratılarak gündelik yaşamın önceden tıbbi sayılmayan normal yönleri tıbbi/medikal problemler olarak kabul edilmiş ve yeniden tanımlanmıştır. Örneğin bir zamanlar günah olarak görülen ve dinin alanına giren (oburluk gibi) ya da suç olarak görülen ve yasaların alanına giren (intihar gibi) durumlar artık tıbbi konular olarak ele alınmaktadır (White, 2002: 43). Ya da yaramazlık yapan çocuklar hiperaktif, öğrenme güçlüğü çekenler dislektik, hırsızlık yapanlar kleptoman olarak teşhis edilip tedaviye yönlendirilmektedir (White, 2002: 49). Söz konusu tıbbileşme bir taraftan insan potansiyelinin zayıflığına ve insanın yaşamla baş etme konusunda yetersizliğine dair algının kuvvetlenmesine katkı sunarken (Furedi, 2017: 39) diğer taraftan teknolojik yenilikler ve yeni buluşlar ile birleşerek uzmanlara bilgiye sahip olmanın sağladığı toplumsal statü ile ayrı bir güç kazandırmaktadır. Ayrıca modernleşmeyle ortaya çıkan seküler bir toplum modelinden ve yaşanan teknolojik gelişmelerden kaynaklı oluşan boşluğun sağlık tarafından doldurulmaya çalışılması da bu ayrıcalıklı konumu pekiştirmektedir (Illich, 1995; Turner, 2017). Bir başka ifadeyle gündelik hayatın tıbbileşmesinin temelinde sekülerleşme, uzmanların profesyonel güç ve toplumsal otorite olmaları sebebiyle sağlık ve hastalık olarak tanımlanabilecek durumlar için sahip oldukları söz hakkı ve hastalığın doğasına dair değişen anlayış yer almaktadır (Conrad, 1992: 213). Özellikle profesyonel prosedürlerin algılanan ve/veya olası risklere dair korkuları yatıştırıcı ve güven verici olarak değerlendirilmesi sonucunda gündelik hayatın uzman bilgisi ve pratikleriyle devam eden ve artan bir angajmanı söz konusudur.

Bununla birlikte kimlik ve uzmanlıklar arasındaki en belirgin bağlantı farklı türden terapi ve danışmanlık biçimlerinin ortaya çıkışı ile bağlantılıdır. Modernleşme sürecinde küçük toplulukların ve geleneğin koruyucu çerçevesinin yıkılmasıyla geleneksel ortamların sağladığı psikolojik desteklerden ve güven duygusundan yoksun bireyin kimliği geç modern çağda daha problemli hale gelmiştir. Bireyler açısından bir kayıp ya da kaygı düzeyinde artış olarak deneyimlenmekten daha çok bu durum düşünümselliğin artışına işaret etmektedir. Çünkü tek başına yeni kaygıların üstesinden gelebilecek bir araç olarak tanımlanamayacak olan terapi daha çok bireysel düzlemde riskler ve fırsatlar arasında bir denge sağlama işlevine sahiptir (Giddens, 2014: 52). Öte yandan terapi ve danışmanlık benzeri yöntemlerin insanlara kendilerini riske sokan yaşantılarla birlikte yaşamalarını sağlamak üzere sundukları stratejiler özsaygıya vurgu yaparak kendi sınırlarını bilmenin ve kendini kabullenmenin önemine işaret ederek edim ile sorumluluk arasındaki bağlantıyı zayıflatmaktadır. Edim ve sorumluluğun bu şekilde kopartılması ise çaresiz bir özne anlayışının oluşmasına hizmet etmektedir (Furedi, 2017: 107). Bu anlayışın yaslandığı varsayımlardan biri yaşamdaki belirsizliklerle tek başına baş etmenin zorlukları nedeniyle profesyonel danışmanlık hizmetlerinden yararlanmayı hem bir hak hem de bir gereklilik olarak görmektir. Dolayısıyla geçmişte din görevlilerinin tekelinde yer alan tavsiye verme ve yol gösterme işinin son derece uzmanlaşmış ve kurumsallaşmış bir mesleğe dönüşmesi söz konusudur (Furedi, 2017: 189). Ancak bu tavsiyelerin pek çoğunda belirsizlikler göze çarpmaktadır. Örneğin eğer anne çocuğuyla aşırı derecede ilgileniyor, çocuğuna karşı çok korumacı davranıyorsa çocuğunun gelişimine fazla ilgiyle ket vurmakla, eğer çocuğuyla "yeterli" ölçüde ilgilenmiyorsa, çocuğunu reddetmekle, soğuk ve narsistik olmakla suçlanmaktadır. Her ne yaparsa yapsın ebeveynin çocuğunu bir şekilde maruz bırakacağı riskler söz konusu edilmekte, ancak "yeterli/aşırı/yetersiz" niteliklerinin sınırları belirsiz kalmaktadır (Thurer, 1994: xxi). Ve en nihayetinde danışmanın önerisi hangi konuda olursa olsun, danışana her şeyi tek başına ve doğru düzgün yapması, kendi hataları ve özensizliği nedeniyle doğabilecek olumsuzlukların sorumluluğunu yüklenmesi, kendisinden yola çıkarak çözümlemesi telkin edilmektedir (Bauman, 2018a: 108).

Bu bağlamda "risk"lere odaklanan uzman görüş ve önerilerine bağlı olarak oluşan yaygın güvensizlik ikliminde terapi ve danışmanlık veren uzmanların görüşlerine referansla sürekli gözden geçirilen düşünümsel süreçlerin bir ürünü olarak kimliğin kabulü, farklı bir etiğe işaret etmektedir. Çünkü uzman görüş ve değerlendirmeleri kendilerine tâbi olanlara birtakım hak ve sorumluluklar yükleyerek, bu hak ve sorumlulukların belirli eylemleri gerektirmeleri ile normatif/etik bir misyon yüklenmektedir (Fox, 2000: 22). Özellikle sağlık söz konusu

olduğunda ortaya çıkan risk argümanlarının "norm"u belirleyici ve kendisini takip edenleri de uyarıcı bir dil geliştirdiğini gözlemlemek mümkündür. Belirlenen normlar ise kimliğin sorgulandığı, eleştirildiği ve kültürel ideallerle karşılaştırılmasını mümkün kılan referans noktalarını teşkil etmektedir. Berking'in (1996: 196) ifadesiyle "bugün kişinin kimliği, başkaları tarafından algılanışı, davranış ve etkileşimsel yetkinliği psiko-sosyal bilgi stoklarından elde ettiği ilham ve isteklilikle oluşturulmaktadır. Ve kimlik söz konusu stokların belirleyici olduğu kültürel standartların çizdiği eksende devam ettirilmektedir". Bu kültürel standartların yoğunlaşması ise öznel rahatlama ve kendini gerçekleştirme imkânı vaat eden her türlü psiko-sosyal eğilim için belirli bir kesinliğe sahip uzman bilgisine referansla kendini sunan bir yaşam danışmanlığı ve kendi kendine yardım literatürünün ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bedene ait bir deneyimi, kültürel olarak tespit edilmiş sorumluluk duygularını ve bir çocuğun ihtiyaçlarını karşılayabilmeyi kapsayan anneliğin kadınların kimlik duyguları içinde derin anlamları bulunmaktadır. Söz konusu anlamların oluşması ve sorumlulukların tanımlanmasında ise günümüzde sağlığın etik bir değer kazanması ve kimliğin önemli bir bileşeni haline gelmesi etkili bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Esasında XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başından itibaren anneler, annelik yaparken çocuk sağlığı ve gelişimi uzmanlarını takip etmeleri yönünde teşvik edilmiştir. Annelerin içgüdüleri, kendi annelerinden veya diğer kadınlardan aldıkları tavsiyeler bilimsel uzmanların bilgisinin karşısında yetersiz olarak değerlendirilmiştir. "Anneliğin tıbbileşmesi" olarak tanımlayabileceğimiz bu süreç ilk başta çocuğun fiziksel sağlığına ve annenin çocuğun fiziksel sağlığını koruması için yapması gerekenlere odaklansa da zamanla çocuğun bilişsel ve psikolojik sağlığının da tıbbi dikkat gerektiren bir alana dönüşmesiyle annenin duygu ve davranışları da tıbbi bir inceleme alanı haline gelmiştir (Kanieski, 2010b). Anne duygu ve davranışlarının bilimselleşmesi ise annelerin çocuklarına karşı tutum ve davranışlarında takip edecekleri normların sağlıkla bağlantılı hale gelmesini ve aynı zamanda sağlığın etik bir değer kazanmasını beraberinde getirmiştir.

Bunun yanı sıra bireyselleşme ve gelenekten uzaklaşma süreçleri birlikte ele alındığında sağlığın kazandığı etik değer daha az tahmin edilebilir ve daha az güvenli bir dünyada ebeveynlerin çocuklarına daha fazla yatırım yaptığı bir bağlamın oluşmasına da neden olmaktadır. Zira bugün anne kimliğinin çocuk sağlığı ve gelişimi alanında ortaya çıkan bilgi kümesine yaslanarak inşa edildiği, sürdürüldüğü, gözden geçirildiği düşünümsel bir çabanın ürünü haline gelmesi çocuklarından benzersiz bir şekilde sorumlu olan her bir anneyi kendi kendilik projesinin bir parçası olarak çocuğunun çocukluğuna yatırım yapmaya teşvik

etmektedir (Beck-Gernsheim, 2005). Buna uygun olarak kontrol edilmesi gereken muhtemel risk alanlarının genişlemesinin çocuklarla ilgili belirli kaygıların kendine yer bulmasını kolaylaştırıcı etkisiyle bugün ebeveynler, özelde ise anneler artık çocuklarını sadece anlık tehditlere karşı değil aynı zamanda fiziksel, bilişsel ve psikolojik olarak sağlıklı yetişkinliğe yönelik gelişimlerine ket vurabilecek herhangi bir tehlikeye karşı da önlem alma sorumluluğunu kucaklamaktadır. Söz konusu sorumlulukları tanımlayan ve annelere bu bağlamda ahlaki/etik bir sorumluluk atfeden modern çocukluk yapılarında geçerli gelişimsel paradigmanın risk bilinçliliğini ve kaygıyı arttırıcı yönde etki gösterdiğini söylemek mümkündür (Jackson ve Scott, 2000: 89). Hamilelik süresince annelerin vücutları çocuğa yönelik risklerin bulunduğu bölge olduğu için bu yönlendirme çok daha güçlü olsa dahi çocuk doğduktan sonra da anneler çocuklarına yönelik riskleri azaltma konusunda teşvik edilmektedir. Bu durum ise geçmişte daha çok çocuğu beslemek bakmak gibi niceliksel bir anlam ifade eden ebeveyn/anne olma sorumluluğunun zaman içinde hamile kalmadan önce "gerekli" bakımın yapılmasından hamilelik süresince bebeğin sağlığının sürekli ve düzenli kontrolüne, doğum sonrasında ise çocuğa fiziksel ve psikolojik anlamda gerekli ve özenli bakımı sağlamaya, çocuğun yanında hep var olmaya doğru genişlemesine neden olmuştur (Beck-Gernsheim, 2005: 130).

Anne olma sorumluluğunun zamansal olarak genişlemesine örnek olarak Waggoner'ın "sıfırıncı üç aylık dönem /the zero trimester" kavramı ile ortaya koyduğu sağlık profesyonelleri arasında kadınların hamileliğin dokuz ayının ötesinde sağlıklı hamilelik için çabalarını genişletmesi gerektiği konusunda artan kabul verilebilir. Hamilelik öncesi bakımın özellikle fetüs için önemli olduğu konusundaki kamusal ve bilimsel destek, üreme çağındaki kadınları, çocuk sahibi olma isteklerinden bağımsız, potansiyel hamile olarak konumlandırmaktadır (Waggoner, 2017: 4). Hamilelik öncesi bakım yeni bir fikir olmasa da doğum öncesi bakımın hamilelikteki belirli komplikasyonları önlemek için yeterli olmadığı endişesi ile popülerleşmiştir. Örneğin, hamileliğin çok erken dönemlerinde folik asit almanın nöral tüp defekti riskini azalttığına dair bilimsel kanıtlar, doğurganlık çağındaki tüm kadınları folik asit takviyesi alması için bilimsel tavsiyelerle muhatap kılmıştır. Böylece kadınların "sürekli potansiyel hamile" olarak ele alındığı bir bağlam oluşmuştur (Waggoner, 2017: 17). Diğer taraftan da bu tür kampanyalar güçlendirme ve kendi üreme potansiyelini kontrol altında tutma söylemiyle tüm kadınları sorumluluk almaya teşvik etmekte ve bu sorumluluğu gerekçelendirirken de bilimsel kanıtlara başvurmaktadır (Waggoner, 2017: 168).

Doğum sonrasında anne-çocuk ilişkisi dahilindeki sorumlulukların artması ise daha çok çocuğun beyin gelişiminin spesifik çocuk yetiştirme pratikleriyle ilişkilendirilmesi ve anne-çocuk arasındaki "bağ"ın tıbbi bir dikkatle incelenmesiyle bağlantılıdır. Anneler, çocuğun beyin gelişimi için kritik önemde olan ilk yıllarda ona eşlik etmenin, yoğun bakım sağlamanın ve beraber yapılan her şeyin çocuğun gelecek başarısı için ne kadar önemli olduğu yönünde uyarılmaktadır. Birlikte vakit geçirme kapsamında yapılan her şey, oyun, sohbet, şakalaşmanın çocuğun sinir sisteminde bir gelişme yaratacağı vurgulanmaktadır. Bu ise Furedi'ye (2013: 106) göre ebeveynlerin çocuklarını yalnızca onların iyiliği için sevdikleri, dokundukları ve hoşlandıkları günlerin geçmişte kaldığına işaret etmektedir. Artık sevmek, uyarmak gibi geçmişte ebeveynliğin doğasından kabul edilen pek çok şey yeni öğrenme teorisinin gerektirdiği mecburi ve rasyonel çocuk yetiştirme pratiklerine tekabül etmektedir.

Anne-çocuk arasındaki bağ ise ilk defa 1930'larda ve 1940'larda kurum bakımında kalan çocukların davranış sorunlarını ele alan araştırmacıların bu sorunlara neden olan faktör olarak annenin sürekli eksikliğine işaret etmesiyle konu edilmiştir. Bu çocukların duygusal bağlar kuramaması, Levy (1937) tarafından "birincil sevgi açlığı" olarak adlandırılan annenin sürekli eksikliği koşuluna bağlanmıştır (Akt. Kanieski, 2010a: 337). Ancak daha sonraki araştırmalarda aile ortamında yetişen çocuklarda da birincil sevgi açlığı tespit edilmiş olması söz konusu araştırmalarda odağın çocuktan anneye doğru kaymasına neden olmuştur (Kanieski, 2010a: 338). Bu doğrultuda 1951'de Dünya Sağlık Örgütü ruh sağlığı komisyon raporunu hazırlayan Bowlby (1951) çocuk suçluluğu ve kurum bakımında kalan çocuklar hakkında önceki araştırmalar üzerine bir sentez yapmış, geliştirdiği "anne yoksunluğu" kavramıyla kurumlarda yetişen ya da bebeklik döneminde devamlı bir bakım verenin olmadığı çocukların, genellikle sevgi ve şefkat verme ve alma becerilerinin gelişmediğine, uygun duygusal tepkileri gösteremediklerine ve yalan söylemek, hırsızlık yapmak gibi olumsuz davranışlar sergilediklerine dikkat çekmiştir (Akt. Kanieski, 2010a: 339). Buna uygun bir şekilde söz konusu raporda bebek ve küçük çocukların psikolojik sağlığı için anne veya ona yakın bakım sağlayan kişi ile keyif aldığı yakın ve sürekli bir ilişki içinde olmanın ve erken dönemde annenin çocuk için güvenli bir üs oluşturmasının çocuğun güvenli bağlanma duygusu içinde sağlıklı gelişimi için temel önemde olduğu vurgulanmıştır (Sümer, Sayıl ve Berument, 2016:13).

Bowlby'nin odağının normal bağlanma biçimini neyin oluşturduğunu ve geliştirdiğini anlamaya kaydığı daha sonraki çalışmaları ise bağlanma teorisinin temelini oluşturmuştur. Bowbly'in söz konusu çalışmalarında çocuktaki olumsuz gelişimsel özellikler ile annelikteki

eksiklikler arasında kurduğu ilişki, başarılı bağlanmanın nasıl gerçekleşeceği ve gerçekleşmemesinin çocuk açısından taşıdığı risk ve tehlikeler ise anne-çocuk ilişkisini ele alan literatür tarafından devam ettirilmiştir (Kanieski, 2010a: 339). Söz konusu literatüre göre çocuklardaki güvenli bağlanmanın ön koşulunu anne çocuk arasındaki ilişkinin kalitesini yansıtan annenin çocuğun isteklerine karşı gösterdiği duyarlılık düzeyi oluşturmaktadır. Bowlby'in güvenli üs tanımını anne duyarlılığı olarak kavramsallaştıran Ainsworth ve arkadaşlarına (1978) göre anne duyarlılığı çocuğun duygusal işaretlerini algılama, doğru yorumlama ve bu işaretlere zamanında ve uygun şekilde cevap verme kapasitesi olarak tanımlanmıştır. Ayrıca söz konusu duyarlılık çocuğun ihtiyaçlarına doğru zamanda karşılık vermenin yanı sıra çocuğunun kendisini ve çevresini güvenli bir şekilde keşfedebilmesine imkân ve destek sağlamayı da kapsamaktadır. Erken çocukluk döneminde duyarsız veya tutarsız bakım almış olmak ise ileriki dönemde kaygı ve kaçınma davranışı ile ilişkilendirilmiştir. Bağlanma kişisi/ annenin çocuğun ihtiyaçlarına tutarsız, yetersiz veya fazla müdahaleci olması bağlanma kaygısını tetikleyen faktörler olarak teşhis edilirken çocuğun ihtiyaçlarına soğuk ve mesafeli duran annelerin çocuklarda yakın sosyal ilişkilerinde kaçınma davranışı geliştirmesine yol açacağı üzerinde durulmuştur (Sümer, Sayıl ve Berument, 2016:13-20).

Zaman içerisinde araştırmaların odağının davranış bozukluklarından riske doğru kayması ise başarılı bağlanmanın koruyucu bir faktör olarak inşa edilmesini sağlamıştır. Başarılı ve güvenli bağlanma, çocukların akademik ve sosyal başarılarını öngörebilecek çeşitli özelliklerle ilişkilendirilmiştir. Örneğin, Bowlby (1973) güvenli bağlanma ile sorunlara etkin bir şekilde yaklaşma becerisi arasında pozitif bir ilişki olduğunu bulmuştur. Buna karşılık, güvenli bağlanmanın gerçekleşmemesi durumunda çocukların yaşamlarında sorunlardan kaçınma ve kaygı ya da güvensizlik nedeniyle psikopatoloji riski ile karşı karşıya olduklarına dikkat çekmiştir (Akt. Kanieski, 2010a: 339). Güvenli bağlanma aynı zamanda çeşitli gelişimsel özelliklerle de ilişkilendirilmiştir. Örneğin, Lieberman (1977) güvenli bağlanma gerçekleştirmiş çocukların diğer çocuklara nazaran etkileşimlerinde daha yetkin olduğunu bulmuştur (Akt. Kanieski, 2010a: 340). Ainsworth ve arkadaşları (1978) ise Yabancı Ortam Yöntemi olarak bilinen deneysel gözlem yöntemiyle yapmış oldukları çalışmalarında güvenli bağlanma gerçekleştirmiş çocukların gelişimsel testlerde daha iyi puan aldığını tespit etmiştir (Akt. Sümer, Sayıl ve Berument, 2016:17). Bahsetmiş olduğumuz ilgili literatür genel anlamda anne-çocuk ilişkisini, yetişkinlik döneminde güvenli bağlılıklar geliştirebilmek için fırsat ve yoğun bir mahremiyet sunan saf bir ilişki olarak ele almakta ve anne-çocuk arasında kurulan

bağın psikolojik açıdan istikrarlaştırıcı niteliğini vurgulamaktadır (Giddens, 2014: 235). Söz konusu bilimsel argümanlar temelinde bağlanmanın hem koruyucu bir faktör olarak teşhis edilmesi hem de annelik yapma kalitesiyle bağlantılı bir risk faktörü olarak vurgulanması, anneleri güvenli bağlanmanın avantajlarını elde etmenin ve güvenli bağlanamamanın risklerinden kaçınmanın bir yolu olarak bireysel sorumluluk almaya ve yoğun anneliğe teşvik etmektedir. Buna uygun olarak anne çocuk ilişkisini ele alan uzman görüş ve önerileri anne kimliğinin inşa edilmesini ve iyi anne idealine erişilmesini mümkün kılan "anlama"nın etik bir unsuruna dönüşmüştür. Diğer taraftan risklere dair artan farkındalık, risklere karşı önlem alma ve onları yönetme konusunda annelerin yüklendiği bireysel sorumluluk ve anne kimliğinin düşünümsel bir sürecin ürünü haline gelmesinin en temel sonuçlarından biri bugün çocukların ve annelerin geçmişte hiç olmadığı kadar gözetlenip izlenmesidir.

2.3. Gözetimden Öz Denetime Yoğun Annelik

Günümüzde gözetim ve izlenme durumunun en temel tetikleyicisi güvenliğin her anlamda önceliğe sahip bir konu haline gelmiş olmasıdır. Ancak bugün güvenliği sağlamanın en önemli araçları olarak gözetim teknik ve teknolojilerinin bizi belirgin tehlikelere karşı değil, daha müphem ve biçimsiz risklere karşı koruduğu farz edilmektedir (Bauman, 2017: 115). Güvenlikte hayal edilen gelecek ise bütün anormalliklerin dışlandığı ya da en azından kontrol altına alındığı bir gelecektir. Risklere karşı güvenlik gerekçesiyle meşrulaşan ve bireylerden bilgi toplayarak, onların davranışlarının kaydedilmesine, sınıflandırılmasına ve karşılaştırmalı analiz edilmesine dayanan gözetim ise toplumu oluşturan bireylerin kontrol edilerek disipline edilmesi, reforme edilmesi ve dönüştürülmesinin önemli bir aracıdır (Foucault, 2005: 237). Kadınların annelik pratiklerini ve düşünümsel bir süreç içerisinde anne kimliklerini oluşturup devam ettirmelerinde ise disiplin toplumunu belirleyen panoptik gözetim tekniklerinin ve panoptik gözetim neticesinde ortaya çıkan, gözetlenme durumunun içselleştirilmesi ile gelişen öz denetim önemli etkilere sahiptir.

Panoptik gözetim, bilgi temelli disiplin kurumları (okullar, hastaneler, hapishaneler, iş yerleri vb.) yoluyla bireylerin geçerli normlara uygun bir şekilde düzenlenmeleri ve normlar çerçevesinde yaşam boyu denetlenmelerine yöneliktir. Panoptik gözetimin ve sağladığı güvenliğin temelini de bireylere ait bilgilerin sürekli toplanması oluşturmaktadır (Foucault, 2005: 225). Yani kurumsal mekanizmaların disiplin gücünü destekleyen ve bu kurumlar aracılığıyla güvenliği teşvik eden şey bilgidir. Modernliğin ilerlemesiyle disiplin kurumlarının mantığının tüm toplumsal alana yayılması söz konusu olmuştur. Disiplin kurumlarının kendilerine özgü prensip, kural ve mantığının tüm sosyal sisteme transfer olmasıyla kurumlara

özgü rasyonel işleyiş hem yoğunlaşmış hem de yaygınlaşmıştır. Özneler kontrolü elden bırakmamak ve denetimli olmak gereğince bütünleşme ve dışarıda bırakma davranışlarını içselleştirmişlerdir. Dolayısıyla bugün sadece bireye ait beden veya bilinç değil, tüm toplumsal ilişkiler belirli bir denetim mekanizmasına/ yönetimselliğe tâbidir. Modern disipline edici iktidarın aksine geç modern topluma özgü iktidar bir denetim iktidarıdır ve bir bütün olarak toplumun var oluş koşullarını belirleyici bir etkiye sahiptir (Negri, 2005: 291).

Özellikle elektronik teknolojilerin gelişimi ve yaygınlaşmasıyla denetim akışkanlaşmıştır. Ancak bilgi, insani ve anlamlı kökenlerinden giderek daha bağımsız olarak kullanılmaya devam etmektedir. Bedenler gittikçe daha da fazla bilgileştirilip veriye indirgenmektedir (Bauman, 2017: 148). Örneğin bugün hemen hemen bütün anneler hamilelikleri boyunca ultrason görüntüleme ile bebeklerinin sağlıklı olduğunu teyit etmek ya da yapılan testler ile bebeklerinin genetik olarak sağlıklı olduklarından emin olmak istemektedir. Teknolojik gelişmenin sağladığı bu imkân diğer taraftan anne/ çocuk bedenine ait bilginin veriye dönüşmesine neden olmaktadır. Her ne kadar bu dönüşümü eleştiren ve karşı çıkanlar olsa dahi, pek çok anne bahsettiğimiz gözetime kendi rızaları ile tâbi olmaktadır. Özellikle gelecek üzerinde kontrol kurma ve çocuğu çeşitli risklerden koruma arzusu annelerin kendilerini denetleme ve davranışlarını yönetme arzusu geliştirmelerinde etki göstermektedir. Bauman bu durumu şöyle tasvir etmektedir:

> "Nasıl ki salyangozlar evlerini sırtlarında taşıyorsa, aynı şekilde cesur yeni akışkan modern dünyanın çalışanları da kendi kişisel panoptikonlarını kendi bedenleri üzerinde büyütmek ve taşımak zorundadır. Çalışanlar ve çeşitli şekillerde tabii durumda olan tüm diğer insanlar, kendilerini iyi durumda tutmaktan ve kesintisiz bir biçimde işlemeye devam etmeyi garantiye almaktan tümüyle ve koşulsuz bir biçimde sorumludur." (Bauman ve Lyon, 2016: 73)

2.3.1. Panoptik Gözetim ve Yoğun Annelik

Aslında bir toplumsal denetim unsuru olarak gözetimin kullanılması moderniteyle ortaya çıkan bir olgu değildir. Modern öncesi dönemde gözetim, gücü elinde tutan geleneksel otoriteler tarafından kullanılmaktaydı. Ancak modernitenin bilmeyi ve denetlemeyi bilimin bir amacı olarak tayin etmesi söz konusu geleneksel otoritelerin güç kaybetmesine ve gözetimin daha dikkatle ele alınması, tasarlanması, örgütlenmesi ve idare edilmesi gereken bir konu haline gelmesine neden olmuştur (Bauman, 2018b: 55). Bilim ve teknolojinin modern güç ilişkileri bağlamında yeni roller kazanması ise yeni gözetim pratiklerinin doğup yaygınlaşması ile sonuçlanmıştır. Devlet de gözetleme işinin yerine getirilmesinde en önemli ve güçlü fail olarak ortaya çıkmıştır (Gücüyener, 2011: 13). Bir başka ifade ile gözetimin toplumsal düzenin

sağlanması ve devam ettirilmesinde araçsallaşması yeni bir şey olmasa dahi modern dönemde kullanılış tarzı önemli farklılıklara sahiptir. Bunlardan en önemlisi, ortaya çıkan yeni kurumların bir denetim asimetrisine dayanması ve karşılıklılık esasına dayalı gözetimin son bulmasıdır (Bauman, 2018b: 59). Modern öncesi dönemde en çok toplumsal artık değerin dağılımında söz konusu olan asimetrik iktidar düzeni, yöneten ile yönetilenler arasında düzensizce uygulanmakta ve yalnızca ürünlerin yeniden dağılımı üzerine yoğunlaşmaktaydı. Gündelik hayatta ise cemaat üyeleri karşılıklı ve eş zamanlı olarak birbirlerini gözetleme işini gerçekleştirmekteydi. Dolayısıyla gözetim "genelleştirilmiş karşılıklılık"[22]a dayanmaktaydı (Bauman, 2018b: 59- 60). Ancak modern toplumu imleyen ve Bentham'ın tasarladığı katı ve titiz bir iktidar adına hareket eden "panoptikon"[23]un temsil ettiği modern kurumlar ise tahakkümcü ve gözetleyici bir bakışın etrafında örgütlenmiş kurumlardır (Foucault, 2015: 92).

Panoptikon her ne kadar hapishaneler için tasarlanan bir model olsa da okul, fabrika, hastane gibi tüm modern kurumlarda görünmeden görme pratiğine dayalı bir iktidar biçimini ifade etmektedir (Diken, 2017: 62). Bu kurumlarda panoptik gözetim ile amaçlanan suçu engellemek, toplumu oluşturan bireylerin davranışlarını denetim altına almak ve onları kategorilendirerek toplumsal bütünün düzgün çalışmasını desteklemek, böylece toplumsal güveni ve düzeni sağlamaktır. Söz konusu amaçlar ile panoptik gözetime başvuran ve modern kurumlarda etkili bir şekilde kullanılmasını sağlayan modern devlet açısından gündelik hayattaki kişisel etkinliklerin sahip olduğu özerkliğin gizlediği olası tehditleri önceden görmek ve daha somutlaşmadan yok etmek düzen ve güvenlik hedefini gerçekleştirebilmesi için hayati önem taşımaktadır (Çağan, 2018: 44). Bu öneme binaen gelişen modern panoptik gözetim modern devletin gündelik hayatı etkileme kapasitesini arttırmıştır. Pasaporttan ehliyete, ticaret kaydından sicil kaydına veya ikametgâh kaydından sağlık kaydına kadar birçok bilgi ve belgenin birikimi ile elde edilen veri yekünü devlete bu tarz bir gözetleme ve denetleme imkânı vermektedir. Söz konusu bilginin biriktirilmesi ve verinin toplanması sürecinde tıp, kriminoloji, psikoloji, pedagoji, psikiyatri gibi uzmanlık sistemleri modern devletin toplumu yönetmek ve denetlemek için nüfus hakkında ihtiyaç duyduğu bilgiyi üretmektedir. İnsanlar bu uzmanlık

[22]Cömertlik ve yüce gönüllülüğün yönlendirdiği bir karşılıklılık biçimidir. Bu ilişki içerisinde değiş tokuş karşılıksız verilen saf hediyeleşme aracılığıyla gerçekleşir. Ancak hediye veren kişinin verme durumundan hoşnut olması ve hediye alan kişinin kendisine karşı duyduğu memnuniyet nedeniyle değiş tokuş aslında karşılıklıdır. Dolayısıyla genelleştirilmiş karşılıklılık içinde yer alan kişilerden hediye veren durumda olan kişi fedakârlığı için aktif olarak tazminat istemediğinden ilgisiz görünse de verme durumu sadece görünüşte tek taraflıdır. Zira yapılan fedakârlık karşısında duyulan memnuniyet bir ödül niteliğindedir (Sahlins, 1972).

[23] Panoptik, Bentham tarafından tasarlanan bir tür hapishane modelidir. Bu modele göre merkezi bir kulenin etrafında yer alan halka şeklinde hücreleri barındıran bir bina bulunmaktadır. Kuleden bakan kişi hücrenin içerisini görse de hücrede yer alan kişi gözetlenip gözetlenmediğini bilememektedir. Bu bağlamda panoptikon görmek-görülmek arasında ayrım yapmaya yarayan bir makine olarak tasavvur edilebilir (Foucault, 2015: 87).

sistemlerinin yönetimindeki modern kapatılma kurumları[24]nda istatiksel işleme uygun kategoriler halinde birer bilgi nesnesine dönüşmektedir (Foucault, 2005: 251). Düzenli bir şekilde toplanan, saklanan ve kodlanarak nicelleştirilen nüfus hakkındaki bilgi birikimi ise bireylerin eylemlerinin yönetilmesi ve çok sayıda bireyin çeşitlilik gösteren eğilimlerine tek biçimli bir ritmin dayatılması imkânını vermektedir (Bauman, 2018b: 61).

Dolayısıyla panoptik gözetimle disiplini sağlamak, insanları disiplin ile terbiye etmek amaçlanmaktadır. Yöneticilerin yönetilenlerin eylemlerini etkilemek için kurumsallaşmış rutin pratiklerde sürdürdükleri denetim de bu amaca özgüdür. Okul, hastane, askeriye, fabrika, hapishane ve iş yerleri gibi modern kurumlar bu bağlamda rastlantısal olanın yerini kurallara bıraktığı birer düzen fabrikası niteliğindedir (Bauman, 2001: 145). Söz konusu kurumlarda otoriteyi temsil eden kişi, kendi otoritesi altındakileri doğrudan izleme ve etkinliklerini koordine etme hakkına sahiptir. Buna uygun olarak panoptik gözetim bedeni fiziksel olarak hapsetmekten öte hem bedenin hem de zihnin çeşitli uzmanlık sistemleri tarafından rehabilite edilmesi ve "ahlaki" olarak yeniden düzenlenmesine hizmet etmektedir (White, 2002). Bu noktada uzmanlık sistemleri nüfus hakkındaki bilgiyi biriktirmenin yanı sıra insanların uymaları ve benimsemeleri gereken davranış kurallarını oluşturup insanların nasıl davranmaları gerektiğine dair normları tayin etmeleri, diğer nüfusun davranışlarını tahmin ve kontrol etmesi için devlete gerekli bilgiyi sağlamaları açısından önem taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle panoptik iktidarın nesnelerine dair nicel olarak ölçülebilen bir tek biçimliliğe duyduğu ihtiyaç, denetim konusunda uzmanlara duyulan güvene ve uzmanların kazandığı toplumsal statüye temel oluşturmuştur. Uyulması gereken normların icat edilmesinde önem kazanan uzmanlık sistemleri, bu normlarla ilişkili pratik sistemleri de belirleyerek toplumsal alana nüfuz etmiştir. Böylece panoptik iktidarın işleyişi bir taraftan sürekli olarak bilgi yaratırken diğer taraftan söz konusu bilgi de iktidar etkilerine yol açmıştır (Foucault, 2015: 36).

Annelikle bağlantılı olarak panoptik gözetim en çok sağlık ve eğitim alanlarında göze çarpmaktadır. Tıbbi/bilimsel bilginin kurumsallaşması ve toplumsal alana dahil olması, bedene ve nüfusa yeni tür bir bakışın belirmesi ile sağlığın korunması ve sağlığı riske eden faktörlerin bertaraf edilmesine yönelik benimsenen amaç annenin ve çocuğun panoptik anlamda gözetlendiği sürecin genel çerçevesini oluşturmaktadır. Özellikle tıbbi bakışın toplumsal süreçlere nüfuz etmesi anne ve çocuğu hastane ortamında daha önce hiç olmadığı kadar deney

[24] Toplumsal düzeni sekteye uğratan marjinal ve normalin karşısında konumlanan bireylerin gözetim altında tutularak toplumdan dışlandığı; aynı zamanda da kapalı bir mekâna kabul edilerek "iç"e dahil edildiği hastane, askeriye, cezaevi gibi kurumları ifade etmektedir (Foucault, 2005).

ve gözlemin nesnesi haline getirmiştir (Demir, 2018). Klinik ve hastanelerin kurulması, anne ve çocukların hasta olarak gözetimine, sınıflandırılmalarına ve nüfusa ilişkin ayrıntılı kayıtlarının tutulmasına izin vermiştir. "Hasta"nın gözlenmesi yoluyla keşfedilen semptom ve bulgulara dayanarak onları sınıflandıran uzman/gözetmen ise kendini nesnel ve tarafsız bir konumda konumlandırarak tıbbi ve psikiyatrik disiplin teknolojilerinin hedef kitlesini oluşturan norm dışı/riskli kategorileri tesis etmiştir (Lupton, 2003: 91). Bu bağlamda risk söylemleri ve gözetim pratikleri sağlığın korunması ve devam ettirilmesi konusunda birbirini üreten diyalektik bir ilişki içerisindedir. Buna göre bir taraftan riskler, gözetimi akılcılaştırmak için hesaplanıp değerlendirilirken diğer taraftan gözetim risklerin daha kesin hesaplama ve algoritmalara göre kavranıp standartlaştırılmasını sağlamaktadır (Clarke vd., 2003: 171-172).

Bugün sağlık alanında kadın ve çocukların en belirgin şekilde panoptik gözetime maruz kaldıkları süreçler hamilelik ve doğumdur. Geçmişte özel alanda konumlandırılan bu süreçler, özellikle 1960'lı yıllardan sonra tıbbileşmiş ve müdahaleye açık süreçler olarak teşhis edilip hastane ortamına yani kamusal alana taşınmıştır. Hamilelikle ilgili risk söylemleri en başta uzman tavsiyesine kulak vermeyen kadının, bebek için risk oluşturduğunu ileri sürmektedir. Öte yandan bir hamileliğin risk çerçevesi dışında değerlendirilebilmesi için hamile kalan kadının 24 yaşında, asla düşük veya ölü doğum yapmamış olması, en az üç yıl önce normal doğum yoluyla sağlıklı bir bebek dünyaya getirmiş olması gibi kriterlerden bahsetmek mümkündür (Rothman, 2007: 30). Bu kriterlerden hemen hemen her sapma ise hamileliğin "riskli" olarak nitelendirilmesi için yeterli olmaktadır. Hatta bir kadın tıbbi anlamda sağlıklı tüm özelliklere sahip olsa bile, normal olarak adlandırılmayıp "düşük riskli" olarak sınıflandırılmaktadır. Ayrıca "laboratuvar testleri normal" olan, ancak "testlerinin tekrar edilmesi" ve "daha yakından gözlenmesi" gereken kadınlar ise "riskli gebe" olarak tanımlanırken fetus ve / veya annenin açıkça tehlikede olduğu hamilelikler "yüksek riskli gebelik" olarak tanımlanmaktadır. (Aydemir ve Uyar Hazar, 2014: 820). Dolayısıyla hamilelik takibinin gerekli görüldüğü ve annelerin uzmanlarla yoğun anlamda birebir ilişki kurdukları bir süreç olarak öne çıkmaktadır. Uzman takibi ve değerlendirmeleri riski azaltmak veya yönetmek üzere neyin reçete edileceğine karar verilmesinde belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda gözetimin hem belirli bir türe uyan bedenleri üretme hem de nesne ve eylemlerin değerlendirildiği standart modeller oluşturarak "norm" koyma işlevi dikkate değerdir.

Bununla birlikte gözetimi gerekçelendiren risk söylemleri hamilelik süresince bebeğin gelişimini izlemek amacıyla farklı görüntüleme teknikleri uygulanmasını meşrulaştırıcı bir etki göstermektedir. En yaygın kullanılan teknikler, bebek gelişiminin görsel kaydını sağlayan

rahimdeki bebeğin ultrason görüntülerinin alınması ve Down sendromu, konjenital nefroz veya nöral tüp defektleri gibi risk faktörlerini teşhis etmeye yönelik kan serumunun taranmasıdır. Ayrıca bir dizi genetik anormallikleri tanımlamak için kullanılan genetik materyali sağlamak üzere plasentadan doku örneği alınması ya da uterusten amniyotik sıvı çekilmesini içeren amniyosentez gibi teknikler mevcuttur (Lupton, 2003: 162). Ancak bu test ve teknikler ne kadar çok uygulanırsa hamile kadını çevreleyen risk söylemleri de o kadar yoğunlaşmakta ve anne daha fazla seçimle karşı karşıya kalmaktadır. Benzer bir durum doğum için de söz konusudur. Bugün Türkiye'de doğumların %99'u hastanelerde gerçekleşmektedir (HÜNEE, 2018:9). Hastaneler doğumun doğal alanı konumuna gelmiştir. Bunlara ek olarak anestezi kullanımı, suni sancı uygulaması, sezaryenle doğum gibi pratikler geçmişe nazaran çok daha yaygındır (Taşkın, 2002). Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2015) toplum düzeyinde %10'dan daha yüksek sezaryen oranının, anne ve yeni doğan ölüm hızlarındaki azalmayla ilişkili olmadığını ve sezaryen doğum oranlarının maternal ve perinatal morbidite, pediatrik sonuç, psikolojik ve sosyal yönden iyilik hali gibi sonuçlar üzerinde etkisinin belirsiz olduğunu belirtse dahi gerçekleşen doğumların %52'si ise sezaryen doğumdur. Sezaryen ile gerçekleşen doğumların %38'inde sezaryen kararı, doğum sancıları başlamadan önce planlanmıştır. Özellikle en yüksek eğitim düzeyine sahip kadınlar için bu oran %63'tür (HÜNEE, 2018: 136). Devletin anne ve bebek ölümlerini toplumsal bir problem olarak teşhis edip engellemeye yönelik önlemler almasının yanı sıra hastane dışı bir ortamda bebeğin sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesini engelleyebilecek tehlikelere dair bilginin toplumsallaşması ile oluşan kaygının bu tablonun oluşmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Anne ve çocuğun panoptik gözetime tâbi tutulduğu bir diğer önemli alan ise eğitimdir. Eğitim alanında gözetimin sağladığı iktidarın pastoral ve yönlendirici olma nitelikleri söz konusudur. Pastoral iktidar, yöneticinin yönetimi altındakilerin iyiliği için kullandığı iktidarı ifade etmektedir. Yönetimi altındaki her bireyin ıslahını amaçlayan bu iktidar bireyi kolektifliğin özerk bir birimi olarak ele almaktadır. Bireyleri kendi iyilikleri için sürekli olarak denetim altında tutmakta ve onlara ihtimam göstermektedir (Lemke, 2015: 21). Yönlendirici iktidarın ayırt edici özelliği ise yönetimi altında olanları bir yaşam biçiminden bir başkasına döndürmeye kararlı olmasıdır. Bu noktada yönlendirici iktidarın özünü kendi temsil ettiği ve otoritesinin kaynağı olan hayat tarzının üstünlüğünü yönetimi altındakilere kabul ettirme çabası oluşturmaktadır. Söz konusu iktidar biçimlerindeki asimetri ise insanın şekillendirilmek ve değiştirilmek istendiği koşullarda uzman rolünün öne çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla XX. yüzyılın başlarında "sıradan" ebeveynlerin genç neslin toplumsallaşması görevini

gerçekleştirme kapasitelerine duyulan güvensizlik, toplumsal düzenin gerektirdiği davranış kalıplarının ne olduğu, bu davranış kalıplarının nasıl oluşturulacağı ve kalıcı olmasının nasıl güvence altına alınacağı hususlarında eğitim uzmanı/öğretmen rolünün önemini pekiştirmiştir (Bauman, 2018b: 62-63). Eğitim uzmanı/öğretmen öğrencilerine sadece okulda geçerli olan kuralları değil, aynı zamanda toplumsal anlamda neyin yanlış ve neyin doğru olduğunu öğretmesi suretiyle her bir öğrenci için "loco parentins" (ebeveyn) konumuna gelmiştir (Illich, 2018: 47).

Moderniteyle birlikte birçok eğitim uzmanı, öğretmen ve pedagog bilimsel otoritenin vaat ettiği başarıyı, geçmişin çocuk eğitim ve öğretim uygulamalarına etkili ve olumlu bir alternatif olarak kabul etmiştir. Bu bakış açısına göre çocuk eğitim ve öğretim uygulamalarının en son bilimsel araştırma bulgularına göre düzenlenmeleri gerekmektedir. Geleneksel ebeveyn pratiklerinin ve çocuk davranışlarının bu şekilde eleştirel olarak incelenmesi ise kaçınılmaz olarak ebeveyn pratikleri ve çocuk davranışı hakkında tavsiyelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bilimsel olarak açıklayıcı bir işlev görmesi gereken uzman söylemleri normatif bir nitelik kazanmıştır. Modern öğretmenler ve eğitim uzmanları kendi önerilerini nesnel bilimin bulgularına dayandırırken çocuk gelişimi ve öğrenme teorileri üzerine yapılan en son psikolojik araştırmalara dayanan pedagojik teknikler destek görmüştür. Bilgiye araçsal bir yaklaşım gösteren modern pedagojik anlayış çerçevesinde eğitim çocuğun toplumun ideal bir üyesi haline gelmesinde önemli bir misyon yüklenmiştir. Bu doğrultuda sosyal olarak uygun bir müfredat sağlamak modern pedagojinin en önemli amacı olmuştur (Furedi, 2009: 9-11). Söz konusu amaç doğrultusunda hazırlanan resmi, ayrıntılı ve açık bir eğitsel şablon olan müfredat, bilimi tanımlayan, önemli bilgi ve meşru bir dünya görüşünü oluşturan bakış açısını temsil ederek genellikle bir kontrol aracı olarak işleyip mevcut toplumsal ilişkileri meşrulaştırıcı bir işlev yüklenmiştir (İnal, 2013: 270). Eğitim özellikle bu noktada iktidarın temel bir bileşeni haline gelmiş ve toplumsallaşmanın temel kurumlarından biri olarak okullar desteklenmiştir.

Bu bağlamda bir kurum olarak okula ve eğitime atfedilen görevlerin başında çocuğun toplumun işlevlerini yerine getirebilmesine katkıda bulunan toplumsal kural ve değerleri içselleştirmesini ve özellikle de tarih, coğrafya gibi dersler aracılığıyla ayrı fertlerden oluşan topluluğun birleştirici bir anlayışa ulaşmasını sağlama yer almaktadır (Giddens, 2013: 732). Söz konusu görev, çocuğa belirli bir müfredatın öğretilmesinin ötesinde onu disiplin ve düzene sokma anlayışıyla var olan toplumsal düzenin sorgulanmaksızın kabulünü aşılamayı kapsamaktadır. Bu doğrultuda ulusal bir içerik ile biçimlendirilen tarih ve coğrafya gibi dersler, zinde bireyler oluşturabilmek için önemsenen beden eğitimi ve marş söyleme gibi pratikler modern devletin

ve toplumun çocuklar aracılığıyla yeniden üretiminin araçları haline gelmiştir (İnal, 1999: 198). Milli marş, milli bayram, marşlar, ulusal törenler gibi öğeler üzerinden milli bir bilinç ve kimliğin oluşturulması, güçlendirilmesi ve yeniden üretilmesini amaçlayan Illıch'in (2018: 50) "gizli müfredat" olarak adlandırdığı bu sorumluluk, bilinçli olarak öğretilmeyen ancak okulun örgütleniş biçiminde ve prosedürlerinde ortak bulunan toplumdaki hâkim değerlerin, tutumların ve alışkanlıkların öğretilmesini içermektedir. Bu anlamda okul hiçbir kural boşluğu tanımayan, katı disiplinin nezaret ettiği ve kimsenin gözetimden kaçamayacağı bir kurum olarak tasarlanmıştır (Bauman, 2018b: 90). Eğitim uzmanı/ öğretmen ise bu noktada hem en önemli gözetmen hem de gizli müfredatın en önemli aktarıcısı rolünü yüklenmiştir.

Modern Türk devleti de kuruluşundan itibaren çocukların eğitimi meselesini bahsetmiş olduğumuz modern bir tarzda ele almıştır. Cumhuriyet ideoloji ve anlayışına göre düzenlenen okul programı ve ders kitapları ile çocuğa kazandığı bilgiyi kullanabilme yeteneğinin aşılanmasının yanı sıra zihni, duygusal ve iradi yönden çocuğu terbiye etmek amaçlanmıştır. Türkçe, tarih, coğrafya ve yurt bilgisi dersleri ile çocuklara milliyet ve vatan terbiyesi verilmesi ve çocukların ulusal yaşamla bütünleşmeleri istenmiştir (İnal, 2009: 204). 2000'li yıllara kadar takip edilen bu amaçlar 2004 yılında geliştirilen "modern okullaşmanın mekanik paradigması yerine toplumu bütünsel, uyumlu, sistematik ve sürdürülebilir öğrenme toplumuna dönüştürmeyi ve risk, yenilik, deneyim ve mücadeleye meydan veren ve öğrenmeyi yeniden yönlendirip kişiselleştiren bir öğrenme kültürü"nü yaratmayı amaçlayan yeni bir müfredat ile belli bir ölçüde değişime uğramıştır. (T.C. MEB, 2004: 3-4). Postmodern teorilerin tek bir rasyonellik biçiminin, kültürden bağımsız bir bilimin, tarih dışı ve evrensel bir rasyonalitenin olamayacağı ve belli bir dil, kültür ve kavramsal çerçevenin ussallık, doğruluk veya yanlışlık gibi kavramların tanımlanmasında belirleyici olduğu, dolayısıyla her kavramsal çerçevenin kendi içinde değerlendirilmesi gerektiğini onaylayan bu değişim, milli değerlere atıfta bulunsa da küreselleşme ile etkisini yoğun bir şekilde hissettiren neoliberalizmin bireyde olmasını istediği niteliklere işaret etmektedir (İnal, 2013: 274). Söz konusu nitelikler "girişimcilik", "cesaret ve meydan okuma", "bilinçli tüketici olma", "özyönetim", "kariyer planlama ve kariyer bilinci geliştirme", "iş birliği ve takım çalışması", "kaybetmeyi göze alarak yenilikleri deneme cesareti gösterme ve bundan zevk alma", "liderlik" başlığı altında "vizyon ve amaç belirleme", "bunları tasarlama", "ödüller yaratma", "grup hakkında olumlu bir imaj yaratma", "lidere güven ve inanç sağlama" gibi hedefler ile müfredata girmiştir (T.C. MEB, 2009:14-26). Bu bağlamda çağdaş müfredat değişen tarihsel konjonktür gereği yeni nesilde neoliberal birey modeline özgü girişimcilik, bireysel yetenek ve potansiyele güven, ekip/takım çalışmasına

yatkınlık, hızlı ve yoğun değişime ayak uydurmak, bilgiyi tüketmeyi bilmek, belli bir kariyer hedefini takip etmek gibi duyarlılıkları kendisine hedef edinmiştir.

Bununla birlikte modern toplumda uzmanlaşma gerektiren işlerin yürütülmesinde ihtiyaç duyulan becerilerin öğretilmesi de eğitimin görevlerinden birine dönüşmüştür. Toplumun karmaşık bir yapı kazanması ve meslekî hayatta iş bölümünün artmasıyla geçmişte aile içinde öğrenilen becerilerin edindirilmesi işlevini artık eğitim yerine getirmektedir (Giddens, 2013: 733). Örnek vermek gerekirse okullar ödev ve sınav gibi ölçütlerin uygulanması yoluyla dakik olma, belirlenen iş ve sorumlulukları özenli ve dikkatli bir şekilde yerine getirme gibi becerileri çocuklara aktararak onlara çalışma hayatının nasıl bir şey olacağına dair bir ön deneyim kazandırmaktadır (Giddens, 2013: 759). Ayrıca günümüzde neoliberal birey anlayışının gerektirdiği çocuğun bireysel yeteneklerini geliştirme ve potansiyelini ortaya çıkarma gibi eğitimle ilgili hedefler "zekâ" kavramını öne çıkarmıştır. Buna uygun olarak bugün belli bir tanım içine sokulması çok zor olan "zeka"yı ölçmek için geliştirilen testler okullarda ve eğitimi desteklemeye yönelik okul dışı kurumlarda yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Giddens, 2013: 772). Asıl olarak okuldaki başarıyı tahmin etmek için geliştirilmiş olan bu testler akademik performansla büyük ölçüde karşılıklı ilişki içinde olsa da çocuğun sadece akademik anlamda değil hayatın her cephesinde başarısını optimize etmek isteyen ebeveyn/anne tarafından onun farklılıklarını, yetenek ve potansiyelini belgeleyen bir başarı sembolü olarak kucaklanmaktadır. Böylece çocuk her şeyin ölçülebileceği bir dünyanın mensubu haline gelmektedir (Illich, 2018: 57).

Dolayısıyla bugün okullarda takip edilen müfredat ve bu müfredatın uygun gördüğü eğitim yaklaşımı ve uygulamalarını ortaya koyan eğitim uzmanı/ öğretmen toplumsal anlamda kabul gören neoliberalizme özgü değerlerin ve neoliberalizmin ihtiyaç duyduğu becerilerin çocuğa aktarılması ve bu anlamda çocuğun takip edilmesi sorumluluğunu yerine getirmektedir. Böylece aynı zamanda eğitimi toplumsal statüsü yüksek konumlara yerleşmede önemli bir araç olarak gören annenin çocuğun toplumsal statüsünün yükselmesi veya mevcut toplumsal statüsünü korunması yönündeki kaygılarını yatıştırıcı bir işlev görmektedir. Bu nedenle çocuk eğitim alanında panoptik bir gözetimin nesnesi konumundadır. Ancak diğer taraftan eğitimin zorunlu hale gelmesi ve zorunlu eğitim süresinin uzatılması ile çocukluğun erken dönemlerinden iş hayatına atılıncaya kadar çocuğun sokaktan uzak tutulmasını sağlayan okul bir muhafaza kurumu olarak da önem kazanmıştır (Giddens, 2013: 752). Hatta bugün bu muhafaza işlevinin kapsamı genişlemiş, çocuğun ebeveynden korunmasına kadar varmıştır. Okullarda yer alan rehberlik birimleri hem çocuğu hem de ebeveyni izlemenin bir vasıtası

haline gelmiştir. Ebeveynin "iş"ini kötü yaparak çocuğunu "risk" altında bırakması ise kayıt altına alınan ve gerektiğinde müdahale gerektiren bir duruma dönüşmüştür (Smith, 2010: 357).

Başka bir ifadeyle günümüzde annenin çocuğa karşı tutum ve davranışlarının risk çerçevesinde değerlendirilmesi anneyi sadece sağlık kurumlarında değil eğitim kurumlarında da panoptik gözetime tâbi kılmıştır. Bununla birlikte neoliberalleşme sürecinin desteklediği anne kimliğinin düşünümsel bir dikkatle oluşturulup yeniden inşa edildiği bir bağlamda sağlık ve eğitim alanlarında uzmanlık sistemlerinin anne tutum ve davranışlarına dair risk değerlendirmelerinin çerçevesinin genişlemesi anne rolünün rasyonelleşmesi ve bir davranış yönetimi süreci için idealleştirilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu ideal çerçevesinde günümüzde annelik, çocuğa yönelik sürekli bir uyanıklık ve "uyum" gerektiren geniş ve talepkâr bir görev olmakla birlikte annenin kendini belirli bir mesafe izlemesini gerektiren ve çocuğun davranışına kendiliğinden tepkileri dışarıda bırakan profesyonel bir davranış yönetimini benimsemeyi zorunlu kılmaktadır (Macvarish, 2016: 84).

2.3.2. Öz Denetim ve Yoğun Annelik

İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren panoptik gözetimin temsil ettiği disiplin toplumu yerini denetim toplumuna bırakmaya başlamıştır. Sınırlı bir mekânda yine sınırlı sayıda bireyin gözetlenip disiplin altına alınmasının yerine sınırsız mekânda ve sınırsız sayıdaki insana belli başlı yönelimlerin kazandırılması geçmiştir. Özellikle yeni enformasyon teknolojileri bilginin kendisinde, içeriğinde, saklanma ve iletilme koşullarında pek çok değişimin yaşanmasını sağlayarak toplumsal gözetim pratiklerinin de değişmesine neden olmuştur. Devletin bilgi toplama ve işleme tekelini ortadan kaldırarak ve ulusal sınırların aşılmasına imkân vererek disiplin toplumundan denetim toplumuna geçişi sağlamıştır (Gücüyener, 2011: 46). Bu bağlamda enformasyon teknolojisinin gelişimi panoptik gözetimin sağladığı iktidarın sanıldığı kadar elzem olmadığının ve toplumun çok daha gevşek bir iktidarla yetinilebileceğinin farkına varılmasını beraberinde getirmiştir. Özellikle kapatılma kurumlarını sembolize eden duvar ve pencereleri büyük ölçüde gereksiz hale gelmiş ve iktidar yalnızca baskı uygulayarak değil, bilgi üreterek daha derine nüfuz etme imkânına kavuşmuştur. Böylece iktidar bilgi düzeyinde işleyerek ve pozitif etkiler üreterek işlemeye başlamıştır (Foucault, 2015: 42-49).

Buna uygun olarak bugün insanlar baskı ve zorlamayla değil, ikna yoluyla standartlara boyun eğmektedir. Boyun eğme, dışarıdan gelen zorlayıcı bir güç dolayısıyla değil, daha çok özgür iradenin bir tezahürü olarak gerçekleşmektedir (Bauman, 2018a: 135). Geç modern topluma özgü iktidar bu nedenle baskıcı değil, üretken bir iktidardır. Bastırarak değil, teşvik ederek denetimi sağlamaktadır. Bir başka ifade ile denetim toplumunda iktidar ile öznellik aynı potada

erimiştir. İktidar artık öznelerin olası eylem alanını şekillendirip düzenlemeyi ve tutumların yönlendirilmesini kapsamaktadır (Lemke, 2015: 28). Dolayısıyla denetim süreçleri benlik teknolojileri[25], kişinin kendini gerçekleştirme/yönetme pratikleri ve kimliğin düşünümsel inşası ile ilişkili hale gelmiştir. Bilgi ve iktidarın yakın ilişkisi ile ortaya çıkan söz konusu denetim süreçlerine insanlar her ne kadar kendi özgür iradeleri ile dahil olsalar da bu dönüşüm diğer yüzüyle her şeyin gözetime açıldığı ve iktidarın toplumun kılcal damarlarına sızdığı bir tabloya işaret etmektedir (Işık, 2018: 90).

Denetim toplumunun en belirgin özelliği normların bireyleri bölümlere ayırmanın ölçütü halini almasıdır. Normalin ve patolojik olanın ayrıştırılmasında, buna uygun olarak kişinin dönüştürülmesi ve hizaya getirilmesinde ise uzmanlık sistemlerinin ürettiği söylemler belirleyici etki göstermektedir (Foucault, 2015: 156). Söz konusu söylemler aile, okul, fabrika, mahkeme, eğitim, çalışma, suç gibi pek çok alanda insanların tutumlarını şekillendirmek suretiyle etkili bir iktidarın araçları konumundadır (Foucault, 2015: 78). Ayrıca farklı uzmanlık alanlarında üretilen bilgilerin ahlaki sorunların tanımları açısından kazandıkları önem de bu alanlarda üretilen söylemlerin toplumsal bir denetim mekanizmasına dönüşmesinde etkili olmuştur (Giddens, 2014: 279). Buna uygun olarak uzman bilgisi çerçevesinde üretilen risk argümanlarının ispata dayalı kesinliği normal ve doğal olarak uzmanların bilimsel önerilerine itaat etmeyi gerektirmektedir. Diğer bir ifadeyle uzmanlık sistemleri ürettikleri bilginin bilimsel dolayısıyla güvenilir ve doğru, nitelikleri nesneleştirilmiş ve nesnelleştirilmiş bir dizi davranış ve inancın oluşmasına neden olmaktadır (Bayraktar, 2011: 64).

Söz konusu süreç, gündelik hayat pratiklerinin nasıl düzenlenmesi ve gerçekleştirilmesi gerektiğine dair uzman önerilerinin sundukları eylem imkânları arasından insanları seçim yapmaya zorlayarak özneleştirmeleri diğer taraftan temsil ettikleri iktidara tâbi kılarak nesneleştirmeleri ile ortaya çıkmaktadır (Bayraktar, 2011: 82). Bu bağlamda insanlar artık sabit sosyal ve kültürel kategorilerin değil, daha çok sürekli değişen iktidar-bilgi kombinasyonlarının bir ürünüdürler. Uzmanlık alanlarını temsil eden kişi ve kurumlar disipline edici güçlerini muhafaza etseler dahi baskıcı bir iktidar unsuru olarak değerlendirilmemekte, söz konusu kişi ve kurumları onayladıkları davranış kalıpları insanlar tarafından içselleştirilmekte ve kendi kimlikleriyle özdeşleştirilmektedir (Lupton, 2013: 13). Bu noktada denetim toplumunun

[25] Arzulanan belli bir duruma ulaşmak için bireylerin bedenleri, ruhları, düşünceleri vb. üzerinde gerçekleşen bir dizi belirli işlem sonucunda kendilerini dönüştürmesini sağlayan tekniklere işaret etmektedir. Aynı zamanda kişinin kendi kendisine rehberlik etme süreçlerine ve öznelerin kendileriyle etik varlıklar olarak ilişkilenme yollarına odaklanmasını ifade etmektedir (Lemke, 2015: 36).

gözetim/disiplin toplumundan en önemli farkı iktidarın doğrudan doğruya bireylerin ya da kolektif aktörlerin eylemlerini şekillendirme amacını gütmemesi, daha ziyade olası eylem seçeneklerinin dolaylı ve düşünümsel bir belirlenimi hedeflemesidir (Lemke, 2015: 30).

Bir başka ifadeyle denetim toplumunda izlenme-izlenmeme durumu arasında fark kalmamasıyla insanları gözetleyecek ve hizaya getirecek bir gözetmene gerek kalmamıştır. Toplumun düzenlenmesi ve disiplini ise özerk kendi kendini düzenleyen bireye yönelmiştir (Lupton, 1999: 89). Aktif/otonom özneler olarak ele alınan bireylerin toplumsal olarak geçerli kurallara uymak doğrultusunda bir öz denetim geliştirmeleri beklenmektedir. Buna bağlı olarak açık bir kısıtlamaya, hiyerarşiye dayalı olmayan ancak neyin uygun olup olmadığına dair yargılara ve rızaya dayalı bir gözetlemeye dayalı bir öz denetim modeli ortaya çıkmıştır (Nelson, 2010: 12). Söz konusu iktidar, özgürlüğün mecburen ortadan kalkması ya da bireylere erişilebilir seçenekler sunulmasının yerine "güçlendirme" veya "etkinleştirme" retoriği ile bireysel özgürlük ve tercih alanının genişletilmesi suretiyle işlemektedir (Lemke, 2015: 32). Denetim/kontrol artık kapatılmadan çok iletişime, açık ve kesin kurallardan çok değişen olasılıklara, hiyerarşiden çok samimiyete, zorlamadan çok rızaya, sonuçtan çok sürece dayalı bir nitelik kazanmıştır.

Bu bağlamda uzman bilgisi, denetim süreçlerinin içselleştirilip öz denetimin geliştirilmesi sürecinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Söz konusu öz denetimin geliştirilmesinde risk argümanları önemli bir yer tutmaktadır. Farklı uzmanlık alanlarda üretilen söylemlerin riskleri sorunsallaştırıp hesaplanabilir ve yönetilebilir hale getirme çabaları sayesinde oluşan bilgi, normdan sapma gösteren belirli sosyal grupları veya kişileri risk altında veya yüksek riskli gibi tanımlamaktadır (Lupton, 2000a: 4-5). Ancak diğer taraftan söz konusu söylemler somut anlamda tehlikeli bir duruma işaret etmek ve/veya onunla yüzleşmek yerine olası tehlike ve riskleri tahmin etmeye yöneliktir (Lupton, 1999: 93). Dolayısıyla birey somut bir tehlikeden çok farklı risk senaryoları ile karşı karşıyadır. Bu senaryolar karşısında risklerin azaltılması veya yönetilmesi konusunda yaşanan bireyselleşme, insanların hem kendilerinin sorumluluğu altındaki insanlar hem de kendileri için sorumlu ve ihtiyatlı seçimler yapmak zorunda olmasına (Dean, 2000: 133), yani risk söylem ve argümanlarının muhatap aldığı kişiye sorumluluk yüklemesine ve risk argümanlarının normatif ve ahlaki bir nitelik kazanmasına sebep olmuştur. Bireyin kendi kendisinin girişimcisi haline geldiği bu süreçte benimsediği hayat politikası çerçevesinde risklerin söz konusu olduğu yaşam alanlarında serdedilen uzman görüş ve tavsiyeleri bu nedenle ahlaki ve kimlikle ilgili yönlendirici bir nitelik kazanmıştır. Riskten kaçınma davranışı, kendini kontrol etme, tanıma ve geliştirme konularında ahlaki bir girişim

haline gelmiştir (Dean, 2000:146). Dolayısıyla bugün toplumu oluşturan bireyler ve tabii ki anneler hem kendilerinin hem de sorumlulukları altındakilerin fiziksel, bilişsel ve psikolojik sağlıklarıyla ve eğitimleriyle ilişkili risklerin izlenmesinden bizzat sorumludurlar.

Çağdaş toplumda öz denetim düşüncesinin kazandığı bu önem maddi teknolojilerin yanı sıra toplumsal teknolojilerin de öne çıkmasına neden olmuştur. Toplumsal eylem ve kalkınma programlarında, toplumsal ve çevresel etki çalışmalarında, sağlığın teşviki, bağımlılıkla mücadele vb. programlarda kullanılan öz saygı geliştirme, güçlendirme, danışma ve müzakere teknikleri söz konusu teknolojilere örnek olarak verilebilir. Bu teknolojiler, bireyleri aktif ve özgür tüketiciler, kendilerini ilgilendiren riskleri kontrol altına alabilen aktif birer vatandaş olarak ele almaktadır. Yani iradeyi bertaraf edip baskı ve zor uygulamak yerine, iradenin üretilmesi ve bir amaçlar sistemine dahil olmasının nasıl gerçekleşeceğine dair yönlendirici bir nitelik taşımaktadırlar. Diğer taraftan toplumsal teknolojiler, aktif eyleyiciler olarak bireylerin performanslarını izleyen, değerlendiren ve karşılaştıran maddi teknolojilerle de desteklenmektedir. Bu bağlamda maddi teknolojilerin sunduğu en önemli katkı ahlaki gereklilikler ile performans optimizasyonu arasında bağlantı kurmayı sağlamasıdır (Dean, 2000: 147-148). Örneğin modern tıpta kullanılan doğum öncesi dönemde bebeğin gelişim evrelerinin izlenebilmesine izin veren ultrason gibi tarayıcılar, maddi teknolojilere örnektir. Anne karnındaki bebeğin "normal"liğinin belirlenmesi için uygulanan bu teknolojiler, anneleri testi yaptırıp yaptırmama, bebeğe dair herhangi bir anomalinin tespit edilmesi durumunda ne yapılacağına karar verme gibi konularda risk hesaplamaları ile uğraşmaya zorlamaktadır (Lupton, 2000b: 68). Benzer bir şekilde söz konusu teknolojilerin doğum öncesi dönemde bebekte kromozomal veya farklı türde anomalilerin tespit edilmesine imkân vermesi de kadınlar açısından yeni eylem ve karar alanlarının oluşmasına neden olmaktadır (Beck-Gernsheim, 1996: 147). Dolayısıyla söz konusu teknolojiler uzman bilgi ve görüşlerinin tanımladığı riskleri görselleştirip rasyonalize ederek onları engellemek veya yönetmek üzere annelerin uygun bir tercihte bulunmalarına yönelik baskının araçları konumundadırlar.

Kadınlar hamile kalmalarından itibaren hatta hamile kalmadan önce de hem maddi hem de toplumsal teknolojilere maruz kalmaktadır. Kendilerine yöneltilen tavsiyeler döllenmenin başarılı bir şekilde gerçekleşebilmesi için sağlık durumlarının nasıl olması ve bunu sağlamak için nelere dikkat etmeleri gerektiği noktasından başlayarak genişlemektedir. Bu çerçevede kadınlar hamilelik, doğum, çocuk bakımı ve yetiştirmesi ile ilgili mümkün olduğunca çok okuyup araştırma yaparak hem kaçınılması gereken riskleri öğrenmesi hem de beklentilerini, davranışlarını ve tüm gündelik hayatını uygun bir şekilde biçimlendirmesi yönünde teşvik

edilmektedir. Buna göre hamile kadın yediği yiyeceklere dikkat etmelidir, bedenini yakından izlemelidir, bebeğin sağlığını ve gelişimini takip etmek için kan testleri, ultrason, amniyosentez gibi doğum öncesi tetkikleri gerçekleştirmek için düzenli olarak doktor kontrolüne gitmelidir. Hamile kadını çevreleyen risk söylemleri bebeğin sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesinin onun sorumluluğunda olduğunu ve uzman tavsiyelerini görmezden gelmesi durumunda oluşabilecek tüm olumsuzluklarda suçun onda olduğunu ima etmektedir (Rothman, 2007: 31). Bu nedenle hamile kadın gözetim, izleme, ölçüm ve bebeğe yönelik riskler hakkında bilgi veren ve bu bilgi doğrultusunda hareket etmeye teşvik eden uzman tavsiyelerinden oluşan bir noktada konumlanmaktadır (Lupton, 1999: 92). Her kadının sağlıklı bir çocuk dünyaya getirmek istemesi ise bahsetmiş olduğumuz risk söylemlerini, gözetim ve kendini izleme süreçlerini isteyerek kucaklamasına sebep olmaktadır.

Bununla birlikte benzer kaygı ve endişeler nedeniyle anneler hamilelik kadar doğumu da hem çocuğun hem kendi sağlıklarının korunması adına olası riskleri önlemek ve yönetmek için uzman görüş ve tavsiyelerini takip etmek zorunda oldukları, uzman müdahalesine açık bir süreç olarak değerlendirmektedir. Örneğin hamilelikleri sırasında doğum öncesi ders veya kurslarına katılmak suretiyle doğuma hazırlanmak bugün sorumlu ebeveynliğin önemli bir bileşenidir (Lupton, 1999: 91). Ayrıca özellikle orta-orta üst SES grubunda kadınlar doğumun taşıdığı risk ve belirsizlikleri endişe verici bulmaktadır. Hastanelerin klinik anlamda temiz ve güvenli, dolayısıyla riski azaltıcı özelliklere ve aynı zamanda doğum sırasında anestezik ağrı kesiciye erişim gibi annelerin kontrolde kalmalarını sağlayan imkânlara sahip olması ise söz konusu endişeleri yatıştırıcı bir etki göstermektedir. Kadınların pek çoğu hastane ortamının herhangi bir risk anında alanında kanıtlanmış yetkiye sahip uzmana erişimi kolaylaştırması, dolayısıyla sağladığı kontrolde kalma hissiyatı nedeniyle hastanede doğum yapmayı tercih etmektedir (Cindoğlu and Sayan-Cengiz, 2010). Bu tercihi doğum ve ölüm ile ilgili pratiklerin sterilize edildiği, kişiliksizleştirildiği bir toplumda dağınıklığın, kontrolü kaybetme duygusunun uyandırdığı kaygı nedeniyle kadınların doğumu denetlemek, idare edilip sınırlandırılmak istemesinin bir tezahürü olarak okumak mümkündür (Miller, 2010: 76-78).

Dolayısıyla geç modern toplumda anneleri teknolojilerin pasif mağdurları olarak değil, bilakis kendi neden ve ihtiyaçlarına bağlı olarak uzmanlarla iş birliği yapan aktif eyleyiciler olarak ele almak daha doğru gözükmektedir. Hem doktor hem de hasta konumundaki anne tıbbi testlerin, sürekli izlemenin ve prosedürlerin "hasta"nın yararına olan önemine inanmaktadır. Söz konusu inanç toplumsallaşma süreçlerinde içselleştirildiği için anneler çoğu zaman gönüllü olarak tıbbi uzmanın gözetimine tâbi olmakta, uzman görüş ve tavsiyelerini takip etmektedir (Lupton, 2003:

120). Bu durumu ortaya çıkartan ise özellikle psikoloji ve pedagoji gibi yaşam bilimlerinin ve biyo-tıbbın teknik, bilgilendirici, örgütsel ve dolayısıyla kurumsal altyapılarının büyük ölçüde bilgisayar ve bilişim teknolojileri ile birleşmesi ve yeniden yapılandırılmasıdır (Clarke ve vd, 2003: 162). Nihayetinde teknoloji ve disiplin mekanizmalarını birbirinden ayırmak imkânsız hale gelmiştir. Teknoloji ve bilim birbirine daha da bütünleşmiş hale geldikçe, makine ve organizma, zihin ve beden arasındaki karşıtlık bir ölçüde çözülmüştür.

Bununla birlikte söz konusu çözülme karşısında son yıllarda, teknolojinin potansiyel olarak tehlikeli yan etkileri konusunda artan bir farkındalıkla, teknolojiye ilişkin yavaş ama belirgin bir tutum değişimi ortaya çıkmıştır. "Doğal olmayan"ı temsil eden teknoloji eleştirilirken teknolojinin karşısında doğa bir değer olarak yükselişe geçmiş, yaşam dünyasına teknoloji aracılığıyla insan müdahalesi sorunsallaştırıldıkça doğa yönlendirici bir prensip olarak öne çıkmıştır (Beck-Gernsheim, 2005: 132). Bugün annelik, çocuk bakımı ve yetiştirmesi söz konusu olduğunda da tıbbi müdahaleleri eleştiren ve Illıch'in (1995: 191) "sağlıklı insanlar sağlıklı evlerde; sağlıklı diyetlerle; doğum, büyüme, çalışma, iyileşme ve ölüm için aynı derecede uygun bir çevrede yaşayan insanlardır" düşüncesini benimseyen görüşlerden bahsetmek mümkündür. Tıbbi teknolojinin gereksiz koşullar için kullanımını büyük ölçüde reddeden bu görüşler, kadının kişisel durumu ve öznelliğini anneliğin anlamını ve nasıl deneyimlendiğini etkileyen faktörler olarak kabul etmişlerdir (Moscucci, 2003: 168). Buna uygun olarak hamilelik ve doğum annenin kişisel serüveninin, öznel deneyim ve duygularının belirleyici olduğu doğal ve tıbbi müdahaleden uzak olması gereken süreçler olarak kabul edilmektedir. Doğum sonrasında ise örneğin çocuğun ne yediği, neyle oynadığı, nasıl öğrendiği veya hastalıkları karşısında annenin nasıl davranması gerektiği hakkında doğal olanın daha fazla onaylanması söz konusudur. Ancak doğaya dönüşü telkin eden tüm alternatif bilimsel söylemler, konvansiyonel bilimsel söylemlerle aynı mantığı taşımaktadır. Farklı bir kavram repertuvarı kullansalar dahi benzer şekilde bilimsel araştırmalara dayandırdıkları argümanlarında kendilerini takip edenlere norm koyarak, ahlaki yargılarda bulunarak ve böylece onları tercihte bulunmaya ve sorumluluk almaya teşvik ederek işlemektedir.

Örnek vermek gerekirse, çağdaş yoğun annelik anlayışının temel bileşenlerinden biri anne çocuk ilişkisini doğa vurgusu ile ele alan doğal ebeveynlik yaklaşımıdır. Bağlanma kuramını baz alan bu yaklaşım, anne ve bebeğin güvenli bağlanmasını öncelemektedir. Güvenli bağlanmanın gerçekleşmesi için de annenin bebeğinin hem duygusal hem de fiziksel sinyallerini zamanında ve doğru bir şekilde anlayıp, yorumlayıp, tepki vermesi gerektiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşımın en önemli özelliği annenin bebeğin ihtiyaçlarını

bebeğe uygun zamana ve yaklaşıma göre karşılamasıdır. Ancak bu yaklaşımın annelerin gündelik hayatına yansımalarından biri, onlara çocuklarını daha fazla gözetleme sorumluluğu yüklemesidir. Bebek monitörleri, cep telefonları, akıllı saatler gibi cihazlarla örneklendirilebilecek geniş bir gözetim teknolojisinin gündelik hayatın kabul edilen bir özelliği haline geldiği bir bağlamda anneler bugün çocuklarının güvenliklerini sağlamanın yanı sıra çocuklarına ne olduğunu bilmek, böylece hızlı ve dikkatli bir şekilde onların ihtiyacına cevap vermek amacına sahiptir (Nelson, 2010: 115). Söz konusu cihazlar bir taraftan anneye çocuğunu tehlikelerden korumak adına izleme bir taraftan da anne ile çocuğu birbirine bağlayarak, güvenli bir bağ geliştirme imkânı verdiği için gündelik hayatın hemen her alanında kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca çocuklara ait neredeyse tüm alanlar ebeveynleri tarafından yapılandırılmakta, izlenip kontrol altına alınmaktadır. Çocuğunun güvenliği ve gelişimi hakkında endişeli anne, kendini çocuğunun tüm etkinliklerini izlemek ve takip etmek zorunda hissetmektedir (Furedi, 2013: 17). Dolayısıyla hem çocuğu tehlikelerden korumak hem de çocuk ile kurulan ilişkinin kontrolde kalmasını sağlamak ve bu ilişkiyi yönetebilmek için bahsetmiş olduğumuz teknolojik cihazlardan faydalanılmakta ve annelik pratikleri belirli bir yaklaşım temelinde ortaya konan modele uygun olarak düzenlenmektedir.

Ayrıca geç modern toplumun merkezi karakteri her türlü bilgiye ulaşma imkânına sahip ve bu bilgi çerçevesinde kendi kendini düzenleyen idealize edilmiş bireydir. Gönüllü olarak yaşam olanaklarını en üst seviyeye çıkarmaya ve maruz kaldıkları riskleri en aza indirmeye çalışan bu tür bireyler, kendi davranışlarını denetlemek için uzman bilgisinin rehberliğine ihtiyaç duymaktadır (Lupton, 1999: 62). Benzer şekilde anneler de sadece hamilelik ve doğum süreçlerinde değil, çocuk sağlığının söz konusu olduğu çocuk bakımı ve yetiştirmesini içeren anneliğin bütün süreçlerini denetlemeye ve yönetmeye çalışırken bilimsel ve tarafsız niteliklerinden ötürü uzman görüş ve tavsiyelerini kendilerine referans almaktadır. Dolayısıyla bugün kontrol/denetim yukarıdan aşağıya doğru değil, içeriden dışarıya doğru düzenlenmektedir. Bu bağlamda zorlama ve baskı ile değil, memnuniyet ve ayrıcalıklarla işleyen bir disiplinden bahsetmek mümkündür. Örneğin günümüzde revaçta olan nöroebeveynlik ve doğal ebeveynlik yaklaşımları anne çocuk arasındaki bağlanmayı, doğal bir sürecin ürünü olarak kabul etmekte ancak annenin üzerinde sürekli çalışması, özellikle duygu ve tutumlara yönelik düşünümsellikle elde edilmesi gereken teknik bir problem olarak sunmaktadır (Thornton, 2011: 409). Bu teknik bakış ise ister istemez onu bir davranış yönetimi sürecine açık hale getirmektedir.

Dolayısıyla bugün anne çocuğu nasıl övmesi, çocuğun olumsuz davranışları karşısında nasıl davranması ve kendini nasıl ifade etmesi, çocuğun duygularını nasıl kabul etmesi gerektiği gibi pek çok soyut konuda pratik önerilerin ve bu bağlamlarda göstereceği olumsuz tutum ve davranışların çocuğa yönelik oluşturduğu riskleri vurgulayan uyarıların muhatabı konumundadır. Örneğin bir blogger anne, Scream Free Parenting (2008) kitabına referans vererek annelerin duygusal tepkileri üzerinde kurduğu kontrolün ve çocuğa seçenek sunarak kendi adına karar vermesinin önemine şu şekilde yer vermektedir:

> "Bağırmayan bir ebeveyn olmak istiyorsanız, çocuğunuza değil, kendinize odaklanmalısınız. Ebeveyn olarak çoğu zaman öfkemizin sebebini çocuklarımıza yöneltir, kendi davranışlarımızdan onları sorumlu tutarız. Aslında bu herkesin düştüğü bir hatadır. Ancak unutmamalıyız ki olaylara verdiğiniz duygusal yanıtlar tamamen sizin elinizdedir. Her zaman bir seçeneğiniz var….
>
> Kontrolü ele almak istiyorsanız, çocuklarınızı kendi kendilerini motive edebilecekleri konusunda telkin edebilmelisiniz. Kendi seçeneklerinin farkında olmayan ve onlar hakkında karar veremeyen çocuklar, seçenekler ve sonuçlar arasındaki farkı da ayırt edemezler." (Doğan, 2011)

Bir başka anne bloğu ise yetişkinlerin sınırlarına girmeye çalışan çocuğa karşı annenin tehdit ve korkutma yoluna başvurmadan duygusal tepkilerini kontrol ederek sevgi ile sınır koyması gerektiğini, çocuğun duygularını gözeterek açıklama yapma konusunda başarısızlığın çocuktaki etkilerini şu şekilde konu etmiştir:

> "Sınır koymaya çalışırken çocuklar doğru iletişimde olmak, onu güvende hissettirmek çocuğun gururunu korur ve öğrenmeye daha açık bir hale getirir. 'Bana bağırdığında kendimi çok kötü hissediyorum. Bunu yapmana izin vermem. (Burada bir nefes molası verin.) Seni çok seviyorum ve bu kadar öfkeli hissettiğin için endişeleniyorum'. Bunu söylerken ona dokunun, sevin…Ya da bunu yapabilirsiniz: 'Dikkatimi çekmek için beni ittiğin zamanları sevmiyorum. (Kararlı ve sakin bir tonda konuşun, nefes molaları verin.) Dikkatimi çekmek istediğini ve beklemenin zor olduğunu biliyorum'. Böyle davranmak yerine 'anne bana lütfen cevap ver' diyebilirsin'.
>
> Yapmamız gereken çocuklarımızın yaptıkları hataları yüksek sesle, çatık kaşla onlara anlatmak yerine, hatalarından ders çıkarmalarına yardımcı olmak…Sevgiyle, tatlı dille her şeyi anlatabilir, sınırları belirleyebiliriz. Göz hizasına inip, sevecen bir tavırla, hatta belki kolumuzu bir omzuna koyarak, şefkatle anlatabiliriz her şeyi. Sert olmaya gerek yok." (Uykusuz Anneler Kulübü, 2017)

Her gün bu tarz uyarı ve önerilerle karşı karşıya gelen anne ise ister istemez kendini çocuğuna karşı duygu ve davranışlarını denetlemek ve yönetmek mecburiyetinde hissetmektedir. Bunu sağlayamadığı koşullarda ise kendini suçlu hissetmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Eğitim söz konusu olduğunda ise eğitim bugün de çocuğa toplumun yetişkin bir üyesi konumuna geldiğinde uymak zorunda olduğu ahlaki norm ve davranış kalıplarının öğrenimini içeren kültürel değerlerin tanıtımında önem taşımaktadır. Ancak eğitimin toplumsallaştırma

yönündeki işlevi bir ölçüde değişmiştir. Artık amaçlanan çocuğa belli bir yaşam tarzının ya da değerler yekününün aşılanmasından çok bir davranış yönetimi biçimi, yani duygularını nasıl yöneteceği, diğerleri ile nasıl ilişki kuracağı gibi yaşam becerileri eğitiminin verilmesidir (Furedi, 2009: 17). Bu nedenle günümüzde pek çok eğitim uzmanı/öğretmen, etkili eğitim ve öğretimin öğrencinin karşılaştığı duygusal ve şahsi sorunları anlamayı gerektirdiğini savunmakta ve öğrencilere kendi duygu ve ilişkilerini yönetme konusunda rehberlik etmenin onları çağdaş toplumun sağlıklı ve mutlu üyeleri kılacağına inanmaktadır. Millet, din, yaşam biçimi gibi değerlerin aktarımının taşıdığı önemin azalıp çocukların, yani geleceğin yetişkinlerinin kendilerinde değer kazanması olarak yorumlanabilecek bu dönüşüm toplumsallaşmanın nesiller arasında değerlerin aktarımı ile gerçekleşen bir süreç olduğu düşüncesinden uzmanların denetiminde davranış ve duygu yönetimi tekniklerinin öğretilmesini kapsayan bir süreç olduğu düşüncesine geçişe işaret etmektedir (Furedi, 2009: 17-19). Dolayısıyla eğitimin toplumsallaştırma işlevi sürekli değişen, insanlara rehberlik eden sabit ve keskin yapıların olmadığı geç modern toplumda çocuğa toplumsal ilişkilerin devam ettirilebilmesi için gerekli olan yumuşak becerilerin kazandırılması yönünde değişmiştir.

Okullardaki toplumsallaşmanın davranış yönetimi etrafında bu şekilde yeniden düzenlenmesinin önemli etkilerinden biri çocuğun davranışlarını yönlendirmenin zaten zor olduğunu düşünen endişeli ebeveynlerin, okulların ve öğretmenlerin onlara sağlayabileceği desteği memnuniyetle karşılamış olmasıdır. Ancak bu durum yakın bir zamana kadar çocukları okula temiz, dinlenmiş, iyi beslenmiş olarak göndermenin yeterli, çocuğun eğitimindeki ilerlemenin öğretmenin sorumluluğunda olduğu bağlamın çocukların eğitiminde ebeveyn iştirakinin genişlediği, ebeveynlerin zaman ve enerjileri üzerinde büyük bir talebin oluştuğu bir bağlama doğru değişmesine neden olmuştur. Hatta bugün çocukların performansları artık anne babalarından aldıkları desteğin kalitesinin bir yansıması olarak ele alınmaktadır. Örneğin ödevin/projenin ebeveynlerle ortak yapılan bir şeye dönüşmesi ödevin hem çocuğun hem de ebeveynin eğitim uzmanı/öğretmen tarafından değerlendirildiği bir ölçek niteliği kazanmasını sağlamıştır (Furedi, 2013: 143-144). Bir başka ifadeyle bugün eğitim alanındaki önceliklerin değişmesiyle birlikte uzmanın/öğretmenin sahip olduğu otorite daha geniş bir alana yayılmıştır. Uzman/öğretmenin bir davranış yönetimi için gerekli bireysel becerilerin çocukta geliştirilmesine yönelik yaklaşım ve uygulamalara dair daha yetkin bir bilgi dağarcığına sahip olduğu iddiası yaşam becerilerinin çocuğa aktarılması konusunda uzmanı/öğretmeni ebeveynlerden daha üstün bir konumda konumlandırmıştır (Furedi, 2009: 17). Dolayısıyla toplumsallaşma sürecinin kişiselleştirilmiş ve yönlendirici bir yaklaşım ile ele alınışı

ebeveynlerin çocuklar üzerindeki otoritelerini zayıflatıcı ve uzmanların ise yetkinliğini pekiştirici bir etki göstermiştir. Anne ve babalar ise hem çocuğun optimum gelişimini hem de ilerideki kariyer ve hayat başarısını garanti altına alabilmek için eğitim uzmanı/öğretmenle iş birliği içinde olmayı ve eğitim sürecine aktif katılım göstermeyi gönüllü olarak kabul etmektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse bugün kendini gerçekleştirme motivasyonu ile kişisel bir özgürlük ve özgünlük projesine dönüşen annelik söz konusu olduğunda bir uzmandan "tavsiye" almak (alternatif olarak "eğitim"), bu proje kapsamında "çıktıları" en üst düzeye çıkarmanın en iyi ve gerçekten yalnızca güvenilir yolu olarak görülmektedir (Lee, 2014b: 65). Çocuğun sağlık ve/veya hayat başarısına yönelik riskleri önlemeyi ve sağlığına/hayat başarısına katkı sunacak fırsatlar oluşturmayı bu proje kapsamında kendine amaç edinen annelerin söz konusu amaca ulaşmasında uzman rehberliği ve uzmanla iş birliği önemli bir yere sahiptir. Zira annelere bu sorumlulukların kapsamının ne olduğu ve nasıl yerine getireceklerine dair uzman görüş ve tavsiyeleri yol göstermektedir. Söz konusu görüş ve tavsiyeler ise norm koyarak, ahlaki yargılarda bulunarak ve anneleri sorumluluk almaya teşvik ederek işlemektedir. Dolayısıyla annelik söz konusu olduğunda uzman rehberliğinin günümüzdeki bir diğer anlamı annenin tercih, tutum, davranış ve hatta duygu düzeyinde bir öz denetim kurmasıdır.

Bu öz denetim risk algısının çok daha yoğun olduğu ve uzman gözetiminin çok daha elzem görüldüğü hamilelik ve doğum süreçlerinde riskleri sınırlandırmak veya bertaraf etmek amacıyla tıbbi test, tetkik ve müdahalelerin uygulanmasına dair tercihte bulunma ve karar anında inisiyatif almanın yanı sıra bu süreçlere dair araştırma yaparak kaçınılması gereken risklere dair bilgi edinilmesini ve gündelik hayatın buna uygun bir şekilde düzenlenmesini içermektedir. Çocuğun fiziksel sağlığı söz konusu olduğunda da benzer bir yönetim modeli uygulanmakla birlikte onun bilişsel ve psikolojik gelişiminde sahip olduğu önemi ayrıca vurgulanan anne-çocuk ilişkisinde öz denetim, annenin bu bağlamda uzman bilgi ve görüşlerinin çerçevesini çizdiği belirli bir yaklaşım temelinde çocuğuna karşı davranış, tutum ve duygu düzeyinde bir kontrol geliştirmesi ve bir davranış modeli oluşturması anlamına gelmektedir. Diğer taraftan günümüzde eğitim ile çocuğa yaşam becerilerinin aşılanmasının öncelenmesi ebeveynin eğitim alanındaki sorumluluğunun genişlemesine ve çocuğun performansı ile anne-babadan aldığı destek arasında doğrusal bir ilişkinin kurulmasına neden olmuştur. Ayrıca eğitim ile ilgili öncelikteki değişimle birlikte eğitim uzmanına/öğretmene daha geniş bir alanda ebeveynlerden daha üstün bir otorite atfedilmiştir. Çocuğun optimum

gelişimini ve hayat başarısını sağlama alma motivasyonu ise annelerin uzmanla/öğretmenle iş birliği içinde eğitim sürecine aktif katılımını getirmiştir.

Dolayısıyla bugün annelik uzman rehberliğinde gerçekleşen, risk bilinçli, maddi ve manevi anlamda yoğun yatırım gerektiren profesyonel bir iş niteliğindedir. Ancak burada esas sorun uzman rehberliğinin gerekip gerekmediği değil, anneliğin öğretilip öğretilemeyeceği ile ilgilidir. Çünkü gündelik deneyimler öğrenilmesi gereken her şeyin öğretilemeyeceğini desteklemektedir. İnsanların kitabî bilginin yanı sıra, ilişki içinde yer alan diğer tarafla olan etkileşimleri aracılığıyla da bazı şeyleri öğrendiği gibi anneler de çocuklarıyla etkileşimde bulunarak onlar için neyin doğru olduğunu öğrenirken bu anlayışı kitaplar ve eğitimler aracılığıyla kazanmaları mümkün değildir (Furedi, 2013: 193). Diğer taraftan uzman- anne ilişkisi standart uzman- yetişkin ilişkisinden eşitlik ilişkisi varsayması açısından farklılaşmaktadır. Normalde uzmanlara duyulan güven onların bilgi ve yetkinliklerinden kaynaklanmaktadır. Ancak anne ile uzman arasındaki ilişki söz konusu olduğunda, bu ilişki belirli bir çocuk için neyin en iyi olduğunu kimin bildiği konusunda bir yetki çatışması içerebilmektedir (Furedi, 2013: 181). Bu yetki çatışması anneleri ikilemde bıraksa dahi anneliğin farklı becerilerden oluşan bir dizi yeteneği kapsayan bir "iş" olarak kurgulanarak rasyonelleştirilmesi, toplumdaki çocuklar ile yetişkinler arasındaki enformel şekilde kendiliğinden etkileşimin faydalı olduğu anlayışını zayıflatmakta, ailenin temelinde yer alan ebeveyn ile çocuk arasındaki karşılıklılık ilişkilerinin çocuğun lehine zedelendiği ve aile içindeki sosyal ilişkilerin tersine döndüğü bir bağlam ortaya çıkmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANNELERİN PERSPEKTİFİNDEN YOĞUN ANNELİK

Bu bölümde eğitimli orta ve orta üstü sosyo-ekonomik statüye sahip annelerin yoğun annelik anlayışına yönelik bakış açılarının incelendiği fenomenolojik araştırmanın bulguları değerlendirilmektedir. Bilgi toplumunun oluşturduğu risk (Beck, 2011), gözetim (Foucault, 2005) ve tüketim (Baudrillard, 2014) yapıları içerisinde konumlanmış 36 anneden derinlemesine mülakatlar ile elde edilen veriler altı ana tema altında analiz edilmektedir. (1) "Anne olma" algısı, (2) annelerin bilgi ve bilgiye erişim yollarına yaklaşımları, (3) çocukların eğitimi ve desteklenmesi, (4) çocuklara yönelik endişeler ve annelerin risk algıları, (5) ideal/iyi annelik ve annelerin özeleştirileri ve son olarak (6) anneler açısından gözetim ve öz denetim temaları ele alınmaktadır. Söz konusu temalar altında araştırma bulguları tartışılırken katılımcıların anlatımlarına sadık kalmaya dikkat edilmiştir. Kimi yerlerde katılımcıların uzun anlatımlarına fazla müdahale etmeden yer verilmeye çalışılmış, böylece tartışmanın geçerliliğinin okuyucu tarafından değerlendirilmesine imkân verilmesi amaçlanmıştır.

Araştırma bulgularının ele alındığı bu bölümde ilk tema altında çağdaş toplumsal ve kültürel değişimler bağlamında annelerin çocuğa ve anneliğe dair bakış açıları incelenmiştir. Diğer beş tema altında ise hamilelik, doğum ve çocuk yetiştirme gibi anneliği oluşturan ve belirleyen süreçlerde tıbbi ve psiko-sosyal uzmanlık bilgisiyle kurulan ilişkinin anneliği anlamlandırma süreçlerini ve annelik pratiklerini ne yönde etkilediği tasvir edilmektedir. Bu doğrultuda yoğun annelik anlayışının temel unsurları olan tıbbi ve psiko-sosyal uzmanlık bilgisine ulaşma ve bu bilgiyi değerlendirme, çocuğun akademik başarısını sağlama ve eğitim fırsatları sunma, risk bilinçlilik, anne kimliği üzerine devamlı çalışma ve bu doğrultuda izlenme ve izleme süreçlerine dahil olma sorumluluklarının anneler tarafından kendi imkân ve koşulları çerçevesinde nasıl yorumlandığına ve bu çerçevede annelik deneyim ve pratiklerinin nasıl düzenlendiğine odaklanılmıştır.

3.1. "Anne Olma" Algısı

İlgili literatür anneliği en genel seviyede toplumsal ve kültürel olarak inşa olan toplumsal bir rol olarak tanımlamaktadır. Anneliğin toplumsal ve kültürel bağlamdan bağımsız verili bir olgu olarak ele alınamayacağı vurgulanmaktadır (Arendell, 2000). Anne olmak ile ilişkilendirilen duygu ve düşüncelerin anneliğe ve çocuğa atfedilen anlamın geliştiği kültürel ve toplumsal bağlam hakkında bilgi verebileceği varsayımından hareketle yapılan bu analizde de 'anne olma'nın planlı bir şekilde gerçekleşmesi ile anne olmaya dair duygu ve düşüncelerin

farklılaştığı görülmüştür. Öte yandan "toplumsal beklentiler" ve "geçmiş aile deneyimleri" de anne olmaya dair duygu ve düşünceleri belirleyici yönde etki göstermektedir. Ayrıca anne olmak katılımcıların ifade ettiği gibi "merhamet-sevgi, sabır-fedakârlık, güçlenme-tamamlanma" gibi duygusal ve psikolojik kazanımlar sağlarken "deneyimsizlik, yalnızlık, suçluluk ve yetersizlik" gibi zorluklara sahiptir.

3.1.1."Anne Olma"ya Dair Düşünceler

Eğitimli orta ve orta üstü sosyo-ekonomik statüye sahip kadınlar için anne olmak belirli bir plan dahilinde ve belirli koşullar sağlandığında istenen ve beklenen bir toplumsal rol niteliğindedir. Görüşülen 36 anneden 22'sinin ilk çocuğuna planlı bir şekilde hamile kaldığını, birden fazla çocuğu olan 23 anneden 16'sının da daha sonraki hamileliklerinin planlı olduğunu ifade etmesi bu iddiayı desteklemektedir. Planlı bir şekilde hamile kalan annelerin hepsi anne olduklarını öğrendikleri zaman çok büyük bir mutluluk hissettiklerini ve heyecanlandıklarını belirtirken özellikle tıbbi yardım ile hamile kalan annelerin mutluluk duygularını ifade ederken vurguladıkları yoğunluk dikkat çekicidir:

> "Tabii ki çok mutlu oldum. 9 yılın üzerine büyük bir mutluluktu, çok büyük çabalar, emekler, yorgunluklar üstüne geldikleri için çok sevinçli bir şeydi bizim için." (K4, 38, 2)

Planlı gerçekleşmeyen hamileliklerde ise en nihayetinde mutluluk ve şükür duygusu vurgulansa dahi ilk etapta daha çok şaşkınlık ve endişe duyguları zikredilmiştir. Bazı katılımcılar için evlilik ilişkisinin belirli bir olgunluğa ulaşmamış olması ve evlilik ilişkisinde yaşanan sıkıntıların varlığı mutlu hissetmenin önünde engeldir. Zira 30 yaşında bir çocuk annesi olan bir katılımcı anne olacağını öğrendiğinde hissettiği duygu ve düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

> "Aslında çok bir şey hissedemedim ama bu evliliğimde olan problemlerden kaynaklıydı. Eşimle çok çok fazla problemimiz vardı. Çözemediğimiz olayların üzerine bir de hamile olduğumu öğrenince açıkçası, aaa ben hamileyim, yaşasın mutluyum anne olacağım gibi bir şeye kapılmadım. Hani bir düşünceye girmedim, nasıl yaparız zaten bir sürü problemimiz var, zaten evliliğimizi oturtamadık. Bir de bu çocuk gelince nasıl olacak. Ben bu düşünceler içerisindeydim." (K7, 30, 1).

Katılımcının ifadesinde evliliklerin doğasına dair değişim tartışmalarının (Mika, 2009) kendini açığa vurduğu söylenebilir. Artık daha çok kişisel seçimler ile gerçekleşen evlilik ilişkisinin oturması için eşlerin birbirine vakit ayırması, beraber zaman geçirme gibi nosyonlar önemsenmekte ve çocuk sahibi olmak evlilik ilişkisi oturduktan sonra belirli bir plan dahilinde tercih edilmektedir. Diğer taraftan bazı katılımcılar plansız hamileliklerinde ekonomik kaygılarının bebek bekliyor olmaya dair duygu ve düşünceleri üzerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Şöyle ki anne olduğunda çalışıyor olan ancak daha sonra çalışmayı bırakan 2 çocuk

annesi bir katılımcı kendi ekonomik durumlarına dair değerlendirmesinden yola çıkarak ikinci çocuğunu doğurmak istemediğini ve yaşadığı şaşkınlık ve endişeyi vurgulamıştır:

> "Ben eşimle flört dönemimizden itibaren hep şunu söylemiştim: 'Benim bir çocuğum olsun, benim ruhum da cebim de bir çocuğa bakar. Ben daha fazlasını yapamam çünkü zaten çalışıyorum'. Ama (İkinci çocuğuma) tamamen sürpriz bir şekilde hamile olduğumu öğrendim… Önce şok geçirdim, istemedim. 'Ben bu çocuğu yapamam' dedim, eşim 'Birine bakan ikisine de bakar, saçmalama' falan dedi. 'Sonuçta karar senin kararın, ne olursa ben sana destek olacağım' dedi. Ben çok direnerek 'Hayır, ben bu çocuğu istemiyorum' diyerek doktora gittim. Bildiğin kürtaj randevusu aldım, gittim…(Ama) ben kızımın kalp atışlarını duyduğum an zaten o aldığım bütün kararların aslında ne kadar saçma sapan kararlar olduğunu anlayıp böyle bir şeyi asla yapamayacağıma karar verip bize hayırlı olsun diyerek doğurmaya karar verdim." (K14,38, 2)

Söz konusu ifade Castells'in, (2008a:589) belirttiği gibi bir taraftan insanın biyolojik zamanının ve bağlı olduğu zaman ritminin bozulduğu ve hayat akışının geleneksel norm, inanç ve beklentilerden uzaklaştığı çağdaş bağlamda hayatın önemli bir geçiş aşaması olan anneliğin rasyonel ve bireysel bir karar meselesi niteliği kazandığını yansıtmaktadır. Öte yandan doğum kontrolünün yaygınlaşması kadınların annelik ve çalışma hayatını birleştirmesine imkân tanısa dahi anneliğin çalışma hayatı önünde, çalışma hayatının da annelik önünde önemli engellerden biri olarak görüldüğüne ayna tutmaktadır. Buna uygun bir şekilde bazı katılımcılar plansız gerçekleşen hamileliklerinde anne olacaklarını öğrendiklerinde çalışma hayatına devam ederken çocuklarına yeterince vakit ayıramayacak olmaktan dolayı duydukları endişeye işaret etmiştir. Bu endişe hem yoğun annelik anlayışının uygun çocuk bakımı ve yetiştirilmesi konusunda koyduğu standartlar karşısında annenin taşıdığı performans kaygısına (Thurer, 1994: 264) hem de "çocuk da yaparım kariyer de" mottosuyla kendine yer bulan üçüncü dalga feminist düşünce (Öztan, 2015) benimsense dahi anne olmak ve çalışma hayatı arasındaki yapısal zorluklara işaret etmektedir. Örneğin akademisyen ve iki çocuk annesi olan bir katılımcı, annelik ile akademik hayatı buluşturmanın zor olduğunu düşünmesi ve ikinci çocuğuna bakımını sağlayacak uygun birini bulamayacağına dair endişesi nedeniyle ikinci kez anne olacağını öğrendiğinde kendini mutlu hissetmemiştir.

> "İkinci hamileliğimde biraz ufaktan şok oldum. Yani baya ama tabii üzüntü denemez ona da; planlanmamış olduğu için, planlarımı aksattığı için hafif bir, nasıl anlatayım, şaşkınlık, hayal kırıklığı da demeyeyim de nasıl tarif edeyim yani birinci kadar süper mutlu hissetmedim kendimi…" (K36, 48, 2)

Buradan yola çıkarak annelerin hayat akışını bir dizi geçiş evresi olarak ele aldığını ve bu geçiş evreleri üzerinde kontrol sahibi olmayı önemli gördüklerini ve dolayısıyla kontrolleri dışında gelişen durumları ise endişe verici addettiklerini söylemek mümkündür. Zira hayat akışına ontolojik güvenlik sağlayan sosyal ve nesnel eylem ortamlarının görece sabitliğini kaybetmesi ile ortaya çıkan ontolojik kaygılar (Esgin, 2008: 465-466) karşısında kadınlar bugün hayatın

bütününde olduğu gibi annelik bağlamında da risk ve kazanımların konu edildiği rasyonel bir tutum benimsemektedir. Söz konusu rasyonel hesaplamaların sekteye uğradığı durumlar ise endişe ve kaygı uyandırmaktadır. Ancak anne olmanın eşleştirildiği tamamlanma, güçlenme gibi psikolojik kazanımların ve annelikten türetilen merhamet, sevgi gibi olumlu duyguların bu endişelerin giderilmesinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan bazı katılımcılara göre annelik kadının fıtratındadır ve çocuk sevgisi ile doğan kadınların anne olma isteği doğal olarak gelişmektedir. Bu bağlamda annelik kadına bahşedilmiş önemli ve eşine rastlanmamış bir vasıf olarak tanımlanmıştır. Örneğin bir katılımcıya göre "annelik Allah'ın kadınlara bahşettiği çok önemli bir özellik, kadına özgü kutsal bir sorumluluk ve duygudur" (K36, 48, 2). Diğer bir katılımcıya göre ise kadınların sahip olduğu şefkat, merhamet, sevgi gibi özellikler anne olma ihtiyacı doğurmaktadır:

> "Anne olmak her kadının fıtratında var, çoğu kadının diyeyim. Tanıdığım arkadaşlarımda olsun, aile çevremde olsun belli bir zaman sonra anne olma ihtiyacını hissediyorsun. Çocuklara olan sevginden etrafındaki yeğenlerine olan muhabbetinden, kadın daha sevgi dolu daha şefkatli yaklaşıyor çocuklara karşı. O yüzden her kadının anne olmaya ihtiyacı var." (K32, 42, 2)

Katılımcıların birçoğunun anneliği kadına bahşedilmiş bir öz ve erdem olarak değerlendirmesine bağlı olarak annelik söz konusu olduğunda Türk toplumunda daha muhafazakâr değerlerin ve üçüncü dalga feminist kadın hareketinden Adrienne Rich (1976) ve Sara Ruddick (1989) gibi isimlerin anneliği kadına has bir öz ve kapasite olarak kutsayan, ona güç veren bir rol olarak öne çıkartan argümanlarının etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte anne olmaya dair düşünceler, anneliğin kadının doğası ile eşleştirilen ancak aynı zamanda kültürel bir bağlamda gerçekleşen toplumsal bir olgu olduğunu desteklemektedir. Bu doğrultuda bazı katılımcılar anne olmanın kendilerine uzak bir düşünce olduğunu, ancak anne olmak konusunda var olan toplumsal beklenti ve kabule göre uygun zamanda anne olma düşüncesine yakınlaştıklarını belirtmişlerdir:

> "Hani bazı insanlar vardır ya işte hep anne olayım, işte benim de evladım olsun, ben de o duyguyu yaşayım... Yani özel bir şeyim yoktu, illa anne olayım falan hiçbir zaman hayatımda demedim. Ama hep şöyle görüyordum, işte her şeyin bir sırası var. İşte nasıl eğitim hayatın bitiyor, işte belki o sıraya göre evleniyorsun, belki daha önce evleniyorsun. Evlendiğin zaman işte hayatın gerektirdiği zaten çocuk sahibi oluyorsun" (K11, 31, 1).

Anne olma düşüncesinin oluşmasında etkili bir diğer unsur ise yaş faktörüdür. Optimum doğurganlığın 20-30 yaşlarında olduğu bilgisi karşısında anne olmak için "optimum zaman"ı kaçırıyor olmaya dair endişe kadınları anne olma düşüncesine yaklaştırmaktadır:

> "Ben çabuk anne olmak istiyordum çünkü 27 yaşında evlendim. Geç evlendiğim için çok geçmeden hamile kaldım. Zaman kaybetmek istemedim." (K12, 31, 1)

Diğer taraftan geçmiş aile deneyimleri anne olmaya dair düşüncelerin belirginleşmesinde etkili olmaktadır. Katılımcıların bir kısmı içinde çocuk yetişen bir aileye sahip olmanın, bir başka çocuğun yetiştiğini görmenin ve kalabalık ailenin güzelliklerinin farkında olmanın kendilerini annelik düşüncesine yaklaştırdığının altını çizmiştir. Örneğin bir katılımcı çocukluğunda çok çocuklu bir ailede çocukların bakımına yardım etmek durumunda kaldığını ve yakınlarının çocuklarına yardım ederken o çocukların gelişiminin her evresine şahit olmanın kendisine çok heyecan verdiğini ve "sanki hepsini – bütün insanoğlunu- mümkünse ben doğursam da hepsinin o evrimini ve çeşitliliğini anbean yaşayıp idrak etsem" düşüncesine sahip olduğunu belirtmiştir (K28, 55, 8). Diğer bir kısmı ise tam zıddı bir şekilde yalnız, çok çekirdek bir ailede yetişmenin anne olmaya dair olumlu düşüncelerini pekiştirdiğini ifade etmiştir:

> "Çok çekirdek bir ailem var. Bir abim var ve teyze, hala, amca, dayı hiçbir şey yok. Annem tek çocuk, babam tek çocuk ve ben kalabalık bir ailem olmasını istemiştim. Çocuklarımın kuzenleri, yeğenleri, bir şeyleri olmasını istemiştim. Ben evlendiğim zaman abimin çocuğu yoktu, olmuyordu. O zaman çocuk sahibi olmak için ilginç bir istek duydum." (K20, 41, 3)

Kısaca ifade etmek gerekirse kadınlar anne olmayı kendi hayatları üzerinde sahip oldukları kontrol gücünü sekteye uğratabilecek bir dönüm noktası, risk ve kazanımların hesaba katılması gereken önemli bir karar olarak değerlendirmektedir. Aynı zamanda kadınlıkla eşleştirilen, kadının yaratılışında olan ve ona yaratıcı bir güç veren bir haslet olarak algılanmaktadır. Söz konusu algıya eklemlenen toplumsal beklentiler ve geçmiş deneyimler kadınları anne olmak düşüncesine yakınlaştırmaktadır. Dolayısıyla hem anneliği kadına özgü bir erdem olarak ele alan ve onun kendini gerçekleştirmesinin bir yolu olarak kabul eden feminist bakış açısı hem de Kandiyoti'nin (2015) belirttiği gibi anneliği kadına toplumsal statü kazandıran ve toplumsal düzenin yeniden üretimine katkıda bulunan bir rol olarak ele alan geleneksel bakış açısı kadınların anne olmakla ilgili düşüncelerinin oluşmasında etki göstermektedir. Bu bağlamda "anne olma" konusunda var olan toplumsal beklenti, sahip olunan geçmiş aile deneyimi ile kadınların kendi fıtratlarında olduğunu düşündükleri duyguların karşılıklı etkileşiminin onları anne olmaya yakınlaştırdığı göze çarpmaktadır.

3.1.2. "Anne Olma"nın Kazandırdıkları

Beck ve Beck-Gernsheim (2012: 205-207) günümüzde anne olma isteğinin temelinde çocuğun artık annenin kendisini gerçekleştirip güçlenmesine fırsat sağlayan, kök salma ve geleceğe uzanma arzularını tatmin edip duygusal ihtiyaçları karşılayan bir varlık olarak algılanmasının etkili olduğunun altını çizmiştir. Yapılan görüşmelerde de "anne olmanın kendilerine ne kazandırdığı" sorusu karşısında katılımcılar merhamet-sevgi, sabır-fedakârlık, güçlenme-

tamamlanma gibi duygusal ve psikolojik değerleri vurgulamışlardır. Mesela bir katılımcı çocuklarına duyduğu sevginin diğer tüm sevgilerden daha farklı olduğunu belirtmiştir:

> "Ne bileyim hani mesela eşin sana kızsa, onu sürdürürsün, bir hafta, iki hafta biri senin canını sıksa ama çocuk senin canını sıkıyor o an, iki dakika sonra geliyor. Anneciğim seni çok seviyorum, anneciğim sana sarılmak istiyorum dediği zaman, sendeki bütün duygular eriyor, bitiyor." (K2, 33, 2)

Diğer bir katılımcı ise sevmek ile vermek arasındaki ilişkiye ve bütün ilişkilerin bir şekilde alma-verme denklemi içerisinde ilerlerken anne-çocuk ilişkisinde anneliğin vermeye dayalı olduğuna, karşılık beklemeden vermenin ise anneyi ruhen olgunlaştırdığına dikkat çekmiştir:

> "Sonsuzca sevgi sadece anneliğe mahsus bir şey. Bütün ilişkilerde – karı kocalık dahil- alma verme denklemi üzerinde bir anlaşma yaparak ilerliyoruz. Yani veriyoruz da alıyoruz da. Almadan vermiyoruz ama annelikte 0'dan %100 vererek başlıyorsunuz. Şimdi gülücükler almaya başladık mesela, tepkiler almaya başladık, hediyelerimiz gelmeye başladı ama gelmese de annelik devam ediyor. Ve vermek bence insanı ontolojik olarak yükselten bir şey, irfanı arttıran ve ruhen olgunlaştıran bir şey." (K4, 38, 2)

Öte yandan katılımcıların birçoğu anneliğin sevginin beraberinde merhamet duygusunu getirdiğini, merhametli olmayı öğrettiği üzerinde durmuştur. Hatta bir katılımcıya göre merhamet duygusu sayesinde annelik "rıza" gösterilen bir sorumluluktur:

> "Merhamet duygum çok yoğun. Eğer o merhamet duygusu olmasa insan bir noktada delirebilir. (Annelik) Bitmeyen bir kölelik esasında düşününce." (K32, 42, 2)

Söz konusu çocuklara yönelik merhamet duygusu aynı zamanda diğer tüm canlılara yönelik bir merhamet ve sevgi duygusu doğurmakta, bu nedenle daha hoşgörülü bir bakış açısının gelişmesine yardımcı olmaktadır. Örneğin bir katılımcı "anne olduktan sonra sadece çocuklara değil her canlıya daha sevgi dolu ve merhametle yaklaştığını" (K11, 31, 1) ifade ederken diğer bir katılımcı "bazı prensip olarak gördüğü şeylerin anne olduktan sonra gaddarlık gibi göründüğünü" (K13, 43, 3) belirtmiştir. Başka bir katılımcıya göre ise çocuklarına karşı duyduğu merhamet diğer insanlara karşı farkındalığını yükseltmekte ve çocuk yetiştirirken peşinde koşulan şeylerin bir ölçüde ne kadar anlamsız olduğunu idrak etmesine yardımcı olmaktadır.

> "Çoluğunu çocuğunu bırakıp gelen yabancı kadınlar var burada mesela, savaş altında bir çocukluk geçiren çocuklar var. Şeyi sorguladım, başta kendi çocuğunun mükemmelliği için uğraşıyorsun ama diyorsun ki 'Allah'ım onlar da çocuk, onların da çocuğu var' sen uyduruk bir kurs peşinde koşarken birileri orada yaşam mücadelesi veriyor, temiz su bulma derdinde oluyor." (K23, 32, 3)

Sevgi ve merhametin yanı sıra annelik en çok sabır göstermeyi öğretmekte, daha sabırlı ve toleranslı olmayı sağlamaktadır. Mesela bir katılımcıya göre annelikle birlikte sahip olduğu keskin çizgiler yumuşamış ve farklı stres kaynaklarıyla baş edebilme yeteneği artmıştır:

> "Günlük hayatta normalde hamilelik öncesinde yoğun bir iş temposu, yaşadığın şehrin kaos etkeni var, bunlar çok fazla stres, gerginlik öfkelenebileceğin şeyler yaratırken şunu fark ediyorum doğumla başlayan ve doğumdan sonra da devam eden şey inanılmaz sabır düzeyim arttı. Benim en temel şükrettiğim şeylerden biri bu. Çok yüce bir şey gibi geliyor, nasıl evrildi oraya bilmiyorum ama çok daha mizahı etkin kullanabiliyorum, sallamayabiliyorum vs." (K9, 32, 1).

Diğer taraftan yoğun annelik anlayışı annenin çocuğu ile kurduğu ilişkide çocuğa açıklama yapmayı, çocukla mantık yürütmeyi, yeri geldiğinde çocuktan özür dilemeyi ve annenin bir öz disiplin sağlamasını gerektirmektedir. Zira çocuk yetiştirmek esasında hemen her toplumda sevgi ile eşleştirilen merhamet ve sabır gibi duyguları içeren bir sorumluluk olsa dahi günümüzde annelerin çocuklarının toplum ile uyumlu ve mutlu bir kişiliğe sahip olabilmesi için aileleri tarafından sevilmesi ve sonsuz bir sabırla yetiştirilmesi gerektiğine dair bilim ile gerekçelendirilen bir söylemle karşı karşıya kalmakta, anne sevgisi ve sabır bir görev olarak algılanmaktadır (Thornton, 2011: 414). Bununla uyumlu bir şekilde yapılan görüşmelerin bazılarında çocukla sağlıklı ilişki kurabilmenin yolu olarak sabır göstermeye anneliğin kazanımlarından biri olarak işaret edilmiştir.

> "33 yaşından itibaren bir anda tamamen böyle hayatının içinde 3 tane çocuk bulunca, yani sabır göstermeyeceksin de ne yapacaksın? Sabır göstermezsen, bütün dengeler alt üst oluyor. Ben sabırsız olduğum zaman, ben agresif olduğum zaman bu çocuklar uysal olmuyor. Bu çocuklar söz dinleyen çocuklar olmuyor. Daha mutsuz oluyorlar, daha sinirli oluyorlar ve bu sefer ben hem kendimi sakinleştirmek zorunda kalıyorum hem de onları. O daha yıpratıcı oluyor. Baştan sakin olmayı öğreniyorum o yüzden." (K6, 38, 3)

Merhamet, sevgi, sabır duygularının yanı sıra bazı katılımcılara göre annelik kendilerini güçlendirmektedir. Badinter'in (2017:29) de vurguladığı gibi anneliğin bir tercih meselesine dönüşmesi ve çocuğa atfedilen psikolojik anlamın önem kazanması anne olmak ile ilgili kader ve doğal gereklilik düşüncesi yerine kişisel tamamlanma nosyonunun öne çıkmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda nispeten daha geç yaşta tıbbi yardım ile anne olan bir katılımcı (K1, 41, 1) anne olmanın "kalbinde bir yara olarak bir kusur ve özür olarak kalacağını" düşündüğü eksiklik duygusunu bertaraf ederek kendini tamamlanmış hissetmesini sağladığını belirtmiştir. Bununla birlikte biri felsefe alanında diğeri de psikoloji alanında ihtisas yapmış olan iki katılımcı anneliğin sağladığı tamamlanma duygusunu betimlerken insanın annelikte sonsuzluğa temas ettiğine dikkat çekmiştir. Annelik bu anlamda Allah'ın kendinden bir sıfatı kadında yaşatması olarak değerlendirilmiştir:

> "Annelikle, ebeveynlikte sonsuzluğa temas ettiğini hissediyorsun. Vücudun ve ruhun tamamlanmış hissediyor. En önemli deneyim bence bu tamamlanmışlık. Sonrasında o tamamlanmışlıkla yola devam ediyorsun. Eğer sağlıklı biriyle evlenmişsen oturan bir yapı gibi. Bu tamamlanma olmadığında o hep eksik kalıyor. Varlığın bir hattıyla tamamlanıyor. Yaratma sıfatımız yok ama üretme sıfatımız var. Allah kendinden bir sıfatı bizde yaşatıyor gibi." (K8, 36, 1)

Söz konusu ifadeler çocuk sahibi olmakla ilişkilendirilen duygusal/psikolojik değeri yansıtmaktadır. Bu değerin önemli bileşenlerinin biri ise kendini gelecek kuşakta gerçekleştirmek ve insan olarak bir kez daha temsil edilmiş olmaktan türetilen tamamlanma duygusudur. Anne olmak ile kendini dışa vuran tamamlanma duygusu ise güçlendirici ve kadının kendini yeniden tanımlayıcı bir işleve sahiptir.

> "Fonda bir çocuk, benim hayatım, çocuğun benim yanımda giden bir hayatı olduğunu düşünüyordum ama öyle olmadığını ilk bebekliklerinde anladım. Yeniden oluşuyorsun onlarla birlikte. Onlar senin yanında gelmiyor, onlarla birlikte başka bir ana cadde oluşturuyorsun. Onlar artık merkezde yani, onlar seni yeniden oluşturuyor, annelik seni yeniden tanımlıyor." (K35, 48, 2)

Ayrıca ergenlik döneminde çocuğu olan annelerin bir kısmı için annelik kendilerine birer dost kazandırmakta ve bu anneleri güçlendirmektedir.

> "Ergenlik o kadar korkunç bir şey değil. Bir arkadaşınız olmaya başlıyor. Evet çok tartışıyorsunuz. Kız kardeş gibi düşün. Onunla da çok tartışırsınız ama aynı zamanda dertleşirsiniz de. Artık evdeki çocuk çıkıyor ve bir yetişkin evde oluyor. Senin bazen arkadaşın oluyor bazen sırdaşın oluyor. Bir konu hakkında bir kitap hakkında konuştuğun kişi oluyor. Bu da çok zevkli bir şey." (K32, 42, 2)

Diğer taraftan anne olmak tamamlanma hissinin sağladığı psikolojik güçlenmenin yanı sıra kadını fiziksel olarak da güçlendirmektedir. Özellikle aynı anda birçok işi bir arada yapma ve dolayısıyla zamanı etkin kullanma becerisi anneliğin en önemli katkıları arasındadır:

> "Evlendiğin andan itibaren aynı zamanda yemek yapıp, ev işleriyle ilgilenip aynı zamanda iş hayatın varsa bütün her şeyi yapabilme yeteneğine sahip oluyorsun, bunun içinde çocuk da var." (K16, 34, 2).

Buna karşılık çalışıyor olmak bu bağlamda çok belirleyici bir faktör olarak göze çarpmamaktadır. Mesela ev hanımı olan iki çocuk annesi bir katılımcı "önceden sadece kendine bakarken şimdi iki çocuğa, eve, kocaya bakmaya çalıştığını" ve bunun da "zamanı etkin kullanma, zamanı daha kaliteli geçirme" (K21, 35, 2) konusunda kendini motive ettiği üzerinde durmuştur. Bu bağlamda kadınların iş gücüne katılımının anneliğe ayrılması gerektiği düşünülen zamanı daha azaltmadığı, evde daha fazla vakit geçirme imkânına sahip olmanın ise rahatlatıcı bir etki göstermediği söylenebilir. Bu durum Allen'in (2005: 10) belirttiği gibi geçmişe nazaran çocuğun bakımı ve yetiştirilmesi konusunda daha fazla zaman ayrılmasını gerektiren anneliğin günümüzde daha çok bireysel bir sorumluluğa dönüşmesi, aile içi toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün içselleştirilmesi ve özellikle yakın çevrenin, yani daha geniş aile ve akraba gruplarının, komşuların desteğinden uzaklaşılmasının bir sonucu olarak okunabilir.

Diğer taraftan katılımcıların çoğu anne olmanın kendilerine psikolojik ve duygusal anlamda sunduğu katkı üzerinde dursa da ilginç bir şekilde sadece 10 yıl kadar çalıştıktan sonra

çocuklarına annelik yapmak için çalışmayı bıraktığını ifade eden üç çocuk annesi bir katılımcı ve halen çalışmakta olan bir çocuk annesi bir katılımcı anne olmanın toplumsal anlamda kazandırdığı saygınlığa değinmiştir. Aslında her ikisi de annelikle özdeşleştirilen ve daha düşük bir değer atfedilen ev-özel alanın dışında yer alan kamusal hayatta yer alma ve kendilerini annelik dışında tanımlama imkânına sahip olsalar da anneliğin kazandırdığı toplumsal sıfata dikkat çekmişlerdir:

> "Annelik benim için olumlu, sıfat kazandırıyor bir kere toplum açısından, bu yaşadığın toplumda çok önemliyse annelik rolü, sen önem kazanıyorsun ve benim toplumumda annelik rolü önemli bir rol. Sözün daha önce dinlenmezken, kendi anne babam tarafından, şimdi anne olduğum için, biraz daha değerli olmaya başladım. Bir sosyal statü kazandırıyor." (K6, 38, 3)

Özetlemek gerekirse anne olmanın kazanımlarının başında merhamet, sevgi, sabır, tamamlanma, güçlenme gibi duygular gelmektedir. Nitekim katılımcılar çocuklarının kendilerine sağladığı psikolojik destek ve katkıya dikkat çekmişlerdir. Bu durum Kağıtçıbaşı'nın (2010) 2003 Çocuğun Değeri Araştırması'na ait çocuk sahibi olma isteği ile ilişkilendirilen mutluluk, evliliği pekiştirme, anne babaların kendilerini gerçekleştirme ve hayata kök salma gibi bireysel gerekçelerin önem kazandığı yönündeki bulgular ile uyumludur. Ayrıca çocuğunun gelişimine katkı sunabilmek için ona zaman ayırması gerektiği konusunda uyarılan veya yönlendirilen anneler açısından pek çok rolü bir arada yerine getirmek zorunluluğu zamanı kaliteli geçirme ve etkin kullanma becerisini bir kazanıma dönüştürmektedir. Öte yandan Kandiyoti'nin (2015) de altını çizdiği gibi aile kurumunun ve anne rolünün Türk toplumundaki önemine binaen annelik kadının toplumunda değer görmesine ve toplumsal konumunu pekiştirmesine yardımcı bir vasıf olarak değerlendirilmektedir.

3.1.3. "Anne Olma"nın Zorlukları

Küçük ve bakıma muhtaç bir varlığın sorumluluğunu almanın elbette ki kendine göre zorlukları her zaman söz konusudur. Bu bölümde çağdaş anneliğin kültürel bağlamını oluşturan yoğun annelik anlayışının bizâtihi neden olduğu zorluklar betimlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda yapılan analizde eğitimli orta ve orta üstü sosyo-ekonomik statüye sahip kadınların anne olmanın zorlukları ile ilgili anlatımlarında "anneliğin fazla fedakârlık gerektirmesi, yeterli sosyal desteğe sahip olmamak, ebeveynlik sorumluluklarının büyük ölçüde anne tarafından üstlenilmesi" gibi ortak temalar öne çıkarken çocuğun yaşına göre anne olmanın zorluklarına dair deneyim ve algıda farklılıklara rastlanmıştır. Örneğin 0-6 yaş aralığında çocuğa sahip bazı katılımcılar için anneliğin nasıl yapılacağına dair geçmiş bir deneyime sahip olmamak zordur.

> "Valla ben çocuk bakımıyla ilgili hiçbir şey bilmiyordum açıkçası. Çocuk doğduktan sonra şok içerisinde kaldım. Uyumak bilmeyen bir çocuk, yatıyorsun kalkıyorsun uyku düzenim

> değişti. Ya dedim ki 'Bu ne kadar zor bir şeymiş' herkes diyordu ki 'Bilmiyor muydun?' bilmiyordum çünkü yeğenim yoktu, kardeşimin küçüklüğünü çok hatırlamıyorum yani yakın bir çocuk görmediğim için." (K1, 41, 1)

Günümüz toplumunda gündelik hayatın geniş akraba ve komşu çevresinden uzaklaşması ile oluşan deneyim aktarımı eksikliği annelerin kendilerinden sorumlu oldukları küçük bir çocuğa bakarken neyle karşı karşıya olduklarını tam olarak bilmemesi ile sonuçlanmaktadır. Geçmiş deneyim eksikliği bu noktada anneler açısından bir zorluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise çocuğun ilk doğduğu andan itibaren bakımı ve yetiştirilmesinde uzmanların rehberliğinin gerektiği düşüncesini kuvvetlendirici bir etki göstermektedir. Diğer taraftan yine anneliğin ilk yıllarında çocuğun fiziksel anlamda bakıma duyduğu ihtiyacın daha ön planda olması nedeniyle özellikle gece beslenmesi devam eden çocuklara sahip bazı katılımcılar fiziksel bir yorgunluk biçimi olarak uykusuzluk üzerinde durmuştur:

> "Gerçekten uyku. 2 yıl oldu ve çok sık uyanıyor. Gece gerçekten de 3 kesin, 3'ün altına hiç inmedik, ortalama 4 diyebilirim. Eşimin, annemin devreye girmesi hiçbir şeyi değiştirmiyor. İçli içli ağlaması oluyor. Beni en çok zorlayan kısım." (K9, 32, 1)

Ancak çocuklar büyüdükçe bu zorluklar yerini başka zorluklara bırakmaktadır. Bu araştırmaya katılan 13-18 yaş aralığında çocuğa sahip anneler dışındaki diğer annelerin önemli bir kısmının üzerinde durduğu temel zorluk yetersizlik/suçluluk duygusudur. Bir çocuğu yetiştirmek için verilen emeğin, küçük ve bağımlı bir varlığın duygusal ve fiziksel bakım için asgari gereksinimlerinin karşılanmasından öte yoğun annelik anlayışı hangi şart ve koşulda olursa olsun çocuğu merkeze alarak onu annenin bir projesi olarak değerlendirmektedir (Furedi, 2013:9). Söz konusu durum annelerde performans kaygısına ve bu kaygı da annelerin kendilerini başarısız olarak değerlendirmesine neden olmaktadır.

> "Önceden öz bakımlarına sanki önem vermek gerekir diye düşünüyordum. Altını değiştirmektir, temiz giydirmek, güzel giydirmek, yıkamak, paklamak bunların daha önemli olduğunu düşünüyordum. Ama çocuklar büyüdükçe, bunun daha az önemli olduğunu gördüm. Psikolojik anlamda, çocukları yetiştirmek yani onları doyurmak, yatırmak bunlar o kadar zor değil ama psikolojik olarak büyüme evresinde ben zorlandığımı düşünüyorum. Benim yapamadığım kısımlar, iyi bir anne olma kısmı bence. Yapamadığımı düşünüyorum çünkü." (K24, 35, 2)

Yetersizlik düşüncesine kapılmak ise duygusal anlamda ağır bir yüke dönüşmektedir. Zira bugün Beck-Gernsheim'in, (1996: 140-142) ifadesiyle annelik üzerinde dikkatle çalışılması gereken bir planlama projesine dönüşmüştür. Anne hem çocuğun sağlığı ve hayat başarısı hem de başarılı bir anne kimliği için daha fazla sorumluluk almak zorundadır. Söz konusu sorumlulukların odağına anne-çocuk ilişkisinin yerleştirilmesi ister istemez beraberinde annenin çocuğuna karşı duygu ve davranışlarını yönetme zorunluluğunu getirmektedir. Söz konusu zorunluluğun karşılanmadığı veya karşılanamadığı koşullarda annenin kendini suçlu ve

yetersiz hissetmesi kaçınılmaz olmaktadır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse çocuğun gelişimi konusunda bilimsel olarak bilinçlenen annelerin çocuk yetiştirme işini layıkıyla yapıp yapmadıklarına dair öz-sorgulamaları beraberinde yetersizlik ve suçluluk duygusunu getirmektedir. Bu doğrultuda bazı katılımcılar için anneliğin en zor yönü bitmeyen suçluluk duygusudur.

> "Her dönem suçluluk duyuyorsun her şeyle ilgili, aklına gelen gelmeyen. Anormal bir suçluluk duygusu, çocuğun saçını neden kestim, o gün neden fotoğrafını çekmedim, şunu neden yapmadım gibi olur olmaz her şey için suçluluk hissetmeye başlıyorsun ve sürekli daha iyisi olabilirdi diye düşünüyorsun." (K20, 41, 3)

Bununla birlikte söz konusu suçluluk duygusu çocuklar büyüdükçe azalmakta, akran gruplarının çocuk üzerindeki etkisi arttıkça annelerin çocuğu kontrol gücünün azalmış olması önemli bir zorluk olarak değerlendirilmektedir. Özellikle Wolf'un (2011) "total annelik" olarak kavramsallaştırdığı çocuğun yaşamının her yönünü optimize etme amacıyla onun hayatını planlama, kontrol etme ve yönetme sorumluluklarının anneye verildiği etik koda karşılık çocuğun ergenlik dönemiyle birlikte annenin kontrol alanının dışına çıkması, kendi mizacının ve bireyselliğinin önem kazanması gibi gelişmeler bu bağlamda söz konusu gerilimin oluşmasında etkili olmaktadır. Çocuklarının ikisi de ergenlik döneminde olan bir katılımcı çocuklarını kontrol edemiyor oluşunun kendi açısından zorluğunu şu şekilde ifade etmiştir:

> "Ne yapacağımı, nasıl davranacağımı bilemiyorum. Bazen çok yumuşak oluyorum bu sefer çok salıyorlar kendilerini. Sıkıyorum bu sefer 'Sıkıldık, bunaldık', işte sinirli, öfkeli oluyorlar. Küçükken daha bir korumacı olursunuz ama yanınızda. Şimdi daha dışarıya meyilliler, daha kontrolleri zor olmaya başladı. 'Nereye gidiyorsun' diyorum mesela 'Arkadaşlarıma takılıyorum' diyor, 'Nerede takılıyorsun' yani…" (K31, 49, 2)

Ayrıca katılımcıların önemli bir kısmı çocuklarının yaşından bağımsız olarak anne olma sorumluluğunun çok fazla fedakârlık içeriyor olmasının kendilerini zorladığı üzerinde durmuştur. Bu bağlamda yoğun annelik anlayışının çocuğun ihtiyaçlarını annenin kendi ihtiyaçlarının üstünde bir konuma yerleştirmesinin etkili olduğu söylenebilir. Zira Beck-Gernsheim'ın (2005: 130) üzerinde durduğu gibi geçmişte daha çok çocuğu beslemek bakmak gibi niceliksel bir anlam ifade eden anne olmak zaman içinde hamile kalmadan önce başlayan ve daha geniş bir alanı kapsayan bir sorumluluk olma özelliği kazanmıştır. Bu doğrultuda örneğin daha önce anneliğin merhamet ve sevgi duygularını geliştirerek insanı sadece çocuğa karşı değil tüm varlıklara karşı daha duyarlı kıldığını ve güçlendirdiğini belirten bir katılımcı, 2 yaşında çocuğunun bakımı konusunda babaanneden yardım alıyor olmasına rağmen anneliğin çok fazla fedakârlık içeriyor olmasının zorlayıcı olduğuna değinmiştir:

> "Kendinizden çok fazla fedakârlıkta bulunuyorsunuz. Çünkü en basitinden buradan eve gidiyorsunuz işte atıyorum kaka yapmış oluyor, altını değiştirmeniz gerekiyor. Belki siz çok yorgunsunuz, o anda susamışsınız, su bile içemiyorsunuz. Ya da mesela önce hep onun

> ihtiyaçları, yani hep o ön planda çünkü o daha çok küçük olduğu için ve size muhtaç olduğu için...yani siz kendinizi hep geri plana atıyorsunuz. Çünkü siz bir şekilde bununla başa çıkabilirsiniz ama o çok küçük olduğu için başa çıkamıyor." (K11, 31, 1)

Diğer taraftan çocuk yaş aldıkça sunulması gereken fiziksel bakım azalsa dahi anne olma sorumluluğun yerine getirilmesinde yeterli sosyal desteğe sahip olmamak anneler tarafından baskılayıcı addedilmektedir. Bu durumda temelde anneye atfedilen ebeveynlik sorumluluğunu yerine getirirken alınan yakın akraba ve sosyal çevre desteğinin azalmasına bağlı olarak hissedilen yalnızlık duygusunun belirleyici olduğu söylenebilir. Mesela çocuklarının doğumundan sonra kendisine bakım konusunda yardım edecek biri olmadığı için çalışmayı bıraktığını ifade eden bir katılımcı için çocukların yaşları 7 ve 9 olsa da halen daha desteğe sahip olmamak kendisi için zorlayıcıdır.

> "Bundan bir önceki jenerasyona göre çok daha az destek alıyorum, birçok noktada, ne diyeceksiniz, mesela ben çocuklarımı yeterince açık havada, parkta vs. oynatamıyorum, dışarı çıkartamıyorum, enerjilerini atmaları yani gerekli fiziksel enerji harcamaları gereken ortamım yok, artı bunun için, bunun dışında mesela eskiden olan o büyük aile, akşam dışarı çıkacağım, bir anneanne, bir babaanneye bırakabilme lüksüm yok, bir teyzeye ya da bir komşuya bırakabilme lüksüm yok. Onun için bakıcı bulmam gerekiyor. Bu beni baskı altına tutan bir şey çünkü hakikaten bir yetişkin olarak rolüm var hayatta ve bunlardan feragat etmek ya da bunları zorlu şartlar altında yerine getirmek durumunda kalıyorum." (K15, 41, 2)

Öte yandan günümüzde çocuğun okul dışı etkinlikleri çocuğun gelişimi ile eşleştirilen ve çocuğa yaşam becerilerini kazandırılması noktasında kendilerine atfedilen anlam annelerin ev dışında da çocukları için ciddi bir mesai harcamasına neden olmaktadır. Lareau'un (2002) dikkat çektiği gibi çağdaş ebeveynlik kültürünün çocukların yeteneklerini geliştirme ve onları değerli deneyimlere maruz bırakmayı gerektirmesi annelerin bu bağlamda muazzam bir emek ve zaman harcamasına, aile hayatını da bu etkinlikler etrafında düzenlemesine yol açmaktadır. Bu ise anne olma sorumluluğunu bir derece daha zorlaştırmaktadır. Çocuğu profesyonel anlamda yüzücülükle uğraşan, bunun dışında keman çalan ve düzenli olarak pilates yapan bir çocuk annesi bir katılımcı bahsetmiş olduğumuz durumu kendi açısından şu şekilde değerlendirmiştir:

> "O haftanın 6 günü performans yüzücüsü ve yüzme sporuna gidiyor. Ben onu okuldan alıyorum hatta antrenmanlara öyle başlıyor ki, ben evde direkt ona termoslarımız var sıcak tutan, termosa 2 ya da 3 çeşit yemek koyuyorum, yanına meyvesini koyuyorum, antrenmandan sonra da yemesi için, hemen yemesi gereken, 15 dakika içinde yemesi gereken birtakım şeyleri var. Onları hazırlıyorum ve ben gidiyorum çocuğumu okuldan alıyorum, arabayla tekrardan yüzmeye götürüyorum. Arabayla kapısında yaklaşık 3 saat bekliyorum çünkü evle yüzme arası çok uzak olduğu için bir daha git gel, trafikten dolayı o işi yapamadığım için, biz eve takribi 21.00'de giriyoruz. 21.00'de girdiğimiz için, gün içinde önceden hazırladığım yemeği farklı olsun diye yediriyorum, sonra başında bekleyip maalesef ders çalışmasını sağlıyorum çünkü çocuk evden 08.00'de çıkıp, akşam 21.00'de

girdiği için bitap düşmüş vaziyette yani hani bu şekilde bir hayatımız var. Anlatabildim mi, hepsi (hayatım) ona kanalize olmuş vaziyette." (K27, 45, 1)

Anne olma sorumluluğunun kadınlar için zorlayıcı yönlerinin yanı sıra ebeveynlik sorumluluğunun aile içerisinde nasıl paylaşıldığı araştırma kapsamında incelenmiştir. Katılımcıların çoğu ebeveynlik konusunda esas sorumluluğunun kendilerinde ve çocuğu ilgilendiren meselelerde daha çok kendilerinin belirleyici olduğunu ifade etseler de yine de çoğunun eşleriyle aralarında bir şekilde iş bölümü bulunmaktadır. Ancak eğer babanın çalışma koşulları yoğunsa bu iş bölümünün sekteye uğradığı üzerinde durulmuştur. Örneğin eşi ticaretle uğraşan 3 çocuk annesi bir katılımcı eşinin iş yoğunluğu nedeniyle çocuklarla geçirdiği vaktin sınırlı kaldığını ve bunun çocukları olumsuz etkilediğini belirtmiştir:

"Babamız yoğun çalıştığı için maalesef sınırlı vakit ayırıyor. Ben beklentiye çok giriyorum ama bu beklentiyi çok karşılayamıyor ama vakit oluşturmaya çalışıyor. Çocukların babaya ihtiyaçları büyüdükçe ortaya çıkıyor, küçükken bu kadar değildi. Babanın yokluğunu daha fazla tolere edebiliyorduk ama yaş aldıkça çocuklar baba figürüne ihtiyaç duyabiliyorlar." (K23, 32, 3)

Diğer taraftan katılımcıların çoğu eşlerinin iş yoğunluğu müsaitse bir şekilde kendilerine yardımcı olduğu üzerinde durmuştur. Söz konusu yardım çocuk daha küçükken beraber oyun oynama ve çocuğu oyalama şeklinde gerçekleşmekte, çocuk büyüdükçe ise çocuğu ilgilendiren kararlarda beraber düşünme, fikren birbirini desteklemeye doğru kaymaktadır. Özellikle okul ve ergenlik döneminde çocuğa sahip katılımcılar için anne ve babanın çocuklarla ilgili herhangi bir konuda ortak bir düşüncede buluşmaları önemlidir.

"Bizim ailede çocuk yetiştirme konusunda sorumlu benim. Şu anlamda iş birliği bekliyorum ve bunda kesinlikle o iş birliğini alabiliyorum, mesela biz genelde karı koca aynı konuda aynı şeyleri düşünürüz. Yani fikir ayrılıklarımız çok fazla yoktur. Eğitimleri konusunda, doktorları konusunda, terbiyeleri konusunda genelde aynı şeyleri takip ederiz. Bugüne kadar evliliğimiz süresi içerisinde 'Evet biz bunu çok iyi yapıyoruz' diyebileceğim şeylerden bir tanesi şu: çocuklarla ilgili olarak birbirimizin bir hata yaptığını görüyorsak bunu asla çocukların yanında düzeltmeyiz. O hatalı davranışı muhakkak çocuklar yattıktan sonra oturup konuşuruz. Kurallar bellidir, ikimiz de aynı kuralları uygularız: çocuklar akşam saat 9.30'da yatacaklarsa, evet çocuklar 9.30'da yatacaklar." (K14, 38, 2)

Bununla birlikte çocuk ergenlik dönemine geldiğinde anne çocukla daha çok muhatap olmaya ve ebeveynlik konusunda esas sorumluluğu yüklenmeye devam etse de baba bir otorite figürü olarak daha çok öne çıkmaktadır. Ancak yine de anne ön planda kalmaya devam etmekte, babalar daha çok "Beni muhatap etme çocukla sen muhatap ol" ifadesiyle öne çıkan bir tutum benimsemektedir.

"Anneyi şekillendiren sadece annenin karakteri değil, zaten çok rahat karakterde bir insan değilim ama baba da çok şekillendiriyor anneyi. Babanın evde hâkim olması, evde her konuda. Benim eşim de tipik Türk erkeği. Sen annesin senin ilgilenmen lazım, seninle başka türlü ilişki kurar, ben babayım diye işin içinden sıyrılmayı çok seviyor. Ama bir yandan da her şeyin düzgün yapılmasını istiyor. Beni şekillendiren tabii eşimin de bu

müdahaleci tavrı. Daha rahat bir eşim olsaydı, belki ben de biraz daha rahat bir anne olurdum. (Esas sorumlu) ben, gizli özne eşim. O söylüyor biz yapıyoruz. Onun kafasına ne yatıyorsa o öyle gidecek diye düşünüyor." (K32, 42, 2)

Çocuk kaç yaşında olursa olsun anne çocuğun bakımı ve yetiştirilmesinde esas sorumluluğu almakta, ancak baş etmekte zorlandığı ve/veya yardıma ihtiyaç duyduğu durumlarda baba yardımcı bir figür olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte ergenlik dönemindeki çocuk gözünde babanın otoritesi önemsenmekte ve dolayısıyla babaya atfedilen rol biraz daha genişlemektedir. Ancak yine de çocuğu takip etme ve onunla muhatap olma gibi konularda esas sorumluluk anneye ait kabul edilmektedir. Anne olma sorumluluğunun çocuğun fiziksel ve duygusal anlamda ihtiyacı olan bakımdan daha fazlasını kapsayan yoğun annelik anlayışı ise anne olmaya dair algının temellendiği bir standart işlevi görmektedir. Söz konusu standardın önemli bileşenlerinden biri ise annenin çocuğu ile ilişkisinde basit veya karmaşık herhangi bir sorunun çözümünde ve annelik pratiklerini düzenlerken tıbbi ve psiko-sosyal uzman bilgisi ile ilişki kurmasını gerektirmesidir (Furedi, 2013). Bu sebeple annelerin ulaştıkları bilgi ve bilgiye erişim yollarına dair algıları günümüz toplumunda anneliği anlamak için önem taşımaktadır.

3.2. Annelerin Bilgi ve Bilgiye Erişim Yollarına Yaklaşımları

Yoğun annelik anlayışı anne karnından itibaren annenin çocuğunu birtakım risk ve tehlikelere karşı koruyabilmesi ve aynı zamanda çocuğa optimum seviyede gelecek fırsatları sunabilmesi için tıbbi ve psiko-sosyal uzman bilgisi ile yoğun bir ilişki kurmasını gerektirmektedir. Zira bugün hem bilimsel bilginin hâkim otoriter bilme biçimi olarak kabulü ile geçmişte doğru ve uygun anneliğin nasıl olması gerektiği noktasında yol gösterici olan yerleşik uygulamalar geçerliliğini kaybetmekte hem de neoliberal bireyselleşme sürecinin de desteğiyle kuşaklar arasında deneyim paylaşımı daha az gerçekleşmektedir (Miller, 2010). Dolayısıyla uygun ve doğru anneliğin nasıl olması gerektiği konusunda uzman rehberliği, geçerli bilimsel bilgiye erişim ve annelik yaparken bu bilginin uygulanması gereklilik kazanmıştır. Bu gerekliliğin anneler tarafından nasıl algılandığını anlamak üzere katılımcıların çocuk bakımı ve yetiştirilmesi konusunda takip ettikleri bilgiye nasıl ulaştıkları ve aynı zamanda ulaştıkları bilgi ve bilgiye erişim kanallarına dair bakış açıları analiz edilmiştir. "Anneliğe hazırlık eğitimleri, uzmanlar, yazılı kaynaklar, internet ve sosyal medya, öğretmenler ve rehberlik birimleri, sosyal çevre" kapsamında anneanne, babaanne ve arkadaşlar ise anneler açısından önemli bilgi kaynakları olarak teşhis edilmiştir.

3.2.1. Anneliğe Hazırlık Eğitimleri

Hamilelik ve doğum farklı tıbbi tetkikler aracılığıyla uzmanların gözetiminde ve onların risk söylemlerinin etkisinde annelerin çoğu zaman karşılaştıkları koşulları daha fazla kontrol altında tutmayı önemsedikleri süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlıklı bir hamilelik ve doğumun gerçekleşebilmesi için anneler söz konusu süreçler hakkında bilgi sahibi olmayı, hatta gerektiğinde uzman bilgisine alternatif bir bilgi ile karşı çıkabilmeyi önemsemekte ve anneliğe hazırlık eğitimlerine bu bağlamda rağbet edilmektedir. Doğum sonrasında ise annelerin bebeğe nasıl bir bakım sağlaması gerektiğine dair geçmiş deneyim ve bilgi eksikliği, yakın çevreden sağlanan bilginin yeterli ve geçerli görülmemesi gibi faktörler anneliğe hazırlık eğitimlerini anneler açısından cazip kılmaktadır. Dolayısıyla anneliğe hazırlık eğitimleri anneye farklı bilgiler karşısında daha uygun ve doğru bilgiyi edinme, böylece uygulanacak bilgiyi seçme imkânı vermeleri nedeniyle Thornton'ün (2011: 400) ifade ettiği gibi annelerin kendilerini gerçekleştirme, özgürlük duygularını pekiştirme, kişisel tatmin sağlamalarına yönelik bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte 0-6 yaş aralığında çocuğa sahip katılımcıların çoğu bu tarz kurs ve eğitimlerin gerekli olduğu üzerinde dursa da 12 katılımcıdan sadece üçü anneliğe hazırlık eğitimine katılmıştır. Hamileliği sırasında anneliğe hazırlık eğitimi alan üç katılımcıdan biri bu eğitimin toplumda doğru bilinen ancak bilimsel anlamda yanlış olan şeyleri öğrenmesi anlamında faydalı olduğuna dikkat çekmiştir:

> "Bir kere nasıl besleneceğimle ilgili, nasıl egzersiz yapacağımla ilgili bilgiler edindim. Toplumda yanlış bilinen birkaç şeyi düzelttim kendi kafamda. Mesela işte canın ne istiyorsa ye, işte ondan sonra aşeriyorsun şöyle şöyle… İşte bol bol yiyeceğini içeceğini kesme falan bunların yanlış olduğunu öğrendim en azından. Ve dengeli bir şekilde beslenmeye, spor yapmaya elimden geldiğince başlamam için benim için güdüleyici oldu bu eğitimler." (K12, 31, 1)

Hamilelik ve doğuma dair beklenti ve deneyimlerin şekillenmesinde bilimsel bilgi toplumda yerleşik kabul ve pratiklerden daha etkili bir otorite olarak kabul edilmektedir. Anne olma sorumluluğunun bir parçası olarak hamilelik sürecini bilimsel bilgi ışığında geçirmek gerektiği görüşü desteklendiği göze çarpmaktadır. Bununla birlikte sağlık alanında çalışan bir katılımcı ise herhangi bir anneliğe hazırlık eğitimi almış olmasa da alınacak eğitimlerin en çok doğuma yardımcı olması anlamında önem taşıdığına vurgu yapmış ve özellikle sezaryen doğumla dünyaya gelen bebek sayısının artmasına "günümüz dünyasında hadi sen doğuramazsın sezaryen olduğu için, doğum konusunda eğitim alınabilir" (K7, 30, 1) ifadesiyle dikkat çekmiştir. Böylece artan sezaryenle gerçekleşen doğum oranları karşısında beceri kazanmanın ve sezaryenle doğuma yönlendiren doktora karşı vasıf kazanabilmenin bir yolu olarak doğuma hazırlık eğitimlerinin önemine işaret etmiştir. Biri 5 diğeri 2 yaşında iki çocuk annesi diğer bir

katılımcı da ilk doğumunda normal doğum yapmak istemesine rağmen sezaryen ile doğuma alınması nedeniyle ikinci doğumunun normal yoldan gerçekleşebilmesi için anneliğe hazırlık eğitimlerine katılmıştır.

> "Ben ilk çocuğumu sezaryenle dünyaya getirdim. İkincisinde ise sezaryen sonrasında normal doğum yapabilmek için hamilelik kursuna gittim. Aşırı faydası oldu. İlk defa hamile kalmışım gibi her şeyi ilk defa öğreniyormuş gibi oldum. Çok faydasını gördüm. Allah`ın izniyle de normal doğurdum." (K5, 31, 2)

Katılımcının ikinci hamileliğinde katılmış olduğu eğitimler ona uzmana karşı koyma gücü verecek bir vasıf kazandırmış ve ikinci doğumunu normal doğum ile gerçekleştirmiştir. Bir başka ifade ile uzmanlık sistemlerinin neden olduğu vasıfsızlaşma karşısında almış olduğu eğitim katılımcıya uzman bilgisinin karşısına başka bir uzman bilgisini koyma fırsatı vermiş ve katılımcı aldığı eğitim sayesinde tıbbi doktor karşısında vasıf kazanarak doğum deneyimini yeniden inşa etmiştir. Bu örnek uzmanlık bilgilerinde cari olan çoğulluğun getirdiği zorluklara karşılık aynı zamanda annelerin yeniden vasıf kazanmaları yönünde taşıdığı fırsatlara işaret etmektedir (Giddens, 2014: 177). Ancak yine de bu durum "normal" doğumun uzman rehberliğinden muaf olduğu anlamına gelmemektedir. Zira günümüzde doğum, hastane ortamında gerçekleşen, uzmanların risk argümanlarının ve yönlendirmelerinin esas alındığı tıbbileşme süreci tamamlanmış bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yine hamileliği sırasında anneliğe hazırlık eğitimi alan diğer katılımcı ise söz konusu eğitimlerin hem çocuğa sağlanacak bakımın nasıl olması gerektiğine dair bilgi vermesi hem de kendisine anneanne ve babaannenin müdahalelerine karşı koyma gücü vermesi, kendini "güçlendirmesi" açısından önemine vurgu yapmıştır:

> "Bir bebeği hiç giydirmedim ya da banyo yaptırmadım ya da nasıl beslenir falan vs. kadar detay geliyordu ki zihnime, hiçbir fikrim yok. Yani doğumu hangi yolla yapmalıyım, buna dair bir netliğim yoktu. Çocuk doğduktan sonra ilk günlerde ne giydirmeliyim, oda ısısı ne olmalı gerçekten birilerinden duymaya ihtiyacım vardı çünkü aileden kopamıyoruz. Yeni bebek doğduğunda baş başa kalmıyoruz eşimizle, aileler de geliyor. O ailelerin de getirecekleri bir şeyler var, bunların hangisi sağlıklı hangisi kulaktan dolma bunlara ihtiyacımız vardı ve bilgilendirici olması bakımından bize çok iyi geldi." (K9, 32, 1)

Bu bağlamda anneliğe hazırlık eğitimine katılsın veya katılmasın bu tarz eğitimleri gerekli gören katılımcılar uzmanlardan alınan eğitimin ve tavsiyelerin ilgili oldukları alanlarda annelerin bilgiye erişimini ve böylece rasyonel ve doğru karar almalarını sağlayarak onları güçlendirdiği ve özgürleştirdiği nosyonunu benimsemektedir. Diğer bir ifadeyle Valencia'nın (2014) da dikkat çektiği gibi annelik yaparken neoliberalizme özgü ekonomik bakış hem annenin kendi kimliğini yapılandırması hem de çocuğun sağlığının optimizasyonu için kendine yer bulmuştur. Ancak anneliğe hazırlık eğitimlerini gereksiz addeden bazı katılımcılara göre

kitabî bilgi "doğal"lığı bozmakta ve bazı şeyleri "yaşarken" öğrenmek gerekmektedir. Söz konusu katılımcıların ifadeleri anneliğin öğretilip öğretilmeyeceği ile ilgili sorunsala (Furedi, 2013) dikkat çekmektedir:

> "Kitabî bilgiyle yaşamak çok farklı, hep şöyle yaparız, böyle yaparız, şöyle olması gerekir, böyle olması gerekir diyorsun ama o an o sürecin içine girdiğinde, kitabî bilgiden biraz daha çıkıp yaşarken öğreniyorsun bazı şeyleri." (K3, 30, 1)

Bu bağlamda Lee'nin (2014a) dikkat çektiği anneliğin başarılması gereken bir iş, belli bir beceri kümesinin kazanılması ve uygulanmasını kapsayan eylemler bütünü olarak kavramsallaştırılması, anne-çocuk ilişkisinin içgüdü ve sezgiden uzaklaştırılıp teknik bir meseleye dönüşmesi problem edilmektedir. Ancak yine söz konusu eğitimlerin eleştirisinde daha çok "sezgilerimiz ve kendi kurduğumuz tecrübeyle, bağla onlarla bağlanmak istedim galiba" (K4, 38, 2) ifadesinin örneklendirdiği gibi doğal ebeveynlik yaklaşımının söz dağarcığından faydalanılması dikkate değerdir. Farklı bir bilgi bütününden yola çıkarak başka bir bilgi biçiminin eleştirilmesi olarak yorumlanabilecek bu durum aslında düşünümsel bilimselleşme olarak tanımlanan sürecin bir yansımasıdır. Dolayısıyla söz konusu eleştirel tutum anneliğin belli bir bilgi dahilinde yapılmasına değil, ancak anneliğin nasıl yapılması gerektiğine dair bir yönelimden çok katı kural ve davranış modelleri öneren bilgiye yöneliktir. Ayrıca bu tutum annelere yöneltilen uzman tavsiyelerindeki çağdaş oryantasyon değişimine de ayna tutmaktadır.[26]

Bununla birlikte bazı katılımcılar anneliğe hazırlık eğitimlerini bilginin piyasa koşullarına tâbi olması, satılmak için üretiliyor olması nedeniyle eleştirmiştir. Örneğin bir katılımcı bilginin artık çok kolay ulaşılabilir bir şeye dönüştüğünü ifade etmiş ve bu tarz eğitimleri para tuzağı olmakla itham etmiştir:

> "Ben şöyle görüyorum açıkçası, biraz para tuzağı gibi görüyorum. Şöyle ki sonuçta nefes eğitimi, nefes eğitimini ben internetten bakıp öğrenebilirim. Hani koçluk moçluk açıkçası biraz süslüyorlar, kelimeler katıyorlar, bir şey yapıyorlar, ver parayı. Bir de bu piyasa oluşturmuş durumda, komşum gidiyorsa ben de gitmeliyim, o yapıyorsa ben de yapmalıyım gibi bir yarış meselesi olarak görüyorum." (K1, 41, 1)

Söz konusu eğitim ve tavsiyeler, anneleri özgürlük, güçlendirme, destek gibi neoliberal retorikten faydalanarak gittikçe daha yoğun bir şekilde piyasa koşullarına dahil etmesi nedeniyle eleştirilmektedir.[27]Ancak bu farkındalık anneliğin uzman rehberliğinde ve bilimsel bilgi ışığında yapılması gereken bir iş olduğu algısından uzaklaşması anlamına gelmemektedir. Zira katılımcının ifadesinde de görüldüğü üzere neyin nasıl yapılması gerektiğine dair bilgiye

[26] Bkz. 2.2.1. Postmodern Annelik Bilgisi.
[27] Bkz. 3.2.1. Neoliberal Bireyselleşme Sürecinde Anne Kimliği.

erişim yollarının artmış olması söz konusu eğitimlerin sorunsallaştırılmasında etkili olmaktadır. Bu bağlamda katılımcılar annelik yaparken çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığı konusunda bilgi sahibi olmanın başka yollarını da önemsemektedir. Uzmanlarla birebir ilişki kurmak söz konusu yollardan en önemlisini teşkil etmektedir.

3.2.2. Uzmanlar

Annelerin çocuk bakımı ve yetiştirilmesi konusunda başvurdukları en önemli kaynak bizzat uzmanlardır. Hamilelik ve doğum söz konusu olduğunda katılımcılar genel olarak kendi takiplerini yapan tıp doktoruna "teslim olmaktadır" (K2, 33, 2). Hamilelik süresince tıp doktorlarının yönlendirmeleri esas alınmakta ve bu süreçte kontrolde kalmak önemsenmektedir. Doğum söz konusu olduğunda da yine tıbbi doktorun risklere dair söylem ve yönlendirmeleri doğumun nasıl gerçekleşeceği konusunda belirleyici olmaktadır. Ayrıca katılımcıların hepsi çocukları özellikle 0-2 yaş aralığında iken çocuğun yeterli büyüme ve gelişmeyi sağlamış olduklarına dair izlem için düzenli tıbbi doktor kontrolüne devam etmektedir. Bununla birlikte yine katılımcıların hepsi çocuklar büyüdükçe fiziksel sağlıklarıyla ilgili sorunlar karşısında tıp doktoruyla irtibat halinde kalmakta, hangi doktora gitmek gerektiği konusuna karar verirken de yakın çevrelerinin yönlendirmelerini esas almaktadır. Ancak sadece bir katılımcı çocukları hastalandığında tıp doktoruna değil biorezonans[28] tedavisi uygulayan bir uzmana gittiklerini belirtmiştir. Söz konusu katılımcı çocukları hastalandığı zaman tıp doktorunun çok fazla antibiyotik tedavisine başvurduğunu düşünmesi nedeniyle bu yolu tercih etmiştir.

> "Bu kadar hastalık artık yoruldum. Doktorlar, antibiyotikler artık sürekli ateş, sabahlar olmuyordu hani, sürekli çocuk hastalanıyor. Böyle yoruldum artık yeter dedim. Bir anda da tevafuk işte sınıf arkadaşının annesi bu işi yapıyor öğrenince, dedim bu bana hikmettir dedim. Elhamdülillah sonucunu da gördüğüm için ki ciddi görüyorum. O yüzden geri adım atmak istemiyorum. Çünkü 9 seans, 10 seans, 11 seans belki toplasak, 15 – 20 seans olmuş aralarda hani ciddi yol kat ettik. Bu emeklerim boşa gitsin istemiyorum." (K2, 33, 2)

Düşünümsel bilimselleşme süreçleri katılımcının modern bilimin ürünlerini ve olumsuz etkilerini sorgulamasında ve ona alternatif olan bir bilgi kümesine yaslanarak kendini ortaya koyan uzmanlıklara verdiği önemde yansımasını bulmaktadır. Bu bağlamda Irwin vd. 'nin (2005: 86) de dikkat çektiği gibi modern bilimi temsil eden uzman söylemlerinin karşısına

[28] Biorezonans bütüncül veya tamamlayıcı tıpta kullanılan bir terapi biçimidir. Biorezonans tedavisinde her insanın doku, organ ve hücrelerine özgü olan frekansları ölçme ve algılamada özel olarak geliştirilmiş bir biorezonans cihazı kullanılmaktadır. Söz konusu cihaz aracılığıyla hastalıklı doku, hücre ya da organlara çoğunlukla yaydıklarının tam aksi yönde frekans yollanarak hastalık nötrleştirmeye yani ortadan kaldırmaya çalışılır. Bazen de mevcut frekansları güçlendirerek vücut hastalıklara karşı desteklenir (Hersh, 2019).

alternatif olarak kendini konumlandıran uzman söylemlerinin ortaya çıkması ve böylece bilimsel argümanlarda yaşanan çoğullaşmanın ilk elden sonucu özerk ve farklı yorumları değerlendirme, hangi bilgi kaynağından nasıl faydalanmak gerektiğine karar verme zorunluluğudur. Anneliğin bireyselleştiği bağlama işaret eden bu zorunluluk, diğer taraftan anne kimliğinin bizzat anne tarafından karar vererek ve tercihte bulunarak bizzat oluşturduğu bir tasarım niteliği kazanması anlamını da taşımaktadır. [29]

Diğer taraftan çocuk büyüdükçe çocuğun fiziksel sağlık ve gelişiminden psikolojik ve davranışsal sağlık ve gelişimine kayan kaygılar ile psikoloji/pedagoji alanlarında uzman kişiler ile irtibat kurulmaktadır. Ancak çocuğun duygusal veya davranışsal bir problemi var mı acaba sorusu annenin zihninde belirdikten sonra hemen bir psikolog/pedagoga gidilmediği görülmektedir. Bu bağlamda bazı katılımcılar öncelikle yakın çevrelerindeki hem deneyimli annelere hem de psikoloji veya pedagoji alanında uzmanlıkları bulunan tanıdıklarından teyit almayı tercih etmektedir.

> "Ben bağa önem veriyorum. Orada arkadaşım biraz bilmişlik yapıp sen bağa önem veriyorsun ama bak senin de çocuğun gergin, eleştirdiği an ağırıma gitti. Dolayısıyla onu gözlemleyen bir uzman kişiden ve bir de uzman olmayan kişiden teyit almak istedim. Her ikisi de çocuğunla gayet güzel bir ilişkin var, sen ne bakıyorsun milletin dediğine dedi. Ama ben onay almak istedim." (K8, 36, 1)

Söz konusu ifadeler anneliğin hem bilgi hem de deneyim gerektiren bir iş olduğunu gösterir niteliktedir. Bununla birlikte bilgi mi deneyim mi sorusu söz konusu olduğunda bilgi sahibi olmak daha önemli kabul edilmektedir. Bu doğrultuda katılımcıların bazıları deneyimi önemsedikleri, ancak tek başına yeterli kabul etmedikleri ve bu sebeple psikoloji ya da pedagoji alanında uzmanlığı olan bir tanıdıktan teyit almanın kendilerince daha önemli olduğu üzerinde durmuştur. Uzmanlıkları psikoloji ya da pedagoji olan yakın arkadaş çevresinden alınan yorumlar ise anneler açısından rahatlatıcıdır.

> "Acaba yanlış mı davrandım, disiplini eksik mi uyguladım ya da fazla mı kaçırdım (diye düşünürken) bir arkadaşım psikolog, şöyle bir şey söyledi 'Ben dayak yiyerek büyüdüm. Bir kere babam beni bir dövdü kapının arkasındaki dolaba ve kapının arasına sıkıştım. Nasıl girmişsem bilmiyorum, beni annem ve kardeşim oradan zor çıkardılar. Şu an babamı çok seviyorum. Babama onu yaptığına dair sadece anı kaldı, kin duymuyorum ve ben iyi bir insan oldum. Şu an günümüzde bu hareketi acayip kötülüyoruz ama sadece bir harekete bakıp yargılama ve paniğe kapılma. Daha önünde düzeltebileceğin çok zaman var' dedi. Onun bunu yapması benim içimi rahatlattı." (K19, 38, 2)

Bu bağlamda katılımcıların bazılarının birebir bir uzmanla görüşmeseler dahi bilginin kendilerine sağladığı otoriteye sahip arkadaşlarından teyit almak istemiş olmaları aslında annelerin çocukların fiziksel sağlıklarının yanı sıra duygusal ve psikolojik sağlıklarıyla ilgili

[29] Bkz. 3.2.2. Düşünümsel Bilimselleşme.

olarak da daha rasyonel bir anlayışı benimsediğini, psikolojikleşen anne-çocuk arasındaki bağın gittikçe yönlendirmeye açık, profesyonel uzmanların da dahil olduğu özel bir dikkat gerektiren ilişki olarak kavrandığını göstermektedir. Ayrıca bu durum Furedi'in (2013: 177) dikkat çektiği üzere çağdaş çocuk yetiştirme literatüründe var olan annelik yaparken çocukla yalnız baş etmenin mümkün olmadığı, muhakkak destek istemek gerektiği yönündeki kültürel eğilimin de bir dışa vurumu kabul edilebilir. Mesela bir katılımcının (K16, 34, 2) somut bir ihtiyaç nedeniyle değil ancak "kardeşinin olacağını sıkıntı yaşamadan çocuğuna nasıl anlatması" gerektiği konusunda bir pedagog yakınından destek alması bunun bir örneğidir.

Bununla birlikte hem çocuğun psikolojik dünyasının zedelenmeden geliştirilebilmesi kaygısı hem de psikolojik veya davranışsal bir sıkıntının dışa vurumu olarak yorumlanabilecek somut belirtilerin varlığı annelerin kendilerine acaba bir psikolog ya da pedagogla görüşmem, birebir tavsiye almam gerekir mi sorusunu sormalarına neden olmaktadır. Sadece bir katılımcı çocuklarıyla ilgili konularda bir uzmandan fikir almak istediğini ama buna "sadece ne diyecek diye merak ediyorum" (K5, 31, 2) diye ifade edilen merak duygusunun neden olduğunun üzerinde durmuştur. Katılımcıya göre bir uzman çocuğu anne kadar yakından gözlemleme ve tanıma fırsatına sahip değildir, varsa bir sıkıntı bunun çözümü annededir. Bu bakış açısı aslında uzman- anne ilişkisinin standart uzman- yetişkin ilişkisinden farklı olarak eşitlik ilişkisi varsayımını yansıtmaktadır. Normalde uzmana duyulan güven onun bilgi ve yetkinliklerinden kaynaklanmaktadır. Ancak anne ile uzman arasındaki ilişki söz konusu olduğunda, bu ilişki belirli bir çocuk için neyin iyi olduğunu kimin bildiği konusunda bir yetki çatışması niteliği kazanabilmektedir (Furedi, 2013: 181). Buna rağmen araştırmada görüşülen katılımcıların çoğu çocuklarında gördükleri bir problemin aşılması veya çocuğuyla kurduğu ilişkinin iyileştirilmesi konusunda psikolog-pedagog gibi uzmanlarla kurdukları ilişkiye ve aldıkları tavsiyelere önem atfetmektedir. Bu noktada bahsetmiş olduğumuz yetki çatışması anneleri ikilemde bıraksa dahi çocuk ve yetişkin arasındaki etkileşimin optimum düzeyde tutulabilmesinde, varsa sorunların aşılmasında uzman rehberliği önemli kabul edilmektedir.

Çocukları okul çağında olan katılımcıların hemen hepsi de benzer şekilde çocuklarının duygusal ve psikolojik gelişimleri ile ilgili uzmanla birebir ilişki kurmadan önce gerçekten bir sorun olup olmadığını tartmaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Bazı katılımcılar ilk olarak yakın çevrelerindeki psikoloji/ pedagoji uzmanlığına sahip kişilerden görüş almakta, bazı katılımcılar ise çocuğunun gerçekten bir problemi olup olmadığını anlamak için ilk önce okuldaki öğretmeni veya rehberlik birimi ile iletişime geçmektedir. Çocuğun okuldaki akademik başarısının desteklenmesinin yanı sıra davranışsal problemleri veya kaygılarına yönelik ne

yapmak gerekir sorusuyla öğretmen veya rehberlik biriminden tavsiye alınmaktadır. Ancak "okullardaki rehberlik birimleri belli bir noktaya kadar uğraşsalar dahi uğraşları bir sonuca varmamakta" (K23, 32, 3), sorun olarak görülen şey anne de sürece dahil olduğunda aşılabilmektedir. Örneğin arkadaşlarıyla beraber planladıkları programlara katılım konusunda dahi uykularının kaçmasına neden olacak kadar kaygı seviyesi yüksek olan çocuğunun, okula gitme konusunda da sorun çıkarması karşısında katılımcının okulun rehberlik birimi ile yaptığı iş birliği ancak kendisi de sürece dahil olduğunda işe yaramıştır.

> "Öğretmeniyle arasında bir sürtüşme vardı. Bunu çözmek için uğraştık, çözme fikri benden geldi, pedagog yardım etti ama okulun pedagogu diye mi yeteri zaman, çocuğu tanımıyor diye mi bilmiyorum net çözümü ben buldum. Tamamen kendi aklıma geldi. Oğlum robotları çok sever, bir robot alıp öğretmene verdim. Öğretmen kendi almış gibi ona bir gün serviste giderken hediye etti. Bunu yapmadan önce okula danıştım 'böyle bir şey yapsak izin verir misiniz' diye. Pedagog çok destekleyici buldu. Sonra çok iyi arkadaş oldular öğretmen ve oğlum." (K19, 38, 2)

Diğer taraftan çocuğu okulla ilgili bir sorun yaşayan ve bir sorun yaşanmasa da çocuğun akademik başarısını desteklemek için öğretmen ve rehberlik birimi ile iş birliği yapan katılımcıların çoğu aldıkları tavsiyeleri faydalı bulurken çocuğuyla ilgili herhangi bir sorun yaşamadığı için öğretmen ve rehberlik birimine başvurmayan katılımcılar değerlendirmelerinde nötr kalmıştır. Sadece bir katılımcı okuldaki öğretmenin kendisini yanlış yönlendirdiğinden bahsetmiştir.

> "İlkokulda hiperaktif diye öğretmenimiz yönlendirmişti. Gittiğimizde kesinlikle öyle bir şey olmadığını, hatta testlerde bir tık önde, gelişim açısından, zihinsel olarak, görsel olarak, algılarında iyi olduğunu yoksa süper zekâ falan öyle bir şey olduğunu söylemişti. Ama kurallara, söylenenleri dinlediğini, öyle bir şey olmadığını…" (K29, 41, 2)

Bununla birlikte çocuğun okulla bağlantısı olmayan yeme alışkanlıklarındaki bozukluk gibi sorunlar, anne-babanın boşanması gibi problemler veya anne-çocuk arasındaki ilişkide çocuğun anneyi bunaltması olarak ifade edilen daha sübjektif faktörler gibi nedenlerle öğretmen veya rehberlik biriminden alınan tavsiyelerin faydalı bulunmadığı göze çarpmaktadır. Bu bağlamda çocuğa daha yoğun bireysel ilgi ve eğitim alanının dışında kalan konuları da içeren geniş bir yelpazede yol gösterilmesi beklentilerinin karşılanamadığı durumlarda annelerin öğretmen veya rehberlik biriminden aldıkları tavsiye ve önerileri yetersiz olarak değerlendirdikleri yorumu yapılabilir. Dolayısıyla çocuklarıyla ilgili sorunları çözmek amacıyla annelerin ilk olarak daha rahat ulaşabilecekleri uzmanlar olarak öğretmen ve rehberlik birimlerine başvurduğu, ancak aldıkları bilgi ve tavsiyenin yeterli olmadığını düşündüklerinde okul dışında psikolog veya pedagoga danışmayı tercih ettikleri görülmektedir. Öte yandan katılımcıların hepsi gerçekten bir sıkıntının olduğunu düşündükleri durumda bizzat bir pedagog veya bir psikoloğun rehberliğine başvurmanın gerekli olduğu konusunda hem fikirdir:

> "Nasıl ki gözü bozuluyor çocuğumuzun, götürüyoruz doktora, bu da aynen, ruhen bir sıkıntısı varsa götürmemiz gerekiyor." (K6, 38, 3)

Çocuğun fiziksel sağlığı gibi psikolojik sağlığı söz konusu olduğunda da uzmanın otoritesi kabul edilmektedir. Ancak katılımcıların uzmanlara dair değerlendirmeleri gördükleri düşündükleri faydaya oranla değişebilmektedir. Örneğin gece uykusunda gördüğü kabuslar ve onlara bağlı oluşan korkuları nedeniyle çocuğunu 15-16 seans bir terapiste götürdüğünü belirten bir katılımcı (K23, 32, 3) bu seansların kesinlikle faydalı bulduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan bir çocuğunun parmak emmesi diğer çocuğunun ise tırnaklarını kopartması nedeniyle psikoterapiste başvurduğunu belirten bir katılımcı terapilerden yeterli derecede fayda görememesini tavsiyeleri kendi içine sindirememiş olmasıyla ilişkilendirmiştir.

> "Küçük oğlum için parmak emmesi, büyük oğlumun tırnaklarını kopartması, bunlar için hep oyun terapistini önerdiler ama ben çok gerekli görmüyorum, bunu tamamen ailenin yaklaşımı, annenin babanın çocuğu doyurmasıyla alakalı olduğunu düşünüyorum. (Söylenenleri) uyguladım, denedim ama hiçbiri uzun süreli olamadı. Çünkü benim içime sindiremediğim bir şeyi birisi söyledi diye yapmak, çok uzun olmuyor." (K24, 35, 2)

Günümüzde uzmanların geçmişte üstlendiği yasa koyucu rolünden uzaklaşıp yorumcu rolünü benimsemesi (Bauman, 2018b), annelerin ise merak ettikleri konu ile ilgili farklı bilgi türlerine ulaşma imkânlarının artması neticesinde anneler uzman bilgi ve görüşünü bir "yasa" gibi değerlendirmeyip muhakeme etmek zorundadır. Bu bağlamda katılımcılar nezdinde eylemde bulunmak için bir uzmana danışmak gerektiği kabulünün yerleştiği ve aslında uzmandan yasa koyucu rolünün devam ettirilmesi beklendiği söylenebilir. Fakat "yorumcu" rolünü yerine getirebilen uzmanların danışanlarının kişisel endişeleri karşısında yine danışanlarının kendileri için ne yapabileceklerine odaklanması hayal kırıcı addedilmektedir.[30] Mesela öfke nöbetleri dolayısıyla çocuğunu 9 seans terapiye götürdüğünü belirten bir katılımcı seansları kendilerine "yeni bir şey söylemediği" için bırakmıştır.

> "9 seans götürüp, geri bildirim olarak benim düşüncelerimi bana sunduktan sonra bir anlamı da kalmadı. Devam etmemi istediler açıkçası, çünkü travmatik bir dönemi incelediği için, o travmalar tekrardan çıktı. Ve tekrardan, 2 yaşındaki ağlamaları tekrardan ortaya çıktı. Ben zaten bitirdiğim bir dönemi tekrardan yaşamaya başladım. Sonra bana dedi ki, psikolog şimdi bu dönemi yarıda bırakmış oluyoruz. Sen 1 sene önce yaşadığın şeyleri, 1 sene sonra tekrardan yaşayacaksın, olsun dedim. Ben 1 kere yaptım, bir kere daha yaparım, sana her hafta 300TL vermektense." (K6, 38, 3)

Katılımcılar bu bağlamda uzman-piyasa ilişkisini de sorunsallaştırmaktadır. Ancak katılımcıların bazıları yeterli faydayı görmedikleri için yaptıkları harcamayı problem ederken kesinlikle fayda gördüklerini düşünen katılımcılar ise bu tarz bir yaklaşım benimsememektedir.

> "1 sene boyunca devam ettik. Şimdi keşke diyorum, ekonomik olarak ayarlasam da yine gitsem yani doğru düşünmeyi öğrettiklerini düşünüyorum ben yani bizim böyle onları her

[30] Bkz. 2.1.2. Yeni Orta Sınıf: Uzmanlar.

> an anlayamayabiliyoruz ya, onlar sanki daha rahat anlatıyorlar. Daha mı doğru konuşturuyorlar. Yardım almak isterdim aslında devamında." (K26, 46, 1)

Özetlemek gerekirse özellikle somut ve ciddi problemler karşısında uzman görüş ve bilgisine riayet edilmektedir. Ancak çocuk küçükken daha çok somut ve fiziksel olan sorunlar çocuk büyüdükçe psikolojikleşmektedir. Boşanma, yeni bir kardeşin olması gibi hayatın içinde olan ancak uzmanların "travmatik" olabileceğine dikkat çektiği gelişmelerin çocuğun duygu dünyası zedelenmeden ona nasıl aktarılacağı konusundan hiperaktivite, dikkat eksikliği, yeme bozukluğu, obsesyon gibi sorunlara kadar pek çok psikolojik konu anneleri daha fazla meşgul etmektedir. Psikolojikleşen sorunlar karşısında ise anne ve uzman arasında bir otorite ve yetkinlik çatışması söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda çocuklarını en iyi annelerinin tanıyabileceği, her anne gibi her çocuğun da farklı olduğu dolayısıyla kitabî bilgiye sahip olmak önemli olsa dahi tek başına yeterli olmayacağı, deneyimin de en az kitabî bilgi kadar önemli olduğu gibi düşüncelerin kendine yer bulması dikkate değerdir. Ancak yine de ciddi bir problemin söz konusu olduğu düşünüldüğünde bizzat uzmanın rehberliğine başvurmak ve uzman bilgisinden faydalanmak gerektiği görüşünün desteklendiği göze çarpmaktadır.

3.2.3. Yazılı Kaynaklar

Annelerin çocuk bakımı ve yetiştirme konusunda uzman bilgi ve uzman görüşlerine önemli ulaşma yollarından biri de dergi ve kitap gibi yazılı kaynaklardır. Katılımcılar özellikle Adem Güneş, Haluk Yavuzer, Doğan Cüceloğlu, Üstün Dökmen ve Hatice Kübra Tongar'a [31] ait kitaplara görüşmelerde değinmiştir. Anne çocuk ilişkisinin nasıl düzenlenmesi, çocuğa nasıl yaklaşmak gerektiği arayışıyla bu yazarların kitaplarına başvurulmaktadır. Bu isimlere ait yayınlara çocuk gelişimine dair bilimsel bilginin tanımladığı uygun davranış modellerini oluşturmaya yönelik çocuk merkezli kılavuzlar gözüyle bakılmaktadır. Fakat aslında betimsel olan bilimsel bilginin anlatısal bir tarzda geniş kitleye popülerleştirilerek aktarılması, bu kaynakların yorumlanmasını zorlaştırmaktadır. Zira popüler pedagojilere kaynaklık eden bu yayınlar önerilerinin bilimsel niteliklerini gözettikleri kadar söz konusu bilimsel önerilerin tüketilme imkânını da kendi değerlendirmelerine dahil etmek durumundadır (Featherstone, 2013). Bilimsel bilginin tüketilebilme imkânına odaklanılması ise beraberinde onun bilimsel iddiaları ortaya çıkartan farklı yaklaşımlar arasındaki nüansların neye karşılık geldiği üzerinde durulmadan geniş bir toplumsal alana yayılmasına neden olmaktadır.[32] Ortalama bir anne ise

[31] Pedagoji ve psikoloji alanlarında uzmanlıkları bulunan bu isimler özellikle çocuğun terbiyesi ve çocuğa yaklaşım konularında yayınlamış oldukları popüler ve çok satan kitaplar nedeniyle anneler tarafından bilinirliğe sahiptir.

[32] Bkz. 2.2.2. Annelik Bilgisinin Popülerleşmesi

kendini söz konusu iddialara kulak verip tavsiyeleri değerlendirmek ve kendi değerlendirmelerinden yola çıkarak bir yol izlemek zorunda hissetmektedir. Nitekim çocuk daha küçükken sağlanacak bakım, uyku ve beslenme düzeninin nasıl olması gerektiği konularında yazılı kaynaklardan daha çok faydalanılmaktadır. Fakat temel bebek bakımı ile ilgili kitaplardan okuma yaptığını belirten katılımcıların hepsi bu kitaplarda söylenilenleri çok kuralcı olması, "çocuğu bir robot gibi" (K10, 32, 1) ele alıp insanı gerçeklerden uzaklaştırması, abartılı davranmaya sevk etmesi gibi nedenlerle eleştiriye tâbi tutmuştur.

Söz konusu eleştiri çocuk sayısı ve annelik deneyimi arttıkça daha fazla gün yüzüne çıkmaktadır. Örneğin iki çocuk annesi bir katılımcı (K17, 34, 2) ilk çocuğunun tuvalet eğitimi için Tracy Hogg'a ait *Yeni Annelere Mucize Çözümler* adlı kitapta yazılanları dikkate aldıktan sonra abartılı ve kuralcı bir yol izlemek yerine daha doğalında bir yol izlemenin artık daha doğru olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. Bu bağlamda katılımcıların kural ve disiplin yerine daha ılımlı bir üslubu vurgulayan daha çağdaş ve popüler doğal ebeveynlik yaklaşımını öneren kaynakları önemsedikleri göze çarpmaktadır. Söz konusu kaymada hem kitabî bilginin hayat tecrübesine uymadığı durumların hem de çağdaş literatürün disiplin, ödül ve cezadan çok çocuğun terbiye ve eğitiminde onun karakterini ve ihtiyaçlarını merkeze almasının etkili olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda katılımcıların çoğu anne davranışını değiştirmeye yönelik doğrudan talimatlardan çok çocuğa karşı belirli bir tarzda yönelimi vurgulayan, kendini kuralcı olmayan ve "destekleyici" olarak sunan kaynakları daha fazla dikkate almaktadır.

Bununla birlikte çocuk bebeklikten çıktıktan sonra 6 yaşına kadarki zaman zarfında annelerin çocuğun bilişsel gelişimini desteklemek için nelere dikkat etmek gerektiği konusunda uzman bilgi ve görüşlerine ulaşma yollarından biri de yazılı kaynaklardır. Lareau'nin (2002) de belirttiği gibi günümüzde anne olma sorumluluğunun çocuğun temel gereksinimlerinin karşılanmasından öte yeteneklerinin geliştirilmesini de kapsar hale gelmesinin bir neticesi olarak bugün anneler kendilerini çocuğun gelişimine katkıda bulunmak ve onu desteklemek mecburiyetinde hissetmektedir. Bu bağlamda katılımcıların bazıları "kitapların çocuğun oyunla sosyalleşmesi" (K1, 41, 1) gerektiğini söylediğini ve bu noktada kitapların çocukla "nasıl oyunlar oynanır, hangi haftada neler yapılabilir" (K9, K10, K3) gibi konularda yardımcı olduğu üzerinde durmuştur. Ancak çocuğun terbiye ve eğitimi bağlamında da bazı katılımcılar kitabî bilginin koyduğu standartların kendi hayat koşullarıyla uyuşmadığı durumların olduğu noktasında hemfikirdir. Örneğin yoğun bir çalışma temposuna sahip 3 yaşında bir çocuk annesi bir katılımcı için bir kitapta okuduğu çocuğuyla güvenli bir bağlanma gerçekleştirebilmesi için

çocuğu dört yaşına gelinceye kadar bizzat kendisinin bakması gerektiği bilgisi kendi hayat koşullarına uymamaktadır.

> "(Adem Güneş) Mesela diyor ki, 4 yaşına kadar çocuğa annesi bakmalı. Benim böyle bir hayatım yok. Benim böyle bir lüksüm yok. İşi ben bir bırakayım, ben bir çocuğu 4 yaşına kadar büyüteyim, 4 yaşından sonra geleyim, burada devam edeyim, benim böyle bir lüksüm yok, böyle bir hayatım da yok. Çok genç de bir anne değilim sonuçta, yaşım da var. Hani desem ki bundan sonrasında rahat rahat iş bulurum, istediğim yerde işe girerim." (K7, 30, 1)

Ayrıca hayat koşullarının yanı sıra kitabî olanın gündelik deneyime uymaması da katılımcıların değerlendirmeleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda katılımcılardan bazıları bağırmayan anne baba olmakla ilgili kitaplara değinerek burada anlatılanların çok güzel olduğu ancak hayata geçirmenin pek mümkün olmadığından bahsetmiştir. Annelik her ne kadar sabır ve merhamet duygularının gelişmesine vesile olsa da sabrın zorlandığı noktalarda kendini tutmak her zaman mümkün olmamaktadır.

> "Mesela, bağırmayan anne baba olmak –bununla ilgili kitap var mesela- çok istediğim ama başaramadığım bir şey. Yani, çok şey bir anne değilim, höt höt bir anne değilim ama bazen sabrımı çok zorladıkları noktalarda tutamıyorum kendimi, çıkıyor yani." (K14, 38, 2)

Ayrıca kitapta yazılanların uygulanması konusunda bazı katılımcılar annenin yanı sıra hem babanın hem de çocuğun bu konuda istekli olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Örneğin *Bağırmayan Anneler* kitabının çok güzel tavsiyeleri olduğunu düşünen diğer bir katılımcı (K29, 41, 2) oradaki tavsiyeleri hayata geçirememesinin nedeni olarak anne babanın aynı yolda kararlı bir şekilde ilerleyememelerine bağlamıştır. Diğer bir katılımcıya göre ise okudukları çocuğunda karşılık bulmamıştır.

> "Bir de 'Etkin Dinleme', o kitapta da çocuğunuzu dinleyin diyor, çok etkili olmadı. Mesela o etkin dinlemeyi denedim, oğlum bana 'Anne okula gitmek istemiyorum' diyor. Ben de 'Bugün okula gitmek istemiyorsun, anladım' diye tekrarlayınca 'Anne papağan gibi tekrarlama' demeye başladı." (K19, 38, 2)

Buradan yola çıkarak Macvarish'in (2016: 84) de dikkat çektiği üzere annenin sunduğu sevgi, bakım gibi soyut niteliklerin rasyonelleştirilip kitabîleşmesinin annelerin çocuğun davranışına anlık tepkileri frenleyen bir davranış yönetimini benimsemeleri ile sonuçlandığı söylenebilir. Bu durum gündelik hayatta anneliğe özgü kendiliğindenliğin yerine amaç odaklı ve rasyonel bir bakış açısını pekiştirici bir etki göstermektedir. Ancak öte yandan annelerin çocuklarıyla kurdukları ilişkilerde ve çocuklarına yönelik davranışlarında sabit bir davranış yönetim modelini takip ettiklerini söylemek pek gerçekçi durmamaktadır. Katılımcıların çoğu "Kafama yatıyorsa uyguluyorum. Her çocuk farklıdır tabii ki ben bu konuda uzman değilim, yargılamadan önce denemeye çalışıyorum ama çok aykırı bir şeyse ya da yapamayacak durumdaysam…" (K19, 38, 2) ifadesiyle örneklendirilebilecek gündelik deneyimler karşısında

kitabî bilgiyi muhakeme ederek ulaştıkları bilgiyi kendi koşulları ve deneyimlerine göre yorumlama ve değerlendirme yoluna gitmektedir.

Ayrıca bazen bir katılımcının "bir kitabın dediğini başka bir kitap tam tersini de söyleyebiliyor" (K1, 41, 1) ifadesinden de anlaşılacağı gibi okuyucunun birbiriyle uyuşmayan bilgilere ulaştığı bir durum da söz konusu olabilmektedir. Aslında benimsenen bilimsel perspektiflerdeki farklılığın neden olduğu farklı bilgilerin kendi bilimsel bağlamlarından uzaklaştırılarak popülerleşmesi ve çoğu zaman bir anlatı içerisinde ve buyurucu bir tarzda aktarımına işaret eden bu durum karşısında yine katılımcıların çoğu muhakeme etme ve uygun buldukları bilgiyi uygulama yoluna gitmektedir.

> "Bakıyorum başka şeylere: insanlar ne yapıyor ne ediyor, ben kendim düşünüyorum ediyorum. Kafama yatanları uyguluyorum" (K1, 41, 1)

Ayrıca hem çocuğun yaşı ilerledikçe hem de sahip olunan çocuk sayısı arttıkça anneler kendi deneyimlerine daha çok güvenmekte ve kitabî bilgiye atfedilen önem azalmaktadır. Mesela üç çocuk sahibi bir katılımcı bu durumu şu şekilde aktarmıştır:

> "Hamileliğimden itibaren çok kitap okudum. Çocuklar 1-2 yaşına gelene kadar insan bir süre bakıyor ama özellikle 1.çocukta oluyor. Sonra o kitaplara bakmıyorsun çünkü ne kadar kitap okusan da her çocuk çok farklı, her yazılanı uygulayamıyorsun. Kitapların okunması gerektiğini düşünüyorum ama yaşamak tecrübe de çok farklı." (K21, 35, 2)

Bir başka katılımcı da benzer şekilde dergi veya kitap gibi yazılı kaynakları artık takip etmediğini, bu tip yayınların yetersiz olarak değerlendirdiğini artan tecrübesine bağlamıştır:

> "İlk çocuğumdayken dergiler takip ediyordum, bir sürü kitap da almıştım fakat herhalde artık belli bir doygunluğa ulaştı, 3 çocuk sahibi olduktan sonra belli bir tecrübem de oldu. Sanırım bunun doygunluğu çünkü ilk çocuğumda şeyi de kaçırmazdım, seminerleri – okulda olsun, dışarda olsun- giderdim ama şu anda gittiklerim beni tatmin etmiyor." (K13, 43, 3)

Bununla birlikte yazılı kaynaklardan ulaşılan bilgi ile bağlantılı olarak yukarıda bahsetmiş olduğumuz sorunlara işaret eden katılımcılar söz konusu olsa dahi pek çoğu bu sorunlara rağmen şu düşünceyi paylaşmaktadır.

> "Belli bir bilincin okuyarak oluştuğuna inanıyorum. Yani o zaten vardı, anneyiz biz, annede bilinç var mantığını en azından ben taşımıyorum ve böyle olduğuma da inanmıyorum. İçgüdüsel olarak yapıyorum, içgüdüsel olarak öfkeliyim de aynı zamanda. Yani kimi zaman sinirli de olabilirim, bu da içgüdüsel. Ama bunu bastırmanın yolunu biraz okuyarak biraz çabalayarak öğreniyorum." (K22, 33, 2)

Söz konusu ifadeden yola çıkarak anneliğin belli bir bilgi birikimi ile elde edilen anlayış çerçevesinde yerine getirilmesi gereken bir iş olduğu fikrinin yerleşmiş olduğunu söylemek mümkündür.[33] Bu anlayışın oluşmasında ise en önemli başvuru kaynaklarından birini de yazılı

[33] Bkz. 2.2.1 Postmodern Annelik Bilgisi.

kaynaklar teşkil etmektedir. Çocuk bakımı ve yetiştirilmesinde neyin nasıl yapmaları gerektiğine dair kabullerin oluşmasında bu kaynaklar önemli bir etkiye sahiptir. Ancak bir taraftan da anneler deneyim kazandıkça bu kaynaklar aracılığıyla ulaştıkları bilgiyi aynen uygulamak yerine kendi süzgeçlerinden geçirerek kendilerince uygun bulduklarını uygulamayı tercih etmektedir. Söz konusu değerlendirme sürecinde kendi hayat koşulları, çocukların karakteri, başka kardeşlerin varlığı, annenin kendi karakteri gibi farklı değişkenler de hesaba katılmaktadır. Bu durumun oluşmasında ise bilgi iddialarının farklılaşıp çoğalmasıyla birlikte çok daha kolay ulaşılabilir hale gelmesi karşısında annelerin takip edecekleri ve uygulayacakları bilgiyi seçme imkânına sahip olmaları, neyin nasıl yapılması gerektiğine dair bilginin "yorum"lanmasının kazandığı önem ile bilimsel bilginin temsil ettiği rasyonelliğin özel alana genişlemesinin etkili olduğu söylenebilir.

3.2.4. İnternet ve Sosyal Medya

Katılımcıların çoğu internet ve sosyal medyayı uzman bilgi ve görüşlerine ulaşmalarını sağlayan bir yol olarak kullandıklarını ifade etmiştir. Hamilelik sürecinde internetin daha çok "bu hafta anne karnında neler oluyor (K3, 30, 1), parmağı oluşmuş mu, kalbi atıyor mu" (K12, 31, 1) şeklinde ifade edilen merak duygusunu gidermek amacıyla kullanıldığı göze çarpmaktadır. Doğum sonrasında ise "hangi aylarda ne kadar çok uykuya ihtiyacı var, hangi aylarda ne kadar yese onlara bakıyordum. Şeye bakıyorsun tamam, kilosunda problem yok, Aile Sağlığı Merkezi inceliyor sonuçta ama yine de emin olmak için inceliyordum." (K9, 32, 1) ifadesinde dile getirilen emin olma ihtiyacı 0-6 yaş aralığında çocuğa sahip bazı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Bu bağlamda katılımcıların uzmanın bizzat kendisini bir otorite olarak kabul etseler de ondan aldıkları bilgiyi başka bir bilgi kaynağıyla teyit etmeye çalışması bilimsel bilginin internet ve sosyal medya üzerinden daha geniş bir kitleye açık ve ulaşılabilir hale gelmesinin bir neticesi olarak değerlendirilebilir. Ancak Lyotard'ın (2014a) vurguladığı gibi günümüzde bilginin teknoloji ile kurduğu ilişki, aslında betimsel bir karaktere sahip bilimsel bilgi, internet ve sosyal medya üzerinden toplumsal alana buyurucu ve anlatısal bir tarzda aktarılmaktadır. Söz konusu durum ise annelerin neyi nasıl yapmaları gerektiği konusunda ikilem yaşamalarına neden olabilmektedir. Bu noktada uzmanlığı çocuk hekimliği olan ve sekiz çocuk annesi bir katılımcı, internetin doğru bir bilgi kaynağı olmadığını ve Youtube videoları ve bloglar gibi dijital kanallar üzerinden yaşanmış tecrübelerin yorumlarına dayanarak gerçek bilgiye ulaşmanın imkânsız olduğunu şu şekilde aktarmıştır:

> "Hastalarım bana anlatıyorlar, 'şunu bunu gördüm, okudum. Şöyle olması gerekiyor, böyle olması gerekiyor', 'Bak gereklilikle yürümüyor' diyorum. Kitaplarda da yazar, textbooklarda da birçok şey yazar. Genel çizgidir ama herkes ayrıdır. Herkes kendi

> başınadır. Normalin bir aralığı vardır, senin çocuğun bunun bir yerindedir. Hepsi normaldir ama gerçek olan senin yaşadığın gerçeklik elindekidir. Olması gereken değildir, elindeki neyse senin gerçekliğin odur. 'Çocuğun şu saatten bu saate uyuması gerekiyor' nasıl bir şey? Sen onu ona söyle. Bakalım senin internetini, bloglarını, bilmem şu sosyal medya… hiç zerre kadar umursuyor mu o çocuk. O çocuk ne zaman uyuyacaksa uyuyor, ne zaman kalkacaksa kalkıyor. Senin yaşadığın gerçeklik sadece budur." (K28, 55, 8)

Dolayısıyla teorik bilgiler ile bizzat bir uzmanın pratik teşhisi arasında olası farkın hesaba katılmaması anneleri farklı bir zorluk ile karşı karşıya bırakabilmektedir. Ancak buna rağmen 0-6 yaş aralığında çocuğa sahip katılımcılar emzirmeyi nasıl bırakmak gerekir, çocuğa ne yemekler yapabilirim, çocukla nasıl etkinlik ve faaliyetler yapılabilir gibi pek çok konuda internet araması yaptıkları, Youtube videolarını, Instagram hesaplarını, anne bloglarını aktif olarak kullandıkları üzerinde durmuştur. Annelik konusunda ne olursa olsun bilgi sahibi olmak ve bilgiye ulaşmanın kolay bir yolu olarak dijital kanallar önemsenmektedir.

> "İnternetten de olsa hani -böyle çok fazla bilgi kirliliğine sebep olmayacak kadar, böyle her siteye de girip böyle okuyup kendinizi telaşlandırmayacak kadar iyi sitelerden takip etmeniz gerektiğini düşünüyorum." (K12, 31, 1)

Diğer taraftan yüksek takipçi sayısına sahip Akademisyen Anne, Oyuncu Anne Merve, eski Oyuncu Anne Şermin Yaşar, Bal Anne, Gurme Anne, Aşçı Anne gibi hesaplar katılımcıların zikrettiği sosyal medya hesaplarına örnek verilebilir. Söz konusu hesaplar çağdaş toplumda geleneksel aile ve komşuluk bağlarının deneyim aktarımı konusunda akamete uğramasına bağlı olarak deneyim aktarımında önemli değerlendirilmektedir.[34] Ayrıca özellikle çocuğu katkı maddeli besin ürünlerinin risklerinden korumak için beslenme konusunda nelere dikkat edilmesi gerektiğine dair Aidin Salih, İbrahim Saraçoğlu, Canan Karatay[35] gibi uzmanlara ait web siteleri ve sosyal medya hesapları her ne kadar iddiaları farklı medya mecralarında tartışılıyor olsa da yoğun olarak takip edilmektedir. Bu bağlamda günümüzde kültürel anlamda revaçta olan ekolojik bilinçliliği vurgulayan uzmanların takip edilmesi, yoğun annelik anlayışının önemli bir unsuru olan "doğal ebeveynliğin" katılımcılar tarafından benimsendiğini gösterir niteliktedir.

Buna ek olarak belli bir isim öne çıkmasa dahi çocukla nasıl bir ilişki kurulmalı, çocuğa nasıl davranmak gerekir gibi sorulara cevap ararken psikoloji ya da pedagoji alanında uzmanlığa sahip isimlerin sosyal medya hesapları da takip edilmektedir. Bu bağlamda bazı katılımcılar belli bir uzmanlığa sahip isimlerin web siteleri ve sosyal medya hesaplarını kendi annelik

[34] Bkz. 2.3.1. İletişimde Yoğun Annelik.

[35] Biyoloji, kimya ve tıp alanında uzmanlıkları bulunan bu isimler, alternatif tıp uygulamalarını temel tedavi metotları olarak kabul etmeleri ve bitkisel tedavi metotlarının kullanımları üzerine yaptıkları çalışma ve açıklamalar ile öne çıkmaktadır. Kendi yaklaşım, görüş ve tavsiyelerini popüler kitaplar ile yayımlamış olmaları ise onların anneler tarafından bilinirliğini arttırmıştır.

deneyimleri üzerinden paylaşımlarda bulunan hesap ve bloggerlardan daha faydalı bulmaktadır. Kendi annelik deneyimlerini paylaşan blogger veya sosyal medya hesaplarına ise kurgusal olmaları nedeniyle belli bir mesafeden yaklaşılmaktadır. Örneğin bir katılımcı "Mesela bakıyorum sosyal medyada paylaşılanlara ya da işte arka planını göstermedikleri için bize, çocuklar hep gülüp, oynayıp, eğlenip, annesiyle babasıyla güzel vakit geçirdiği zamanları gösteriyor. Hiçbir zaman o kriz durumları gösterilmiyor bize" (K7, 30, 1) ifadesiyle söz konusu platformların gerçeği yansıtmadığına ve dolayısıyla buradan elde ettiği bilgileri yine kendi süzgecinden geçirdiğine dikkat çekmiştir. Diğer bir katılımcıya göre ise bu platformlar insanlara kendilerini ifşa etmek için bir fırsat sunmakta ve gösterilenler inandırıcı ve öğretici olmaktan çok özendiricidir.

> "Sosyal medyayı ilk başta çok takip ediyordum. Ondan sonra onun gerçek olmadığına karar verdim, çünkü dediğim gibi herkesin evi, herkese ayrı özel. Herkesin kuralları kendi içerisinde, kendine ait ve dışarıda yani şöyle oluyordu. Oyuncu anne, sosyal anne, şu anne, bu anne ya sürekli bu kadar çok çocuklarıyla bir arada olup, satırlarca yazı yazmak, o bile benim için bir zaman ayırmaktır. Ben o zamanı bulamıyorum ki, çocuklarımla olan şeyleri yazayım mesela, o bile bana inandırıcı gelmemeye başladı. Oyun oynuyorlar mesela çocuklarıyla, tamam ben de oyun oynuyorum ama o oyunu, bakın böyle oynuyorum diye gösterme ihtiyacı duymuyorum." (K6, 38, 3)

Anne-çocuk ilişkisinin dijital kanallar aracılığıyla kamunun tüketimine açık hale getirilmesine, üretilen samimiyetin suniliğine ve daha fazla izlenme ve görülme amacı ile metalaşmasına (Baudrillard, 2018) dair eleştirel bir tutum dikkat çekmektedir. Ancak söz konusu eleştiri ve farkındalığa rağmen bazı katılımcılar anne blogları ve sosyal medya hesaplarını ister istemez kendi anneliklerini değerlendirdikleri bir ölçüt olarak gördüklerinden bahsetmiştir. Duvall'in, (2015) bulgularıyla da uyumlu bir şekilde "ideal/iyi anne"nin nasıl olması gerektiğini gösteren kültürel örnekler olarak hizmet eden, ancak aslında kendi annelik deneyimlerini paylaşan anne bloggerları ve sosyal medya hesapları bu bağlamda baskılayıcı olarak nitelendirilmektedir. Bu kanallarda tesis edilen/gösterilen ideal ne kadar ulaşılmaz değerlendirilse dahi annelerin kendi anneliklerini değerlendirdiği bir standart olma işlevi görmesi (Vincent ve Ball, 2007) çocuğu 0-6 yaş aralığında olan katılımcıların çoğunda başarısızlık duygusuna yol açmaktadır.

> "Oradaki bilgileri görüyorum. Mesela çocuğumla oyun oynayamıyorum, ona faydalı besinler hazırlamada yeterli değilim. O yüzden kendimi kötü anne gibi hissediyorum. Bunu tetikleyen şeyin sosyal medya olduğunu düşünüyorum. Çünkü orada sürekli çocuklarıyla oyunlar oynayan, çocuklarına sürekli faydalı yemekler hazırlayan ve bunları paylaşan insanlar var. Bunları görüyorum ve benimsiyorum, böyle olması gerektiğini düşünüyorum. Sonrasında yapamayınca üzülüyorum. Ama onları bilmeden önce bu kadar umursamıyordum. Bunu fark ettiğim zaman 'yapamıyorum, çocuğuma bunları sağlayamıyorum, bu da benim' noktasına geliyorum." (K5, 31, 2)

Dolayısıyla anne bloglarının ve sosyal medya hesaplarının bir nevi kalite kontrol işlevi yüklenmesi özellikle çocuğu daha küçük yaşta olan katılımcıların kendi anneliklerine dair

değerlendirmelerini etkilemektedir. 7-12 yaş aralığında çocuğa sahip katılımcıların çoğu ise daha çok kitap tavsiyesi almak, çocukla oynanabilecek oyunları veya gezilebilecek yerleri öğrenmek gibi amaçlarla anne bloglarını ve sosyal medya hesaplarını dikkate aldıklarını belirtmiştir. Katılımcılar söz konusu hesapları daha pratiğe dönük olması nedeniyle faydalı bulmaktadır. 13-18 yaş aralığında çocuğa sahip katılımcılar ise internet ve sosyal medyayı faydasız bulmakta, özellikle belirli bir uzmanlığı bulunmayan kişilerin yazdıklarını okumayı bir zaman kaybı olarak değerlendirmektedir.

> "Tabii ki her annenin kendi annelik yorumu vardır ama ben onu yorum olarak değerlendiriyorum. Kendi çocuklarıyla öyle bir annelik deneyimi yaşamış olabilir. Sonuçta bir disiplin çocuk gelişimi, çocuk psikolojisi. Üzerinde yıllarca emek verilen alanlar. Bize uyar mı? Kültürümüze, yaşantımıza belki uymayabilir ama muhakkak ben kendi adıma onları daha yetkin görüyorum özellikle sosyal medya hesaplarıyla kıyasladığım zaman." (K30, 37, 2)

Ergenlik döneminde çocuğa sahip annelerin daha nitelikli ve doğru bilgiye ulaşma konusunda daha hassas olduğu görülmektedir. Bununla birlikte çocuk yaş aldıkça annelik tecrübesinin ve annenin özgüveninin artmasının bu durumun oluşmasında etkili olduğu söylenebilir. Zira katılımcıların bazıları insanların kendi tecrübelerini kritermiş gibi sunmasına anlam verememektedir.

> "Ben de öyle bir blog açıp pek çok kişiye tavsiyede bulunabilirim…Şimdi artık herkes her şeyi zaten biliyor. Onların söylediklerinin de zaten ben bir şekilde bu yaşıma kadar öğrenmişimdir." (K13, 43, 3)

Dolayısıyla anneler Lee'nin (2014b) yeni ebeveynlik uzmanları olarak tanımladığı dijital iletişim kanallarında kendi özgün annelik deneyim ve hikâyelerini birer kritermiş gibi lanse edip paylaşan anneleri, kendilerini uzman olarak tanımlamasalar dahi uzman gibi sunmaları nedeniyle eleştirmektedir. Buna ek olarak çocuğun yaşından bağımsız bir şekilde katılımcıların çoğu dijital kanallarda kendi annelik deneyimlerini aktarmak yoluyla popülerleşen isimlerin ticari motivasyonlarını problematize etmektedir.

> "Bloggerlar konusunda son zamanlarda fazlasıyla rahatsız olmaya başladım, işin fazla reklama ve para kazanmaya dönmeye başladığını düşünmeye başladım çünkü mesela bütün bloggerların hepsinin sözleşmişçesine kitap yazıyor olmasından şu an çok rahatsızım mesela. Hepsi bir kitap yazma derdinde ve o kitaplar hepsi nasıl oluyorsa acayip satılıyorlar falan." (K14, 38, 2)

Bu bağlamda Cleaf'in (2015) de vurguladığı üzere dijital iletişim kanalları aracılığıyla anneliğe ait samimi deneyimlerin piyasa koşullarında değer kazanması ve anne kimliğinin üretim-tüketim süreci içerisinde metalaşması eleştirilmektedir. Ancak buna rağmen bilgiyi ustalıkla kullanan ve bilgiyi tüketme imkânına odaklanarak popüler pedagojilerin üretimine destek sunan

bu platformların geniş bir toplumsal alana yaydıkları bilgi iddiaları karşısında annelerin bu iddialara kulak tıkadıklarını söylemek pek mümkün gözükmemektedir.

3.2.5. Yakın Sosyal Çevre

Annelerin çocuk bakımında nelere dikkat etmeleri gerektiği, çocukla kuracakları ilişkiyi ve çocuğun davranışlarını nasıl yönlendirmeleri gerektiğine dair bilgi almak için başvurdukları diğer bir kaynak yakın sosyal çevreleridir. Bu araştırma kapsamında katılımcılar çocuk bakımını nasıl yapmaları ve çocuklarını yetiştirirken nasıl bir yol izlemeleri gerektiğine dair kendi yakın sosyal çevrelerinden "anneanne-babaanne" ve "arkadaşlar"ın tavsiyelerinin kendileri için önemli olduğu üzerinde durmuştur.

3.2.5.1. Anneanne-Babaanne

Çocuğu 0-6 yaş aralığında olan katılımcıların çoğu çocukla ilgili bir mesele olduğunda tecrübeye dayanan bilgileri nedeniyle ilk kendi annelerinden tavsiye almayı tercih etmekte, kendilerini de yetiştiren anneleri olduğu için onlardan duydukları geleneksel bilgiyi daha yakın ve uygulanabilir bulmaktadır. Ancak anneanneden olduğu gibi babaanneden de tavsiye almaktadırlar. Özellikle çocukların fiziksel bakımıyla ilgili konularda anneanne ve babaannenin sahip olduğu deneyime değer atfedilmektedir:

> "Hani annenizden kayınvalidenizden daha çok şey bilebilirsiniz ama bazı şeyler de tecrübeye dayanıyor. Yani annem 2 çocuk yetiştirmiş, kayınvalidem 2 çocuk... Ya özellikle mesela ek gıdaya geçiş sürecinde, ilk doğduğunda işte göbek bağının düşme sürecinde falan onlar yardım ettiler. Yeri geliyordu işte bebek... Bağırsak alışkanlığı değişiyordu işte her zaman dışkılayamıyordu mesela o konularda falan annemle kayınvalidemin yardımı olmuştur." (K11, 31, 1)

Bununla birlikte bazı katılımcılar kendi annesini veya kayınvalidesini "çok okur", "çok bilgili" gibi ifadelerle nitelendirip onlardan aldıkları tavsiyenin de sadece deneyime değil belli bir bilgiye dayanıyor olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda annelik pratiklerinin oluşturulmasında deneyim ve tecrübe önemsense dahi belli bir bilgi çerçevesine daha çok önem verildiği, kitabî bilgi birikimine sahip anneanne ve babaannelerin tavsiyelerinin daha çok dikkate alındığı yorumu yapılabilir.

Buna uymayan durumlarda ise anneanne veya babaannenin deneyimi ile annenin bilgisi arasında bir çatışma söz konusu olabilmektedir. Böyle bir durumun aşılması için ne yaptıkları konusunda ise örneğin çalışan ve 3 yaşındaki çocuğuna annesi tarafından düzenli bakım sağlanan bir katılımcı kuralcı davranmaktansa, bir şekilde bu durumu idare etmeye çalıştığını ifade etmiştir:

> "Evet deneyimim yok ama arka planda da bilgi zemini var. Bu anlamda çatışmalarımız oldu fakat daha sonra çatışmalar seni yoruyor, karşı tarafı yoruyor. O insan düzenini bozup oraya sizinle birlikte geliyor, yeni bir hayat kuruyor vs. gibi faktörler devreye girince ben biraz esnetmek zorunda kaldım. Bütün gün onunla, benim yapabileceğim bir şey yok çünkü akşam bunu konuşuruz ama gündüz farklı bir uygulama olur. Tutarsızlığa dönüşür. O zaman şunu öğrensin çocuk: anneannemle böyle bir düzenim var, annemle böyle bir düzenim var." (K9, 32, 1)

Buna uygun bir şekilde çocuğun bakımı konusunda anneanne-babaanneden yardım alan katılımcılar daha çok çocuğun kendisi ile olan düzen ile anneanne-babaanne ile olan düzenin farklı olduğunu anlamasını sağlama yoluyla anneanne-babaanne ile çatışmaya girmekten kaçınmayı tercih etmektedir. Çocukları 7-18 yaş aralığında olan katılımcılar ise daha çok çocukları küçükken onların bakımıyla ilgili konularda kendi annelerinden tavsiye aldıkları, çocukları büyüdükçe onlardan tavsiye alsalar dahi aldıkları tavsiyeyi uygulamak konusunda seçici davrandıkları üzerinde durmuştur:

> "Anneme danışıyorum ama annemin fikirlerini olduğu gibi kabul ettiğim ve uyguladığım söylenemez. İlk danıştığım annem oluyor ama anneme danışırken de şunu söylüyorum, yani şunu da hatırlayarak danışıyorum, anne bak sen bize böyle yapıyordun... Ya da anlatıyor şunu şunu yap mesela ama anne diyorum… 'Sen bize bunu yaptığında şöyle zarar veriyordu'yu da ona da gündem ediyorum kendim de bunu bir elekten geçirerek alıyorum." (K22, 33, 2)

Bu bağlamda katılımcılar en çok "onların zamanıyla bizim zamanımız çok farklı, çocukların da çok farklı olduğu" (K23, 32, 3) şeklinde ifade edilen anneanne-babaanne ve kendileri ve hatta torunları arasındaki kuşak farkına dikkat çekmiştir. Söz konusu kuşak farkı ise en çok kendini kurallar konusunda ortaya koymaktadır. Kimi katılımcı anneanne ve babaanneyi çok kuralcı olmakla itham etmiştir.

> "Bazen oğlum okuldan geldiğinde bakıyorum, o gün bir şeye üzülmüş keyifsiz ve ben onun o halini biliyorum. Dokunsan mızıldanıyor, koyduğun yemeği beğenmiyor, giydiği şeyi beğenmiyor her şeyden mutsuz. Öyle zamanda ben onun üzerine hiç gitmem. İkide bir sorarım 'Oğlum bir şey mi oldu?' falan ama annem 'Neden böyle yapıyor, hayır bunu yiyeceksin' falan. Dediğini yaptırmak mücadelesini veriyor mesela, bana da diyor ki 'Böyle olmaz, çocuğu terbiye etmen gerekiyor' falan ama ben bazı şeyleri tolere ediyorum. Olabilir, o gün ters olabilir. Biraz hoş görüyorum." (K21, 35, 2)

Kimi katılımcı ise anneanne ve babaanneyi kuralları yeterince uygulamadıkları için yetersiz görmektedir.

> "Ben paketli gıdaları kullanmalarını istemiyorum ama benim annemin dolabı açıldığında rengarenktir çünkü benim yeğenim gelir onunla alışverişe çıkarlar, annem de ses çıkarmaz. Bu bana yanlış geliyor, bizim evde televizyon açılmaz ama onlarda sabahtan akşama kadar televizyon açılır ve şey derim 'Anne bu bizim kuralımız', o burada daha esnek olabiliyorlar." (K17, 34, 2)

Dolayısıyla çocuklar büyüdükçe annelerin tavsiyeye ihtiyaç duydukları meseleler onların fiziksel bakımından kuralların etrafında gelişen meselelere doğru kaymaktadır. İlk etapta

anneanne-babaannenin sahip olduğu tecrübeye dayalı bilgi kısa yoldan ve denenmiş/geleneksel bilgi olarak değer görürken çocuk büyüdükçe onun terbiyesi ile ilgili konularda anneanne-babaannenin aktardığı ve temsil ettiği bilgi kuşak farkı nedeniyle yetersiz olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca çocuğun büyümesiyle annenin hem kendisine ait bir tecrübe kazanmış olması hem de çocuğun terbiyesi konusunda üretilen bilimsel bilgiye ulaşma imkânının artmış olması nedeniyle anneanne ve babaanneden tavsiye almak tercih edilmemektedir. Bu bağlamda çocuğun fiziksel ve somut ihtiyaçlarının nasıl karşılanması gerektiği konusundaki bilginin zaman içerisinde fazla farklılaşmadığı düşüncesinden hareketle kuşaklar arasındaki deneyim ve bilgi paylaşımının önemini koruduğu söylenebilir. Ancak çocuğun terbiyesi ve yetiştirilmesi konusunda hem bilimsel bilginin hâkim bilme biçimi olarak otoritesinin yerleşmiş olması hem de anneliğin sürekli yenilenen ve güncellenen bilgi iddiaları çerçevesinde düzenlenmesinin bir gerekliliğe dönüşmüş olmasının etkisiyle kuşaklar arasında aktarılan bilginin güncel ve yeterli bilgi olma özelliğini kaybettiği görülmektedir.

3.2.5.2. Arkadaşlar

Bebeklik döneminden çocukların ergenlik dönemine kadar annelerin kendi arkadaşları ile olan deneyim ve tecrübe paylaşımları anneler için önem taşımaktadır. Ancak çocuk 0-6 yaş aralığındayken bu paylaşımlar görece daha az olmakta, yine daha çok bebeğin bakımı, beslenmesi gibi konularda yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte çocuk okul dönemine geldikten sonraki 7-18 yaş aralığında arkadaşların tavsiyelerine daha çok kulak verilmektedir. Daha çok fikrine güvenilen, deneyim sahibi, benzer bakış açısına sahip arkadaşların tavsiyeleri değerli bulunmaktadır.

> "Fikrine güvendiğim ve benimkilerden daha büyük çocukları olan arkadaşlarımla daha ziyade paylaşıyorum çünkü zaten yasadığım şeyi o öncesinde yaşamış oluyor. Zaten fikrine saygı duyduğum insanlar hemen hemen benle aynı şekilde çocuk yetiştirmiş insanlar oluyor, yani onu gözlemleyebiliyorum. Dolayısıyla onlardan aldığım fikirler çoğu zaman işe yarıyor." (K14, 38, 2)

Ayrıca bazı katılımcılar arkadaşlar arasındaki deneyim paylaşımının "başkalarının da böyle sorunlar yaşadığını görünce insan rahatlıyor" (K36, 49, 2) şeklinde ifade edilen bir rahatlama duygusuna neden olduğu ve "dertleşirken benzer bir sorunu yaşayanların nasıl bir çözüm bulduğu bilgisinin kestirme bir yol sunduğu" (K19, 38, 2) üzerinde durmuştur. Öte yandan çocukların sınıf arkadaşlarının anneleri de bir bilgi kaynağı olarak teşhis edilmiştir. Özellikle sınıf annelerinin oluşturduğu whatsap grupları iletişim kurmak ve çocuğu ilgilendiren konular hakkında haberdar olmak noktasında faydalıdır.

> "Mahremiyet üzerine veya Momo, o en son çıkan oyun üzerine çok fazla paylaşımlar oluyor, bunun üzerine yorumlar yapılıyor. İşte ne yapılabilir, artı anneler çocukların bu

> noktadaki bilgi seviyelerinden bahsediyorlar. İşte benim çocuğum hiç duymadı ya da benim çocuğum haberdar bundan gibi. Ne yapmak lazım gibi." (K22, 33, 2)

Birebir tanışıklığın daha kısıtlı kaldığı bu gruplarda, farklı bakış açılarına sahip annelerin çocukla ilgili konulardaki yaklaşımlarının da farklı olması nedeniyle anneler deneyimden çok bilgi paylaşımını önemsemektedir. Bu durum bugün annelerin anne-çocuk ilişkisi içerisinde yer alan meselelerin pek çoğu için bilgi sahibi olmaya atfettiği değer ve kimi annelerin kendi annelik deneyimlerini kritermiş gibi sunumuna yönelik eleştiri ile uyumludur.

Özetlemek gerekirse yakın sosyal çevrede gerçekleşen deneyim paylaşımı önemli bir bilgi aktarım kanalı olarak değerlendirilmektedir. Özellikle kısa yoldan denenmiş bilgilere ulaşmak ve aynı sorunları yaşayan başka annelerin de olduğunu görmek anneler açısından rahatlatıcıdır. Anneanne-babaanneden aktarılan bilgiler ise çocuğun fiziksel ihtiyaçları ile ilgili olduğunda güncelliklerini koruyor ve tecrübeyle denenmiş oldukları düşüncesi nedeniyle değerli görülse de çocuğun büyümesiyle önem kazanan çocuğun terbiyesi konusunda söz konusu bilgilerin güncellik ve yetkinliklerini kaybetmiş oldukları göze çarpmaktadır. Dolayısıyla kuşaklar arasında aktarılan deneyim bilgisi çocuk büyüdükçe önem kaybederken bilimsel bilgi uygun anne tutum ve davranışlarının geliştirilmesinde rehber kabul edilmektedir. Çocuk büyüdükçe psikolojikleşen sorunların çözümünde anne ve uzman arasında bir otorite ve yetkinlik çatışması söz konusu olabilse de uzman bilgisi en nihayetinde esas otoriteyi temsil etmektedir.

Uzmandan sonra ise yazılı kaynaklar, internet ve sosyal medya birer bilgi kaynağı olarak ele alınmaktadır. Fakat bu kanallar aracılığıyla elde edilen bilgiler birebir uygulanmak yerine içinde bulunulan koşul ve duruma göre değerlendirilmekte ve uyarlanmaktadır. Bu durum günümüzde bilgi iddialarının farklılaşıp çoğalması ve daha ulaşılabilir hale gelmesi ile annelerin ulaştıkları bilgi iddialarından tercihte bulunma ve onları yorumlama zorunluluğunun bir neticesi olarak değerlendirilebilir. Öte yandan yine aynı kanallar anneliği piyasa ile doğrudan ilişkilendirmesi nedeniyle eleştirilmektedir.[36] Ancak buna rağmen söz konusu platformların popülerleştirerek geniş bir toplumsal alana yaydıkları bilimsel bilgi iddialarını annelerin dikkate almadıklarını söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Zira söz konusu bilgi iddiaları kendilerini bilime dayandırmakta, doğru ve uygun olanı belirleme iddiasını taşımaktadır. Dolayısıyla bilimsel niteliklerinin kendilerine atfettiği güvenilirlik ve meşruiyet nedeniyle anneliğin kapsamında yer alan pek çok konuda belirleyici olmaktadırlar.

[36] Bkz. 2.3.1. İletişimde Yoğun Annelik.

3.3. Çocukların Eğitimi ve Desteklenmesi

Eğitimli orta ve orta üstü SES grubunda yer alan anneler için çocuğun eğitimi ile bilişsel ve sosyal anlamda desteklenmesine yönelik etkinlikler "ideal/iyi anne" pratiklerinin sergilendiği önemli alanlardan birini teşkil etmektedir. Katılımcıların çoğu doğumdan itibaren çocuklarıyla "kaliteli vakit geçirmeye" dikkat etmektedir. Çocukla kaliteli vakit geçirerek onun bilişsel ve sosyal gelişimlerine katkı sunma motivasyonu çocuğun yaşından bağımsız olarak devam etse de çocuk okul çağına geldikten sonra devam edilen "okul" ve alınacak eğitimin onun yetenek ve becerilerinin geliştirilmesi, uygun bir toplumsal çevrede sosyalleşmesi ve prestijli toplumsal konumlara erişebilmeleri açısından önem kazanmaktadır. "Okul dışı etkinlikler" ise söz konusu amaçlara katkı sunması, çocuğun bilişsel ve sosyal becerilerini geliştirerek bireyselliğini ve potansiyelini ortaya çıkarması açısından değerlidir.

3.3.1. Kaliteli Vakit Geçirmek

Annelere yönelik oluşan öneri literatüründe çocuğun yeteneklerinin desteklenmesinin ihmali ve çocuğa yeterli seviyede duyarlılık gösterilmemesi çocuğun gelişim imkânlarını kaybetmesiyle eşleştirilmektedir. Bu nedenle çocukla kaliteli vakit geçirmek konusunda oluşan hassasiyeti eğitimli orta ve orta üstü SES grubunda yer alan annelerin anneliğin kapsadığı deneyim ve ilişki bütününü risk değerlendirmeleri dahilinde bir yönetim modeline oturtma çabası olarak okumak mümkündür. Daha çok "çocuğun potansiyelini ortaya çıkarma ve ona destek olma" retoriği ile kendini ortaya koyan bu çaba annelik deneyiminin neoliberal ekonomikleştirilmesinin de bir yansıması niteliğindedir. Ancak daha çok duygular alanında işleyen anneliğin söz konusu mantığa dayandırılması bahsetmiş olduğumuz neoliberal retorik vasıtasıyla bir baskı olarak hissedilmemekte, anneler çocuklarının yeteneklerini geliştirmek konusunda bir çeşit baskı hissetseler de gönüllü olarak uzman bilgi ve önerilerine uymayı tercih etmekte, bunu anne olmanın gerektirdiği bir fedakârlık biçimi olarak benimsemektedir (Valencia, 2014). Bu bağlamda çocukla beraber oyun oynamak, etkinlik yapmak, gezmek, kitap okumak en çok zikredilen beraber kaliteli vakit geçirme yolları arasında yer almaktadır. Ancak çocuğu henüz 0-6 yaş aralığında olan katılımcılar beraber oyun oynamaya ayrı bir önem vermektedir. Oyun çocukta bireysel ifade ve gelişim desteği anlamında özel bir değere sahiptir. Bu oyunun ne olduğu ise çocuğun yaşına göre değişebilmektedir. Mesela bir katılımcı iki aylık bebeğinin gelişimine nasıl bir katkı sunabileceğine dair yaptığı araştırma neticesinde bir oyun olarak sürekli bebeğiyle konuşmuştur.

> "Ona şarkılar söyledim, ninniler söyledim. Biliyorum ki o beni duyuyor ve bu sesler, konuştuğum kelimeler bir yerden sonra onun hafızasında, konuşmasını kolaylaştırdığını düşünüyordum." (K3, 30, 1)

Başka bir katılımcı ise okuduğu kitaplara referans vererek çocuk gelişimi için oyunun önemi nedeniyle çocuğunun oyun oynaması için uygun ortam oluşturmaya özen göstermiştir.

> "Kitaplar da hep oyun, oyun, oyun, oyun diyor. Çocuk oyunla sosyalleşecek. Oyun konusunda da okuldan aldıktan sonra parklarda, bahçelerde akşam ezanına kadar, belki akşam ezanı okunduktan sonra bile eve girebiliyoruz. Önce çocuk diyoruz. Arkadaşlarıyla gitsin oynasın, bahçede koştursun o önemli." (K1, 41, 1)

İlk çocuğu ile ikiz kardeşleri arasında sadece iki yaş bulunduğuna dikkat çeken diğer bir katılımcı (K6, 38, 3) ise büyük çocuğunun kıskançlığının travmatik olarak gördüğü bir boyuta gelmesi ile psikolojik destek almak yoluna gitmiştir. Her ne kadar psikoloğu çocuğun okula gitmesini tavsiye etse de henüz iki yaşında olan çocuğunu okula göndermek istemediği için okul ortamını evde oluşturmuş, okulda yapılan tüm etkinlikleri evde gerçekleştirmek ve büyük çocuğu ile vakit geçirmek için ayrıca çaba göstermiştir. Bu bağlamda söz konusu katılımcılar gelişimin en kritik dönemi olarak kabul edilen bebeklik ve erken çocukluk döneminde çocuğun bilişsel ve psikolojik gelişimi hakkında bilgi sahibi olmak ve onu desteklemek, yeri geldiğinde de bir uzmandan yardım almak gerektiği kabulünün örneklerini sunmaktadır. Benzer şekilde başka katılımcılar da çocuklarıyla evde renkli ve şekilli etkinlik yapmaya, beraber hamur oynamaya çabaladıkları üzerinde durmuştur. Bu bağlamda çocuklarıyla nasıl oynayacakları, hangi etkinlikleri yapacakları konusunda bilgi sahibi olmanın önemini bir katılımcı şu şekilde aktarmıştır:

> "Yani deneyimleyerek öğrenmek en güzeli, şu an o deneyimin içerisindesiniz ve orada çocuğunuza en iyi, nasıl diyeyim yani, katkıyı verebilmek için siz yetemiyorsunuz. Çünkü ilk defa başınıza gelmiş bir şey, bilemiyorsunuz ve gerçekten artık günümüzde bilgiye ulaşmak o kadar kolay ki hani onları öğrenip uyguladığınızda 'aa gerçekten, ne kadar faydasını gördüm' diyebiliyorsunuz. Mesela işte zihinsel gelişim için aldığımız oyun kartları, işte mesela onunla o kadar farkındalığı arttı ki. Mesela vaşakla leopar arasındaki farkı bilebiliyor şu an bir çocuk. En basitinden yani." (K11, 31, 1)

Amaç odaklı bir aktivite olarak oyun yoğun annelik anlayışının anneye yüklediği sorumluluklar arasında yer almaktadır. "İyi anne" olmakla ilişkilendirilen oyun aracılığıyla çocuğa farklı öğrenme deneyimleri sunarak destek olmak ise Wall'ün (2004) de ifade ettiği gibi ancak bilimsel bilgi ve uzman önerilerinin yönlendirmesi ile mümkündür. Bunun yanı sıra bazı katılımcılar çocukla kaliteli vakit geçirmenin bir yolu olarak çocuğun sosyal becerilerine masal anlatma ya da drama canlandırma yoluyla "yatırım yapmayı" tercih ettiğini vurgulamıştır:

> "Ben daha sosyal iletişimi, inanılmaz masal anlatma ya da drama çok fazla canlandırırım. Sosyal beceriler daha geliştirebileceğim yere katkı sağlıyorum. Ona daha çok ihtiyacı olacağını düşünüyorum. Bilişsel gelişimi okulda yapacaklar zaten. Öğretmeni değilim diye düşünüyorum, annesiyim." (K9, 32, 1)

Jordan, Redley ve James'in (1994: 5-6) de dikkat çektiği gibi çocuğun yetenek ve potansiyelini desteklemek, ona yeterli seviyede duyarlılık göstermenin bir yolu olarak anneler, çocukla geçirdikleri vaktin en azından belirli bir kısmının daha programlı ve dolayısıyla belirli bir amaca yönelik olması gerektiğine inanmaktadır. Fakat aynı zamanda günümüzde çocuğun sosyal, bilişsel ve kişilik gelişiminin doğal bir sürecin sonucu olması gerektiği de üzerinde durulan noktalardan biridir. Bu minvalde bazı katılımcılar çocuğun özgüveni ile özgürce oyun oynamasını ilişkilendirmiştir.

> "Çok fanus içinde büyüteyim de işte şey olmasın değil, yağmur suyuna da girmesine izin veriyorum, çamurla da oynamasına izin veriyorum. Özgür ruhlu olmasını istiyorum." (K7, 30, 1)

Toplumsal düzeyde modern söylemin eleştirisi[37] olarak kendini dışa vuran doğal olanın daha evla olduğu görüşünün çocuk gelişimi konusunda serdedilen görüşlerde de kendine yer bulması neticesinde çocuğun sosyal, bilişsel ve kişilik gelişiminin doğal bir sürecin sonucu olması gerektiği kabul edilmektedir (Faircloth, 2014: 154-158). Ancak söz konusu sürecin aslında annenin yapılandırmasından azade olmadığını göstermesi açısından yukarıdaki ifade dikkate değerdir. Bu bağlamda çocuğun gelişimi annenin çocuğun duygu ve tutumlarını, karakterini yakından gözlemlemesi ve gözlemlerinden yola çıkarak üzerinde çalışması gereken bir uğraş niteliğindedir. Bununla birlikte çocuğa destek olmak üzere belli bir amaca sahip oyun oynamanın önemli unsurlardan biri de oyuncaktır.

> "Evde olmayan oyuncak yok diyebilirim bizim. Ne gördüyse… Babası o konuda sorumlu…. Ama eşim özellikle tahta oyuncaklar tercih eder mesela, plastikten uzak durmaya çalışır ama tabii çocuk... Her şeyin de ahşabını bulamıyorsunuz veya işte cam çocuk için zararlı olabiliyor. Daha fazla gelişsin diye, daha fazla görsel materyal olsun evde plastik de aldığı oluyor." (K12, 31, 1)

Bu bağlamda oyuncaklar çocukların bilişsel potansiyelini bir üst düzeye çıkarmada önemli birer araç olarak algılanmaktadır. Anneler oyuncak seçiminde dikkatli olmaları, eğitici ve yeterli uyarımı sağlayan oyuncakları tercih etmeleri doğrultusundaki tavsiye ve önerileri dikkate almaktadır. Öte yandan söz konusu ifadede konu edilen plastik-ahşap oyuncak ayrımı hayat tarzları tartışmasına işaret etmektedir.[38] Vincent ve Ball'un (2007: 1067) da işaret ettiği gibi bu bağlamda ahşap oyuncağın plastik oyuncak karşısında tutulan üstün konumun finansal olarak daha fazla bir sermaye gerektirmesinden çok daha fazla üst sosyal ve kültürel sermayeyi temsil etmesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Ancak diğer taraftan katılımcının ahşap oyuncağın üstün konumu kabul etmekle birlikte gündelik hayat koşulları çerçevesinde bu ideali

[37] Bkz. 2.1.3.1. Çevre Hareketi.
[38] Bkz. 2.3.2. Gösterge Toplumunda Yoğun Annelik ve 2.3.3. Yoğun Annelik ve Hayat Tarzı: Postmodern Farklılığın Üretimi.

muhakeme ettiği ve yerine göre bu ideale ters düştüğünü ifade etmesi dikkate değerdir. Bu noktada söz konusu ifade yoğun annelik anlayışının belirlediği ideallerin anneler tarafından muhakeme edilip gündelik hayat koşullarına uyarlanmasının bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Benzer bir doğrultuda çocukları 7-12 yaş aralığında olan katılımcılar da çocuklarıyla kaliteli vakit geçirebilmek adına onlarla oyun oynamaya dikkat etmektedir. Ancak bu oyunların niteliği bu yaş grubundaki çocuklar için farklılaşmaktadır. Bu yaş grubunda çocuğu olan katılımcılar çocuklarıyla kutu ve akıl oyunlarını oynamayı tercih etmektedir. Katılımcıların çoğu bu tarz oyunları hem çocuğun bilişsel ve dikkat gelişimine oyun temelli destek araçları hem de belirli bir amaç doğrultusunda beraber vakit geçirmenin önemli birer yolu olarak ele almaktadır. Bunun dışında katılımcıların bazıları bu yaş grubundaki çocuklarıyla kaliteli vakit geçirmek için beraber gezintiye çıkma, film izleme, sohbet etme gibi etkinliklere yönelmektedir. Ancak örneğin beraber ne izleneceğine yönelik seçici tavırda çocuğun bilgi dağarcığını ve ufkunu genişleteceği düşünülen yapımlara yönelik bir tercih göze çarpmaktadır.

> "Birlikte film izlemeye çalışıyoruz ve o filmleri mesela eski filmlerden açmaya çalışıyorum. Atıyorum konularının onlara uygun konular bulmaya çalışıyorum ya da bazı seri filmler var onları çok seviyoruz o yüzden onları seyrettirmeye çalışıyorum ya da eski Türk filmlerini seyrettirmeye çalışıyorum… belgesel gerçekten belgeselse açıp seyretmeye çalışıyoruz. Çok soru soruyorlar ikisi de 'Bu nedir, o nedir', Oğlumun mesela çok şeyi var yani yurt dışına muhakkak çıkıp belgesellerde gördüklerini gerçekten görüp denemek istiyor, sorgulamayı çok seviyor 'onu kim yapmış, bunu kim yapmış' falan. Böyle desteklemeye çalışıyorum." (K14, 38, 2)

Benzer şekilde başka bir katılımcının çocuğu ile kaliteli vakit geçirmek adına geliştirdiği sohbetin kendiliğinden olmak yerine daha çok belli bir amaç doğrultusunda kurgulanan bir etkinlik niteliği taşıması dikkat çekicidir:

> "Oğlum dışarda kötü kelimeler kullanmaya başladı duyduğuma göre, servis ablasından duydum 'Ezik, salak, manyak' böyle kelimeler kullanmaya başladı. Bir arkadaşımdan duymuştum, kızına kötü konuşma saati yapıyormuş ve sadece o saatte konuşmasına izin veriyormuş. Biz de yatmadan önce kendimize kötü konuşma zamanı yapıyoruz ve kelimeleri sadece oradayken söylemek istiyorsak söylüyoruz. Bir de şu an için sorun yok ama okula ilk başladığında çok endişeleniyordu. O yüzden endişe saatimiz var, şu an derdi varsa yatmadan önce diyor ki 'Hadi endişe saati yapalım benim anlatmam gereken bir şey var' diye. Bu teklif ondan geliyor artık." (K19, 38, 2)

Bu bağlamda sohbet etmek gibi çok sıradan gündelik bir etkinlik söz konusu olduğunda dahi anneliğe özgü kendiliğindenliğin ve sıcaklığın bir ölçüde kenara bırakıldığı anne-çocuk ilişkisine yerleşen görev merkezli bakış ile annenin belirli bir davranış modeline bağlı kalarak çocuğuna destek olduğu söylenebilir. Çocukla kaliteli vakit geçirme çocuğun yaratıcılığını geliştirme, gelişimine katkıda bulunma ve çocukta öğrenme arzusu uyandırma işlevleri

etrafında kurgulanmaktadır. Ancak çocuk büyüdükçe annenin görev merkezli bakış açısı yok olmasa da hem kazanılan tecrübeye hem de çocuğun değişen ihtiyaçlarına bağlı olarak kaliteli vakit geçirme konusunda gösterilen çaba zayıflamaktadır. Bu doğrultuda çocukları 13-18 yaş aralığında olan katılımcıların çoğu çocukları küçükken onlarla kaliteli vakit geçirmek, hep beraber bir şeyler yapmaya gayret etseler de çocuklarının artık yavaş yavaş kendilerinden uzaklaştıklarını, dışarıda arkadaşlarıyla birlikte veya telefon, tablet gibi teknolojik cihazlarla vakit geçirmeyi tercih ettiklerini belirtmiştir. Bu bağlamda çocuklar açısından kendi bireyselliklerinin ve arkadaşlarının kazandığı öneme karşılık anne ile paylaşılan zamanın öneminin azaldığı, dolayısıyla annelerin yoğun annelik anlayışına bağlılıkları devam etse de çocukların annenin kontrol alanının dışına çıkmış olması ile annelerin okula bu anlamda birtakım sorumluluklar yüklediği göze çarpmaktadır.

3.3.2. Okul

Çocuğu 0-6 yaş aralığında olan katılımcılardan beşinin anaokulu veya kreşe giden çocuğu bulunmaktadır. Söz konusu katılımcıların okul tercihlerini belirleyen kriterler vurgu bakımından farklılık gösterse de okulda kimin eğitim verdiği, hangi materyallerin kullanıldığı, gelişimi için sunulan etkinlik ve materyallerin doğru vakitte doğru kullanımı, değerler aktarımı ve yemeğin nerede hazırlandığı, hangi ürünlerin kullanıldığı gibi alt maddelere sahip güvenilirlik kriteri temel olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda öneri literatüründe sıklıkla vurgulanan okul öncesi dönemin çocuğun gelişiminde taşıdığı öneme binaen iyi yapılandırılması gerektiği düşüncesi doğrultusunda en başta hangi eğitimin ne zaman verilmesi gerektiği konusunda bir hassasiyet bulunmaktadır. Katılımcıların hemen hepsi aşırı yapılandırılmış bir ebeveynlik tarzının (Furedi, 2013) çocuklar için ideal olmadığını kabul etse de çocuğun sağlıklı ve donanımlı bilişsel ve psikolojik gelişimi için gerekli bütün fırsatların uygun zamanda uygun ölçüde olmasını önemli bulmaktadır. Öte yandan özellikle çocuğu bu yaş grubunda olan annelerin doğal ebeveynlik yaklaşıma özgü beslenme, eğitim, sağlık gibi konularda doğal olan tercihlerin onaylanması yönündeki ekolojik farkındalıklarının daha yüksek olduğu, bu doğrultuda okuldan ekolojik bilinçli hizmet talepleri göze çarpmaktadır. Söz konusu bilinçlilik özellikle çocukların beslenmesi ve eğitimde kullanılan ürün ve materyallere yöneliktir. Bununla birlikte çocuk büyüdükçe güvenilirlik kriteri önemini korusa dahi okulla ilgili farklı kaygılar kendine yer bulmaktadır.

Çocuğu 7-12 yaş aralığında olan 12 katılımcıdan dördü çocuklarını özel okula diğerleri ise devlet okuluna göndermeyi tercih etmektedir. Ancak çocuklarını devlet okuluna gönderen katılımcılar için çocuklarının hangi okula gideceğinin adrese dayalı okul kaydına bağlı bir

mecburiyet olmaktan çok belli başlı kriterlerin öne çıktığı bir seçim meselesidir. Bu yaş grubu çocukların eğitimi için okulun sağladığı maddi ve sosyal koşullar önemsiz addedilmese dahi özellikle ilkokul seviyesinde öğretmenin esas önemde olduğu düşüncesine binaen ilk olarak iyi bir öğretmen araştırma yoluna gidilmektedir.

> "Okuldan ziyade öğretmeni araştırdım. Öğretmeni araştırıp… Öğretmenin bu okulda olması bizim için etken oldu." (K22, 33, 2)

Bu bağlamda çocukların eğitim ve öğretiminin emanet edileceği yetkin bir uzman olan iyi bir öğretmen bulmanın okul tercihlerinin oluşmasında en etkili faktör olduğu söylenebilir. Diğer taraftan okul tercihi söz konusu olduğunda okulun yer aldığı muhit ve okulun veli profili de dikkate alınan unsurlardır. Mesela çocuğu devlet okuluna devam eden bazı katılımcılar okulun "çevresinin biraz daha nezih" (K24, 35, 2) olmasının kendilerini etkilediğini belirtmiştir. Okulun bulunduğu muhitin özellikleri ise "eğitimli bir kitle" (K17, 34, 2) olarak nitelendirilen veli profili ile eşleştirilmiştir. Bu bağlamda okul ve öğretmenle bağlantılı akademik başarının yanı sıra katılımcılar açısından çocuğun sosyalleşeceği çevrenin özellikleri de önem taşımaktadır. Bu nedenle bazı katılımcılar çocuklarını belirli bir bağış yapma koşulunun bulunduğu ve daha çok "proje okul" olarak tanımlanan okullara göndermeyi tercih etmektedirler.

Öte yandan çocuğu özel okula devam eden katılımcıların bir noktaya kadar akademik başarıyı önemsediklerini belirtseler de okul tercihlerinde başka kriterlerin kendileri açısından daha önemli olduğu, okul tercihlerinde akademik başarıyı ikinci planda değerlendirdikleri üzerinde durmaları ilginçtir. Bu bağlamda en çok çocuğun sosyalleşeceği çevre önemsenmektedir. Ancak bu sefer çevrenin eğitim üzerinden değil hayat tarzı ve değerler üzerinden değerlendirildiği göze çarpmaktadır. İlk olarak çocuğun kendi hayat tarzı ve dünya görüşlerine uygun bir eğitim alması yönündeki talep öne çıkmaktadır.

> "(Okulda) çok uçlarda yaşayan insanlar (öğrenciler) olsun istemedim. İşte, atıyorum aşırı zengin ya da aşırı fakir olsun istemedim. Kendi standartlarında olmasını istedim. Yapısal olarak özensin, mutsuz olsun istemediğim için önce kendi standartlarında olan bir yere gitmesini istedim. Disiplinli olsun istedim, bazı okullar çok şımarık yetiştirebiliyor çocukları. Eğitimi iyi olsun, Atatürkçü olsun istedim." (K19, 38, 2)

Yukarıdaki ifadeden de anlaşılacağı üzere çocuğun ebeveynlerinin hayat tarzı ve dünya görüşüne uygun eğitim almasına verilen önemin ardında hem çocuğa aktarılan değerlerin pekiştirilmesi hem de çocuğun kendi ailesinin hayat tarzı ve dünya görüşüyle uyumlu ailelerin çocuklarıyla sosyalleşmesi talepleri bulunmaktadır. Söz konusu talepler annelerin kendi anne kimliklerini kültürel olarak yorumladıkları estetik düşünümün bir yansıması olarak yorumlanabilir. Zira kişinin alışkanlıklarından oluşan ve beğenisi tarafından belirlenen habitusu

düşünümsel yargıların oluşmasında etkilidir. Söz konusu yargıları oluştururken bireyler risk ve tehlikeleri sadece nesnel olarak değil duygusal yapılanmanın daha geniş bir anlayışı içerisinde değerlendirmektedir (Lash, 2005: 52-53). Bu bağlamda annelerin "akademik başarı" gibi nesnel bir parametre üzerinden değil "hayat tarzı" gibi kendi habituslarını yapılandıran daha öznel bir parametre üzerinden çocuk ile ilgili kararlar vermesi dikkate değerdir.

Bununla birlikte çocuğun takibinin daha sıkı yapılmasını isteyen katılımcılar çocuklarını özel okula göndermeyi tercih etmektedir. Ancak bu takip beklentisi sadece çocuğun derslerde gösterdiği akademik başarıya dönük olmayıp çocuğun yetenek ve sosyal gelişiminin de takibini kapsamaktadır. Örneğin bir katılımcı öğretmenlerin yetkinliklerine vurgu yaparak onlardan çocuğunun yeteneklerini keşfetmelerini beklediğini ifade etmiştir:

> "Eğer bir yeteneği varsa keşfedilmelerinde yardımcı olmalarını bekliyorum açıkçası ama bu beklentim olacak mı ya da çocuğumun yeteneği varsa ve ben kaçırıyorsam o konuda eğitimim olmadığı için – atıyorum resme yeteneği var ama resim eğitimim olmadığı için belki gözden kaçırabilirim." (K19, 38, 2)

Ayrıca eğitimde uygulanan metot ve yaklaşımın çocuğunun kişiliğine uygun olması da okul tercihinde etkili unsurlardan biridir:

> "Anaokulunda zaten gittiği okulun anaokuluna gitti. Orada Montessori sistemi uygulanıyordu. O sistemin de kızıma çok uygun olduğunu gördüm ben, bağımsız bir sistem. Kurallar esnetilerek uygulanıyor. Kızımın da düşünce yapısı ona çok uygun olduğu için. O sebeple devam etti. Ben her şeyden önce çocuğum orada mutlu mu değil mi ona baktım. O orada çok mutlu, arkadaşlarını da çok seviyor, öğretmenlerini de. Alması gerekenleri alıyor ne fazla ne eksik." (K23, 32, 3)

Bu bağlamda annelerin çocuğun bireysel yetenek ve kapasitesine odaklanan bir eğitim beklentisi günümüzde hâkim olan bireysel potansiyelin önde tutulduğu neoliberal birey anlayışının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Söz konusu birey anlayışı uyarınca okul ve öğretmene çocuğunun bireysel farklılıklarını ortaya çıkarma ve destekleme, onları etkin olarak kullanmasını öğretme görevi atfedilmektedir. Okul ve öğretmen aracılığıyla elde edilen rekabet gücü ve çocuğun girişimci özellikler kazanması önemsenmektedir (İnal, 2013: 274). Buna uygun olarak anneler çocuğun gelişiminin her daim onaylayıcısı rolünü benimseyip çocuğunun kendine güvenini teşvik edecek, kişilik gelişimini destekleyecek ve kendi davranışları hakkında olumsuz duygulara kapılmasına engel olacak bir okul ortamı tercih etmektedir. Ayrıca anneler açısından çocuğun sosyal anlamda desteklenmesi ve takip edilmesinde okul ve öğretmenin rolü önemlidir.

> "Çocuğumun güven içinde olmasını istiyorum. Arkadaşları tarafından kötü bir davranışa maruz kalmamasını istiyorum. Biraz da o yüzden gözleri üzerlerinde olsun istiyorum. İkincisi de gelişim olarak, duygusal olarak çocuğumun okulda geçirdiği süre boyunca – yaş alıyor, büyüyor – duygusal gelişimini olumlu etkilemesini istiyorum. Benim için akademik

> gelişiminden daha çok duygusal gelişimi daha önemli. Okulda yaşadığı, arkadaşları, hocalarıyla olan ilişkiler bunlar çok önemli." (K21, 35, 2)

Dolayısıyla çocuğun eğitimi söz konusu olduğunda aldığı dersler, sınav notları gibi akademik parametrelerin yanı sıra kendi akran gruplarıyla ve anne-babadan sonra onlara rehberlik eden öğretmenleriyle kurdukları ilişki de belirleyici nitelikte kabul edilmektedir. Çocukları 13-18 yaş aralığında olan katılımcılar için de benzer kaygılar ve tercihler varlığını devam ettirmektedir. Bu yaş grubunda da çocuğu özel okula devam eden katılımcıların çocuğun sosyalleşeceği çevrenin ve arkadaş ortamının kendi dünya görüşlerine uygun olması ile değerler aktarımında okulun pekiştirici rolüne yönelik beklentileri onları özel okul tercih etmeye sevk etmiştir. Sadece bir katılımcı çocuğunun içinde yer aldığı sosyal çevrenin önemine dikkat çekse de diğer katılımcıların korumacı ifadelerinden farklı olarak çocuğun kaydının özel bir okuldan devlet okuluna aldıklarını ve bu tercihin çocuğunun ülkenin standart vatandaşıyla tanışmasını önemsedikleri için olduğunu ifade etmiştir.

> "Gittiği özel okul uluslararası bir okuldu. Kültürel olarak da bir dünya vatandaşı olmuştu, T.C. vatandaşlarından çok farklılaşmıştı. Onun için -bu ülkenin insanı olması için- bu ülkenin eğitiminden geçmesi gerekiyordu. Eğitim bir insanı bu ülkenin normlarına sokar, normalleştirir. Yani biraz farklı olmuştu. Biraz normlara girmesini ve normalleşmesini tercih ettik." (K28, 55, 8)

Ancak yine de bu yaş grubunda çocuğa sahip katılımcıların okulun çocuğa sağlayacağı akademik başarı beklentisi diğer yaş grubunda çocukları olan katılımcıların beklentilerinden çok daha yüksektir. Özellikle çocukları liselere giriş ve yüksek öğrenime giriş sınavlarına hazırlanan katılımcılarda söz konusu beklenti daha yoğundur. Zira iş gücü piyasasındaki yaygın rekabet, annelerin çocuğun yüksek öğrenime devam etmesi konusundaki isteklerini güçlendirmektedir (Irwin, 2017: 4). Katılımcıların hemen hepsi çocuklarına yardımcı olması adına bu süreçte dışarıdan hoca desteği aldıklarını, çocuklarının devam ettikleri okulun etüt ve kurslarına katıldıklarını belirtmiştir. Bu bağlamda örneğin iyi bir anne babanın çocuğuna bırakacağı en önemli mirasın iyi bir eğitim olduğunu belirten bir katılımcı kirada oturmasına rağmen çocuğunu özel okula göndermesinin temel nedeni olarak özel okulun çocuğu akademik anlamda daha sıkı takip etmesi olduğu üzerinde durmuş ve çocuğunun özel okula devam etmesinin sınava hazırlık sürecine katkısını şu şekilde aktarmıştır:

> "7 gün çocuk okula gitti yani Allah için, eve de fenden hoca geliyordu. Çevresindeki arkadaşları da kendisi gibiydi tabii, 7 gün hepsi gidiyordu. Dershaneye gitmedi, 7 gün kendi okulundalar. Kar tatili bile olsa, 23 Nisan'da bile yapmadı tatil. Beden yok, resim yok, hiçbir şey yok. O da diyorum ya beni hiç bunaltmadı, görüyordu arkadaşları da öyle, ben öyle çok konuşmalar yapmak zorunda kalmadım açıkçası." (K26, 46, 1)

Çocuğun daha yüksek prestije sahip okullara yerleşmesinde okulun sunduğu akademik katkı eğitimli orta ve orta üstü SES grubunda yer alan anneler açısından önemlidir. Zira toplumsal

örgütlenmede bilgi/diploma sahibi olmak eğitim alma imkânı olan ve olmayanlar arasında yeni hiyerarşi ilkelerinin oluşmasına neden olmuştur (Bell, 1972: 34). Anneler açısından ise çocuğun prestijli eğitim kurumlarının diploma aracılığıyla sağladığı statüye sahip olması arzu edilen bir şeydir. Özellikle eğitimin elit zümreye ait bir alan olmaktan çıkması ve kitlelere açık hale gelmesi ile belli bir sosyal gruba katılma mekanizmasına dönüşmesi (Touraine, 1971: 52) karşısında çocuğun devam edeceği okul ve alacağı eğitim anneler tarafından çocuğun toplumsal konumunu yükseltecek veya en azından korumasını sağlayacak temel mekanizma olarak görülmektedir. Bu nedenle süreç ne kadar zorlayıcı ve eleştirilebilir olsa da sınavlara hazırlık sürecinin gereğine uygun olarak çocuğu yönlendirmek ve destek olmak gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda bir katılımcı çocuğu için belirlediği hedefi "Daha yüksek puan alsın, daha iyi okul olsun" (K33, 42, 1) olarak tanımlamıştır. Bazı katılımcılar ise çocukların hayatını belirleyici etkisi nedeniyle sınavda başarı göstermenin önemi üzerinde durmuşlardır:

> "(Sınavdaki başarısı) sadece önümüzdeki 4 yıllık liseyi belirlemeyecek, üniversite hayatını da belirleyecek ve iş hayatını da belirleyecek." (K32, 42, 2)

Bununla birlikte sınavda belli başlı bir başarı gösterdikten sonra çocuğun okul seçiminde dikkat edilen faktörlerde çocuğun eğilimleri belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda bir çocuğu Galatasaray Lisesi'ne diğer çocuğu da Haydarpaşa Lisesi'ne devam eden bir katılımcı okul tercih sürecini şu şekilde aktarmıştır:

> "Bir kere öncelikle çocukların özelliklerine göre okul seçtik biz. Yani, şimdi büyük oğlum daha çok sosyal bilimci işte siyaset, sosyal bilimler, tarihe meraklı. Dillere meraklı, dil öğrenmeye çok meraklı. Onun bu özelliklerine uygun olacağını düşündüğümüz, hani mezunlarına bakarak, eğitimine bakarak, eğitim sistemine bakarak, derslerine bakarak, eğitim dillerine bakarak Galatasaray Lisesi'ni tercih ettik. Yani çocuğun özellikleri bizim için ön plandaydı. Kızım için de aynı şekilde, işte o da farklı, o da sanata çok meraklı. Müziğe, resme çok meraklı. Hem bu hobilerini yapabileceği… O da dili seviyor ama İngilizceyi çok seviyor işte yani Fransızca, Almanca veya üçüncü bir dil öğreneyim diye çok bir çabası yok oğlum kadar. Dolayısıyla daha rahat edebileceği, okulumuza yakın olan işte İngilizce hazırlığı olan bir okul tercih ettik." (K36, 49, 2)

Bu bağlamda çocuğun kişisel özellik, merak ve yeteneklerine uygun olduğu düşünülen bir eğitim annelere cazip gözükmektedir. Dolayısıyla anneler okula çocuğun kişisel yatkınlıkları ile uyumlu alanlar ile temasını sağlayarak geçerli beğenileri edinmesinde önemli bir işlev atfetmektedir. Diğer taraftan çocuğu okula devam eden katılımcılar Lareau'in (2002) bulgularına paralel bir şekilde okulun düzenlediği kulüp ve etkinlikleri de onların eğitimlerinin önemli bir parçası olarak değerlendirmektedir. Bu durum okula çocuğun değerli deneyimlerle ilişki kurmasını sağlamada atfedilen önemi tasdikler niteliktedir. Jimnastik, okçuluk, binicilik, yüzme gibi spor dallarına yönelik etkinlikler, ayrıca resim ve müzik gibi sanatsal etkinlikler ve son dönemde ise daha revaçta olan akıl oyunları ve robotik kodlama gibi dersler çocuğun

eğitiminde "özgüveni için iyi olabilir çünkü çocuklar sadece dersle kendilerini ifade edemeyebilirler. Başarılı olmak ya da olmamaktan ziyade kendi potansiyelini fark etmesi için" (K13, 43, 3) cümlesi ile ifade edilen katkıları nedeniyle önemsenmektedir. Söz konusu kurs, atölye ve derslerin takip edileceğine karar verirken bazen okul belirleyici olmaktadır.

> "Okulda bir enstrüman çalması gerekiyordu. O kendi seçmedi, hocalar sen kemana daha yatkınsın, sen keman alacaksın dedi. Kemana başladı, sonra ilerledi." (K27, 45, 1)

Ancak katılımcıların çoğu kulüp faaliyetlerine yönelik tercihlerinde çocuğun ihtiyaçlarının karşılanması ve çocuklarında kendilerine göre eksik gördükleri yönün kuvvetlendirilmesi amacının belirleyici olduğunu belirtmiştir. K30 (37, 2) kulüp tercihini belirleyen etmenleri "Kulüpleri tercih ederken tamamen onların tercihleri yerine onların ihtiyaçlarına göre yönlendirmek istiyorsun. Onların zaten bir tercihleri oluyor. Biniciliğe gitmesini ben istemiştim çünkü ata binecek, ata binmek kendine güvenini arttıracak" diyerek açıklamaktadır. Çocukların ihtiyaçları ise daha çok neoliberal söz dağarcığına başvurularak "potansiyelini ortaya çıkarma, enerjisini atma, yeteneğini keşfetme, özgüvenini yükseltme" gibi hedefler üzerinden dile getirilmiştir.

3.3.3. Okul Dışı Etkinlikler

Çocukları 7-12 yaş aralığında olan katılımcıların çoğu çocuğun okul dışı zamanında nasıl vakit geçirdiğine verdikleri öneme binaen çocuklarının okul dışındaki vakitlerinin programlanmasına dikkat etmektedir. Bu grupta yer alan 12 katılımcıdan sadece 2'si çocuğunu okul dışında kurs, atölye ve benzeri etkinliklere göndermediğini belirtmiştir. Söz konusu 2 katılımcıdan biri çocuğun kaygılı yapısının okula giderken dahi sorun çıkarmasına neden olduğu, diğeri ise okulda sunulan atölye ve kursları yeterli gördüğünün üzerinde durarak bu tarz etkinliklere çocuğunu göndermediğini ifade etmiştir. Çocukları 13-18 yaş aralığında olan katılımcıların bir kısmı ise okul dışı zamanın programlanması konusunda bu dikkati devam ettirse de çocuğun artık bu tarz etkinliklerden hoşlanmaması ve arkadaşlarıyla beraber vakit geçirmeyi yeğlemesi nedeniyle okul dışı etkinlik programlamaktan vazgeçtikleri üzerinde durmuştur.

Ancak yine de katılımcıların çoğu okul dışı zamanı çocukların komşu çocuklarıyla ve/veya kardeşleriyle oynadığı veya basitçe okuldan eve gelip ödevleri yaptıkları bir zaman aralığı olmak yerine belirli bir faydaya yönelik olarak çocuklarını farklı spor veya sanat dallarındaki derslere taşıdıkları, geriye kalan zamanlarında da çocuklarının ufkunu genişletecek, donanımlı ve başarılı birer yetişkin olabilmeleri için gerekli gördükleri etkinlikleri birlikte yaptıkları bir zaman aralığı olarak kabul ettiği söylenebilir. Buna uygun bir şekilde katılımcıların önemli bir kısmı çocuklarının jimnastik, yüzme, eskrim, futbol, voleybol ile örneklendirilebilecek spor

dallarıyla ilgilendiklerini, boş zamanlarında spor kulüplerinde bu dallara yönelik eğitim aldıklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda katılımcılar çocuğun sporla ilgilenmesinin onlara farklı faydalar sağlayacağına inanmaktadır. Söz konusu faydalardan biri ekran bağımlılığını engelleyecek ve apartman hayatı yaşayan çocuğun fazla enerjisini atabileceği bir imkân yaratmasıdır:

> "Şu anda maalesef dışarda oynayabilecekleri alana sahip olmadıkları için bir sporla meşgul olmaları demek hareket etmeleri anlamına geliyor ve maalesef ekran bağımlılığı kısmını daha aza indirmiş oluyorum çünkü mecburen orada bulunduğu saat içerisinde ekrana hiçbir şey yapamıyor." (K14, 38, 2)

Diğer bir fayda ise çocuğun belli bir amaç etrafında hareket eden bir arkadaş grubu içinde sosyalleşmesini sağlamaktır. Bu bağlamda anneler hem çocuğa kozmopolit bir şehir olan İstanbul'da kendini güvende hissedebileceği bir sosyal ortam oluşturmayı hem de büyüdükçe kontrol etmesi zorlaşacak olan çocuğun sosyal çevresini takip etme imkânını korumayı amaçlamaktadır.

> "Ergenlik, İstanbul gibi büyük bir metropolde aslında zor geçecek bir şey ve benden koptuğu noktada sığınacağı, bir kulüp, bir şey olsun istiyorum, bir arkadaşlık grubu olsun istiyorum. Onun dertlerini dinleyecek ya da beraber eğleneceği kulüp olsun istiyorum. Okul arkadaşları bir miktar sağlar ama okulda gruplaşmalar var. Küçük gruplar var. Beraber hareket eden, spor ya da sanat grubu daha konsantredir, daha iç içedir. Daha kardeş gibidir. Ve ergenlikte gittiği yeri bilmek istiyorum." (K15, 41, 2)

Bununla birlikte çocuğun "kurallı hareket etmeyi öğreniyor olması" (K20, 41, 3), "kendi anne babasının dışında bir otoriteye muhatap olması" (K14, 38, 2) gibi faydaları boş zamanlarda yapılan spor etkinlikleriyle eşleştirilmektedir. Ayrıca özellikle ergenlik döneminde sporla ilgileniyor olmak çocukta olası fiziksel kaygılarla baş etme konusunda önemli bulunmaktadır. Mesela çocuğu aktif olarak voleybol oynayan ve ayrıca yüzmeye de devam eden bir katılımcı bunu şu şekilde dillendirmiştir:

> "Fiziksel bozukluklarını ya da bilmiyorum benim çocuğum mu öyle ama voleybola gitmeseydi, spor yapmasaydı. Ben şimdi onun kriziyle de uğraşacaktım. Belki diyetisyenlere çocuğu götürecektim, belki yemek istediği şeyi, yedirtmeyecektim ama şimdi alt yapısında spor olunca, biraz kilo da alsa, biliyor, sporcu zaten hemen kendini şey yapıyor." (K26, 46, 1)

Buna ek olarak uzmanlık alanı çocuk hekimliği olan ve 8 çocuğu bulunan katılımcı, çocuğunun düzenli olarak sporla uğraşmasa dahi özellikle yazın çocuğunun bedensel olarak aktif olmayı tercih ettiğini belirtmiş ve bu bağlamda çocuğunun sadece bedensel olarak aktif olmasının yanı sıra sosyal becerilerinin de gelişmesini istediklerini, dolayısıyla buna göre yazları çocuğuna oluşturdukları meşguliyetin önemini şu şekilde aktarmıştır:

> "Mesela bu yaz bahçe bakımı yaptı. Boş durmaması lazım. Bedensel aktivite seratonin salımını arttırır ve gerçekten mutlu hissettirir. Bir insanın kös kös çekilip durulması

> köreltir. Hiçbir şey kazanmasa bile bedensel aktivite bir gence serotoninle mutluluk hissettirir. Bu bir. İkincisi orada gene mesela çalışan insanlarla empati yapmayı, emekle bir şey çalışmayı öğrenir. Mesela Afganistan'dan göçmen çocukla çalıştı bu yaz, kendinden 2 yaş büyük Afganistanlı göçmen bir çocuk işçiyle çalıştı. Onunla beraber gitti işe, onunla beraber yedi. Hiç dil bilmiyordu çocuk ve hiç dil bilmeyen 2 insan iletişimi öğrendiler ve onun hayat tecrübesi Mehmet için kolay kolay kazanamayacağı şeyler kazandırdı Abdullah'ın tecrübeleri." (K28, 55, 8)

Katılımcılardan bazıları ise çocuklarının müzik, resim, bale gibi sanat dallarıyla uğraştıklarını belirtmiştir. Sanatsal etkinlikler "müzik yine, onun ruhuna ne bileyim, daha naiflik kattığını düşünüyorum" (K26, 46, 1) ifadesinden de anlaşılacağı gibi çocuğun ruhuna ve karakterine katkısı sebebiyle önemsenmektedir. Bu bağlamda okul dışı etkinliklerin çocuğa yaşam becerilerini kazandırma, belli başlı değerleri öğretme ve aynı zamanda sağlığa yönelik katkıları nedeniyle çocuğa sunulan birer fırsat olarak değerlendirildiği yorumunu yapmak mümkündür. Buna uygun olarak tıpkı okulun düzenlediği kulüp ve etkinliklerin tercihinde olduğu gibi okul dışı etkinliklerin tercihinde de belirli bir amaç ve fayda öne çıkmaktadır. Anneler özellikle çocuğun ihtiyaç duyduğunu ve/veya yetenekli olduğunu düşündükleri yönleri geliştirme amacı doğrultusunda onu okul dışı etkinliklere yönlendirmektedir. Bu bağlamda katılımcıların bazılarının "uğraştığı işlerden zaten görüyorsun çocuk hamurla elinde bir şeyler yapıyor ama diğer çocuklardan daha farklı yapıyor. Minik minik, küçük küçük objeleri yapabiliyor diğerleri koca koca yaparken. Onun bir el becerisi olduğunu hani görüyorsun." (K36, 49, 2) ifadesinde olduğu gibi çocuğun zamanını çeşitli programlarla yapılandırmayı sorunsallaştırmayıp, ancak bu zamanın nasıl geçireceği ve neye yönelmesi gerektiği konusunda annenin gözlemleme yeteneğine vurgu yapması dikkate değerdir. Dolayısıyla çocuğun yetenek ve potansiyelinin en üst düzeye çıkartılmasında annelerin bilinçli olma ve çocuğu doğru yönlendirme sorumluluğunu benimsediği söylenebilir.

> "Zorla bir şey yaptıramazsın bir insana. Bilmiyorum sana yaptırabiliyor mu bir insan. Mesela kimse yaptıramaz bana yani zorla bir şeyi. Zevk almadığım şeyi yapmak istemiyorum. Çocuklar da öyle yani, mesela oğlum sporu sevmiyor. Tabii ki hayatında spor olmalı ama bu profesyonel bir sporcu olacak şekilde her hafta onu oraya götüreyim falan yok öyle bir şey. Yani istediği zaman yapar. Kızım çok sporcu ama diyelim ki voleybolu sevmiyor ama yelkenle uğraşıyor işte onun, o çocukların kendi istediklerine göre şeylerde ben destek oldum." (K36, 49, 2)

Çocuğun yeteneklerine hassas kalarak onun zamanını programlamak, çeşitli öğrenme deneyimleri yaşaması için fırsatlar sunmak ve destek vermek suretiyle çocuğu bir nevi proje olarak ele alan ebeveynlik tarzının (Furedi, 2013) anneler tarafından kabul gördüğü söylenebilir. Çocuğun zamanının programlanmasında en çok çocuğun elde edeceği fayda, gelecekteki refahı ve kendi ayakları üstünde durabilen bir yetişkin olabilmesi arzusu öne çıkmaktadır. Bununla birlikte katılımcıların hemen hepsi çocuğun istekleri ile kendi

yönlendirmelerinin uyumlu olduğunun özellikle altını çizmiştir. Bu noktada bazı katılımcıların okul dışı etkinlikleri ile bağlantılı olarak kendi anne kimliklerini sorgulamış olması da dikkate değerdir. Örneğin bir katılımcı çocuklarının neden okul dışı etkinliklerle uğraşmasının önemli olduğunu açıklarken "amacım kendi üzerimden onlara bir başarı sağlamak değil, ya da onların üzerinden kendime bir başarı sağlamak değil" (K15, 41, 2) ifadesiyle çocukların okul dışında başka etkinlikler ile başarı göstermesinin kendi anneliğinin niteliğiyle ilgili göstergesel bir bağlantı kurulmasına karşı eleştirel bir tutum ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çağın özelliklerinin bunu gerektiriyor olması en çok üzerinde durulan temadır. Var olan sistem eleştirilse de hemen herkesin aynı sisteme dahil olması ile anneler için kendi çocuklarını bu çemberin dışına çıkarmak zorlaşmaktadır. Farklı fayda ve amaçlar sebebiyle katılımcılar çocuklarının bireysel becerilerini geliştirecek, onlara farklı kazanımlar sağlayacak okul dışı etkinlikleri önemli bulmaktadır.

Öte yandan okul dışı etkinlikleri kapsamında spor ve sanat etkinliklerinin yanı sıra katılımcıların bazıları çocuklarının onları akademik anlamda destekleyecek farklı kurum ve merkezlere devam ettiğini, bazıları çocuklarının son zamanlarda revaçta olan robotik kodlama ve akıl oyunları atölyelerine, bazıları ise İngilizce eğitimi veren dil kurslarına katıldıklarını belirtmişlerdir. Söz konusu atölye ve kurslar çocukların akademik başarı ve kariyerlerine yönelik katkıları nedeniyle tercih edilmektedir. Ancak Çocuk Üniversitesi[39] ve Bilim ve Sanat Merkezleri[40] gibi kurumların yine çocuğun yetenek ve becerilerini keşfetmesi, potansiyelini ortaya çıkarması ve kendini gerçekleştirmesi gibi noktalardaki katkısı vurgulanmaktadır.

> "Bilsem çok farklı düşünebilmeyi sağlıyor. Yani onun içinde var olan potansiyeli Bilsem ortaya çıkartıyor. Çok basit, işte gece lambası yapmış mesela 2-3 gün önce. Yani ders çalışmanın ötesinde zihninde olan potansiyeli Bilsem ortaya çıkartıyor." (K22, 33, 2)

Bu merkezlerde alınan eğitimlerin çocuğun belli kalıplar içerisinde kalmadan daha özgür düşünebilmesinin yolunu açtığı düşünülmektedir.

[39] Farklı üniversite ve belediyelerin iş birliği ile yürütülen bu projelerde kayıt için başvuru yapan öğrenciler, farklı zekâ testi uygulamaları ile "üstün yetenekli" oldukları tespit edildikten sonra farklı atölye ve derslere dahil olarak proje kapsamında belirlenen programı tamamlamaktadır. Üsküdar Belediyesi, Küçükçekmece Belediyesi, İstanbul Üniversitesi, Aydın Üniversitesi, Maltepe Üniversitesi gibi farklı kurumların devam ettirdikleri "Çocuk Üniversiteleri" bu projelere örnek olarak verilebilir.

[40](BİLSEM) Bilim ve Sanat Eğitim Merkezleri MEB'e bağlı olan ve özel yetenekli-üstün zekâlı öğrencilerin bireysel yeteneklerini geliştirmek amacıyla açılmış olan kurumlardır. Söz konusu merkezlerde öğrenciler 5 aşamalı bir eğitim programına alınmaktadır. Uygulanan program öğrencilerin yaratıcılığını ve problemlere farklı çözüm bulma becerilerini geliştirmeye odaklanmaktadır. Süreç odaklı ve proje tabanlı öğrenme modelini temel olan programda öğrencilerin özgün ürün/projeler gerçekleştirmeleri beklenmektedir.

> "Oraya gayet heyecanla gidiyor çünkü orada proje çalışmaları var. Ders, teneffüs, okul gibi değil orası çok daha farklı bir alan ve kendini daha özgür hissediyor, daha rahat her şeyi yapabiliyor. Hazır bir müfredat ve kalıp içerisinde değil. Araştırmalı, deneyimli bu tarz şeyler olduğu için daha güzel şeyler keşfedebilecek." (K18, 38, 1)

Bu bağlamda katılımcıların çocuklarının iş gücü piyasasındaki yaygın rekabet karşısında önde başlaması arzusunun onların söz konusu kurs ve atölyelere devam etmelerini desteklemelerinde etkili olduğu yorumunu yapmak mümkündür. Diğer taraftan çocukların okul dışı etkinlikler ile desteklenmesini kendileri açısından değerlendirmeleri istendiğinde katılımcılar gündelik hayatı çocuklarının etkinlikleri etrafında düzenliyor olmayı kendileri açısından zorlayıcı bulmaktadır.

> "Çocuğu sabah 08.00'de okula bırakıp, akşam 21.00'de eve getiriyorum, çocuğu en fazla arabada görüyorum. Okula gidip gelirken, yüzmeye götürürken, yüzmeden eve gelirken, bizim hayatımız kızımla arabada geçiyor. Onun haricinde eve girdikten sonra zaten bir an önce yemek, ödev ve yatış vakti olduğu için yine bir diyaloğumuz yok." (K27, 45, 1)

Söz konusu ifadenin de örneklendirdiği gibi katılımcıların çoğu için aslında çocuğun zamanının aşırı yapılandırılmasının çocuğun okuldan kursa, kurstan başka bir kursa taşıma şeklindeki anne- çocuk ilişkisine yansıması olumsuz niteliktedir. Ancak bu olumsuzluğa rağmen anneler açısından okul dışı etkinlikler belli bir ahlaki sorumluluğa ve hayat tarzına işaret eden bir alana dönüşmüştür (Jordan, Redley ve James, 1994: 5–6). Zira çocuğa katkıları nedeniyle onun bu tarz etkinlik ve kurslara devam etmesi yönünde verilen emek ve harcanan zaman anne olmanın gerektirdiği bir fedakârlık olarak değerlendirilmektedir.

> "Ben kızımın şoförüyüm zaten. Seneye de iki kızımın şoförü olarak devam edeceğim. Hiçbir şeyden şikâyetim yok inan ki. Hani faydasını gördüğü sürece, atıyorum 'Ne öğrendin bugün?' diyorum. En ufak bir şeyi bile öğrenmesi taksi parasını vermiş bana gibi bir şey oluyor." (K17, 34, 2)

Özetle yoğun annelik anlayışının bir gerekliliği olarak anneler çocuğun kendi yaşına uygun okul-dışı etkinliklere katılmasına önem vermekte, bu nedenle gündelik hayatı söz konusu etkinlikler etrafında organize etmek üzere ciddi bir emek göstermeye gönüllü olmaktadır. Söz konusu gönüllülüğün oluşmasında ise günümüzde çocuğa atfedilen anlamlar ve ona yönelik kaygıların etkili olduğu söylenebilir. Bu bağlamda çocuğun sınırsız potansiyeline inanma, çocuğun gelecekteki refahını korumak üzere belirli bir eğitim stratejisini takip etme ve çocuğun bireysel becerilerini geliştirme gibi sorumlulukların anne olmanın gerektirdiği birer fedakârlık olarak kavranması dikkate değerdir. Bununla birlikte çocuğa karşı gösterilmesi gereken bir fedakârlık olarak ele alınan bu çabanın 7-12 yaş aralığındaki çocuklar için çok daha yoğun olduğu göze çarpmaktadır. Zira bu grupta yer alan 12 katılımcının hepsi çocuğunun okul dışındaki zamanında en azından bir programlı ve devamlı etkinliğe katıldığını belirtmiştir. 13-18 yaş grubunda ise bu çaba zayıflamaktadır. Ancak bu durum annelerin söz konusu çabanın

gerekliliğine dair şüphe duymalarından değil, daha çok çocuğun okul dışı zamanın anne tarafından programlanmasını reddetmesinden kaynaklandığı görülmektedir.

3.4. Çocuklara Yönelik Endişeler ve Annelerin Risk Algıları

Çocuğun uygun gelişimine dair tanımlanan risk ve tehlikelerin çerçevesinin genişlemesi ve anneye bu bağlamda düşen yeni sorumlulukların keşfi ile billurlaşan çocuk bakımı ve gelişimi ile ilgili uzman bilgisinin daha erişilebilir hale gelmesi ve aynı zamanda farklı dijital iletişim kanallarında popülerleşerek annelerin gündemine dahil olması anneliği risk bilinçli bir olguya dönüştürmüştür. Ancak söz konusu risklerin yarattığı endişelerin yoğunluğu annelik süreçlerinde farklılaşmaktadır. Çocuğu ergenlik döneminde olan bir katılımcının söz konusu duruma dair anlatımı bunu gözler önüne sermektedir.

> "Hamile kaldığım zaman korkmuştum. Doğuramamaktan korktum. Normal doğum yapamamaktan korktum daha doğrusu. Hep normal doğum istedim. Sonrasında onu iyi bir şekilde büyütememekten korktum. Evet. Beslenmesinde doğru beslenmesini sağlayamamaktan. Mesela dışarı çıktığımda 'Kızım bu çok küçük bir bebek sen buna hiç mi bir şey yedirmedin' dedi, eve geldim ağladım. İlkokulda da okumayı yazmayı düzgün bir şekilde öğrenmesi yönünde kaygılıydım. 'Şunu doğru yapacak bunu yanlış yapmayacak, düzgün olacak' bunlar vardı. Ergenliğe gelince hal ve hareketleri, davranışları." (K34, 46, 1)

Bununla birlikte çalışmalar risk algısının uzman bilgisinin görünürde daha fazla bilimsel kesinlik ve tahmin edilebilirlik sağladığı durumlarda daha fazla ortaya çıktığına işaret etmektedir (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012). Nitekim bu araştırmada da "hamilelik ve doğum" uzmanların daha fazla bilimsel kesinlik ve tahmin edilebilirlik sağladığı, dolayısıyla onların gözetiminde ve risk söylemleri doğrultusunda biçimlenen ve risk algısının en yoğun olduğu süreçler olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte çocuk büyüdükçe konu edilen riskler karşısında duyulan endişe ve kaygılar biraz daha hafiflese de annelik deneyimini şekillendirici gücünü korumaya devam etmektedir. Bu bağlamda katılımcılar en çok çocuğun "katkı maddeli ürünleri tüketmesi, teknoloji ile harcadığı zaman ve ulaştığı içerikler" ve aynı zamanda "hem kendileri hem de sosyal çevre ile kurdukları ilişkiler" ile ilgili kaygılardan bahsetmiş, bunları risk çerçevesinde değerlendirmiştir.

3.4.1. Hamilelik ve Doğum

Kadınlar en iyi ihtimalle hamile kaldıklarından itibaren, ancak hamile kalmadan önce de potansiyel anneler olarak çocuklarının sağlıklı gelişimlerini desteklemek için nelere dikkat etmeleri gerektiği hususunda uyarılmaktadır. Waggoner'ın (2017) geliştirdiği "sıfırıncı üç aylık dönem /the zero trimester" kavramı da buna işaret etmektedir. Söz konusu uyarılar çerçevesinde annenin yaşı; boyu, kilosu; eş ile akrabalığı veya genetik hastalık öyküsü; sigara, alkol

kullanımı gibi faktörlerin yanı sıra annenin hamile kalmadan önceki sağlık problemleri ile hamilelik sırasında ortaya çıkan sorunlar gibi anneye bağlı faktörler en ciddi risk faktörleri olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca psiko-sosyal faktörlerin de bebeğin sağlığı ve doğumun nasıl gerçekleşeceği üzerinde belirleyici olduğu düşünülmektedir (Aydemir ve Uyar Hazar, 2014). Hamilelik ve doğuma dair risk algısını yoğunlaştıran bu bakış ile uyumlu bir şekilde hamilelik ve doğumlarıyla ilgili en yoğun hislerinin ne olduğu sorusu karşısında çocuğu 0-6 yaş aralığında olan katılımcıların çoğu hamilelikleri boyunca ve doğumlarında tecrübe ettikleri endişe duygusu üzerinde durmuştur.

> "Hamileliğim süresince hiç mutsuz hissetmedim ama korku hissetmiş olabilirim. Hamile kalıyorsunuz ama işte hamilelik süreci, o süreç nasıl geçecek bilmiyorsunuz. İlk defa yaşıyorsunuz. Hani belki bebeği kaybedebilirsiniz. Onu geçtim hamilelik çok iyi gitse bile doğum var. O da çok, bir kadın için travmatik bir süreç çünkü." (K11, 31, 1)

Söz konusu ifadede hamilelik ve doğum üzerinde kontrol kuramamanın travmatize edici nitelikte olduğunun vurgulanması annelerin kendi kontrollerinin dışında kalan risklerle ilgili tutumunu ve riskler hakkında bilgi sahibi olmanın endişe ve kaygıyı arttırıcı etkisini göstermesi açısından dikkate değerdir. Kontrol dışı risklerin neden olduğu endişe ve kaygının savuşturulması noktasında ise uzman bilgisine duyulan güven annelerin Lupton'un (1999) kavramsallaştırmasıyla koruyucu bir koza geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Ancak diğer taraftan da kontrolde kalma hissini pekiştirse dahi uzmanların anne karnındaki bebeğin hem fiziksel hem de genetik sağlığını farklı görüntüleme yöntemleri ve kan tetkikleri yoluyla takibi annelerin endişelerini ve hamileliğe dair risk algısını arttırıcı yönde etki göstermektedir. Eşiyle genetik bağlantısı olmadığı için çocuklarında herhangi bir fiziksel veya genetik rahatsızlık olma ihtimalinin çok düşük olduğunu düşünen bir katılımcı hamileliği boyunca her yapılan test, tetkik ve ultrason görüntülemesinde duyduğu endişeye değinmiştir.

> "Çok endişeyle giriyorsun. Bir şey çıkmayacağını az buçuk biliyorum çünkü genetik olarak bir bağlantımız yok eşimle. Bir akraba evliliği oluşturacak durumdan dolayı, genetik bir bozukluk yok. Ailemizde herhangi sakat, özürlü bir gen bozukluğuna sahip birisi yok. Dolayısıyla hani bir şeyin olmayacağına emin bir şekilde giriyorsun testlere ama yine de bir tedirginlik hissediyorsun anne olarak." (K6, 38, 3)

Bununla birlikte yakın çevrede bebeği anne karnındayken rahatsızlığı teşhis edilen yakınların olması da söz konusu endişeyi ve risk algısını arttırmaktadır. Örneğin bir katılımcı (K1, 41, 1) nispeten ileri yaşta hamile kalmasının bebeğin sağlığı ve doğuma yönelik oluşturduğu risklere dair endişesinin dört aylık hamileyken down sendromlu bir yeğeninin dünyaya gelmesi ile daha da yoğunlaştığı üzerinde durmuştur. Diğer taraftan hamile kalabilmek için tıbbi yardım almış olmak da hamilelik ve doğuma yönelik risk algısını, bebeğin sağlığına yönelik endişeyi ve bebeği kaybetme korkusunu kuvvetlendirmektedir. Beş yıl boyunca tedavi gören ve en

nihayetinde tüp bebek tedavisi ile ikiz bebeklerini dünyaya getiren bir katılımcı (K4) hamileliği süresince en çok miyom hastası olmasına bağlı gelişen hamileliğin riskli durumları nedeniyle çocukları kaybetmekten korktuğundan bahsetmiştir. Anneliğin en zor tarafı sizce nedir sorusu karşısında ise kendisini en çok "endişe kulübüne" dâhil olmanın zorladığını şu şekilde aktarmıştır:

> "Kaybetmekten korkuyorsunuz. Bebekleriniz çünkü dünyaya gelen ve sizi mutlu eden en güzel şeyler. Bu yaşıma kadar bu kadar büyük bir mutluluk yaşamamıştım. Yani 38 yaşımda hayatıma giren ve bir anda kaybetmekten bu kadar çok korktuğum başka bir şey olmamıştı. O yüzden endişe artışı diyebilirim." (K4, 38, 2)

Öte yandan hamile kalabilmek için tüp bebek tedavisi görmese dahi tedavi gerektiren başka durumların varlığı da söz konusu kaygıyı ve risk algısını arttırmaktadır. Trombofili hastası olan bir katılımcı (K2, 33, 2) plasentasındaki kılcal damarlarda gerçekleşen kan pıhtılaşmasına bağlı olarak hamileliklerinde fetüs beslenemediği için yaşadığı çok sayıda düşük nedeniyle tedavi sonrasındaki hamileliklerinde en çok düşük yapma ve bebeğini kaybetme endişesini yoğun olarak yaşamıştır. Ayrıca herhangi bir sağlık probleminden bağımsız olarak daha önceden sebebi açıklanamayan düşükle sonuçlanan bir hamilelik geçirmenin de bebeği kaybetme korkusunu arttırarak hamileliğin riskli bir süreç olarak algılanması yönünde etki göstermektedir.

> "İlk hamileliğimde – kaybettiğimiz bebeğimde- öğrendiğimde çok heyecanlanmıştım. Çok sürpriz gibi olmuştu ama ikincisinde birazcık daha tedirgin olma duygusu da vardı çünkü atlatmam gereken aşamalar var. Tekrar kayıp olacak mı olmayacak mı bununla alakalı kaygılar vardı. O yüzden ikincisi biraz daha şeydi başlangıcı, doktor takibini daha sık yapma, yolunda mı değil mi, kalbi durdu mu durmadı mı, her şey yolunda mı, kalp atışını ben de göreyim gibi kaygılar vardı." (K9, 32, 1)

Bu bağlamda hamileliğe yönelik risk algısındaki artışın risk bilinçliliği ve kontrolde kalma arzusunu pekiştirdiği söylenebilir. Zira günümüze özgü yaygın risk bilinci temelde risklerin taşıdığı belirsizlik ve tahmin edilemezliği aktif olarak kontrol etme çabası ile ayırt edilmektedir (Giddens, 2018: 26). Anneler de kendi kontrollerinin dışında olan ve sadece uzmanın sunduğu bilgi çerçevesinde hakkında bilgi sahibi olabildikleri riskler karşısında onları kontrol etme imkânı veren uzman ile iş birliğini gerekli görmektedir. Bununla birlikte hamilelik kadar doğum da kadınların kontrolde kalmayı önemsedikleri ve kendisine yönelik risk algısının yüksek olduğu bir olgu olarak öne çıkmaktadır. En başta tıbbi uzmanın bilimsel ve tahmin edilebilir risk argümanlarını ortaya koyması doğuma dair risk algısını arttırıcı etki göstermektedir. Annenin boyu, yaşı, bebeğin kilosu, doğum sırasında kordon dolanması ve benzeri değişkenlere bağlı olarak doğuma dair kaygılar ve bebeği kaybetme endişesi artmakta, yine uzmanların risk söylemleri bu durumlarda belirleyici olmaktadır. Örneğin bir katılımcı boyunun kısa

olmasından dolayı tıbbi doktor, doğumun normal yoldan gerçekleşmesini riskli bulmuş ve bu sebeple katılımcıyı sezaryen doğuma yönlendirmiştir.

> "Önceden belirlenmiş tarih vardı. (Doktor) benim boyumdan dolayı normal doğumun çok zor olacağını söyledi. 'Bebeğin doğum kanalına iner ama sıkışma ihtimali çok yüksek' dedi. O yüzden sezaryen oldu. Benim 147 boyum, sıkıntılı geçebileceğini söyledi." (K10).

Öte yandan diğer bir katılımcının (K11) bebeği, hamilelik takibini yapan tıbbi doktor tarafından beş kilo ve üstünde doğan bebekleri tanımlamak için kullanılan "tosun bebek" olarak teşhis edilmiştir. Bebeğin fazla kilosunun doğumu zorlaştırıcı bir etken olarak değerlendirilmesi doğuma dair kaygıyı arttırıcı yönde etki göstermiştir. Diğer bir katılımcı ise doğumu normal seyrinde devam ederken bebeğin boynuna kordon dolanması nedeniyle sezaryen ile doğuma alınmasını şu şekilde aktarmıştır:

> "Benim ilk doğumum normal başladı, çok da iyi gidiyordu, doğum esnasındayken, tam doğum sırasındayken diyeyim, kordon rahimle, çocuğun boğazına dolandı, kordon dolanmadı da, kordon sıkışması diye başka bir şey var. Ve bu da çocuğun nefessiz kalıp, zekâ özürlü olmasına sebep oluyor, doğum sırasında oluşan handikaptan dolayı, bir sakatlığa sebep oluyor, ya da omuz çıkıklığına sebep oluyor. Doğumu özel hastanede yapınca, özel hastane böyle bir riske giremeyeceği için beni hemen sezaryene aldılar." (K6, 38, 3)

Başka bir katılımcı ise nispeten geç bir yaşta hamile kalmasının bebeğe ve doğuma yönelik riskler oluşturması nedeniyle normal doğum yerine tıbbi doktor kontrolünde kalma imkânı veren sezaryenle doğumu tercih ettiğini belirtmiştir:

> "Normal doğum da düşünüyorduk aslında ama o anda sezaryene karar verdik, arkadaşlarım da uyardı tabii 'Doğum kanalında sıkışır, yaşın da ilerde' diye…" (K1, 41, 1)

Bu bağlamda tıbbi doktorun risk argümanlarının annelerin doğuma dair algı ve tercihlerinin oluşmasında belirleyici olduğu göze çarpmaktadır. Ancak aynı zamanda katılımcının ifadesinin örneklendirdiği gibi sosyal çevre de uzmanların risk söylemlerinin toplumsallaşmasında ve risk algısının yerleşmesinde etkili olmaktadır. Katılımcının arkadaşlarının uyarılarını dikkate alması, bu bağlamda Beck'in (2011: 262) de dikkat çektiği gibi risklere dair bilginin bizzat uzman, yazılı kaynaklar, medya veya sosyal çevre gibi yukarıda bahsettiğimiz farklı bilgi kanalları yoluyla toplumsal alana yayılmasının risk algısını manipülasyona açık kıldığını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Öte yandan hamilelik süresince tedavi görmek, hamile kalabilmek için yardımcı üreme tekniklerinden faydalanmış olmak da doğuma dair risk algısını ve doğum sırasında bebeği kaybetme korkusunu arttırıcı etki göstermektedir. Hamile kalabilmek için tedavi gören veya yardımcı üreme tekniklerinden faydalanan katılımcıların ifadeleri bu görüşü destekler niteliktedir. Örneğin tüp bebek tedavisi ile hamile kalan bir katılımcıya ait "doktor tüp bebekleri

riske atmak istemiyor. O yüzden sezaryene aldı." (K8, 36, 1) ifadesi hem doğumun risklerine dair farkındalığı hem de bu konuda uzman otoritesinin kabulünü göstermektedir. Özetle belirtmek gerekirse hamilelik ve doğum en çok "bebeği kaybetme" korkusunun ön plana çıktığı, annelerin risk algılarının en yoğun olduğu, dolayısıyla uzmanların risk argümanlarının belirleyiciliğinin en çok hissedildiği ve aynı zamanda uzman rehberliğinin kontrol dışı riskleri yönetmek konusunda annelerin ontolojik güvenlik duygularını sürdürmek üzere koruyucu bir koza geliştirme imkânı verdiği süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk büyüdükçe onun fiziksel, bilişsel ve psikolojik sağlığını riske edecek unsurlara dair farkındalık ve risk bilinci gelişmektedir. Çocukların fiziksel sağlıklarıyla bağlantılı olarak en çok katkı maddeli ürünlerin tüketimine yönelik risk algısı dikkat çekmektedir.

3.4.2. Katkı Maddeli Ürünler ve Antibiyotik

Doğum sürecinden sonra annelerin endişe ve risk algılarının yüksek olduğu önemli bir konu katkı maddeli ürünlerin tüketimidir. Çocuklarının oynadığı oyuncak, tükettikleri besin, giyimleri söz konusu olduğunda doğal olanın tercih edildiği, katkı maddesi veya kanserojen bileşen içeren ürünler çocukların sağlığına yönelik birer tehdit ve risk unsuru olarak değerlendirilmektedir. Bütün katılımcılar da en başta çocuklarının katkı maddeli besin ürünlerinden uzak durması konusunda gayret etmektedir. Bebeklik döneminde söz konusu kaygı daha çok bebeklerin anne sütü ile beslenmesi, mümkün mertebe formül mama ile beslenmekten kaçınılması ile kendini dışa vurmaktadır. Zira bu bağlamda serdedilen uzman önerileri formül süt/mama kullanımını çocuğun "immün sistemi"nin yeterince gelişememesinden anne çocuk arasında yeterli bağlanmanın gerçekleşmemesine kadar farklı sorunlarla ilişkilendirerek bebeğin sağlığını tehdit eden bir risk faktörü olarak ele almaktadır (Afflerback vd., 2013). Bununla uyumlu bir şekilde kendi sütünün ilk çocuğunun beslenmesi için yetersiz kalması nedeniyle kendi ablasının çocuğuna sütannelik yaptığını belirten bir katılımcı için formül süt bebeğin sağlığı için risklidir.

> "Biz geceleri kalkıp ablamdan süt almaya gidiyorduk mama vermemek için. Yani içinde ne olduğunu bilmediğim bir şeyi çocuğuma vermek istemiyordum. Doğal olmadığı için aç kalsın ama o mamayı yemesin modundaydım. Onu çocuğuma verirsem ileriki zamanlarda çocuğumda bir sorun olacağını düşünüyordum." (K5, 31, 2)

Katılımcının anlatımı günümüzde annelerin çocuğu sadece acil tehditlere karşı değil aynı zamanda fiziksel, bilişsel ve psikolojik olarak sağlıklı yetişkinliğe doğru gelişimlerine ket vurabilecek herhangi bir tehlikeye karşı da önlem alma sorumluluğunu kendilerinde gördüklerini gözler önünde sermektedir. Bununla birlikte söz konusu sorumluluk duygusu sadece bebekken söz konusu değildir. Bilakis çocuk kaç yaşında olursa olsun her daim varlığını

korumaktadır. Katkı maddeli ürünlerin tüketimi bağlamında bu sorumluluk gereği çocuğu 0-6 yaş aralığında olan katılımcılar bebeğin katı gıda tüketmeye başlamasıyla "organik, şekersiz ve glütensiz" ürünleri tercih etmekte, bu kriterlere uymayan ürünleri riskli addetmektedir. Çocuğun beslenmesi ve takip edilecek diyetin ne olacağı konusunda Canan Karatay ve Aidin Salih gibi uzmanların yanı sıra bizzat çocuğun sağlığını takip eden uzmanların yönlendirmeleri ve sosyal medya hesabı kullanan uzmanların paylaşımları dikkate alınmaktadır. Söz konusu uzmanların katkı maddeleri, şeker ve glüteni çocuğun hem fiziksel hem de psikolojik sağlığına yönelik birer tehdit olarak ele alması annelerin söz konusu tercihlerinde etkili olmaktadır. Örneğin yukarıda değindiğimiz formül süt ile beslemenin çocuğu ileride farklı risklere açık hale getirdiğine dikkat çeken katılımcı Aidin Salih'in *Gerçek Tıp (Yitik Şifa)* adlı kitabından yola çıkarak çocuğunun beslenmesi konusunda şunlara dikkat etmektedir:

> "Gerçek Tıp (Yitik Şifa). Şu anda çok popüler bir kitap. Herkesin okuyup uygulamaya çalıştığı bir kitap. Orada bütün katkı maddelerinden bahsediyor. Sakızın içindeki katkı maddelerini bile okuyunca artık sakız çiğnemiyorum ve çiğnetmiyorum. O kadar çok fazla katkı maddesi var ki. Aspartam diye bir şey var mesela. Bunun beyne zarar verdiği yazıyor. Ben şu an hiçbir şey yedirtmeyen, abur cubur yedirtmeyen anne modundayım." (K5, 31, 2)

Bu bağlamda Szerszynski'nin (1996) de altını çizdiği gibi ekolojik bir duyarlılık ile kendini ortaya koyan uzman önerilerinin modernitenin ürettiği risk ve tehlikelere dair bilimsel ve tarafsız iddialara yaslanan ahlaki/etik bir kılavuz işlevi kazandığı söylenebilir. Başka bir ifadeyle katkı maddeli ürünlerin çocuk gelişimine yönelik risklerini tanımlayan uzman bilgi ve görüşlerinin oluşturduğu ahlaki atmosferde çocuklarını korumak isteyen anneler uzmanların risk argümanlarına referansla söz konusu ürünlerin tüketimine dair tercih ve kararlarını oluşturmaktadır. Zira çocuğun beslenmesi konusunda söz konusu uzmanların önerileri, eski anne uygulamaları karşısında daha sağlıklı olanı temsil etmektedir.

> "Hazır evde işte, nasıl diyeyim, unla munla herhangi bir şey yapmadık, pirinç unuyla falan yapıyorlarmış ya eskiden. Hani o konuda doktorun da çok desteği oldu ek gıdada neler yapabiliriz, nasıl şeyler hazırlayabiliriz. Özellikle benim Instagram'da takip ettiğim doktorlar var, onlarla yazışıyorum mesela ek gıdada falan. Neler yiyebilir falan diye." (K11, 31, 1)

Giddens'ın (2018: 32) da vurguladığı gibi bugün geleneksel bilgi karşısında zaman ve mekândan bağımsız geçerliliği olan uzmanlık bilgisi beklentileri güvence altına alarak üstün bir konum edinmiştir. Geleneksel bilgi artık geçerli ve yeterli kabul edilmemekte; anneliğe dair şeyler uzman bilgisine atıfla ele alınmaktadır. Katkı maddeli ürünlerin çocuk için oluşturduğu tehlikeler karşısında ise modern bilimin ürettiği risk ve tehlikelere dikkat çeken, uygun ve doğru bilgiyi temsil ettiği düşünülen alternatif bilimsel argümanların anneler tarafından dikkate

alındığı, söz konusu argümanların bilimsel niteliklerinin kazandırdığı otoritenin anneler tarafından onaylandığı göze çarpmaktadır.

Çocuklar büyüdükçe de katkı maddeli ürünlerin tüketimi konusunda söz konusu tutum devam etmekte, anneler benzer bir yol izlemektedir. Ancak bazı katılımcılar anneanne-babaanne tarzı/kültürel beslenme olarak tanımladıkları bir beslenme tarzını benimsedikleri üzerinde durmuştur. Bu noktada doğal beslenmeye önem verilse dahi tüketilen besinin "şekersiz, glütensiz, organik" gibi niteliklerin öne çıkmaması dikkate değerdir. Buradan yola çıkarak annelerin risklere yönelik düşünümsel yargılarının sadece nesnel olmadığı ve kendi habituslarından kaynaklanan yargılar olduğu yorumu yapılabilir. Zira doğal beslenme konusunda gösterilen gayret devam etse de bu konuda keskinlikler çocuk yaş aldıkça biraz daha geride bırakılmakta ve yapılan tercihlerde "biz böyle alıştık" şeklinde ifade edilebilecek bir motivasyonun etkili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla katkı maddeli ürünlerin tüketimi ile ilgili risk ve tehlikelerin Lash'in (2005) estetik düşünümsellik olarak kavramsallaştırdığı süreç dahilinde duygusal yapılanmanın daha geniş bir anlayış çerçevesinde değerlendirildiği yorumu yapılabilir. Örneğin iki çocuğu da ergenlik döneminde bulunan Denizlili bir katılımcı biber, ceviz, üzüm, domates gibi ürünleri kendi köylerinden temin ettiği için kendini şanslı görse de doğal ürünleri organik pazarlarda aramayı anlamlı bulmamaktadır.

> "Her sene köye gidip bir hafta minimum kalmaya çalışıyorum, yani zaten tarhana odur budur bir sürü doğal ürün bana doğal olarak geliyor. Ben onları gidip de organik pazarlarda aramıyorum. Şimdi bir de şöyle bir şey var, yani beslenme konusunda takık değilim. Çünkü ben her şeyi yiyen bir insanım. İlla onun organiği… Hiç de inanmıyorum organik diye ya ben Türkiye'de organik bir şey olabileceğine inanmıyorum. Her taraf ilaç nasıl olacak yani fabrika var, araba var onların çok ütopik şeyler olduğunu, kandırmaca olduğunu düşünüyorum gerçekten. Ama tabii ki paket çorba yapmam mesela. Yani ne bileyim mümkün olmadığınca işte hazır salatalar, hazır bilmem yemeklikler köfteler falan yani mümkün olmadığınca bunları yapmam." (K36, 49, 2)

Katılımcının anlatımında doğal olanın kültürel bir hassasiyet olarak onaylasa dahi günümüzde doğal olarak tanımlanan şeyin ne kadar doğal olabileceğini problematize etmesi açısından dikkate değerdir. Ayrıca fabrika, araba, paket çorba, hazır salata gibi modern gelişmeye özgü simgelere yönelik risk algısı göze çarpmaktadır. Dolayısıyla Stearney'in (1994) de dikkat çektiği gibi anneler modernitenin kendi ürettiği risk ve tehlikeler ile doğa üzerinde kurduğu tahakküm karşısında duyulan tepkiselliğin motive ettiği ekolojik duyarlılığı onaylasalar da riskler karşısında alınan bireysel önlemlerin aslında sorunları çözmediği görüşünü taşımaktadırlar. Bu bağlamda uzmanların risk söylemleri ve bilimsel olarak kanıtlanmış önerileri dikkate alınsa dahi bunların gündelik hayata intibakı sorgulanmaktadır. Beck'in (2011) de vurguladığı gibi uzmanların öne çıkardığı riskler karşısında gösterilen bireysel

çabaların sınırlılığına, yani risklerin bireyselleşmesi karşısında insanları riskli tercihler yapmak zorunda kaldığına dair bir farkındalık bulunmaktadır.

Diğer taraftan gıda üretiminin endüstrileşmesiyle bozulan besinlerin kalitesinin yanı sıra çoğu katılımcı çocuklarının giyimleri için tercih ettikleri ürünlerin kalitesine ve doğallığına önem vermektedir. Besinlere benzer bir şekilde daha doğal, %100 pamuklu olan, sentetik ve baskılı olmayan, çocuklarının rahat edebileceği giysiler daha sağlıklı bulundukları için tercih edilmektedir. Bazı katılımcılar bu bağlamda yine modernitenin yapılandırıcı doğasını sorgulamakta ve ekolojik bir bilinçle doğal olanı vurgulamaktadır.

> "Şu koşullar yapılandırılmış koşullar. Teknolojiyle, şehirleşmeyle farklılaşan koşullar, doğaldan çıkan koşullar. Fakat ben mümkün mertebe o doğalda kalmayı tercih ediyorum. Eskiden teknolojik araçlar var mıydı, yoktu. Eskiden giydiğimiz kıyafetler var mıydı, yoktu. Neden biz ona maruz bırakıyoruz, kaçınılmaz maruz kalacak onlara zaten. Bunların hepsini mümkünse ben yalıtıyorum. Giysileri, birilerinin hediye getirdiği giysiler dışında neredeyse hiç elbise almadım. Tayt ya da şort, rahat edebileceği, oyun oynayabileceği, pamuklu." (K9, 32, 1)

Katılımcının endüstriyel gelişmenin yan etkilerine dair farkındalığı ve risk bilinçli tercihleri, Lee'in (2014b) de vurguladığı gibi çocuğa yönelik riskin önlenmesi ve yönetilmesi hususunda annenin sorumlu davranması gerektiği yönündeki görüşün anneler tarafından benimsendiğini örneklendirir niteliktedir. Anne olma sorumluluklarının ve anne kimliğinin düşünümselleşmesine işaret eden bu görüşe uygun olarak bütün katılımcılar katkı maddeli ve sentetik ürünleri çocuklarının sağlıklarına yönelik birer risk unsuru olarak algılamakta ve risk bilinçli tercihler yapmaktadır. Ancak katkı maddeli besinlerin tüketimi konusunda olduğu gibi sentetik giyim ürünlerinin kullanımı noktasında da bazı katılımcılar kendileri ne kadar dikkat ederse etsin çabalarının bir noktaya kadar etkili olacağı üzerinde durmuştur.

Ancak bireysel çabaların yeterli olmadığına dair düşünceler, modernitenin sonuçlarının neden olduğu risk ve tehlikeler karşısında önlem alma ve ihtiyatlı davranma zorunluluğunu ortadan kaldırmamaktadır. Risk ve tehlikeler konusunda taşınan kaygılar ve onlar karşısında hissedilen çocuğu koruma sorumluluğu her daim varlığını korumaktadır. Bununla birlikte birçok katılımcının çocuklar küçükken babaya, çocuklar büyüdükçe çocuğun beraber vakit geçirdiği arkadaş çevresine işaret ederek bunların desteği olmadığı için çocuğu yeteri kadar koruyamadıklarını/koruyamayacaklarını düşünmeleri ilgi çekicidir. Bu bağlamda annelerin çocuğun somut veya potansiyel risklerden korunamaması "suç"unun kendilerinde olmadığına dikkat çekerek ontolojik güvenlik duygularını devam ettirmek istedikleri yorumu yapılabilir. Zira genel olarak çocuğa yönelik her türlü riski rasyonel bir şekilde ele alıp yönetemeyen anneler suçlayıcı bir dile maruz kalmaktadır. Anneyi suçlayıcı bir dile sahip değerlendirmelerin

en önemli etkisi ise riski azaltan uygun ve sorumlu bir ihtiyatlılığa dayanan ontolojik güvenliği annelik boyunca muhafaza etme çabasıdır (Miller, 2010: 107). Bu çaba doğrultusunda ihtiyatlı ve risk bilinçli kararların uygulanmadığı durumların sorumluluğunun dışlandığı değerlendirmesi uygun gözükmektedir.

Öte yandan tek bir katılımcı çocuğunun sürekli kulak iltihabı yaşaması ve bu nedenle antibiyotik kullanmak zorunda kalması karşısında antibiyotik kullanımının yan etkileri ve risklerine karşı çocuğu hastalandığında alternatif bir tedavi yöntemi olan biorezonans ile tedavi yoluna gittiğini belirtmiştir. Aslında Güngör'ün (2019) de dikkat çektiği gibi bilinçsiz antibiyotik kullanımının çocuğu yeni enfeksiyonlara açık hale getirme, çocuğun mikroplara karşı direnç geliştirmesi gibi riskler taşımaktadır. Söz konusu risklere dair bilginin farklı mecralarda toplumsallaşması ile pek çok anne çocukların antibiyotik kullanımı söz konusu olduğunda en azından riskleri sınırlandırmak istemektedir. Ancak bu örnek modern bilimin ürettiği risklere dair farkındalığa bağlı olarak annelerin alternatif bilimin sunduğu imkânlara yönelmesini ve aslında annelerin bilime duydukları güvenin bir inanç meselesine dönüştüğünü örneklendirmesi açısından önem taşımaktadır:

> "Büyük kızımda da sürekli doktorlara gittik. Çocuk antibiyotik kullandı. Hani o zaman ben böyle bir olayı bilmiyordum, hiç de duymamıştım. Biorezonans olayını ama artık ikinci kızımda bu kadar hastalık artık yoruldum. Zaten sürekli ilk kızımda doktorlar, antibiyotikler artık ikincisinde baktım sürekli ateş, sabahlar olmuyordu hani, sürekli çocuk hastalanıyor. Böyle yoruldum artık yeter dedim. Bir anda da tevafuk işte sınıf arkadaşının annesi bu işi yapıyor öğrenince, dedim bu bana hikmettir. Bir de bunu deneyeyim dedim. Sonucunu da gördüğüm için ki ciddi görüyorum. O yüzden geri adım atmak istemiyorum. Çünkü 9 seans, 10 seans, 11 seans belki toplasak, 15 – 20 seans olmuş aralarda hani ciddi yol kat ettik." (K2, 33, 2)

Bu bağlamda annelerin çocuğu antibiyotik gibi modern bilimin ürünlerinin taşıdığı risk ve yan etkilerden korumak için karşılarına çıkan alternatif eylem imkânları karşısında düşünümsel bir tutum geliştirip tercihte bulundukları söylenebilir. Söz konusu eylem imkânları ise kendilerini bilime dayandırarak anneler gözünde meşruiyet kazanmaktadır. Bu nokta ise bilime güvenin bir inanç meselesine dönüşümüne işaret etmektedir. Öte yandan çocuğa yönelik risk ve tehditler karşısında geliştirilen düşünümsel ve risk bilinçli tutum çocuğun bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimi söz konusu olduğunda da varlığını devam etmektedir. En başta çocuğun erken dönemde güvenli bağlanma gerçekleştirememesi ve daha ileri dönemde ise anne-çocuk ilişkisinde sağlıklı bir iletişimin sağlanamaması önemli bir risk faktörü olarak teşhis edilmektedir.

3.4.3. Güvenli Bağlanma ve İletişim Sorunları

Psikoloji ve pedagoji literatüründe (Sümer, Sayıl ve Berument, 2016) çocuğun duygusal işaretleri algılama, doğru yorumlama ve bu işaretlere zamanında ve uygun cevap verme kalitesi temelinde tanımlanan güvenli bağlanmanın gerçekleşmemesinin çocukta olası bilişsel ve psikolojik sorunlarla eşleştirilmesi; annelerin kendi annelik etme kalitelerinde olası bir azalmayı bir risk faktörü olarak ele almalarına neden olmaktadır. Buna uygun bir şekilde çocuğu 0-6 yaş aralığında olan katılımcıların hepsi dolaylı veya dolaysız bir şekilde çocuklarının güvenli bağlanma gerçekleştiremeyeceklerine dair endişelerinden ve bunun çocuklarının geleceklerine yönelik oluşturabileceği risk ve olumsuz etkilerinden bahsetmişlerdir. Anne duyarlılığı ve sıcaklığının çocuğun güvenli bağlanma duygusu içinde sağlıklı gelişiminin temel koşullardan biri olarak ele alınmasına bağlı oluşan bu endişelerin bebek henüz anne karnındayken başladığı görülmektedir. Annenin olumsuz duygusal durumunun anne karnındaki bebeğe olası olumsuz etkileri doğum sonrasında bebeğin psikolojik sağlığına ve duygusal durumuna yönelik bir tehdit ve risk unsuru olarak kabul edilmektedir.

> "Planlamadığım bir hamilelikti ve ben hayatı çok kontrol altına tutmaya çalışan bir insan olduğum için, 'Şu zamanda şu olsun, bu zamanda bu olsun, onu bu zaman yaparım' falan, kızım o planların içine küt diye düşünce ben bir anda ne yapacağımı şaşırdım ve bütün o hamilelik sürecim içerisinde çok sıkıldım. Bir taraftan hem vicdan azabı çekip hem sıkılmaya devam ettim çünkü vicdan azabı çekiyordum, ona bunları hissettirmemem gerektiğini düşündüğüm için, ona haksızlık yaptığımı düşündüğüm için ama bir taraftan da o duygudan kurtulamıyordum çünkü aklımda hep şu soru vardı: bir yaşında bir çocuğum var, doğduğunda 2 yaşında olacak ve ben bunların ikisini de anneme emanet edicem, annem bu ikisiyle beraber nasıl baş edecek, ben iki çocuk, ev işi ve iş hayatı bunların hepsini nasıl sürdürücem. Kızım doğduktan sonra bu sefer daha daha kısır döngüye dönüp 'Ben bu çocuğa bütün hamilelik boyunca neden bunları hissettirdim, neden bunları yaşattım', mesela doğdu, uyumadı. Ben hep bunlara yordum: 'Çocuğu çok stresli şey yaptım, hamilelik geçirdim, düzgün beslenmedim hiçbir şeye dikkat etmedim bak çocuk böyle uyumuyor'." (K14, 38, 2)

Bu bağlamda Giddens'ın (2014: 235) dikkat çektiği üzere günümüzde anne-çocuk ilişkisi, yetişkinlik döneminde güvenli bağlılıklar geliştirebilmek için fırsat ve yoğun bir mahremiyet sunan saf bir ilişki olarak ele alınmakta, anne-çocuk arasında kurulan bağın psikolojik açıdan istikrarlaştırıcı niteliğine ayrı bir önem verilmektedir. Bu öneme binaen anne karnından itibaren güvenli bağlanmanın başarılması gereken bir şey olarak görüldüğü, güvenli bağlanamama bir risk faktörü olurken güvenli bağlanmanın koruyucu nitelikte bir şey olarak kabul edildiği göze çarpmaktadır. Güvenli bağlanmanın nasıl gerçekleşeceği konusunda üzerinde durulan önemli koruyucu faktörlerden biri emzirmedir. Uzmanlık alanı psikolojik danışmanlık olan bir katılımcıya göre emzirmenin çocuğuna katkısı şu şekildedir:

> "Emziriyorum halen daha. 14,4 aylık kızım. 2 yaşına kadar da emzireceğim. Psikolojik bir bağ (kuruyoruz). Fizyolojik olarak da onu kuvvetlendiriyor. Esasında psikolojik bağlanmanın iki hattı vardır. Biri fiziksel yakınlık diğeri duygusal yakınlık. Emzirmede bu ikisi de var. İlk 24 ay, bağlanmada en önemli aylardır. O yüzden 24 aya kadar emzirmeye devam." (K8, 36, 1)

Buradan yola çıkarak anne-çocuk arasında emzirme ile kurulan fiziksel ve duygusal yakınlığın anneler tarafından rasyonel bir zeminde değerlendirildiği söylenebilir. Dolayısıyla emzirme davranışı anneliğe ait doğal bir gelişme/sonuç olmaktan daha çok çocuğa yönelik potansiyel riskleri önlemek için risk bilinçli anne sorumluluklarından biri olarak algılanmaktadır. Böylece emzirme anne kimliği için başarılması gereken önemli bir pratik olarak öne çıkmaktadır.

Diğer taraftan güvenli bağlanma ile ilgili olarak çocukla geçirilen zamanın hem niteliği hem de niceliği önemsenmektedir. Zira öneri literatürü hem güvenli bağlanmanın gerçekleşebilmesi hem de çocuğun optimum zihinsel becerileri edinebilmesi için anneleri çocukla kaliteli vakit geçirmeleri yönünde uyarmaktadır (Wall, 2004: 46). Ancak hem "kaliteli vakit"in niceliği ve niteliği ile ilgili sabit ve somut bir standardın olmaması hem de gündelik hayat koşul ve durumlarının gösterilmek istenen gayretin önünde engel oluşturabilmesi bu bağlamda annelerin kaygı ve endişelerinin artmasına neden olmaktadır. Örneğin bazı katılımcılar çalışıyor olmalarına bağlı olarak çocuktan uzun bir süre ayrı kalmalarının onun duygusal ve kişilik gelişimini olumsuz etkileyeceğine dair kaygı duymaktadır.

> "Eve gittiğim an, tamamen dış dünyayı bırakıp, işi gücü vs. çocuğuma odaklanmak istiyorum çünkü zaten 7 – 8 saat beni görmüyor. Bu bende eksik, çocuğumu eksik bırakıyorum gibi hissediyorum kendimi." (K3, 30, 1)

Ancak diğer taraftan ev hanımı olan bazı katılımcılar da benzer kaygıları taşımaktadır. Ev işleri, birden fazla çocuğa sahip olmak gibi etkenlere bağlı olarak çocuklarına yeterince kaliteli vakit ayıramadığını düşünen katılımcılar çocuklarını bu anlamda mağdur etmekten, yarın öbür gün bu nedenle çocuklarının kişilik veya davranışları ile bağlantılı herhangi bir olumsuzlukla karşılaşmaktan endişe duymaktadır. Bu bağlamda Ainsworth ve arkadaşları (1978) tarafından çocuğun duygusal işaretlerini algılama, doğru yorumlama ve bu işaretlere zamanında cevap verme kapasitesi olarak tanımlanan anne duyarlılığını, güvenli bağlanmanın en önemli koşulu olarak annelerin kendilerine baz aldıkları göze çarpmaktadır. Söz konusu duyarlılığın eksik kalmasına/sekteye uğramasına neden olabilecek koşullar ise çocuğun gelişimi açısından bir risk faktörü olarak ele alınmaktadır.

Bununla birlikte çocukları 7-12 yaş aralığında olan katılımcılar da çocuklarıyla geçirdikleri zamanın hem niteliğini hem de niceliğini önemsemekte, hatta birden çok çocuğu olan bazı katılımcılar her bir çocuk için ayrı bir zaman oluşturmaya gayret etmektedir. Aralarında çok az

yaş farkı bulunan üç çocuğa sahip bir katılımcının "Ekstra özen gösteriyorum her çocuğumla ayrı ayrı oyun oynamaya, vakit harcamaya" (K23, 32, 3) ifadesi bunu örnekler niteliktedir. Bu anlamda gösterilen gayret "çocukla kaliteli vakit geçirdiğinde onun hayatı için önemli bir şey" (K17, 34, 2) ifadesinde görüldüğü gibi hayati önemde kabul edilmektedir. Dolayısıyla anneler, Beck-Gernsheim'ın (1996) ifadesiyle çocuğun yaşam çıktıları için daha geniş bir alanda sorumluluk almakta ve bu sorumluluk kendi anne kimlikleri için de ayrı bir önem taşımaktadır. Ancak kaliteli vakit geçirme ve çocuğun gelecek hayatı arasında kurulan bağlantı ile oluşan endişenin çocuk büyüdükçe azalması ve katılımcıların bazılarının bu anlamda kendi kendilerini sorgulamalarını kendilerine yaptıkları bir haksızlık olarak değerlendirmesi de dikkat çekicidir:

> "Onlara yeterince zaman harcayıp harcamadığımı düşünüyorum/ tartıyorum ama bunun kendime haksızlık etmek olduğunu düşünüyorum sonra, çünkü yeterince harcadığımı düşünüyorum. Çocuklar şimdi o kadar hem sevgi arsızı hem zaman arsızı yani her şeyi sizden çok fazla istediğini düşünüyorum – en azından kendi çocuklarım için- baba olsun, diğer büyükler olsun, ben olayım, kardeşler birbirine olsun, herkes birbirine yeterince zaman ayırıyor ama onlar için yetmiyor, hep daha fazlasını istiyorlar. 'Ay canım' dediğimde 'Aaa annem bana 'canım' dedi' sanki ilk defa canım demişim gibi. Sarılıyorlar falan gurbetten gelmişçesine, oysa hep beraberiz zaten." (K13, 43, 3)

Dolayısıyla annelerin kendilerini çocuğun sağlıklı gelişimi için ona yakın bakım ve ilgi sunmak zorunda hissettikleri ancak belirli bir sınırı olmayan bu zorunluluğun ister istemez üzerlerinde bir baskı oluşturduğu bağlamda annelerin kendilerini ve annelik deneyimlerini muhakeme ettikleri ve değerlendirdikleri, kendilerini rahatlatmaya çalıştıkları bir tablonun ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak bu durum endişe ve kaygıların geride bırakıldığı anlamına gelmemektedir. Bilakis 13-18 yaş aralığında çocuğu olan katılımcılar daha çok çocukla iyi bir iletişim kurmaya dair kaygılarını dile getirmiştir. Bu bağlamda katılımcıların çoğu ergenlik dönemindeki çocuğunun kendi kontrol alanının dışına çıkıp bağımsızlaşmasından endişe ettiğini ve onunla kurulacak olan iyi bir iletişimin olası problemleri aşmada önemli olduğunu vurgulamıştır. Öneri literatüründe (bkz. Güneş, 2019b) var olan annenin çocuğun gelişimine duyarlı olması, onun ihtiyaçlarını ve gelişimini doğru okuyup kendini ona uygun konumlandırması, onunla empati ve iyi bir iletişim kurabilmesinin temel önemde olduğu görüşü ile uyumlu olan bu durum, katılımcıların ergenlik çağındaki çocukla olası iletişim sorunlarını risk faktörü olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Örneğin bir katılımcı ergenlik çağındaki çocuğuyla sağlıklı bir iletişim kuramaz ise kendi ilişkilerinin bozulmasından duyduğu endişeden yola çıkarak izlediği yolu şu şekilde aktarmıştır:

> "Sakin olabilirdim dediğim oluyor. Bağırdığım zaman onu kötü etkilemekten korkuyorum. (Bu yüzden) mesela artık okul, ders konusunda, ders çalış demiyorum 1 senedir. Hani sen büyüdün artık, bunu sana söylememe gerek yok. Sen biliyorsun. Yaparsan bu fırsatlar, kendi çalışmanın önüne çıkacak deyip, ona bıraktım sadece." (K29, 41, 2)

Katılımcının ifadesinin örneklendirdiği gibi anneler genel olarak ergen çocuğun baskı hissetmesine yol açmayacak şekilde onunla ilişkisini şekillendirecek belli davranış standartlarını benimseme yoluna gitmektedir. Bu bağlamda çocukla iyi bir iletişim kurmak ve ona karşı anlayışlı olmak gerektiği düşüncesi anneler tarafından desteklenmektedir. Bununla birlikte çocuğun bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimine yönelik kaygılar sadece güvenli bağlanma ve sağlıklı iletişim ile bağlantılı değildir. Zira katılımcılar ayrıca çocuğun teknoloji ile gereğinden fazla zaman harcaması ve ulaşılan içerikleri birer risk unsuru olarak ele almıştır.

3.4.4. Teknoloji Kullanımı

Çocukların teknoloji kullanımı ile ilgili bilimsel çalışmalar televizyon, tablet ve akıllı telefon gibi teknolojik cihazların kullanım süresinin ve izlenen içeriklerin sınırlandırılmamasının hem kas iskelet sistemi sorunları, yetersiz fiziksel aktivite, obozite gibi sağlık risklerine neden olduğu hem de bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimi olumsuz etkilediği üzerinde durmaktadır (Mustafaoğlu, R., Zirek, E., Yasacı, Z. ve Özdinçler, A.R., 2018). Böylece aslında doğal tehlikeleri insanın kontrolüne tâbi kılan bir gelişme olarak teknolojinin fiziksel, psikolojik, bilişsel ve sosyal olumsuz etkileri yeni risk alanları olarak annelerin gündemini oluşturmaktadır (Furedi, 2017). Katılımcıların yarısı çocukları için neleri riskli ve tehlikeli buldukları sorusu karşısında çocuğun televizyon, internet, akıllı telefon, tablet, bilgisayar gibi farklı teknolojiler ile uzun süreli meşgul olmasına işaret etmiştir. Değerlendirmelerinde söz konusu teknolojilerin kullanım süresindeki artışın ve izlenen içeriklerin çocuğun gelişimi üzerindeki olumsuz etkilerini konu ettikleri, birer risk faktörü olarak teşhis ettikleri görülmektedir. Bununla birlikte özellikle çocuğun zamanını gereğinden fazla teknoloji ile geçirmesinin daha çok bilişsel gelişimi için bir tehdit olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

> "Ben bir de çocuğa çok fazla telefon, tablet verilmesi taraftarı değilim. Çocuğun tabletle izleyeceğine ver önüne kalemi kâğıdı birlikte yazın çizin. Değil mi? Ben buna çok karşıyım işte, teknolojiyle çocukların uyutulmasına. Beyinleri de kötü etkileniyor bundan." (K12, 31, 1)

Ayrıca çocuğu teknolojiden uzak tutma gayreti, ekran başında fazla zaman geçirmenin tehlikelerine dair farkındalık çocuklar büyüdükçe de varlığını korumaktadır. Bu bağlamda hem kaliteli vakit geçirme ve anne-baba-çocuk arasında güvenli bir ilişki tesis etme isteği hem de çocuğun performansının düşmesi ve dikkatinin dağılması gibi riskler öne çıkmaktadır. Örneğin biri 9 diğeri 5 yaşında iki çocuğu olan bir katılımcı (K17, 34, 2) akşam telefona bakılmasını istemediği, teknolojiden uzakta ailecek beraber vakit geçirmenin çocuğun sosyal gelişimi için taşıdığı önem üzerinde durmuştur. Ayrıca anne-babanın bu noktada örnek olmamasının çocuğa haksızlık olarak değerlendirdiğini belirtmiştir. Biri 14 diğeri 10 yaşında iki çocuğu olan diğer

bir katılımcı ise çocukların izledikleri video ve oyunların içerikleri konusundaki hassasiyetine dikkat çekerek bunu nasıl kontrol etmeye çalıştığını ve gereğinden fazla teknoloji ile meşguliyetin risklerini şu şekilde dile getirmiştir:

> "Yükledikleri oyunları, izledikleri çizgi filmleri sürekli takip edemiyorum. Serbest bıraktığım zaman ikisinde de olumsuz bir şey yaşamadım. Ama yine de eline kumanda vermek bana kontrol dışı gibi, bırakıp gitmek gibi geliyor. Tam içeriklerini bilemesem de oynadığı ya da izlediği şeylerin ne olduğunu kontrol etmeye çalışıyorum. Hangi yaş grubuna yönelik, kötü yorum almış mı diye bakıyorum. Yanımızda oynamasını istiyorum. Babası seçiyor yüklüyor filan. Bir taraftan da performanslarını düşürüyor. Dikkatleri dağılıyor." (K30, 37, 2)

Katılımcının anlatımında teknoloji kullanımının süresi ve ulaşılan içeriklerin kontrolü ile çocuğun performansı arasında kurulan bağlantı dikkate değerdir. Özellikle ergenlik dönemindeki çocuğun teknoloji ile fazla mesai harcaması eğitim hayatından kopma şeklinde ifade edilen bir tehdit olarak algılanmaktadır. Çocuğun gelişim ve performansını sekteye uğratacak söz konusu tehdit karşısında ise anneler aktif sorumluluk almayı tercih etmektedir. Hem çocuğun fiziksel, bilişsel, psikolojik ve sosyal sağlığını korumak hem de onun hayat başarısını garanti edebilmek adına bu sorumluluğu kucaklamakta, çocuğun hem teknoloji kullanım süresini hem de teknoloji ile ulaştığı içerikleri sınırlandırma yoluna gitmektedirler. Bununla birlikte özellikle çocuğun okul çağına gelmesiyle birlikte çocuğun ev dışında muhatap olduğu sosyal çevre de risk çerçevesinde değerlendirmeye başlamakta, çocuk büyüdükçe bu çevre üzerinde kontrol kurma imkânının azalması ile birlikte bu bağlamda risk algısı yükselmektedir.

3.4.5. Sosyal Çevre

Bristow'un (2014) da altını çizdiği gibi bugün riskle ilgili uğraşı, anneleri diğer yetişkinleri çocuklarına yönelik bir tehlike kaynağı olarak görmeye teşvik etmektedir. Bazı katılımcıların da kendi yakın çevreleri dışındaki insanları birer tehdit unsuru olarak algılaması ve çocuklarını bu çevreden nasıl koruyacaklarına dair taşıdıkları endişeleri dile getirmeleri bu doğrultuda yoğunlaşan ve genişleyen risk algısını göstermesi açısından dikkate değerdir. Özellikle kozmopolit bir şehir olan İstanbul'da farklı insanlarla aynı mekânı paylaşma zorunluluğu çocuğun güvenliği için riskli bulunmaktadır. Söz konusu risk algısının oluşmasında özellikle medyada yer alan taciz ve istismar haberlerinin farkındalık yaratarak annelerin endişe duymalarına ve diğer insanları birer risk unsuru olarak değerlendirmelerine yol açtığını söylemek mümkündür.

> "Hakikaten, kime nasıl bırakacaksınız yani okuduğum hikâyeleri, hepimizin bloglarda şurada burada okuduğumuz taciz hikâyelerini düşündükten sonra, insan çocuğunu ders

> çalışmaya bile yan komşuya acaba olduğumuz bir noktadayız çünkü hepimiz, orada babası var mı, orada dedesi var mı? Falan gibi kabuslar görüyoruz." (K15, 41, 2)

Katılımcının anlatımının örneklendirdiği üzere risklerin medya aracılığıyla gerçekleşen sibernetik çoğalması (Luhmann, 1982) söz konusu risklerle ilgili somut deneyimleri olmasa dahi onları annelerin gündemlerine daha fazla dahil etmektedir. Özellikle istismar ve taciz vakalarına dair yaydığı haber ve hikâyeler aracılığıyla medya, çocuklara yönelik risk ve tehlikeleri annelerin zihninde görünür kılmakta ve böylece diğer insanlara yönelik risk algısını arttırmaktadır. Yabancıların çocuk için taşıdığı risk ve tehlikelere işaret eden hikâyelerin medya aracılığıyla annelerin dikkatine sunulması, aynı risk ve tehlikelerin kendi çocukları için de somut birer risk oluşturduğu yönünde bir algı oluşturmaktadır.

Bununla birlikte sosyal çevreye yönelik risk algısı sadece taciz ve istismar tehlikesiyle bağlantılı değildir. Örneğin çocukları okul çağına gelen bazı katılımcılar akran zorbalığından endişe duymaktadır. Pek çok çalışma akran zorbalığının kaygı, kızgınlık ve çaresizlik duyguları, depresyon, okulu sevmeme ve akademik başarıda düşüş, kendini değersiz ve mutsuz hissetme, dışlanmışlık ve yalnız kalma gibi sorunlara neden olacağı üzerinde durmaktadır (Bkz. Gökler, 2009). Bu nedenle çocuğun diğer çocuklar tarafından fiziksel veya duygusal anlamda şiddete maruz kalma ihtimali onun güvenliğine yönelik bir risk olarak algılanmaktadır.

> "Çocuğumun güven içinde olmasını istiyorum. Arkadaşları tarafından kötü bir davranışa maruz kalmamasını istiyorum." (K21, 35, 2)

Öte yandan çocukları 13-18 yaş aralığında olan katılımcılar da akran zorbalığından endişe etseler dahi anlatımlarında daha çok çocukların kendilerince uygun davranış ve değerlere sahip olmayan arkadaşlar edinmeleri ile ilgili endişelere değinmişlerdir. Bu bağlamda söz konusu risk algısının hayat tarzının içerdiği belirli alışkanlıklar ve yönelimlere bağlı olarak oluştuğu söylenebilir. Örneğin çocuğuyla ilgili "en büyük endişesinin" ne olduğu sorusu karşısında onun arkadaş çevresinden dolayı endişelendiğini belirten katılımcı bu çevreyi şu nedenlerle riskli bulmaktadır:

> "Okulunda çok fazla dövmeli, hızmalı, küpeli tarzlı insanlar var, etrafta çok fazla insan var. Arkadaşları Instagram'da bu yaşta, hatta bu yaşta değil, geçen seneki yaşında içkili fotoğraflar paylaşıyorlardı. Bunları da bana gösteriyor bak bu böyle yapmış, şu şöyle yapmış diye. O yaşta çok aşırı makyaj yapıp bunu yayınlayan ve saçma sapan pozlar veren arkadaşları var." (K27, 45, 1)

Katılımcının çocuğun arkadaş çevresi ile ilgili ifadesindeki yargılar, ahlaki ve kültürel olarak öğrenilen ve paylaşılan varsayımlara, tercihlere ve kategorilere dayanmaktadır (Lash, 2005). Bu nedenle söz konusu yargıları katılımcının yaşam tarzının brüt bir sonucu olarak elde edilen kültürleşme ürünleri olarak ele almak mümkündür (Hunter, 1993). Bununla birlikte aynı hayat

tarzını yapılandıran önemli bir kültürel bileşen olan yoğun annelik anlayışı, çocuğun gelecekteki şanslarını optimize etmek için anneye çocuğun hayatını planlama, kontrol etme ve yönetme sorumluluğunu yüklemektedir (Wall, 2010). Dolayısıyla çocuğun ergenlik dönemine girmesiyle birlikte annenin kontrol alanının dışına çıkması ve aynı zamanda çocuğun kendi hayat tarzına uygun olmayan arkadaşlıklar geliştirmeye açık ve diğer insanları değerlendirme konusunda tecrübesiz olarak görülmesi söz konusu kaygıyı pekiştirici yönde etki göstermektedir.

> "Aileleriyle tanışmak istiyorum arkadaşlarının çünkü yanlış birileriyle tanışmasını, karşılaşmasını istemiyorum. Biraz tecrübesiz de bu konuda, herkesle arkadaş olabileceğini düşünüyor ya da ne bileyim doğru insanları seçebilir mi, seçemez mi ondan bir şey yapıyorum. Kaygılanıyorum." (K25, 43, 3)

Kısaca belirtmek gerekirse risk ve tehlikelere dair algının oluşmasında sahip olunan hayat tarzı, alışkanlıklar, ahlaki ve kültürel olarak öğrenilen ve paylaşılan varsayımlar da uzmanların bilimsel risk argümanlarının toplumsal alana yayılması kadar etkili oluyor gözükmektedir. Dolayısıyla risk algılarının bilimsel argümanların işaret ettiği nesnel parametreler ile hayat tarzı ve alışkanlıkların beraberinde getirdiği öznel parametrelerin bir arada bulunduğu zeminde oluştuğu söylenebilir. Bununla birlikte anneler hem çocuğun fiziksel, bilişsel ve psikolojik sağlığı ile hem de sosyal çevreleri ile ilgili riskler hakkında yüksek bir farkındalığa sahiptir. Tüm bu risklerin önlenmesi, yönetilmesi ve/veya sınırlandırılmasında ise kendilerini bizzat sorumlu hissetmekte, Giddens'ın (2014: 143) dikkat çektiği günümüze özgü gelecek olaylar evreninin risk değerlendirmelerine göre düzenlenen sınırlar içinde insan müdahalesine açık olduğu kabulü uyarınca çocuğu tehdit eden somut veya potansiyel riskler karşısında aktif olarak sorumluluk almaktadırlar.

Alınan bu sorumluluk çocuğu koruma ve onun gelecek başarısını güvence altına alma amacını taşıdığı için ayrı bir öneme sahiptir. Ancak aynı zamanda annelerin kendi anne kimlikleri açısından da ayrı bir anlam taşımaktadır. Çünkü yeni risk alanları daha çok kendi haklarında üretilen bilgi sayesinde var olmakta, dolayısıyla bilgi sahibi olmayı gerektirmekte ancak çoğunlukla annelerin gerçek deneyiminde sahip olmadığı sonuçlar taşımaktadır. Neden sonuç ilişkisinin kurulmasını zorlaştıran bu durum, risk algısının genişlemesine neden olmaktadır. Üstelik riskleri tanımlayan ve onlara karşı reçeteler sunan bilimsel argümanların sahip olduğu heterojen yapı söz konusu risk algısını daha da derinleştirmektedir. Hem risklerle artan meşguliyet hem onları tanımlayan bilimsel argümanlardaki çoğulluk annelerin hem çocukları hem de kendi anne kimlikleri adına tercihte bulundukları ve karar aldıkları bir bağlam oluşturmaktadır. Bu bağlamda anneler kendi deneyimlerini ve anne kimliklerini düşünümsel

bir dikkatle sorgulamakta, yoğun annelik anlayışının çerçevesini çizdiği ideal/iyi anne davranış, tutum ve duygulanımları geliştirmek üzere çaba sarf etmektedir.

3.5. İdeal/İyi Annelik ve Annelerin Öz Eleştirileri

Bilginin daha erişilebilir hale gelmesi ve gündelik hayat akışını sağlayan yerleşik uygulamaların geçerliliğini kaybetmesi uzmanlık bilgisinin gündelik hayat içerisinde önem kazanmasına neden olmuştur. Uzmanlık bilgisi dahilinde tanımlanan ve çocuğu kapsamına alan/ alma olasılığı olan risk faktörlerine dair artan farkındalık ise anne olma sorumluluğunu çocuğu korumanın yanı sıra olası/muhtemel risklere karşı çocuk bakımı ve gelişimi ile ilgili doğru ve güvenilir öneri literatürünü takip etme, annelik pratiklerini ona göre düzenleme ve gerektiğinde revize etme yönünde genişletmiştir.[41] Anne olmak ile ilişkilendirilen sorumluluklardaki bu genişleme annelerin düşünümsel meşguliyetlerinin yükseldiği zemini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bugün annelik etmek daha çok "nasıl bir anneyim?" sorusuyla kendini dışarı vuran düşünümsel bir faaliyete dönüşmüştür. Söz konusu sorgulamaya ayna tutabilmek amacıyla katılımcıların ideal/iyi anneliğe dair düşünceleri, bu ideal üzerinden kendilerine dair değerlendirmeleri ve aynı zamanda annelik yaparken kendilerini eleştirdikleri yönler analiz edilmiştir. Katılımcıların hemen hepsi ideal/iyi anne olabilmenin en temel ölçütü olarak "çocuk ile kurulan güven ilişkisine" işaret etmiştir. Ancak çocukları ergenlik döneminde olan bazı katılımcılar iyi bir annenin çocuğunun eğitimine destek olması, ona iyi bir gelecek sunabilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Kendilerine yönelik eleştirilerinde ise "çocuğa yeterli vakit ayıramama, sabır gösterememe ve kurallar etrafında gelişen tutum ve pratikler" en çok üzerinde durulan temalar olarak öne çıkmıştır.

3.5.1. İdeal/İyi Annelik

Çoğu katılımcı ideal/iyi anneyi tanımlamanın çok zor olduğu, böyle bir tanımda hem anne ve çocuğun karakterinin hem de annenin maddi ve manevi koşullarının belirleyici olduğu üzerinde durmuştur. Ancak yine de iyi bir annenin karşılamak zorunda olduğu temel birtakım sorumluluklara sahip olduğu konusunda hemfikir olmuşlardır. Söz konusu temel sorumlulukların ise "çocuğu yedirip, içirmek, temizliğini ve güvenliğini sağlamak" tan (K24) öte çocuğun duygusal gelişimi ve daha ileriki yaşlarda gelecek başarısı ile bağlantılı sorumluluklar olduğu yönünde neredeyse bir görüş birliği bulunmaktadır. "İyi anne aslında çocuğunun karakterini iyi oluşturmalı, özgüvenli ve ahlaklı bir birey yetiştirmek için uğraşmalı ve ileride büyüdüğü zaman 'çocukluğumda şöyle yaşadığım için böyle oldum, şunu yaşamıştım

[41] Bkz. 3.2. Anne Kimliğinin Düşünümsel İnşası.

o yüzden bu sorunum var' demeyeceği bir çocukluk yaşatmalı çocuğuna. Benim en çok istediğim budur. Mesela psikolojik görüşmelerde derler ya 'çocukluğunda ne yaşadın?' diye, o yüzden. Bu tarz şeyleri ona yaşatmamak" (K5, 31, 2) ifadesi katılımcıların genel olarak anne olma sorumluluğunun kapsamına dair görüşlerini yansıtır niteliktedir. Bu durum, günümüzde sağlığın kapsadığı alanın genişlemesiyle annenin çocuğun fiziksel ihtiyaçlarının yanı sıra bilişsel ve duygusal alanlarda da onu koruma ve destek olma sorumluluğunu kendisinde gördüğünü ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte katılımcıların hemen hepsi en başta iyi bir annenin çocuğu ile sağlıklı bir güven ilişkisi tesis etmesi ve her şeyden önce çocuğuna güvenli bir liman olması gerektiği görüşünü desteklemiştir. Dolayısıyla yoğun annelik anlayışının temellendiği doğal ebeveynlik yaklaşımı ve bağlanma literatürünün anneye atfettiği çocuğun güvenli bir bağlanma duygusunu geliştirmesini sağlama/ona güvenli bir üs oluşturma sorumluluğunun (Sümer, Sayıl ve Berument, 2016) anneler tarafından benimsendiği ve iyi bir anne olmanın temel koşulu olarak kabul edildiği söylenebilir. Örneğin psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanında uzmanlığı olan bir katılımcının iyi bir annenin çocuğu ile temas etmesi gerektiğine dair düşünceleri bu doğrultuda değerlendirilebilir.

> "İyi anneliğin kesin bir tanımı yok, sonu da yok ama şu çok temel bence: temas. Çocuğa gerçekten bendesin, sendeyim ve bu temas o kadar güzel ki. Hissiyatını vermek güzel bir şey, onu da boğmadan kendin de böyle doğalından çıkarak yapmadan ama o teması hissettirmek" (K9, 32, 1)

Katılımcının anlatımında doğal ebeveynlik yaklaşımının söz dağarcığında yer alan "temas etmek" metaforunu kullanması dikkate değerdir. Bu yaklaşıma göre çocuğun güvenli bağlanma gerçekleştirebilmesi annenin çocuğuna karşı duyarlı olması, yani çocuktan gelen sinyalleri doğru ve yerinde okumasına bağlıdır. Bunun en iyi yolu ise anne ve çocuğun fiziksel, zihinsel ve duygusal düzeylerde temasta kalmasıdır (Attachment Parenting Türkiye, 2018). Dolayısıyla katılımcının temas ifadesi hem gerçek hem mecazi bir anlama sahiptir. Diğer taraftan söz konusu değerlendirmedeki doğal vurgusu da dikkate değerdir. Günümüzde çeşitli konularda "doğal" olana verilen onay burada anne çocuk arasındaki "doğal" bağ vurgusu ile kendini dışa vurmaktadır.

Bununla birlikte bazı katılımcılar anne çocuk arasındaki güven ilişkisini ve anne duyarlılığını biraz daha somutlaştırarak bir annenin en önemli sorumluluğu olarak çocuk kaç yaşında olursa olsun onun ihtiyaçlarının farkında olmak gerektiği üzerinde durmuştur. Örneğin iki yaşında bir çocuk annesi bir katılımcı (K3, 30, 1) iyi bir annenin çocuğunun neden ağladığı, neden rahatsız olacağı, hangi ortamdan sıkılacağı, ne zaman uykusunun geldiği, uyumadığında nasıl tepki

vereceği gibi durumları tanımlayabilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Çocuğu tanımak olarak da ifade edebileceğimiz çocuğun ihtiyaçlarının farkında olmak çocuk kendisini tam ifade edemese dahi onun ne demek istediğini ve ne sıkıntısı olduğunu anlamayı kapsamaktadır.

> "Bir çocuk kendini rahat ifade edemeyebilir. Ben bir bakışımda orada neler olduğunu anlamalıyım ve ona göre yardıma gitmeliyim ya da olayı yönetmeliyim ya da gözlemleyip bir sonrakinde baş edebiliyor mu diye bakmalıyım, anlatabildim mi? Çocuğun karnını herkes doyurur, çocuk kendi kendine de uyur ama anlayışa ihtiyacı var. Kendini ifade edemediği durumlarda orada olmak lazım." (K19, 38, 2)

Yine benzer bir şekilde başka bir katılımcı da anneliğin başarı sergilenecek bir kulvar olmaktan çok insanlık görevi olduğunu vurgulayarak iyi bir annenin çocuklarının ihtiyaçlarının farkında olması gerektiğini metaforik bir şekilde aktarmıştır:

> "İyi anne olmak annelik görevlerini, insanlık görevlerini yapacaksın. O çiçek su istiyorsa ona su vereceksin. Yok ben alıştırdım onu terbiye ettim, sadece sabahları üç günde bir su verirsem o çiçek daha iyi açar yok öyle bir şey. O çiçeğin her gün suya ihtiyacı varsa, fıtratı oysa o çiçeğin her gün su vereceksin." (K32, 42, 2)

Söz konusu anlatım bir yönüyle ideal/iyi bir annenin anne duyarlılığına sahip olması, yani çocuğun yardıma ihtiyacı olduğu zaman ona yeterli ve zamanında destek olabilmesi gerektiği görüşünün anneler tarafından desteklendiğini göstermektedir. Diğer yönüyle doğal bir sürecin ürünü olarak kabul edilen anne-çocuk ilişkisinin aynı zamanda annenin çocuğun ihtiyaç ve yönelimlerini esas alarak bireyselliğini inşa ve teşvik ettiği bir mesele olarak ele alındığını yansıtmaktadır. Bu durum günümüzde revaçta olan doğal ebeveynlik, nöroebeveynlik gibi yaklaşımların çerçevesini çizdiği ideale denk düşmektedir (Thorton, 2011: 409).

Öte yandan bazı katılımcılar ideal/iyi bir annenin her koşulda çocuğunun arkasında durması gerektiğine dair düşüncelerini ifade ederken söz konusu gerekliliği çocuğu olumlu veya olumsuz bir davranışın sonuçlarının ve sorumluluklarının farkında olabilecek bir yaşta (9) olan katılımcının *"*ne yaparsa yapsın, iyi bir insan da olsa kötü bir insan da olsa her zaman onu sevmek" (K18, 38, 1) ifadesinde olduğu gibi annenin çocuğuna karşı olan sevgisinin önemli bir tezahürü olarak ele almıştır. Bu bağlamda çocuğa karşı duyulan sevgi ile her koşul ve şartta onun arkasında durmak, onu desteklemek gibi ifadelerle somutlaşan anne duyarlılığı arasında kurulan bağlantı, Furedi'in (2013) de vurguladığı gibi çocuğu sevmek ve uyarmak gibi geçmişte ebeveynliğin doğasından kabul edilen soyut şeylerin rasyonel çocuk yetiştirme pratiklerine dönüştüğünü göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Buradan yola çıkarak ideal/iyi annenin nasıl olması gerektiğine dair görüşlerin oluşmasında çocuktaki olumsuz gelişim özellikleri ile annelikteki eksiklikler arasında bağlantı kuran, başarılı bağlanmanın nasıl gerçekleşeceği ve gerçekleşmemesinin çocuk açısından taşıdığı risk

ve tehlikeleri konu edinen bağlanma literatürünün önemli bir etkiye sahip olduğu ve annelerin çocuk ile ilişkilerinde kendilerini sorguladıkları rasyonel ekseni temsil ettiği söylenebilir. Bununla birlikte çocukları ergenlik dönemine gelmesiyle ideal/iyi anneye dair tanımlamalara çocuğunun eğitimine destek olarak onun geleceğine yatırım yapmak gerektiği düşüncesi eklenmektedir. Dolayısıyla çocuk küçükken daha çok psikolojik olan ilgiler çocuk yaş aldıkça pedagojik ilgilere doğru kaymaktadır.

> "Bence iyi bir anne babanın çocuğuna bırakabileceği en iyi miras iyi bir eğitim vermeleri. Onun önünü açarsak, o eğitimi verirsek, zaten gerisi gelecek gibi geliyor. Hani eğitmezsen, bir ev bırakırsan, o bir gecede de yer. Öyle değil mi? O yüzden en büyük görev iyi bir eğitim vermek." (K26, 46, 1)

Bu bağlamda eğitimli orta ve orta-üstü SES grubunda yer alan anneler, yoğun annelik anlayışı uyarınca çocuğun gelecekteki başarısını ve dolayısıyla sahip olacağı imkânları optimum seviyeye taşımak için çocuğun eğitimine yatırım yapmak gerektiği düşüncesini desteklemektedir. Örneğin çocukları daha küçükken çalışıyor olması nedeniyle onlara yeterince vakit ayıramadığını düşündüğü için yaşadığı vicdan azabına dikkat çeken bir katılımcı zamanla bu düşüncesinin değiştiğini, artık "onlara kaliteli vakit ayırıp, maddi yönden de geniş imkânlar sunmanın daha doğru olduğunu düşündüğünü" (K25, 43, 3) belirtmiştir. Bunu açıklarken de "çocuğun başında oturmakla da iyi bir anne olunmuyor. Çocuğun yanında otursun ama başka bir şeyle ilgilenirsin, televizyonla ilgilenirsin çocuğunla ilgilenmezsin, o da iyi bir anne olmuyor. Çocuğun başında 24 saat oturan anne de iyi bir anne olmuyor, olmuyor demeyelim de olmayabiliyor (K25, 43, 3)" ifadelerini kullanmıştır.

Dolayısıyla çocuk henüz daha küçükken ona yakın bakım sunmak, temas etmek, fiziksel ve duygusal anlamda bağ kurmak ideal/iyi bir anne olmanın temel koşulu kabul edilirken çocuk büyüdükçe kurulan güven duygusunun devam ettirilmesi önemini korumaya devam etse de çocukla birlikte kaliteli vakit geçirmek, farklı ve daha iyi eğitim imkânları yaratarak ona iyi bir gelecek sunmak, dolayısıyla eğitim hayatında başarı gösterebilmesi için ona destek olmak ideal/iyi anne olmanın temel koşulunu oluşturmaktadır. Bu durum bir taraftan çocuk yaş aldıkça eğitim aracılığıyla çocuğu daha iyi toplumsal konuma yerleştirme veya en azından sahip olduğu toplumsal konumu koruma kaygısının annelerin gündemini daha fazla meşgul ettiğini göstermektedir. Diğer taraftan da Lee'nin (2014b) de dikkat çektiği gibi öneri literatüründe çocuğun sağlıklı gelişimi için ilk yıllarında anneden alınan yoğun bakımın önemine dikkat çeken uzman önerilerinin odağının yaşça daha büyük çocuklar için anneyle geçirilen vaktin ve alınan eğitimin niteliğine kayması ile uyumludur.

Bununla birlikte annelerin çocukların eğitimine destek olurken, onlara fırsatlar sunarken uymaları gereken belirli kriterler bulunmaktadır. Örneğin bazı katılımcılara göre çocuğun eğitimine yatırım yapmak önemli olsa da eğitim nedeniyle çocuk üzerinde baskı kurmak yanlıştır.

> "Tabii çocuğun kapasitesine de uygun yani, doktor olursa, iyi bir hayatı olacak deyip, olmayacak çocuğu da doktor yapmaya çalışıyorlar ya, o da kötü bir şey. Hani imkânları sunup, kendi yeteneğine, ilgisine göre yönlendirmek herhalde anne babanın görevi diye düşünüyorum." (K26, 46, 1)

İlgili öneri literatüründe yer alan çocuğun potansiyelinin desteklenmesi, çocuğa yetenekleri göz önünde bulundurularak eğitim fırsatları sunulması ve çocuğa kendini tanıyıp geleceği hakkında karar vermesi konusunda saygı gösterilmesi gerektiği (Bkz. Güneş, 2019b; Bolat, 2019) düşüncesi genellikle anneler tarafından desteklenmektedir. Akademik başarı ve iyi bir eğitim hayat başarısını garanti edici birer etken olarak algılansa dahi çocuğun kendi yeteneklerini kullanabileceği ve potansiyelini ortaya koyabileceği bir alanda ilerlemesinin daha doğru olduğunun dile getirilmesi bu bağlamda dikkate değerdir. Zira bu durum çocuğun bireysel yeteneklerini geliştirme ve potansiyelini ortaya çıkarma gibi eğitimle ilgili neoliberal hedeflerin anneler tarafından benimsendiğini göstermektedir.

Bununla birlikte katılımcıların hepsi genel olarak ideal/iyi bir annenin özelliklerine dair görüşlerinde çocuk gelişimi alanındaki uzman bilgi ve görüşlerinin yanı sıra hem kendi anneleri ile kurdukları ilişkilerin hem de çocukları ile edindikleri tecrübenin belirleyici etkisi üzerinde durmuştur. Çeşitli kanallar vasıtasıyla ulaştıkları uzman bilgi ve önerilerinin ideal/iyi anneye dair düşüncelerinin oluşmasında bir dereceye kadar etkili olduğundan bahsetseler de esas olarak anneleri ile kurdukları ilişkinin kendileri için çok daha önemli olduğunu vurgulamış ve iyi bir annenin nasıl olması gerektiği konusunda görüşlerinin oluşmasında kendi anneleri ile kurdukları ilişkinin belirleyici olduğunun altını çizmişlerdir.

> "Mesela annemi biliyorum, annem hep böyle var. Her zaman beni destekler. Modum kötü de olsa hep böyle şeydir, hanım ağa tipler vardır ya otoriter, yöneten, insanın modunu değiştiren akıllı bir kadındır annem aslında. Ben de onun gibi akıllı olmak isterim." (K1, 41, 1)

Başka bir katılımcı da aslında doğal ebeveynliğin bir unsuru olan sakin ve sağlıklı iletişim kurma becerisini sevgi ile ilişkilendirmiştir. Bir annenin çocuğuna verebileceği en önemli şeyin sevgi olduğunu belirtirken, bu sevginin nasıl tezahür etmesi gerektiği konusunda kendi anne babası ile olan ilişkisi ona yol göstermektedir.

> "Benim anne babam da sevgi dolu insanlar, bizi çok sevdiler. Belki onlardan o şekilde gördüğüm için. Bize hiç seslerini yükselttiklerini bilmem, hep konuşarak anlatarak iletişim kurdular. Bende de o var, çok sevmek" (K10, 32, 1)

Diğer taraftan katılımcılar anneleri ile kurdukları ilişkilerin olumlu yanları kadar olumsuz yanlarını da konu etmektedir. Örneğin anne babasının boşanmasının ardından annesinin kendini işe verdiği, dolayısıyla kendi kendine büyüdüğünü, aslında annesiyle değil de bir ev arkadaşıyla yaşamış gibi olduğunu ifade eden bir katılımcı için iyi bir anne çocuğuna sevgi duygusunu verebilmelidir.

> "Okuduklarım muhakkak etkili ama tecrübeler insanda çok daha etkili oluyor. O yüzden kendi annemle olan ilişkim ve tecrübelerimden kaynaklı. Evi çok sevsin, ailesini çok sevsin, arkadaşları öncelik olacaktır bir süre sonra ama eve giderken de 'Üf, eve gidiyorum' demesin istiyorum ve bunda tecrübelerim daha çok etkili diyebilirim." (K17, 34, 2)

Öte yandan annesinin sürekli depresyonda olduğu için ona dair hatıralarının olmadığına dikkat çeken bir katılımcı için kendi babası ile kurduğu ilişki kendi çocuklarıyla ilişkisinde belirleyici önemdedir.

> "Ben çocukluğumda annemle ilgili bir şey hatırlamıyorum, annem hep hastaydı. Ciddi ağır ilaçlar kullanıyordu. Benim hayatımda sadece babam var, ben babamın baba olduğu gibi bir anne olmaya çalıştım. Anılar biriktirmeye, bir şeyler paylaşmaya… Çocuklarım beni iyi ansın istiyorum, 'güzel bir çocukluk yaşadık' demelerini istiyorum." (K20, 41, 3)

Bu bağlamda katılımcıların kendi ebeveynleri ile olan ilişkilerini psikolojik bir dikkatle ele almaları ve bu ilişkinin kendilerini olumlu ve/veya olumsuz hissettiren yönlerini güncel öneri literatürü ışığında mercek altına yatırmaları dikkat çekicidir. Ancak tam da bu noktada aslında uzman rehberliği kadar geçmiş deneyimlerin de belirli bir annelik idealinin yaratılıp devam ettirilmesinde etkili olduğu ve dolayısıyla geçmiş deneyimlerin uzman rehberliğinde oluşturulan annelik idealini muhakemeye açık kıldığı söylenebilir. Benzer bir süreç çocuk sayısının artması ve/veya çocukların büyümesiyle de işlemektedir. Mesela yine annenin çocuğu ile kurduğu güven ilişkinin önemine değinen bir katılımcı için çocukları ile olan tecrübeleri yol göstericidir.

> "Tamamen tecrübeme göre konuşuyorum çünkü okuduklarım… Yani her okuduğumuz bizim hayatımız olamaz, olmuyor, yansıtmıyor. Allah bana bir erkek bir kız evlat verdi. Hem cinsiyet hem karakter olarak birbirlerinden inanılmaz farklılar. Birine uyguladığım metotlar tutarken, birine aynılarını yaptığımda başarılı olamıyorum." (K14, 38, 2)

Dolayısıyla katılımcıların ideal/iyi anneye dair görüşlerini kendi aile deneyimlerinden ve çocukları ile tecrübelerinden yola çıkarak kendi hayat tarzları çerçevesinde anneliği ve kendi anneliklerini sorguladıkları estetik bir düşünüm sürecinin ürünü olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak diğer taraftan da katılımcıların kendi ebeveynleri ile olan deneyim ve ilişkilerini daha çok doğal ebeveynliğin ve bağlanma literatürünün söz dağarcığına başvurarak bu yaklaşım ve literatür çerçevesinde bilinçli bir şekilde sorunsallaştırarak ulaştıkları iyi/ideal anneye dair görüşler, aynı zamanda rasyonel bir düşünüm sürecini yansıtmaktadır. Bu noktada katılımcıların hem kendi anneliklerini hem de kendi annelerinin anneliklerini rasyonel bir

sorgulamaya tâbi tutması ve oradan ideal/iyi anneye dair bir görüşe ulaşması ise dikkat çekicidir.

Öte yandan katılımcıların hepsi çoğu zaman iyi anne olduklarını düşündüklerinden ancak mükemmel olmanın mümkün olmadığından ve eksikliklerinin olabileceğinden bahsetmiştir. Yine hepsi iyi bir anne olabilmek için çaba gösterdiği ve bu konuda ellerinden geldiğince çaba göstermeye devam edecekleri üzerinde durmuştur. Bu durum günümüzde anneliğin üzerinde çalışılacak bir iş olarak kavranışını yansıtmaktadır. Anneliğin üzerinde çalışılması gereken bir iş olarak kavranışının neden olduğu performans kaygısının yarattığı suçluluk duygusu ve ideal/iyi anne olma noktasında hissedilen baskı ise çoğu katılımcı tarafından dile getirilmiştir.

> "Günümüzde çok fazla toplum baskının olduğunu düşünüyorum. Herkes kendisinin en iyi anne olduğunu düşünüyor ve insanlara da bunu göstermek istiyor. Sosyal medyanın da etkisi bunda çok fazla. Eğer anne çocuğuyla sağlıklı bir ilişkisi varsa, çatışma çok fazla yaşamıyorsa ve elinden geleni de yaptığını düşünüyorsa iyi annedir. Çocuğumu iyi beslediğimi, gereken vakti ayırdığımı düşünüyorum, oturup sohbet ettiğimi, oyun oynadığımı biliyorum ve elimden geldiği kadar sosyalleşmesi için de uğraşıyorum. Daha ne yapayım? İlla ben onu kurstan kursa taşımak zorunda değilim. Çocuğum mutlu, ben mutlu." (K23, 32, 3)

Dijital iletişim kanallarının genişlemesi ile annelerin performanslarını sergileyebilecekleri bir rekabet ortamının oluşması ve ister istemez tüm anneleri kapsamına alan bu rekabetin neden olduğu performans kaygısı eğitimli orta ve orta üstü SES grubunda yer alan annelerin kendilerini baskı altında hissetmesine neden olmaktadır. Söz konusu baskı ise katılımcının anlatımından da anlaşılacağı üzere daha çok her annenin aslında yeterli anne olduğunun altını çizen yaklaşımların argümanları ile bertaraf edilmektedir. Ancak her annenin yeterli anne olduğu düşünülse dahi iyi bir annenin çocukla oyun oynamak, çocuğun sosyalleşmesi için uygun ortam sağlamak gibi birtakım kriterleri karşılaması gerektiği düşüncesinin anneler tarafından da desteklendiği aynı anlatımda göze çarpmaktadır. Bu bağlamda popüler uzman görüş ve tavsiyelerinin her ne kadar kendilerini destekleyici bir şekilde sunsalar da annelerin karşılamaları gereken kriterleri belirleme işlevini yerine getirdiklerini, annelerin de çocuğa karşı sorumluluklarının bir parçası olarak bu kriterleri karşılama yoluna gittiklerini söylemek mümkündür.

Bununla birlikte anneler hem kendi anneleri hem de çocukları ile olan ilişki ve tecrübelerini güncel uzman bilgi ve görüşleri çerçevesinde sorgulayıp anlamlandırmakta, ancak söz konusu kitabî bilgiyi de gündelik hayat tecrübeleri çerçevesinde sorgulamaktadırlar. Söz konusu sorgulama ise annelerin hem kendi anne kimliklerine dair düşüncelerinin oluşmasında hem de kendi annelik pratiklerini oluşturmalarında etkili olmaktadır. Bu bağlamda özellikle "yeterli

vakit ayıramama, sabır gösterememe ve kuralcı olma*"* konusunda annelerin kendilerine yönelttikleri öz eleştiriler dikkat çekicidir.

3.5.2. Annelerin Öz Eleştirileri

Yoğun annelik anlayışının çocuğu merkeze alan bakış açısının anneler üzerindeki en önemli etkisi devamlı olarak vurguladıkları suçluluk duygusu ve vicdan azabıdır**.** Araştırma kapsamında görüşülen katılımcılardan önemli bir kısmı da bu duruma dikkat çekmiştir. Annelik yaparken hangi yönünüzü eleştirilebilir buluyorsunuz sorusu karşısında çocuklarına yeterince vakit ayıramadıkları, yeterince sabır gösteremedikleri ve kurallar etrafında gelişen tutum ve tavırları dolayısıyla hissettikleri suçluluk duygusundan ve kendilerine yönelik eleştirilerinden bahsetmişlerdir.

3.5.2.1. Yeterli Vakit Ayıramama

0-6 yaş aralığında çocuğa sahip katılımcıların bazıları çocukları ile yeterince kaliteli vakit geçiremedikleri için kendilerini suçlu hissetmekte, bu yönde daha çok çaba gösterebilecekken göstermedikleri için kendilerini eleştirmektedir. Zira ilgili öneri literatürü, çocuğun yeteneklerinin desteklenmesi ve çocuğa yeterli düzeyde duyarlılık gösterilmesinin bir biçimi olarak çocukla kaliteli vakit geçirmeyi çocuğun kuvvetli bağlar; çalışkanlık, dürüstlük, nezaket gibi olumlu değerler ve çocuğun sağlıklı bir kişilik geliştirebilmesi ile ilişkilendirmektedir (Bkz. Güneş, 2009a; Tongar, 2019). Çocukla geçirilen zamanın bu tarzda ele alınışı ise kaliteli vakit geçirmenin bir başarı sembolü olarak ele alındığı, bunun sağlanamadığı durum ve koşulların ise suçluluk duygusuyla eşleştirildiği bir bağlam ortaya çıkarmaktadır. Üstelik bu daha önce bahsedildiği üzere annenin çalışma durumundan da bağımsız olarak gerçekleşmektedir.

> "İlk çocuğuma yaptığım gibi renkler, şekiller, oyun kurmak vs. gibi yaptığım şeyleri ikinci çocuğumda yapamıyorum. Bu beni biraz üzüyor tabi. İkisine de vakit ayıramıyorum en çok babalarıyla oyun oynuyorlar. Çünkü işten gelince yapacak bir şeyi olmadığı için babası onlarla rahatça oynayabiliyor. Biraz kıskanıyorum keşke benim de boş vaktim olsa da ben de onlarla oynasam diye. Aslında 'ev işi yapma, ne olacak diye' düşünüyorum ama öyle de olmuyor." (K5, 31, 2)

2 yaşında bir çocuk annesi başka bir katılımcı ise çalışıyor olmasından dolayı ev ve çalışma hayatını bir arada götürmenin zorluklarına değinmiş, çocuğunu etkili bir şekilde dinleyemediği için kendini eleştirmiştir:

> "İşleri düşünürken biraz da çocuğumla... 'Anne, öyle değil mi' diyor mesela, ben de 'evet, evet öyle' diyorum geçiştirmek için ama çocuğu tam olarak dinlemediğim zamanlar oluyor. Veya işte derler ya onun seviyesine inin, onunla konuşun, bunu tam olarak yapamadığım zamanlar oluyor. O yüzden çok da iyi bir anne olduğumu söyleyemeyeceğim." (K12, 31, 1)

Öneri literatüründe çocuğun fark edilmek ve varlığının değer görmesi ihtiyacının karşılanması noktasında bir annenin çocuğunu düşünce ve duyguları ile fark edip dinlemesi gerektiğini, bu şekilde "duyulmayan" çocuğun kendini değersiz ve yalnız hissedeceğinin altı çizilmektedir (Bkz. Güneş, 2009a). Bu doğrultuda anneler çocuk ile geçirdikleri vakitte ona karşı duyarlılıklarını söz konusu literatür çerçevesinde sorgulamaktadır. Farklı nedenlere bağlı olarak yeterli duyarlılığı gösteremediklerini düşündükleri noktalarda ise kendilerini eleştirmektedirler. Buna benzer bir şekilde çocukları 7-12 yaş aralığında olan bazı katılımcılar da kendilerini yeterince kaliteli vakit geçirememekle eleştirmiştir.

> "Onlarla yapabildiğim tek şey sohbet etmek, bir arada, yapabildiğim tek şey bu, oyun oynamayı beceremiyorum. Onlar da söylüyor zaten, ben yanlarına oturduğum zaman bakıyorum ki gidiyorlar, çünkü açmıyor benim oyunum onları, yapabildiğimiz tek şey sohbet etmek. Benim yapamadığım kısımlar, iyi bir anne olma kısmı bence. Yapamadığımı düşünüyorum çünkü." (K24, 35, 2)

İlgili literatürde çocukla kaliteli vakit geçirmenin bir yolu olarak en çok beraber oyun oynamanın önemi üzerinde durulmaktadır. Özellikle oyun oynamanın kazanma ve kaybetme duyguları ile başa çıkabilme, kurallara uygun davranabilme, istekleri erteleyebilme, dikkati uzun süreli odaklayabilme, ilişki kurabilme gibi becerilerin çocuk tarafından bizzat deneyimleyerek öğrenilmesi açısından taşıdığı fırsatlara dikkat çekilmektedir (Bknz. Davranış Bilimleri Enstitüsü, 2020). Katılımcının bu bağlamda kendini başarısız addetmesi ve iyi bir anne olmadığını ifade etmesi annelerin kendi annelik kimliklerini ilgili literatür çerçevesinde değerlendirip yargıladıklarını göstermesi açısından dikkate değerdir. Bununla birlikte çocuk yaş aldıkça onunla geçirilen vaktin niteliği ile ilgili bir sorgulama daha az söz konusu olmaktadır. Hatta çocukları 13-18 yaş aralığında olan katılımcılardan hiçbirinin bu konuya değinmemiş olması çocuk yaş aldıkça onun gelişimi açısından başka parametrelerin öne çıktığı, annelerin kendi pratiklerini ve anneliklerini de bu bağlamda sorguladıkları şeklinde yorumlanabilir. Söz konusu parametrelerden biri çocuğa sabır göstermekle ilgilidir. Zira annelerin kendilerini eleştirdikleri önemli bir konu çocuklarına karşı yeterli sabrı gösterememeleridir.

3.5.2.2. Sabır Gösterememe

Katılımcıların çoğu kendilerini çocuklarına karşı yeterince sabırlı olmamakla eleştirmiştir. Bebek henüz çok küçükken ağlama krizleri veya uyku problemleri karşısında "ne yapacağını bilememek" (K4) ile ifade bulan bu öz eleştiri, çocuk biraz daha yaş aldıktan sonra en çok çocuğa karşı sesin yükselmesi ile oluşan vicdan azabı ile tecessüm etmektedir. Bu bağlamda çocuğa karşı ses yükseltmenin onun kişilik gelişimi ve yetişkinlik hayatını riske edecek önemli

etkilere sebep olacağı düşüncesinin annelerin kendilerini değerlendirdikleri referans noktasını teşkil ettiği söylenebilir. Örneğin bir katılımcı hem çalışma hayatının yoğun temposunun oluşturduğu hem de kendi doğasında olduğunu düşündüğü gerginlik nedeniyle çocuğunu yönetemediği için suçluluk duymaktadır.

> "Oğlumu yönetmekte güçlük çektiğim zamanlarda da kendimi kötü hissediyorum çünkü ona kötü davranmak istemiyorum, bağırmak istemiyorum. Örseleyeyim istemiyorum. Pısırık bir çocuk olsun istemiyorum. Sürekli suçluluk duygusu oluyor mesela, ben bunu yaptım. Sen bu hareketi yaptığın için çocuk böyle olacak." (K7, 30, 1)

Katılımcının anlatımı bugün annelerin çocuğun gösterdiği gelişim üzerinde kendi tutum ve davranışlarının belirleyici önemde kabul ettiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bu kabul ise annelerin tutum, davranış ve hatta duygu düzeyinde kendilerini denetleme ve yönetme arzusu geliştirmelerinde etki göstermektedir. Nitekim öneri literatüründe çocuğa sesin yükseldiği takdirde çocuğun güvenli bağlanma duygusunun ve anne çocuk arasındaki ilişkinin zedeleneceği, çocukta olumsuz duygu ve davranışların açığa çıkacağı, vicdan gelişimine engel olacağı ve benzeri tehlikeler üzerinde durmakta, annelerin bağırmaması gerektiğini vurgulayan pek çok çalışma bulunmaktadır (Bkz. Tongar, 2019). Söz konusu uyarılarla karşı karşıya kalan anneler katılımcının örneğinde olduğu gibi her ne kadar koşulları ve karakterleri kendilerini zorlasa da bu riskleri göz önünde bulundurmakta, rasyonel davranamadıkları durumlarda ise kendilerini eleştirmektedir. Bu bağlamda doğalında seyretmesi gerektiği düşünülen ancak aslında pek de doğalına bırakılmayan, annelerin kendilerinde yönetici rolünü gördükleri ve profesyonel bir dikkatle ele aldıkları bir annelik algısından bahsetmek mümkündür.

Çocuğun büyümesi anneliğin söz konusu algılanış biçiminde bir değişikliğe yol açmamaktadır. Hatta çocuk ergenlik dönemine geldiğinde çocuğa sesin yükselmesinin daha yoğun bir vicdan azabı oluşturduğu söylenebilir. Nitekim ergenlik döneminde çocuğa sahip katılımcılara göre ergenlik dönemi hormonal değişikliklere bağlı olarak çocuğun ruh halinin inişli çıkışlı olduğu geçici bir dönemdir. Bu nedenle çocuğa karşı anlayışlı olmak gerekmektedir. Keza ilgili öneri literatürü de ergen çocuğun çocuksu duyguları olsa da yetişkin olmak için yoğun çaba gösterdiğinin, davranışları çocukça olsa dahi bir yetişkin gibi dinlenmeye ve dikkate alınmaya ihtiyaç duyduğunun altını çizmektedir (Bkz. Güneş, 2019b). Ancak gerçek hayatta bu uyarılara uymayan pratiklerden ötürü anneler suçluluk hissetmekte ve kendilerini eleştirmektedir. "Sakin olabilirdim dediğim oluyor" (K29, 41, 2) veya "bazen o gerginlikte sert davranabiliyorum, o zaman daha az gergin olsaydım diyebiliyorum" (K34, 46, 1) ifadeleri bu durumu yansıtmaktadır. Öte yandan annelerin çocuklarına karşı seslerini yükselttikleri için kendilerini eleştirseler de bu davranışı gerekçelendirerek bir bağlama oturtmaya çalışması

dikkate değerdir. Bu durumun en naif örneğini bir katılımcının annenin de hata yapabileceği üzerinde durması teşkil etmektedir.

> "Ben her bağırdığımda vicdan azabı çekerim. 'Bağırmasam daha iyiydi' diyorum. Gerçekten çocuğa bağırmak yanlış, orantısız güç. Fiziki şiddet hiç yapmadık ne babası ne ben ama bence bu da fiziki şiddet. İnsanız hata yaparız diye düşünüyorum, kendimi de rahatlatmaya çalışıyorum." (K19, 38, 2)

Bu bağlamda annelerden beklenen davranış ve tutumları üzerinde rasyonel bir öz denetim uygulayamadıkları durumlarda en basitinden "ben de insanım" şeklinde ifade edilen bir savunma mekanizması geliştirerek yaşadıkları kaygı düzeyini düşürmeye çalıştıkları söylenebilir. Bununla birlikte bazı katılımcılar yeterince sabır gösterememelerinden dolayı çektikleri vicdan azabından bahsederken yeterli sosyal desteğe sahip olmamalarından dem vurmuşlardır.

> "Keşke işte yanımda biri olsa ve bir an, biz krize girdiğimizde, birimizi alıp hani gel dostum şurada oturup bir kahve içelim, bırak onu ya da onu alıp gidebilecek bir insana ihtiyacım var. Çünkü o kaosun içinde bazen kayboluyorum, girdabın içinde kayboluyorum. O didişme anında ya belki yetişkinliğimi koruyamıyorum ya da çok yetişkin egom kabarıyor, orada benim dediğim, benim dediğim oluyorum. Ama akşamında yani sakinleştiğimde, böyle yapmasaydım, öyle olmayacaktı dediğim çok an oluyor." (K15, 41, 2)

Buradan yola çıkarak geniş akraba ve komşuluk ilişkilerinden uzaklaşılmasıyla anneliğin daha bireysel bir sorumluluk niteliği kazanmasına karşılık çocuk ile ilişkilerinde davranış, tutum ve hatta duygu düzeyinde kontrol etmeleri gerektiği mesajına muhatap olan annelerin kendilerini hem yalnız hem de suçlu hissettikleri söylenebilir. Bununla birlikte eğitimli orta ve orta üstü SES grubunda yer alan anneler çocuklarına bağırarak onların duygusal ve kişilik gelişimlerini riske atmak istememekte, bunun için de kendi içlerinde bir öz denetim geliştirmeleri ve sabır göstermeleri gerektiğini düşünmektedir. Yoğun annelik anlayışının annelerin kendiliğinden gelişen doğal tepkilerini baskılayan "profesyonel" bir kontrol mekanizmasını geliştirmelerini gerektiriyor olması bu durumun oluşmasında etkili gözükmektedir. Zira her ne kadar genel olarak iyi bir anne olduğunu belirten katılımcıların "daha az bağırırsam daha iyi bir anne olabilirim" şeklinde özetlenebilecek ifadelere başvurması bu argümanı destekler niteliktedir. Bununla birlikte sabır göstermek en çok kurallar söz konusu olduğunda temel bir meseleye dönüşmektedir. Zira annelerin kendilerine yönelik sabır gösteremediklerine dair eleştirilerinin temelinde daha çok kurallar konusunda gösterdikleri hassasiyetler bulunmaktadır. Ancak annelikte yol aldıkça bu hassasiyetlerin eleştirildiği göze çarpmaktadır.

3.5.2.3. Kurallar Etrafında Gelişen Davranış ve Tutumlar

Erken çocukluk döneminde hem yeterli tecrübeye sahip olmamak hem de günümüzde aile içinde ve yakın sosyal çevrede deneyim aktarımının daha az gerçekleşiyor olması gibi

nedenlerle kitabî bilginin annelik deneyimi ve pratiklerinin düzenlenmesinde daha belirleyici olduğuna, ancak kitabî bilginin gündelik hayata intibakında bazı sorunlar ortaya çıktığına yukarıda değinilmiştir. Dolayısıyla anneler özellikle erken çocukluk döneminde mümkün mertebe kitabî bilginin tanımladığı kurallara uymaya çalışmakta, ancak çocuk yaş aldıkça kazanılan tecrübe ile bu çaba hem çocuğa bakan yönüyle hem anneye bakan yönüyle eleştirilebilir bulunmaktadır. Kuralcı olmanın eleştirildiği ilk temel konu emzirme ile ilgilidir. Bugün pek çok araştırma sağlıklı bir bebeğin optimum büyüme ve gelişimi için koruyucu bir faktör olarak anne sütünün önemi üzerinde durmakta ve formül süt/mamaların içeriğinde yer alan katkı maddelerinin bebeğin sağlığı için taşıdığı riskleri konu etmektedir (Türkyılmaz, 2019). Anne sütü ile ilgili güncel öneri ise doğumdan sonra ilk altı ay tek başına, sonrasında ise tamamlayıcı beslenme ile birlikte iki yaşına kadar verilmesi yönündedir (Gökçay, Eren ve Devecioğlu, 2012).

Gerek direkt bir uzmandan aldıkları tavsiye sayesinde gerekse farklı iletişim kanalları vasıtasıyla çocuğun anne sütü ile beslenmesinin faydaları ile bilgi sahibi olan anneler çocuğun sağlıklı bir gelişim göstermesi ve olası hastalık risklerine karşı çocuğu korumak için emzirme konusunda ciddi bir dikkat ve emek ortaya koymaktadır. Bununla birlikte anne sütünün bebeğin beslenmesinde yeterli olmaması, emzirirken yaşanan endişe, kaygı gibi psikolojik veya bebeğin uygun pozisyonda tutulamaması, göğsün yara olması gibi fiziksel sıkıntılar nedeniyle bütün annelerin başarılı bir emzirme süreci yaşadığı söylenemez. Emzirme konusunda uzman görüşlerinin altını çizdiği bebeği ilk 0-6 ay sadece anne sütü ile besleme, 2 yaşına kadar da beslenmenin anne sütü ile takviye edilmesi norm işlevi görürken, bu normu uygulamada gösterilen başarısızlık annelerin kendilerini yetersiz ve/veya anne olma sorumluluğunu yerine getirememiş hissetmesine neden olmaktadır.

Bu araştırma kapsamında görüşülen katılımcılardan bazılarının emzirme dönemine ait deneyimleri bunu örneklendirir niteliktedir. Mesela biri 5 diğeri 3 yaşında iki çocuk annesi bir katılımcı (K5, 31, 2) ilk doğumundan sonra sütünün bebeğinin beslenmesi için yeterli gelmemesi nedeniyle yaşadığı sıkıntılardan ve bebeğini formül süt ile beslediği takdirde "ileride çocuğunda bir sorun olacağını" düşündüğü için geceleri kalkıp bebeğini ona süt annelik yapan ablasına götürdüğünden bahsetmişti. Ancak diğer taraftan bebeklerini emzirme ya da onu ikame edecek süt anne bulma imkânı olmayan annelerin bu bağlamda var olan norm ekseninde oluşan toplumsal baskıyı ve kendi kendilerini bu norm doğrultusunda zorlamalarını eleştirdiği göze çarpmaktadır. Doğum sonrasında ciddi bir depresyon yaşadığını belirten başka bir katılımcı (K10, 32, 1) emzirirken göğsünün yara olmasından dolayı bebeğini anne sütü ile

besleyememesi dolayısıyla hissettiği sıkıntıyı "Belki de depresyona girmemin sebeplerinden biri de o oldu. Çok üzüldüm. Mama verdik, kendimi yetersiz hissettim o mama içtikçe ama acıdan emzirmek de istemedim. Hayatımda hiç yaşamadığım bir acıydı" ifadesiyle dile getirmiştir.

Bununla birlikte aynı süreç tam tersi yönde de ilerleyebilmektedir. Bilimsel çalışmaların bebeği 6 ay sadece anne sütü ile beslemek gerektiğini söylediğinin altını çizen ve bunu uyguladığını belirten katılımcı ek gıdaya geçiş sürecini "Hep kitabî bilgi olarak 6 ay anne sütü, 6 ay anne sütü…ben 6 ay sadece anne sütünü uyguladım sonrasında ek gıdaya geçişte 8 aya kadar çok zorlandım. Ek gıdaya geçmesi lazım ama çocuk sadece anne sütü istiyor. O alıştırma süreci beni çok yordu. Çocuk yemediği vakit, ben çok geriliyordum o süreçte, çünkü kilo kaybı yaşıyor, ek gıdaya başlaması gerekli..." (K3, 30, 1) ifadeleriyle aktarmıştır. Ayrıca o dönemde kendi annesinin 4. ayda ek gıdaya başlaması yönündeki tavsiyesini dinleyip 6 ay sadece anne sütü vermek konusunda ısrar etmeseydim diye düşündüğünden bahsetmiştir. Bu noktada annelikte yol aldıkça yaşanan tecrübelerin anneleri geleneksel bilginin de yol gösterici olabileceğini kabule sevk ettiği söylenebilir.

Ayrıca emzirme söz konusu olduğunda çocuğun sağlıklı gelişimi için anne sütü ile beslemenin önemli olduğu kabul edilse de bu konuda fazla kuralcı olmanın anneliği zorlaştırıcı ve yetersizlik hissine neden olan bir etki gösterdiği düşünülmektedir. Dolayısıyla emzirme pratiğinin anneler açısından bir başarı sembolüne dönüşmüş olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle çocuğun sağlığı için taşıdığı önem ve sağlık risklerine karşı koruyucu niteliği dolayısıyla anne sütü, çocuğa yönelik riskleri sınırlamak ve yönetmek konusunda aktif sorumluluk yüklenen günümüz annelerinin anne kimlikleriyle bağlantılı da bir anlam yüklenmiştir.

Diğer taraftan çocuklar büyüdükçe ve çocuk sayısı arttıkça anneler kendilerini geçmişe yönelik "kuralcı olmak" ile eleştirmeye devam etmektedirler. Bu eleştirilerin ilki annelerin özellikle çocuk daha küçükken veya ilk çocukta daha disiplin ve rutin odaklı bir yaklaşım ile çocuğa karşı tutum ve davranışlarını düzenlemiş olmalarıyla ilgilidir. Hem çocuğun büyümesi hem de artan çocuk sayısıyla kazanılan tecrübe hem de zaman içerisinde öneri literatüründe rutin ve disiplin odaklı yaklaşımların cazibesini kaybederken çocuğu merkeze alan yaklaşımların daha popüler hale gelmesi karşısında anneler yakın geçmiş uygulamalarını kuralcı olma niteliklerinden ötürü eleştiriye tâbi tutmaktadır.

> "Bir dadı programı vardı. Onda çocukların mesela anneyle uyurken temas etmemesi, kitap okurken bile aynı yatakta yatmadan kitabı okuyup öyle… Mesela o sıkıntılı bir görüştü ve

> ben onu uyguladım kızımda – oğlumda onu uygulamadım ikisi arasındaki anneye bağlılık çok farklı- 3 yaşına kadar oğlum ten tene temasını yaptı ama kızım onu yapmadı, onların görüşüne uyduğum için de kızımın oğlum kadar anneye bağlılığı yok." (K16, 34, 2)

Söz konusu anlatımda katılımcının ilk ve ikinci çocuğu ile kurduğu duygusal bağ ile uyku konusunda uyguladığı metotlar arasında nedensel bir ilişki kurup bir sonuca varması dikkat çekicidir. Muhakkak ki katılımcının ilk çocuğunda daha çok rutin ve disiplin odağına sahip bir yaklaşımı benimsemesinin arkasında bu yaklaşım çerçevesine bağlı kalarak üretilen uzman tavsiyelerinin çocuğu için en iyi ve en güvenilir yol olduğunu düşünmüş olması bulunmaktadır. Bununla birlikte iki çocuğu arasında 4 yaş kadar az denebilecek bir yaş farkı olmasına rağmen ilk çocuğunda benimsediği yaklaşım yerine ikinci çocuğunda doğal ebeveynlik/bağlanma literatürünün annenin çocuğuna karşı duyarlı olması ve çocuk ile güvenli bir bağ oluşturması için çocuğu ile olan fiziksel temasını da genişletmesi gerektiği görüşü doğrultusunda kendi pratiğini oluşturmuştur. Katılımcının söz konusu uyarlamanın çocuğu ile ilişkisinde daha olumlu bir yansıma bulduğunu ifade etmesi, günümüzde annelerin kendi pratiklerini ve çocukları ile olan ilişkilerini popülaritesi değişen ve çoğul bilimsel bilgi çerçeveleri dairesinde rasyonel bir sorgulamaya tâbi tuttuklarını gösterir niteliktedir.

Diğer taraftan eğitimli orta ve orta üstü SES grubunda yer alan annelerin geçmişe dönük olarak kendilerini eleştirilebilir buldukları diğer nokta, çocukları küçükken onlara yoğun ve yakın bakım sağlamak amacıyla iş hayatına ara vermeleri ile ilgilidir. Örneğin çocukları 8, 5 ve 4 yaşında olan üç çocuk annesi bir katılımcı özellikle son iki hamileliğinin peş peşe olmasının da etkisiyle çocuklarına daha yakın ve yoğun bakım verebilmek amacıyla hekimlik mesleğine ara vermesini şu şekilde sorgulamıştır:

> "5 yıl evde kalmaya gerek var mıydı acaba? İkisini birlikte yürütebilir miydim acaba diye sorgulamıyor değilim. Yani annelik demek illa çocuğun başında birebir duracaksın, bu mu demek gerçekten? Ya da ben belki 5 yılı gönül rızasıyla evde kaldım, bir şekilde bunu kanıksadım ama bunu kanıksamadan yapan çok insan var belki çevre baskısıyla belki kendisini mecbur hissettiği için. Tamamen çocuğa adayıp kendini evde kalıp sonra kendi psikolojisini bozup sonra çocuğun psikolojisini bozan tipler var ve bunu annelik fedakârlığı adı altında yapıyorlar, ben buna da karşıyım." (K23, 32, 3)

Çocuğun özellikle ilk yıllarında birebir annesinden bakım almasının daha sağlıklı bir yaklaşım olduğu üzerinde duran uzman görüş ve tavsiyeleri (Bkz. Güneş, 2019a) doğrultusunda ilk doğumundan sonra çalışma hayatına ara vermeyi tercih eden katılımcı bu tercihini ve bu zeminde anneler arasında üretilen rekabeti sorgulamaktadır. Bu bağlamda kadınların eğitime erişim ve iş gücüne katılım imkânlarının artmasına karşılık çocuğa sunulan yoğun ve yakın bakımın onun gelişimi için temel önemde olduğunun altını çizen uzman görüş ve önerilerinin onları bir seçim yapmak zorunda bıraktığını söylemek mümkündür. Söz konusu bu seçim hem

annelik kimliği hem de çocuk için taşıdığı önem dolayısıyla koşulların el verdiği ölçüde uzman görüş ve önerileri çerçevesinde yapılmaya gayret edilmektedir. Ancak zaman içerisinde bu görüş ve öneriler hem kazanılan tecrübe ve hayat şartları çerçevesinde hem de kendini daha çok destekleyici olarak sunan, sabit formül ve reçeteler yerine annenin öznel durumunun da önem taşıdığının altını çizen diğer güncel uzman görüşleri çerçevesinde eleştirilmektedir.

Diğer taraftan anneler kendilerini çocuğun desteklenmesi ve eğitimi konusunda takındıkları tavır ve tutumlar nedeniyle de eleştirmektedir. Örneğin 18, 11 ve 9 yaşında üç çocuk annesi bir katılımcıya göre ilk çocuğunu yetiştirirken çocuğunun zamanını kendince koyduğu kural ve prensiplere bağlı olarak programlaması çok da gerekli bir şey değildir.

> "İlk çocuğumda derslerinde olsun, oyununda olsun her an yanındaydım onun. Nasıl diyeyim, tam böyle bir okuldan gelir çantasını beraber açarız, ödevine bakarız, beraber yaparız, 'Hadi ödev bitti, şimdi aktivite zamanı' tam böyle nasıl diyeyim. Kurgulu… prensipleri olan, her şeyi yapması gereken vs. gibiydi. Ben hatta şey derim 'Benim proje çocuğumdu o' gibi fakat daha sonra bu kadar çabaya gerek olmadığını düşündüm yani çocuğu biraz da kendi başına bırakmanın, akışına bırakmanın, çok fazla özel çaba sarf etmemem gerektiğini düşündüm. Akranıyla bazı şeyleri öğrenmesinin daha güzel vs. ve de şunu daha çok hissettim, çocuk ödevini kendi oturup yapmasının daha doğru olduğunu fark ettim diyeyim. Çünkü belli bir zaman sonra hep beni istedi yanında. Dolayısıyla yani annenin kendisini çok fazla hırpalamaması gerektiğini, sadece nasıl diyeyim içgüdülerinin bile bir annelik için yeterli olabileceğini düşünüyorum." (K13, 43, 3)

Çocuğun zamanını çeşitli programlarla yapılandırmak suretiyle ortaya çıkan aşırı ebeveynlik tarzı ile anne ve babaların eğitim sürecine daha aktif dahil olmasını isteyen ve anneye çocuğun meşguliyetlerini ve ödevlerini gözetleme sorumluluğunu veren bakış açısı (Furedi, 2013: 142) kazanılan tecrübe ile anneler tarafından eleştirilmektedir. Ayrıca çocuk küçükken ideal/iyi bir anne olma çabasıyla onun bilişsel becerilerini geliştirmek üzere gösterilen gayret de bu bağlamda sorgulanmaktadır. Örneğin biri 13 diğeri 7 yaşında iki çocuk annesi bir katılımcı ilk çocuğu daha küçükken bir şeyleri eksik yapmaktan duyduğu korku ve suçluluk duygusundan yola çıkarak düşüncesinin değişimini ve çocuk yetiştirirken takip edilmesi gerektiğini düşündüğü yolu şu şekilde aktarmıştır:

> "Annelerin en büyük şeylerinden bir tanesi, suçluluk duygusu. Acaba ben eksik miyim, ben şunu yaparsam şurada bir hata yaparsam bu çocuğumda nasıl sonuç doğuracak. Benim yaptığım hatalardan dolayı mı bu hale geldi acaba? İlk çocukta bunu ben çok daha derin yaşadım. Diyelim ki bir oyuncak almadım çocuğa, o zaman sanki büyük bir eksiklik olacak. Eğer o oyuncağı almazsam spor hayatına darbe vuracağım gibi hissediyordum, öyle de pazarlıyorlardı reklamlarda da. Sanki o oyuncaklarla çocuğun zekâ seviyesi daha da artacak çok başarılı olacak öyle gibi geliyor ve anne deli gibi oyuncak alıyor o dönemde. Eğitsel oyuncaklar alıyor. Anaokulu setleri aldım sonra. Onunla her gün oyun oynamalar, kesmeler, yapıştırmalar aman çocuğum geri kalmasın. Ben eğer hatalı davranırsam zekâ puanı üç puan düşecekmiş gibi geliyordu. Garip ve çok gereksiz endişeler taşıyordum. Aslında her şey olacağına varıyor. Eğer sen biraz daha rahat olursan çocuğuna değer yargılarını öğretirsen geri kalan her şey olacağına varıyor." (K32, 42, 2)

Annelerin tecrübe kazandıkça ve farklı bilgi iddialarıyla karşılaştıkça çocuk ile ilişkilerinde görev merkezci bir tutumdan ziyade kendiliğindenliğin hem kendileri hem de çocukları ile daha iyi olduğunu idrak ettikleri göze çarpmaktadır. Ancak yine de eğitimli orta ve orta üstü SES grubunda yer alan anneler eğitim söz konusu olduğunda akademik başarının çocuğun hayat başarısı için olan öneminden dolayı daha kuralcı ve programlı bir tutum sergilemektedir. Bazı katılımcıların en çok kendi kafalarında olması gerektiğini düşündükleri çalışma tarz ve düzenini çocuğa dayatıyor olmalarından dolayı kendilerine yönelik eleştirileri bu durumu yansıtmaktadır.

> "Ben muhtemelen iyi bir anne değilim. Yani elimden geldiğince yaklaşıyorum, konuşuyorum, eğitimciyim, o da işe yarıyor ama bazen bazı şeyleri bilmekte işe yaramıyor mu onu da bilmiyorum. Ya da eğitimci olduğumuz için de bazı problem yaşıyor, erken görüp, erken müdahale ediyorum. Bu da mı acaba negatif bir etki ediyor diye düşünüyorum." (K27, 45, 1)

Katılımcının çocuğun eğitimi konusunda kendisini mevcut öneri literatüründe söz konusu olan çocuğa kendini geliştirmesi ve yeteneklerini kullanması konusunda fırsatlar sunarken ona alan tanımak, kendi kararlarını almasına izin vermek gerektiği kriterini yeterince uygulayamadığı düşüncesinden yola çıkarak kendini iyi bir anne olarak değerlendirememesi dikkate değerdir. Bu bağlamda annelerin hayat tarzlarının çocukları üzerinden yeniden üretimi noktasında geliştirdikleri tutumun da rasyonel bir sorgulama sürecine tâbi olduğu söylenebilir. Estetik bir düşünüm ile ortaya konan tutum ve pratiklerin rasyonel bir düşünüme konu edilmesinin ilk elden sonucu ise annelerin rasyonel çerçeveye bağlı kalarak kendi anneliklerini yargılamaları ve buradan türetilen suçluluk duygusudur.

Özetle belirtmek gerekirse daha küçük yaşta çocuğa sahip anneler kendi annelik deneyim ve pratiklerini oluştururken daha çok çocuk bakımı ve gelişimi ile ilgili gelişmiş olan öneri literatürüne başvurmakta ve kendi anneliklerini de bu çerçevede sorgulamaktadır. Ancak tecrübe kazandıkça ve kitabî bilginin hayat tecrübesine uymadığı durumlar ile karşılaştıkça söz konusu literatür eleştirilmektedir. Ayrıca farklı odağa sahip güncel yaklaşımların da etkisiyle çocuğa yönelik tutum ve davranışlarda kendiliğindenlik önemsenmekte, çocuğun da kendine ait görüş, beğeni ve kararları olan bir birey olduğuna dair algı kuvvetlenmektedir. Yine de bu durum, annelik pratiklerinin ve anne benliğinin bilimsel bilgiyi temsil eden uzman görüş ve önerilerinden azade olduğunu göstermemektedir. Zira katılımcıların kendilerine dair eleştirilerini öneri literatüründe var olan argümanlar ile temellendirmeleri bu durumu yansıtmaktadır.

Dolayısıyla uzman görüş ve önerileri çerçevesinde çocuğa yönelik her türlü riski azaltan uygun ve sorumlu bir şekilde annelik yapmanın bilgisinin anne kimliğinin oluşturulup devam ettirilmesinde önemli bir yere sahip olduğu değerlendirmesi yerinde gözükmektedir. Buna uygun olarak anne karnından itibaren annelik ile çocuğa yönelik algılanan risklere karşı korkuları yatıştıran ve güven verici kabul edilen uzman bilgi ve önerileri arasında devam eden ve hatta artan bir bağlılık olduğunu söylemek mümkündür. Risk ve sorumluluğun birbiri ile ilişkili hale gelmesiyle oluşan bu bağlılığın ortaya çıkardığı anneler açısından önemli bir sonuç ise annelerin çok daha fazla gözetime maruz kalması ve aynı zamanda gözetlenme durumunu içselleştirmesidir.

3.6. Anneler Açısından Gözetim ve Öz Denetim

Sağlıklı bir nüfus oluşturmaya dönük olarak anne-çocuk sağlığının korunması amacı ve eğitimin yeni nüfusun toplumsallaşmasında önemli bir araç olarak öne çıkması modern kurumların anne ve çocuğu panoptik anlamda izlediği sürecin genel çerçevesini oluşturmaktadır. Bununla birlikte geç modern dönemde risk algısının topluma nüfuz etmesiyle birlikte riskten kaçınma konusunda anneye atfedilen sorumluluklar artarak anne kimliği düşünümsellikle inşa edilen bir tasarıma dönüşmüştür. Böylece hem çocuk hem anne daha yoğun bir izlemenin nesnesi haline gelmiştir. Buna uygun olarak özellikle hamilelik, doğum ve çocuğun eğitimi uzmanla yoğun ilişki kurulan, uzman gözetiminde gerçekleştirilen süreçler olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte bu süreçlerde riski azaltıcı uygun bir davranış ve tutum geliştirmek için uzmanla iş birliği kurmanın anne olma sorumluluğu ile ilişkilendirilmesi söz konusu gözetim ve izlemeyi annenin içselleştirmesini ve annenin bu süreçlere tıbbi bakışı benimsemesini beraberinde getirmektedir. Anne çocuk ilişkisinin tıbbi bir dikkatle ele alınması ile üretilen bilimsel bilginin norm niteliği kazanması annelerin kendi davranış, tutum ve duygulanımları üzerinde bir öz denetim geliştirdikleri, anne pratiklerini söz konusu bilginin çerçevesini çizdiği belirli bir modele uygun olarak düzenledikleri bir bağlam ortaya çıkarmaktadır (Lupton, 2013).

Yapılan görüşmelerde "hamilelik, doğum, çocuğun eğitimi" bizzat uzman takibinde devam eden ve uzman takibinin gerekli görüldüğü süreçler olarak öne çıkarken söz konusu uzman takibi ve yönlendirmesi bir baskı unsuru olarak değerlendirilmemektedir. Bilakis annelerin bu süreçlerde kendilerine konu edilen riskleri ve kazanımları tartarak "rasyonel" bir hesaplama neticesinde karar ve tercihlerini oluşturdukları göze çarpmaktadır. Bu bağlamda uzman takibi ve yönlendirmesi arzu edilen bir şey olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan "çocuk ile ilişkinin idaresi"nde de annelerin özellikle çatışma niteliği taşıyan durumlarda kendi tutum ve

davranışlarını uzman görüş ve önerileri çerçevesinde düzenlenme çabası göstermesi, bu bağlamda bir öz denetim uygulayarak çocuklarının gelişimlerine olumsuz etki etmekten kaçınmaları dikkate değerdir.

3.6.1. Hamilelik

Çocukları 0-6 yaş aralığında olan katılımcılara hamilelikleri boyunca uzmanla kurdukları ilişki ve bu süreçte talep edilen test ve tetkiklere dair değerlendirmeleri sorulmuştur. Görüşülen 12 katılımcıdan 5'i hamile kalmak için tıbbi yardım aldığını belirtmiştir. Söz konusu 5 katılımcıdan biri aşılama, üçü ise tüp bebek tedavisi görmüştür. Ayrıca ilk 4 hamileliği düşükle neticelenen bir katılımcı için hamile kalmadan önce ve hamileliği boyunca düşük yapmasına neden olan kanındaki yüksek trombosit seviyesini kontrol altında tutabilmek için iğne tedavisi gerekmiştir. Hamilelikleri boyunca katılımcılardan biri hariç diğer hepsi rutin olarak ayda bir hamileliğin izlemi için tıbbi doktor kontrolüne gittiğini belirtmiştir. Tedavi ile gerçekleşen hamileliklerde ise özellikle ilk üç ayda düşük ve bebeği kaybetme riskinin daha yüksek olması nedeniyle tıbbi doktor kontrolüne gitme sıklığı 2-3 haftada bir iken sonraki 6 aylık dönemde ekstra takip gerektiren bir durum oluşmadığı takdirde hamileliğin takibinin ayda bir yapıldığı belirtilmiştir. Bu bağlamda bilimsel olarak daha tahmin edilebilir risklere dair argümanların bebeğin gelişimini izlemek amacıyla daha yoğun uzman takibini ve gözetimini meşrulaştırıcı bir etki gösterdiğini söylemek mümkündür.

Buna uygun olarak katılımcıların çoğu izlem sıklığı için hamileliğin takibini yapan tıbbi doktorun önerilerini dikkate almakta hem uzman takibinde kalmayı hem de uzmanın önerilerine uymayı gerekli görmektedir. Dolayısıyla günümüzde hamilelik gözetim, izleme, ölçüm ile bebeğe yönelik riskler hakkında verdiği bilgi doğrultusunda hareket etmeye teşvik eden uzman tavsiyelerinden oluşan bir bağlama sahiptir (Lupton, 1999). Bu bağlamda anneler hamileliği güvendikleri bir tıbbi doktorun gözetim ve kontrolünde olması gereken bir süreç olarak algılamaktadır. Özellikle tıbbi doktor ile kurulan güven ilişkisi bu süreçte esas önemdedir. Hatta katılımcıların bazıları için kurulan güven ilişkisine nazaran kullanılan tıbbi teçhizat ve teknolojinin kalitesi ikinci plandadır:

> "Gittiğim doktor yaşlı bir doktordu. Çok teknolojiden anlamıyordu. İşinin ehli ve ciddi anlamda başkasının hamileliğini kendine ait parçaymış gibi önemseyip, tüm kontrolü sağlayıp yani hastayı çok ön plana alan bir doktordu ve bu bana çok iyi geliyordu. Çok fazla testler, çocuğu görebilmek, onun her anına şahit olmak ön planla değildi bende." (K9, 32, 1)

Dolayısıyla anneler açısından teknoloji ile iç içe geçmiş bir izlemeden ziyade gerekli eğitim ve donanıma sahip ve güven duydukları bir uzmanın gözetiminde kalmak kaygı ve endişe giderici

bulunmaktadır. Zira bugün hamileliğin çocuk ve anne için taşıdığı risklerin daha çok haklarındaki bilgi çerçevesinde annenin zihninde varlık kazanıyor olması nedeniyle bu bilgiyi üreten uzmana duyulan güven, annelerin bu süreci devam ettirmeleri ve güvenlik duygularını oluşturmada temel bir öneme sahiptir (Lupton, 1999). Bununla birlikte hamileliği boyunca rutin doktor kontrolüne gitmediğini belirten katılımcı için eşiyle yaşadıkları problemler ve kendisi gerekli görmesine rağmen eşinin bu konuda kendisine destek vermemesi belirleyici olmuştur.

> "Belirli bir rutin yoktu. Çünkü devlet hastanesine gidiyordum ve benim eşim özel doktorlara tamamen karşıydı. Hani özel hastane, özel doktorlara boşu boşuna para veriyorsun. O yüzden aslında çok öfkeliyim. Nasıl doğum yapacağımı bilmiyorum. Nereye gideceğimi bilmiyorum, sürekli kontrol eden bir doktor yok. Devlet hastanesine gidiyorsunuz, kim varsa o alıyor zaten." (K7, 30, 1)

Bu bağlamda ilk olarak hamilelik sürecine dair anne ve babaların her zaman aynı bakış açısını paylaşmadıkları göze çarpmaktadır. Katılımcının bu süreçte tek bir doktor ile güven ilişkisi kurma ve daha konforlu bir tıbbi hizmet alma isteğine karşılık eşinin tıbbi hizmetin özelleşmesi ve lüks bir meta olarak tüketilmesine karşı düşünceleri tecrübesi üzerinde belirleyici olmuştur. Clarke vd. 'nin (2003) de bulgularıyla uyumlu bir şekilde katılımcı hamileliği doğru yönetmeyi, bu anlamda güvenilir bilgiye erişimi, varsa riskin tedavisi ve uygun tıbbi ürün ve hizmetlerin tüketimini anne olmanın gerektirdiği bir sorumluluk olarak ele almaktadır. Ancak eşinin hamileliğin taşıdığı risklere yönelik oluşturulan farkındalık ve bu farkındalığın motive ettiği hizmetlerin ekonomik bir canlanma faktörü (Beck, 2011) olarak gördüğü işleve ve sağlığın uygun tüketimin kazandığı göstergesel öneme karşı tutumu katılımcının hamilelik deneyimini belirlemiştir. Bu durumun eşine karşı öfke duymasına neden olduğunu belirten katılımcının anlatımı aslında ebeveyn olmanın anne ve baba tarafından farklı şekillerde algılanabildiğine ve yapılan tercihlerin belirli bir hayat tarzının gerekliliği olduğuna işaret etmektedir.

Bununla birlikte diğer katılımcılar tam tersi yönde eşlerinin hamilelik süresince kendilerine destek oldukları üzerinde durmuştur. Hatta bazı katılımcılar kontroller konusunda eşlerinin kendilerinden daha heyecanlı ve titiz olduğunu ima etmiştir. Ancak hamileliğin güvenilir bir tıbbi uzmanın rutin gözetiminde gerçekleşmesi gerektiği düşüncesi zamanla zayıflayabilmektedir. Birden çok çocuğu olan bazı katılımcılar ilk hamileliklerinde rutin olarak ayda bir doktor kontrolüne gitseler dahi sonraki hamileliklerinde bu sıklıkla kontrole gitmenin çok da gerekli olmadığını düşündükleri üzerinde durmuştur.

> "İlk çocuğumda her ay gittim. Doktor ne zaman çağırırsa gittim. İkincisinde de ne zaman çağırırsa gittim ama gitmesem de olur diye düşündüm. Üçüncüde belki o kadar çok gitmeyebilirim." (K6, 38, 3)

Bu bağlamda eylem düzeyinde olmasa da düşünce düzeyinde tecrübe kazandıkça tıbbi doktor kontrolünde kalmanın öneminin azaldığı söylenebilir. Ancak düşünceleri eyleme dökme noktasında hamileliği ve bebeği riske atabilecek bir şeyi gözden kaçırma ihtimali anneleri bağlayıcı niteliktedir. Dolayısıyla annelerin ihmalkâr davranmaktan duydukları korku ve hamileliğin bir uzman takibinde devam etmesi gereken bir süreç olarak kabulünün yerleşmiş olması bu süreçte uzman takibini göz ardı etmeyi imkânsız kılmaktadır. Hasta konumundaki anne ne kadar eleştirel bir tutum geliştirse de en nihayetinde tıbbi testlerin, sürekli izlemenin ve prosedürlerin bebeğin yararına olan önemine inanmaktadır. Söz konusu inanç toplumsallaşma süreçlerinde içselleştirildiği için tıbbi uzmanın gözetimi, uzman görüş ve tavsiyeleri göz ardı edilememektedir (Lupton, 2003: 120). Örneğin hamileliğin yoğun kontrol altında devam eden bir süreç olarak ele alınmasını eleştiren katılımcı bu sürecin nasıl ilerlemesi gerektiğine dair düşüncelerini şu şekilde aktarmıştır:

> "İngiltere'de yaşıyor bir arkadaşım şu an ve yakını doğum yaptı, 8 aylık bir kızı var, yok öyle diyor, her ay kontrole gitmek. Doktor sana ne zaman randevu verirse, testler ne zaman yapılacaksa, o zaman gidiyorsun, sürekli ultrasona girmek gibi bir şey yok. Ben de doğal olandan yanayım açıkçası sürekli doktora gideyim, doktor beni her ay muayene etsin, her ay gideyim kontrol olayım, ben bu tarz değilim." (K7, 30, 1)

Bununla birlikte aynı katılımcı (K7) yukarıda bahsedildiği üzere her ay rutin doktor kontrolüne gitmesi konusunda kendisine destek olmadığı için eşine duyduğu öfkeden bahsetmiştir. Bu bağlamda hamileliğin tıbbi gözetim ve izleme altında devam etmesi gereken bir süreç olarak kavrandığı ancak söz konusu izleme ve kontrolün yoğunluğunun sorgulamaya tâbi olduğu göze çarpmaktadır. Dolayısıyla esasında annelerin hamileliğin doktor kontrolünde ancak "doğallığında" ilerlemesi gereken bir süreç olarak değerlendirildiği söylenebilir. Annelerin doğal olana dönme isteğine karşılık bir taraftan da modern hayata özgü kontrolde kalma talebinin oluşturduğu bu çelişkili durum doğal olarak nitelendirdiğimiz şeyin ne olduğu konusundaki kafa karışıklığını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda Beck'in (2011) günümüzde doğa muamelesi gösterilen ve yüceltilen şeyin kültürel sürece sokulmuş bir doğa olduğu yönünde görüşleri yerinde gözükmektedir.

Diğer taraftan katılımcıların hepsi her doktor kontrolünde ultrason görüntüleme yapıldığını belirtmiştir. Ultrason görüntüleme dışındaki şeker yükleme, doppler[42] ile ayrıntılı ultrason, çocuğun genetik sağlığını değerlendirmek üzere yapılan 2'li 3'lü testler, amniyosentez gibi

[42] Genellikle hamileliğin 18 ila 23. haftaları arasında bebeğin yarık dudak, yarık damak, eksik parmaklar, omurilikten kaynaklanan rahatsızlıklar gibi fiziksel sorunların erken tanısı, ense kalınlığının ölçülmesi, gelişiminin analizi ve anne rahmindeki yapısal ve fiziksel problemlerin teşhisi, plasenta üzerinde oluşabilecek anomalilerin görülebilmesi için uygulanan ultrason biçimidir (Rothman, 2007).

tetkiklere dair değerlendirmelerde ise hamileliğin takibini yapan tıbbi doktorun ve tıbbi otoritelerin yönlendirmelerini kendilerine esas aldıklarının altını çizmişlerdir. Fakat aynı zamanda söz konusu yönlendirmeleri anneler kendi bakış açıları çerçevesinde yorumlamaktadır. Bu bağlamda Lupton'un (2000b: 68) dikkat çektiği üzere anne karnındaki bebeğin "normal"liğinin belirlenmesi için uygulanan test ve tetkiklerin anneleri testi yaptırıp yaptırmama, bebeğe dair herhangi bir anomalinin tespit edilmesi durumunda ne yapılacağına karar verme gibi konularda risk hesaplamaları ile uğraşmaya zorladığı göze çarpmaktadır.

Dolayısıyla söz konusu test ve tetkikler anneler açısından yeni eylem ve karar alanları oluşturmakta, risklerin konu edildiği bir değerlendirme sürecini ortaya çıkarmaktadır. Bu değerlendirmeler doğrultusunda doktorun önerdiği bazı test ve tetkikler gerekli bazıları ise gereksiz görülmekte, kimisinin uygulanmasına izin verilmesi kimisinin uygulanmasına izin verilmemesi tercih edilmektedir. Yapılan test ve tetkikleri gereksiz gören katılımcıların çoğu "Ultrasona girdim ama hiçbir testi yaptırmadım. Çünkü ben o doğumu yapacaktım. Her ne olursa olsun o doğumu yapacaktım." (K8, 36, 1) ifadesinde olduğu gibi test ve tetkiklerden olumsuz bir sonuç almaları durumunda çocuklarını doğurmak ile ilgili kararlarında bir değişiklik olmayacağını vurgulamışlardır. Test ve tetkikleri gerekli gören katılımcılar ise "Testler konusunda Sağlık Bakanlığı ne öneriyorsa, uluslararası ne kabul görüyorsa o testler yapılmalı diye düşünüyorum." (K1, 41, 1) ifadesine benzer bir şekilde tıbbi otoriteleri kendilerine referans göstermiştir. Benzer bir şekilde hemşirelik eğitimi almış olan katılımcı sağlık alanında aldığı eğitime referans vererek söz konusu test ve tetkiklerin gerekli olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

> "Kendim sağlıkçıyım zaten, gerekliliklerini biliyorum, hem ikili testin, hem üçlü testin, o yüzden yaptırdım. Yaptırmayan var mı var. İstemeyenler de var ama eğitimde biz öyle görmedik, hem ikili test, hem de üçlü testin gerekli olduğunu gördük, hatta detaylının daha da önemli olduğunu biliyorduk, o da işte 5. aydan sonra, 5 – 5,5 ay arasında yapılıyor, onu da yaptırdım. Hatta bazıları OGT testini yaptırmamamı istediler. Oral Glukoz Tolerans testi, şeker yüklemesi dediğimiz, o, sosyal medyada ya da televizyonda yayınlanan yayınlar. Hocaların işte Canan Karatay falan bir şeyler söylüyorlar, işte yok gereksiz çocuğa zarar veriyor falan ama aldığın şekerin zaten 2 ya da 3 dilim baklavaya denk geliyordu. Çok da bir şey değil zaten yiyoruz, yemediğimiz bir şey değil o şeker." (K7, 30, 1).

Katılımcı günümüzde modern tıbbi tedavileri reddeden veya onlara karşı alternatif tedavileri öneren uzmanlar tarafından popülerleştirilen ve anneleri etkisi altına alan şeker ve glütenin çocuğun sağlığına yönelik birer tehdit olduğu bilgisini kendi uzmanlık bilgisine dayanarak eleştirmektedir. Bu bağlamda katılımcının diğer bilgi iddiaları karşısında almış olduğu profesyonel eğitimin yetkinliğine ve otoritesine duyduğu güvenin onu çoğul uzman iddia ve önerilerinden birini tercih etme zorunluluğundan kurtarması ve böylece sağladığı emniyet

duygusu dikkate değerdir. Ancak örneğin başka bir katılımcı Canan Karatay'ın argümanlarına dayanarak şeker yükleme testini yaptırmadığını şu şekilde anlatmıştır:

> "Hamilelikten önce ben zaten Canan Hoca'nın kitaplarını okudum. Zaten onun hamilelikte beslenme, gebeliğe yönelik kitapları falan var. Ve işte onun kitapları, ondan sonra işte gazete röportajları, katıldığı televizyon programları falan izlediğimde söylediği şeyler çok mantıklı geldi. Tamamen ona dayanarak şeker yüklemeyi yaptırmadım. Hatta doktorumla bu konuda tartıştık. Yine de yaptırmadım yani." (K11, 31, 1)

Test ve tetkikler konusundaki bu bakış açısı çeşitliliği annelerin hamilelikten itibaren farklı kanallar aracılığıyla ulaştıkları bilgideki çoğulluğun bir neticesi olarak yorumlanabilir. Öte yandan annelerin ulaştıkları farklı ve çeşitli bilgileri değerlendirme, kendi süzgeçlerinden geçirme ve kendi değerlendirmelerine göre seçimde bulunma zorunluluğuna işaret etmektedir. Zira annelerin karşı karşıya kaldığı bilgi iddiaları ne kadar çoğul ve heterojen olursa olsun bilimsel araştırmalara dayandırdıkları argümanlarında kendilerini takip edenlere norm koyarak ve böylece onları tercihte bulunmaya ve sorumluluk almaya teşvik etmektedir. Bir tercihte bulunma ve seçim yapma zorluğu karşısında ise özellikle hamilelik ve doğum söz konusu olduğunda hamileliğin takibini yapan tıbbi doktorun önerileri esası oluşturmaktadır.

> "Çocuğumu herhangi bir durumda aldırmayacağım açıktı. Ama doktorum da aldırmasam bile doğduğu anda müdahale edebilmek adına bir sorun olup olmadığını öğrenmek için bu testlerin önemli olduğunu söylemişti." (K5, 31, 2)

Katılımcının anlatımının örneklendirdiği gibi test ve tetkiklerin yaptırılması yönünde serdedilen tavsiyeler söz konusu test ve tetkiklerin ilk olarak çocuğun sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesini riske edecek faktörlere karşı tedbir alma imkânı vermesine odaklanmaktadır. Buna uygun bir şekilde ultrason görüntüleme dışında istenilen test ve tetkiklerden sadece doppler ile ayrıntılı ultrason görüntüleme yaptırdığını belirten bir katılımcı sadece sağlıkla ilgili bir veri sağlayabileceğini ve olası riskleri görme imkânı vereceğini düşündüğü için bu görüntüleme tekniğinin uygulanmasına izin vermiştir.

> "28. haftada dopplere girmemin nedeni bazen doğum şeklini de belirliyor, plesenta nerede, dönmüş mü dönmemiş mi, aşağı da mı yukarı da mı, normal doğum yapıp yapmayacağını tespit edebiliyor." (K8, 36, 1)

Bunun yanı sıra bazı katılımcılar bazı test ve tetkikleri bebeğin genetik sağlığı ile ilgili bir olumsuzluğun tespiti ve böyle bir duruma hazırlıklı olma olanağı vermesi nedeniyle önemli addetmiştir. Yine bu bağlamda hamileliğin takibini yapan tıbbi doktorun yönlendirmeleri esas önemdedir.

> "Uygulanan testlerin hepsini yaptırdık. Mesela üçüncü aydan sonraydı galiba işte bebekte herhangi bir anomali olmadığı tespit ediliyor ya, ben mesela onu en başta yaptırmayacaktım. Çünkü bilmem neyi değiştirir, zaten ben her hâlükârda bu bebeği istiyordum yani hani zaten sahip olacağım, neyi değiştirir diye düşünüyordum. İşte sonra

> doktorum şey dedi, hani ona göre önlem alırsın, hani kendini hazırlarsın demişti. O mantıklı geldi." (K11, 31, 1)

Hatta bazı katılımcılara göre söz konusu test ve tetkikler endişe, kaygı ve stresi arttırıcı etki gösterse de tedbir alma ve hazırlıklı olma isteği annelerin test ve tetkiklerin yapılması yönünde kanaati güçlendirmektedir.

> "Ben ilk önce tedbir sonra tevekkül. O şekilde düşünüyorum. Kuzenimin ikili testinde bebeğinin burun kemiği görünmedi ve yeğenim down sendromlu doğdu. Mesela onunla konuştuğumuzda her şekilde doğuracağını söylüyor ama şimdiki aklı olsa testi yaptırmayacağını söylüyor çünkü o hamilelik sürecinde çok strese girdiğini çok üzüldüğünü, bebeğini üzdüğünü düşünüyor. Ben de her şekilde doğururdum ama hazırlıklı olmayı isterdim." (K10, 32, 1)

Söz konusu katılımcının testlerin oluşturduğu stres ve endişeye dikkat çekmesine rağmen hazırlıklı olmayı istemesi günümüzde kadınların anneliği belirleyen süreçlerde kontrolde kalma/ süreci yönetebilme ve denetleme arzusunu yansıtması açısından dikkate değerdir. Anneler geleceği kontrol etmek, gerekirse müdahale etmek, müdahale edemeseler veya etmeseler dahi gelecekte onları bekleyen riskler hakkında bilgi sahibi olmak istemektedir. Bu durum günümüzde yaygın risk bilincinin merkezinin gelecekte yer aldığını belirten Giddens'ın (2014) risklerin engellendiği, denetlendiği ve sınırlandırıldığı gelecek kurgusunda kader ve akıbet düşüncelerinin ilke olarak öneminin kalmadığı, bireylerin kendilerini veya olumsuz eylem imkânlarını değerlendirilen bilgi sahibi aktif özneler olarak gördükleri görüşünü tasdik eder niteliktedir.

Bununla birlikte katılımcılardan biri dışında hepsi hamileliklerinde bebeklerini aldırmayı hiçbir koşulda düşünmediği üzerinde durmuştur. Hamileliklerin artık büyük ölçüde planlı gerçekleşiyor olması, çocuğa atfedilen psikolojik tamamlanma, kök salma, sevgi-merhamet gibi duyguları yaşama gibi değerler ve benimsenen inanç gibi unsurlar annelerin söz konusu bakış açılarının oluşmasında etkili oluyor gözükmektedir. Dolayısıyla söz konusu test ve tetkiklerin uygulanması konusundaki katılımcıların bakış açılarındaki farklılıkların doğum ile ilgili karar alma süreçleri ile bağlantılı olmadığını ancak daha çok kendini tedbir alma/hazırlıklı olma gibi ifadelerle dışa vuran kontrolde kalma talebiyle alakalı olduğu yorumunu yapmak mümkündür. Öte yandan annelerin bizzat kendileri kontrolde kalmayı, riskleri önlemeyi ve sınırlandırmayı önemsese dahi bazı katılımcılar söz konusu test ve tetkikleri annenin her şeyi kontrol edebileceği yönünde bir algı oluşturması yönünde eleştirilmiştir. Bu bağlamda tevekkül etmek gereklidir:

> "Eğer bir yerlerde bir problem çıkacaksa ya da böyle bir imtihana maruz kalacaksanız, bu sizin elinizde olan bir şey değil, değiştiremezsiniz. Yani çocuk 4 parmaklı doğacaksa, siz onu 5 parmak yapamazsınız." (K7, 30, 1)

Bazı katılımcılar ise söz konusu test ve tetkiklerin anneye olumsuz bir duruma hazırlanma imkânı vermesi açısından tavsiye edilmesini böyle bir duruma hazırlanmanın imkânsız olduğunu düşündükleri, dolayısıyla zor seçim bağlamları yarattıkları için eleştirmiştir:

> "Bu testler şöyle bir şey insanların inançlarını zorluyor. Şunun için yapabilirsin, kendini hazırlamak açısından. Kimisi önceden hazırlanmak isteyebilir, ama böyle bir şeyin hazırlığı olamaz bir kere, kucağıma sakat bir çocuk alacağım. Bir gün hazırlarsın, ertesi gün gene uyanırsın, gene kötü hissedersin kendini, insan buna alışamaz ki. İnançlı insan için çok anlamı yok ama inanmayan bir insan bile çocuğuna karşı çok sevgi dolu oluyor, onu da görüyoruz sosyal medyada mesela onlar da bağrına basıyor, bu benim parçam diyor, evladım diyor. Bunu ben her haliyle büyütürüm diyor ve büyütüyor." (K6, 38, 3)

Katılımcıların anlatımlarının da örneklendirdiği gibi hamilelik süresinde uygulanan test ve tetkikler riskleri rasyonalize ederek onları engellemek veya yönetmek üzere annelerin uygun bir tercihte bulunmalarına yönelik baskının araçları olarak eleştirilseler de en nihayetinde anne olma sorumluluğunun bir gereği olarak anneler hamileliklerinin takibini yapan tıbbi doktorun tavsiyelerine kulak vererek onun yönlendirmelerine göre uygulanacak test ve tetkiklere karar vermektedir. Dolayısıyla düşünce düzeyinde savunulan görüşleri pratiğe dökmek pek mümkün olmuyor gözükmektedir. Hamilelik sürecinde tıbbi gözetim ve uzman önerileri güvenilir ve risk azaltıcı niteliklerinden ötürü önemsenmektedir. Testler ve izleme ile ilgili değerlendirmelerde eleştirel bir tutumun belirli etkileri olsa da sorumlu bir şekilde davranmak tercih edilmekte ve bu nedenle tıbbi doktorla özellikle bebeğin sağlığını ihmal etmemek amacıyla iş birliği yapılmaktadır. Katılımcıların hepsi hamileliği aslında doğal, normal ve sağlıklı bir dönem olarak değerlendirse dahi bu süreç boyunca "normal"i korumayı sağlamalarına yardımcı olacağını düşündükleri test, tetkik ve görüntülemelerin uygulanmasını tercih etmektedir.

3.6.2. Doğum

Kendilerine doğum tecrübeleri sorulan 12 katılımcıdan üçü ilkinde, biri ise ikincisinde normal yoldan doğum yapmış olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla katılımcıların çoğu doğumlarını sezaryen ile gerçekleştirmiştir. Ayrıca hepsinin doğumları sırasında yanlarında kadın doğum uzmanı doktor, hemşire ve ebe yer almıştır. Sezaryen ile doğum yapan katılımcıların doğumlarına aynı zamanda anestezi uzmanı eşlik etmiştir. Söz konusu katılımcıların aktardıkları tecrübelerinde doğum tıbbi uzmanların yönetiminde gerçekleşen, tıbbi müdahalelere göre ilerleyen bir deneyim olarak göze çarpmaktadır. Bebeğini normal doğum ile dünyaya getirmiş olan bir katılımcının (K11, 31, 1) doğum tecrübesi bu durumun istisnasız olduğunu göstermektedir. Zira rutin kontrol sırasında doğumunun başlamış olduğunu öğrenen katılımcı, o gün içerisinde hastaneye yatış yapmıştır. Yatışın hemen akabinde doğum öncesinde gerekli tüm tıbbi test ve kontroller yapılmıştır. Ancak doğumun uzaması üzerine doğumu

hızlandırmak amacıyla suni sancı ile doğuma müdahale edilmiştir. Söz konusu müdahale sonrasında katılımcı epidural ağrı kesici uygulanması talebini doktoru ile müzakere etmiştir. Ancak doğumun belirli bir ilerleme sağlamış olması nedeniyle bu talep yerine getirilememiş ve doğum normal yoldan gerçekleşmiştir.

Katılımcının (K11) doğum hikâyesinin de ortaya koyduğu gibi bugün doğum hastane ortamında tıbbi müdahaleye açık bir olgudur. Hastane ortamının herhangi bir risk olasılığı karşısında yetkili bir uzmana ve gerekli teknolojik teçhizata erişimi kolaylaştırması nedeniyle hastane doğumun doğal ortamı haline gelmiştir (Lupton, 2003). Zira katılımcıların hiçbirisi hastane dışında doğum yapmamış ve görüşmeler sırasında doğumun yeri ile ilgili herhangi bir sorgulamada bulunmamış olması da bu iddia ile uyumlu gözükmektedir. Bu bağlamda hastane ortamının doğumun gerçekleşeceği yer olarak kabul edilmesi, Miller'in (2010) dikkat çektiği annelerin doğumu denetlemek ve idare edip sınırlandırmak isteğini ve doğumun medikal anlamda denetlenmesi gereken bir olgu olduğu kabulünün içselleştirildiğini yansıtmaktadır. Doğumun nasıl gerçekleşeceği ile ilgili tercih/kararların oluşmasında ise hamileliğin takibini yapan ve doğumu gerçekleştiren tıbbi doktorun değerlendirmeleri esas önemdedir.

Bu bağlamda ilk olarak tıbbi uzmanın üzerinde durduğu bilimsel olarak tahmin edilebilir riskler belirleyici olmaktadır. Özellikle hamile kalabilmek için ve hamilelik sırasında tedavi gerektiren bir durumun mevcudiyeti risk algısını pekiştirici ve dolayısıyla uzmanla iş birliğini daha da önemli kılan bir etki göstermektedir. Ayrıca hamileliğin ileri yaşta gerçekleşmiş olması, düşük ile sonuçlanan geçmiş gebelik hikâyesi, annenin kronik bir hastalığa sahip olması gibi daha kesin ve tanımlanabilir risk faktörlerinin varlığı durumunda doğumun nasıl gerçekleşeceğine dair tıbbi doktorun yönlendirmesi belirleyici olmaktadır. Zira hamile kadını çevreleyen risk söylemleri bebeğin sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesinde annenin sorumluluğunu vurgulamakta ve uzman tavsiyelerinin kulak arkası edilmesi durumunda oluşabilecek olumsuzluklarda anne ihmalkârlıkla itham edilmektedir (Rothman, 2007: 31). Buna uygun olarak anneler açısından tıbbi doktorun yönlendirmelerini esas almak kaçınılmaz olmaktadır. Örneğin dört kere düşük ile sonuçlanan gebelik geçirmiş ve hamileliği boyunca tedavi görmüş olan katılımcı doğum sırasında kendini tıbbi doktora "teslim" ettiğini şu şekilde aktarmıştır.

> "Sonuna kadar gittim normal doğum için, 40. haftaya gittim, doktorla beraber gittik. Artık en sonunda sıkıntı olacağını düşündüğü için bebek o vakitte ölür korkusuyla hemen beni aldı zaten. Sonuna kadar uğraştık ama normal doğum yapabilirsin demişti ama gidişat göstermeyince bıraktık. Ama iyi, teslim oldum, doktora kendimi bıraktım, bunu da kaybetmeyeyim diye." (K2, 33, 2)

Ayrıca doğum sırasında gelişen komplikasyonlar ve bebeğin sağlığını riske edecek bir durumun oluşması da doğumun nasıl gerçekleştiği üzerinde etkili olmaktadır.

> "İlk doğumum normal başladı, çok da iyi gidiyordu, doğum esnasındayken, tam doğum sırasındayken diyeyim, kordon rahimle, çocuğun boğazına dolandı, kordon dolanmadı da, kordon sıkışması diye başka bir şey var. Ve bu da çocuğun nefessiz kalıp, zekâ özürlü olmasına sebep oluyor, doğum sırasında oluşan handikaptan dolayı, bir sakatlığa sebep oluyor, ya omuz çıkıklığına sebep oluyor. O yüzden sezaryen oldu." (K6, 38, 3)

Diğer taraftan doğumun yeterli ilerlemediği ve uzadığı durumlarda doğumu hızlandırmak için kullanılan suni sancı verilmesi gibi tıbbi müdahaleler de doğumun nasıl gerçekleşeceği üzerinde belirleyici olabilmektedir.

> "Normal suyum geldi, doğumun olmasını bekledim. Kendi sancılarım vardı. Ama açılma olmadı, olduysa da 1 – 2 santim, sonrasında doktor biraz endişelendi. 13 saat oldu suyum geleli ama halen bir açılma yoktu. Ben de dedim suni sancıyla devam edelim, emin misin dedi, ben de eminim dedim. Suni sancı verdiler. 5 saat dayandım suni sancıya, sonra dayanamadım. Sonrasında beni sezaryene alın dedim daha fazla dayanamayacağım. Çünkü 13 saat oradan açım, 5 saatte üstüne, 18 saat boyunca aç kaldım. Sürekli sancıyla enerjim de kalmadı." (K7, 30, 1)

Katılımcının doğumu hızlandırmak için müdahalede bulunulmasını talep etmesi neticesinde suni sancı uygulandığını ve sonrasında yine katılımcının kararı ile doğumun sezaryen ile gerçekleştiğini ifade etmesi annelerin doğum sürecinin nasıl ilerleyeceği konusunda kendilerine ait güçlü bir rol benimsediklerini yansıtır niteliktedir. Bu bağlamda annelerin teknolojinin ve uzman otoritesinin pasif mağdurları olmadıklarını söylemek mümkündür. Bilakis doğumu denetleyip sınırlandırma imkânı veren müdahaleler tercih edilebilmektedir. Doğum tecrübesi de bu çerçevede şekillenmektedir. Dolayısıyla anneleri kendi neden ve ihtiyaçlarına bağlı olarak uzmanlarla iş birliği yapan aktif eyleyiciler olarak ele almak daha doğru gözükmektedir. Zira bugün anneler modern dönemin tek uzman bilgisinin pasif uygulayıcılığının aksine geç modern dönemin düşünümselliği çerçevesinde çeşitli uzman bilgileri arasında aktif olarak seçimde bulunan, karar veren ve uygulayan konumuna gelmiştir. Bu durum bireysel özgürlüklerin genişlemesi anlamına gelebilecekken gözetimin devam ettiği, risk algısının arttığı bir sürece de işaret edebilmektedir.

Fakat yine de alınan karar ve oluşan tercihlerin her koşuldan bağımsız kişisel nitelikte olduğunu söylemek pek doğru gözükmemektedir. Özellikle doğumu gerçekleştirecek olan tıbbi uzman ve personel ile kurulan güven ilişkisi annenin doğum ile ilgili kararlarını ve doğum tecrübesini belirlemektedir. Hamileliğinin takibini yapan tıbbi uzmanın tüp bebekleri riske atmak istemediği için doğumunun sezaryen ile gerçekleşeceğinin önceden belirli olduğunu belirten katılımcının doğumun gerçekleşeceği ameliyathaneye kendisinin karar vermesi ancak bu kararı

verirken de söz konusu tıbbi müdahaleyi yapacak olan tıbbi ekibe duyduğu güvene işaret etmesi bu bağlamda ilgi çekicidir:

> "Aslında doğum yapmak istediğim ameliyathanede kötü bir tecrübem var, hastane enfeksiyonu kaptım. Ancak oradaki ekibe güveniyordum, çünkü enfeksiyon kaptıktan sonra safra kesesi ameliyatı olmuştum. Lenf tüberkülozu içimdeki organları çok yapışık hale getirmiş. Onları ayrıştıran bir cerrah vardı. O da içimdeki yapışıklığı biliyordu. Bir problem olduğunda ameliyatımı yapan cerrahı çağırırsınız demiştim. O biliyor benim vücudumun kimyasını. Oradaki ekibin beni ve vücudumu biliyor olmasına güvendim. Anestezi doktoru da kadın doğum uzmanı da tüm ekip beni biliyordu. Gerçekten daha iyi bakım verileceğini düşündüm. O ilişki bana iyi geldi." (K8, 36, 1)

Dolayısıyla eğitimli orta ve orta üstü SES grubunda yer alan anneler için doğumun nasıl gerçekleşeceği ve hatta doğum yapılacak ameliyathane bir seçim/ tercih meselesidir. Bu bağlamda tüketim kültürünün anneliğin düşünümsel niteliğini destekleyen bir unsur haline geldiği söylenebilir. Zira tüketim kültürünün yaygınlaşmasıyla annelerin gerek tıbbi hizmet gerekse kişisel bakım kapsamında yer alan hizmetleri seçebilme imkânı genişlemiştir. Böylece geçmişte üzerine çok da düşünülmeyen meseleler hakkında karar verilen ve tercihlerin söz konusu olduğu meselelere dönüşmüştür.[43] Doğumun nasıl gerçekleşeceğine dair annelerin seçim/tercihleri ise güven ilişkisinin merkezde olduğu bir değerlendirme sürecinin neticesinde oluşmaktadır. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse tıbbi uzman ve ekibe duyulan güven doğumun nasıl tecrübe edildiği ve algılandığı üzerinde etkili bir faktördür. Tıbbi uzman ve personel ile güven ilişkisinin kurulamadığı ve tıbbi müdahale karşısında daha eleştirel bir tutumun olduğu durumlarda ise doğum daha olumsuz bir şekilde tecrübe edilmektedir.

> "İlk hamileliğimde sonlara doğru sezaryen olmaması için hiçbir bahaneyi kabul etmemek üzere hastaneye gittim. Eşimi de bu konuda tembihledim. Doktorlarımın sunacağı hiçbir bahaneyi kabul etmemek üzere şartlandık. Ama öyle olmuyor yani son dakika olunca. Kırk birinci haftamdaydım. Kırk ikiye kadar yolu olduğunu da biliyordum. Doktor ne derse hemen uyguladığım için ve çok bilgim olmadığı için heyecanla gittim. Doktor bana direkt suni sancı verdi. Şimdi düşündüğümde ona da 'ne gerek vardı' diyorum. Öğlen iki gibi gitmiştim. Suni sancı verildi. Saat akşam yedi oldu ve doktorun çıkış saati yaklaştı, ebe değişimi oldu. Ebe noktasında tecrübesiz birine denk geldim. Yürümem gerektiği zamanlarda yürümem gerektiğini söylemedi mesela. Normal doğum olmayacağına karar verdiler ve haldır huldur çocuğun kalp atışlarını dinlediler, kalp atışlarının düştüğünü söylediler. Açıkçası hâlâ gerçekten kalp atışlarının düşük olup olmadığına emin değilim. Çocuğu hemen sezaryene almak istediler. Ben normal doğum istediğimi söylediğim için bana böyle bir durumda imza atmam gerektiğini söylediler, çok gergin bir ortamdı. Sonrasında mecburen üzüle üzüle kabul ettim. Çok korkunç bir psikoloji ile sezaryene gittim." (K5, 31, 2)

Katılımcının tecrübesi Rothman'ın (2007:67) da dikkat çektiği gibi günümüzde doğumun gerçekleşme süresi ve biçiminin temel, değişmeyen bir biyolojik veri olmaktan çok sosyal ve tıbbi kontrole tâbi olduğunu göstermektedir. Ayrıca hastanedeki kurumsal temponun

[43] Bkz. 2.3.3. Yoğun Annelik ve Hayat Tarzı: Postmodern Farklılığın Üretimi.

sürdürülebilmesi için doğumun öngörülebilirliğinin taşıdığı önemi ve zamanlamasının personelin zamanıyla uyuşması gerekliliğinin onu tıbbi kontrol ve müdahaleye açık hale getirdiğini yansıtmaktadır. Doğumun tıbbi uzman ve personelin müdahaleleri ile aktif olarak yönetilen bir olguya dönüşmesi ise annenin doğumu nasıl deneyimlediği üzerinde etkili olmaktadır. Yukarıdaki anlatımda üzerinde durulan bebeğin kalp ritminin yavaşlaması gibi bebeğin sağlığına/sağlıkla dünyaya gelmesine yönelik herhangi bir riskin söz konusu edilmesi anneyi uzmanla iş birliği yapmaya ve onun otoritesini kabul etmeye sevk etmektedir. Bu doğrultuda doğumları sezaryen ile gerçekleşen 9 katılımcıdan sekizi kendi rızası ile doğumlarının sezaryenle olmasını kabul etmiştir. Bu bağlamda bebeklerinin hayatını riske etmek istemeyen anneler sorumlulukları gereği uzman doktorun yönlendirmelerini kendilerine esas almıştır. Ancak sadece doktorun yönlendirmesine uyum göstermediği takdirde ortaya çıkabilecek risklerle yüzleşmekten ve bu anlamda sorumsuz davranmaktan korkan katılımcı (K5, 31, 2) ilk doğumunda istemediği halde kendini bu anlamda uyum göstermeye mecbur hissetmiştir. Diğer katılımcılar ise uzman ile kurdukları güven ilişkisine binaen onun yönlendirmelerine gönüllü bir şekilde uyum göstermiştir.

Öte yandan katılımcıların hepsi normal yoldan doğum ile sezaryenle doğum arasında bir üstünlük ilişkisi kurmanın yanlış olacağını ancak normal yoldan doğumun sezaryen ile doğuma göre çok daha doğal, güzel ve dolayısıyla tercih edilir bir doğum biçimi olduğu üzerinde durmuştur. Söz konusu değerlendirmelerde yukarıda da bahsetmiş olduğumuz doğal olanın daha güzel ve daha iyi olduğunu vurgulayan, doğayı bir değer olarak yükselten farkındalık etkilidir. Bu bağlamda Moscucci'nin (2003: 168) bulgularıyla uyumlu bir şekilde doğuma müdahale ve tıbbi teknolojinin gereksiz kullanımı reddedilmekte, normal yoldan doğum ise kadını güçlendiren bir deneyim olarak kabul edilmektedir.

> "Bu çok göreceli bir şey, ama normal doğum çok zevkli bir şeydi, ben sancı çekiyordum orada, sancı çekerken, hiç aman sancı çekiyorum diye bir sıkıntıya girmedim, onu hissetmek çok başka bir şeydi. O müthiş bir bağ, gerçekten anne olduğunu ve Allah'ın kadına ne kadar büyük güç verdiğini hissettiğim andı. Müthiş bir tecrübeydi." (K6, 38, 3)

Normal doğum yapan başka katılımcı ise sezaryen ile doğumun olumsuzluklarını şu şekilde değerlendirmiştir:

> "Sezaryen oranları çok arttı. Çok fazla gereksiz sezaryen yapılıyor. İşte bir de sezaryenli bebeklerde astım, alerji riskinin daha fazla yaygın olduğunu görüyoruz. Bir de yani sonuçta... Bir de yani sonuçta aksi bir durum yoksa sezaryen en nihayetinde bir girişim, bir ameliyat yani. Her şey yolunda gidiyorsa zaten ne gerek var? Ya çok fazla sezaryen yapıldığını ve doktorların bu konuda çok sabırsız olduğunu bildiğimiz için… Yani uğraşmak istemiyor, 18 saat niye senin sancınla uğraşsın ki orada 2 dakikada kesip alacak yani." (K11, 31, 1)

Anneler hastanedeki kurumsal temponun sürdürülebilmesi ve doğumun zamanı üzerinde kontrol kurulabilmesi için doğuma tıbbi müdahale biçimi olarak sezaryene karşı çıkmaktadır. Ayrıca Beck-Gernsheim'ın (2005: 132) dikkat çektiği gibi potansiyel yan etkilerine dair artan bir farkındalıkla, doğumda teknolojinin ve dışarıdan tıbbi müdahalenin bebeğin sağlığına yönelik oluşturduğu riskler konu edilip doğa yönlendirici bir prensip olarak kabul edilmektedir. Ancak tıbbi bilginin konu ettiği riskler ile tıbbi müdahalenin neden olduğu risklerin bir arada ele alındığı bir bağlamda anneler normal/doğal olanı daha iyi/ değerli bulsalar da doğuma dair tıbbi doktorun risk argümanlarını esas almakta, yönlendirmelerine kulak vermekte ve aksi yönde bir tutum geliştirerek sorumsuz davranmaktan sakınmaktadırlar. Diğer taraftan doğumun gerçekleşme biçimi ile ilgili olarak sosyal çevreden aldıkları yorumlar karşısındaki hissiyatlarının ne olduğu sorusuna karşılık normal doğum yapmış olan katılımcılar kendilerini başarılı hissettiklerini vurgulamıştır.

> "Sonuçta şey gibi hissediyorsunuz... Yani 'evet ya ben başardım' falan diyorsunuz. Tabii hani bu ne kadar sizin elinizde orası tartışılır ama hani en nihayetinde sonuca bakarsanız başarmış gibi görünüyorsunuz." (K11, 31, 1)

Sezaryen ile doğum yapan katılımcılardan bazıları ise kendilerini başarısız hissettiklerine dikkat çekmiştir. Örneğin hamileliği sırasında gelişen bir rahatsızlığa bağlı olarak doktorunun kendisine normal yoldan doğum yapması durumunda bebeğinin kör olma riski bulunduğunu belirtmesi üzerine doğumun sezaryenle gerçekleşmesine karar verdiklerini belirten bir katılımcı (K9) o süreçteki duygularını şu şekilde aktarmıştır:

> "Soranlar oldu, 'Neden normal olmuyor' bunu açıklaması rahatsız edici, herhangi bir gerekçesi var, tercih de olabilirdi. Bundan dolayı şeyi hatırlıyorum ben çok istemiştim normal doğumu yaşamayı. İlk doktor 'Hayır' dediğinde bana, kötü hissettiğimi hatırlıyorum. Hatta eşime yürüyüş yapıyorduk ben 'Çok garip bir duygu içindeyim, başaramamış olma duygusunu yaşıyorum' dedim, çok garipti." (K9, 32, 1)

Bazı katılımcılara göre ise sosyal çevreden gelen yorumları kulak arkası etmek gerekmektedir. Hamilelikleri ve doğumlarının bağlamlarını bilmeden yapılan yorumlar onlar için bir önem taşımamaktadır. Anne olabilmek için birçok ameliyat ve tüp bebek tedavisi içeren 5 yıllık uzun bir süreç yaşayan bir katılımcının sosyal çevresinden aldığı yorumlar karşısındaki değerlendirmesi bunu yansıtmaktadır.

> "Çok fazla ameliyat oldum, çocuklarla işte yorgun bir sağlık sürecinden geçtik. O yüzden kimsenin herhangi bir söz sahibi olabileceği, herhangi bir yorum yapabileceği durum değildi. Söyleyenler söyledikleriyle kaldılar, önemsemiyorum öyle şeyleri yani. Aynı şekilde sütüm yoktu, tedavi çok ağır ilaçlarla geçtiği için emziremeyeceğimi baştan biliyordum. Onu da önemsemedim sütüm var mı yok mu. Tabii ki soruluyor, çok soruluyor böyle şeyler. Sezaryen mi normal doğum mu, sütün var mı yok mu?" (K4, 38, 2)

Özetle çocukla ilgili pek çok meselede olduğu gibi doğum söz konusu olduğunda da eğitimli orta ve orta üstü SES grubunda yer alan anneler doğal olanı daha değerli bulmaktadır. Bununla birlikte tıbbi doktor doğum sürecinde yerleşmiş bir otoriteye sahiptir. Dolayısıyla doğumun nasıl olacağı ve tecrübe edileceğinde onun öne sürdüğü risk argümanları belirleyici olmaktadır. Bu noktada tıbbi doktor ile kurulan güven ilişkisi doğumun nasıl tecrübe edildiği üzerinde temel bir öneme sahiptir. Diğer taraftan katılımcıların doğumun gerçekleşme biçiminin değerlendirildikleri bir performans ölçütüne dönüşmesi ve bunun üzerinden başarılı/başarısız olarak toplumsal yaftalamaya karşı eleştirel tutumları dikkate değerdir.

3.6.3. Eğitim

Toplumda makbul ve geçerli kabul edilen değer ve becerilerin çocuğa aktarılması ve çocuğun içinde yaşadığı toplum ile kendini eşleştirmesini sağlayacak bir anlayışa ulaşmasını sağlamada modernleşme sürecinin başından itibaren eğitim ayrı bir önem taşımaktadır. Ayrıca günümüzde toplumun -Bell'in (1972: 34) deyimiyle- başarı belgeli bir topluma dönüşümü beraberinde eğitim almış olmanın yeni bir hiyerarşi ölçütü niteliği kazanmasına neden olmuştur. İstenir bir diplomaya sahip olmak belirli bir prestij ve kimliği edinmenin, belirli bir toplumsal statüye kavuşmanın temel yolu haline gelmiştir. Bu nedenle annelerin okul seçiminden öğretmen tercihine, alınacak derslerden takip edilecek materyale kadar eğitim sürecine dahil olarak çocuklarını iyi bir okul ortamına oturtma çabası öne çıkmıştır. Çocuğun öğretmen/rehberlik birimini oluşturan uzmanlar tarafından izlenmesi, takip edilmesi ve anneye geri bildirimde bulunulması bu çabaya destek sunan ve dolayısıyla arzu edilen bir şey niteliği kazanmıştır.

Çocuğun eğitiminin takibi ile ilgili temel beklenti akademik başarıdan dikkat gelişimine, duygusal gelişimden arkadaş ilişkilerine kadar çok geniş bir yelpazede çocuğun izlenmesi, çocuk hakkında geri bildirimde bulunulması ve bir problem durumunda gerekli yönlendirmenin yapılmasıdır. Öğretmen ve rehberlik birimine bu bağlamda aktif gözetmen rolü atfedilmektedir. Bu bağlamda ilk olarak öğretmene toplumsal anlamda kabul edilen bilgi, beceri ve değerlerin aktarımı sorumluluğu yüklenmektedir. Örneğin kendisine ilkokula devam eden çocuğunun okulundan beklentileri ve okul tercihinde dikkat ettiği kriterler sorulan katılımcı (K16) ilkokul döneminde öğretmenin niteliklerinin esas önemde olduğu görüşüne vurgu yaparak öğretmenden beklentilerini şu şekilde dile getirmiştir:

> "Tabii ki akademik anlamda başarıyı edinmesi için o bilgiyi, donanımı almasını bekliyorum. Onun dışında da genel ufkunu açılması, kendi ayaklarının üzerinde durması. Eğitim anlamında donanımını alsın aynı zamanda da sosyalliğini, kendine özgüvenini geliştirsin istiyorum. İlkokul öğretmeninden alacağı en önemli şey özgüven." (K16, 34, 2)

Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse öğretmenden toplumsal anlamda kabul gören neoliberalizme özgü cesaret, kendine güven, vizyon gibi değerleri çocuğa aktarması ve çocuğun toplumsal statüsü yüksek konumlara yerleşmesi konusunda annelerin kaygılarını yatıştırıcı bir işlev görmesi beklenmektedir. Dolayısıyla bugün öğretmenin rehberlik etme ve çocuğu izleme sorumluluğuna ilişkin beklenti geçmiştekinden farklı bir mahiyete sahiptir.

> "Ben okuldan kalıplarda çocukların büyütülmesi değil. Ne bileyim, öğretmen her çocuğa tabii ki eşit davranacak ama her çocuğu tanıyıp ona göre davranmasını. Mesela saçma sapan kurallar Zeynep'e göre değildir, mantık arar onda. Çocuğun bu duygularını bastırmaları bana şey gelir, şimdiden bastırması ilerde onun haklı olacağı bir davasında sesini çıkaramaması olarak düşünürüm. O nedenle kuralların mantık açısından anlatılmasını, hemen susturulup oturtulmamasını çok isterim." (K17, 34, 2)

Öğretmenden kuralları dayatmak yerine açıklama yapma, ödül ceza vermek yerine öğrenmeyi ve anlamayı sağlama yönündeki beklenti ile kendini dışa vuran çağdaş eğitim anlayışındaki değişim eğitimli orta ve orta üstü SES grubunda yer alan anneler tarafından desteklenmektedir. Zira hiçbir katılımcı çocuklarının okulda aldıkları eğitim ve eğitimin içeriğini belirleyen müfredatı bir tahakküm aracı olarak yorumlamamış, bilakis birçoğu öğretmenin gerekli akademik donanımı ve neoliberalizmin öne çıkardığı birey tipini destekleyecek değerleri veren bir eğitimi sağlama rolünden bahsetmiştir. Bu bağlamda aslında eğitimli orta ve orta üstü sosyo-ekonomik statüye sahip annelerin kendilerinin de "gizli müfredatın" (Illich, 2018) nesnesi oldukları, bilinçli olarak gerçekleşmese de aldıkları uzun süreli eğitimin örgütleniş biçiminde ve prosedürlerinde yer alan toplumdaki hâkim değerlerin, tutumların ve alışkanlıkların içselleştirdikleri ve çocuğun da söz konusu değer, tutum ve alışkanlıkları edinmesi gerektiği düşüncesini destekledikleri yorumu yapılabilir. Nitekim özerk ve benlik bilinci yüksek birey tipinin anneler tarafından ideal olarak kabul edildiği ve öğretmenden alınan eğitimin özgüveni ve bireyselliği destekleyecek şekilde olması gerektiği düşüncesinin benimsendiği göze çarpmaktadır. Dolayısıyla anneler Furedi'nin (2009) dikkat çektiği gibi artık çocuğa belli bir yaşam tarzının ya da değerler yekününün aşılanmasından ziyade öğretmen/eğitim uzmanından çocuğun karşılaştığı sorunları anlamasına yardım ve bu sorunları yönetme konusunda rehberlik etmesini beklemektedir.

Ayrıca bu yaş grubunda çocuğu olan katılımcılardan özellikle çocukları özel okula devam edenler okuldaki rehberlik biriminin çocuğu gerçekten takip edip etmediği, çocukla ilgili geri bildirimlerinin ne olduğu konusuna ayrı bir önem vermektedir. Çocuğu devlet okuluna devam eden katılımcılar ise rehberlik biriminin işlevsel bulmamakta ve bu yüzden direkt öğretmenden geri bildirim alma yoluna gitmektedir. Bu bağlamda devlet okuluna devam eden çocuğu için

rehberlik biriminden faydalı bir geri dönüş almadığını belirten bir katılımcı özel okula devam eden diğer çocuğunun rehberlik öğretmenlerinin uyguladıkları süreci şu şekilde aktarmıştır:

> "Şu an gittiği mevcut okulda kişilik gelişim testi gibi bir şey yapıyorlar. Bu yaklaşık 5-6 aşamadan oluşan bir test. Biz şu an ilk aşamasını olduk. Bu şeye göre – teste göre- başarılı olabileceği ya da kendini kısıtladığı alanlarla ilgili birtakım bilgiler verdiler ve bununla ilgili olarak da 'bunları yaparsak zaman içerisinde böyle olacak, böyle yönlendirme yapacağız. Bu testin şu zaman tekrarı olacak ona göre aradaki farka bakıcaz' gibi, bayağı uzun, bize anlattıkları geri dönüş aldım." (K14, 38, 2)

Çocuğun devam ettiği okulda farklı gelişim/dikkat/zekâ testleri uygulanıyorsa katılımcılar söz konusu uygulama ve testlerin sonuçlarına dayanarak kendilerine yapılan geri bildirim ve yönlendirmelerden memnuniyet duymaktadır. Söz konusu testler üzerinden çocuğu takip edip izlemenin çocuk üzerindeki olumsuz etkileri anneler tarafından konu dahi edilmemekte, daha çok çocuğun akademik başarısına katkısı bağlamında sağladığı düşünülen avantajlar nedeniyle olumlu karşılanmaktadır. Özellikle çocuğun yetenekli olduğu alanları ve yeteneğinin geliştirilmesi gerektiği alanları tespit etmeye imkân verdiği düşünülen bu testlere annelere çocuğun hangi yönüne yatırım yapacakları hususunda yol gösterici olması nedeniyle önem verilmektedir.

Bunun yanı sıra bu yaş grubunda çocuğu BİLSEM, Çocuk Üniversitesi, belediyelerin çocuklara yönelik eğitim programlarına devam eden katılımcılar, bu kurum ve programlara kabul alabilmek için rehberlik birimlerinin uyguladığı farklı zekâ testlerini kapsayan aşamalı sınavlardan geçmek gerektiği üzerinde durmuştur. Söz konusu sınavlara yönelik eleştirel bir tutumdan ziyade değerlendirmelerde bu kurum ve programlarda alınan eğitimin çocuğa sağladığı avantaj ve katkı merkeze alınmaktadır. Okuldaki rehberlik birimi ile de bu bağlamda iş birliği yapılmaktadır.

> "Bilsem sınavlarını kızım kazanınca onlar çağırdılar, işte yapılması gerekenler, ondan sonra hani çocukla ilgili, hani sadece Bilsem'le ilgili yapılması gerekenler değil, çocukla ilgili hani nasıl katkıda bulunabilirim, madem bu çocuk Bilsem'i kazandı bundan sonra nasıl yapmalıyız, ne yapmalıyız üzerine konuştuk." (K22, 33, 2)

Bu bağlamda çocuğun bireysel yeteneklerini geliştirme ve potansiyelini ortaya çıkarma gibi hedeflerin öne çıkardığı "zekâ" ölçmek için geliştirilen testlerin okullarda ve eğitimi desteklemeye yönelik okul dışı kurumlarda uygulanmasının anneler tarafından desteklendiği ve bu uygulamalar konusunda öğretmen ve rehberlik biriminden iş birliği beklendiği göze çarpmaktadır. Hatta Illich'in (2018) de altını çizdiği söz konusu testler, çocuğun hayat başarısını optimize etmek isteyen ebeveyn/anne tarafından onun farklılıklarını, yetenek ve potansiyelini belgeleyen bir başarı sembolü olarak ele alınıyor gözükmektedir.

Diğer taraftan çocukları 13-18 yaş aralığında olan katılımcılar da çocuğun takibi ve izlenmesi anlamında öğretmen ve rehberlik biriminden benzer beklentilere sahiptir. Ancak söz konusu katılımcıların ayrıca lise ve yüksek öğrenime giriş sınavlarına hazırlık konusunda çocuğun takip edilmesine yönelik daha yoğun talebinden bahsedilebilir. "Belirli bir program dahilinde çalışması gerekiyor. O programa bazen uyabiliyoruz bazen uyamıyoruz. Problem çözecek yok yetişti, yok yetişmedi. Atıyorum 20 dakikada çözmesi gerekiyor vs." (K34, 46, 1) ifadesinden anlaşılacağı gibi belirli bir ritim ve programın sağlanması gereken bu süreçte çocuğu bu ritim ve programa sokmayı sağlayan okullar memnuniyetle karşılanmaktadır:

> "(Sınava hazırlık süreci) beni yormadı. Çünkü 7. sınıfta okul çok güzel o bilinci vermişti. 7.sınıftayken son 2 ay 8.sınıfın 1. dönemin derslerini tamamen bitirmişlerdi. Yazın da ona göre ödev vermişlerdi ve çocuğu hazırlamışlardı. Hatta 8'de bir cendereye gireceğini biliyordu. Okul 7. sınıfta 1 ödev verirken, 8'de 4 ödev vermeye başladı. Doğal olarak, ben hiç baskı yapmaya gerek duyamadım." (K14, 38, 2)

Dolayısıyla dakiklik, belirlenen iş ve sorumlulukların özenli ve dikkatli bir şekilde yerine getirilmesi gibi becerilerin çocuğa aktarılması ve hayat başarısını belirleyeceği düşündükleri sınavlarda çocuğun başarı göstermesini sağlama bu yaş grubunda çocuğa sahip annelerin okuldan temel beklentisini oluşturmaktadır. Bununla birlikte okulun çocuğu yeteri kadar desteklemediği düşünülüyorsa okul dışındaki özel ders, etüt ve kurslar ile söz konusu açık kapatılmak istenmekte, çocuğun hayatı ve hatta annenin hayatı da bu eksende organize edilmektedir. Ancak çocuğa ve annenin kendisine bu şekilde belirli bir ritim ve programın dayatılması eleştiriden muaf değildir. Akademik başarının belli okullara giriş imkânı vermesi ve okulun hayat başarısı ile eş tutulmasına karşılık ergenlik çağındaki çocukların derslere yeteri kadar odaklanamaması anneler için stresli ve zorlayıcıdır. Bu bağlamda özellikle çocuğun karakterinin rahat olması (K29, K34, K35, K25), farklı sosyal endişelerinin olması (K32, K33) gibi etkenlere dikkat çekilmiştir.

> "LGS (Liselere Giriş Sınavı) için dışarıdan destek alıyor. Hem kursa gidiyor hem de şu an özel ders alıyor matematikten hafta sonları. Ama hafta arası da etüt dersleri oluyor, eksik görülen konularda tamamlayıcı dersler oluyor sınıfça ya da 3-5 arkadaşıyla beraber. Ergenlik dönemindeki çocuklardan büyük bir sorumluluk bekleniyor ve ergenlik döneminin en ateşli zamanları bunlar. Çocukluktan yeni çıkmış, çoğu bu dönemde genç kız ya da delikanlı oluyor. Hormonları zirvede, en büyük endişeleri sosyal endişeler. 'Güzel görünüyor muyum, saçım güzel mi?' Parfüm bitmesi en büyük olay. Böyle bir dönemde onlardan hayatlarının en önemli kararlarını almasını bekliyoruz çünkü sadece önümüzdeki 4 yıllık liseyi belirlemeyecek, üniversite hayatını da belirleyecek ve iş hayatını da belirleyecek. Bunu 13-14 yaşında daha sosyal gelişimini tamamlamamış çocuklardan bekliyoruz. İmtihan da ağır bir imtihan, kolay değil." (K32, 42, 2)

Diğer katılımcılar da bu bağlamda benzer değerlendirmelerde bulunmuştur. Ancak söz konusu olumsuz değerlendirmeye rağmen çağdaş toplumumuzda akademik başarı ve eğitimin çocuğun toplumsal konumunu yükseltecek veya en azından korumasını sağlayacak temel bir mekanizma

olarak kabul edilmesi çocuğun bu anlamda takibini önemli kılmaktadır. Ayrıca çocuğun performansının ebeveynlerinden aldığı desteğin kalitesinin bir yansıması olarak ele alınması ile birlikte çocuğun optimum gelişimini ve ilerideki kariyer ve hayat başarısını garanti altına almak isteyen anneler bu yönde imkân oluşturmaya gayret etmekte, uzmanla/öğretmenle iş birliği içinde olmayı ve eğitim sürecine aktif katılım göstermeyi gönüllü olarak kabul etmektedir.

3.6.4. Anne-Çocuk İlişkisi

Günümüzde çocuğun hayat imkânlarını optimize etmek ve potansiyel riskleri en aza indirmek isteyen anneler ise çocuğa karşı davranış, tutum ve duygulanımları üzerinde kontrol kurabilmek için uzman bilgisinin rehberliğine başvurmaktadır (Lupton, 1999: 62). Çocuğu nasıl uyarması ve övmesi, olumlu ve olumsuz davranışları karşısında nasıl davranması ve kendini nasıl ifade etmesi gibi pek çok soyut konuda pratik önerilerin ve bu bağlamda gösterilen olumsuz tutum ve davranışların çocuğa yönelik oluşturduğu riskleri vurgulayan uyarıların muhatabı konumunda olan anne özellikle çocuğun menfaati ve korunması söz konusu olduğu için bu rehberliği memnuniyetle karşılamaktadır. Ancak bu durum aynı zamanda anneliğin sürekli üzerinde çalışılması gereken, duygu ve tutumlara yönelik düşünümsellikle elde edilmesi gereken teknik bir problem olarak ele alınışını da beraberinde getirmektedir.

Başka bir ifadeyle çocuğu tehdit ettiği düşünülen potansiyel riskleri önleme ve onun gelişimine destek olma motivasyonları annenin çocuğa karşı tutum, davranış ve duygularını nasıl düzenlediği üzerinde etkili olmaktadır. Söz konusu motivasyonlar uyarınca katılımcılar çocuklarına karşı kendiliğinden tepkiler vermekten sakınmakta, sadece davranış değil duygu düzeyinde dahi bir öz denetim uygulamaya çalışmaktadır. Söz konusu öz denetimin nasıl uygulandığını anlamaya yönelik olarak bu tema altında katılımcıların "kriz" olarak tanımlayabilecekleri bir durumda, örneğin çocuk kurallara uymadığında, hoşlarına gitmeyen bir şeyde ısrar ettiğinde veya çocuğun olumsuz bir davranışı karşısında nasıl bir tutum ve davranış geliştirdikleri, o krizi yönetme yolları analiz edilmiştir. Bu bağlamda çocukları 0-3 yaş aralığında olan bazı katılımcılar çocuğun dikkatini başka bir şeye çekerek o durumu yönetmeye çalıştıklarından bahsetmiştir.

> "Eve girmek istemiyor, bağırıyor, çağırıyor, ağlıyor, kendini yerlere atıyor. Bu durumda ne yapıyorum, valla dikkatini dağıtmaya çalışıyorum. Mesela bizimki apartmanın girişinde ziller var ya, onlara basmayı çok seviyor. Ya o ara ağlıyor, hemen kucağıma alıp götürüyorum. Zillere bastırıyorum, unutuyor. Sonra kapının düğmesi var apartman kapısının, sonra ona bastırıyorum. Yani derken böyle dikkatini dağıtıp... Ya da farklı şeylere dikkatini çekip onu unutturmaya çalışıyorum." (K11, 31, 1)

Bu bağlamda erken çocukluk döneminde çocuğun kuralların neden var olduğu ve neden kurallara uyulması gerektiğine anlam verememesi nedeniyle annelerin dikkat dağıtma

metodunu bir davranışsal yönetim aracı (Gershoff, 2013) olarak uygulandığını söylemek mümkündür. Özellikle daha küçük yaşta çocuklarda dikkati başka bir şeye yönlendirmek, onun dikkatini çekecek ilginç oyun veya etkinlikler oluşturmak anneler tarafından tercih edilmektedir. Ancak çocuk biraz daha büyüdüğünde veya kural koymanın daha önemli olduğunu düşündükleri durumlarda bazı katılımcılar çocuklarına net kurallar koymakta fakat çatışmaya girmek istemedikleri için çocuk uyum gösterene kadar sabırlı olmaya gayret etmektedir. Öneri literatüründe "sınır koymak" olarak adlandırılan bu yöntem özellikle anne çocuk arasındaki güven ilişkisinin ve çocuğun kendini güvende hissetmesinin önemli bir yolu olarak gösterilmektedir (Bknz. Kangal, 2020). Çocuğun yaşı ve gelişim düzeyini de gözeterek ona açıklama yapmak ve kuralları somutlaştırmak, dolayısıyla çocuğun güven duygusunu pekiştiren sınırların farkına varmasını sağlamak gerektiği uyarınca bazı katılımcılar çocuklarına sınır koymaya çalışmaktadır. Mesela bir katılımcının (K9) kızının katı gıda ile beslenme konusunda isteksiz olması karşısında izlediği yol, psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanında almış olduğu eğitimin pekiştirici etkisini de göz önünde bulundurduğumuzda çocuğa sınır koyma çabasının ideal tipik bir örneğini sunmaktadır.

> "'Evet, emmek istiyorsun. Emebilirsin ama çok kısa süre önce emdin. Yemek yemen lazım, yemekten sonra emebilirsin' deyip kendimi durdurmaya çalışıyorum çünkü çok net sınırlarla 'Hayır' diyor ve gidiyor yanımdan. Bir sonraki aşamada yedirmek istersen tutup zorlaman lazım, ona girmiyorum. 'Eğer yemeyeceksen emme süreni bekleyeceksin' diyorum mesela. Uyum sağlıyor, yemiyor ama bekliyor da emmeyi. Fakat 2 gün böyle oldu, 3. gün bana 'çok acıktım' dedi ve hem çorbadan hem pilavdan yemek istedi. Pes etti ama ben vazgeçmiyorum. Hiç çatışmaya girmiyorum. Durum bu, sen karar ver." (K9, 32, 1)

Öte yandan yine bu yaş grubunda çocuğu olan bazı katılımcılar çocukları ile aralarındaki gerilimi azaltmak ve sorunu çözmek için onlara seçenek sunmakta, onların beğeni ve isteklerine önem vererek ve çocuğun kendini ifade etmesine imkân tanıyarak "kriz" durumunu aşmaya çalışmaktadır. Örneğin 5 yaşında oğlu ile giyineceği kıyafetler ile ilgili her gün problem yaşadığını belirten katılımcı sorunu şu şekilde çözdüklerini ifade etmiştir:

> "Okula gidiyor oğlum ve kıyafet gerçekten bir problem. Kot pantolon giymekten nefret ediyor, rahat hareket edemediğini düşünüyor. Her gün bir kahraman olarak uyanıyor, kendi kafasında mesela o kahramanın kıyafetlerinden bir şeyler giymek istiyor, falan filan. Bir t-shirt mesela onun önüne koyuyorum, bunu giy okula giderken, o hayır diyor. Bu arada biz okula geç kalıyoruz, servisi kaçırıyoruz, bunlar oluşuyorken, ben istemediği kıyafetleri, tek tek ona sorarak çıkarttırdım ve başka çocuklara, kıyafetleri olmayan çocuklara göndereceğiz dedim. Kabul etti. Sadece dolabında sevdiği kıyafetler kaldı. Şimdi sabah uyandığında, kendisi okula giderken sevdiği kıyafetleri giyiyor." (K6, 38, 1)

Katılımcının çocuğu ile yaşadığı problemi aşmak için uyguladığı seçenek sunma yöntemi öneri literatüründe olumlu disiplin yöntemlerinden biri olarak geçmektedir. Söz konusu yöntem çocuğun olumsuz davranışına karşılık farklı alternatiflerin sunulması yoluyla olumlu

davranışların kazandırılması hususunda etkili bir metot olarak sunulmaktadır (Bknz. Kangal, 2020). Bu bağlamda annelerin çocuklarına karşı tutum ve davranışlarını geliştirirken güncel ve popüler öneri literatürünü takip ettiği ve bu literatürün sunduğu çözüm önerilerine dikkat ederek çocukları ile ilgili sorunları ele aldığı göze çarpmaktadır.

Bununla birlikte her ne kadar güncel popüler yaklaşımlar yukarıda örneklendirdiğim metotların uygulanmasının doğru olduğunun altını çiziyorsa da öneri literatüründe farklı farklı yaklaşımlar çerçevesinde ortaya konan pek çok tavsiyeye ulaşmak mümkündür. Kimi anneler popüler olmasa da çocuğu ile yaşadığı "kriz"i daha az popüler olan ancak daha iyi sonuç verdiğini düşündükleri yaklaşımlar çerçevesinde de ele alabilmektedir. Mesela bazı katılımcılar çocuğa karşı kararlı olma ve çocuğa kontrolün kendilerinde olduğunu hissettirmenin önemli olduğunu vurgulamıştır. Bunu yaparken ise "Ses tonumu yükseltiyorum ve tutuyorum onu, oturtuyorum. Gözünün içine bakarak 'Bu yanlış, bundan rahatsız oluyorum' diyorum ya da şöyle 'Bunu yaptığın zaman bir daha asla seni buraya götürmeyeceğim' diyorum, bu iyi bir yöntem. Çocuk geri vitese basıyor, rahatlıyor." (K1, 41, 1) ifadesinden anlaşılacağı gibi ilk etapta çocuğa otoritenin annede olduğunu vurgulayacak tarzda bir açıklama yapma ve tehditte bulunma yoluna gidilmektedir. Benzer bir şekilde 2 ve 5 yaşlarında iki çocuk annesi bir katılımcı da çocukları ile arasında bir sorun olduğunda kendi kurallarının uygulanmamasının ileride kendisine bir problem olarak döneceğini düşündüğünü belirterek izlediği yolu şu şekilde aktarmıştır:

> "Çok sert bir şekilde çok sevdiği bir şeyden mahrum bırakmaktan bahsederim çocuğuma; 'Eğer şimdi susmazsan oyuncakların gidecek, asla sana televizyon açmayacağım veya asla dışarı çıkmayacaksın' şeklinde şeylerden bahsederim. Genelde bu tarz şeylerle çocuğu korkuttuğum için ve bunlar mahrum kalmak istemediği şeyler olduğu için ses bile çıkarmaz. Mesela televizyon izlemeyi çok seviyor. İlk başta anlaşıyorum onunla; 'bu bölüm bitince kapatacağız' diyorum. 'Tamam' diyor. Ama bitince kapatmıyor ve devam ediyorsa hemen gidip kapatırım. Bu sefer ağlama krizine giriyor. Onda da 'yarın izlemeyeceksin' şeklinde çıkış yapıyorum." (K5, 31, 2)

Annelere yönelik popüler öneri literatüründe tehdit ve korku yoluyla çocuğun davranışını değiştirmeye çalışmanın olumsuz etkileri üzerinde durulmasına rağmen katılımcıların kuralların uygulanması konusunda tutarlı olmak adına tehdide başvurması ilginçtir. Zira erken çocukluk döneminde çocuğu tehdit ile korkutmak ya da bir şekilde sindirmenin çocuğun özgüveninin zarar görmesi, cesaret duygusunun kırılması gibi olumsuz etkiler/risklere neden olduğu sıklıkla vurgulanmakta, anneler ise kendi duyguları ve "kriz" durumları karşısında tepkilerini kontrol etmeleri yönünde uyarılmaktadır (Bkz. Güneş, 2019a). Ancak çocuğun otoritenin kendilerinde olduğunu anlamasını önemseyen katılımcıların tepkileri üzerinde bir kontrol uygulamadıkları değerlendirmesini yapmak pek doğru gözükmemektedir. Daha çok

çocuk terbiyesinde ödül-ceza metodunu uyguladıkları göze çarpmaktadır. Örnek vermek gerekirse oğlunun okula giderken ne giyineceğine karar vermesi konusunda seçenek sunma metodunu tercih ettiğini belirten katılımcı (K5) farklı bir bağlamda ceza vermeyi tercih etmektedir.

> "Bazen hırpaladığım oluyor mu diye vicdan azabı duyuyorum ama sonra bakıyorum, hırpalamamışım aslında, böyleymiş, olması gereken oymuş. Dondurma yiyecek mesela çocuk, hasta ama dondurma yemek istiyor. Ben ona o dondurmayı yedirirsem, bana göre iyi anne olmam. Onun sözünü yapmak, o durumda, tamam oğlum al, dondurmanı ye demek iyi annelik değil o sırada bana göre, ben o dondurmayı alıp çöpe attım." (K5, 31, 2)

Dolayısıyla aslında bu yaş grubunda çocuğa sahip annelerin problem yaşanılan durumun ne olduğuna bağlı olarak çocuğu disipline etme konusunda uyguladıkları metotların farklılaştığı, sorunun ne olduğuna göre tepkilerini farklı yaklaşımlara bağlı olarak düzenledikleri söylenebilir. Bununla birlikte çocukları 7-12 yaş aralığında olan katılımcılar ise çocukları ile yaşadıkları problemli durumlar karşısında (söz konusu problemler ders çalışmama, dağınık olma, arkadaş/kardeş ile olan olumsuz ilişkiler vb.) evvela çocuğu o konuda açıklamalarda bulunup uyarmak ve telkinde bulunma yoluna gittikleri üzerinde durmuştur. Eğer yapılan telkin ve uyarıların etkili olmadığı görülüyorsa bu durumda üç farklı yol izlendiği göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki çocuğu kendi haline bırakmak ve zamanla yaptığı şeyin hata olacağını anlayacağını beklemektir.

> "Hata yaptığında hatasını söylüyorum mutlaka. Bu hatadır, bunu böyle yaparsan şöyle olur diye. Tabii anlatıyorum. Kızmıyorum ama aynı zamanda önemsiz bir şey gibi de göstermiyorum. Anlatıyorum ama çok şükür çocuklarım can kulağıyla dinlediği için öyle bir kızma ihtiyacı duymuyorum. Dinliyor ve sonra yine aynı hatayı yapıyor, o ayrı bir şey ama bu insanoğlu yani, biz de yapıyoruz." (K21, 35, 2)

İkinci yol ise telkinlerin işe yaramadığı görüldüğünde tehdit ve/veya ceza yoluna gidilmesidir. Söz konusu durumun oluşmasında yukarıda da bahsedildiği üzere öneri literatüründe bazı yaklaşımların çocuğun disipline edilmesinde cezaya tamamen karşı çıkarken bazı yaklaşımların cezayı etkili bir yöntem olarak ele almasının etkili olduğu söylenebilir. Bazı katılımcılar da bu doğrultuda ilk olarak açıklama yapma ve uyarıda bulunma, ancak çocuğun davranışında bir değişiklik oluşmadığı durumlarda o davranışı değiştirmek için farklı bir metot olarak ceza uygulama yoluna gitmektedir.

> "Kızım kendini çok iyi ifade edebilen bir çocuk ama agresif olarak da çok iyi ifade edebiliyor. Bildiğin çocuk cümleleriyle seni dövebilir. Ve bunun bir ara böyle ipin ucunu kaçırdı ve evimde çalışan kadına bildiğin mobbing yapıyordu. Bunu gerçekten ağır şekilde, yani kalp kıracak şekilde yapıyordu ve bunu çok sık uyguluyordu. O dönem gerçekten kendimi çok çaresiz hissettim çünkü hayatta en sevmediğim şey bu tarz insan modelidir. Başta güzellikle anlattım. Sonra tehdit ettim. Ceza alacağını falan söyledim." (K23, 32, 3)

Bununla birlikte çocuğa yapılan uyarı ve telkinler işe yaramadığında takip edilen en son yöntem olarak bazı katılımcılar kendilerini tutamayıp çocuklarına karşı seslerini yükselttiklerinden bahsetmiştir:

> "Büyük kızım mesela çok dağınıktır. Bir süre sonra çok göze batıyor, kıyafeti fırlatır yani o derece. Belki ufak bir şey ama şu an ilk gelen aklıma o. 'Bak sen bir kız çocuğusun derli toplu olmalısın', sürekli 'aniden arkadaşın gelse' şeklinde sürekli telkinlerde bulunarak. (Telkinler işe) yaramıyor. Kıyafetlerini camdan fırlattığım bile oldu. Bağıra çağıra korkuttuğum zamanlar belki çok oldu, çok üzülüyorum keşke bağırmasaydım dediğim de oluyor." (K17, 34, 2)

Çocuğuna belirli bir davranışı kazandırmak isteyen katılımcının sabrının kalmadığı zamanlarda tepkileri üzerinde kontrol uygulayamadığı için pişmanlık duyduğunu ifade etmesi dikkate değerdir. Bu bağlamda zaten çocuğa karşı sesin yükselmesi ve sert davranmanın onun kişilik gelişimi ve psikolojik sağlığını olumsuz etkileyeceğinden duyulan endişe nedeniyle annelerin kendilerini eleştirdiklerinden ve vicdan azabı duyduklarından yukarıda bahsedilmişti. Diğer taraftan çocukları 13-18 yaş aralığında olan katılımcılar da benzer bir şekilde çocukları ile bir problem yaşadıklarında ilk olarak konuşup onları anlamaya çalışmakta, gerektiğinde uyarma ve telkin yoluna gitmektedir.

> "Bir sorunlarıyla karşılaştığım zaman ilk önce oturtuyorum, bak konuşmamız lazım şimdi diyorum. Önce konuşuyoruz güzel güzel. Zaten önce bir söz veriyorlar. Akşama olursa sonra tekrar konuşuyoruz." (K30, 37, 2)

Ancak bazı katılımcılar bu yaş grubundaki çocukların fazla uyarılmaktan ve bu şekilde üzerlerinde baskı kurulmasından hoşlanmadıkları üzerinde durmuştur. Söz konusu nedenle çocukla iyi bir ilişkiye sahip olan ve onunla iletişim kurabilecek genç yakınlarından destek isteme yoluna gidilmektedir. Ki bu da öneri literatürünün üzerinde durduğu bir yöntemi teşkil etmektedir (Bkz. Güneş, 2019b).

> "Konuşuyorum ama konuşturtmuyor. Ya anne ben çocuk muyum? Büyüdüler ya çok kendilerince, işte o zaman mesela ablamın oğlu, öyle bir şansım var, onların biraz yaşları da var, olgunlar da, Baran'a söylüyorum, hani böyle böyle konuşuyor onlar. Onlardan yardım alıyorum yani bu yaşlarda daha çok kendinden biraz büyük yani akranlarından ya da abi abla dedikleri biri varsa onlar da daha dinliyorlar." (K26, 46, 1)

Bazı katılımcılar ise çocuklarını uyarıları ile biraz daha fazla baskıladıklarında tam aksi sonuç almaları nedeniyle çocuğu kendi haline bırakıp ders almasını beklemenin daha faydalı olduğunu düşünmektedir.

> "Ben biraz daha derslerini yap, kitap oku konusunda baskı yapınca o daha oyuna meylediyor ya da bu sefer evden kaçıyor. Evden kaçıyor derken dışarı çıkıyor. Onun dediği oluyor. Ne yapacağımı bilemediğim için herhalde oluruna bırakıyorum." (K3, 49, 2)

Öte yandan bazı katılımcılar ise kriz durumlarında kendilerini tutamayıp çocuğa seslerini yükselttikleri için kendilerini hiç yönetemediklerini düşünmektedir. Fakat esasında çocuklarına

karşı seslerini yükseltme yoluna gitseler de bunun belli bir mantık dahilinde gerçekleşmesi ilginçtir.

> "Beni en çok sinirlendiren şey saygısız konuşma. Karşıma geçip de ukala bir tavırla, annesiyle konuştuğunu unuttuğu konuşmada ben çıldırıyorum. Benimle tartışırken bile annenle tartıştığını bileceksin ve ona göre tartışacaksın diyorum. Bağırıyorum, bağırmamak imkânsız. Ama çok da bağırmıyorum. Ciddi bir ses tonuyla. Anne olduğumu saygı istediğim için saygılı bir şekilde aktarmam lazım. Ağır duruyorum ona karşı. O toparlıyor ama tekrar ediyor. Ama olsun. Yapa yapa öğrenecek." (K32, 42, 2)

Özetle ergenlik döneminde çocuğu olan eğitimli orta ve orta üstü SES grubunda yer alan anneler çocuğun büyüdüğünü ve ona belirli bir saygı göstermeleri gerektiği görüşünü kabul etmekte, sınırlarının zorlandığı durumlarda dahi bu saygıyı muhafaza etmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla çocuklarına karşı davranış ve tutumlarında ciddi bir öz denetim uygulamaktadırlar. Bu bağlamda öneri literatüründe yer alan ergen bir çocuk üzerinde fazla baskı kurmanın ya da onu çok fazla serbest bırakmanın doğru olmadığı görüşünün (Bkz. Güneş, 2019b) benimsendiği, ergen çocuğun anne babadan ayrı bir birey olduğunun kabul edildiği ancak bir taraftan da net sınırlar koymanın önemsendiği söylenebilir. Dolayısıyla 7-18 yaş aralığında çocuğu olan annelerin de problem yaşanılan durumun ne olduğuna bağlı olarak çocuğu disipline etme konusunda uyguladıkları metotların farklılaştığı, sorunun ne olduğuna göre tepkilerini farklı yaklaşımlara bağlı olarak düzenledikleri, düzenleyemedikleri durumlarda ise çok da kontrolsüz davranmadıklarını, kendi tutum ve davranışları üzerinde belirli bir kontrole sahip olmaları gerektiğini düşündüklerini söylemek mümkündür.

Diğer taraftan bazı katılımcıların sosyal çevrede yer alan yabancıları bir risk unsuru olarak değerlendirdiği, özellikle çocuğun istismar edilmesi ve kötü arkadaşlıklar kurmasının eğitimli orta ve orta üstü sosyo-ekonomik statü sahibi annelerin endişelendiği konulardan birini teşkil ettiği üzerinde daha önce durulmuştu. Aslında gün geçtikçe söz konusu endişelere bağlı olarak teknolojik cihazlar çocuğu takip edebilmek ve izlemek adına daha çok kullanılmaktadır. Hatta söz konusu cihazlar sadece çocuğu tehlikelerden korumak adına izlemek için değil bir taraftan da anne-çocuğu birbirine bağlayarak, güvenli bir bağ geliştirme imkânı verdiği için gündelik hayatta kullanılmaya başlamıştır (Nelson, 2010). Ancak görüşülen katılımcılardan sadece biri söz konusu endişeler karşısında çocuğunu takip edebilmek için akıllı saat aradıklarından bahsetmiştir. Çocuğu henüz 3 yaşında olan katılımcı bir sene sonra okula başlayacak çocuğunu uzaktan takip edebilmek isteği üzerinde durmuştur.

> "4 yaşını bitirdikten sonra okula başladığında nasıl olacağıyla ilgili bir sürü kafamda soru işaretleri var; nereye vereceğim, neresi güvenlidir, nasıl takip edeceğim. Şimdiden böyle kol saati falan arıyoruz yani eşimle, çocuk nereye gitti işte onu takip edebilmek için uzaktan. Çünkü çok korunmasızlar dediğim gibi." (K12, 31, 1)

Öte yandan çocukları 7-18 yaş aralığında olan katılımcılar çocuğun yanlış arkadaşlıklar kurmasından veya istismar edilme riskinden duydukları endişe üzerinde daha çok durmuş olsalar da bu endişeye bağlı olarak akıllı telefon ve/veya saat ile çocuğun takibi yerine telkinde bulunma ve çocuğun sosyal çevresi ile daha yakın ilişki kurma yolunu tercih etmektedir.

> "Kızıma tabii doğru arkadaşlar edinmesini öneriyorum yani doğru arkadaştan kasıt nasıl olabilir, zararlı alışkanlıkları olmamalı, yani bizim sonuçta bir aile geleneğimiz var. Çevremiz var, bize uygun olmalı, çok bize zıt tutumda ve davranışta arkadaşların olmamalı diyorum. Zararlı alışkanlıklar edinen arkadaşlardan uzak durmalısın. O yüzden çoğu arkadaşının annesiyle tanışıyorum, tanıştım da." (K25, 43, 3)

Bu bağlamda eğitimli orta ve orta üstü SES grubunda yer alan annelerin çocuğu takip etmeyi önemli addettikleri ancak bunu kısıtlama veya teknoloji aracılığıyla sağlamayı tercih etmediklerini söylemek mümkündür. Aksine, çocuklarının günlük faaliyetlerini sınırlamak ve izlemek için daha kapsamlı ve dikkatli bir yol benimsedikleri görülmektedir. Öneri literatüründe helikopter ebeveynlik[44] olarak tanımlanan bu yöntem çocuğu takip ve izlemek için teknolojiden faydalanmak yerine, annelerin kendi varlıklarına ve çocukları ile kurdukları samimiyete güvenmelerini içermektedir. Üstelik birçok katılımcı çocuklarının teknoloji ile fazla mesaisinden şikâyetçidir. Çocukları 0-6 yaş aralığında olan anneler daha çok çocuklarının bilişsel ve fiziksel sağlığını gözeterek çocuğun teknoloji ile geçirdiği zamanın kısıtlı kalması gerektiği fikrini desteklerken çocukları 7-18 yaş aralığında olan anneler, teknoloji ile geçirilen süredeki artışın çocuğun akademik performansının düşmesine ve teknolojiyle kurulan yoğun ilişkinin çocuğun annenin onaylamadığı davranışlar geliştirmesine neden olduğu düşüncesiyle çocuğun teknoloji ile mesaisi üzerinde belirli bir kontrol uygulama yoluna gitmektedir. Ancak bu bağlamda iki katılımcının ergenlik dönemindeki çocuklarını kontrol edebilmek amacıyla ellerindeki akıllı telefonu aldıklarını belirtmesi dikkate değerdir. Bu katılımcılardan ilki çocuğunu asosyalleştirdiğini düşündüğü için akıllı telefonu yasaklamıştır.

> "Mesela elinde telefon vardı. Arabaya binerdi. Merhaba anne nasılsın anne demek yok. Telefonuyla hep. Kardeşine dönüp selam bile vermezdi. Hep telefonla uğraşıyor. Kulaklığını takıp müzik dinliyor. Başka şey yapıyor. Evde desen yine aynı şekilde. Bir telefonu elinden aldığımızda çocuk hayata döndü. Bizimle konuşmaya başladı. Sosyal açıdan daha iyi olmaya başladı." (K32, 42, 2)

[44] Helikopter ebeveynlik, ebeveynin çocuk gelişimi ile ilgili en son araştırmaları takip ettiği, çocuk bakımıyla ilgili belirli bir seviyede uzmanlık bilgisine sahip olduğu ve çocuğun gelecekteki refahını korumak için belirli bir eğitim stratejisini takip ettiği bir ebeveynlik tarzına işaret etmektedir. Bu tarz aynı zamanda çocuğu sürekli gözetleme, ancak onun sınırsız potansiyeline inanma, çocuklara yönelik tehlikeler ve gençlerin kararsızlıkları hakkında bir farkındalık, çocukların geç veya erken olgunlaşması ile ilgili kaygılar gibi özellikler ile de öne çıkmaktadır (Faircloth, 2014: 31).

Diğer katılımcı ise çocuğunun akıllı telefon ile geçirdiği zamanın onun ders çalışmasına engel olduğunu düşündüğü için telefonunu elinden almıştır.

> "Mesela son dönemlerde elinden telefonu alıp ancak o şekilde ders çalışabileceğini fark ettim- telefon gerçekten akşamın 11'ine 12'sine kadar elinden düşmüyor. Gerçekten zorla çekip alıp, onu o şekilde bırakıp ders çalışmasını sağlamak zorunda kaldım." (K33, 42, 1)

Dolayısıyla eğitimli orta ve orta üstü sosyo-ekonomik statü sahibi anneler için sosyal çevreden kaynaklanabilecek riskler karşısında çocuğun takibi ve izlenmesinin teknoloji kullanımı yerine çocuk ve sosyal çevresi ile yakın bir ilişki kurma yoluyla sağlanan, daha bireysel ve yoğun çabaya dayanan, aynı zamanda muhakeme edilmeye açık bir sorumluluk olduğunu söylemek mümkündür. Hatta çocuğun teknoloji ile ilişkisini kısıtlama bir kontrol yöntemi olarak algılanmaktadır.

Özetle belirtmek gerekirse çocuğun fiziksel, bilişsel ve psikolojik sağlığı ve eğitimi söz konusu olduğunda uzman rehberliği ve uzman takibi gerekli görülmektedir. Ayrıca konu edilen risklerin çerçevesinin genişlemesi ve uzmanların teşviki ile riskler karşısında sorumluluk almanın bir gereklilik haline dönüşümü, riskler hakkında bilgi sahibi olmayı ve gündelik hayatın da söz konusu risklere dair yapılan değerlendirmeler ile idame ettirilmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Bu nedenle kadınlar hamilelik, doğum ve çocuğun eğitimi gibi anneliğin dahilinde yer alan farklı meselelerde uzman rehberliği ile karar ve tercihlerini oluşturmaktadır. Çocuk ile ilişkide ise çocuğa karşı davranış, tutum ve duygulanımlar serdedilen uzman görüş ve tavsiyelerini baz alınarak bir yönetim modeline göre oluşturulmaya gayret edilmektedir. Bu bağlamda çocuğun sağlığını, optimum gelişimini ve hayat başarısını sağlama ve garanti altına alma arzusu annelik yaparken uzman rehberliğini öne çıkartan temeli oluşturmaktadır.

SONUÇ

Modernleşme süreci çocuk bakımı ve yetiştirmesi konusunda annelik için içgüdüsü ve şefkatinin yeterli görülmediği, anneliğin daha standart ve rasyonel bir çizgide düzenlenmesi gerektiği yönünde bir anlayış ortaya çıkarmıştır. Özellikle modern ulus devlet sisteminde kaliteli-eğitimli ebeveynlik ile toplumsal çıktılar arasında kurulan doğrudan bağlantı, anneliğin uzman rehberliğinin gerekli olduğu bir iş olarak kavranmasını beraberinde getirmiştir. Kırılgan ve savunmasız ancak belirli haklara sahip çocuk algısının da desteğiyle bu süreçte çocuğu korumak ile çocuğun haklarına saygılı olmak arasında kalan anneler için uzman kendilerine rasyonel kesinlik sağlayan önemli bir figür olarak öne çıkmıştır. Bununla birlikte geç modern toplumda annelik geçmiştekinden çok daha rasyonel ve profesyonel bir iş olma niteliği kazanmıştır. Anneliğin rasyonel niteliklerinin pekişmesine neden olan sosyo-kültürel gelişmeler ise en temel düzeyde enformasyon teknolojisinin gelişimi, ekonomik etkinliğin değişen yapısı ve uzmanların toplumsal örgütlenmede kazandığı önem ile bağlantılıdır.

Öncelikle enformasyon teknolojilerinin gelişimi bilgi üretimini ekonomik ilerlemeyi sağlamada en önemli faktör kılarken bu bilgiyi üreten ve ona sahip olan uzmanlara atfedilen toplumsal prestij ve statü artmıştır. Bununla birlikte enformasyon teknolojisi küreselleşme sürecini hızlandırırken ekonomi ile kültür alanları arasında bir eklemlenmeye neden olmuştur. Uzman bilgileri açısından bu eklemlenme, bilginin sonucu ve iddiaları bakımından sadece bilim topluluğu tarafından değil piyasa, idari ve siyasi merciler tarafından da değerli bulunma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Böylece uzmanın ürettiği bilgi tüketim metası niteliği kazanırken uzman olarak tanımlanan sınıf, kültürel kitle/kültür aracılarının ve sağlık, eğitim ve toplumsal refahı sağlamaya dönük alanlarda uzmanların da dahil olduğu karışık bir topluluğu kapsayacak şekilde genişlemiştir. Başka bir ifadeyle bilgi iddialarında ekonomik işlevsellik amacı öne çıkarken bir çoğulluk oluşmuştur.

Annelik alanında uzmanlık ise dijital iletişim kanalları gibi daha yeni gelişmelerin etkisiyle tıp doktorlarının, profesyonel psikolog ve pedagogların, çocuk gelişimi uzmanlarının ve aynı zamanda son derece uzmanlaşmış, ancak resmî olarak uzmanlıkları bulunmayan, kendi annelik deneyimlerin ve bu deneyimlerden türetilen tavsiyelerin paylaşımına yaslanan yeni uzmanların bir karışımını içerir hale gelmiştir. Böylece anneliğin kapsamında uzman rehberliğinin sunulduğu alanlar genişlemiştir. Anneliğin kapsamında uzman rehberliğinin sunulduğu alanların bu genişlemesi ise hem annelik yaparken nasıl bir yol izlemek gerektiği konusunda halk bilgeliğinin yerini profesyonel, bilimsel temelli otoriteye sahip psiko-sosyal ve tıbbi

yaklaşıma bırakmasına neden olmuş hem de özel alanda konumlanan anneliğin kamusal alana taşınmasında etkili olmuştur.

Öte yandan küreselleşme süreci insanların kendilerini ifade eden kimlik tarzlarında makro bir odağa sahip meselelerin önem kaybedip daha mikro ölçekli kültürel meselelerin önem kazanmasını beraberinde getirmiştir. Temelde modernliğin tipik düzenlemelerine, farklı psikolojik, toplumsal ve çevresel sonuçlarına tepkisellik etrafında şekillenen yeni toplumsal hareketlerin temsil ettiği duyarlılıklar kimlik tarzlarını belirleyen etik değerler olma niteliği kazanmıştır. Anne kimliği için ise çevrenin korunması ve kadın özgürlüğü konularında oluşan çağdaş duyarlılık etik bir önem kazanmıştır. Bununla birlikte ekonomik etkinliğin kültürel alanı kapsamına almasıyla söz konusu kültürel vurgular tüketici tercihlerinin reklamcılık ve pazarlama stratejileri aracılığıyla işlenmesinin aracı haline gelmiştir. Reklamcılık ve pazarlama stratejilerinin anneliğin unsurlarını tüketim metası olarak sunumunda uzmanlık bilgilerine başvurmaları ise anneleri çıkar ilişkilerini çözümlemelerini gerektiren karmaşık bir ilişkiler ağıyla karşı karşıya bırakmaktadır.

Diğer taraftan bugün çocuk bakımı ve gelişimi ile ilgili bilimsel bilgi, annelere betimsel karakterinin aksine anlatısal ve buyurucu bir tarzda aktarılmaktadır. Bilimsel bilginin annelere aktarım şeklindeki bu değişim ve bu değişimin anneliğe yansıması bir üst düzeyde bilimsel bilginin postmodern gelişimi ile bağlantılıdır. Zira enformasyon teknolojisinin dile uygulanması ile dil basitleşip şeffaflaştırırken bilgi enformasyon parçalarına dönüşmüştür. Bu gelişme bilime özgü betimleyici söylemlerin kendisini meşrulaştırmak için anlatısal söylemden faydalanmasını ve kamuya buyurucu bir tarzda aktarılmasını gerektirmiştir. Öte yandan bilimsel bilginin üretiminde işlevsellik saikin öne çıkması ile oluşan bilgi iddialarındaki çoğullaşma modern bilimin üst anlatısal meşruiyetini kaybetmesine neden olmuştur. Dolayısıyla bilimsel bilginin doğru ve bağlayıcı görüşler ortaya koymayı içeren yasa koyucu niteliği yerine farklı bilgi sistemlerde üretilen bilgileri tercüme edip yorumlama gücü önem kazanmıştır. Bilgi iddialarının her birinin kendi otorite ilkelerine başvurmak zorunda olduğu ve kendini göreceleştiren yorumların çoğullaştığına işaret eden bu postmodern gelişmenin anneler açısından ilk önemli sonucu modern bilim olma iddiasıyla ortaya çıkan ve bilimi fetişleştiren profesyonellik ideolojisinin annelik deneyiminin farklı süreçlerine sirayet etmesi ve anneliğin başka bir açıdan kutsallaştırılmasıdır. Diğer taraftan buyurucu bir tarzda aktarılan çoğul bilgi iddiaları karşısında anneler onları değerlendirmek ve değerlendirmelerine dayanarak kendilerince bir yol çizmek zorundadır. Bu durumun en önemli sonucu ise gündelik hayatta

anneliğe özgü kendiliğindenliğin kaybolması ve anne-çocuk ilişkisine görev merkezciliğin yerleşmesidir.

Ayrıca 1990'lı yılların sonu ve 2000'li yılların başından itibaren anneler için internet ve dijital iletişim kanalları bir örgütlenme aracı, önemli bir bilgi kaynağı ve aynı zamanda sosyal desteğe ulaştıkları bir platform mahiyeti kazanmıştır. Dijital teknolojinin iletişim ve etkileşim alanında sağladığı genişlemenin bir sonucu olan bu gelişmeye karşılık söz konusu genişleme ile dijital iletişim kanallarında simgesel değiş tokuşun kazandığı önem annelik ile iletişimi birleştirmiştir. Farklı bir paylaşım kültürüne yaslanan bu gelişmenin önemli sonuçlarından biri iletişim aracılığıyla oluşturulan ve pazarlanan yeni ve farklı bir çocuk kültürünün ortaya çıkmasıdır. Ayrıca dijital iletişim kanalları, kendi annelik deneyimlerini şeyleştirerek "ideal/iyi anne"nin nasıl olması gerektiğine dair imge ve göstergeleri üreten "yeni ebeveynlik uzmanları"nın ortaya çıkışına zemin oluşturmuştur. Söz konusu uzmanlar bir taraftan annelik bilgisinin sözel dünyadan dijital dünyaya geçişini sağlarken diğer taraftan anneliğin geçmişte özel veya mahrem olarak kabul edilen niteliklerini kamunun tüketimine açmıştır. Annelik deneyimlerinin paylaşımı hem psikolojik hem de ekonomik değer yaratımının yollarından biri haline gelmiştir. Ayrıca günümüzde yeni ebeveynlik uzmanları, iyi/ideal anneye dair ürettikleri göstergelerin kurgusal niteliklerine rağmen kendilerini izleyen diğer annelere kültürel örnekler olarak hizmet etmektedir. Özellikle dijital iletişim kanallarında anneliğin bir bilgi toplamı, edinilmesi ve geliştirilmesi gereken bir uzmanlık alanı olarak sunumu annelik yapma standartlarını yükselterek bir nevi kalite kontrol işlevi yüklenmiştir.

Öte yandan ekonomik ve kültürel alanın birbirini kapsar hale gelmesinin annelikle bağlantılı diğer bir sonucu belli bir toplumsal sınıf/grupla kurulan bağın önem kaybetmesi, daha çok "öznelliği" vurgulayan hayat tarzlarını simgeleyen ürün ve hizmetlerin tüketimi ile belirginleşen ayrım yargılarının önem kazanmasıdır. Anneleri ayırt eden ve hayat tarzlarını ortaya koyan yargılar ise daha çok sağlık ve eğitim alanlarında yoğunlaşmaktadır. Sağlık bağlamında uygun biyomedikal ürün ve hizmetlerin tüketilmesi anneler için ahlaki ve göstergesel bir sorumluluk haline gelmiştir. Diğer taraftan bugün anneler için çocuğun eğitimi onun iyi bir toplumsal konuma yerleşmesi veya toplumsal konumunu koruması için üzerinde önemle durdukları alanlardan birini teşkil etmektedir. Ancak günümüzde eğitim çocuğun sadece okula gönderilmesi anlamını taşımamaktadır. En başta boş zaman etkinlikleri "ideal/iyi anne"ye ait göstergelerin sergilendiği bir alana dönüşmüştür. Bu dönüşüm anneliği çocuğun zamanını çeşitli programlarla yapılandırmayı, çocuğu çeşitli öğrenme deneyimlerini yaşaması için fırsatlar sunmayı ve destek vermeyi içeren bir proje haline getirmiştir. Öte yandan bugün

okul belli bir statü ile ilişkilendirilen tavırları, ödüllendirilen nitelikleri ve bu niteliklerin erişim sağladığı sosyal konumları elde etmede ayrı bir öneme sahiptir. Annelerin hayat tarzı ve tercihlerinin belirginleşmesinde ise farklı alanlarda uzmanların ve kültürel kitle/kültür aracılarının ürettiği popüler hayat kılavuzları etkili olmaktadır.

Tüm bu gelişmeler toplumsal ve kültürel alanların dönüşümü neticesinde anneliğin daha rasyonel ve planlı bir işe dönüşmesi sürecine işaret etmektedir. Üstelik günümüzde annelik dünya görüşlerinden bağımsız bir şekilde üzerinde kontrol kurulmak istenen, dolayısıyla risk ve kazanım hesaplamalarının önem taşıdığı hayatın geçiş evrelerinden biri olarak algılanmaktadır. Anneliği bir tercih olarak ele alan, daha rasyonel karar süreçlerinin söz konusu olduğu bir hayat evresi olarak tanımlanmayan rasyonel bir bakış kendine yer bulmuştur. Ancak bugün anneler sadece kendi gündelik hayat akışını değil çocuğunun hayatını da risk hesaplamalarına dayalı rasyonel bir bakış ile sürdürmek zorundadır. Nitekim modernitenin ilerledikçe ürettiği risk ve tehlikelere dair artan farkındalık ile birleşen çocuğu koruma arzusu çocuğun geçmiştekinden daha fazla kırılgan ve savunmasız olduğu yönünde bir algı ortaya çıkarmıştır.

Söz konusu algıyı ortaya çıkartan gelişmeler en başta küreselleşme sürecinin çağdaş riskleri zamansal ve mekânsal olarak sınırlandırmayı zorlaştırması ile bağlantılıdır. Zira riskleri sınırlandırmada yaşanan zorluk onlar hakkında kesin bilgi verme imkânının azalması ve risklerin daha çok haklarında geliştirilen farklı senaryolar dahilinde ele alınmasını beraberinde getirmiştir. Böylece riskler hakkında spekülasyon yapma olanağı gelişirken gündelik hayat ve tabii annelik dahilindeki pek çok meselesinin risk değerlendirmeleri kapsamında ele alınmasının yolu açılmıştır. Risk yelpazesindeki genişleme ise anneler açısından ilk elden deneyimlerin az olduğu ancak göz ardı etmenin de mümkün olmadığı risklerle yoğun bir uğraş anlamına gelmektedir. Ayrıca günümüzde uzmanlar teknik/bilimsel faaliyetlerini daha dar bir alana yoğunlaştırmakta, onların genel sonuç ve içerimlerine daha az dikkat ederek sürdürebilmektedir. Uzmanlık düzeyinin bu şekilde yükselmesi bilimsel eylemin yan etkilerinin kapsamını ve hesaplanamazlığını arttırıcı yönde etki göstermektedir. Başka bir ifadeyle modern bilim, riskleri en aza indirmek için ürettiği bilgi fazlası ile yeni riskler üretmektedir. Söz konusu yeni belirsizlikler ve riskler karşısında gelişen yaygın risk bilinci ise geleceği mümkün olduğu ölçüde risk değerlendirmesine göre düzenlenen sınırlar içinde insan müdahalesine açık bir şey olarak kurgulamaktadır.

Anneler açısından ise çocuk daha anne karnındayken itibaren çağdaş risklerin yarattığı kaygılar kendine yer bulmaktadır. Söz konusu risklerin müphem doğası ise haklarında güvenilir bilgiyi

temsil eden uzman bilgisine güvenmeyi gerektirmektedir. Dolayısıyla bugün anneler bilimin ürettiği riskleri engelleme ve yönetme konusunda yine bilime başvurmaktadır. Bunu mümkün kılan bilimin fazlalaşması ise bilimsel bilginin üretiminde farklı yapıların etkinleşmesi ile ortaya çıkan özgül çoğullaşmadır. Özellikle medyanın kültürel bir hassasiyete dokunan tehlike ve riskleri kültürel semboller aracılığıyla insan zihninde görünür kılması bu bağlamda ayrıca önem taşımaktadır. Zira medyanın ürettiği dolaylı deneyim yapıları bir taraftan annelerin risk ve tehlikeleri daha somut bir düzlemde algılamasını sağlarken diğer taraftan annelik sağduyusunu temsil ettiği düşünülen belirli risk algılarının yaygınlaşması işlevi görmektedir.

Diğer taraftan risklerle uğraşında günümüz toplumunu farklı kılan onun risklere dair düşünümsel farkındalığıdır. Bu farklılığın anneliğe bakan yönü kişisel anne kimliğinin düşünümsel olarak inşa edilen bir tasarıma dönüşmüş olmasıdır. Bu dönüşümün anneler açısından sonuçlarından biri annenin karşılamak zorunda olduğu yeni sorumluluklardır. Zira günümüzde çocuğa yönelik riskin önlenmesi ve yönetilmesi hususunda annenin bireysel olarak üstlendiği sorumluluk ve çocuğu güvende tutmayı birincil değer olarak kabul eden risk yönetimi ile belirginleşen belirli bir ahlak biçimi egemenlik kazanmıştır. Böylece riskler hakkında bilgiyi üreten uzmanlık sistemleri gündelik hayatta anlam üretiminde önemli bir konuma gelmiştir.

Öte yandan gündelik hayatta etkinlikleri artan uzmanlık sistemleri ilişkili oldukları yönlerde annelerin vasıfsızlaşmasına neden olmuştur. Ancak söz konusu vasıfsızlaşma karşısında hem uzmanlık bilgilerindeki çoğulluk hem de yerel ve küreselin etkileşimi sayesinde oluşan seçenekler çeşitliliği annelerin yeniden vasıf kazanmaları yönünde çeşitli fırsatlar oluşturmuştur. Bu fırsatlar hem annelik deneyimi hem de anne kimliği için önem taşımaktadır. Zira annelerin yapmış oldukları seçimler sadece nasıl davranmaları gerektiği ile ilgili değil, aynı zamanda kim oldukları veya olmaları gerektiği konusunda verdikleri kararlarla da bağlantılıdır. Hayat tarzı çerçevesinde gerçekleşen "estetik düşünüm" ise bu bağlamda anne kimliğin inşasında seçeneklerin düzenli bir örüntü içerisinde bağlantılandırılmasına imkân verdiği için önem taşımaktadır.

Bununla birlikte uzman görüş ve bilgilerinin sürekli yenilenmesi, kendilerinin de düşünümsel bir sürece tâbi olması, kimliğin düşünümsel olarak geliştirilmesi sürecini daha karmaşık kılmaktadır. Çünkü bilimin kendi ürettiği riskleri konu etmesini ifade eden bu süreç annelerin çocuk bakımı ve gelişimi ile ilgili yenilenerek revize edilen, değişen ve çoğullaşan uzman görüş ve önerilerini izlemesi, onlar arasından tercihte bulunması, annelik pratiklerini ve anne kimliğini söz konusu tercih doğrultusunda gözden geçirmesi ve gerektiğinde tekrar

düzenlemesi zorunluluğuna işaret etmektedir. Diğer taraftan ilk başta çocuğun fiziksel sağlığına ve annenin çocuğun fiziksel sağlığını koruması için yapması gerekenlere odaklanan uzman bilgileri zamanla çocuğun bilişsel ve psikolojik sağlığını da kapsamına almıştır. Böylece annenin duygu ve davranışları da bilimsel bir inceleme alanına dönüştürmüştür. Anne duygu ve davranışlarının bilimselleşmesi ise annelerin çocuklarına karşı tutum ve davranışlarında takip edecekleri normların sağlıkla bağlantılı hale gelmesini ve aynı zamanda sağlığın etik bir değer kazanmasını beraberinde getirmiştir. Böylece geçmişte daha çok çocuğu beslemek, bakmak gibi niceliksel bir anlam ifade eden anne olma sorumluluğunun ve anne kimliğinin düşünümsel bir dikkatle sorgulandığı alan genişlemiştir.

Çocuğa yönelik riskleri engellenme ve yönetme ile ayırt edilen yeni bir ahlakın egemenlik kazanmasının önemli sonuçlarından bir diğeri anne ve çocuğun geçmişte hiç olmadığı kadar gözetlenip izlenmesidir. Zira risk söylemleri ve gözetim pratikleri birbirini üreten diyalektik bir ilişki içerisindedir. Annelik deneyimini oluşturan süreçlerin risk çerçevesinde değerlendirilmesi anne ve çocuğu hem sağlık hem de eğitim kurumlarında da uzmanların panoptik gözetimine tâbi kılmıştır. Sağlık alanında panoptik gözetim belirli bir türe uyan bedenlerin üretimi ve annelerin değerlendirildiği standart modeller aracılığıyla "norm" koyma işlevi ile ayırt edilirken eğitim alanında panoptik gözetim belirli bir hayat tarzının çocuğa kazandırılması ve çocuğun toplumsal statüsü yüksek konumlara erişimini kolaylaştırmak amaçları ile billurlaşmaktadır. Bununla birlikte annenin kendi kendisinin girişimcisi haline geldiği süreçte uzman bilgi ve görüşlerinin ahlaki ve kimlikle ilgili yönlendirici bir nitelik kazanmasıyla toplumumuzda anneler kendi neden ve ihtiyaçlarına bağlı olarak uzmanlarla iş birliği yapan aktif eyleyiciler haline gelmiştir. Sağlık ve eğitim alanlarında ortaya konan risk değerlendirmelerinin çerçevesinin genişlemesi anne rolünün bir davranış yönetimi süreci için idealleştirilmesi ile sonuçlanmıştır. Böylece günümüzde annelik çocuk merkezli, uzman rehberli, risk bilinçli, maddi ve manevi sorumluluğu yüksek profesyonel bir iş olma niteliği kazanmıştır. Bu araştırma ise yoğun annelik olarak tanımlanan günümüzde anneliğin bu özelliklerinin anneler tarafından nasıl algılandığına, bu özellikleri ortaya çıkartan toplumsal gelişme ve etkilerin anneliğin farklı süreçlerine yansımalarına, annelik deneyim ve pratiklerine nasıl etki ettiğine odaklanmaktadır.

Çağdaş Annelik Algısı: Yoğun Annelik

Bu araştırmadan elde edilen temel sonuçlardan biri anne olmanın kadının hayatında sahip olduğunu düşündüğü kontrol gücünü akamete uğratacak kritik bir süreç ve üzerinde karar verilen bir rol olarak ele alındığıdır. Bununla birlikte anneliğin eşleştirildiği merhamet-sevgi,

sabır-fedakârlık, güçlenme-tamamlanma gibi duygusal ve psikolojik kazanımlar anneliğin kadını oluşturan, onu her anlamda güçlendiren bir sorumluluk olarak algılanmasına temel oluşturmaktadır. Ayrıca toplumsal beklentiler, geçmiş aile deneyimleri ve anneliğin kadının fıtratına özgü bir değer olarak kabulü kadınları anne olmak fikrine yakınlaştırmaktadır. Türk toplumunun aile ve anne rolüne atfettiği değere bağlı olarak annelik kadının değer görmesine ve toplumsal konumunu pekiştirmesine katkı sunan bir vasıf olarak değerlendirilmektir.

Öte yandan anne olmanın fazla fedakârlık gerektirmesi, yeterli sosyal desteğe sahip olmamak, ebeveynlik sorumluluklarının büyük ölçüde anne tarafından üstlenilmesi gibi paylaşılan ortak zorlukları bulunsa da bazı zorluklar çocuğun yaşı ile birlikte farklılaşmaktadır. Çocuk küçükken deneyim eksikliğine bağlı acemilik daha yoğun hissedilirken daha sonra yetersizlik duygusu annede baskın hale gelmektedir. Zira günümüzde annelik; annenin hem çocuğun sağlığı ve hayat başarısı hem de başarılı bir anne kimliği için daha fazla sorumluluk gerektiren, üzerinde dikkatle çalışılması gereken bir planlama projesi niteliği kazanmıştır. Çocuğun ihtiyacı olandan daha fazlasını kapsayan bu sorumlulukların karşılan/a/madığı durumlarda ise anneler kendilerini yetersiz hissetmektedir. Bununla birlikte çocuğu ergenlik döneminde olan anneler açısından kontrolü kaybetmek olarak ifade edilebilecek kaygı anne olmanın en önemli zorluğudur. Yoğun annelik anlayışının çocuğun hayatını planlama, kontrol etme ve yönetme sorumluluğunu anneye vermesi ancak çocuğun ergenlik dönemiyle birlikte annenin kontrol alanının dışına çıkması, kendi mizacının ve bireyselliğinin önem kazanması gibi gelişmeler bu bağlamda söz konusu gerilimin oluşmasında etkili olmaktadır. Başka bir ifadeyle anneye yüklediği sorumluluklar çocuğun fiziksel ve duygusal anlamda ihtiyacı olan bakımdan daha fazlasını kapsayan yoğun annelik anlayışı anne olmaya dair algının temellendiği zemini oluşturmaktadır. Söz konusu anlayışın temel unsurları ise bilgi temeli, risk bilinçlilik, düşünümsellik, annelik pratiklerinde ortaya çıkan izleme ve izlenmedir.

Bilgi Temelli Annelik

Yoğun annelik anlayışının önemli bileşenlerinden biri, annenin çocuğu ile ilişkisinde ve annelik pratiklerini düzenlerken bilgi temelinde hareket etmesini gerektirmesi ve anneliği uzman rehberliğinde gerçekleşmesi gereken bir sorumluluk olarak sunmasıdır. Hem geçmişte annelere yol gösterici olan yerleşik uygulamaların geçerliliğini kaybetmesi hem de günümüzde kuşaklar arasında deneyim aktarımının azalması uygun ve doğru anneliğin nasıl olması gerektiği konusunda geçerli bilimsel bilgiye erişimi ve annelik yaparken bu bilginin uygulanmasını önemli kılmıştır. Annelerin başvurdukları bilgiye nasıl ulaştıklarına baktığımızda ise "anneliğe hazırlık eğitimleri, uzmanlar, yazılı kaynaklar, internet ve sosyal medya, sosyal çevre"

kapsamında anneanne, babaanne ve arkadaşlar önemli bilgi kaynakları olarak öne çıkmaktadır. Anneliğe hazırlık eğitimlerine özellikle geçmiş deneyimin olmaması, anneanne-babaanne bilgisinin yetersiz değerlendirilmesi, uzmana karşı anneye vasıf kazandırması ve uzman bilgisine alternatif bilimsel bilgi ile karşı koyma gücü vermesi gibi nedenlerle değer verilmektedir. Fakat hem kâr amacı ile yürütülen etkinlik olmaları hem de anneliğin çocukla birlikte yaşadıkça gerçekleşen öğrenim sürecinin doğal gidişatını sekteye uğratıyor olduğuna dair düşünceler söz konusu eğitimlere belirli bir mesafe ile yaklaşılmasına neden olmaktadır.

Çocuk bakımı ve yetiştirmesi konusunda neyin nasıl yapılması gerektiğine dair başvurulan en önemli kaynak ise bizzat uzmanlardır. Özellikle hamilelik ve doğum uzman otoritesinin sorgulanmadan kabul edildiği ve annelerin kontrolde kalmayı önemsedikleri süreçler olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte çocuğun fiziksel sağlığı söz konusu olduğunda tıbbi doktorla irtibat halinde kalınmakta, onun yönlendirme ve reçeteleri dikkate alınmaktadır. Ancak aynı zamanda klasik modern bilim ve söz konusu bilimin ürünlerini sorunsallaştıran bir yaklaşımın etkisiyle tıp doktorunun uygulamalarına ve reçete ettiği ilaçlara duyulan şüpheyi içeren, alternatif uygulama ve tedavi biçimlerinin benimsenmesi yönünde alternatif bir eğilim bulunmaktadır. Düşünümsel bilimselleşme süreçlerinin ortaya çıkardığı bu eğilim, annelerin bilimsel ancak özerk ve farklı bilgi iddialarını değerlendirdiği, hangi bilgiden nasıl faydalanmak gerektiğine kendilerinin karar verdiği, yani anneliğin içerdiği karar ve tercihlerin bireyselleştiği bağlama işaret etmektedir.

Bununla birlikte çocuk büyüdükçe fiziksel sağlık ve gelişimin yanı sıra çocuğun uygun bilişsel ve psikolojik gelişimi ve aynı zamanda bu gelişimin nasıl desteklenmesi gerektiği konularında psikoloji/pedagoji alanından uzmanlarla irtibat kurulmaktadır. Fakat fiziksel bir meselede olduğunda direkt tıbbi doktorla kurulan ilişkinin aksine psikoloji/pedagoji alanından uzmana kademeli bir süreç neticesinde başvurulmaktadır. Çocukta herhangi bir duygusal ve psikolojik gelişimsel bir sıkıntı olduğuna dair şüphe oluştuktan sonra anneler ilk olarak yakın çevrede güvendikleri tecrübeli bir anneden ve varsa eğer uzmanlığı psikoloji/pedagoji alanında bulunan bir yakından veya öğretmen/rehberlik biriminden teyit almayı tercih etmektedir. İlk elden rahat ulaşılabilen uzmanlar olarak psikoloji/pedagoji alanında uzmanlık sahibi yakınların ve öğretmen/rehberlik biriminin değerlendirmeleri annelerin rahatlaması yönünde etki göstermektedir. Ancak ne olursa olsun çocuğun duygusal ve psikolojik gelişim ile ilgili olarak bilgi mi deneyim mi sorusu karşısında anneler bilgi sahibi olmayı daha önemli bulmaktadır.

Dolayısıyla çocuğun psikolojik gelişimi ile ilgili, tıpkı fiziksel gelişiminde olduğu gibi rasyonel bir anlayış benimsenmekte ve anne-çocuk arasındaki ilişki yönlendirmeye açık, profesyonel

uzmanların da dahil olduğu özel dikkat gerektiren bir ilişki olarak kavranmaktadır. Fakat psikolog/pedagog bilimsel açıdan yetkin ve meşru otorite olarak değerlendirse dahi annelerin yaklaşımları "çocuğu anneden daha iyi kimse tanıyamaz" ile kendini dışa vuran ve anne-uzman ilişkisindeki bilgi hiyerarşisini tartışmalı kılan ve yetki çatışması olarak tezahür eden bir tavra dönüşebilmektedir. Ayrıca bugün anneler psikolog/pedagogun kendileri ve çocukları için yine kendilerinin yapabilecekleri şeye odaklanmalarını hayal kırıcı bulmakta ve uzmandan "yasa koyucu" rolünü devam ettirmesini beklemektedir. Söz konusu beklentinin karşılanmaması ve anneye sorunun çözümünde aktif sorumluluk atfedilmesi psikoloji/pedagoji alanından uzmanlara şüphe ile yaklaşılmasına neden olmaktadır. Söz konusu yetki çatışması ve şüphe ise uzman psikolog/pedagogdan alınan tavsiyeleri anneler nezdinde muhakemeye açık kılmaktadır.

Annelerin bilimsel bilgi ve uzman görüşüne ulaşma yollarından diğer bir tanesi de dergi, kitap gibi yazılı kaynaklardır. Basit anlamıyla çocuğun ihtiyaçlarının karşılanmasından öte yeteneklerinin de geliştirilmesinin anne olma sorumluluğunun kapsamına girmesi ile çocuğa nasıl bir bakım sağlanmalı, zihinsel gelişimi nasıl desteklenmeli gibi sorulara cevap bulmak üzere söz konusu kaynaklara başvurulmaktadır. Fakat her ne kadar çocuk merkezli kılavuzlar olarak memnuniyetle karşılanıyor olsalar da özünde betimsel olan bilimsel bilgiyi anlatısal ve buyurucu bir tarzda popülerleştirerek toplumsal alana aktarıyor olmaları söz konusu kaynakların yorumlanmasını zorlaştırmaktadır. Nitekim anneler yazılı kaynaklar üzerinden ulaştıkları kitabî bilgiye gerçek hayat deneyimlerine uyarlamanın zorluklarına binaen temkinli yaklaşmakta, söz konusu bilgiyi kendi hayat koşulları, çocuğun karakteri gibi farklı faktörleri göz önünde bulundurarak muhakeme etmeyi tercih etmektedir. Ancak bu tutum daha çok artan çocuk sayısı ve kazanılan deneyim ile oluşmaktadır. Ayrıca kural ve disiplin içeren bir yaklaşım yerine çocuğun ihtiyaçlarının ve çocukla kurulan ilişkinin merkeze alındığı bir yaklaşımı öneren uzman görüş ve tavsiyelerin kazandığı popülarite de söz konusu tutumun ortaya çıkmasında etkili olan unsurlardan birini teşkil etmektedir.

Diğer taraftan günümüzde internet ve sosyal medya da annelerin bilgiye ulaştıkları önemli kanallar arasındadır. Hamilelik sürecinde internetin daha çok gebeliğin gelişim süreçleri, doğum sonrasında ise uyku ve beslenme düzeni ile ilgili sorulara cevap bulmak amacıyla internet araştırmasına ve sosyal medya hesaplarına başvurulmaktadır. Ayrıca anneliğin tüm süreçlerinde tıbbi doktor bizzat bir otorite olarak kabul edilse dahi onun aktardığı bilgiyi teyit etmek de internet araştırmasına ve sosyal medya hesaplarına başvurunun önemli bir nedenidir. Bununla birlikte internet araştırması ve sosyal medya hesapları aracılığıyla elde edilen deneyim paylaşımı geleneksel aile ve komşuluk bağlarının uzağında yer alan eğitimli orta ve orta üstü

SES grubunda yer alan anneler açısından önem taşımaktadır. Ancak yine de farklı alanlarda uzmanlıkları olan kişilere ait sosyal medya hesapları, kendi annelik deneyimlerini paylaşan sosyal medya hesaplarından daha fazla tercih edilmektedir. Annelik deneyimini paylaşan sosyal medya hesapları ise kurgusal olma, karşılanması zor standartlar koyma, çocuğun mahremiyetinin ihlal edilmesi, anneliğin daha fazla izlenme ve görülme amacı ile metalaştırılması gibi gerekçelerle eleştirilmektedir. Bununla birlikte farklı dijital platformlarda kendi annelik deneyimlerini aktaran anneler söz konusu eleştirilere rağmen kültürel örnekler olma özelliği göstermektedirler. Oluşturdukları ideal ne kadar ulaşılmaz veya baskılayıcı değerlendirilse dahi annelerin kendi anneliklerini kıyasladıkları bir standart olma işlevi görmektedir.

Çocuk bakımı ve yetiştirmesi ile ilgili bir diğer önemli bilgi kaynağı anneanne-babaanne ve arkadaşların oluşturduğu yakın sosyal çevredir. Çocuğu küçük yaşta olan annelerin pek çoğu kendi anneleri ve eşlerinin annelerinden aldıkları tavsiyeleri tecrübeye dayanıyor olmaları nedeniyle değerli bulmaktadır. Ancak temelde çocuğun fiziksel ve somut ihtiyaçlarının nasıl karşılanması gerektiği konusundaki bilginin zaman içerisinde çok değişmediği düşüncesi, kuşaklar arasındaki deneyim ve bilgi paylaşımının önemini korumasını sağlamaktadır. Diğer taraftan çocuk büyüdükçe annenin bilgiye ihtiyaç duyduğu konular gerekli fiziksel bakımdan çocuğun pedagojik ve psikolojik ihtiyaçlarına doğru genişlemektedir. Söz konusu ihtiyaçlara yönelik anneanne-babaanneden alınan tavsiyelerin uygulanması ile ilgili kuşak farkı ve geçmişe nazaran bilimsel ve dolayısıyla daha "güvenilir/doğru" bilgiye ulaşma imkânının artmış olması gibi nedenlerle daha seçici bir tutum gelişmektedir. Öte yandan çocuğun bebeklik döneminden itibaren arkadaşlar arasında deneyim paylaşımı hem çocuk ile yaşanan soruna daha kestirmeden bir çözüme ulaşma hem benzer dertlerden mustarip anneler olduğunu fark etme hem de güncel bilgi ile temas etme olanağı vermesi nedeniyle rahatlatıcı bulunmaktadır.

Bununla birlikte yakın sosyal çevre annelerin kısa yoldan ve denenmiş bilgiye ulaşmalarında önemli bir yere sahip olsa da uzman bilgi ve görüşleri annelik yaparken nasıl bir yol izlenmesi ile ilgili temel standardı oluşturmaktadır. Her ne kadar farklı kanallar aracılığıyla ulaştıkları kitabî bilgiler hayat koşullarına ve gündelik deneyime uymamaları, ticari motivasyonları gibi nedenlerle eleştirilse de belirli bir annelik tarzının ve yaklaşımının bilgi ile oturacağı düşüncesi yerleşmiş gözükmektedir. Annelik belirli bir bilgi birikimi ile elde edilen anlayış çerçevesinde yerine getirilmesi gereken bir sorumluluk olarak ele alınmaktadır.

Risk Bilinçli Annelik

Yoğun annelik anlayışının önemli bileşenlerinden bir diğeri de risk bilinçliliktir. Günümüzde çocuklar anne karnından itibaren olası "risk altında" kabul edilmekte ve annelerden çocuklarını bekleyen risk ve tehlikeler karşısında gerekli tedbirleri alması beklenmektedir. Bununla birlikte risklerin kapsamı hem haklarında üretilen bilginin yoğunlaşması hem de uzmanların perspektiflerinin çoğulluğuna bağlı olarak genişlemektedir. Çocuğun uygun gelişimine dair tanımlanan risk ve tehlikelerin çerçevesinin genişlemesi ve böylece anneye düşen yeni sorumlulukların keşfi ile ayırt edilen uzman bilgisinin popülerleşerek annelerin gündemine dahil olması ise anneliği risk bilinçli bir olguya dönüştürmüştür. Üstelik belirsizlik ve risk algısı, uzman bilginin görünürde daha fazla bilimsel kesinlik ve tahmin edilebilirlik sağladığı durumlarda daha fazla ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle de "hamilelik ve doğum" uzmanların gözetiminde gerçekleşen ve uzmanların risk söylemleri doğrultusunda biçimlenen, fakat annelerin risk algılarının en yoğun olduğu süreçler olarak öne çıkmaktadır.

Hamilelik ve doğuma yönelik risk algısına dair elde edilen ilk önemli bulgu, bu süreçlerin taşıdığı risk ve tehlikelere dair yeterli bilgiye sahip olamamanın anneler için stres uyandırıcı bir etkiye sahip olduğudur. Kontrol dışı risklerle ilgili bilgilerin olumsuz etkisinin savuşturulması noktasında ise bir uzman tarafından takip edilme annenin koruyucu bir koza geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Ancak diğer taraftan da kontrolde kalma hissini pekiştirse dahi uzmanların bilimsel ve tahmin edilebilir risk argümanları ortaya koyması annelerin hamilelik ve doğum sürecindeki risk algılarını arttırmakta ve endişe duygusunu beraberinde getirmektedir. Benzer bir şekilde anne karnındaki bebeğin farklı görüntüleme ve kan tetkikleri yoluyla takibi annelerin endişelerini ve risk algısını azaltmak yerine arttırıcı yönde etki göstermektedir.

Bununla birlikte çocuk dünyaya geldikten sonra onun fiziksel, zihinsel ve duygusal sağlığına yönelik olası riskler hakkında gelişen bir farkındalık bulunmaktadır. Çocuğun fiziksel sağlığına yönelik en başta modern bilimin ürünü olan katkı maddeleri/kanserojen içerikler çocuğun sağlığına yönelik birer tehdit olarak ele alınmaktadır. Bu tehditler karşısında modern bilime alternatif yaklaşımı benimseyen uzmanların önerileri bilimsel ve tarafsız olmaları, aynı zamanda daha sağlıklı olanı temsil etmeleri açısından daha değerli ve uygulanası bulunmaktadır. Bu bağlamda risklere dair bilinç artışı ve risklerin toplumsal olarak kabulünün bilimin büyüsünün bozulması ile eş zamanlı gerçekleşen bir olgu olduğu göze çarpmaktadır. Ancak çocuk büyüdükçe ilk çocukluk dönemindeki kadar idealist bir tutum sergilenmemektedir. Zira kanserojen/ katkı maddeli ürünlerin taşıdığı riskler karşısında alınan

bireysel önlemlerin sorunu tam olarak çözmediği ve dolayısıyla riskleri önlemek ve yönetmek konusundaki çabanın da kısıtlı kaldığı düşünülmektedir. Modern bilime alternatif bilimsel öneriler dikkate alınsa dahi bunların gerçek gündelik hayata intibakı ile ilgili sorgulama, annelerin farklı bilgi iddiaları ve bu iddiaların sunduğu eylem imkânlarından tercih yapmak zorunda bırakılmalarına yönelik bir eleştiri ile kendini dışa vurmaktadır.

Öte yandan çocuğun psikolojik ve bilişsel gelişimi söz konusu olduğunda da annelerin çocuğu bekleyen/tehdit eden risklere dair farkındalıkları dikkat çekmektedir. Annenin çocuğun duygusal işaretlerini algılaması, doğru yorumlaması ve bu işaretlere zamanında ve uygun cevap vermesi ile gerçekleşmesi gereken güvenli bağlanmayı sekteye uğratabilecek herhangi bir faktör çocukta olası psikolojik ve duygusal sorunlarla eşleştirilmektedir. Özellikle annelerin kendi annelik etme kalitelerinde tanımladıkları herhangi bir azalma bu bağlamda bir risk faktörü olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte anne kendi koşulları çerçevesinde bu anlamda ne kadar gayret gösterirse göstersin yetersizlik ve suçluluk hissetmektedir. Zira çizilen idealin belirli bir sınırı bulunmamaktadır. Ayrıca çocuk büyüdükçe suçluluk duygusunun bir ölçüde azaldığı göze çarpmaktadır. Hatta bazı anneler bu anlamda kendi anneliklerinin sorgulanmasını kendilerine yapılmış bir haksızlık olarak değerlendirmektedir. Ancak bu çocuğun sağlıklı gelişimi ile ilgili kaygıların geride bırakıldığı anlamına gelmemektedir. Nitekim çocuk yaş aldıkça onunla iyi bir iletişim kurmak olası problemlerin aşılmasında kilit bir önem taşımaktadır. İyi bir iletişimin nasıl kurulacağı noktasında ise annenin çocuğun gelişimine duyarlı olması, onun ihtiyaçlarını ve gelişimini doğru okuyup kendini ona uygun konumlandırması ve onunla empati kurabilmesi annenin sahip olması gereken hasletler olarak değerlendirilmektedir.

Ayrıca çocuğun bilişsel gelişimini sekteye uğratacak risk faktörlerini kontrol altına almak ve yönetmek de annelerin önemli sorumluluklarından biridir. Bu bağlamda en çok çocuğun teknoloji karşısında gereğinden fazla zaman harcaması ve ulaşılan içerikler riskli değerlendirilmektedir. Hem beraber kaliteli vakit geçirme, anne-baba-çocuk arasında güvenli bir ilişki tesis etme isteği hem de çocuğun dikkatinin dağılması ve akademik performansının düşmesi gibi nedenlerle anneler çocuğun teknoloji kullanımını ve ulaştığı içeriği "koşulların izin verdiği" ölçüde kontrol altında tutmayı tercih etmektedir. Ancak yine bu sınırın ne olduğuna dair somut ve kesin bir standardın olmaması annelerin yeterli önlemi almadıklarını düşünmesine ve suçluluk hissetmesine neden olmaktadır.

Diğer taraftan okul çağı ile birlikte çocuğun ev dışında muhatap olduğu sosyal çevre de risk çerçevesinde değerlendirilmektedir. Yakın çevre dışında yer alan insanlar birer tehdit unsuru

olarak algılanmakta ve anneler çocuğu söz konusu tehditten nasıl koruyacaklarına dair endişe taşımaktadır. Özellikle medyada yer alan taciz ve istismar haberleri bu bağlamda farkındalık yaratarak annelerin taciz ve istismar tehdidi karşısında endişe duymalarına ve diğer insanları birer risk unsuru olarak değerlendirmelerine neden olmaktadır. Bununla birlikte sosyal çevreye yönelik risk algısı sadece taciz ve istismar tehlikesiyle bağlantılı değildir. Örneğin okula devam eden çocukların akran zorbalığına maruz kalma riski ayrı bir endişe kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Çocuğun diğer çocuklar tarafından fiziksel veya duygusal anlamda şiddete maruz kalma ihtimali onun güvenliğine yönelik bir risk olarak algılanmaktadır. Bu nedenle anneler okul tercihlerinde çocuğun sosyalleşeceği çevrenin muhit, veli profili, dünya görüşü ve değerler gibi özelliklerine dikkat etmektedir. Dolayısıyla okul tercihi sadece akademik anlamda risk ve kazanımların değil annelerin habituslarını yapılandıran daha öznel değerlendirmelerin neticesinde gerçekleşmektedir.

Ayrıca ergenlik dönemindeki çocuklar için akran zorbalığından duyulan endişe devam etse dahi yerini daha çok çocuğun uygun davranış ve değerlere sahip olmayan arkadaşlar edinmesi ile ilgili endişelere bırakmaktadır. Dolayısıyla annelerin habitusları, yani ahlaki ve kültürel olarak öğrenip paylaştıkları varsayım ve tercihler de farklı endişelerin ve belirli bir risk algısının oluşmasında etkili oluyor gözükmektedir. Bilimsel risk argümanlarının işaret ettiği nesnel risk parametreleri ile hayat tarzı ve alışkanlıkların beraberinde getirdiği öznel risk parametrelerinin bir arada bulunduğu bir bağlamda anneye çocuğun hayatını planlama, kontrol etme ve yönetme sorumluluğunu atfeden yoğun annelik anlayışı annelerin kaygılarının ve risk algılarının artması yönünde etki göstermektedir.

Düşünümsel Annelik

Anneliği oluşturan bütün süreçlerde çocuğun fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişime yönelik risklerin önlenmesi, yönetilmesi ve/veya sınırlandırılmasında anneler kendilerini sorumlu hissetmektedir. Söz konusu sorumluluğun önemli bir yönü annenin çocuğa karşı davranış, tutum ve hatta duygulanımlarını uzmanlık bilgisinin tanımladığı riskler ve bu riskleri yönetmek, sınırlandırmak veya engellemek üzere belirlediği normatif standartlar ekseninde düzenlemesini gerektirmesidir. Bu gereklilik bir yönüyle annenin çocuğun yaşam çıktıları için katkı sunması gibi rasyonel bir motivasyon taşırken diğer yönüyle bir kadının annelik konusunda doğru ve geçerli olan bilgileri edinmesi, bu suretle ideal/iyi anneyi temsil eden tutum, davranış ve duygulanımları geliştirmesi gibi kendi anne kimliğine yatırım yapmasını içeren kültürel bir nitelik taşımaktadır. Üstelik sürekli yenilenen ve çoğullaşan bilimsel risk argümanları bu gerekliliği, nasıl bir anneyim sorusuyla sürekli bir meşguliyete dönüştürmüştür.

Söz konusu meşguliyetin önemli ilk bileşeni ideal/iyi annenin nasıl olması gerektiğine dair düşüncelerdir.

Esasında anneler için hem annenin ve çocuğun karakteri hem de annenin maddi ve manevi koşulları göz önünde bulundurulmadan yapılan herhangi bir ideal/iyi anne tanımı çok yeterli ve geçerli bir tanım değildir. Bununla birlikte bir annenin karşılamak zorunda olduğu temel birtakım sorumluluklar bulunmaktadır. Söz konusu temel sorumlulukların ise "çocuğu yedirip, içirmek, temizliğini ve güvenliğini sağlamak"tan öte çocuğun duygusal gelişimi ve daha ileriki yaşlarda gelecek başarısı ile bağlantılı sorumluluklar olduğu yönünde bir görüş birliği bulunmaktadır. Bu kapsamda annenin ilk olarak çocuğu ile sağlıklı bir güven ilişkisi tesis etmesi gerektiği düşünülmektedir. Bunu sağlayabilmenin en önemli koşullarından biri ise çocukla temas etmektir. Hem gerçek hem de mecazi anlamıyla çocukla temas çocuğun güvenli bağlanma gerçekleştirebilmesi için annenin çocuğuna karşı duyarlı olması ve çocuktan gelen sinyalleri doğru ve yerinde okumasının en temel yoludur. Dolayısıyla çocukla temas çocuğun ihtiyaçlarının farkında olmayı ve çocuk kendisini tam ifade edemese dahi onun ne demek istediğini ve ne sıkıntısı olduğunu anlamayı ve böylece onun yardıma ihtiyacı olduğunda annenin yeterli ve vaktinde destek sunmasını kapsamaktadır.

Ancak okul dönemiyle birlikte ideal/iyi annenin bu niteliklerinin yanına çocuğun eğitimine destek olmak da eklenmektedir. Eğitimli orta ve orta üstü SES grubunda yer alan anneler, yoğun annelik anlayışına bağlı kalarak çocuğun gelecekteki başarısını ve dolayısıyla sahip olacağı imkânları optimum seviyeye taşımak için çocuğun eğitimine yatırım yapmak gerektiği düşüncesini desteklemektedir. Dolayısıyla çocuk büyüdükçe kurulan güven duygusunun devam ettirilmesi önemini korumaya devam etse de çocukla birlikte kaliteli vakit geçirmek, farklı ve daha iyi eğitim imkânları ve öğrenim deneyimleri yaratarak ona iyi bir gelecek sunmak, eğitim hayatında başarı gösterebilmesi için ona destek olmak iyi anne olmanın koşulları arasına girmektedir. Bu kapsamda anneler özellikle çocuğun ihtiyacı olduğunu düşündükleri veya onda eksik gördükleri yönleri kuvvetlendirmek üzere çocuğu yönlendirme, dolayısıyla çocuğu gözlemleme sorumluluğunu kendilerinde görmektedir. Bundan dolayı pek çok anne hayatlarını çocuğun dersleri ve okul dışı etkinlikleri etrafında düzenlemekte ve bunu anne olmanın gerektirdiği bir fedakârlık olarak değerlendirmektedir.

Ancak her ne kadar ideal/iyi bir annenin çocuğunun eğitimine yatırım yapması ve böylece toplumsal anlamda daha iyi konuma gelmesini sağlaması gerektiği düşünülse de eğitim nedeniyle çocuk üzerinde baskı kurmak yanlış bulunmaktadır. Neoliberal eğitim anlayışının teşvik ettiği çocuğun potansiyelinin desteklenmesi, çocuğa yetenekleri göz önünde

bulundurularak eğitim fırsatları sunulması ve kendini tanıyıp geleceği hakkında karar vermesi konusunda saygı gösterilmesi gerektiği düşüncesi anneler tarafından benimsenmektedir. Akademik başarı ve iyi bir eğitim hayat başarısını garanti edici birer etken olarak algılansa dahi çocuğun kendi yeteneklerini kullanabileceği ve potansiyelini ortaya koyabileceği bir alanda ilerlemesinin daha doğru olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla ideal/iyi bir annenin çocuğuna alan tanıması gerekmektedir. Fakat çocuğu annenin bir eseri/projesi olarak ele alan ve çocuğun geleceğine yönelik potansiyel tehlikeleri önlemek veya çocuğa optimum fırsatlar sunmayı anne olma sorumluluklarının bir parçası olarak gören bakış açısına karşılık çocuğa alan tanımak gerektiği, kendi hayatına kendisinin yön vermesinin daha uygun olduğunu vurgulayan uzman görüşleri anneler açısından bir ikilem yaratmaktadır. Bu ikilem karşısında ise anneler belli bir davranış modeli içerisinde hem kendileri hem de çocukları üzerinde bir kontrol mekanizması kurmaya ve devam ettirmeye çalışmaktadır.

Öte yandan ideal/iyi bir annenin özelliklerine dair görüşlerinde anneler uzman bilgi ve görüşlerinin yanı sıra hem kendi anneleri ile kurdukları ilişkilerin hem de çocukları ile edindikleri tecrübenin belirleyici etkisi üzerinde durmuştur. Dolayısıyla ideal/iyi anneye dair görüşler annenin kendi aile deneyimlerinden ve çocukları ile tecrübesinden yola çıkarak kendi hayat tarzı çerçevesinde anneliği ve kendini sorguladığı estetik bir düşünüm sürecinin ürünü olarak ortaya çıkıyor gözükmektedir. Ancak diğer taraftan da anneler kendi anneleri ile olan deneyim ve ilişkilerini daha çok doğal ebeveynliğin ve bağlanma teorisinin söz dağarcığı ile bilinçli bir şekilde sorunsallaştırmaktadır. Bu durum iyi/ideal anneye dair görüşlerin aynı zamanda rasyonel bir düşünüm sürecinin ürünü olduğunu göstermektedir. Bu nedenle ideal/iyi anneye dair tanımların estetik bir düşünüm ile elde edilen düşüncelerin rasyonel bir düşünüme konu edilmesiyle ortaya çıktığı iddiası uygun gözükmektedir.

Ayrıca anneler çoğu zaman mükemmel olmanın mümkün olmadığından ve eksikliklerinden bahsetseler de ideal/iyi anne olduklarını düşünmektedir. Yine çoğu iyi bir anne olabilmek için çaba gösterdiği ve bu konuda ellerinden geldiğince çaba göstermeye devam edecekleri üzerinde durmuştur. Bu durum günümüzde anneliğin üzerinde çalışılacak bir iş olarak ele alındığını göstermektedir. Anneliğin bu kavranışının neden olduğu performans kaygısının beraberinde getirdiği suçluluk duygusu ve iyi/ideal anne olma noktasında hissedilen baskıdan ise annelerin hemen hepsi mustariptir. Ancak yine de çocuğun yarar ve menfaati söz konusu olduğu için anneler hem kendi anneleri hem de çocukları ile olan ilişki ve tecrübelerini güncel uzman bilgi ve görüşleri çerçevesinde anlamlandırmayı, buradan yola çıkarak kendi annelik deneyim ve pratiklerini düzenlemeyi tercih etmektedir. Bununla birlikte söz konusu kitabî bilgi de hem

gündelik hayat tecrübeleri hem de kendi üzerlerinde çok daha derin etkilere sahip olabilen kendi anneleri ile ilgili tecrübeleri çerçevesinde sorgulamaya tâbidir. Söz konusu sorgulama ise annelerin hem kendi anne kimliklerine dair düşüncelerinin oluşmasında hem de geliştirdikleri anne tutum, davranış ve duygulanımlarında etkili olmaktadır.

Nasıl bir anneyim sorusuyla artan meşguliyetin önemli diğer bileşeni ise annelerin kendilerine yönelttikleri öz eleştiriler ile bağlantılıdır. Anneler en çok çocuğa yeterli vakit ayıramama, sabır gösterememe ve kurallar etrafında gelişen tutumları nedeniyle kendilerini eleştirmektedir. Daha küçük yaşta çocuğun yeteneklerinin geliştirilip desteklenmesi ve çocuğa belirli bir seviyede duyarlılık göstermenin bir göstergesi olan kaliteli vakit geçirme anneler tarafından bir başarı sembolü olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla çocukla geçirilen vaktin en azından belirli bir kısmının farklı öğrenme deneyimleri ile programlanmış olması gerektiğine inanılmaktadır. Anneliğin kendiliğindenliğinin bir ölçüde kenara bırakıldığı çağdaş bağlama işaret eden bu gerekliliğin sağlanamadığı koşullar ise vicdan azabı ve suçluluk duygusuna neden olmaktadır. Çocuk yaş aldıkça çocukla geçirilen zamanın niteliği ile ilgili bir sorgulama daha az söz konusu olmaktadır. Ancak bunun yerine anneler başka ölçütler üzerinden kendilerini eleştirmektedir. Bunlardan biri olan çocuğa karşı yeterli sabrı gösterememek çocuğun kişilik gelişimini olumsuz etkileyecek ve yetişkinlik hayatının en azından belirli yönlerini riske atacak bir risk faktörü olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle çocuğa karşı davranış ve tutumlarında bir davranış modeline uymak, ona karşı sabırlı olmak ve etkili bir iletişim kurmak ideal/iyi annenin karşılaması gereken kriterlerden biridir. Ergenlik döneminde ise bu kriter uyarınca annenin çocuğun inişli çıkışlı ruh halinin farkında olması ve ona karşı anlayışlı olması gerektiği düşünülmektedir.

Bununla birlikte sabır göstermek en çok kurallar söz konusu olduğunda temel bir meseleye dönüşmektedir. Takip edilen kurallar etrafında gelişen öz eleştiriler daha çok kitabî bilgiye bağlı kalıp fazla kural dayatma ile bağlantılıdır. Özellikle ilk çocuğun bakımı ve yetişmesinde yeterli tecrübi bilgiye sahip olmayan anneler için kitabî bilgi temel başvuru kaynağı niteliğinde olmakta ve bu ideal/iyi anne olmanın bir yönü olarak değerlendirilmektedir. Ancak hem çocuğun büyümesi hem de artan çocuk sayısıyla kazanılan tecrübe ve zaman içerisinde öneri literatüründe disiplin ve rutin odaklı yaklaşımların cazibesini kaybederken kendini daha çok destekleyici olarak sunan, sabit formül reçetelerden çok belirli bir ebeveynlik tarzını öne çıkaran yaklaşımların daha popüler hale gelmesi ile anneler geçmiş uygulamalarını bu temelde eleştirmektedir.

Öte yandan çocukların okul çağına gelmesiyle birlikte anneler kendilerini eğitim konusunda takındıkları tavır ve tutumlar nedeniyle de sorgulamaktadır. Çocuğun zamanını çeşitli programlarla yapılandırmak suretiyle ortaya çıkan aşırı ebeveynlik tarzı ve anne çocuk ilişkisine görev merkezci bir tutumun yerleşmesi eleştirilmektedir. Kazanılan tecrübe ile anneler çocukları ile ilişkilerinde kendiliğindenliğin hem kendileri hem de çocukları ile daha iyi olduğunu fark etmektedir. Ancak yine de eğitim söz konusu olduğunda akademik başarının çocuklarının hayat başarısı ile eşleştirilmesinden dolayı daha kuralcı ve programlı tutum terk edilememektedir. Bu bağlamda anneler en çok kendi kafalarında olması gerektiğini düşündükleri çalışma tarz ve düzenini çocuklarına dayatıyor olmalarından dolayı kendilerini eleştirmektedir. Dolayısıyla hem çocuğa kendini geliştirmesi ve yeteneklerini kullanması konusunda eğitim aracılığıyla fırsatlar sunma ve destek olma hem de ona alan tanımak, kendi kararlarını almasına izin vermek arasında kalan anneler kendilerini yetersiz hissetmektedirler. Ayrıca anneler tecrübe kazandıkça ve kitabî bilginin hayat tecrübesine uymadığı durumlarla karşılaştıkça kendilerine yönelik öneri literatürünü sorunsallaştırmakta ve çocuğun da kendine ait görüş, beğeni ve kararları olan bir birey olduğu düşüncesini desteklemektedir. Yine de annelik deneyimi ve anne kimliği bilimsel bilgiyi temsil eden uzman görüş ve önerilerinden bağımsız değildir. Zira uzman görüş ve önerileri çerçevesinde uygun ve sorumlu bir şekilde annelik yapmanın bilgisi kadınların ontolojik güvenliklerini ve anne kimliklerini oluşturup devam ettirmelerinde önemli bir yere sahiptir.

Annelik Pratiklerinde İzleme ve İzlenme

Uzman bilgisi ile ilişki kurmanın ve uzmanlar ile artan iş birliğinin sorumluluk ve güvenlik olguları ile bağlantılı hale gelmesi geçmişte özel alanda konumlandırılan anneliğin müdahaleye açık bir süreç olarak teşhis edilip kapsamı dahilindeki pek çok meselenin kamusal alana taşınmasını beraberinde getirmiştir. Böylece hem çocuk hem anne yoğun bir gözetim ve izlemenin nesnesi haline gelmiştir. Özellikle hamilelik, doğum ve çocuğun eğitimi uzmanla yoğun ilişki kurulan, uzmanın gözetim ve yönlendirmesinin esas olarak belirleyici olduğu süreçler olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte hamile kalabilmek için yardımcı üreme tekniklerinden faydalanma, geçmiş düşük hikâyesine sahip olma, başka tedavi gerektiren durumların olması gibi etkenler hamile kalmadan önce de annelerin uzman bilgi ve takibine başvurdukları bağlama işaret etmektedir.

Hamileliğin takibinde ise yeterli eğitim ve donanıma sahip olduğu düşünülen tek bir tıbbi doktor ile kurulan güven ilişkisi, kullanılan teknolojik teçhizat, hastanenin konforu vb. faktörlerden çok daha önemli addedilmektedir. Ancak her zaman olmasa dahi hamileliğin bir

tıbbi uzmanın rutin gözetiminde gerçekleşmesi gerektiği düşüncesi zamanla zayıflayabilmektedir. Bu ise daha çok kazanılan tecrübeye istinaden düşünce düzeyinde gerçekleşmektedir. Hamileliği ve bebeği riske atabilecek bir şeyi gözden kaçırma ihtimali düşüncelerini eyleme dökme konusunda anneleri bağlamaktadır. Öte yandan hamilelik doktor kontrolünde ancak "doğal"ında ilerlemesi gereken bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Hamilelik tıbbi gözetim ve izleme altında devam etmesi gereken bir süreç olarak kavranmakta ancak söz konusu izleme ve kontrolün yoğunluğu sorgulanmaktadır. Çelişkili gibi dursa da bu durum modern hayatın insanı kendi doğasından uzaklaştırması karşısında bir çeşit doğal olana dönme isteğine karşılık modern hayata özgü kontrolde kalma talebine ayna tutmaktadır.

Hamilelik boyunca çeşitli görüntüleme ile kan tetkiklerinin uygulanması konusunda anneler kendilerine hamileliğin takibini yapan tıbbi doktorun ve tıbbi otoritelerin yönlendirmelerini baz almaktadır. Ancak yine de bu yönlendirmeleri de kendi bakış açılarından yorumlamayı tercih etmekte ve kararları da bu yorum çerçevesinde değişebilmektedir. Bebeği doğurmak konusunda kararlı olmak, söz konusu yorumlama sürecinde test ve tetkiklerin en azından bir kısmının uygulanmaması kararının alınmasında esas olarak etkili olmaktadır. Bununla birlikte alternatif bilimsel görüşler de annelerin uygulanan test ve tetkiklerin en azından bazılarına eleştirel bir tutum ile yaklaşmasını beraberinde getirmektedir. Ancak yine de hamilelik ve doğum söz konusu olduğunda yapılan seçimlerde takibi yapan tıbbi doktorun önerileri esası oluşturmaktadır.

Farklı tetkik ve testlerin uygulanması en çok çocuğun sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesini riske edecek faktörlere karşı tedbir alma, bebeğin sağlığı ile ilgili bir olumsuzluğun tespiti ve böyle bir duruma hazırlıklı olma olanağı vermesi nedeniyle önemlidir. Bu öneme binaen annelerin kendilerinde gördükleri kontrolde kalma/ süreci yönetebilme ve denetleme sorumluluğu söz konusu test ve tetkiklerin uygulanmasına dair kararlarında belirleyici olmaktadır. Fakat diğer taraftan da söz konusu test ve tetkikler annelerin endişe, kaygı ve stres duygularını yoğunlaştırmaktadır. Bu nedenle her ne kadar en nihayetinde sorumlu bir şekilde davranarak tıbbi doktorla iş birliği yapılsa da kontrolde kalma arzusu ile endişe ve stres duyguları arasında kalan anneler söz konusu test ve tetkikleri en çok her şeyin kontrol edebileceği yönünde bir algı oluşturduğu için eleştirmekte ve tevekkül etmenin önemi üzerinde durmaktadır.

Öte yandan günümüzde doğum, hastane ortamında tıbbi uzmanların yönetiminde gerçekleşen ve hastanedeki kurumsal temponun sürdürülebilmesi adına başvurulan tıbbi müdahalelere göre ilerleyen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğumun nasıl gerçekleşeceği ile ilgili

tercih/kararların oluşmasında ise tıbbi doktorun üzerinde durduğu bilimsel olarak tahmin edilebilir riskler belirleyici olmaktadır. Bununla birlikte anneler tıbbi doktorun değerlendirmelerini kendilerine temel alarak doğumun nasıl gerçekleşeceğine "karar" vermektedir. Dolayısıyla teknoloji ve uzmanın pasif mağdurları olmak yerine doğumu kendilerince denetleyip sınırlandırmak isteyen ve dolayısıyla uzman ile iş birliği yapan aktif eyleyiciler olarak sürecin içerisinde yer almaktadırlar. Yine de alınan kararlar ve oluşan tercihler her koşuldan bağımsız kişisel nitelikte değildir. Hamileliğin takibini yapan tıbbi doktor, hangi müdahalenin yapılacağı, doğumun nasıl gerçekleşeceği, hatta doğum yapılacak ameliyathaneye dair kararlar annenin bir seçim/ tercihi olarak ortaya çıksa da söz konusu seçim/tercih güven ilişkisinin merkezde olduğu bir değerlendirme sürecinin neticesinde oluşmaktadır. Güven ilişkisinin kurulamadığı durumda ise olumsuz bir doğum deneyimi ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan annelere göre normal doğum daha doğal, güzel ve dolayısıyla tercih edilir bir doğum biçimidir. Söz konusu değerlendirmede doğal olanın daha güzel ve daha iyi olduğunu vurgulayan, doğayı bir değer olarak yükselten farkındalık etkilidir. Ancak tıbbi bilginin konu ettiği riskler ile tıbbi müdahalenin neden olduğu risklerin bir arada konu edildiği bir bağlamda normal/doğal olanı daha iyi/ değerli bulsalar da anneler doğuma dair tıbbi doktorun risk argümanlarını esas almakta, yönlendirmelerine kulak vermekte ve aksi yönde bir tutum geliştirerek sorumsuz davranmaktan çekinmektedirler. Bununla birlikte normal yoldan doğum anneler açısından bir başarı sembolü iken sezaryen ile doğum bir başarısızlık sembolü niteliğindedir. Ancak, buna rağmen her annenin yeteri kadar iyi anne olduğunu vurgulayan popüler düşüncelerle uyumlu bir şekilde doğumun gerçekleşme biçiminin kazandığı bu sembolik nitelik aynı zamanda eleştiriye de tâbidir. Bu durum bir çelişki gibi gözükse de aslında kendini anneyi destekler bir şekilde sunan ancak bir taraftan da doğayı kendine referans alarak normal yolla doğum, anne sütü ile beslenme ve benzeri kriterlerin karşılanmasının çocuğun menfaati ve uygun gelişimi için önemine vurgu yapan popüler önerilerin anneler üzerindeki etkisini yansıtmaktadır.

Okul çağından itibaren ise çocuğun takibi ve izlenmesinde öğretmen ve rehberlik birimlerine ayrı bir önem verilmektedir. Akademik başarıdan dikkat gelişimine, duygusal gelişimden arkadaş ilişkilerine kadar çok geniş bir yelpazede çocuğun izlenmesi, çocuk hakkında geri bildirimde bulunulması ve bir problem durumunda gerekli yönlendirmenin yapılması çocuğun takibi ile ilgili temel beklentileri oluşturmaktadır. Bu bağlamda aktif gözetmen rolü atfedilen öğretmen ve rehberlik biriminden toplumsal anlamda kabul gören neoliberalizme özgü

özerklik, cesaret, vizyon gibi değerleri çocuğa aktarması ve çocuğun toplumsal statüsü yüksek konumlara yerleşmesi konusunda annelerin kaygılarını yatıştırıcı bir işlev görmesi beklenmektedir. Ayrıca okulda alınan eğitim ve eğitimin içeriğini belirleyen müfredat bir tahakküm aracı olarak değerlendirilmemektedir. Bilakis çağdaş toplumun öne çıkardığı bireysel potansiyel ve yeteneklerin önem taşıdığı neoliberal birey tipini destekleyecek değerleri çocuğa aktaran eğitim anlayışına ayrı bir önem verilmektedir.

Bununla birlikte özellikle özel okullardaki rehberlik birimlerinin gelişim/dikkat/zekâ testi uygulamaları ile çocuk hakkında anneye geri bildirimde bulunması ve çocuğu yönlendirme konusunda anneye rehberlik etmesi memnuniyetle karşılanmaktadır. Söz konusu testlerin uygulanmasına çocuğun bireysel potansiyel ve yeteneklerinin farkına varılması ve akademik başarıya olası katkısı nedeniyle önem atfedilmektedir. Ayrıca çocuğu ergenlik döneminde olan annelerin okuldan liselere ve yüksek öğrenime giriş sınavlarına hazırlanma konusunda çocuğun takip edilmesine yönelik daha yoğun bir talepleri bulunmaktadır. Belirli bir hızın ve programın sağlanması gereken söz konusu sınavlara hazırlık sürecinde çocuğu bu ritim ve programa sokmayı sağlayan okullar memnuniyetle karşılanmaktadır. Ancak eğer okulun bu anlamda yetersiz kaldığı düşünülüyorsa okul dışında özel ders, etüt ve kurslar ile söz konusu açık kapatılma yoluna gidilmektedir. Sınavlara hazırlık süreci anneler açısından çocuğun rahat karakteri, farklı sosyal endişelerinin olması gibi nedenlerle yorucu ve stresli olarak değerlendirilse de akademik başarı ve eğitimin toplumsal statü ile doğrudan ilişkilendirilmesi nedeniyle çocuğun bu anlamda takibi önemsenmekte ve bu yönde imkân oluşturmaya çaba gösterilmektedir.

Öte yandan annelerin bizzat kendi davranış, tutum ve duygulanımlarının da çocuğa yönelik risk ve tehlikeler taşıyabileceğinin uzman görüş ve önerileri tarafından konu edilmesi annelerin kendi davranış, tutum ve duygulanımlarını da birer risk unsuru olarak ele alıp üzerinde kontrol kurması, uzman bilgi ve önerileri çerçevesinde bir davranış yönetim modeli geliştirmeleri yönünde etki göstermektedir. Bu doğrultuda erken çocukluk döneminde dikkat dağıtma, sınır koyma, seçenek sunma gibi metotlar birer davranışsal yönetim aracı olarak uygulanmaktadır. Bu yöntemler özellikle anne çocuk arasındaki güven ilişkisinin ve çocuğun kendini güvende hissetmesinin önemli bir yolu olarak değerlendirilmektedir. Ancak öneri literatüründe farklı farklı yaklaşımlar çerçevesinde ortaya konan pek çok tavsiyeye ulaşmak mümkündür. Kimi anneler popüler olmasa da çocuğu ile olan bir sorunu daha az popüler olan ancak daha iyi sonuç verdiğini düşündükleri yaklaşımlar çerçevesinde de ele alabilmektedir. Mesela bazı durumlarda çocuğa karşı kararlı olma ve çocuğa kontrolün annede olduğunu hissettirmesi önemli

görülmektedir. Popüler öneri literatüründe tehdit ve korku yoluyla çocuğun davranışını değiştirmeye çalışmak farklı olumsuz sonuçlar ile ilişkilendirilse dahi kuralların uygulanması konusunda tutarlı olmak adına tehdit bir metot olarak uygulanabilmektedir. Ancak bu farklılık annenin çocuğuna karşı davranış ve tutumunda belirli bir kontrol uygulamadığı anlamına gelmemektedir. Sadece problem yaşanılan durumun ne olduğuna bağlı olarak çocuğu disipline etme konusunda uygulanan metotlar farklılaşmakta, anneler sorunun ne olduğuna göre tepkilerini kontrol edip düzenleme yoluna gitmektedir.

Diğer taraftan okul çağında ve ergenlik döneminde çocuğu olan anneler de benzer bir şekilde çocukla olan ilişkilerinde sınır koymayı, çocuğun uyması gereken kurallar olduğunu açıklama yapmayı, uyarı ve telkinlerde bulunmayı tercih etmektedir. Ancak uyarı ve telkinlerin yetersiz kaldığı düşünülen durumlarda üç farklı yol takip edilmektedir. Bunlardan ilki çocuğu kendi haline bırakmak ve zamanla yaptığı hatanın farkına varmasını beklemektir. İkinci yol çocuğun tehdit ve ceza ile yaptığı hatanın farkına varmasını sağlamaktır. Tehdit ve cezanın işe yaramadığı durumlarda takip edilen üçüncü yol ise çocuğa karşı sesin yükselmesidir. Fakat bu yol anneler için bir pişmanlık vesilesidir. Zira popüler uzman tavsiyeleri anneleri çocuğa bağırmamaları yönünde uyarmakta ve çocuğa karşı sesin yükselmesinin onun kişilik gelişimini ve psikolojik sağlığını olumsuz etkileyeceğine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla anneler bu bağlamda kendilerini kontrol etmeleri gerektiğini düşünmekte ve bu yönde çaba göstermektedir. Bununla birlikte ne olursa olsun ergenlik dönemi çocuğun büyüdüğü ve ona belirli bir saygı gösterilmesi gereken bir dönem olarak kabul edilmekte, sınırların zorlandığı durumlarda dahi bu saygı muhafazasına ayrıca gayret gösterilmektedir.

Öte yandan günümüzde çocuğun istismarı ve kötü arkadaşlıklar kurması annelerin endişelendiği konuların başında gelmektedir. Ancak her ne kadar söz konusu endişeler dolayısıyla teknolojik cihazlar çocuğu takip edebilmek ve izlemek amacıyla geçmişe nazaran daha çok kullanılsa da çocuğun sosyal çevresi ile daha yakın ilişki kurmak, bu kapsamda en başta çocuğun arkadaşları ve aileleri ile tanışmak çocuğun takibinde daha çok tercih edilmektedir. Dolayısıyla çocuğun istismar, taciz ve akran zorbalığı risk ve tehdidine karşı korunması ve takibi önemli kabul edilmekte, fakat bunu çocuğu kısıtlama ve teknoloji aracıyla izleme yoluyla yapmak yerine daha kapsamlı ve dikkatli bir yol benimsenmektedir. Anneler bu bağlamda kendi varlıklarına ve çocuk ile kurdukları samimi ilişkiye güvenmektedir. Böylece çocuğun izlenmesi ve takibi konusunda daha bireysel ve müzakereye dayalı bir metot uygulanmaktadır.

Özetle belirtmek gerekirse bugün toplumumuzda kadınların annelik ile ilgili beklenti ve deneyimleri otoriter tıbbi-psiko-sosyal bilimsel bilgi tarafından şekillenmektedir. Uzman bilgi ve görüşlerinin çerçevesini çizdiği risk argümanları, anneliğin nasıl deneyimlendiği ve anneliğe atfedilen anlamın oluşmasında etkilidir. Hamilelik, doğum, çocuğun eğitimi, çocuk ile ilişki gibi anneliği oluşturan pek çok süreç anneler tarafından anne kimlikleriyle bağlantılı kritik süreçler olarak deneyimlenmektedir. Bu nedenle söz konusu süreçlerde riskleri önlemek ve yönetmek, ihtiyatlı olmak ve geleceği kontrol etmek anneler açısından önem taşımaktadır. Uzman söylemleri ve rehberliği de bu bağlamda annelik deneyimin şekillenmesinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla günümüzde bireylerin kurallardan, beklentilerden ve otorite biçimlerinden giderek daha fazla bağımsız oldukları iddiaları annelik söz konusu olduğunda geçerli değildir. Çünkü bunlar çocuğun ihtiyaçlarını sorumlu bir şekilde karşılamak ile ilgilidir. Bu nedenle hamileliğin ve doğumun doğru yönetimi, çocuğa eğitim fırsatları sağlanması ve akademik başarısının teşvik edilmesi, çocuk ile ilişkinin düzenlemesi hem bizzat uzman tarafından izlenen hem de annenin kendi kendini izlediği bireysel ahlaki sorumluluklara dönüşmüştür.

KAYNAKÇA

ABETZ, J., J. MOORE, 2018 — "Welcome to the Mommy Wars, Ladies": Making Sense of The Ideology of Combative Mothering in Mommy Blogs, **Communication Culture & Critique** 11, 265–281. DOI:10.1093/ccc/tcy008.

ADAM, B., J. VAN LOON, 2005 — "Introduction: Repositioning Risk, The Challenge for Social Theory", **The Risk Society And Beyond Critical Issues For Social Theory**, (Ed.) B. Adam, U. Beck & J. Van Loon, London, Sage Publications, pp. 1-33.

ADAMS, M.: 2003 — "The Reflexive Self and Culture: A Critique", **British Journal of Sociology** Vol. No. 54, Issue No. 2, 221–238.

AFFLERBACK, S., S.K. CARTER, A. KOONTZ ANTHONY, L. GRAUERHOLZ, 2013 — "Infant-Feeding Consumerism in The Age of Intensive Mothering and Risk Society", **Journal of Consumer Culture** 0(0) 1–19, DOI: 10.1177/1469540513485271.

AINSWORTH, M.: 1978 — **Patterns of Attachment: A Psychological Study of The Strange Situation.** Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

AKBAŞ, E., R. A. TOPÇUOĞLU, 2009 — "Modern Çocukluk Paradigmasının Oluşumu", **Toplum ve Sosyal Hizmet,** Cilt 20, Sayı 1:95-103.

ALLEN, A.T.: 2005 — **Feminism and Motherhood in Western Europe, 1890-1970**. Newyork, Palgrave Macmillan.

ALLEN, D.E., P. F. ANDERSON, 1994 — Consumption and Social Stratification: Bourdieu's Distinction, **Advances in Consumer Research Volume 21**, (Ed.) Chris T. Allen & Deborah Roedder John, Provo, UT: Association for Consumer Research, ss. 70-74.

AMPUJA, M., J. KOIVISTO, 2014 "From "Post-industrial" to "Network Society" and Beyond: The Political Conjunctures and Current Crisis of Information Society Theory", **tripleC,** 12(2): 447-463.

ARENDELL, T.: 2000 "Conceiving and Investigating Motherhood: The Decade's Scholarship", **Journal of Marriage and the Family**, 62(4), 1192-1207.

ARIÈS, P.: 1962 **Centuries of Childhood; A Social History of Family Life**. New York, Knopf.

ATTACHMENT PARENTING TÜRKİYE "Doğal Ebeveynlik", (Çevrimiçi) http://www.attachmentparentingturkiye.com/dogal-ebeveynlik/, Aralık 2019.

AYDEMİR, H., H. UYAR HAZAR, 2014 "Düşük Riskli, Riskli, Yüksek Riskli Gebelik ve Ebenin Rolü", **Gümüşhane University Journal of Health Sciences**, 3(2), 815-833.

BADINTER, E.: 1981 **Mother Love: Myth and Reality: Motherhood in Modern History**. New York, Macmillan.

BADINTER, E.: 2017 **Kadınlık mı? Annelik mi?** (Çev.) A. Ekmekçi, İstanbul, İletişim Yayınları.

BAŞBOĞA, S.: 2017 "Annelik Sanatı: Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocuğun Bedensel Kurgusu", **İnsan &İnsan**. Yıl: 4, Sayı: 12, 6-30.

BAŞTAN, S.: 2009 **Kuramdan Uygulamaya Etkileşimli İletişim Tasarımı**. Ankara, Nobel Yayınları.

BAUDRILLARD, J. (2014). "Tüketim Toplumu Üzerine", **Özne'yi Yeniden Düşünmek: Çağdaş Avrupa Sosyal Düşüncesinin Antolojisi**, (Ed.) J.D. Faubion, (Çev.) R.B. Güngör, İstanbul: İnsan Yayınları, ss. 313-329.

BAUDRILLARD, J.: 2018 **Tüketim Toplumu: Söylence Yapıları**. İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

BAUMAN, Z.: 2001 **Parçalanmış Hayat-Postmodern Ahlâk Denemeleri.** (Çev.) İ. Türkmen, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

BAUMAN, Z.: 2013 **Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları**. (Çev.) İ. Türkmen, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

BAUMAN, Z.: 2017 **Yaşam Sanatı.** (Çev.) A. Sarı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

BAUMAN, Z.: 2018a **Akışkan Modernite**. (Çev.) S.O. Çavuş, İstanbul, Can Yayınları.

BAUMAN, Z.: 2018b **Yasa Koyucular ile Yorumcular.** (Çev.) K. Atalay, İstanbul, Metis Yayıncılık.

BAUMAN, Z., D. LYON: 2016 **Akışkan Gözetim**. (Çev.) E. Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

BAYRAKTAR, S.: 2011 **Makbul Anneler, Müstakbel Vatandaşlar: Neoliberal Beden Politikalarında Annelik.** Ankara, Ay İzi Yayınları.

BEECHEY, V.: 1979 "On Patriarchy", Feminist Review, 3(1), 66–82. DOI:10.1057/fr.1979.21

BECK-GERNSHEIM, E.: 1996 "Life as a Planning Project", **Risk, Environment and Modernity: Towards a New Ecology,** (Ed.) S. Lash, B. Szerszynski & B. Wynne, London: Sage, pp. 139- 154.

BECK-GERNSHEIM, E.: 2005 "Health and Responsibility: From Social Change to Technological Change and Vice Versa", **Risk, Environment and Modernity: Towards a New Ecology,** (Ed.) S. Lash, B. Szerszynski & B. Wynne, London: Sage, pp. 122-136.

BECK, U.: 1992 "From Industrial Society to The Risk Society: Questions of Survival, Social Structure and Ecological Environment", **Theory, Culture & Society**, 9, 97–123.

BECK, U.: 1996 "Risk Society and The Provident State", **Risk, Environment and Modernity: Towards a New Ecology,** (Ed.) S. Lash, B. Szerszynski & B. Wynne, London: Sage, pp. 27-44.

BECK, U.: 2005 "Risk Society Revisited: Theory, Politics and Research Programmes", **The Risk Society and Beyond Critical Issues For Social Theory,** (Ed.) B. Adam, U. Beck & J. Van Loon, London, Sage, pp. 211-230.

BECK, U.: 2006 "Living in The World Risk Society", **Economy and Society,** Volume 35, Number 3, 329-345.

BECK, U.: 2011 **Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru**. (Çev.) B. Doğan, İstanbul, İthaki Yayınları.

BECK, U.: 2013 **Siyasallığın İcadı**. (Çev.) N. Ülner, İstanbul, İletişim.

BECK, U., E. BECK-GERNSHEIM, 2012 **Aşkın Normal Kaosu.** (Çev.) N. Ermiş, İstanbul, İmge Kitapevi.

BECK, U., C. LAU, 2005 "Second Modernity as A Research Agenda: Theoretical and Empirical Explorations in The "Meta-Change" of Modern Society", **British Journal of Sociology**, 56(4), 525-557.

BELL, D.: 1967 "Notes on The Post-industrial Society (I)", **National Affairs, Winter,** Number 6, 24-35.

BELL, D.: 1972 "On Meritocracy and Equality", **Public Interest,** 29: 29-68.

BELL, D.: 1976 "The Coming of The Post-industrial Society", **The Educational Forum**, 40:4, 574-579.

BELL, D.: 1978 **The Cultural Contradictions of Capitalism**. Newyork, Basic Books.

BELL, D.: 1980 "The Social Framework of The İnformation Society", **The Microelectronics Revolution,** (Ed.) T. Forester, Oxford, Blackwell, pp. 500-549.

BELL, D.: 1999 **The Coming of Post-industrial Society: A Venture in Social Forecasting**. Newyork, Basic Books.

BERKING, H.: 1996 "Solidary Individualism: The Moral Impact of Cultural Modernization In Late Modernity", **Risk, Environment and Modernity: Towards a New Ecology,** (Ed.) S. Lash, B. Szerszynski & B. Wynne, London, Sage, pp. 189-203.

BOLAT, Ö.: 2019 **Beni Ödülle Cezalandırma: Çocuk Eğitimi Anlayışını Değiştiren Kitap**. İstanbul, Doğan Kitap.

BORA, A.: 1998 "Türk Modernleşme Sürecinde Anne Kimliğinin Kurulması", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

BOURDIEU, P.: 1984 **Distinction: A Social Critique of The Judgment of Taste**. Cambridge, Harvard University Press.

BOURDIEU, P.: 1991 **Language and Symbolic Power.** Cambridge, Harvard University Press.

BOWLBY, J.: 1951 **Maternal Care and Mental Health**. New York, Schocken Books.

BOWLBY, J.: 1973 **Attachment and Loss. Vol. 2. Separation: Anxiety and Anger**. New York, California Press.

BRISTOW, J.: 2014 "Who Cares for Children? The Problem of Intergenerational Contact", **Parenting Culture Studies**, (Ed.) E. Lee, J. Bristow, C. Faircloth, & J. Macvarish, Basingstoke and New York, Palgrave Macmillan, pp. 102-129.

CASTANEDA, C.: 2005 "Child Organ Stealing Stories: Risk, Rumour and Reproductive Technologies", **The Risk Society and Beyond Critical Issues For Social Theory,** (Ed.) B. Adam, U. Beck & J. Van Loon, London, Sage, pp. 136-155.

CASTELLS, M.: 1996 **The Rise of The Network Society**. Oxford, Blackwell.

CASTELLS, M.: 2008a **Ağ Toplumunun Yükselişi- Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültü**r, 1.cilt. İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.

CASTELLS, M.: 2011a "A Network Theory of Power", **International Journal of Communication**, 5, 773–787.

CASTELLS, M.: 2011b **Communication Power,** Oxford, Oxford University Press.

CAYGILL, H.: 2005 "Liturgies of Fear: Biotechnology and Culture", **The Risk Society and Beyond Critical Issues For Social Theory,** (Ed.) B. Adam, U. Beck & J. Van Loon, London, Sage, pp. 155-165.

CHODOROW, N.: 1978 **The Reproduction of Mothering: Psyhoanalysis and The Sociology of Gender.** California, University of California Press.

CİNDOGLU, D., F. SAYAN-CENGİZ, 2010 "Medicalization Discourse and Modernity: Contested Meanings Over Childbirth in Contemporary Turkey", **Health Care for Women International**, 31:3, 221-243.

CİRHİNLİOĞLU, Z.: 2010 **Sağlık Sosyolojisi.** Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.

CLARKE, A. E., J.K. SHIM, L. MAMO, J. R. FOSKET, J.R. FISHMAN, 2003 "Biomedicalization: Technoscientific Transformations of Health, İllness, And U.S. Biomedicine", **American Sociological Review**, 68(2), 161–194.

CLARKE, E.: 2007 "Making Sameness: Mothering, Commerce and The Culture of Children's Birthday Parties", **Gender and Consumption: Domestic Cultures and Commercialisation of Everyday Life,** (Ed.) E. Caser & L. Martens, Ashgate E-Book, pp. 79-87.

CLEAF, K.V.: 2015 "Of Woman Born to Mommy Blogged: The Journey From The Personal as Political to The Personal as Commodity", **WSQ: Women's Studies Quarterly**, 43: 3&4, 247-267.

COLLETT, J.L.: 2005 "What Kind of Mother Am I? Impression Management and The Social Construction of Motherhood", **Symbolic Interaction**, Vol. 28, Issue 3, 327–347.

CONNOR, S.: 2015 **Postmodernist Kültür: Çağdaş Olanın Kuramlarına Bir Giriş**. (Çev.) D. Şahiner, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

CONRAD, P.: 1992 "Medicalization of Social Control", **Annual Review of Sociology**. 18: 209-232.

CRESWELL, J. W.: 2007 **Qualitative Inquiry and Research Design Choosing Among Five Approaches.** London, Sage.

CUNNINGHAM, H.: 1995 **Children and Childhood in Western Society since 1500**. London, Longman

ÇAĞAN, K.: 2018 "Postmodern Toplumda Mahremiyetin Dönüşümü", **Sosyoloji Divanı: Teşhir Toplumu**, Yıl: 6, Sayı: 11:27-59.

DAVIS, A.: 2012 **Modern Motherhood, Women And Family in England, c. 1945-2000**. Manchester, Manchester University Press.

DAVRANIŞ BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ: 2020 "Çocuğumla Nasıl Oyun Oynayacağım." (Çevrimiçi) https://www.dbe.com.tr/Cocukvegenc/tr/news/cocugumla-nasil-oyun-oynayacagim/, 10 Eylül 2020

DEAN, M.: 2000 "Risk, Calculable and Incalculable", **Risk and Sociocultural Theory: New Directions and Perpectives,** (Ed.) D. Lupton, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 131-159.

DEMIR, Ö. B.: 2018 "Bir "Tıp Felsefesi" İçin Derkenar (V): Foucault, Klinik ve Medikalizasyon", **Birikim Dergisi.** (Çevrimiçi) https://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/9069/bir-tip-felsefesi-icin-derkenar-v-foucault-klinik-ve-medikalizasyon#.Xfc0Ji2B1QI, 16 Ocak 2019.

DERMOTT, E., M. POMATI, 2016 "'Good' Parenting Practices: How Important Are Poverty, Education and Time Pressure?", **Sociology**, 50(1), 125–142. DOI: https://doi.org/10.1177/0038038514560260

DESTEFANO, F., H. M. BODENSTAB, P.A. OFFİT, 2019 "Principal Controversies in Vaccine Safety in the United States". **Clin Infect Dis.** 69(4):726-731. DOI: 10.1093/cid/ciz135. PMID: 30753348.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI: 1979 **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı- Fourth Five Years Plan (1979-1983)**. Ankara.

DİKEN, E.T.: 2017 "Dijital Gözetim ve Yeni Medya Toplumsallığı, Oyun (Game), Büyülenme (Captivation) ve Birey-Kaçlık (Dividuality)". **Sosyoloji Divanı: Dijital Sosyoloji**, Yıl: 5, Sayı: 9,61-73.

DOĞAN, E.: 2011 "Bağırmayan Bir Anne Olmak İstiyorum." (Çevrimiçi) *http://blogcuanne.com/2011/08/10/bagirmayan-bir-anne-olmak-istiyorum/*, Eylül 2020.

DOUGLAS, M.: 1994 **Risk and Blame: Essays in Cultural Theory**. London, Routledge.

DOUGLAS, M., A. WILDAVSKY, 1982 **Risk and Culture**. Berkeley, University of Hunter.

DOUGLAS, S.J., M.W. MICHEALS, 2004 **The Mommy Myth: The Idealization of Motherhood and How It Has Undermined Women**. Newyork, Free Press.

DURMAZ, O. S., 2015 "Post-modern Paradigmanın Kıskacında Tüketim Toplumu ve Eleştirisi", **Mülkiye Dergisi**, 39(3), 123-150.

DUVALL, S. S., 2015 "Not "Simply The Breast": Media Discourses of Celebrity, Breastfeeding and Normalcy", **Feminist Media Studies**, Vol. 15, No. 2, 324–340.

DOI:10.1080/14680777.2014.919334.

EAGLETON-PIERCE, M.: MART 21-23, 2016 **On Individualism in The Neoliberal Period**, paper submitted for panel on: PSA 66th Annual International Conference, Brighton: UK.

EISENSTADT, S. N.: 2000 "Multiple Modernities", **Daedalus**, Vol. 129, No. 1, 1-29.

ENZENSBERGER, H. M.: 1974 **The Consciousness Industry**. Newyork, Seabury Press.

ESGİN, A.: 2008 **Anthony Giddens Sosyolojisi**. Ankara, Anı Yayıncılık.

FAIRCLOTH, C.: 2014 The Problem of “Attachment”: The “Detached” Parent”, **Parenting Culture Studies**, (Ed.) E. Lee, J. Bristow, C. Faircloth, & J. Macvarish, Basingstoke and New York, Palgrave Macmillan, pp. 147- 165.

FEATHERSTONE, M.: 2013 **Postmodernizm ve Tüketim Kültürü**. (Çev.) M. Küçük, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

FOUCAULT, M.: 2005 **Büyük Kapatılma -Seçme Yazılar 3.** (Çev.) I. Ergüden ve F. Keskin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

FOUCAULT, M.: 2015 **İktidarın Gözü.** (Çev.) I. Ergüden ve F. Keskin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

FOX, N.: 2000 “Postmodern Reflections on 'Risk', 'Hazards' and Life Choices”. **Risk and Sociocultural Theory: New Directions and Perpectives,** (Ed.) D. Lupton, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 12-34.

FRASER, N.: 2009 “Feminizm, Kapitalizm ve Tarihin Oyunu”, **Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar,** (Çev.) G. Kurtsoy, Sayı 9, 1-22.

FUKUYAMA, F.: 1989 “The End of History?”, **The National Interest,** 16, 3-18.

FUREDI, F.: 2009 **Socialisation as Behaviour Management and The Ascendancy of Expert Authority.** Amsterdam, Vossiuspers UvA.

FUREDI, F.: 2013 **Paranoyak Anne-Babalık: Uzmanları Dikkate Almamak Çocuğunuz İçin En İyi Olabilir.** İstanbul, İz Yayıncılık.

FUREDI, F.: 2017 **Korku Kültürü: Risk Almanın Riskleri.** İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

GARFİNKEL, H.: 2014 **Etnometodolojide Araştırmalar.** (Çev.) Ü. Tatlıcan, Ankara, Heretik Yayınları.

GERSHOFF, E. T.: 2013 "Spanking and Child Development: We Know Enough Now To Stop Hitting Our Children", **Child Development Perspectives,** *7*(3),133–137.

GIBSON, L., V. L. HANSON, 2013 "'Digital Motherhood': How Does Technology Support New Mothers?", **CHI 2013: Changing Perspectives**, April 27–May 2, 2013, Paris, France.

GIDDENS, A.: 2005. **Sosyoloji: Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş.** (Çev.) Ülgen Yıldız Battal, Ankara, Phoenix Yayınevi.

GIDDENS, A.: 2013 **Sosyoloji**. İstanbul, Kırmızı.

GIDDENS, A.: 2014 **Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum.** İstanbul, Say Yayınları.

GIDDENS, A.: 2018 **Modernliğin Sonuçları.** (Çev.) Ersin Kuşdil, İstanbul, Ayrıntı.

GOULDNER, A.: 1979 "The Future of Intellectuals and The Rise of The New Class." (Çevrimiçi) https://culturalapparatus.wordpress.com/gouldner/the-future-of-intellectuals/, Şubat 2019

GÖKÇAY, G., T. EREN, E. DEVECİOĞLU, 2012 "Bebek Mamalarındaki Katkı Maddeleri", **Çocuk Dergisi,** 12(2):60-65.

GÖKLER, R.: 2009 "Okullarda Akran Zorbalığı", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**. 6:2. (Çevrimiçi) http://www.insanbilimleri.com, Eylül 2020

GÜCÜYENER, M.: 2011 "Panoptik Gözetimden Synoptisizme Gözetim Toplumu". Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

GÜNGÖR, A.: 2019 "Çocuklarda Antibiyotik Kullanımı ile İlgili Ebeveynlerin Tutum ve Davranışlarının Değerlendirilmesi", **Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi,** 3: 203-207.

GÜNEŞ, A.: 2019a **Çocuk Eğitiminde 100 Temel Kural.** İstanbul, Timaş Yayınları.

GÜNEŞ, A.: 2019b **Ergenlik Döneminde 100 Temel Kural.** İstanbul, Timaş Yayınları.

GYGLİ, S., F. HAELG, N. POTRAFKE, J. E. STURM, 2019 "The KOF Globalisation Index– Revisited", **Review of International Organizations**, 14(3), 543-574. DOI: https://doi.org/10.1007/s11558-019-09344-2.

HABERMAS, J.: 1974 "Habermas Talking: An Interview", **Theory and Society**, (Int.) Boris Frankel, Vol. 1, No. 1, 37-58.

HABERMAS, J.: 1981 "New Social Movements", **Telos,** 49, 33-37.

HABERMAS, J.: 1993 **İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim.** (Çev.) Mustafa Tüzel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları**.**

HABERMAS, J.: 1994 "Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje", **Postmodernizm: Jameson, Lytoard, Habermas,** (Ed.) N. Zeka, (Çev.). G. Naliş, D. Sabuncuoğlu, D. Erksan, 2. Baskı. İstanbul, Kıyı Yayınları, ss: 31-44.

HABERMAS, J.: 2014 "Özne Merkezli Akla Karşı İletişimsel Akıl", **Özne'yi Yeniden Düşünmek: Çağdaş Avrupa Sosyal Düşüncesinin Antolojis**i, (Ed.) J.D. Faubion, (Çev.) S.M. Acar, İstanbul, İnsan Yayınları, ss. 253-270.

HACETTEPE UNİVERSITY INSTITUTE OF POPULATION STUDIES: 1983 **Turkish Population and Health Survey-1983**. Ankara.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ NÜFUS ETÜTLERİ ENSTİTÜSÜ (HÜNEE), T.C. KALKINMA BAKANLIĞI, T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI: 2018a — **TNSA 2018- Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2018-Ara Rapor**. Ankara.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ NÜFUS ETÜTLERİ ENSTİTÜSÜ (HÜNEE), T.C. KALKINMA BAKANLIĞI, T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI: 2018b — **TNSA 2018- Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2018-Ana Rapor**. Ankara.

HACKING, I.: 1990 — **The Taming of Chance.** Cambridge, Cambridge University Press.

HAJER, M. A.: 1996 — "Ecological Modernisation", **Risk, Environment and Modernity: Towards a New Ecology,** (Ed.) S. Lash, B. Szerszynski & B. Wynne, London, Sage, pp. 246-268.

HANDEL, H.: 1979 — "Normative Expectations and The Emergence of Meaning As Solutions to Problems: Convergence of Structural And Interactionist Views", **American Journal of Sociology,** 84(4), 855–881.

HARVEY, D.: 2014 — **Postmodernliğin Durumu.** (Çev.) Sungur Savran, 7. Baskı. İstanbul, Metis Yayınları.

HARVEY, D.: 2015 — **Neoliberalizmin Kısa Tarihi.** (Çev.) Aylin Onacak, 2. Baskı. İstanbul: Sel Yayıncılık.

HAYS, S.: 1996 — **The Cultural Contradictions of Motherhood.** New Haven, Yale University Press.

HERNANDEZ, G. M.: 2006 "The Deterritorialization of Cultural Heritage in A Globalized Modernity", **Journal of Contemporary Culture**, No:1, 92-107.

HERSH, E.: 2019 What is Bioresonance and Does It Work? (Çevrimiçi) https://www.healthline.com/health/bioresonance, Eylül 2020.

HILGARTNER, S.: 1992 "The Social Construction of Risk Objects: How to Pry Open Networks of Risk", **Organizations, Uncertainties, and Risk,** (Ed.) Short, J. & Clarke, L., Colorado, Westview Press, pp. 39-53.

HOCHSCHİLD, A. R.: 2003 **Second Shift.** New York, Penguin Books.

HUNTER, A.: 2016 "Monetizing The Mommy: Mommy Blogs and The Audience Commodity. Information", **Communication & Society**, 19, 1306–1320. DOI:10.1080/1369118X.2016.1187642.

HUNTER, I.: 1993 "Subjectivity and Government", **Economy and Society**, 22(1), 123–34.

ILLICH, I.: 1995 **Sağlığın Gaspı.** (Çev.) Süha Sertabiboğlu, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

ILLICH, I.: 2018 **Okulsuz Toplum.** (Çev.) Mehmet Özay, İstanbul, Şule Yayınları.

INGLEHART, R., W.E. BAKER, 2000 "Modernization, Cultural Change, and The Persistence of Traditional Values", **American Sociological Review**, Vol. 65, No. 1, Looking Forward, Looking Back: Continuity and Change at the Turn of the Millenium: 19-51.

IRWIN, A., S. ALLAN, I. WELSH, 2005 "Nuclear Risks: Three Problematics", **The Risk Society and Beyond: Critical Issues for Social Theory,** (Ed.) B. Adam, U. Beck & J. Van Loon, London, Sage, pp. 78-105.

IRWIN, S.: 2017 "Parenting Teenagers as They Grow Up: Values, Practices Aad Young People's Pathways Beyond School in England", **The Sociological Review,** 1-16. DOI: 10.1177/0038026117691718.

IŞIK, S.: 2018 "İfşa, İtiraf, Gösteri: Mahremiyet Toplumundan Teşhir Toplumuna", **Sosyoloji Divanı**, Yıl: 6, Sayı: 11, 81-95.

IŞIK, S.Y.: 2015 "Küresel Kültürel Değişim ve 'Yeni' Annelik: Ankara Kamil Ocak Mahallesi Örneği", **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, Cilt 13, Sayı 50, 48-75.

İLKKARACAN, İ.: 2012 "Why So Few Women in The Labor Market in Turkey?", **Feminist Economics,** 18:1, 1-37. DOI: 10.1080/13545701.2011.649358

İNAL, K.: 1999 "Paternalist Politikanın İdeal Türk Çocuğu", **Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences** (JFES), 32 (1). DOI: 10.1501/Egifak_0000000022.

İNAL, K.: 2013 "Neoliberal Eğitim ve Yeni İlköğretim Müfredatının Eleştirisi", **Praksis** 14, 265-287.

İŞMEN GAZİOĞLU, A. E.: 2019 **Hayatın İlk Çeyreği: 0-18 Yaş Gelişimi.** T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (Aile Eğitim Programı), Ankara.

JACKSON, S., S. SCOTT, 2000 "Risk Anxiety and The Social Construction of Childhood", **Risk and Sociocultural Theory: New Directions and Perspectives,** (Ed.) D. Lupton, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 86-108.

JAMESON, F.: 1994 "Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı", **Postmodernizm: Jameson, Lytoard, Habermas,** (Ed.) N. Zeka, (Çev.) G. Naliş, D. Sabuncuoğlu ve D. Erksan, İstanbul, Kıyı Yayınları, ss. 59-116.

JARVIS, D.: 2007 "Risk, Globalization and The State: A Critical Appraisal of Ulrich Beck and The World Risk Society Thesis", **Global Society**, 21(1), 23-46.

JEREMIAH, E.: 2006 "Motherhood to Mothering and Beyond Maternity in Recent Feminist Thought", **Journal of the Association for Research on Mothering**, 8(1–2), 21–33.

JORDAN, B., M. REDLEY, S. JAMES, 1994 **Putting The Family First.** London, UCL Press.

KAĞITÇIBAŞI, Ç.: 2010 **Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi: Kültürel Psikoloji.** İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları.

KALAYCIOĞLU, S., K. ÇELİK, Ü. ÇELEN, S. TÜRKYILMAZ, 2010 "Temsili Bir Örneklemde SES Ölçüm Aracı Geliştirilmesi: Ankara Kent Merkezi Örneği", **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi,** Cilt:13, Sayı: 1, 183-220.

KANDİYOTİ, D.: 2015 **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler.** (Çev.) A. Bora, Ş. Tekeli, & F. Özbay, İstanbul, Metis Yayınları.

KANGAL, S. B.: 2020 "Akademisyenanne'den Çocuğuna Sınır Koymak İçin 4 Yöntem!", (Çevrimiçi) https://www.anneysen.com/1-6-yas-cocuk/makale/davranis-akademisyenanne-den-cocuklara-sinir-koymak-icin-4-sok-yontemi_10981, Eylül 2020

KANIESKİ, M.A.: 2010a "Securing Attachment: The Shifting Medicalisation of Attachment And Attachment Disorders", **Health, Risk & Society**, 12:4, 335-344.

KANIESKİ, M.A.: 2010b "Best Be The Ties That Bind: The Medicalization Of Mother Love", (Çevrimiçi) http://blogs.kent.ac.uk/parentingculturestudies/files/2010/12/Sem-1-kanieski-paper.pdf, 1 Kasım 2019.

KAYA, Y.: 2019 **Ayyıldız ve Küre: Küreselleşme, Toplumsal Eşitsizlik ve Kimlik.** Ankara, Nobel.

KAYA, A.: 2000 "Yurttaşlık, Azınlıklar ve Çokkültürlülük", **Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar,** T. Bottomore & T.H. Marshall, (Çev.) Ayhan Kaya, İstanbul, Gündoğan Yayınları.

KIVISTO, P.: 1980/1981 "Touraine's Post-industrial Society", **Humboldt Journal of Social Relations,** Vol. 8, No. 1, 25-43.

KUMAR, K.: 1995 S**anayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları.** Ankara, Dost Kitapevi Yayınları.

KUŞ, E.: 2007 **Nicel- Nitel Anlama Teknikleri: Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nicel Mi, Nitel Mi?** Ankara, Anı Yayıncılık.

KÜMBETOĞLU, B.: 2017 **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma.** İstanbul, Bağlam Yayıncılık.

LAREAU, A.: 2002 "Invisible Inequality: Social Class and Childrearing in Black Families and White Families", **American Sociological Review**, Vol. 67, No. 5, 747-776.

LASH, S.: 1990 **Sociology of Postmodernism.** NewYork, Routledge

LASH, S.: 1993 "Reflexivity as Non Linearity", **Theory, Culture & Society**, Vol. 20(2), 49–57.

LASH, S.: 2005 "Risk Culture", **The Risk Society and Beyond Critical Issues for Social Theory,** (Ed.) B. Adam, U. Beck & J. Van Loon, London, Sage, pp. 47-63.

LEE, E.: 2014a "Introduction", **Parenting Culture Studies**, (Ed.) E. Lee, J. Bristow, C. Faircloth, & J. Macvarish, Basingstoke and New York, Palgrave Macmillan, pp. 1-25.

LEE, E.: 2014b "Experts and Parenting Culture", **Parenting Culture Studies**, (Ed.) E. Lee, J. Bristow, C. Faircloth, & J. Macvarish, Basingstoke and New York, Palgrave Macmillan, pp. 51-76.

LEE, E.: 2014c "Policing Pregnancy: The Pregnant Woman Who Drinks", **Parenting Culture Studies**, (Ed.) E. Lee, J. Bristow, C. Faircloth, & J. Macvarish, Basingstoke and New York, Palgrave Macmillan, pp. 129-147.

LEMKE, T.: 2015 **Foucault, Yönetimsellik ve Devlet.** Ankara, Pharmakon Kitap.

LEVINSON, D., P.W. COOKSON, A.R. SADOVNİK, 2002 **Education and Sociology: An Encyclopedia.** Newyork, Taylor & Franscis.

LEVY, D.: 1937 "Primary Affect Hunger", **American Journal of Psychiatry**, 94, 643–652.

LİEBERMAN, A.: 1977 "Preschoolers' Competence with A Peer: Relations With Attachment and Peer Experience", **Child Development**, 48, 1277–1287.

LUHMANN, N.: 1982 **The Differentiation of Society.** (Çev.) S. Holmes and Chr. Larmore, New York, Columbia University Press.

LUPTON, D.: 1999 **Risk: Key Ideas**, London, Routledge.

LUPTON, D.: 2000a "Introduction: Risk and Sociocultural Theory", **Risk and Sociocultural Theory: New Directions and Perspectives**, (Ed.) .) D. Lupton, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 1-22.

LUPTON, D.: 2000b "Risk and The Ontology of Pregnant Embodiment", **Risk and Sociocultural Theory: New Directions and Perspectives** (Ed.) D. Lupton, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 59-86

LUPTON, D.: 2003 **Medicine as Culture: Illness, Disease and Body in Western Societies.** London, Sage.

LYOTARD, J. F.: 2014a **Postmodern Durum.** (Çev.) İ. Birkan, Ankara, Bilgesu Yayıncılık.

LYOTARD, J. F.: 2014b "Bilimsel Bilginin Modern Pragmatikleri", **Özne'yi Yeniden Düşünmek: Çağdaş Avrupa Sosyal Düşüncesinin Antolojisi**, (Ed.) J.D. Faubion, (Çev.) F. Yılmaz, İstanbul, İnsan Yayınları, ss. 271-292.

MACINTYRE, A.: 1985 **After Virtue: A Study in Moral Theory.** London, Duckworth.

MACVARISH, J.: 2014 "Babies' Brains and Parenting Policy: The İntensive Mother", **Parenting Culture Studies**, (Ed.) E. Lee, J. Bristow, C. Faircloth, & J. Macvarish, Basingstoke and New York, Palgrave Macmillan, pp. 165-184.

MACVARISH, J.: 2016 **Neuroparenting: The Expert Invasion of Family Life.** London, Palgrave Macmillan.

MAMUR IŞIKÇI, Y., S. KARATEPE, 2016 "Türkiye'de Çocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları ve Tarihsel Analizi", **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1: 69-100.

MARTENS, L.: 2005 "Learning to Consume – Consuming To Learn: Children at The Interface Between Consumption and Education", **British Journal of Sociology of Education**, 26(3): 343–57.

MARSHALL, T. H.: 2000 "Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar", **Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar,** T. Bottomore & T.H. Marshall, (Çev.) Ayhan Kaya, İstanbul, Gündoğan Yayınları.

MERRIAM, S.B., E. J. TISDELL, 2016 **Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation.** 4th Ed., San Franscisco, Jossey Bass.

MERT, A.E., B. K. SEFER, 2019 "Yakın Tarihsel Süreçten Günümüze Türkiye'de Kadın İstihdamının Dönüşümü", KOÇ-KAM (Çevrimiçi) https://kockam.ku.edu.tr/yakin-tarihsel-surecten-gunumuze-turkiyede-kadin-istihdaminin-donusumu/, Haziran 2020

MEYER, A.: 2007 "The Moral Rhetoric of Childhood", **Childhood**, Vol 14(1): 85–104, 10.1177/0907568207072532.

MİKA, M.: 2009 "Modernity and The Matrix of Family Ideologies: How Women Compose A Coherent Narrative of Multiple Identities Over The Life Course", The Graduate School of The Ohio State University, Unpublished Phd Thesis.

MİLLER, T.: 2010 **Annelik Duygusu, Mitler ve Deneyimler.** (Çev.) Aksu Bora, İstanbul, İletişim Yayınları.

MİLLİYET GAZETESİ (EBEVEYN HABERLERİ): 2014 "Sağlıksız Oyuncaklara Dikkat", (Çevrimiçi) https://www.milliyet.com.tr/cocuk/sagliksiz-oyuncaklara-dikkat-1962278, Haziran 2020.

MORTIMER, L.: 1985 **Feminism and Motherhood.** Arena 73, La Trobe University.

MOSCUCCI, O.: 2003 "Holistic Obstetrics: The Origins of Natural Childbirth in Britain", **Postgraduate Medical Journal,** 79, 168-173.

MUSTAFAOĞLU, R., E. ZİREK, Z. YASACI, A. R. ÖZDİNÇLER, 2018 "The Negative Effects Of Digital Technology Usage on Children's Development and Health", **Addicta: The Turkish Journal on Addictions** 5 (2), 1-21.

NAVARRO, Z.: 2006 "In Search of Cultural Intepretation of Power", **IDS Bulletin** 37(6): 11-22.

NEGRİ, A.: 2005 **İmparatorluktaki Hareketler, Geçişler ve Görünümler.** (Çev.) K. Atakay, İstanbul, Otonom.

NELSON, M.: 2010 **Parenting Out of Control: Anxious Parents in Uncertain Times.** New York, New York University Press.

NEUMAN, W. L.: 2010 **Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar.** İstanbul, Yayınodası.

NICOLAESCU, C.: 2010 "Bourdieu – Habitus, Symbolic Violence, The Gift: "You Give Me /I Give You" Principle", **Euromentor Journal**, Volume I, No. 3, 1-10.

ÖZBAY, F.: 1995 "Kadınların Ev İçi ve Ev Dışı Uğraşlarındaki Değişme", **1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, (Ed.) Ş. Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, ss. 115-141.

ÖZTAN, E.: 2015 "Annelik, Söylem ve Siyaset", **Cogito: Annelik**, sayı 81, 91-104.

POSTMAN, N.: 1995 **Çocukluğun Yok Oluşu**, (Çev.) K. İnal, İstanbul, İmge Kitabevi.

PRIOR, L., P. GLASNET, R. MCNALLY, 2005 "Genotechnology: Three Challanges to Risk Legitimation", **The Risk Society and Beyond: Critical**

Issues for Social Theory, (Ed.) B. Adam, U. Beck, & J. Van Loon, London, Sage Publications, pp. 105-122.

REAY D.: 2004 "Gendering Bourdieu's Concepts of Capitals? Emotional Capital, Women and Social Class", **Feminism After Bourdieu,** (Ed.) L. Adkins & B. Skeggs, Oxford, Blackwell Publishing, pp. 57-74.

REIGER, K.: 1986 "Mothering Deskilled? Australian Childrearing And The 'Experts'", **Community Health Studies**, Volume X, Number I, 39-46.

RICH, A.: 1976 **Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution.** New York, Norton.

RITZER, G.: 2016 **Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek.** İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

RITZER, G.: 2017 **Toplumun Mc-Donaldlaştırılması: Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme.** (Çev.) Akın Emre Pilgir, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

ROTHMAN, B. K.: 2007 "Laboring Now: Current Cultural Constructions Of Pregnancy, Birth And Mothering", **Laboring On,** (Ed.) W. Simonds, B. K. Rothman & B. M. Norman, Newyork, Routledge, pp. 29-97.

RUDDICK, S.: 1989 **Maternal Thinking.** Boston, Beacon Press.

SAHLINS, M.: 1972 **Stone Age Economics.** New York, De Gruyter.

SALTIK, A.: 2012 **Sağlık Sosyolojisi Ders Notları.** Ankara, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi.

SANCAR, S.: 2014 **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti.** İstanbul, İletişim Yayınları.

SANTROCK, J. W.: 2015 **Yaşam Boyu Gelişim: Gelişim Psikolojisi.** Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.

SCHUTZ, A.: 1967 **The Phenomenology of Social World.** (Ed.) G. Walsh, Northwestern University Press.

SCHUTZ, A.: 2018 **Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler.** (Çev.) A. Akan ve S. Kesikoğlu, Ankara, Heretik.

SCOTT, A.: 2005 "Risk Society or Angst Society? Two Views of Risk, Consciousness and Community", **The Risk Society and Beyond Critical Issues for Social Theory,** (Ed.) B. Adam, U. Beck, & J. Van Loon, London, Sage, pp. 3-47.

SENNETT, R.: 2017 **Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri.** İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

SHAW, S. M., D. DAWSON, 2001 "Purposive Leisure: Examining Parental Discourses On Family Activities", **Leisure Sciences: An Interdisciplinary Journal**, 23:4, 217-231, DOI: 10.1080/01490400152809098.

SMITH, M., A. LAW, H. WORK, A. PANAY, 1999 "The Reinvention of Politics: Ulrich Beck and Reflexive Modernity", **Environmental Politics**, 8:3, 169-173, DOI:10.1080/09644019908414487.

SMITH, R.: 2010 "Total Parenting", **Educational Theory**, Volume 60, Number 3, 357- 36.

STEARNEY, L. M.: 1994 "Feminism, Ecofeminism, and The Maternal Archetype: Motherhood as A Feminine Universal", **Communication Quarterly**, 42:2, 145-159, DOI:10.1080/01463379409369923

SÜMER, N., M. SAYIL, S. BERUMENT, 2016 **Anne Duyarlılığı ve Çocuklarda Bağlanma.** İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları.

SZERSZYNSKI, B.: 1996 "On Knowing What to Do: Envıronmentalism and The Modern Problematic", **Risk, Environment and Modernity: Towards A New Ecology,** (Ed.) B. Szerszynski, S. Lash & B. Wynne, London, Sage, pp. 104-137.

T.C. ASPB, AİLE VE TOPLUM HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ: 2013 **Türkiye'de Doğurganlık Oranlarının Düşmesi, Potansiyel Etkiler ve Sosyal Politika Önerileri.** Ankara.

T.C. ASPB, AİLE VE TOPLUM HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ: 2016 **Türkiye Aile Yapısı Araştırması- 2016.** Ankara.

T.C. BAŞBAKANLIK AİLE VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ: 2010 **Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması.** Ankara.

T.C. MEB EĞİTİMİ ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME DAİRESİ BAŞKANLIĞI: 2004 **Öğrenci Merkezli Eğitim Uygulama Modeli.** Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

T.C. MEB TALİM VE TERBİYE KURULU BAŞKANLIĞI: 2009 **İlköğretim Hayat Bilgisi Dersi (1,2,3. Sınıflar) Öğretim Programı.** Ankara: MEB.

TAŞKIN, L.: 2002 **Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği.** V. Baskı, Ankara, Sistem Ofset Matbacılık.

TEKE, S. G.: 2014 "Dönüşen Anneliğe Yönelik Netnografik Bir Analiz: Blogger Anneler", **Millî Folklor**, Yıl 26, Sayı 103, 32-48.

THORNTON, A., L. YOUNG DEMARCO, 2001 "Four Decades of Trends in Attitudes Toward Family Issues in The United States: The 1960s Through The 1990", **Journal of Marriage and Family,** 63: 1009-1037. DOI: 10.1111/j.1741-3737.2001.01009.x

THORNTON, D. J.: 2011 "Neuroscience, Affect and The Entrepreneurialization of Motherhood", **Communication and Critical/Cultural Studies**, 8:4, 399-424. DOI: 10.1080/14791420.2011.610327.

THURER, S.: 1994 **The Myths of Motherhood: How Culture Reinvents The Good Mother.** London, Penguin Books.

TOFFLER, A.: 1980 **The Third Wave: The Classic Study of Tomorrow.** Newyork, Bantam Books.

TONGAR, H.: 2019 **Bağırmayan Anneler: Bağırıp Çağırmadan Çocuk Büyütme Teknikleri.** İstanbul, Hayy Kitap.

TOURAINE, A.: 1971 **The Post-industrial Society-Tomorrow's Social History: Classes, Conflicts and Culture in The Programmed Society**. (Trns.) Leonard F.X. Mayhew, Newyork, Random House.

TOURAINE, A.: 1977 **The Self-Production of Society.** Chicago, University of Chicago.

TOURAINE, A.: 2014 "Post-endüstriyel Sınıflar", **Özne'yi Yeniden Düşünmek: Çağdaş Avrupa Sosyal Düşüncesinin Antolojisi**, (Ed.) J.D. Faubion, (Çev.) R.B. Güngör, İstanbul, İnsan Yayınları, ss. 295-312.

TURĞUT, F. (2014). "Türkiye'de Aile Siyasetinde Yeni Dönem Politikaları (2000 Sonrası Bir Değerlendirme)", Selçuk Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

TURNER, B.S.: 2017 **Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi.** Bursa, Sentez Yayınları.

TÜRKDOĞAN, Ö.: 2013 "Ana Akım Medyada Annelik Miti", **Kadın Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 13, 35-59.

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TUİK): 1988, 1998, 2008 "Hanehalkı İşgücü Anketi", (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16014, Temmuz 2020.

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TUİK): 2014, 2019a "Evlenme ve Boşanma İstatistikleri", (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=24642, Temmuz 2020.

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TUİK): 2016a, 2019b "İstatistiklerle Aile", (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24646, Temmuz 2020.

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TUİK): 2016b "Aile Yapısı Araştırması", (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869, Temmuz 2020.

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TUİK): 2019c "İstatistiklerle Kadın", (Çevrimiçi) https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33732, Temmuz 2020.

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TUİK): 2020 "İşgücü İstatistikleri", (Çevrimiçi) https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Eylul-2020-33793, Ocak 2021.

TÜRKYILMAZ, C.: 2019 "Emzirme Danışmanlığı ve Emzirmede Karşılaşılan Sorunlar", **Klinik Tıp Pediatri Dergisi**, Cilt 11, Sayı: 1, Ocak-Şubat: 01-15.

UPHOFF, N.: 1989 "Distinguishing Power, Authority & Legitimacy: Taking Max Weber at His Word by Using Resources-Exchange Analysis", **Polity**, Vol. 22, No. 2: 295-322.

UYKUSUZ ANNELER KULÜBÜ: 2017 "Çocuklara Sevgiyle Sınır Koymak", (Çevrimiçi), http://www.uykusuzanneler.com/cocuklara-sinir-koymak/, Eylül 2020.

UZGALIS, W.: 2020 "John Locke", **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, (Ed.) Edward N. Zalta, (Çevrimiçi) https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/locke, Eylül 2020.

VALENCIA, L.: 2014 "Being A Mother, Practicing Motherhood, Mothering Someone: The İmpact of Psy-Knowledge and Processes of Subjectification". **Jounal of Family Issues**, Vol. 36(9), 1233-1252. DOI: 10.1177/0192513X14533542.

VAN LOON, J.: 2005 "Virtual Risks in An Age Of Cybernetic Reproduction", **The Risk Society and Beyond Critical Issues For Social Theory**, (Ed.) B. Adam, U. Beck, & J. Van Loon, London, Sage, pp. 165-183.

VINCENT, C., S. J. BALL, 2007 ""Making Up" The Middle Class Child: Families, Activities and Class Dispositions", **Sociology**, 41, 1061-1078.

WAGGONER, M.: 2017 **The Zero Trimester: Pre-Pregnancy Care and The Politics of Reproductive Risk.** Oakland, CA, University of California Press.

WALL, G.: 2004 "Is Your Child's Brain Potential Maximized?: Mothering in An Age of New Brain Research", **Atlantis**, Volume 28.2, 41-50.

WALL, G.: 2010 "Mothers' Experiences with Intensive Parenting and Brain Development Discourse", **Women's Studies International Forum**, 33, 253–263.

WHITE, K.: 2002 **An Introduction to The Sociology of Health and Illness.** London, Sage.

WHO: 2015 "WHO statement on caesarean section rates". WHO/RHR/15.02

https://www.who.int/reproductivehealth/publications/maternal_perinatal_health/cs-statement/en/

WOLF, J.: 2011 **Is Breast Best? Taking On The Breastfeeding Experts and The New High Stakes of Motherhood.** New York, New York University Press.

WORLD BANK: 2018 "Individuals Using The Internet (% Of Population) in Turkey", (Çevrimiçi) https://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.ZS, Ağustos 2020.

ZEKA, N.: 1994 "Yolları Çatallanan Bahçe, Aynalı Gökdelenler, Dil Oyunları ve Robespierre", **Postmodernizm: Jameson, Lytoard, Habermas,** (Ed.) N. Zeka, (Çev.) G. Naliş, D. Sabuncuoğlu, D. Erksan, 2. Baskı. İstanbul, Kıyı Yayınları, ss. 7-30.

ZELIZER, V. A.: 1985 **Pricing The Priceless Child: The Changing Social Value of Child.** New York, Basic Books.

EKLER

Ek 1. Katılımcı Listesi

KATILIMCI	YAŞ	ÖĞRENİM DURUMU	MESLEĞİ	ÇOCUK SAYISI	ÇOCUK(LAR)IN YAŞI
K1	41	Doktora	Akademisyen	1	5
K2	33	Lise	Ev Hanımı	2	5-2
K3	30	Y. Lisans	Hemşire	1	2
K4	38	Doktora	Akademisyen	2	4 aylık
K5	31	Lisans	Çevre Mühendisi	2	2 -5
K6	38	Lisans	Çevirmen/Öğretmen	3	3-5
K7	30	Y. Lisans	Hemşire	1	3
K8	36	Doktora	Psikolog	1	2
K9	32	Y. Lisans	Pedagog	1	3
K10	32	Lisans	Memur	1	2
K11	31	Doktora	Akademisyen	1	2
K12	31	Y. Lisans	Pedagog	1	3
K13	43	Lisans	Avukat	3	9-11-18
K14	38	Lise	Banka Memuru	2	8-10
K15	41	Lisans	Psikolog	2	9-7
K16	34	Lisans	Memur	2	8-4
K17	34	Ön Lisans	Sosyal Çalışmacı	2	9-5
K18	38	Ön Lisans	Ev Hanımı	1	9

K19	38	Lisans	Diyetisyen	2	7-4
K20	41	Lise	Ev Hanımı	3	7
K21	35	Y. Lisans	İlahiyat	2	9-13
K22	33	Lisans	Diyanet Görevlisi	2	6-10
K23	32	Lisans	Tıp Doktoru	3	8-4-3
K24	35	Lise	Ev Hanımı	2	8-6
K25	43	Ön Lisans	Sigortacılık	3	13-8-4
K26	46	Lisans	Öğretmen	1	15
K27	45	Lisans	Öğretmen	1	13
K28	55	Lisans	Tıp Doktoru	8	17
K29	41	Lise	Ev Hanımı	2	14-10
K30	37	Y. Lisans	İlahiyat	2	14-7
K31	49	Lisans	Laborant	2	13-15
K32	42	Lisans	Sanat Tarihi	2	13-7
K33	42	Lisans	Memur	1	14
K34	46	Lisans	Memur	1	14
K35	48	Lisans	Diş Hekimi	2	17
K36	49	Doktora	Tekstil Mühendisi	2	15-18

*18 yaş altındaki çocukların yaşları verilmiştir.

Ek 2. Görüşme Formları

0-6 Yaş Çocuğu Olan Anneler

Anne Olmak

- Hamile kalmadan önce anne olmak hakkında ne düşünüyordunuz?
- Annelik deneyiminizden biraz bahseder misiniz?

Hamilelik, Doğum ve Doğum Sonrası

- Hamile kaldığınızı öğrendiğinizde ne hissettiniz, hamileliğiniz boyunca bu hislerinizde nasıl bir değişim oldu?
- Hamileliğiniz boyunca hangi sıklıkla doktor kontrolüne gittiniz ve bu kontrollerde uygulanan test, tetkik ve kontrolleri nasıl değerlendiriyorsunuz?
- Hamileliğiniz öncesinde ya da sırasında annelik eğitimi türünden bir kursa katıldınız mu? Bu eğitimleri nasıl değerlendiriyorsunuz?
- Doğum hikâyenizi anlatabilir misiniz?
- Hamilelik ve doğum süreçleri hakkında bilgi almak için hangi kaynaklara veya kime başvurdunuz?

Çocuk Yetiştirme

- Çocuk yetiştirme konusunda ailenizde esas sorumlu kimdir? Babadan ne tür bir iş birliği beklersiniz?
- Çocuk bakımı konusunda yardımcınız var mı? Olması/olmaması annelik deneyiminizi nasıl etkiliyor?
- Çocuğunuzun fiziksel ve bilişsel gelişimini desteklemek için nelere dikkat edersiniz? Bunun bilgisine nereden ulaştınız ve bu kaynakları nasıl değerlendiriyorsunuz?
- Çocuğunuzu okul öncesi/anaokuluna gönderiyor musunuz? Okul seçimini yaparken nelere dikkat ettiniz? Okuldan beklentileriniz neler?

Eleştiri- Kriz Yönetimi

- Çocuğunuzla yaşadığınız bir krizi anlatabilir misiniz?
- Size göre anneliğin en zor tarafı nedir?
- Annelik sürecinde eleştirdiğiniz yönleriniz neler?

Uzman Görüşü

- Bebek bakımı ve çocuk yetiştirme konusunda tavsiyeye ihtiyaç duyduğunuzda ilk nereden yardım alıyorsunuz? Bu tavsiyeler annelik deneyiminizi ne yönde etkiliyor?
- Uzman (doktor, psikolog, danışman) görüşüne ihtiyaç duyduğunuz oldu mu? Bu görüşlere ulaşmak için nasıl bir yol izliyorsunuz ve bu görüşlere dair değerlendirmeleriniz nedir?
- Uzman görüşüne ulaşmada TV programları ve anne blogları, youtube videoları, sosyal medya hesapları gibi internet kanallarını kullanıyor musunuz? Bunları nasıl değerlendiriyorsunuz?
- Çocuk bakımına ve çocuk yetiştirmeye dair yol göstermesi ya da fikir vermesi için takip ettiğiniz yayınlar var mı? Neden bu yayınları tercih ediyorsunuz? Ulaştığınız bilgi ve görüşlere dair değerlendirmeleriniz nedir?

Anneliğin Anlamı

- Anne olmaya dair düşünceleriniz hamile kaldığınız günden bugüne değişti mi, nasıl ve ne yönde?
- Anne olduktan sonra sizde doğal olarak geliştiğini düşündüğünüz yönler neler?
- Anne olmasaydınız kendinizi nasıl hissederdiniz?
- Sizce iyi bir anne nasıl olmalıdır? Bu tanımı yaparken neyi veya kimi esas alıyorsunuz?
- Mükemmel anne olmak konusunda ne düşünüyorsunuz?

7-11 Yaş Çocuğu Olan Anneler

Anne Olmak

- Hamile kalmadan önce anne olmak hakkında ne düşünüyordunuz?
- Annelik deneyiminizden biraz bahseder misiniz?

Çocuk Yetiştirme

- Çocuk yetiştirme konusunda ailenizde esas sorumlu kimdir? Babadan ne tür bir iş birliği beklersiniz?
- Çocuğunuzun fiziksel ve bilişsel gelişimini desteklemek için nelere dikkat edersiniz? Bunun bilgisine nereden ulaştınız ve bu kaynakları nasıl değerlendiriyorsunuz?
- Okuldan beklentileriniz neler, okul tercihi yaparken nelere dikkat ettiniz?
- Çocuğunuzun okul dışı etkinliklere katılıyorsa bunların çocuğunuza katkısına dair değerlendirmeniz nedir?

Eleştiri- Kriz Yönetimi

- Çocuğunuzla yaşadığınız bir krizi anlatabilir misiniz? Bu krizi nasıl yönettiniz?
- Size göre anneliğin en zor tarafı nedir?
- Annelik sürecinde eleştirdiğiniz yönleriniz neler?

Uzman Görüşü

- Çocuk yetiştirme konusunda tavsiyeye ihtiyaç duyduğunuzda ilk nereden yardım alıyorsunuz? Bu tavsiyeler annelik deneyiminizi ne yönde etkiliyor?
- Uzman (doktor, psikolog, danışman) görüşüne ihtiyaç duyduğunuz oldu mu? Bu görüşlere ulaşmak için nasıl bir yol izliyorsunuz ve bu görüşlere dair değerlendirmeleriniz nedir?
- Okuldaki rehberlik hizmetlerine dair değerlendirmeniz nedir?
- Çocuğunuzun sınıfındaki arkadaşlarının anneleri ile uzmanlar/doktorlar hakkında bilgi alışverişi oluyor mu? Bu alışverişi nasıl değerlendiriyorsunuz?
- Uzman görüşüne ulaşmada TV programları ve anne blogları, youtube videoları, sosyal medya hesapları gibi internet kanallarına dair değerlendirmeniz nedir?
- Çocuk yetiştirmeye dair yol göstermesi ya da fikir vermesi için takip ettiğiniz yayınlar var mı? Neden bu yayınları tercih ediyorsunuz? Ulaştığınız bilgi ve görüşlerine dair değerlendirmeniz nedir?

Anneliğin Anlamı

- Anne olmasaydınız kendinizi nasıl hissederdiniz?
- Anne olmaya dair düşünceleriniz hamile kaldığınız günden bugüne değişti mi, nasıl ve ne yönde?
- Anne olduktan sonra sizde doğal olarak geliştiğini düşündüğünüz yönler neler?
- Sizce iyi bir anne nasıl olmalıdır? Bu tanımı yaparken neyi veya kimi esas alıyorsunuz?
- Mükemmel anne olmak konusunda ne düşünüyorsunuz?

12-18 Yaş Çocuğu Olan Anneler

Anne Olmak

- Hamile kalmadan önce anne olmak hakkında ne düşünüyordunuz?
- Annelik deneyiminizden biraz bahseder misiniz?

Çocuk Yetiştirme

- Çocuk yetiştirme konusunda ailenizde esas sorumlu kimdir? Babadan ne tür bir iş birliği beklersiniz?
- Çocuğunuzun fiziksel, psikolojik ve bilişsel gelişimini desteklemek için nelere dikkat edersiniz? Bunun bilgisine nereden ulaştınız ve bu kaynakları nasıl değerlendiriyorsunuz?
- Okul tercihi yaparken nelere dikkat ettiniz, okuldan beklentileriniz neler?
- Çocuğunuzun okul dışı etkinliklere katılıyorsa bunların çocuğunuza katkısına dair değerlendirmeniz nedir?
- Çocuğunuzun üniversiteye yerleşme sınavı/ liselere giriş sınavına hazırlık aşamasını hem kendi açınızdan hem de çocuğunuz açısından değerlendirir misiniz?
- Çocuğunuzun ergenlik dönemi annelik deneyiminizi nasıl değiştirdi?

Eleştiri- Kriz Yönetimi

- Çocuğunuzla yaşadığınız bir krizi anlatabilir misiniz? Bu krizi nasıl yönettiniz?
- Size göre anneliğin en zor tarafı nedir?
- Annelik sürecinde eleştirdiğiniz yönleriniz neler?

Uzman Görüşü

- Çocuk yetiştirme konusunda tavsiyeye ihtiyaç duyduğunuzda ilk nereden yardım alıyorsunuz? Bu tavsiyeler annelik deneyiminizi ne yönde etkiliyor?
- Uzman (doktor, psikolog, danışman) görüşüne ihtiyaç duyduğunuz oldu mu? Bu görüşlere ulaşmak için nasıl bir yol izliyorsunuz ve bu görüşlere dair değerlendirmeleriniz nedir?
- Okuldaki rehberlik hizmetlerine dair değerlendirmeniz nedir?
- Çocuğunuzun sınıfındaki arkadaşlarının anneleri ile uzmanlar/doktorlar hakkında bilgi alışverişi oluyor mu? Bu alışverişi nasıl değerlendiriyorsunuz?
- Uzman görüşüne ulaşmada TV programları ve anne blogları, youtube videoları, sosyal medya hesapları gibi internet kanallarına dair değerlendirmeniz nedir?

- Çocuk yetiştirmeye dair yol göstermesi ya da fikir vermesi için takip ettiğiniz yayınlar var mı? Neden bu yayınları tercih ediyorsunuz? Ulaştığınız bilgi ve görüşlerine dair değerlendirmeniz nedir?

Anneliğin Anlamı

- Anne olmasaydınız kendinizi nasıl hissederdiniz?
- Anne olmaya dair düşünceleriniz hamile kaldığınız günden bugüne değişti mi, nasıl ve ne yönde?
- Anne olduktan sonra sizde doğal olarak geliştiğini düşündüğünüz yönler neler?
- Sizce iyi bir anne nasıl olmalıdır? Bu tanımı yaparken neyi veya kimi esas alıyorsunuz?
- Mükemmel anne olmak konusunda ne düşünüyorsunuz?

ÖZGEÇMİŞ

Lisans eğitimini 2009 yılında Boğaziçi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünde, Yüksek Lisans eğitimini ise İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde "1920-1960 Yılları Arasında ABD'de Aile ve Aile Sosyolojisi" başlıklı teziyle 2014 yılında tamamladı. 2014 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde doktora programına kaydoldu. 2016 yılından beri KADEM Kadın Araştırmaları Dergisinin yönetici editörlüğünü sürdürmektedir. 1 Nisan-1 Eylül 2019 tarihleri arasında Centre for Parenting Culture Studies, University of Kent'te misafir araştırmacı olarak bulunmuştur. 2017 yılından itibaren ise İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Aile sosyolojisi, kültür sosyolojisi, duygu sosyolojisi temel çalışma alanlarıdır.